Pamfil Şeicaru
ROMÂNIA ÎN MARELE RĂZBOI

În amintirea generalului Berthelot, a contelui de Saint-Aulaire, ambasador al Franţei, a ofiţerilor, subofiţerilor şi soldaţilor Misiunii franceze care au trăit epopeea română într-o patetică solidaritate de credinţă şi sacrificii.

PREFAŢĂ
de **ION GH. I. BRĂTIANU**

Autorul a avut bunăvoinţa să ceară, strănepotului şi nepotului făuritorilor independenţei şi unităţii româneşti şi fiului unuia din principalii apărători ai marilor teze istorice naţionale, grija de a-i prezenta lucrarea. Onoarea ce mi se făcea era, în acelaşi timp, o datorie: aceea de a-l susţine, în numele unei tradiţii centenare, pe prietenul şi omul care nu mai are nevoie de elogii, precum şi opera publicistului şi istoricului a cărui contribuţie pentru România de ieri şi de totdeauna va rămâne esenţială.

Înfăptuirile exilului sunt multe: cu atât mai mult, acţiunea şi conceptul lui Pamfil Şeicaru devin exemplare. Ele aparţin unui om care s-a plasat, încetul cu încetul, deasupra intereselor partidelor politice şi ideologiilor partizane, spre a analiza faptele numai în lumina adevărului. La vârsta de şaptezeci şi patru de ani, glasul său capătă noi dimensiuni: cele ale Istoriei.

Prin trecutul, experienţa şi excepţionalul său talent, autorul acestei lucrări era dintre cele mai calificate persoane să aducă omagiul cuvenit Franţei şi sprijinului pe care aceasta l-a acordat, o dată mai mult, cauzei române, după ce a fost prezentă la renaşterea ei, între 1848 şi 1856, şi la declaraţia de independenţă din 1878.

Pamfil Şeicaru, fost director şi proprietar al ziarelor „Curentul”, „Evenimentul „şi „Rapid”, fost deputat şi preşedinte al sindicatului presei române, a fost decorat cu Crucea de Război 1914 – 1918, a fost citat de două ori prin ordin de front, a primit „Steaua României „şi a fost cavaler

al ordinului „Mihai Viteazul”.

În continuare, Pamfil Şeicaru a ştiut să împletească o intensă activitate de ziarist cu aceea de parlamentar, combinând astfel puternica pârghie a informaţiilor cu rezultatul lor firesc: reforma. Astfel, el a marcat cu puternica sa personalitate legea agrară din 1931.

Între 1929 şi 1931, situaţia agriculturii româneşti era precară. Reforma agrară din 1919 – cea mai radicală realizată vreodată în Europa – modificase complet structurile tradiţionale, impunând predominarea micii proprietăţi ţărăneşti.

Această reformă totală, care împroprietărise un milion de ţărani, în marea lor majoritate foşti luptători în război, omisese, în faza sa de aplicare, crearea unor societăţi de credit ieftin, care să le permită micilor proprietari achiziţionarea maşinilor şi utilajelor necesare unei exploatări raţionale.

Băncile profitaseră de această situaţie, aplicând dobânzi ridicate, politică ce le-ar fi transformat, mai devreme sau mai târziu, în proprietare de pământuri. Situaţia devenise cu atât mai gravă, cu cât procesul de industrializare a economiei româneşti mobiliza cea mai mare parte a creditelor în detrimentul industriei agricole.

Într-un astfel de moment, pledează Pamfil Şeicaru cauza agricultorilor în Parlament şi cere reconversiunea datoriilor agricole prin revizuirea dobânzilor ridicate cerute de bănci. În acelaşi timp, el începe o viguroasă campanie de presă prin cotidianul său „Curentul”, organizează reuniuni în toate oraşele ţării şi mobilizează opinia publică. În 1931, a reuşit să oblige guvernul de coaliţie Iorga să promoveze legea, care a şi fost adoptată după ultimele modificări aduse de guvernele naţional-ţărănesc şi *naţional-liberal, reuşind astfel, prin reducerea datoriilor agricultorilor, să ducă la bun sfârşit aplicarea unei reforme care a marcat, fără îndoială, trecerea României la epoca modernă.*

În „România în Marele Război”, bătrânul luptător ia încă o dată condeiul în mână pentru a pune în gardă opinia publică mondială în legătură cu pericolele pe care le prezintă, din 1964, puternica recrudescenţă a revizionismului maghiar.

De patru ani, broşuri şi numeroase articole vin în sprijinul intensei activităţi desfăşurate în acest sens în Austria, Germania Federală, Franţa, Italia şi mai ales în Statele Unite.

Propaganda revizionistă este dusă de ungurii rezidenţi în străinătate, care reiau temele folosite odinioară sub regenţa amiralului Horthy.

Dacă în mediile atinse de această propagandă au fost, în general, puţine reacţii din partea românilor, aceasta se explică prin faptul că ei nu au acordat atunci, pe cât se pare, suficientă importanţă revizionismului unguresc. A fost o mare eroare şi ziua de 2 decembrie 1966 a dovedit-o; atunci, la Budapesta, primul ministru comunist a vorbit de „Diktatul imperialist de la Trianon”, care, pretindea el, a dezmembrat Ungaria, acordând României o mare parte din Transilvania. Primul ministru Kádár a reamintit cu această ocazie că, după cel de-al doilea război mondial, Stalin reconsiderase cu atenţie această situaţie.

Şi totuşi am fost surprinşi să constatăm, la Congresul Partidului Comunist Maghiar, că exista o sincronizare neaşteptată între acţiunile desfăşurate în afara frontierelor ungare şi revizionismul guvernului de la Budapesta.

Este cazul să reamintim, în ce ne priveşte, că tratatul de la Trianon – pe care primul ministru maghiar îl califica drept „Diktat imperialist” – este încununarea unei lupte de peste două veacuri, dusă de români împotriva dominaţiei Habsburgilor, precum şi rezultatul acţiunii militare a României între 1916 şi 1918.

În lumina epopeii politice şi militare a României luptând pentru unitatea sa naţională, în lumina

suferinţelor şi sacrificiilor de nespus ale poporului român, autorul scoate la iveală, prin documentele de arhivă ale unei jumătăţi de secol de istorie, faptul că tratatul de la Trianon nu este în niciun caz un act de generozitate consimţit faţă de România, ci, fără putinţă de tăgadă, un act de dreptate.

Un act de dreptate prin care s-a refăcut unitatea României, sancţionat prin proclamaţia solemnă de aderare a tuturor românilor la patria mamă, la 1 Decembrie 1918.

Este unul din obiectivele pe care şi le-a stabilit autorul, care, în România în Marele Război, *examnează situaţia poporului român în contextul bazinului dunărean şi vocaţia sa occidentală de-a lungul Istoriei.*

Iată de ce ţin să salut aici, nu numai spiritul acestei ultime lucrări a lui Pamfil Şeicaru, ci şi *calităţile unui om, a cărui energie, tenacitate şi temperament de luptător în apărarea marilor idei naţionale i-au permis, dincolo de vocaţia sa de mare gazetar, să facă operă de istoric şi de om politic.*

(Traducere de Dan Radu STĂNESCU)

I. Sarajevo – 28 iunie 1914

Manevrele armatei austro-ungare avuseseră loc în Bosnia, sub înalta comandă a arhiducelui Franz-Ferdinand, inspector general al armatei şi moştenitor al tronului. Aceste manevre aveau ca temă un atac împotriva Serbiei.

Şi, ca şi cum această temă nu era suficientă, la sfârşitul manevrelor, o recepţie a arhiducelui era prevăzută pentru 28 iunie – zi de doliu pentru sârbi (Vidov-Dan), dată aniversară a bătăliei de la Rosovo (1389), în care armatele sârbe fuseseră spulberate de către turci, determinând năruirea regatului sârb. Aceeaşi zi amintea, de asemenea, sfârşitul victorios al războaielor balcanice.

Naţionalităţile bosniace considerau alegerea acestei zile pentru recepţia arhiducelui Franz-Ferdinand ca o provocare, atribuindu-i o intenţie profanatoriei.

Şeful guvernului sârb, Pašić, se temea că toate aceste

manifestări militare (armata a XV-a Sarajevo, armata a XVI-a Raguza şi armata a XII-a Zagreb luaseră parte la manevre) îi vor irita pe sârbi.

Aceştia ar fi putut, utilizând bombe şi alte explozive, să ofere Austriei pretextul declanşării războiului, profitând mai ales de slăbiciunea Serbiei, datorată participării sale, timp de doi ani, la războaiele balcanice.

„Din acest motiv, Pašić a atras atenţia şefului Marelui Stat Major, voievodul Putnik (printr-o scrisoare confidenţială), asupra faptului că şeful biroului de informaţii al Marelui Stat Major, colonelul Dimitrievič, întreţinea relaţii cu studenţii revoluţionari bosniaci, ceea ce putea avea urmări periculoase". Această declaraţie a lui Bojicevič – camarad de arme cu Dimitrievič – a fost reprodusă de Albert Mousset în lucrarea sa *Atentatul de la Sarajevo* şi este cu atât mai preţioasă, fiind făcută de un adversar al lui Pašić, care îl eliminase din diplomaţie, pentru că întreţinuse, în timpul războiului, „legături secrete cu inamicul" (germanii).

Colonelul Dimitrievič, organizatorul faimoasei grupări teroriste „Mâna neagră" – unde purta numele conspirativ „Apis" –, organizase asasinarea regelui Alexandru Obrenović şi a reginei Draga, participând la execuţie.

Regele Alexandru, aidoma tatălui său, regele Milan, era subordonat politicii austriece. Pašić avea deci dreptate să atragă atenţia voievodului Putnik asupra relaţiilor lui „Apis" cu studenţii bosniaci. Cunoscându-i intenţiile, bătrânul şef al guvernului sârb voia să evite orice conflict. Din nefericire, temerile sale erau justificate.

Atentatul fusese organizat de câţiva elevi de liceu, între şaptesprezece şi nouăsprezece ani, naţionalişti bosniaci fanatici, care aspirau la unirea sârbilor din monarhia austro-ungară cu regatul Serbiei.

Atentatul nu a provocat mare emoţie în Austro-Ungaria. La Budapesta, satisfacţia era prost disimulată: un

adversar al maghiarilor căzuse secerat de gloanţele unui slav.

Evocând acest moment, Stefan Zweig a scris că în Austria vestea morţii lui Franz-Ferdinand a fost primită cu indiferenţă. Tristă confirmare a impopularităţii de care se bucura arhiducele, moştenitor al tronului.

Guvernul monarhiei dualiste a găsit un pretext admirabil de a elimina Serbia ca factor politic în Balcani; căpătând prea mari proporţii, Serbia nu mai era cea din timpul dinastiei Obrenović, când ordinele Vienei erau executate de guvernul sârb, chiar dacă astfel erau sacrificate interesele naţiunii. Grija Austro-Ungariei era de a menţine Serbia în stadiul de vasalitate politică şi economică.

În 1880, ministrul Ristić încercase să afirme libertatea Serbiei, construindu-i căile ferate conform intereselor sale. Dar a fost obligat să accepte punctul de vedere al Ungariei, făcând legătura cu Bulgaria prin Niš şi cu Salonicul, prin Mitroviţa. Începând din luna martie 1880, o conferinţă ţinută la Viena, sub preşedinţia lui Kállay, a fixat liniile căilor ferate din Balcani, Serbia nefiind admisă la această conferinţă.

În ceea ce priveşte economia ţării, Austro-Ungaria înţelegea să decidă arbitrar raporturile sale economice cu Serbia. Astfel, Serbia, ţară agricolă, îşi exporta produsele în Austria, pe baza liberului schimb, aşa cum era el conceput de Viena. Ungaria, şi ea o ţară agricolă, cerea închiderea frontierelor pentru produsele sârbeşti, ceea ce nu convenea defel Austriei, care voia să introducă pe piaţa sârbă produsele sale industriale. În consecinţă, guvernul sârb trebuia să se resemneze la ruinarea economică a ţării pentru a îmbogăţi Austria – graţie liberului schimb – şi Ungaria, prin protecţionism.

Rezistenţa şefului guvernului, Ristić, la această politică s-a dovedit zadarnică, regele Milan cerându-i demisia. În 1889, regele Milan a abdicat. Moştenitorul

tronului, un copil de doisprezece ani, a fost supus unei regenţe, care s-a grăbit să reînnoiască, în luna martie a aceluiaşi an, tratatul de alianţă cu Austro-Ungaria. Proclamat major în 1894, regele Alexandru I n-a avut altă misiune decât aceea de a menţine convenţia secretă din 1891, reînnoită începând cu 1898, căci, de la Viena, Milan continua să inspire politica fiului său. Conspiraţia din 1903 a pus capăt dinastiei Obrenović, înlocuită cu dinastia Karagheorghević. Austro-Ungaria primea astfel o grea lovitură. Ea nu mai avea la Belgrad un viceregе, ci chiar un rege care nu mai voia să fie vasalul Vienei.

S-ar fi putut ca naţionalismul sârb să nu fi fost atât de iritat, dacă la 6 octombrie 1908 Austro-Ungaria n-ar fi transformat ocuparea Bosniei şi Herţegovinei în anexiune.

Datorită abilităţii lui Ärenthal – în negocierile sale cu Izvolski, ministrul afacerilor externe al Rusiei – privind „modificările ce se vor aduce statutului Balcanilor”, protectoarea Serbiei nu s-a opus proiectului de anexare a Bosniei şi Herţegovinei.

Este adevărat că Izvolski ceruse imperios Austro-Ungariei compensaţii pentru Serbia şi Muntenegru, dar Ärenthal a refuzat să le accepte. Ministrul afacerilor externe al Rusiei ridica, în plus, o obiecţie fondată: deoarece eventuala anexiune a Bosniei şi Herţegovinei implica revizuirea tratatului de la Berlin, trebuia convocată o conferinţă internaţională. Dar nu s-a luat nicio decizie.

Tratativele de la Buchlau au avut loc la 15 septembrie 1908. Singurul punct pe care Izvolski era sigur că-l lămurise era următorul: Austro-Ungaria se angaja să nu se opună liberei treceri a navelor de război ruseşti prin Dardanele. În schimb, Rusia consimţea la anexarea Bosniei şi Herţegovinei. Dar acordul era numai verbal. Ärenthal a susţinut mai târziu că i-ar fi declarat lui Izvolski că anexarea va fi proclamată solemn în luna octombrie asigurându-l că: „În orice caz, îl voi preveni în timp util”.

Izvolski era convins că problema strâmtorilor Mării

Negre – şi aceea a Bosniei şi Herţegovinei – vor fi supuse deciziei unui congres european. Ceea ce l-a făcut pe Ärenthal să spună: „Îi am în buzunar pe ruşi”.

La cererea Berlinului, Turcia a consimţit la anexiune. De aici eroarea lui Izvolski, care a solicitat, la 13 martie 1909, intervenţia guvernului german. Convinsă de protecţia rusă, Serbia a protestat împotriva anexiunii. Cererea din 13 martie a primit un răspuns categoric al guvernului german, care i-a cerut să accepte faptul împlinit şi să potolească Serbia. Sprijinul acordat Austro-Ungariei de către Germania a fost decisiv. La 8 octombrie, Bülow comunica guvernului austro-ungar că, în cazul unor complicaţii, putea conta cu siguranţă pe ajutorul Germaniei.

În 1908, Rusia era slăbită de războiul din Extremul Orient, care luase sfârşit printr-o înfrângere şi o revoluţie. Nemulţumindu-se doar să dispreţuiască Rusia, Ärenthal nutrea o duşmănie personală şi secretă faţă de ea. Dotat cu o perseverentă energie, el era înclinat spre exercitarea unui autoritarism ce devenea periculos datorită incapacităţii sale de a face abstracţie de sentimentele personale, atunci când trebuia să ia o hotărâre politică. Aceste tendinţe au dominat instrumentarea procesului Agram (Zagreb), ce a avut un penibil ecou mondial.

Or, cu ocazia acestui proces, s-a dovedit că ministrul afacerilor externe falsificase documente în scopul compromiterii oamenilor politici sârbi. Întrucât şeful biroului de presă (sârb) contestase autenticitatea documentelor, el a fost, bineînţeles, pedepsit. În schimb, contele Forgách – cel ce falsificase documentele, evident din ordinul lui Ärenthal – a fost avansat, numit şef de secţie la minister. Cei cincizeci de croaţi, acuzaţi de înaltă trădare (crimă pedepsită cu spânzurătoarea), erau nevinovaţi, inculparea lor având ca bază mărturia unui agent provocator. Deşi Ministerul Afacerilor Externe austro-ungar introdusese în relaţiile internaţionale un

sistem nou de provocări şi deşi procesul de la Zagreb s-a încheiat moralmente în defavoarea sa, mulţi nu şi-au dat seama cât de dăunătoare erau, din punct de vedere politic, asemenea procedee.

Un ziarist oficios, Dr. Friedjung, a publicat în „Neue Freie Presse „un rechizitoriu împotriva regelui şi guvernului sârb, acuzându-i de conspiraţie împotriva siguranţei statului Habsburgilor, prin incitarea sârbilor la insurecţie împotriva monarhiei.

Acuzaţiile lui Friedjung se bazau pe „probe „furnizate de Ministerul Afacerilor Externe; ceea ce indică manevrarea calomniei la ministerul din Ballplatz, autorul articolului fiind pur şi simplu un agent al echipei formate de Ärenthal. Indignaţi, sârbii au intentat o acţiune de calomnie. Avocaţii sârbilor au avut sprijinul lui Masaryk şi pe cel al lui Spalajković (viitor ministru al Iugoslaviei la Paris), care au dovedit că toate argumentele folosite de Friedjung erau falsuri grosolane, inventate de Legaţia Austro-Ungariei la Belgrad, al cărei şef era acelaşi conte Forgách, care organizase procesul de la Zagreb.

Oricine se poate întreba cu ce rima această provocare nedemnă a ministrului afacerilor externe al Austro-Ungariei? Scopul era de a pregăti atmosfera în vederea unui război împotriva Serbiei şi de a-l convinge (dacă mai era nevoie) pe împăratul Franz-Joseph de necesitatea unei acţiuni militare.

Succesorul lui Ärenthal, mort la 17 februarie 1912, contele Berchtold – fost ambasador la Petersburg – era un spirit superficial, indolent, salonard. Din comoditate, el a lăsat conducerea ministerului în grija funcţionarilor-directori. Berchtold avea toate defectele lui Ärenthal şi niciuna din calităţile sale. El a venit în minister în luna aprilie 1912, ignorând constituirea coaliţiei statelor balcanice, la sugestiile Rusiei. Sazonov dădea astfel o replică înfrângerii suferite de Izvolzki în 1908 – 1909.

Primul pact a fost încheiat între Serbia şi Bulgaria,

inspirat şi realizat de Hartwig, ministrul Rusiei la Belgrad şi promotor al panslavismului în Balcani. El a fost semnat de Milovanović pe 29 februarie 1912. Suficienţa ofensată din Ballplatz rezultă din refuzul primirii lui Milovanović, care – înaintea semnării pactului cu Bulgaria – se dusese la Viena spre a afirma sentimentele cele mai conciliante ale sârbilor. Pactul sârbo-bulgar a fost extins la Grecia şi Muntenegru. Secretul constituirii coaliţiei statelor balcanice era atât de bine păstrat, încât Franţa a fost informată abia în vara anului 1912, când preşedintele Poincaré s-a dus la Petersburg în vizită oficială.

Se poate pune întrebarea dacă Hartwig, ministrul Rusiei la Belgrad, nu a depăşit cumva instrucţiunile primite de la guvernul său. Se pare că a fost mult mai zelos decât îi permiteau acestea.

Politica monarhiei dualiste faţă de Serbia se schimbase brusc (cum era de aşteptat) din momentul înlocuirii dinastiei Obrenović cu Karagheorghević, care punea capăt dominaţiei Vienei. Din cauza politicii austro-ungare, în Serbia se crease o stare de spirit periculoasă, pe care Ärenthal şi succesorul său, în loc să o calmeze prin măsuri conciliante, nu făcea decât să o exaspereze, neliniştind astfel Rusia.

Sazonov, ministrul afacerilor externe rus – din 1910 până în 1916 –, recunoaşte, în *Anii fatali,* dificultăţile cărora trebuise să le facă faţă: „Dificultăţile sarcinii mele erau şi mai ridicate prin faptul că în această Serbie, care era obiectul unei reale şi sincere solicitudini din partea guvernului rus, n-am întâlnit întotdeauna acea stăpânire de sine care, alături de o apreciere rezonabilă a pericolului de moment, era singura capabilă să evite catastrofa. D-l Hartwig prefera să încurajeze aceste tendinţe, în loc să-şi asume un rol mai ingrat, dar răspunzând adevăratelor interese ale Serbiei, pe care era chemat să-l joace ca reprezentant al Rusiei.

Datoria sa principală ar fi trebuit să fie, cu riscul

sacrificării popularităţii sale personale, de a pune guvernul şi poporul sârb în gardă împotriva oricărei mânii periculoase. Dar Hartwig interpreta la Belgrad politica rusă în felul său, ceea ce a complicat cu mult sarcina mea şi a sfârşit prin a provoca în întreaga Europă o asemenea tensiune politică, încât ne puteam aştepta dintr-un moment în altul la complicaţii serioase”.

Războiul Coaliţiei împotriva Turciei a început în 1912. Contele Berchtold era sigur că armata turcă va nimici armata sârbă, ceea ce i-ar fi liniştit pe slavii din monarhia duală. Dar aliaţii au obţinut o serie de victorii fulgerătoare, aşa încât Rusia s-a simţit obligată să-i oprească la porţile Constantinopolului. Se poate lesne imagina exaltarea sârbilor şi imprudenţele pe care unii reprezentanţi ai Serbiei le comiteau în străinătate. Sazonov aminteşte un caz: „Însărcinatul cu afaceri al Serbiei la Berlin mergea până la a-l asigura pe secretarul de stat pentru afacerile externe, că aliaţii balcanici îşi împărţiseră definitiv coasta Adriaticii şi că Serbia îşi asigurase nu numai consimţământul Bulgariei, ci şi pe acela al Rusiei. Or. guvernul rus nu făcuse nicio promisiune”.

Din cauza condiţiilor vamale pe care Viena şi Budapesta le impuseseră economiei sale, Serbia avea o nevoie imperioasă de ieşire la mare. Berchtold se opunea unirii Serbiei cu Muntenegru, declarând că instalarea Serbiei pe ţărmurile Adriaticii va fi considerată de Austro-Ungaria un *casus belli.* Şi pentru a împiedica, într-o formă legală, această unire, Austria a susţinut înfiinţarea unei Albanii independente, ceea ce reprezenta dreptul oricărei naţionalităţi de a-şi crea propria existenţă ca stat. Noul stat având, evident, nevoie de un şef, Austro-Ungaria i-a oferit cu multă amabilitate un rege, în persoana prinţului de Wied.

Pentru a lovi Serbia, Berchtold a început să ţească o serie de intrigi la Sofia, Macedonia fiind mărul discordiei.

În cele din urmă, el a obţinut ceea ce dorea: Bulgaria a atacat Serbia. La Viena se conta în mod cert pe victoria armatei bulgare, a cărei valoare combativă era dovedită în luptele de la Ceatalgea şi Burgas. Nivelul politic atât de scăzut al Vienei şi Budapestei rezultă cu claritate din lipsa de înţelegere a celor două capitale de a păstra, în interesul monarhiei duale, o pace stabilă în Balcani.

Sazonov a ţinut să precizeze: „Guvernul rus n-a avut niciodată în mâini probele formale ale complicităţii cabinetului de la Viena la aceste proiecte. Dar nu este totuşi exagerat, în acelaşi timp, să bănuim că iniţiativa ţarului Bulgariei, Ferdinand de Coburg, a fost luată cu acordul guvernului austro-ungar şi cu angajamentul său. Complicitatea morală a cabinetului austro-ungar este cu atât mai plauzibilă, cu cât diplomaţia austriacă nu reuşea să-şi ia partea după rezultatul neaşteptat al primului război balcanic, care, în loc să se termine prin zdrobirea previzibilă a armatei sârbe, s-a terminat, dimpotrivă, prin strălucita victorie a aliaţilor. Această victorie trebuia să aibă, ca urmare firească, creşterea teritorială a fiecăruia din statele învingătoare şi, în primul rând, a Serbiei, ale cărei armate făcuseră dovada unor strălucitoare calităţi militare şi a unei excelente organizări.

Susţinându-l pe Ferdinand de Coburg şi pe complicii săi, diplomaţii vienezi sperau să recâştige totul dintr-o singură lovitură. Evenimentele au dovedit o dată în plus eroarea de calcul a guvernului de la Viena. Serbia, pe care o ura, ieşi victorioasă şi din această a doua încercare, iar victoriile sale asupra Bulgariei au apropiat-o considerabil de realizarea idealului pansârb”.

Semnarea tratatului de pace de la Bucureşti, pe 10 august 1913, înseamnă o nouă înfrângere pentru Austro-Ungaria. Aceasta explică ultimatumul guvernului de la Viena dat Serbiei, după atentatul de la Sarajevo, redactat în termeni care impuneau Serbiei alegerea între un război (pe care Viena îl dorea cu orice preţ) sau renunţarea la

statutul ei de stat suveran.

De altfel, Austro-Ungaria voise să declare război Serbiei încă din 1913, dar a trebuit să renunţe la proiect, ca urmare a refuzului Italiei şi, ulterior, al Germaniei de a o susţine în această întreprindere.

Sarajevo reprezintă sfârşitul unei politici ce nu a ţinut seamă de realităţile create de istorie în Europa, în decursul unui secol. Monarhia Habsburgilor a ignorat una din consecinţele cele mai importante ale Revoluţiei Franceze: principiul naţionalităţilor, căreia a trebuit să-i facă faţă în Italia începând cu 1830.

Revoluţia naţionalităţilor din 1848 zguduise profund imperiul austro-ungar, care a fost salvat graţie intervenţiei ţarului Nicolae I.

În 1868 se comisese o altă eroare politică, decisivă pentru destinul agonizant al monarhiei, proclamând dualismul şi subordonând astfel existenţa Europei politicii de maghiarizare urmată de Budapesta.

Este ciudat, dar, după scurgerea atâtor ani, avem impresia că Habsburgii au fost conduşi de o implacabilă sentinţă a destinului, când au provocat, conştient, primul război mondial, luând ca pretext atentatul de la Sarajevo.

Intransigenţa lui Berchtold şi lipsa de discernământ de care a dat dovadă Berlinul se datorau unei duble convingeri: mai întâi, se credea că Rusia, slăbită de războiul împotriva Japoniei şi de convulsiile revoluţiei din 1905, va face toate eforturile diplomatice pentru a evita angajarea într-un război ce putea fi fatal monarhiei dualiste. Această convingere se baza, de asemenea, pe spiritul profund pacifist al lui Nicolae al II-lea. În al doilea rând: se credea că Anglia nu va interveni, deoarece era vorba de un stat balcanic, simplu pion al politicii ruseşti. În lucrarea *Culegere* a lui Kautsky şi în *Cartea roşie austriacă,* se găseşte o documentaţie bogată şi precisă, care scoate în evidenţă lipsa completă de cunoaştere a situaţiei internaţionale de către doi oameni politici:

Berchtold şi Bethmann-Hollweg, ceea ce explică uşurinţa judecăţii lor.

Dacă în ceea ce priveşte Rusia, eroarea de judecată a Berlinului putea fi justificată într-o oarecare măsură, ea este inexplicabilă în privinţa Angliei. Începând din 1880, Germania obţinuse o serie de succese economice, destinate să preocupe serios elita conducătoare din Anglia. Date interesante asupra ascensiunii economice a Germaniei au fost publicate de Georges Blondel în *Avântul industrial şi comercial al poporului german,* lucrare apărută în 1900, de unde luăm unele informaţii.

Între anii 1885 şi 1890, comerţul total al Angliei crescuse cu 25%; cel al Germaniei, între 1890 şi 1899, cu aproape 90%.

„Pali Mali Gazette", în consideraţiile asupra dezvoltării comerţului german în 1889, constata cu amărăciune că din 1873 până în 1895, comerţul german progresase în America de Nord cu 120%; cu 480%, în America Centrală şi de Sud; cu 480%, în Indii şi cu 495%, în Australia. „Tot acest comerţ a fost răpit Angliei", sublinia Blondel. Într-un discurs pronunţat la „Lambeth Conservative Club" din Londra, celebrul explorator Stanley ajunge la aceleaşi concluzii ca şi „Pall Mall Gazette".

Ataşatul comercial de pe lângă ambasada engleză din Berlin, Gastrell, a publicat în „Serii anuale ale Foreign Office" un raport documentat pentru anul 1900, în care îşi justifica din plin temerile. El prevedea că, în scurtă vreme, exporturile germane le vor egala pe cele englezeşti. Referindu-se la comerţul coloniilor engleze, Mulhull afirma într-un articol publicat în „Contemporary Review" (noiembrie 1897) că acest comerţ este în creştere, dar cu alte ţări. Comparat cu cel ce se făcea în urmă cu zece ani, el crescuse cu 30%, dar partea Angliei nu era decât 2%. Ceea ce era şi mai grav, era scăderea consumului produselor englezeşti cu 10 milioane de lire sterline, adică exact cu valoarea importurilor provenite din alte ţări.

Tabloul a fost completat cu observaţiile făcute în 1900 de marele industriaş american Carnegie: „În construcţiile navale efectuate în ultimii cinci ani, din 1894 până în 1899, tonajul n-a crescut decât cu 46.000 tone; el a fost cu 9.000 tone mai scăzut în 1898, decât în 1896. Marile nave de luptă construite în Germania le depăşeau pe cele engleze. Producţia metalurgică a Germaniei a crescut de la 1.500.000 la 7.000.000 tone pe an; cea a Angliei este staţionară; ea s-a oprit la cifra maximă de 9 milioane”.

Toate aceste constatări au determinat o serie de anchete privind cauzele progresului german. Diversele consulate ale Angliei arătau clar motivele superiorităţii germane şi americane în producţie şi comerţ.

Analizând regresul britanic, Chamberlain a stabilit următoarele cauze principale: insuficienţa învăţământului tehnic şi comercial, mai ales comparat cu cel german; cunoaşterea minimă a limbilor străine; aroganţa producătorilor şi comercianţilor, ce nu vor să ţină seama de cererile, obişnuinţele şi capriciile consumatorului străin; metodele înapoiate şi maşinile demodate ale industriei britanice.

În luna martie 1901, „New Liberal Review” a deschis o anchetă cu titlul: „Cum să menţinem superioritatea comerţului englez”, cerând părerea unor persoane calificate. William Clark, într-un articol publicat în „Contemporary Review” (decembrie 1900), lua notă de decadenţa industrială şi comercială a Angliei, ca şi de concurenţa victorioasă a Germaniei. În 1901, „Saturday Review”, prevăzând un duel pe viaţă şi pe moarte între Anglia şi Germania, încheia articolul cu acest strigăt: „Delenda est Germania”.

Serioasa nelinişte a conducătorilor politici şi economici ai Angliei nu era determinată numai de progresul industriei şi comerţului german, datorat iniţiativei întreprinderilor particulare, deloc intimidate de riscul inerent oricărei expansiuni.

Faimoasa „Weltpolitik” a apărut ca o declaraţie de război, obligând Anglia să ia noi măsuri, necesare în vederea răfuielii cu Germania. În primul rând, a încheiat un acord cu Rusia, referitor la interesele celor două puteri în Asia Centrală.

În 1904 Delcasse a avut ideea unei apropieri între Rusia şi Anglia. Ministrul afacerilor externe al Franţei găsea necesar ca Antanta cordială să fie completată. Eduard al VII-lea a susţinut iniţiativa lui Delcasse, care reuşea, abia în 1907, să înfrângă reticenţele ţarului Nicolae al II-lea şi ale cercurilor germanofile din Rusia. Evident, semnarea acordului anglo-rus schimba configuraţia politică mondială, suprimând elementul esenţial al acţiunii politice a Germaniei: animozitatea dintre Rusia şi Anglia.

Acordul împărţea Persia în două zone de influenţă. Piaţa persană o dată acaparată de Rusia şi Anglia, atât pătrunderea germană în Asia Mică, cât şi construirea de căi ferate deveneau imposibile.

În discuţia lui Sazonov cu Kinderlen Wächter (secretar de stat la Afacerile Externe), acesta din urmă avea să-i declare că: „Germania nu putea recunoaşte Angliei şi Rusiei drepturi exclusive asupra Persiei, aşa cum reieşeau din acordurile noastre. Germania n-a participat la aceste acorduri care violau, în detrimentul propriilor ei interese economice, principiul uşilor deschise. „Kinderlen Wächter adăuga că: „... de altfel, din prietenie pentru Rusia, ea (Germania) era gata să nu susţină cu prea mare insistenţă drepturile sale la obţinerea concesiunilor feroviare în zona de influenţă rusă; dar, în schimb, Rusia nu trebuia să se opună joncţiunii căilor ferate din Asia Mică cu viitoarea reţea destinată conectării Teheranului la posesiunile noastre transcaucaziene. Aceste exigenţe, care ameninţau monopolul nostru comercial stabilit de mult timp în Persia de nord, erau, pentru noi, pe cât de dezagreabile, pe atât de dezavantajoase.

Pe de-o parte, ne era extrem de dificil să le contestăm temeinicia, fără a da refuzului nostru un caracter inamical; şi era cu atât mai jenant, cu cât în acelaşi timp guvernul nostru căuta să amelioreze raporturile sale cu Germania. *„(Anii fatali)*

Calea ferată a Bagdadului era o obsesie pentru Anglia, care se simţea ameninţată de dinamismul comerţului german. Începând cu 1900, economia germană, în plină expansiune mondială, resimţea totuşi urmările politicii eronate a lui Bismarck, ce redusese cercul problemelor germane doar la Europa, ca o consecinţă a războiului din 1870 contra Franţei.

Contele Wolf-Metternich i-a comunicat limpede lui Sir Arthur Nicholson (în acel moment adjunctul secretarului de stat pentru Afacerile Externe) impasul în care se găsea Germania în 1911, când progresul economiei germane neliniştea atât de mult Anglia: „Între anii 1866 şi 1870, Germania a devenit o mare putere. Dar în vreme ce Franţa, pe care o învinsese, şi Anglia îşi împărţeau lumea, Germania culegea doar firimiturile. A venit acum clipa ca şi Germania să-şi revendice drepturile legitime".

Dar contele Wolf-Metternich uita că Bismarck încurajase expansiunea colonială a Franţei, iniţiată de Jules Ferry, prin tratatul de la Bardo (Tunisia). În monografia consacrată lui Jules Ferry, Maurice Reclus face următoarea comparaţie între marele cancelar german şi omul de stat francez: „Dintre cei doi oameni, primul era conducătorul unei ţări victorioase, deţinătorul unei puteri solide, temut în Europa şi aclamat în patrie; celălalt guverna o ţară înfrântă, fără credit în afara graniţelor noastre, investit cu o putere precară şi avea să fie curând discreditat până şi-n patria sa; şi totuşi, al doilea este «cel bun» şi va avea în cele din urmă ultimul cuvânt. Vede, într-adevăr, clar şi vede just, iar cancelarul vede strâmb sau, mai degrabă, este orb. Nu vede că marile puteri evoluează fatalmente spre forma imperială, că este deci urgent, în

această privinţă, să ocupe poziţii în ţinuturile exotice, să nu se lase depăşit de nimeni. El nu crede în viitorul expansiunii europene şi nu concepe antrenarea Germaniei pe acest drum. Ba mai mult, încurajează puterile concurente – mai ales Franţa – să se angajeze pe această cale.

Germania va înţelege, dar prea târziu, eroarea Cancelarului de Fier; lovitura de la Tanger, cea de la Agadir, războiul din 1914 – 1918 vor însemna tot atâtea eforturi de a sparge porţile închisorii europene, în care cuirasierul alb ferecase sistematic colosul german.

Dacă Germania ar fi avut un Ferry la începutul anilor 1880, ea ar fi acumulat pe vechiul continent, punând piciorul în Africa şi în Asia, o asemenea putere încât ar fi obţinut, fără război, şi chiar restituind Franţei Alsacia şi Lorena, pur şi simplu stăpânirea lumii”.

Niciun german n-ar putea contesta temeinicia afirmaţiilor lui Maurice Reclus. Pentru a deturna privirile Franţei de la Rin şi pentru a putea semăna discordia între ea şi Anglia, Bismarck a încurajat expansiunea ei colonială.

În momentul când Germania a pus în practică a sa „Weltpolitik”, s-a putut constata cât de eronată a fost politica lui Bismarck. Incidentul de la Fachoda a confirmat speranţele lui Bismarck. N-a lipsit, decât foarte puţin pentru ca Franţa să rupă relaţiile cu Anglia. Dar creşterea vertiginoasă a economiei germane a reconciliat cele două puteri. Ba mai mult, Anglia a semnat un acord cu Rusia în 1907. Intervenţia Angliei în Maroc în 1911 a fost pricina înfrângerii diplomatice a Germaniei, recunoscută de amiralul von Tirpitz.

E greu de înţeles cum şi-a putut imagina guvernul german că Anglia şi-ar fi păstrat neutralitatea în cazul în care agresivitatea lui Berchtold ar fi provocat un război cu participarea Franţei şi Rusiei. Şi un alt element ar fi decis intervenţia Angliei: misiunea militară a generalului Limann von Sanders. În vederea realizării grandiosului plan,

cunoscut sub numele de Hamburg-Bagdad, Germaniei îi era necesar să fie stăpâna Constantinopolului, ce-şi datora importanţa situării sale între Asia şi Europa. Această misiune militară se încadra, de altfel, în politica prinţului von Bülow.

Guvernul Tinerilor turci avea o mare încredere în Germania, ca putere economică şi militară. Dar n-aveau în niciun caz intenţia de a se înfeuda politicii germane. Dovada este că organizarea forţelor navale turce a fost încredinţată amiralului englez Timpus şi mai multor ofiţeri ai marinei engleze, cu condiţia formală că nu vor participa la acţiunile militare ale flotei, în caz de război. Chiar dacă armata terestră germană constituia pentru Tinerii turci un model de organizare şi ştiinţă militară, flota engleză deţinea pentru ei o superioritate indiscutabilă.

Era normal ca misiunea lui Sanders să neliniştească Rusia, ceea ce explică poziţia luată: „Principalul nostru obiectiv trebuia să fie deci delimitarea rolului generalului Limann von Sanders, pentru a împiedica extinderea influenţei sale în dauna intereselor noastre”, scria Sazonov.

Totuşi, atitudinea Rusiei faţă de deschiderile turcilor rămâne inexplicabilă. Talaat-Bei şi Ismet-Paşa, trimişi în misiune oficială în primăvara lui 1914, au fost primiţi la Livadia de ţarul Nicolae II. Iată comentariul lui Sazonov la întrebarea pusă de Talaat-Bei: „«Vă fac o propunere foarte serioasă. N-ar dori guvernul rus să încheie o alianţă cu Turcia?»

Recunosc a fi fost foarte surprins de această declaraţie neaşteptată. Mă puteam, într-adevăr, aştepta de la Talaat la orice, dar nu şi la o propunere de alianţă. După ce am depăşit surprinderea, l-am întrebat: «De ce aţi aşteptat ultima clipă pentru a-mi face o asemenea propunere, când aţi avut atâtea ocazii de a-mi vorbi mai devreme?» Talaat a recunoscut imposibilitatea studierii ei pe loc. Dorea, pretindea el, să ştie doar punctul meu de vedere asupra posibilităţii unei atari alianţe. I-am răspuns

că ambasadorul nostru la Constantinopol va reveni la post în trei zile şi că singurul lucru pe care-l puteam face – pentru că o problemă serioasă trebuie tratată serios – era de a-i încredinţa acestuia studiul detaliat asupra acordului propus, pe care, în principiu, nu-l respingeam. Talaat a părut de acord".

Ambasadorul de Giers a fost de părere că „această propunere nu putea fi complet neglijată". Deci, aşa cum recunoaşte Sazonov – în primăvara lui 1914 –, „Tinerii turci n-au legat fără ezitări soarta patriei lor de cea a imperiului german".

Rusia n-a ştiut, sau n-a vrut să exploateze deplin acest moment de ezitare al guvernului turc. Ceea ce reiese clar din chiar propunerea lui Talaat-Bei este interpretarea eronată dată misiunii generalului Limann von Sanders. Evident, Rusia încerca să întărească pe cât posibil relaţiile sale cu Anglia, începute prin acordul din 1907. Dar nu se poate crede că s-a lăsat influenţată şi că n-a privit cu atenţie propunerea unei alianţe cu Turcia.

Explicaţiile lui Sazonov, în *Anii fatali,* sunt atât de vagi, încât par a indica o apreciere falsă din partea ministrului afacerilor externe al Rusiei sau – ceea ce pare mai probabil – că o alianţă cu Turcia ar fi împiedicat realizarea aspiraţiilor ruse: de-a ajunge într-o zi la strâmtori şi la Constantinopol.

Am evocat sumar anii care au precedat atentatul de la Sarajevo, pentru a pune în lumină lipsa oricărei siguranţe a guvernului german, atunci când îi dădea „mână liberă" lui Berchtold. Faptul că relaţiile dintre Anglia şi Germania se ameliorase nu excludea defel o acţiune ostilă a Angliei, dar era mai probabil că ea n-avea de gând să scoată castanele din foc pentru. Serbia sau, mai exact, pentru Rusia. Neliniştile englezilor, provocate de dinamismul economiei germane, căpătau o nuanţă de teamă suficient de accentuată. I se găseşte expresia în finalul articolului publicat în „Saturday Review", ce afirma:

„Delenda est Germania”. Toate acestea erau o dezminţirea. optimismului german (cum că Anglia n-ar interveni într-un conflict) şi prefigurau o luptă pe viaţă şi pe moarte între Anglia şi Germania.

Pe 6 iulie 1914, deci cu două săptămâni înaintea ultimatumului dat de Austria Serbiei, împăratul Wilhelm al II-lea primise o scrisoare de la Franz-Joseph – însoţită de programul său politic. Mediile politice din capitalele europene bănuiau caracterul angajamentelor pe care Austro-Ungaria le cerea Germaniei.

Împăratul Austriei scria: „Aspiraţiile guvernării mele trebuie să fie dirijate spre izolarea şi diminuarea (Verkleinerung) Serbiei”. Iar formula „Nebelung contra aliaţilor săi” – folosită de împăratul Germaniei – avea o sonoritate romantică şi dovedea o lipsă totală de prudenţă politică. Responsabilităţile lui Wilhelm al II-lea reies clar din *Culegerea* lui Kautsky: „Împăratul avea obiceiul de a face observaţii pe marginea rapoartelor primite. Iată una dintre ele, notată pe raportul ambasadorului Germaniei la Viena, Tschiński, care sublinia într-un pasaj hotărârea austriecilor de-a trece la o răfuială definitivă cu Serbia: «Acum sau niciodată!» Într-un alt pasaj, ambasadorul exprima părerea că era indispensabil ca Austro-Ungaria să fie deturnată de la o decizie inechitabilă. Împăratul remarca: «Ce-i pasă? E o prostie. Nu-i treaba lui. Tschiński să renunţe la asemenea prostii. Trebuie terminat cu sârbii.»”.

Sunt greu de înţeles motivele ce-l determinau pe împărat să precipite conflictul spre catastrofa războiului.

Pe un alt raport al aceluiaşi ambasador, ce informa că Austro-Ungaria ar amâna trimiterea ultimatumului Serbiei până când preşedintele Republicii franceze va părăsi Rusia, Wilhelm al II-lea menţionează: „Ce păcat! „Era foarte grăbit...

Trebuie de asemenea subliniată atitudinea conciliantă a lui Sir Edward Grey, care, foarte mirat de

scurtimea termenului acordat Serbiei de ultimatum, considera războiul inevitabil. Totuşi, sperând într-o rezolvare paşnică a conflictului, i-a cerut lui Lichnowski, ambasadorul Germaniei la Londra, să comunice guvernului său că Anglia era dispusă a face demersuri – în înţelegere cu guvernul german – pentru a obţine o prelungire a termenului din ultimatum. Wilhelm al II-lea şi-a expus părerea prin adnotarea următoare: „Este inutil”.

Regele Carol I al României a intervenit şi el. Părerea sa era apreciată atât de guvernul german, cât şi de împăratul Wilhelm al II-lea, ceea ce era foarte important. Regele Carol I era respectat pentru înţelepciunea sa politică, prestigiul său personal, ca şi pentru sentimentele sale progermane. El nu credea că guvernul sârb participase la complotul pentru asasinarea arhiducelui Franz-Ferdinand. Şi l-a întrebat pe ministrul austro-ungar la Bucureşti, contele Czernin, dacă Viena deţinea probe serioase. Regele României era convins că oamenii politici din Viena îşi pierduseră capul. Fiind sigur că intervenţia Berlinului pe lângă guvernul de la Viena va potoli veleităţile războinice, el se adresă lui Wilhelm al II-lea, dar demersul său rămase fără efect.

Declaraţia guvernului sârb a fost confirmată de toate informaţiile rezultate ca urmare a anchetei întreprinse de autorităţile austro-ungare. Berchtold a reuşit, totuşi, să convingă guvernul german de contrariul. Fără acoperirea militară a Germaniei, Viena ar fi fost mult mai prudentă, conştientă fiind de inferioritatea armatei sale. Dar ea a provocat războiul, folosind pretextul asasinării prinţului moştenitor, pentru a reduce din nou Serbia la situaţia de protectorat pe care o avusese sub domnia dinastiei Obrenović. Odată Serbia supusă, politica austro-ungară n-ar mai fi întâmpinat obstacole în Balcani.

Există, totuşi, un argument ce justifică, într-o oarecare măsură, precipitarea lui Berchtold. Ceea ce fusese un titlu de glorie pentru Ärenthal, adică anexarea

Bosniei şi Herţegovinei, s-a dovedit o gravă eroare politică prin consecinţele sale.

Fuseseră înglobaţi în imperiu trei milioane de sârbi, ce nu puteau fi stăpâniţi atât timp cât exista o Serbie independentă, al cărei prestigiu crescuse prin victoriile obţinute în timpul războaielor balcanice. Dar orice om de stat clarvăzător şi-ar fi dat seama că atacarea Serbiei de către armatele austro-ungare, ar fi antrenat în război toate puterile europene. Or, un război european, început prin voinţa lui Berchtold de-a micşora Serbia, actualiza problema nevralgică a imperiului habsburgic: problema naţionalităţilor. Supravieţuirea statului austro-ungar nu era posibilă decât schimbându-i structura politică prin instaurarea unui sistem federativ şi frânând politica de maghiarizare forţată a naţionalităţilor practicată de Budapesta.

Dar Franz-Joseph nu admitea nicio modificare a dualismului stabilit în 1868, considerând că orice atentat la bazele constituţionale ar provoca năruirea imperiului.

Ca o ironie sinistră a Istoriei, omul căzut sub gloanţele naţionaliştilor bosniaci, susţinuse federalizarea imperiului. El manifesta sentimente de amiciţie pentru slavi şi români şi era, conştient de rolul nefast al politicii Budapestei, care, prin şovinismul său, conducea inevitabil la dezagregarea imperiului.

Prin atentatul de la Sarajevo, ideea unui imperiu federal al Habshurgilor se spulbera şi, consecinţă fatală, precipita sfârşitul acestui imperiu.

Franz-Ferdinand era detestat la Viena din cauza concepţiei sale trialiste (o monarhie austro-ungaro-croată), din cauza sentimentelor sale antiungureşti şi pentru convingerea lui că politica ungară putea să aprindă Europa.

Este deci inexplicabilă interpretarea, evident exagerată, dată atentatului de la Sarajevo din 28 iunie 1914, în parte facilitat de Budapesta.

Imperiul, amalgam de naţionalităţi, s-ar fi putut salva numai printr-o federaţie. Franz-Ferdinand era pregătit pentru această idee. Dar Franz-Joseph şi toată camarila austriacă i se opuneau; ca şi naţionaliştii germani, ungurii erau cât se poate de îndârjiţi.

Procesele de înaltă trădare, adevărate sfidări ale noţiunii de justiţie, erau metodele de care se foloseau ungurii pentru a împiedica manifestările naţionale.

Un tânăr herţegovinean, Miloš Planić, care fusese urmărit în 1913 pentru trădare, dar a trebuit să fie eliberat, acuzatorii săi recuzându-se în faţa tribunalului, a fost ales preşedinte al tineretului naţionalist bosniac.

Măsurile de represiune ale administraţiei austro-ungare nu reuşeau să înăbuşe reflexele naţionale.

Astfel, un acuzat, Trifko Grabez, la întrebarea procurorului: „Sunteţi de părere că Bosnia şi Herţegovina ar trebui să se alăture Serbiei?”, a răspuns fără ezitare; „Aceasta e părerea mea”. Procurorul reînnoieşte întrebarea: „Mai este şi acum idealul dumneavoastră? „Acuzatul răspunde: „Da, acesta şi numai acesta, fie sub sceptrul lui Karagheorghević, cu numele de Iugoslavia, fie sub forma unei republici simple sau federative”.

Procurorul l-a întrebat imprudent, pe ce se baza declarând că poporul trăia rău în Bosnia. Grabez a răspuns: „Pe propria experienţă. Am văzut măsurile excepţionale, comisariatul, suspendarea autonomiei, procesul de înaltă trădare intentat sârbilor la Zagreb, în care au pătimit nevinovaţi”.

Avocatul apărării, Zistler, a avut îndrăzneala, în plin război, să amintească şirul de procese de înaltă trădare şi să afirme unele adevăruri, destinate a pune într-o lumină dezonorantă procedeele monarhiei habsburgice: „Procese asemănătoare s-au desfăşurat în trecut la Lvov şi Praga, Zagreb şi Triest. Iată acum unul şi la Sarajevo. Iredentismul italian, panslavismul, propaganda promarea Serbie s-au succedat pe băncile acuzării, în faţa

principalelor tribunale. Iată încă un proces de înaltă trădare. Spun încă unul, pentru că, în monarhia noastră, procesele de înaltă trădare revin din păcate în cicluri periodice, asemeni unei boli cronice, care recidivează la intervale regulate, şi tinzând să devină la noi o instituţie normală”.

Monarhia Habsburgilor trăia potrivit concepţiei secolului al XVIII-lea, ignorând urmările Revoluţiei Franceze şi căutând să imobilizeze cursul impetuos al istoriei în forme perimate. Era o monarhie mumificată, cum o dovedea rigiditatea protocolului de la Curte, păstrat cu grijă de-a lungul secolelor, dând impresia că cea mai mică abatere ar putea produce descompunerea principiului însuşi. Rigoarea protocolului îi fusese impusă şi arhiducelui Franz-Ferdinand, moştenitorul tronului, care a comis o gravă abatere prin căsătoria sa cu contesa Sofia Chotek, aparţinând nobilimii cehe. Franz-Joseph a fost obligat să accepte această căsătorie morganatică, la insistenţele împărătesei Elizabeta, care, din romantism, aproba o căsătorie inspirată de un sentiment profund. Ea suferise mult din cauza protocolului, impus cu o intransigenţă implacabilă de către arhiducesa Sophia, mama împăratului. Simpatia Elizabetei pentru Franz-Ferdinand provenea şi din lipsa de respect faţă de ceremonialul rigid al Curţii, căci era pentru prima dată când un arhiduce se căsătorea cu o femeie ce nu aparţinea, prin naştere, unei familii princiare.

Intervenţia. împărătesei se baza de asemenea pe amintirea morţii tragice a arhiducelui Rudolph şi a contesei Maria Vecera.

Franz-Joseph a cedat, dar nu i-a iertat niciodată nepotului său violarea tradiţiei Habsburgilor. Curtea, care forma birocraţia protocolului, a considerat cedarea împăratului ca un gest de slăbiciune, prevăzând consecinţe grave. Neputând împiedica nici căsătoria şi nici ascensiunea arhiducelui la tron, Curtea l-a determinat pe

împăratul Franz-Joseph să îl oblige pe Franz-Ferdinand de a renunţa solemn, pentru soţia şi viitorii săi copii, la toate prerogativele legate de calitatea sa de prinţ moştenitor.

La 28 iunie 1900, în faţa întregii Curţi, Franz-Ferdinand a citit, din ordinul împăratului, renunţarea sub jurământ, conform unei formule pregătite de ministrul Casei imperiale. A fost o teribilă umilinţă pentru arhiduce, de a declara că nici soţia, nici copiii săi nu vor reclama „drepturile, titlurile, însemnele, privilegiile aparţinând văduvelor legitime şi urmaşilor arhiducilor rezultaţi din căsătorii legitime”.

Deci, contesa Sofia Chotek era soţie legitimă în faţa legilor bisericii, dar nu şi în faţa celor de drept dinastic. După îndeplinirea acestei formalităţi, începură umilinţele, revanşă a birocraţiei protocolului, ofensată de căsătoria morganatică a prinţului moştenitor. În definitiv, aşa cum observa contele de Saint-Aulaire, această renunţare, impusă de o birocraţie stupidă, nu rezolva nimic: „Aplicarea riguroasă a dreptului dinastic conţine germenele unui conflict dinastic; dacă dintre copiii din această căsătorie sau printre copiii copiilor lor, se iveşte un ambiţios mai bine dotat, mai viril, mai popular decât verii săi «legitimi», care să grupeze în jurul său nemulţumiţii şi să revendice coroana, n-ar fi oare normal ca renunţarea tatălui ori a strămoşului său să nu angajeze fiinţe ce nu s-au născut încă, dreptul de primogenitură neputând fi infirmat de o căsătorie a cărei «legitimitate» i-a fost consacrată de biserică? Franz-Ferdinand însuşi, dacă împrejurările ar permite-o, va spune că renunţarea sa este viciată de constrângere şi că el întrupează un drept divin, anterior şi superior dreptului dinastic”.

Dar destinul istoric a voit ca monarhia Habsburgilor să se stingă.

De altfel, birocraţia protocolului nu era preocupată de asemenea ipoteze viitoare; ea trăia în prezent, în funcţie de respectul rigid faţă de nişte forme,

considerându-le necesare pentru viabilitatea instituţiei monarhice.

Ofensele la care era supusă contesa Chotek, chiar după ce împăratul îi acordase titlul de ducesă de Hohenberg, reflectă mentalitatea, unei Curţi rămasă în urmă cu un secol. La dineuri, locul rezervat soţiei moştenitorului tronului era la capătul mesei. În cortegiile solemne, ducesa de Hohenberg era ultima, după cei mai tineri arhiduci şi arhiducese, a căror guvernantă părea a fi.

Regizor abil, prinţul de Montenuovo (copil din flori al Mariei-Luiza şi al lui Neipperg), în calitatea sa de maestru de ceremonii, făcea gol în jurul soţiei viitorului împărat.

Chiar în faţa morţii, protocolul n-a abdicat. Toată Curtea a fost satisfăcută, iar un înalt demnitar nu şi-a putut ascunde sentimentele şi, uitând de orice decenţă, a exclamat: „În sfârşit, putem respira”. Montenuovo s-a opus ca ambele sicrie să fie expuse împreună la „Hofburgsparkkirche „şi doar din ordinul împăratului a încuviinţat această abatere de la etichetă. Marele maestru de ceremonii a găsit totuşi o soluţie spre a marca inegalitatea dintre arhiduce şi soţia acestuia: sicriul Sofiei a fost plasat ceva mai jos decât cel al soţului său, iar pentru a sublinia că nu şi-a depăşit condiţia dinaintea căsătoriei, pe sicriul său au fost aşezate însemnele doamnelor de onoare: un evantai şi o pereche de mănuşi negre… Li s-a interzis copiilor accesul în camera mortuară. Le-a fost permis, datorită intervenţiei noului moştenitor, arhiducele Carol, numai să îngenuncheze şi să se roage pentru odihna sufletelor părinţilor. Era un exces al lui Montenuovo? Nici vorbă!

Împăratul a asistat la serviciul funebru, impasibil, fără emoţie şi a părăsit biserica fără a se înclina şi a arunca vreo privire de adio spre sicrie. Şi totuşi cei doi morţi erau victimele ideii imperiale, iar moartea lor fusese folosită ca pretext pentru declanşarea războiului.

Atât împăratul cât şi Curtea sa erau cu un secol în

urma evoluţiei spiritului public. Formele anacronice ale protocolului îi apărau, asemeni unor baricade, de progresul secolului al XIX-lea, făcându-i să creadă că era un mijloc de salvare a monarhiei.

Cum puteau spera naţionalităţile imperiului ca Habsburgii să cedeze în ceea ce ei considerau a fi misiunea lor, adică de a se opune ideii naţionalităţilor, pusă în circulaţie de Revoluţia Franceză? Împăratul Franz-Joseph a rezumat el însuşi politica Austro-Ungariei: „Popoarele mele sunt străine unele de altele; cu atât mai bine. Din antipatiile lor se naşte ordinea şi din ura lor reciprocă, pacea generală".

Împăratul Austriei pare a fi fost un bun elev al lui Machiavelli!

Metternich, cel care concepuse şi realizase politica antirevoluţionară – adică împotriva principiului naţionalităţilor, politică asigurată de Sfânta Alianţă –, se sprijinise pe solidaritatea poliţiilor, care supravegheau şi pedepseau prin închisoare grupările ce apărau principiul naţionalităţilor.

Dincolo de lipsa de respect pentru formele protocolare, Franz-Ferdinand se făcuse vinovat de a-şi fi închipuit şi a fi crezut posibilă o structură federală a imperiului, fiind dispus să accepte un compromis cu principiul naţionalităţilor ca subiect de drept.

Revoluţia din 1848 îl înlăturase pe Metternich, dar concepţia sa politică a durat de-a lungul întregii domnii a lui Franz-Joseph, care a apărat-o cu mult zel. Atitudinea cancelarului apare limpede în memoriul pe care i-l adresează din Troppau, la 15 decembrie 1820, ţarului Alexandru: „Lumea doreşte să fie guvernată prin fapte conforme justiţiei şi nu prin fraze şi teorii". Era o poziţie categorică împotriva celor ce propagau „teoriile nefaste" şi care susţineau cu îndârjire „dreptul etern".

„Guvernele să-i reducă la tăcere pe doctrinarii din interiorul statelor lor şi să manifeste dispreţ pentru cei din

afară. Cei slabi şi încrezuţi vor fi spulberaţi, dacă ceilalţi, mai puternici ca ei, apar, îşi strâng rândurile şi învingă”, sfătuia împăratul austriac.

În 1823, Metternich scria din Viena: „Instalaţi, în cele patru colţuri ale Europei, patru oameni energici, ştiind ceea ce vor şi bine lămuriţi asupra metodelor de acţiune. Să fie determinaţi să-şi ridice braţul şi glasul, în acelaşi timp, şi întreaga şandrama se va nărui într-un nor de fum”. Reţeta lui era precizată în aceşti termeni: „Unirea monarhilor este baza fundamentală a politicii de urmat, pentru a salva astăzi societatea de la ruină”.

Metternich considera Italia drept o simplă noţiune geografică. Dar italienii i-au dat replica, punând în circulaţie ideea dreptului naţionalităţilor şi ameninţând posesiunile Habsburgilor. Congresul de la Troppau – ce s-a reunit în luna octombrie 1820 – era opera lui. Metternich, întrunit pentru a denunţa o conspiraţie universală contra ordinii stabilite. El cerea o acţiune colectivă împotriva naţionaliştilor italieni. Castlereagh a refuzat participarea Angliei, căci guvernul englez nu se putea amesteca în afacerile interne ale unei alte ţări, nici nu se putea asocia la manifestări împotriva „revoluţiei” în general.

Dar ţarul Alexandru I a susţinut ideea lui Metternich, semnând manifestul ce a fost publicat la 19 noiembrie şi care stabilea în mod categoric principiul intervenţiei: „Statele făcând parte din Alianţa europeană, care vor suferi o alterare a formei regimurilor lor interne, operată prin revoltă şi ale cărei urmări vor constitui ameninţări pentru alte state, vor înceta prin aceasta de a mai face parte din Alianţă”.

Atunci când statele astfel tulburate de revolte interne „vor ajunge pentru ţările vecine un pericol iminent, puterile vor fi în stare să exercite, în privinţa lor, o acţiune eficace şi binefăcătoare, folosind, pentru a le readuce în sânul Alianţei: mai întâi, demersuri amicale; în al doilea rând, forţa coercitivă, dacă utilizarea acestei forţe ar

deveni indispensabilă”.

Metternich a reuşit cu mare greutate să ralieze la punctul său de vedere atât Anglia, cât şi Franţa. Ruşii înşişi ezitau să susţină un prinţ – regele celor două Sicilii – care refuza supuşilor săi orice libertate.

Reprezentantul Franţei, La Ferronnays, declara: „Guvernul Franţei, putere reprezentativă, nu putea susţine un rege absolutist, decis să rămână astfel”. Austriecii, indignaţi de atitudinea reprezentantului regelui Ludovic al XVIII-lea, i-au amintit: „Nu sunteţi un ministru francez, aici sunteţi un ministru european”. Ei erau convinşi că absolutismul integral, în stil Habsburg, trebuia să domine Europa. Dar se loveau de sentimentele liberale ale unui adversar de calitate superioară, Capo d’Istria, ministrul ţarului Alexandru I. Pentru el, principiul naţionalităţilor era o mare forţă în devenire, contra căreia orice rezistenţă era inutilă. Capo d’Istria susţinea că Europa nu mai trebuia să-i sprijine pe Ferdinand I, regele celor două Sicilii, dacă nu acorda o constituţie rezonabilă, rezumând punctul său de vedere după cum urmează: „Mai întâi sfaturi şi apoi salve de tun…”

Metternich a reacţionat imediat: „Salve de tun de îndată”, cuvinte exprimând politica adoptată de Habsburgi în privinţa mişcărilor naţionalităţilor. Această politică a fost urmată până în luna noiembrie 1918, când monarhia se destramă, ca urmare a acţiunii impetuoase a naţionalităţilor, ignorate un întreg secol.

Conferinţa de la Laybach (Ljubljana) – urmare şi încheiere a celei de la Troppau – a permis o acţiune desfăşurată în luna ianuarie 1821, noua Constituţie, sensibil mai liberală, fiind anulată. Forţe austriece, însărcinate de Sfânta Alianţă să efectueze operaţiunea, ocupau Napoli pe o perioadă de trei ani, cheltuielile fiind – bineînţeles – suportate de napolitani.

Faimoasa afirmaţie a lui Metternich: „Italia este o simplă expresie geografică” a fost dezminţită pe 21 martie

1821, când patrioţii italieni – un mare număr de ofiţeri şi carbonari – au arborat la Alexandria, în Piemont, drapelul italian, proclamând libertatea şi unitatea naţională. Prin intervenţia armatei austriece, insurgenţii, adică patrioţii italieni, au fost înfrânţi.

Considerându-se marele pontif al absolutismului, Metternich era hotărât să extirpe din ideea liberală ceea ce putea fi dăunător monarhiei Habsburgilor: drepturile naţionalităţilor. Bineînţeles, această misiune de jandarm contrarevoluţionar nu era chiar atât de idealistă. Habsburgii afirmau şi practicau amestecul în treburile interne ale altor state, dar înţelegeau să tragă şi foloase, aşa cum scria ministrul Rayneval: „Austria pretinde foarte mult pentru ajutorul oferit cauzei regale. Sub raport militar, ea ocupă cele mai puternice poziţii din Italia: Piemontul, Roma, Napoli”.

În luna mai 1821, la sfârşitul conferinţei de la Laybach, Metternich, satisfăcut, declara plin de vanitate: „Bătălia diplomatică a fost câştigată. Bunul simţ a învins…”

Acordul de la Troppau a fost benefic pentru Habsburgi, cum s-a putut vedea în 1848, când armatele ţarului Nicolae I au salvat monarhia zguduită până în temelii de explozia naţionalităţilor. Motivele pentru care Rusia a intervenit au fost rezumate de ministrul afacerilor externe, Nesselrode, care credea că datoria Rusiei era de a combate „ereziile periculoase ale socialismului şi comunismului, pasiunea dezordonată a instituţiilor democratice, ideea necugetată de refacere a dreptului public pe principiul imaginar al raselor, limbilor şi naţionalităţilor”.

La Troppau, Metternich nu întrevăzuse posibilitatea unei insurecţii a naţionalităţilor de pe teritoriul tradiţional al monarhiei. Dar impunând principiul intervenţiei, anticipase acţiunea salvatoare a ţarului Nicolae I. Angajarea militară a Rusiei se datora şi temerii că

revoluţiile naţionale din Austria vor contamina Polonia.

În treacăt fie spus, împăratul Franz-Joseph a plătit dreptul la recunoştinţă datorat Rusiei printr-un şantaj ruşinos în timpul războiului din Crimeea. Ţarul era deci îndreptăţit să pună aghiotantului său, generalul Rzewoński (de origine poloneză), această întrebare: „Care este, după părerea ta, cei mai prost rege polonez? Pot să-ţi spun eu, a continuat ţarul: cel mai prost rege polonez a fost Jan Sobieski, pentru că a apărat Viena de turci. Iar cel mai prost dintre suveranii ruşi sunt eu, căci i-am ajutat pe austrieci să reprime insurecţia maghiară…”

Franz-Joseph a fost crescut de mama sa, arhiducesa Sophia, în respectul faţă de marea împărţeasă Maria-Tereza şi faţă de principiile ce puteau fi rezumate prin groaza pe care o avea aceasta de reforme şi prin salvgardarea nealterată a tradiţiilor, asigurate în parte de eticheta rigidă de la Curte.

Înarmat cu asemenea concepţii, împăratul a rezistat oricărei tendinţe novatoare, conducând imperiul la catastrofa precedată de revoluţia din 1848. Gravele probleme sociale şi naţionale, care ameninţau viabilitatea imperiului, nici nu existau pentru împărat, admirator al geniului politic al lui Metternich. Ostilitatea celui din urmă arătată principiului naţionalităţilor este cunoscută, dar atitudinea sa privind problemele sociale, mai puţin. Afirmaţia cancelarului că, în Austria, omul obişnuit porneşte de la baron – cel mai mic titlu de nobleţe – demonstrează că pentru el nu exista clasa lucrătorilor (muncitorilor) şi cea a micii burghezii, considerându-le ca o mulţime fără interes – ceva confuz între categoria de om şi cea de animal…

Când Franz-Joseph a fost proclamat împărat, în 1848, Austro-Ungaria avea 38 de milioane de locuitori, repartizaţi pe naţionalităţi, după cum urmează: 17 milioane de slavi (polonezi, cehi, slovaci, croaţi, sloveni şi sârbi); 10 milioane de germani (8.700.000 în Austria şi

Boemia, 1.300.000 în Ungaria, Transilvania şi Bucovina); 5.300.000 de unguri; 3 milioane de români (în Transilvania şi Bucovina); 2 milioane de italieni, restul fiind evrei şi armeni.

Aspiraţiile naţionale ale acestui conglomerat contraziceau concepţia politică a tânărului împărat, adept al sistemului autoritar al lui Metternich. Din revoluţiile naţionale şi sociale, ce cuprinseseră întreaga Europă, Franz-Joseph a tras această concluzie formulată de W.V. Merckel: „Nu există decât un singur remediu împotriva democraţiei: armata!”

În timpul celei mai îndelungate domnii înregistrate, de istorie Franz-Joseph a trebuit să înfrunte două idei-forţă: naţionalitatea şi libertatea. Incapabil de a se adapta noului climat al istoriei şi hotărât să apere unitatea şi dăinuirea imperiului, l-a dus la dezmembrare. Era un intelectual mediocru, foarte muncitor, conştiincios, binevoitor (în contrast cu aroganţa curtenilor), de o mare demnitate, având oroare de orice abatere de la decenţă. Poseda calităţile domestice necesare conducerii unei mari proprietăţi agricole, dar nu a unui *imperiu complex,* ca acela creat de Habsburgi.

Contele de Saint-Aulaire, în studiul consacrat împăratului Austro-Ungariei, respectând obiectivitatea, dar cu o nuanţă de înţelegere binevoitoare pentru om, este obligat totuşi să recunoască valoarea sa foarte modestă, „având numai calităţi medii, n-a atins decât perfecţiunea în mediocritate. Este şi asta o perfecţiune, deoarece aceste calităţi medii comune, dacă vreţi, de bun simţ, tact, demnitate, îndemânare, Franz-Joseph le poseda în cel mai înalt grad, încât deveneau virtuţi”.

Numai că asemenea calităţi dau un excelent funcţionar, nu un om de stat.

„La Franz-Joseph, nivelul mental este la înălţimea moralului. Nu avea spiritul suficient de penetrant pentru a prevedea toate consecinţele deciziilor sale. Este înclinat să

confunde administrarea cu guvernarea popoarelor sale şi să-şi închipuie că toate sunt la locul lor dacă documentele imperiului sunt la zi. De la 5 dimineaţa la 8 seara, timp de şaizeci şi opt de ani de domnie efectivă, acest ocnaş al tronului se supune voluntar unui regim pe care un autocrat nu l-ar fi putut impune, de teamă, unui simplu muncitor: săptămâna de lucru de 80 de ore, fără drept de grevă şi fără repaus duminical… Acest şef al unui mare stat îşi lua mult prea în serios sarcina de şef de birou, examinând de prea aproape lucrurile, pentru a le vedea de destul de sus. Sau să-l pună pe ministrul competent să-i „prezinte" marile probleme, lui rămânându-i să filtreze şi să extragă esenţa. El epuizează în analize subalterne un timp şi o energie ce şi-ar găsi în sinteză o utilizare mai imperială şi mai regală. „(Saint-Aulaire).

Preocupat de problemele de o mai mică importanţă ale administrării imperiului, împăratul ignora chestiunea atât de importantă a naţionalităţilor, care a rămas aceeaşi, din 1848 până în 1914. Birocratul asiduu ignora însăşi naţiunea ca o realitate socială.

Una din figurile de mare prestigiu ale partidului social-democraţilor austrieci, Otto Bauer, a publicat în 1908 *Die Nationalitätenfrage und die Sozial-demokratie* (Problema naţionalităţilor şi social-democraţia), lucrare ce a marcat o dată în studiul acestei probleme fundamentale pentru continuitatea imperiului habsburgic.

Bun cunoscător al problemei sociale în Austro-Ungaria, Otto Bauer declara: „Ştiinţa a lăsat până acum naţiunea aproape numai în grija poeţilor lirici, a foiletoniştilor şi a oratorilor de la reuniunile publice, din parlament sau de la sărbători. Într-un moment al marilor lupte naţionale, n-am pus încă bazele unei teorii satisfăcătoare asupra esenţei naţiunii".

Lucrarea lui Otto Bauer a rămas până în zilele noastre o preţioasă contribuţie la elucidarea problemei ce domină încă preocupările sociologilor şi oamenilor de stat.

Ultima carte apărută, *Naţionalismul – mit şi realitate,* de Boyd C. Shafer, dovedeşte că problema este încă actuală. În 1910, marele sociolog ungur Jászi Oszkár a publicat o lucrare privind naţionalităţile din Austro-Ungaria. Era un act de mare curaj de a prezenta o realitate dramatică a imperiului austro-ungar. Lucrarea a stârnit indignarea oamenilor politici, obligându-l pe autor să se refugieze în Statele Unite. Dar în ciuda vâlvei pe care a stârnit-o această carte, asiduul birocrat Franz-Joseph n-a avut curiozitatea de-a o citi sau de-a o discuta cu miniştrii săi.

Această problemă (a naţionalităţilor), vitală pentru Austro-Ungaria, îl neliniştise pe contele Taaffe, care, după instaurarea dualismului, a adresat împăratului, în 1871, un memoriu din care citǎm câteva pasaje: „Austria, care este un imperiu de popoare (Völkerreich) şi care nu are, ca urmare, dreptul de a face din egoismul naţional principiul politicii sale, trebuie să se lase condusă în viaţa publică de o înaltă idee morală: ideea de dreptate. Prin esenţa ei însăşi, Austria este, dintre toate statele europene, cea care are misiunea de a recunoaşte suveranitatea legii”.

„Stat de drept prin excelenţă” – suveranitate a legilor?

Franz-Joseph era convins că în imperiul Habsburgilor domnia legilor era asigurată. Dar la Viena, şi mai ales la Budapesta, aceste legi erau alcătuite după criterii ostile naţionalităţilor. Pentru a dovedi că împăratul birocrat refuza cu încăpăţânare să ia cunoştinţă de aspiraţiile şi drepturile naţionalităţilor din imperiu, vom cita un singur caz: în 1920 s-au adus la Bucureşti toate documentele privitoare la românii din vechea monarhie austro-ungară ce se găseau în arhivele imperiale. Printre aceste documente se găsea şi textul *Memorandumului* pe care românii îl prezentaseră lui Franz-Joseph.

Plicul era intact. Într-un colţ, arhivarul notase data primirii şi numele celor ce înaintaseră documentul.

Împăratul nu avusese nici măcar curiozitatea să vadă ce-i cereau românii. Era preocupat de comportarea provocatoare a arhiducilor risipitori, citind cu atenţie rapoartele poliţiei. Îi admonesta sau le impunea unele sancţiuni severe şi le plătea conştiincios datoriile.

Austria era, potrivit concepţiei tradiţionale a Habsburgilor, domeniul ramurii principale a Casei de Habsburg, aşa cum Prusia – pe vremea lui Frederic I – era domeniul ramurii principale a Casei de Hohenzollern. Faptul că acest domeniu era locuit de popoare diferite n-avea nicio importanţă. Austria n-a fost niciodată o naţiune omogenă, ca Anglia, Franţa sau Spania, şi totuşi imperiul a durat fără ca un singur împărat să fie preocupat de problema naţionalităţilor. De ce şi-ar fi pus-o Franz-Joseph?

Dispreţul împăratului pentru *Memorandum* era cu atât mai surprinzător, cu cât procesul împotriva românilor din Ungaria durase trei săptămâni şi era cunoscut de opinia publică mondială. Guvernul de la Budapesta – sub imperiul unei uri oarbe faţă de români, de care se temea – a comis una dintre acele grave şi decisive erori politice, ale căror consecinţe sancţionează lipsa de onestitate a statului.

Fără îndoială, procesul, cunoscut sub numele de Procesul Memorandumului, a slujit cauza poporului român, pregătind atmosfera internaţională ce i-a permis, douăzeci şi cinci de ani mai târziu, să-şi ia revanşa, prin încorporarea în regatul României.

În cursul anului 1893, marile ziare franceze, engleze, italiene şi germane şi-au trimis corespondenţii la Cluj, unde se desfăşura procesul împotriva autorilor *Memorandumului.* În coloanele ziarelor, reportajele alternau cu articolele în care se comenta politica de deznaţionalizare dusă de guvernul de la Budapesta. În Italia, deputatul radical Imbriani a adresat o interpelare primului ministru, Crispi, cerându-i să intervină în favoarea românilor, trimişi în faţa juraţilor pentru vina de a

fi apărat drepturile naţiunii lor. La interpelarea lui Imbriani, s-au mai asociat alţi deputaţi: Pozrio, Guerci, Giordini, Chiudano, San-Severino, Becci, Barciali etc.

„Subsemnaţii interpelează pe preşedintele Consiliului de miniştri şi ministru al afacerilor externe, vrem să ştim ce acţiune înţelege să întreprindă spre a susţine şi apăra drepturile naţionale, călcate în picioare, ale populaţiilor latine din Austro-Ungaria?”

Nici chiar atunci când acest proces a provocat un veritabil tumult de proteste în opinia publică europeană, Franz-Joseph n-a avut curiozitatea să deschidă plicul pentru a cunoaşte doleanţele românilor, pe care le-a ignorat până la sfârşitul zilelor sale…

Într-un studiu documentat, *Europa Centrală – evoluţia istorică a ideii de Mittel-Europa,* asupra diverselor proiecte privitoare la organizarea bazinului dunărean, Jacques Droz – profesor la Universitatea din Clermont-Ferrand – analizează aceste proiecte emise între 1859 şi 1867, ca şi politica Austro-Ungariei faţă de naţionalităţi. Una dintre formulările sale defineşte admirabil politica Habsburgilor: „Îşi guvernau statele printr-o distribuire judicioasă a nemulţumirii”, adică aplicau principiul lui „divide et impera”.

În faţa nenumăratelor proiecte, Franz-Joseph a încercat să se strecoare, alegând formula cea mai dăunătoare, soluţie provocatoare în cel mai înalt grad: dualismul. Palácky şi prietenii săi, ce-şi puseseră în 1848 speranţele în austro-slavism, într-o federaţie a imperiului Habsburgilor, suferiră cea mai amară dezamăgire. Maghiarii erau inamici implacabili ai slavilor, acuzându-i de a fi aliaţi clandestini ai Rusiei. La această afirmaţie, Palácky a răspuns: „Dacă Austria ar face câteva concesii slavilor, ar fi o înfrângere pentru Rusia. Toţi slavii, inclusiv polonezii, se întorc spre Austria, căci preferă oricând austro-slavismul, unui slavism rus”.

În *Testamentul politic* publicat la Praga în 1872,

acest mare istoric şi om politic îşi recunoaşte înfrângerea, declarând a fi trăit cu iluzii şi a fi avut încredere în Austria. El mai adăuga că singura soluţie de viitor pentru cehi era unirea cu celelalte popoare slave. Era condamnarea implicită a monarhiei Habsburgilor.

Franz-Joseph a lucrat cu mult zel la propria sa prăbuşire. Hotărârea împăratului de-a opta pentru formula dualismului, în locul unei federaţii ce ar fi asigurat supravieţuirea imperiului, conţinea şi scadenţa răfuielii finale a naţionalităţilor cu o formă de stat ce le ameninţa existenţa. O indicaţie asupra înclinaţiei lui Franz-Joseph de a alege modul cel mai brutal pentru a ţine laolaltă naţionalităţile se găseşte în alegerea miniştrilor desemnaţi să administreze Bosnia şi Herţegovina.

Benjamin Kállay a fost numit prim-ministru al provinciilor ocupate. Maghiar fanatic, el a aplicat, timp de treizeci de ani (1882 – 1912), metodele Budapestei: confiscările, interdicţiile, brutalitatea şi arestarea de către jandarmi, înscenarea de procese politice, în scopul creării unei atmosfere de frică paralizantă. Actele de teroare ale lui Kállay au făcut populaţia Bosniei şi Herţegovinei să regrete regimul turc, ce fusese mult mai uman.

După Kállay a fost desemnat un alt maghiar autentic, Burián, ginerele generalului ungur Féjérvary, protejatul lui Tisza. Burián a continuat în acelaşi stil, cu metoda şi concepţia politică a predecesorului său, până în 1912, când Viena a considerat oportun să introducă o oarecare moderaţie în administrarea Bosniei şi Herţegovinei. Ultimul ministru al acestei provincii, polonezul Biliński, a fost dublat de un om al lui Tisza, Ladislau Theleki, destinat a asigura continuitatea.

Numirea sa prin presiune a dus la revolta maselor, a căror convingere era că „Austria este un stat în care germanii şi maghiarii fac legea”. Orgoliul, lipsa de inteligenţă politică, dispreţul total faţă de populaţia care nu aparţinea celor două naţiuni privilegiate au împiedicat

guvernele de la Viena şi Budapesta să evalueze corect riscurile decurgând din politica de opresiune. Din chiar momentul ocupării, Viena şi Budapesta au dovedit că ignoră starea de spirit din Bosnia şi Herţegovina. Generalii austrieci erau convinşi că ocuparea va fi o operaţie uşoară, o simplă plimbare: „Vom ocupa Bosnia cu fanfara…”

Nu mică le-a fost surpriza constatând că Hajdu Lajos apără Sarajevo cu atâta îndârjire, încât forţele austriece au fost obligate să lupte.

Din 1878 până în 1914, toate măsurile luate au făcut şi mai profundă ura populaţiei împotriva statului ce folosea teroarea şi exploatarea inumană.

Chiar dacă atentatul de la Sarajevo nu reuşea (cu puţină supraveghere poliţienească ar fi putut fi evitat), explozia revoluţiei n-ar fi întârziat.

Albert Mousset a făcut un mare serviciu istoricilor, publicând textul integral al stenogramelor procesului de la Sarajevo.

Austro-Ungaria avea siguranţa că o dată ce războiul avea să se încheie victorios, va putea rezolva şi problema naţionalităţilor. Numai că înfrângerea inamicului se baza într-o asemenea măsură pe armata germană, încât Wilhelm al II-lea a fost silit să remarce: „Conrad von Hötzendorff (şeful statului major al armatei austro-ungare) face prea mult zgomot cu sabia mea”.

Refuzul lui Franz-Joseph de a cunoaşte starea de spirit a imperiului său şi ignorarea revoltei surde a naţionalităţilor împotriva forţelor istorice anchilozate l-au determinat să anunţe, printr-o scrisoare adresată lui Wilhelm al II-lea, că „aspiraţiile guvernării mele trebuie să fie îndreptate spre izolarea şi diminuarea (Verkleinerung) Serbiei”. Parcă mâna invizibilă a lui Metternich îi conducea pana cu care scria această decizie fatală… Pentru Austro-Ungaria nu se întâmplase nimic în Europa din 1848 până în 1914.

Şi, după ce războiul a fost declarat, unica preocupare

a Vienei şi a Budapestei a fost ca dezbaterile procesului de la Sarajevo să probeze complicitatea guvernului de la Belgrad, adică să asimileze asasinarea arhiducelui Franz-Ferdinand unui complot organizat de Serbia. Ancheta judiciară deschisă imediat după atentat şi cercetările făcute de un înalt funcţionar al Ministerului Afacerilor Externe au condus la aceeaşi concluzie: lipsa totală de fundament a unei asemenea acuzaţii. Ceea ce nu l-a împiedicat pe Berchtold să facă, la 1 octombrie 1914, ministrului Bosniei şi Herţegovinei recomandările următoare:

„1) Înainte de orice, sentinţa ce va încheia procesul va trebui să ţină cont pe deplin de formidabilele consecinţe internaţionale ale crimei. Un verdict ce n-ar corespunde aşteptărilor ar avea efectele cele mai defavorabile pentru politica internă şi externă, căci ar compromite declaraţiile venite de la autorităţile Bosniei şi Herţegovinei asupra anchetei şi în consecinţă, prima acţiune diplomatică împotriva Serbiei, iar la modul general, dreptul nostru de a intra cu Serbia în conflictul ce-a dat naştere războiului mondial, ar fi şi el pus în discuţie.

2) Va trebui ca sentinţa, răspunzând la *deziderata* de mai sus, să capete forţa unui lucru judecat şi să fie pusă în *aplicare înainte ca soarta armelor să se decidă pe unul din câmpurile de luptă.*

În caz contrar, s-ar putea astfel crea un echivoc în străinătate: dacă războiul va fi favorabil monarhiei, se va afirma că n-am îndrăznit să dăm curs liber justiţiei până nu ne-am asigurat de soarta armelor; iar dacă şansa luptelor ne va fi potrivnică, am fi expuşi unei impresii indezirabile (în special în cazul unei ocupaţii inamice), iar sentinţa, oricât de dreapta ar fi, tot ar da impresia unui act de răzbunare, crescând astfel dificultăţile, şi-aşa considerabile, ce vor decurge în acest caz din situaţia noastră”. (Berchtold)

Aceste sfaturi ale lui Berchtold trebuie completate cu

acelea ale contelui Tisza, prim-ministru al Ungariei, care îi scria lui Biliński pe 3 iulie 1914:

„După conţinutul telegramei Excelenţei Voastre din 30 iunie despre situaţia din Bosnia şi Herţegovina, administraţia provincială abia dacă are dreptul să arunce răspunderea asupra Serbiei, având în vedere că a privit cu pasivitate desfăşurarea tulburărilor în propria sa ţară şi nu s-a opus nicicum extinderii lor, până în ziua în care a fost smulsă din optimismul său de către oribilul eveniment din 28 iunie.

Dacă sunt stabilite fapte ce ne legitimează la un demers în Serbia, trebuie să se întreprindă ceea ce este necesar. Este puţin probabil ca Serbia să ofere o ocazie care să ne îndreptăţească să recurgem la măsuri militare şi ar fi o greşeală a cărei răspundere n-am şti-o asuma, de-a face războiul fără aceasta. Esenţialul este şi rămâne de-a face ordine în propria ţară şi aici nu mă pot împiedica să prezint constatările cu adevărat revoltătoare pe care ancheta de la Sarajevo le pune în lumină. Detalii ce trebuiau să rămână cu necesitate secrete, în interesul succesului anchetei şi al menţinerii autorităţii faţă de spiritul public, au apărut imediat în ziare. Acest fapt dovedeşte, din partea autorităţilor interesate, o uitare a datoriei, o uşurinţă şi o demoralizare care întrec orice imaginaţie şi nu pot înţelege acum o asemenea stare de lucruri a putut fi tolerată fie şi o singură zi.

În interesul acestei afaceri de stat de cea mai mare importanţă, ca şi al bunului renume al regimului nostru în Bosnia şi Herţegovina, am onoarea de a ruga insistent pe Excelenţa Voastră de-a remedia imediat, prin măsuri energice, această situaţie”.

Primul război mondial a fost oare declanşat din voinţa fermă a conducătorilor Austro-Ungariei de a-şi mări imperiul, sau a fost consecinţa unei situaţii putrede în interior?

În 1883, arhiducele Rudolph, moştenitorul tronului,

scria din Praga, unde se afla în garnizoană:

„La Viena, escrocherii, furturi, poziţii înalte ocupate de borfaşi, brutalităţi, arbitrar, corupţie, decăderea statului. Observ toate acestea cu calm, curios să văd cât timp îi va mai trebui unui edificiu vechi şi solid, ca Austria, pentru a se fisura şi a se surpa”.

Dar împăratul Franz-Joseph, ocupat cu dosarele sale, nu vedea nimic. Nici nu bănuia că existau oameni ce-şi aveau propriile aspiraţii, naţiuni sufocate de politica de opresiune, ale căror resentimente puteau exploda într-o bună zi. El îşi rezolva conştiincios hârtiile (documentele), pentru ca mecanismul administrativ să nu se oprească…

(Traducere de Adrian IANCU)

II. România şi Tripla Alianţă

Atentatul de la Sarajevo, agravarea consecinţelor sale şi voinţa manifestată de Austro-Ungaria de a se război cu Serbia, aşa cum reiese clar din condiţiile impuse de ultimatumul adresat Belgradului şi din intervalul atât de scurt acordat pentru răspuns, au pus România în faţa unei probleme de care depindea destinul statului român.

România, legată de Puterile Centrale printr-un tratat încheiat în 1883, se găsea confruntată cu o situaţie, creată prin politica monarhiei dualiste, ce nu-i permitea, nici din punct de vedere moral, nici politic, să îndeplinească obligaţiile contractate prin pactul de alianţă.

Pe plan extern, politica Austro-Ungariei trebuia să domine Balcanii, după zdrobirea Serbiei, ceea ce reducea România la o semidependenţă; în faţa unei asemenea perspective, ea ar fi fost obligată să se apropie de Rusia, adică să cadă din lac în puţ.

Pe plan intern, Ungaria, după crearea în 1868 a imperiului dualist, a avut mână liberă în declanşarea celei mai violente acţiuni de maghiarizare împotriva tuturor naţionalităţilor, şi mai ales contra românilor din Transilvania.

Naţiunea română, cea mai numeroasă din imperiul

habsburgic, era supusă, sub dominaţia Budapestei, celor mai groaznice persecuţii şi tuturor formelor de umilinţă.

Regele Carol I al României se bucura, incontestabil, de o mare autoritate, totuşi el n-ar fi putut înfrunta opinia publică românească, asupra căreia politica de aservire a românilor din Transilvania, practicată cu implacabilă energie de către toate guvernările ungare, avea un efect dureros.

Evident, regele Carol I nu uita că era Hohenzollern. Simpatiile sale pentru Germania nu se alteraseră în timpul lungii sale domnii de patruzeci şi opt de ani, dar un înalt sentiment al datoriei, ca şi conştiinţa responsabilităţilor regale au adus corectivele necesare. Regele Carol nu era popular, dar a fost respectat pentru demnitatea ţinutei sale, pentru corectitudinea cu care conducea afacerile noii sale patrii, dând poporului român siguranţa că statul avea la vârf un şef sigur şi bun.

El cunoştea foarte bine complexitatea imperiului Habsburgilor, ca şi incapacitatea lui Franz-Joseph de a-i ţine în frâu pe unguri, care, după remarca lui Emile Bourgeois: „… rar au practicat virtutea moderaţiei”.

Eforturile regelui Carol, prin intermediul Berlinului, de a determina Budapesta să îmblânzească măsurile luate împotriva românilor din Transilvania n-au dus la niciun rezultat. Atitudinea Vienei, ca şi a Budapestei, s-ar putea explica prin teama lor de-a vedea consolidate progresele evidente ale României.

Pe de altă parte, atitudinea României în timpul războaielor balcanice contrariase politica din Ballplatz, dejucând rând pe rând combinaţiile şi intriga politică a lui Berchtold.

Alianţa cu România era interpretată de Austro-Ungaria ca o subordonare necondiţionată intereselor monarhiei dualiste. În aceeaşi măsură în care Marea Serbie neliniştea Viena şi Budapesta, prestigiul crescând al României era considerat un stimulent pentru naţionalismul

românilor din imperiu, cu toate că ei nu agitau încă ideea unei Românii mari.

În cursul războaielor balcanice, România a jucat un rol important, fiind sprijinită de Germania şi Rusia, întâlnire paradoxală a doua puteri antagoniste. Contrar previziunilor Austro-Ungariei, statele balcanice s-au aliat împotriva Turciei, afirmându-şi dreptul de a-şi relua destinele lor istorice, fără a mai permite Marilor Puteri imixtiunea în diferendele lor cu imperiul turc. În faţa victoriilor lor surprinzătoare, guvernul austro-ungar a încercat să provoace disensiuni, folosindu-se de ambiţiile Bulgariei contra Serbiei şi Greciei.

Nu există niciun dubiu că armata bulgară n-ar fi atacat la 23 iunie 1913, pe râul Vardar, spre a tăia comunicaţiile sârbilor cu grecii, dacă n-ar fi fost sigură de intervenţia Austro-Ungariei împotriva Serbiei. Ţarul Bulgariei, Ferdinand de Coburg, se aştepta chiar la această intervenţie, deoarece contele Tisza făcuse în Camera deputaţilor unguri, pe 19 iunie, o declaraţie plină de ameninţări la adresa Serbiei, echivalând cu o viitoare intervenţie militară. Or, eventualul ajutor dat Bulgariei era condiţionat de aprobarea celor doi aliaţi: Germania şi Italia, care, în cazul extinderii conflictului, ar fi trebuit să-i vină în ajutor cu armatele lor.

Dar cu ocazia întâlnirii, la Kiel, a împăratului Wilhelm al II-lea cu regele Italiei şi a examinării efectuate de miniştrii afacerilor externe, Bethmann-Hollweg şi San Giuliano, asupra situaţiei create în Balcani, s-a luat hotărârea de a i se refuza ajutorul Austro-Ungariei şi de „a blama manevrele sale ameninţătoare pentru pacea lumii”.

Influenţa regelui Italiei, ostil pretenţiilor austro-ungare de a domina Balcanii, a fost decisivă. San Giuliano lăsase guvernului austro-ungar alternativa: fie să ducă singur acţiunea militară, fie să renunţe la proiectul atacării Serbiei, proiect elaborat de generalul Hötzendorff, şeful Statului Major al armatei…

În cursul audienţei acordate ambasadorului Austro-Ungariei, Mergy, ministrul afacerilor externe italian a fost categoric: „Nu era vorba de un pericol iminent pentru Austria, nici de o ameninţare serioasă a integrităţii sale, ci de pretinse pericole viitoare, împotriva cărora se putea apăra prin alte mijloace decât războiul… Se va separa ea de Germania şi România?”

Audienţa ambasadorului Mergy a avut loc pe 12 iulie; pe 4 iulie, Berchtold făcuse o declaraţie, fără consultarea prealabilă cu Berlinul, Roma şi Bucureştiul, aşa cum era obligat de spiritul şi litera tratatelor să facă: „Monarhia nu poate accepta liniştită”, spunea el, „o asemenea extindere a teritoriului sârb. Această extindere ar avea drept consecinţă nu numai o întărire morală şi materială semnificativă a acestui vecin, ce are contra ei o ostilitate tradiţională, ci şi ideea şi propaganda pansârbe, care nu trebuie subestimate”.

Dar opoziţia atât a Berlinului, cât şi cea a Romei l-au făcut pe Berchtold să se resemneze…

Dezamăgirea generalului Hötzendorff, partizan înfocat al unui război ce-ar fi întărit monarhia în interior, rezultă din declaraţia făcută ziarului „Times”: „Mi-am pregătit de două ori până acum armatele pentru războiul împotriva Serbiei. Şi de două ori planurile mi-au fost dejucate de politicieni. Conflictul este inevitabil şi nu va putea fi amânat la infinit. Armata nu poate fi dezamăgită la nesfârşit…”

Hötzendorff era nerăbdător să-şi demonstreze… incapacitatea militară…

Medierea făcută de România, pe 16 iulie, o pusese în postura de arbitru al echilibrului balcanic.

Ţarul Nicolae al II-lea, căruia îi revenea, conform tratatelor, rolul de decizie, a consimţit ca lucrările Conferinţei de pace să se ţină la Bucureşti şi ca ea să fie prezidată de şeful guvernului român, Titu Maiorescu. Se poate imagina cu uşurinţă furia Vienei şi a Budapestei,

când România a fost desemnată să prezideze Conferinţa de pace în Balcani. La sfârşitul lucrărilor ei, după semnarea tratatelor, regele Carol I telegrafia, pe 7 august, împăratului Wilhelm al II-lea: „Graţie ţie, după mari dificultăţi, pacea s-a semnat şi va fi definitivă”.

Prestigiul crescut al României a avut un ecou puternic printre românii din monarhia habsburgică, producând nelinişte la Budapesta. La Viena, îngrijorarea era provocată de Serbia, în timp ce la Budapesta, ea venea dinspre România…

Austro-Ungaria era în căutarea unui pretext pentru a-şi lua revanşa şi a anula înfrângerea diplomatică din iulie 1913.

La începutul lui mai 1914, Franz-Joseph a considerat necesar să îi comunice lui Pallavicini, ministrul său la Constantinopol: „Războiul este inevitabil. Tratatul de la Bucureşti n-a rezolvat definitiv problemele balcanice”. Pallavicini a comunicat spusele împăratului ministrului Statelor Unite. De această dată, statul major al Germaniei s-a pus de acord cu cel al Austro-Ungariei, găsind oportună o acţiune militară, înainte ca Rusia să-şi refacă armata.

Atentatul de la Sarajevo le-a servit drept pretext; Berchtold comunica ambasadorului Germaniei la Viena, Tschiński: „Puneţi sârbilor o serie de condiţii şi, în cazul în care nu le acceptă, acţionaţi energic”.

În calculul celor două state majore existau două necunoscute: Italia şi România. În ceea ce privea România, Berlinul avea o certitudine: loialitatea regelui Carol, care risipea orice îndoială. Dar Berlinul nu se gândea că această loialitate nu putea trece peste starea de spirit a românilor din Transilvania.

Integru, regele Carol a comunicat, în cursul celor două audienţe acordate contelui Czernin, ministrul Austro-Ungariei la Bucureşti, că, dată fiind ostilitatea românilor faţă de unguri, consecinţă a politicii guvernului ungar, el nu-şi putea îndeplini angajamentele faţă de Austria. Regele

anticipa astfel rezultatul Consiliului de Coroană, care trebuia să decidă asupra neutralităţii României.

Contele Tisza, care patronase politica de maghiarizare accelerată a românilor, se temea de un atac al românilor conjugat cu cel al sârbilor.

Berchtold trimisese la Berlin, încă din 21 iunie, prin intermediul contelui Hoyos, un memorandum şi o scrisoare a împăratului, cerând ajutorul lui Wilhelm al II-lea în operaţiunea punitivă contra Serbiei. Franz-Joseph susţinea necesitatea acestui război „din cauza crimei de la Sarajevo, în legătură cu care este imposibil să se stabilească, cu probe sigure, participarea Serbiei, dar care, în mod sigur, a fost favorizată de politica pansârbă periculoasă pentru Casa de Austria şi statele federaţiei sale şi „de agitaţia dirijată de români, complicii sârbilor, împotriva existenţei Austriei”.

În consecinţă, îl ruga pe împăratul Germaniei să-i silească pe români să-şi îndeplinească obligaţiile de aliaţi. Aceasta demonstra o concepţie stranie asupra obligaţiilor unui stat suveran şi aliat, pus în faţa unei politici de opresiune în Transilvania, ceea ce constituia un ultragiu cotidian adus obligaţiilor care decurgeau dintr-un pact de alianţă.

Regele Carol a avut dreptate să creadă că Viena îşi pierduse capul, cum o dovedeşte această scrisoare a lui Franz-Joseph, prin care îi cere împăratului Germaniei să-i convingă pe turci, bulgari şi greci în a-l ajuta „... să facă să dispară o dată pentru totdeauna Serbia ca factor politic în Balcani, s-o izoleze, s-o îngenuncheze şi în final s-o elimine”. „N-a venit oare ceasul ca Europa să fie protejată contra invaziei mareei panslaviste?”

Scrisoarea lui Franz-Joseph dovedea starea de spirit a conducătorului unui mare imperiu ce trebuia să suporte consecinţele unei politici duse, începând cu 1848, împotriva naţionalităţilor. În definitiv, dacă aspiraţiile sârbilor din imperiul austro-ungar, dorindu-şi

independenţa şi unirea cu regatul Serbiei, constituiau un motiv ca Viena şi Budapesta să declare război (dând, bineînţeles, o aparenţă de legitimitate unui atac pregătit dinainte; declaraţia generalului Hötzendorff o dovedeşte cu prisosinţă), aceeaşi problemă putea exista şi în privinţa României.

Ultimatumul dat Serbiei i-a făcut să tresară pe români, cărora Viena şi Budapesta le puteau pregăti aceeaşi soartă, după rezolvarea chestiunii sârbe…

Tisza cunoştea prea bine rezultatele politicii de maghiarizare, dusă cu atâta violenţă, care, în loc să-i facă pe români să se încline, îi silea să nu găsească altă ieşire decât în dislocarea din imperiul Habsburgilor şi unirea cu România.

Pe 7 iulie 1914, după ce împăratul a primit răspunsul dorit de la Berlin, s-a reunit un Consiliu de miniştri sub preşedinţia contelui Berchtold, cu participarea şefului statului major, Conrad Hötzendorff şi a amiralului Kaller, pentru a discuta declaraţia de război contra Serbiei.

Contele Tisza s-a opus declarării războiului, nu din considerente umanitare, ci de teama consecinţelor interne din Ungaria. „Nu depinde de Germania, a spus el, să tranşeze problema austro-sârbă. În caz de război şi de victorie, Ungaria era hotărâtă să nu tolereze încorporarea în imperiu a unei părţi sau a întregului teritoriu sârb. Şi era oare bine ales momentul angajării în această acţiune, a cărei extindere nu se putea măsura şi al cărei sfârşit nu putea fi prevăzut într-o perioadă în care, încurajată de Bucureşti, în Transilvania se putea produce o vie agitaţie, foarte periculoasă pentru frontierele Ungariei?”

Această atitudine ostilă declaraţiei de război contra Serbiei a creat un climat de simpatie pentru Tisza, ca şi cum nu el ar fi fost principalul responsabil de situaţia internă a Austro-Ungariei (din 1882 şi până în 1903, Benjamin de Kállay şi Burián, doi unguri, au fost miniştri pentru teritoriile Bosniei şi Herţegovinei. Susţinuţi de

Tisza, ei au aplicat timp de treizeci de ani politica lui de mână forte. Când polonezul Biliński a fost numit, în 1912, pe acest post, Tisza i-a trimis, pentru a-l supraveghea, un funcţionar format de el însuşi, spre a distruge orice rezistenţă naţională).

În şedinţa din 30 iunie 1904 a Parlamentului de la Budapesta, contele Tisza a cerut revizuirea articolelor din Codul penal referitoare la mişcările naţionalităţilor, pentru a face faţă „agitaţiilor celor fără de patrie... Căci, spunea el, în domeniul politicii guvernului, ochiul pătrunzător şi mâna care pedepseşte apărând statul trebuie să intervină cu autoritate... Noi am tratat până astăzi această problemă de-o manieră prea cavalerească. Statul maghiar a închis ochii în faţa acestor agitaţii josnice şi cred că, dintre toate administraţiile publice europene, cea maghiară este cea mai puţin înarmată pentru a descoperi şi pedepsi aceste acţiuni. Situaţia trebuie restabilită. Statul maghiar este dator să desfăşoare o activitate mult mai intensă în domeniul poliţiei statului şi a atribuţiilor ce-i revin".

Tisza, asemeni lui Apponyi sau Kossuth, nu găsise altă soluţie pentru a transforma statul multinaţional într-un „stat maghiar unitar", decât această modificare a Codului penal şi întărirea poliţiei politice. Era vorba de o logică specific maghiară, privitoare la problemele politice, şi cel ce a ilustrat de o manieră perfectă raţionamentul politic al Budapestei a fost Tisza.

Pe 15 ianuarie 1905 – într-un discurs pronunţat la Miskolc, în care trata problema naţionalităţilor, contele Tisza a ridicat-o pe cea a raporturilor dintre unguri şi români. Reproducem, din ziarul „Pester Lloyd „de pe 16 ianuarie 1905, pasajele următoare:

„Am mai spus-o, dar există adevăruri a căror repetare nu strică. Este o bizară ironie a destinului că mai există încă astăzi atât material exploziv între români şi maghiari. Căci noi, privind mai profund cursul istoriei, descoperim o solidaritate intimă a marilor interese ale

vieţii între aceste două neamuri.

Deoarece aici, în această parte a Europei, în acest conglomerat de naţiuni unite între ele prin legături de neam, tocmai aceste două naţiuni sunt cele ce n-au pe nimeni căruia să se ralieze şi trebuie să-şi urmeze calea destinelor lor, mână în mână, opunându-se unui curent popular mai mult sau mai puţin duşmănos.

Eu întrevăd într-o Românie independentă, care înaintează spre o dezvoltare atât de fericită şi armonioasă la frontiera noastră de est, aliata naturală a marilor interese maghiare. Şi nu mă indispune faptul că cetăţenii români ce trăiesc în patria noastră se gândesc la această Românie independentă cu simpatie şi dragoste… Dar ei nu trebuie să uite că o condiţie fundamentală pentru realizarea acestei Românii independente este existenţa aici, alături într-o poziţie ce domină valea Dunării, a unui stat puternic, condus de naţiunea maghiară – admiratoare a libertăţii – ce trebuie să întreprindă o acţiune fermă.

Românii trebuie să înţeleagă că, tocmai din punctul de vedere al asigurării existenţei unei Românii independente, n-au de îndeplinit aici decât o unică misiune: vor face un real serviciu naţiunii lor numai atunci când vor căuta să pună în valoare influenţa şi dominaţia maghiare”.

Premisa era justă: românii şi maghiarii sunt două naţiuni izolate într-o masă slavă. Fiecare în parte poate fi dominată, dar unite, ele pot menţine echilibrul cu popoarele slave. Plecând de la această premisă, logica specific maghiară a contelui Tisza era că românii din Ungaria trebuiau „să pună în valoare influenţa şi dominaţia maghiare”, pentru a asigura existenţa României independente. Ce înţelegea el prin punerea în valoare a influenţei şi dominaţiei maghiare? Acceptarea de către români a politicii de maghiarizare, deci dispariţia lor ca naţiune… Dar românii n-au acceptat logica lui Tisza, căci măsurile de maghiarizare n-au dat niciun rezultat, fapt, de

altfel, recunoscut de maghiari.

În 1914, contele Tisza constata „o vie agitaţie în Transilvania, foarte periculoasă pentru frontierele Ungariei”. El înţelegea foarte limpede – oricare ar fi fost rezultatul războiului – că Ungaria putea pierde totul. Numai că era prea târziu pentru a mai repara ceva. Contele Tisza s-a supus, punându-şi speranţele în puterea militară a Germaniei. Aliata Puterilor Centrale, România, se găsea în imposibilitatea morală de a-şi îndeplini obligaţiile asumate prin tratatul semnat în 1883.

Este cazul să amintim că aceste tratate n-au fost dezbătute în Parlament şi nici publicate. Motivele ce au determinat guvernul să le ţină secrete erau de natură politică, atât internă cât şi externă.

Se ştia că România încheiase alianţa cu Germania şi Austro-Ungaria şi, ca urmare, era considerată ca făcând parte din tabăra adversarilor Rusiei. Se poate să se fi vrut evitarea dezbaterilor publice ale tratatelor, care prevedeau o luare de poziţie a României contra Rusiei, pentru a nu irita un vecin atât de puternic. Dar motive interne au influenţat şi mai mult această reţinere. Este adevărat că Rusia a reuşit să întreţină o animozitate surdă în ce-o privea, în masa poporului român. Iar fiecare dintre invaziile ce s-au succedat începând cu 1711 – la scurte intervale – redeschidea răni adânci, abia cicatrizate. Cu toate acestea, din cauza politicii duse de monarhia austro-ungară faţă de românii din Transilvania, era imposibil ca opinia publică să accepte alianţa cu un stat al cărui principal obiectiv era acela de a extermina românii ca naţiune, printr-o politică de maghiarizare, în Ungaria, şi de rutenizare, în Bucovina.

Ralierea României la Puterile Centrale a fost acceptată tacit de către cele două partide politice – liberal şi conservator –, ca un act impus de neliniştea permanentă în faţa politicii ruse de expansiune în Balcani. Deci poporul român s-a resemnat să accepte această alianţă.

De altfel, nici ungurii nu-şi făceau iluzii în privinţa ei. După procesul intentat autorilor *Memorandumului,* regele Carol, dorind să atenueze impresia penibilă produsă în opinia publică europeană, i-a făcut o vizită împăratului Franz-Joseph în luna noiembrie 1897, la Budapesta. Obiectivul vizitei regelui Carol era acela de a convinge guvernul ungar asupra necesităţii imperioase a unei ameliorări a atitudinii sale faţă de românii din Transilvania. Aceasta ar fi avut o dublă consecinţă: mai întâi să calmeze pasiunile politice exacerbate, iar apoi de a da Alianţei un conţinut valabil.

Vizita regelui Carol I a fost comentată de ziarul „National-Zeituag „din Berlin. Între altele, acest ziar făcea cunoscut că unele evenimente jenante pentru oamenii politici români, care susţineau Tripla Alianţă, îl puneau pe Dimitrie Sturdza – şeful Partidului liberal – în imposibilitatea de a mai rezista, chiar denunţând pericolul politicii ruseşti.

„Dacă – scria «National-Zeitung» – Sturdza este obligat, din cauza opiniei publice, să se retragă, pentru a-şi apăra cu o sinceritate totală politica, nu se va mai găsi alt şef de guvern care să aibă o atitudine la fel de rezervată şi ponderată în problema naţionalităţilor, cum este a sa.

Dar dacă oamenii politici nu fac distincţie, cel puţin generalii Austro-Ungariei vor face o diferenţă între o mobilizare, conform alianţei germano-austriece şi o mobilizare făcută în vederea unui război împotriva Austro-Ungariei.

Retragerea lui Sturza în circumstanţele actuale va deschide din nou calea influenţei ruse, nu numai în Macedonia şi în Balcani, ci şi în regiunea Dunării de Jos, de o parte şi de alta a Carpaţilor”.

Chiar titlul articolului din „National-Zeitung”: „Problema românească şi Tripla Alianţă”, era de natură să nu placă ungurilor. Ziarul „Pester Lloyd” s-a crezut deci dator să răspundă:

„Dat fiind că nu este cu totul exclus ca ideile răspândite de «National-Zeitung» să reuşească a tulbura încrederea în şansele politicii Triplei Alianţe, considerăm că este necesar să ne ridicăm glasul împotriva unei informări inexacte a opiniei publice germane. Prima eroare constă în afirmaţia că spiritele românilor din Ungaria ar fi astăzi mai agitate decât altă dată”. Articolul a fost publicat la trei ani după procesul *Memorandumului* (10 noiembrie 1897), momentul când românii puseseră problema naţionalităţilor în faţa opiniei publice europene. Dar, în concepţia ungurilor, negarea unei realităţi avea o forţă magică ce putea s-o anuleze. Iată de ce „Pester Lloyd” continua argumentaţia: „Legea privind naţionalităţile nu poate şi nu trebuie interpretată în sensul că, sprijiniţi de ea, s-a ajuns la crearea unei situaţii speciale pentru români, în raport cu drepturile ungurilor şi ale altor naţionalităţi. Dar guvernul ungar, fiind hotărât să protesteze împotriva unor asemenea interpretări, este dispus să ţină seama, în fiecare caz concret, de datele şi de reclamaţiile justificate ale românilor.

România şi monarhia noastră sunt sortite, din raţiuni de politică internaţională, a fi aliate în respingerea pericolelor comune. Ar fi o miopie de neiertat trecerea peste această realitate, motivată de unele probleme de politică internă, de ordinul al doilea şi chiar al treilea. Nimeni nu poate imputa guvernului ungar că n-a aplicat legea naţionalităţilor sau că ar fi trebuit să aplice faţă de români unele legi speciale”.

Autorul articolului din „Pester Lloyd” era el de bună credinţă sau îşi alegea anume argumente din sfera internaţională, aceeaşi idee fiind apărată sub diverse forme în discursurile oamenilor politici şi în alte articole: „România şi monarhia austro-ungară sunt sortite, din raţiuni de politică internaţională, a fi aliate...”, când, de fapt, politica de maghiarizare a elementului românesc nu se schimbase şi era intensificată an de an?

Iată de ce, pe 7 iulie 1914, contele Tisza – trezindu-se brusc – descoperă că Austro-Ungaria se găsea pe marginea prăpastiei.

Pentru a putea înţelege situaţia caracteristică acelui moment, trebuie să analizăm originile şi natura tratatelor semnate de România cu Germania şi Austro-Ungaria în 1883.

Situaţia geografică ingrată era definită astfel de un cronicar român: „Ce fiindu în calea răotăţilor şi stropşindu oştile, care de multe ori se făcea războaie pre acesta loc, cum încă semnile arată, carile le vedem multe pretitinderile: movili mari şi mici şi şanţuri pre Nistru, pre Prut, prin codri, n-au mai putut suferi, ce s-au răsipit şi s-au pustiit”. Începând din secolul al IV-lea, invaziile barbare s-au succedat la mici intervale până în secolul al VII-lea, epocă în care tătarii mai făceau încă scurte incursiuni. Primele organizări ale Principatelor au trebuit să reziste presiunilor politice poloneze şi ungare şi să se apere împotriva imperialismului turc în plină expansiune. După bătălia de la Mohács din 1526, Soliman al II-lea a reuşit să facă din Ungaria o provincie turcă, în timp ce românii continuau să lupte contra lui. Sub Petru cel Mare, luptele între Rusia şi Turcia aveau loc pe teritoriile celor două Principate. Moldovenii şi valahii suportau atât jafurile ruşilor, cât şi pe cele ale turcilor.

Cu cât Rusia se pasiona mai mult de cauza creştinătăţii, cu atât românii îşi dădeau seama că protecţia ţarului era mult mai periculoasă pentru existenţa lor decât dominaţia sultanilor. Principatele româneşti reprezentau pentru Rusia o primă etapă în drumul spre Constantinopol.

Albert Sorel, în *Chestiunea Orientului în secolul al XVIII-lea,* aminteşte că, într-un memoriu din 1771, ruşii îşi afirmau nevoia de a domina Moldova şi Valahia „pentru a avea spatele asigurat în Polonia”.

În timp ce Europa occidentală ignora Principatele române – în 1743 Franţa a refuzat să trimită un agent –,

Austria şi Rusia, vecinele lor, le apreciau pentru produsele agricole şi pentru importanţa lor strategică şi comercială. În 1771, Austria sublinia, într-un memoriu, importanţa celor două Principate, spunând: „Versantul oriental al Carpaţilor ar fi o bună linie de apărare pentru armatele imperiale, în caz de înfrângere, Principatele posedând bogăţii minerale, vegetale şi animale de toate felurile; ele ar putea hrăni o armată oricât de numeroasă. Moldova leagă direct Galiţia şi Lodomeria de Transilvania. Este calea cea mai dreaptă între Polonia şi Turcia”.

Între trei puteri avide, Turcia, Rusia şi Austria, care invadau – pe rând – Principatele, jefuind şi anexând câte o parte a teritoriului naţional, românii au reuşit să nu aparţină nici uneia dintre aceste puteri.

În virtutea tratatului, semnat la Passarowitz în 1718, Austria a anexat Oltenia (Mica Valahie), pentru a o retroceda Valahiei în 1739, prin tratatul de pace de la Belgrad. Căutând o compensaţie, fără război, utilizând intriga, în 1775 Viena a pus mâna pe Bucovina.

Datorită neînţelegerii dintre Rusia şi Austria, cele două Principate româneşti au putut fi salvate, în momentul primei împărţiri a Poloniei.

„Austria nu va suporta niciodată ca ruşii să rămână în posesia Moldovei şi a Valahiei”, spune Albert Sorel în lucrarea citată mai sus.

Dar politica Habsburgilor n-a pierdut nicio clipă speranţa de a putea intra într-o zi în posesia acestei părţi a Daciei.

Albert Sorel a descris întreaga acţiune sinuoasă a Austriei având acest obiectiv. Nemulţumit cu ceea ce obţinuse prin împărţirea Poloniei, Iosif al II-lea cerea o compensaţie: „Ne trebuie toată Moldova şi toată Valahia”. Dar ministrul Kaunitz, dându-şi seama că o asemenea cerere se va lovi de opoziţia Rusiei, a găsit o soluţie simplă: „Vrem toată Valahia, partea de sud a Moldovei şi a Basarabiei... iar restul acestor provincii pot fi ale

polonezilor”. Kaunitz se gândea că astfel va putea împiedica pe ruşi să anexeze cele două Principate.

Bineînţeles, Rusia nu-şi limita activităţile la intrigi, ci folosea şi forţa armată, iar după ocuparea unei provincii îşi instala generalii ca guvernatori şi aştepta evoluţia situaţiei internaţionale pentru ca, la momentul potrivit, să poată negocia cu Turcia. Aceasta din urmă nu putea renunţa la cele două Principate care-i procurau venituri sigure şi-i îmbogăţeau pe înalţii demnitari ai Sublimei Porţi.

Ecaterina a II-a i-a mărturisit lui Frederic I intenţia sa: „independenţa” Principatelor, formă ipocrită, tipic rusească, pentru a pune stăpânire pe ele. Era atât de sigură de anexarea lor, încât îl desemnase pe Potemkin ca „Rege al Daciei”. Iar când a înţeles că nu poate smulge Principatele Turciei – putere suzerană – s-a mulţumit să obţină Benderul şi Ociakovul, rezervându-şi Moldova şi Valahia pentru o altă ocazie mai favorabilă.

Faptul că cele două Principate româneşti n-au împărtăşit soarta Poloniei se datorează lui Frederic al II-lea, ce nu voia să le cedeze cu niciun preţ ruşilor, axioma lui fiind: „Ruşilor trebuie să li se pună frâu...”. Moldova a suferit totuşi două mutilări: Bucovina anexată de Austria şi Basarabia de către ruşi.

Este evident că circumstanţele au facilitat crearea unui stat unitar al românilor în 1859, ceea ce nici ruşii, nici austriecii nu doreau. Rezultatul războiului din Crimeea a obligat Rusia să se resemneze şi să accepte unirea Principatelor într-un singur stat. A fost un noroc pentru destinul României neparticiparea lui Palmerstone la Conferinţa de pace de la Paris. Într-o scrisoare adresată lordului John Russel, în ajunul războiului Crimeei, primul ministru al Angliei îşi exprima programul pentru viitoarea aşezare a Europei de est, după înfrângerea ruşilor: „Insulele Aflând trebuie cedate Suediei; provinciile baltice, Rusiei; regatul Poloniei, restabilit, pentru a servi ca stat-tampon între Rusia şi ţările germane; Moldova şi Valahia,

incluse în Austria; Turcia va obţine, conform planului, Crimeea şi o parte din Caucaz, pe când cealaltă parte trebuie să formeze un stat circazian, sub suzeranitatea sultanilor”.

Dacă Palmerstone, care se bucura de o mare autoritate, ar mai fi fost în viaţă în momentul Conferinţei de pace, poate că n-ar fi reuşit să dea Crimeea şi Caucazul Turciei, dar nu este exclus să fi obţinut – în ciuda opoziţiei Franţei – Moldova şi Valahia pentru Habsburgi. Rusia dorind să câştige de partea sa Franţa, contele Orlov a susţinut propunerea contelui Walewsky – reprezentând Franţa – de unire a celor două Principate, provocând, bineînţeles, reacţia Austriei.

Ea a propus ca populaţia să fie consultată în prealabil, ca o comisie europeană să fie trimisă în Principate, având misiunea de-a convoca – în urma alegerilor – adunări ad hoc.

Dacă această cerere ar fi fost acceptată, Austria ar fi dominat fără îndoială Principatele prin alegeri trucate. De altfel, pentru a evita surprizele, unităţi ale armatei austriece ar fi ocupat Principatele şi prin prezenţa lor ar fi exercitat presiuni asupra celor ce erau chemaţi să decidă destinul naţiunii lor.

Un memoriu redactat de N. Golescu în numele românilor a fost remis reprezentanţilor Franţei, Angliei şi Sardiniei. Prin acest memoriu se cerea: 1 – retragerea trupelor austriece; 2 – stabilirea celor două guverne alese de către locuitorii celor două capitale: Iaşi, capitala Moldovei, şi Bucureşti, capitala Munteniei; 3 – alegerea domnitorului fie prin sufragiu universal, fie conform obiceiurilor vechi, sau cel puţin de către o adunare extraordinară, compusă din reprezentanţii tuturor claselor naţiunii.

În acest memoriu, N. Golescu punea în lumină tendinţele imperialiste ale Habsburgilor: „Cine nu vede că Austria, chiar de la începutul ostilităţilor, nu vizează decât

să se instaleze în Principate, în locul Rusiei? Ea a semnat Convenţia din 24 iulie cu Înalta Poartă, numai în scopul de a avea dreptul să ocupe aceste ţări, a căror posesiune o doreşte. Dacă nu, de unde apar aceste nenumărate imprimate, scoase încă de-acum doi ani în tipografiile Vienei, cu participarea mărturisită sau secretă a guvernului? Imprimate prin care se încearcă a se demonstra că Dunărea este un fluviu german, ca şi Rinul, şi că Austria rămâne în afara frontierelor sale naturale, cât timp nu se poate sprijini într-o parte pe Carpaţi şi în cealaltă, pe Balcani.

Odată pacea semnată, ea va prezenta, fără îndoială, mii de motive înşelătoare pentru a prelungi o ocupaţie mai dură şi mai degradantă decât cea a Moscovei”.

Politica Austriei era limpede: ea voia să se substituie Rusiei ca influenţă şi evident să exploateze, încercând prin toate mijloacele să obţină suportul Franţei şi al Angliei pentru a căpăta protectoratul asupra Moldovei şi Valahiei. Dar toate aceste intrigi au fost în zadar, căci la Paris se semnase o Convenţie.

Contele Bud Schaunestein, primul delegat al Austriei, a înţeles imediat sensul Convenţiei, perspectivele pentru naţiunea română, ca şi repercusiunile inevitabile pe care această Convenţie le va avea asupra românilor din monarhie. Abia se scurseseră opt ani de la revoluţiile naţionale din 1848.

Prin articolul 22 al Convenţiei se punea capăt pretenţiilor Rusiei asupra Principatelor române, protecţia rusă fiind înlocuită prin garanţia puterilor contractante. Principatele puteau beneficia astfel de privilegiile şi de imunitatea ce li se acordau. În acelaşi articol se specifica: „Nicio protecţie exclusivă nu va fi exercitată asupra Principatelor de vreuna din puterile garante şi nu va exista niciun drept special de amestec în afacerile lor interne”. O intervenţie armată nu era admisă fără acordul prealabil al puterilor garante, chiar în caz de tulburări interne. Acest

articol interzicea atât Austriei, cât şi Rusiei, reluarea vechilor metode de imixtiune în treburile Principatelor. Acestea din urmă obţinând dreptul de a avea o armată naţională, inspiraseră mari nelinişti la Viena, din cauza prezenţei celor 3 milioane de români pe teritoriul monarhiei.

Dat fiind faptul că domnitorul trebuia să fie din părinţi moldoveni sau valahi şi că era ales pe viaţă, se punea capăt intrigilor ce conduseseră la pierderea independenţei celor două Principate.

Problema unirii Moldovei cu Muntenia a fost ridicată de contele Walewski, susţinut de Clarendon, prim-delegat şi ministru al afacerilor externe al Angliei.

Reprezentanţii Turciei şi Austriei s-au opus cu îndârjire acestei propuneri, susţinând că unirea poate fi cerută de câteva personalităţi, dar nu este dorită de popor. Era o negare a purului adevăr, deoarece Divanele ad hoc convocate în virtutea tratatului de la Paris propuseseră unirea Principatelor sub un prinţ străin, ereditar. Faptul că unirea nu era impusă de puterile garante nu însemna că nu era dorită, deoarece structura şi spiritul Convenţiei o făceau posibilă.

Astfel, Convenţia recunoştea solidaritatea celor două provincii româneşti, care doreau să se numească de-atunci încolo (Art. 1) „Principatele Unite ale Moldovei şi Valahiei”. Ea recomanda în plus constituirea unei Comisii Centrale Mixte, cu sediul la Focşani, oraş situat la frontiera dintre Principate, spre a pregăti legile de interes general şi a revizui legislaţia în vigoare, unificând-o: o Curte de Casaţie unică, armatele Moldovei şi Valahiei organizate în acelaşi mod, putând fi reunite la nevoie sub un singur comandament.

Austria a încercat până în ultima clipă să împiedice unirea Principatelor, utilizând orice metodă: corupţie, ameninţări… Dar unirea s-a înfăptuit graţie unei manevre abile: Valahia l-a ales pe Alexandru I. Cuza, care fusese

deja ales domn al Moldovei.

Austria nu mai putea acţiona, cu atât mai mult cu cât un fapt nou urma să schimbe conjunctura internaţională. Pe 20 iulie 1858, la Plombières, Napoleon al III-lea şi Cavour stabiliseră, printr-un acord, bazele unităţii italiene. Cu toate că acordul a fost ţinut secret, la 1 ianuarie 1859 – cu ocazia primirii corpului diplomatic la Tuileries – Napoleon al III-lea s-a oprit în faţa lui Hübner, ambasadorul Austriei, pentru a-i spune: „Regret că raporturile noastre cu guvernul dumneavoastră au devenit mai puţin amicale decât în trecut”. Dacă Viena mai putea avea dubii asupra cuvintelor împăratului, o broşură avea să apară câteva zile mai târziu cu titlul: *Napoleon al III-lea şi Italia.* Broşura era anonimă, dar toată lumea ştia că autorul era chiar împăratul. Ea a avut un mare răsunet în lumea politică internaţională, ca şi în mediile franceze.

Din conţinutul ei rezultă perspectiva unui apropiat război francoaustriac: „Imposibilitatea absolută a armatei italiene de a înfrânge un inamic cum este Austria face necesar un sprijin exterior”.

Scopul acestei broşuri era de a pregăti opinia publică pentru război. În atmosfera creată de ea, Austria nu mai putea lua măsuri împotriva unirii Principatelor române.

Eforturile Austriei pentru obţinerea protectoratului asupra Moldovei şi Valahiei au provocat o apropiere între Rusia şi Franţa. Fără să vrea, politica Austriei a servit intereselor naţiunii române. Faptul că Rusia s-a resemnat să accepte formarea unui stat unitar român nu implică renunţarea la situaţia dinainte de război.

Pentru poporul român, Austria şi Rusia reprezentau pericole asemănătoare, ambele tinzând să ocupe sau să pună în stare de vasalitate noul stat.

Să cercetăm acum motivele ce au împins România, stat liber şi suveran, să încheie în 1883 tratate de alianţă cu Germania şi Austria.

Înfrângerea Rusiei în Crimeea nu era socotită de

oamenii politici români ca o slăbire a imperiului moscovit.

Dimpotrivă, Austria era cea care dădea semne serioase de slăbiciune interioară, datorită revoluţiilor naţionale din 1848, în timpul cărora domnia Habsburgilor a fost salvată datorită intervenţiei armatelor ruseşti.

Să ne amintim că în Italia „Risorgimento" elimina Austria din Peninsulă.

Conducătorii politici ai României, prezenţi în 1848 la marea Adunare ţinută la Blaj pe „Câmpia libertăţii", au ascultat discursul lui Simion Bărnuţiu în care se fixa programul naţiunii române în imperiul habsburgic. Forţa cu care se manifesta naţionalismul românesc în Transilvania dădea măsura situaţiei politice reale din Austria. De asemenea, guvernul de la Bucureşti, având mereu în vedere ocheadele Rusiei spre Constantinopol – la care nu putea ajunge decât traversând România – nu s-a lăsat înşelat de atitudinea ei la Conferinţa de la Paris. Grijile sale se datorau amintirilor tragice lăsate de invaziile ruse în decursul a două secole. Ostilitatea faţă de o naţiune ne-slavă fusese demonstrată de nenumărate ori. Ameninţarea permanentă pentru România era deci Rusia. Revoluţionarii socialişti refugiaţi în România, începând din 1870, contribuiau la alimentarea bănuielilor guvernului român. Primii organizatori ai mişcării socialiste în România au fost români din Basarabia şi este semnificativ că primul ziar socialist apărut în România purta titlul, provocator pentru Rusia, „Basarabia".

În 1871 a apărut o carte, intitulată *Rusia şi Europa,* al cărei autor era marele teoretician al panslavismului Danilevski. Socialiştii basarabeni au difuzat această carte în cercurile politice române. Tezele susţinute în lucrare îi entuziasmaseră pe panslavişti, dar erau violent atacate de liberali şi mai ales de socialişti. O traducere franceză a cărţii a apărut la Bucureşti sub titlul *Doctrina panslavistă după Danilevski,* operă a polonezului J.J. Skupiewski, refugiat în România.

Şeful Partidului liberal român, Dimitrie Sturdza, unul din promotorii alianţei cu Puterile Centrale, a scris, la rândul său, un studiu substanţial asupra lui Danilevski şi a teoriilor sale panslave.

România fiind o creaţie a Occidentului la frontierele Rusiei, politica sa de supravieţuire nu putea fi decât aceea a apropierii de puterile inamice acestui vecin ameninţător.

Ţările care nu au contacte directe cu ruşii pot avea o simpatie reală pentru ei, chiar fără vreun interes politic. Dar dacă Franţa ar fi avut o frontieră comună cu Rusia şi ar fi suportat douăsprezece invazii ruseşti, cu tot ceea ce comportă ele, în mod sigur niciun francez n-ar mai vorbi de „farmecul slav „... Nu trebuie confundată sensibilitatea profundă pe care o întâlnim la scriitorii, muzicienii şi filosofii ruşi, cu natura omului ce invadează o ţară. Nu există vreo diferenţă între o ocupaţie a armatelor ţariste, în numele misiunii ortodoxe a Rusiei, şi o ocupaţie a armatelor sovietice, pentru apărarea proletariatului, secera şi ciocanul înlocuind crucea. Neapartenenţa la masa slavă le-a creat românilor o situaţie pe care nicio altă naţiune n-ar putea-o invidia. Aceasta nu înseamnă că naţiunile slave se pot bucura de bunăvoinţă sau de favoruri speciale. Istoria contemporană ne-a dovedit-o. Tito avea toate condiţiile pentru a câştiga simpatia Kremlinului: îl învinsese pe generalul Mihailov, instaurase regimul comunist în Iugoslavia. A recrutat şi a organizat elemente comuniste pentru Brigăzile internaţionale în timpul războiului civil din Spania. Era muncitor, raliat încă din adolescenţă mişcării revoluţionare comuniste. Dar cum Iugoslavia n-a fost „eliberată” de către armatele ruse, ea n-a cunoscut ocupaţia acestora. Şi totuşi, la sfârşitul lui 1944, Iugoslavia a fost invadată de ofiţeri şi cadre economice sovietice, pentru exploatarea economică a ţării.

Dar Tito şi partizanii săi comunişti n-au încetat să fie iugoslavi, adică n-au pus devotamentul faţă de Rusia – centrul revoluţiei marxist-leniniste – deasupra intereselor

naţiunii.

Reflexele naţionale au iritat Moscova. Furia a izbucnit indirect, pe 28 iunie 1948, în ziarul partidului comunist ceh „Rude Pravo”, în care conducătorii iugoslavi erau copleşiţi de injurii pentru că guvernul iugoslav „ducea o politică neprietenoasă faţă de Uniunea Sovietică”. De fapt, pentru că Iugoslavia nu admitea să fie exploatată de amicii ei ruşi. Motivele iritării ruseşti au fost exprimate în scrisoarea Comitetului central al P.C.U.S., adresată Comitetului central al celui iugoslav, pe 27 martie 1948: „Siguranţa iugoslavă exercită un control permanent asupra reprezentanţilor sovietici în Iugoslavia”. În aceeaşi scrisoare, Milovan Djitas, unul din cei patru şefi ai Partidului comunist iugoslav, era acuzat de a fi declarat în 1945, la o reuniune a Comitetului central că: „Ofiţerii sovietici erau, din punct de vedere moral, inferiori celor ai armatei britanice”; această alegaţie antisovietică a lui Djilas nu a stârnit reprobarea imediată a celorlalţi membri ai comitetului. În aceeaşi scrisoare se atrage atenţia asupra faptului că „iugoslavii încep să insulte consilierii noştri militari, tratându-i de leneşi şi discreditând armata sovietică” şi în consecinţă: „Guvernul a decis să recheme o parte a consilierilor săi”.

Guvernul iugoslav nu s-a sfiit să promulge un decret „interzicând organismelor de stat să furnizeze informaţii cu caracter economic reprezentanţilor sovietici fără aprobarea sa”.

Ziarul „Borba”, atacând politica dusă împotriva Iugoslaviei de Kominform, preciza într-un articol atitudinea lui Tito: „Este foarte clar, pentru toată lumea din ţara noastră, că aceste mostre de frazeologie revoluţionară slujesc numai la mascarea încercării contrarevoluţionare de a împiedica industrializarea Iugoslaviei”.

Într-un articol publicat în acelaşi ziar, pe 10 iulie 1948, Moša Pijade, teoretician al comunismului iugoslav şi eminenţa cenuşie a partidului, le amintea fără

menajamente ruşilor:. „Unii şefi ai altor partide comuniste au ajuns cu avionul în ţările lor eliberate şi, cu pipa în colţul gurii, timp de patru ani, de patru ori pe zi, au chemat masele la luptă prin radio, în timp ce noi ne cuceream libertatea cu arma în mână”.

Pijade cerea ruşilor să nu-i confunde pe conducătorii comunişti iugoslavi cu cei ce au fost impuşi de baionetele ruseşti şi, ca urmare, să-i trateze de la egal la egal. Era exact ceea ce sovieticii nu puteau concepe, căci ei voiau să aplice şi iugoslavilor criteriile de exploatare colonială, ca în ţările satelite, după modelul societăţilor mixte. Se poate imagina furia Kremlinului împotriva industrializării rapide a Iugoslaviei, furie ce s-a manifestat şi contra României în anii ’60, atunci când şi ea şi-a accelerat industrializarea.

În discursul din 27 decembrie, Tito declara: „Până acum n-am vrut să vorbim despre adevăratele motive ce ascundeau în spatele lor atitudinea ţărilor formând Kominform-ul, sub direcţia Moscovei, care le-a ordonat să se îndrepte împotriva noastră. Dar astăzi lucrurile au ajuns într-un asemenea punct, încât trebuie să spunem ceva mai mult, chiar dacă, din motive lesne de înţeles, nu putem spune totul.

Ţara noastră nu poate fi numai o sursă de materii prime pentru naţiunile ce deţin deja o industrie puternică. Ele nu mai pot continua să cumpere la preţuri ridicate, aşa cum fac astăzi şi cum au făcut-o şi în trecut, în timp ce popoarele noastre rămân sărace şi înapoiate”.

Era o reacţie împotriva politicii de aservire a ţării. Tito punea astfel la punct tendinţele imperialiste ale Rusiei.

Polemica a atins apogeul în discursul ţinut la 5 ianuarie 1950 de către Pijade în Adunarea naţională, referitor la ziarul „Pravda”, care-l atacase pe Dimitrov, vinovat de-a fi proiectat, împreună cu Tito, o federaţie a slavilor din sud. Pijade demasca politica imperialistă rusă cu o cruzime impresionantă: „Intenţia acestei scoateri în

afara legii a ideii de federaţie, calificând orice federaţie, *confederaţie* sau chiar uniune vamală, drept îndoielnică şi artificială, are ca scop numai împiedicarea micilor state socialiste de a se grupa, de a-şi apăra independenţa şi suveranitatea, intenţia de a le menţine izolate una de alta, spre a nu se putea sprijini mutual şi a le aduce astfel – rând pe rând – la predarea suveranităţii şi independenţei lor în mâinile guvernului sovietic, punându-se sub protecţia lui". Lenin, cunoscător al naţionalismului expansionist şi opresiv al ruşilor – mai puternic decât ideologia revoluţionară a internaţionalei socialiste –, nu ezitase să denunţe această trăsătură fundamentală a spiritului politic rus, declarând, cu ocazia celui de-al VIII-lea congres al partidului, ţinut în 1919: „Zgâriaţi orice comunist… şi veţi găsi un rus şovin".

Şi comuniştii români au reacţionat, după ce trupele sovietice au părăsit România, în 1960, stabilind un plan de industrializare, pentru a frâna exploatarea rusă, care cumpăra materiile prime la preţuri fixate de Moscova.

Un fapt merită a fi subliniat: „N-a existat niciodată un curent prorus în România". Instinctul de conservare al românilor, ameninţaţi în permanenţă de expansiunea imperialistă rusă, le-a impus o mare prudenţă faţă de această ţară. În 1877, Alexandru al II-lea a decis să-şi ia revanşa: între 1871 şi 1875 Turcia a traversat o perioadă de dezordini politice şi financiare. Rusia pregătea în acest timp atmosfera pentru a-i declara război. În 1875, o insurecţie a izbucnit în Herţegovina, răspândindu-se şi în Bulgaria. Guvernul turc a folosit pentru represiune bande de cerchezi şi trupe mercenare, care au comis în primăvara lui 1876 masacre atât de teribile, încât Gladstone şi-a manifestat dezacordul în Camera comunelor, iar Serbia şi Muntenegru au ameninţat cu războiul. În Turcia, manevrele succesive n-au putut ameliora situaţia internă, dar au stimulat dorinţa Serbiei şi Muntenegrului de a-i pedepsi pe opresorii turci. În iulie

1876, ele i-au declarat război, dar, în ciuda faptului că au fost ajutate de voluntari ruşi şi bulgari, au fost învinse.

Rusia a intervenit, impunând armistiţiul.

Noul sultan Abdul Hamid a proclamat o Constituţiei ce s-a transformat rapid în tiranie politică. Ca urmare a unei Conferinţe a ambasadorilor acreditaţi la Constantinopol, prezidată de ministrul afacerilor externe al Turciei, guvernul turc a elaborat o serie de reforme, în scopul instaurării în Bulgaria şi Bosnia a unui regim de autonomie administrativă destul de amplu. Dar în ciuda eforturilor marilor puteri ca reformele să se aplice, ele au rămas literă moartă.

Era exact ceea ce-i trebuia Rusiei pentru a trece la acţiune de una singură.

Dar pentru ca trupele ruseşti să poată pătrunde în Balcani, ele trebuiau să treacă prin România. Numai că situaţia nu mai era aceeaşi cu cea din 1853, când armatele ruseşti au pătruns în Principate precedate doar de un manifest prin care populaţia era asigurată că Rusia nu avea intenţii de „cucerire „şi că „ocupaţia era provizorie”.

Marile puteri garantaseră independenţa şi suveranitatea noului stat în 1877. Iată de ce, şeful guvernului român, I.C. Brătianu, şi ministrul afacerilor externe M. Kogălniceanu, au fost invitaţi la Livadia, unde au fost primiţi în audienţă de ţarul Alexandru al II-lea şi de ministrul său de externe, Gorceakov.

Reprezentanţii României au declarat că nu permit trecerea Prutului, înainte ca guvernul rus să semneze o convenţie prin care să garanteze integritatea ţării.

Atât ţarul, cât şi Gorceakov au încercat să se eschiveze de la acest angajament ce, în caz de victorie, le limita posibilităţile. La întrebarea pusă de ţar: „Şi dacă Rusia refuză semnarea unei asemenea convenţii?”, Ion Brătianu a răspuns: „Ne vom opune cu arma în mână, chiar dacă ne ştim de la început învinşi. Dar acţiunea Rusiei contra Turciei, întreprinsă pentru protejarea

popoarelor creştine din Balcani, va debuta prin atacarea şi masacrarea unei naţiuni creştine. Europa va judeca!”

Răspunsul lui Ion Brătianu i-a obligat pe ruşi să semneze convenţia, pe 17 aprilie 1877. Este însă adevărat că semnătura Rusiei pe un angajament nu este respectată decât în funcţie de numărul baionetelor de care dispune partenerul său, pentru a se apăra. Ţarul Alexandru al II-lea a declarat război Turciei, printr-un manifest, iar pe 24 aprilie 1877 trupele ruseşti au trecut Prutul, frontiera cu România.

În aceeaşi zi, România şi-a proclamat independenţa.

Este necesar să amintim că România nu-şi luase angajamentul – prin Convenţia din 16 aprilie – să participe cu armata sa la acest război.

Dar rezistenţa Turciei l-a surprins pe marele duce Nikolai Nikolaievici, înalt comandant, şi armatele ruseşti au fost oprite de opoziţia viguroasă a comandantului armatei turce, Osman Paşa, care organizase în jurul Plevnei (oraş din centrul Bulgariei) o redută. Rusia, având nevoie de trupe proaspete, face apel la concursul armatei române.

Principele Carol al României a luat comanda supremă a trupelor române, iar generalul Tothleben, apărătorul Sevastopolului (în timpul războiului Crimeei), conducerea operaţiunilor de asediu, obligându-l pe Osman Paşa să capituleze. Bravura acestuia din urmă i-a impus marelui duce, care i-a înapoiat spada.

Rezultatul colaborării militare a României a fost anexarea sudului Basarabiei, în ciuda convenţiei semnate în aprilie 1877. Ocuparea sudului Basarabiei oferea Rusiei o poziţie-cheie pe drumul spre Constantinopol.

Era deci logic ca, după tratatul de la Berlin (1878), românii să caute să se asigure împotriva unui vecin ce nu respecta niciun angajament şi ale cărui directive în timp rămâneau invariabile.

La un an după Congresul de la Berlin, cancelarul

Bismarck semna alianţa Germaniei cu Austro-Ungaria. În mod sigur, el nu şi-a făcut prea multe iluzii asupra soliditătii bătrânului imperiu al Habsburgilor şi nici asupra austriecilor, ce se bazau numai pe unguri, de care Viena era obligată să ţină seama.

Pentru Bismarck, politica maghiară era condiţionată de chiar structura etnică a Ungariei. „Acest popor înţelege că nu este decât o insulă în mijlocul imensei mări a populaţiilor slave şi că, dată fiind inferioritatea sa numerică, nu-şi poate asigura securitatea decât bazându-se pe elementul german”.

Andrássy, convins că Bismarck are dreptate, devine partizanul politicii antistave a Cancelarului de Fier.

Alianţa semnată la Viena pe 7 octombrie 1879 trebuia să rămână secretă până în 1920. Dar în 1888 Bismarck a publicat o parte a acestui tratat, în intenţia de a demonstra scopurile sale paşnice. În primul articol se preciza: „Cele două imperii se angajează să-şi acorde sprijin militar, dacă unul sau altul sunt atacate de Rusia, şi să încheie pacea de comun acord”.

Era o alianţă defensivă, dar se crease o asociere politică de o importanţă hotărâtoare pentru Europa.

Un diplomat francez definea această alianţă, în 1882, astfel: „Germania şi Austria strâns unite cântăresc – putem spune – decisiv în balanţa afacerilor europene. Sprijinindu-se una pe alta, cele două imperii ţin la distanţă celelalte puteri şi sfidează orice opoziţie din partea lor. Uniunea lor nu este numai defensivă. Nu are ca scop unic numai opunerea unei mase de rezistenţă compacte şi aproape impenetrabile oricărei agresiuni din afară. Ea tinde spre avantaje mult mai mari. Poate fi considerată ca un instrument puternic, manevrând cu dexteritate şi forţă, menit să desăvârşească dezagregarea şi transformarea Orientului în beneficiul populaţiilor germanice. De-acum înainte, Austria este redusă la rangul unei mari Bavarii, satelit al puterii germane în duelul dintre rase, al cărui

rezultat va trebui să decidă – când se va pune problema împărţirii Turciei – asupra Estului european şi a dominaţiei asupra Europei”.

Pentru oamenii de stat români era clar că o forţă politică de mari dimensiuni se crease în centrul Europei, pentru a contrabalansa imperialismul rus.

Într-un articol publicat în „Deutschland Revue”, în 1882, Titu Maiorescu, una din personalităţile Partidului Conservator, înfăţişa concluziile politice pe care România le-a tras din alianţa germano-austro-ungară. Atât conservatorii, cât şi liberalii erau de acord în ceea ce priveşte pericolul pe care Rusia îl prezenta pentru România.

„Suntem pierduţi în fundul Orientului, expuşi la două curente: panslav şi pangerman, la fel de periculoase pentru independenţa noastră; dintre care primul este mult mai apropiat, mai apăsător”, spuneau oamenii politici români, stabilind o ierarhie a urgenţelor. Fără a se lăsa înspăimântaţi de tendinţele ambiţioase ale Austriei în Balcani – disproporţionate în raport cu forţele ei reale, dar încurajate de alianţa cu Germania –, oamenii politici români considerau, totuşi, că ele vor fi frânate de intrarea României în Tratatul de alianţă dintre Puterile Centrale. La Bucureşti se spera, de asemenea, ca guvernul de la Berlin să facă unele presiuni asupra Vienei şi Budapestei, spre a modera opresiunea împotriva românilor din cadrul monarhiei dualiste. Pe 20 mai 1882, Italia semnase un tratat de alianţă cu Puterile Centrale, ce devenea astfel Tripla Alianţă.

Oamenii de stat români înclinau să se asocieze Triplei Alianţe şi dintr-un alt motiv: regele Carol I era un Hohenzollern, apreciat de Bismarck pentru ţinuta sa exemplară şi pentru tactul său politic. Ei sperau că intervenţia regelui în favoarea românilor din monarhia dualistă ar fi putut avea influenţă la Berlin şi, indirect, la Viena şi Budapesta.

Or, asemenea lui Bismarck, ce se înşelase asupra ungurilor când a susţinut dualismul, românii s-au înşelat, la rândul lor, privitor la voinţa Cancelarului de Fier şi a succesorului său, de a-i împiedica pe unguri să-şi continue politica de maghiarizare, îndreptată în primul rând contra românilor din Transilvania şi Ungaria.

Dar din clipa în care România s-a raliat la Tripla Alianţă, ea trebuia să urmeze această politică, Rusia făcând imposibilă orice altă orientare. Ion Brătianu şi succesorul său la conducerea Partidului Liberal, Dimitrie Sturdza, nu uitaseră dezinvoltura cu care ruşii călcaseră în picioare convenţia semnată la Livadia în 1877. După cum nu uitaseră nici dificultăţile guvernului liberal de a determina Rusia, la sfârşitul războiului împotriva Turciei, să-şi retragă trupele din România.

Proiectele ruşilor au apărut destul de limpezi, atunci când s-a descoperit că agenţii lor făceau propagandă în satele româneşti pentru a provoca răscoala ţăranilor, ceea ce ar fi justificat staţionarea permanentă a armatele ruseşti în România. Şi conservatorii aveau aceleaşi griji în privinţa ruşilor. În 1891, deci înainte de procesul Memorandumului – care va ridica opinia publică românească împotriva ungurilor –, Take Ionescu, şeful Partidului Conservator, a publicat în ziarul „Românul „un articol intitulat: *Inamicul firesc.* Acesta concretiza tendinţele politicii ruse.

Este cu atât mai necesar să reproducem câteva fragmente din acest articol, cu cât Take Ionescu a fost, în 1914, unul dintre oamenii politici români care au susţinut, foarte fervent, intrarea României în război contra Puterilor Centrale.

„În marea bătălie între popoare – scria el –, ca şi în cea dintre indivizi, există două rivalităţi. Unele, atât de vii, atât de pline de consecinţe dureroase, atât de prejudiciante pentru pacea mondială, nu sunt decât rezultatul hazardului. Capriciul unui suveran, o nebunie

naţională, o neînţelegere subită, un atentat la amorul propriu, care provoacă la adversar setea de răzbunare, una singură dintre aceste cauze este suficientă pentru declanşarea luptei. Aceste rivalităţi joacă, evident, un rol în istorie, însângerând uneori un secol întreg. În cele din urmă însă ele sunt sortite a se stinge, căci rădăcinile lor nu coboară până în fatalitatea lucrurilor.

Dar există şi rivalităţi, în afara celor înscrise în paginile istoriei, în afara cursului inexorabil al evenimentelor, care – în ciuda eforturilor guvernelor, în ciuda largheţii suveranilor, în ciuda plecăciunilor şi a jurămintelor de prietenie eternă – izbucnesc mai devreme sau mai târziu. Aceste rivalităţi sunt cele mai periculoase, jocul lor servind de subiect epopeii interminabile ce se cheamă istoria umanităţii. Ele se reconciliază numai atunci când unul din adversari a dispărut, sau când, în urma unei lungi şi dureroase experienţe, au căpătat convingerea că le este imposibil să se suprime unul pe celălalt.

Rivalitatea dintre noi şi imperiul rus aparţine acestei ultime categorii.

Să ne explicăm, căci nu dorim să ni se atribuie alte gânduri decât cele proprii. Departe de noi intenţia de a acuza actualul guvern al imperiului vecin de ostilitate. Dimpotrivă”. […]

[„În marea luptă dintre indivizi şi dintre popoare sunt două feluri de rivalităţi.

Unele, oricât de vii, oricât de pline de dureroase consecinţe, oricât de sfâşietoare pentru pacea lumii, nu se datoresc decât întâmplării. Un capriţiu de suveran, o nebunie naţională, o neînţelegere ivită din scris, o ştirbire a amorului propriu al unuia, care atrage după sine o sete nepotolită de răzbunare din partea celuilalt, o mulţime de cauze secundare sunt de ajuns pentru a le da fiinţă. Aceste rivalităţi desigur joacă rolul lor în istorie, de multe ori chiar ele însângerează un veac, la urma urmelor însă ele sunt destinate să se stingă, căci izvorul lor nu ţâşneşte din

fatalitatea lucrurilor.

Sunt însă şi alte rivalităţi, rivalităţi de acelea pe care le înseamnă în cartea neamurilor degetul inexorabil al faptelor şi care, oricât s-ar trudi să le împiedice înţelepciunea guvernelor şi mărinimia suveranilor, oricât s-ar îmbrăţişa şi şi-ar jura amicţie eternă naţiunile, mai curând sau mai târziu tot izbutesc. Aceste rivalităţi sunt cele mai de temut, din soluţiunea lor şi numai a lor se însăilează acea nesfârşită epopee care se cheamă istoria omenească. Căci ele nu se potolesc decât atunci – şi numai atunci – când unul din rivali a dispărut sau când cel puţin amândoi au căpătat, în urma unor lungi şi dureroase experienţe, convingerea că le este cu neputinţă să se suprime unul pe altul. De acest fel este rivalitatea imperiului rusesc în contra noastră.

Ne explicăm, căci nu voim să ni se atribuie alte gânduri decât ale noastre. Departe de noi ideea de-a acuza de maşinaţie pe actualul guvern al imperiului vecin. Dimpotrivă, credem cu voioşie că împăratul actual este un sincer iubitor al păcii; mai mult, presupunând chiar că mâine *s-ar sui pe tronul Ţarilor un filantrop sau chiar un filoromân, şi totuşi problema va rămânea aceeaşi.*

Existenţa noastră este incompatibilă cu îndeplinirea idealului imperiului vecin; inamiciţia sa în contra noastră nu poate înceta decât în ziua în care va reuşi să ne desfiinţeze sau îi va fi pe deplin dovedit că nu ne poate desfiinţa. […][1]

Nu, ceea ce dă inamiciţiei Rusiei faţă cu noi adevăratul ei caracter este poziţiunea noastră pe harta Europei. […] Ei bine, pe noi soarta ne-a pus de-a curmezişul tocmai pe-acest drum, aşa că Rusia nu poate merge acolo unde o cheamă logica ei dezvoltare *decât trecând peste trupurile noastre.* […] De înţelegere, de compromis, de concesiuni nu poate fi vorba într-o asemenea problemă. Trăim, Rusia se ciunteşte în ceea ce

1 Segmentările aparţin autorului (n.r.).

de două secole a încălzit inima poporului rusesc; reuşeşte împărăţia vecină în îndeplinirea visului ei de aur, visului pe care cu atâta credinţă şi tenacitate l-a urmărit şi-l urmăreşte, *statul românesc, ca şi neamul românesc nu rămâne decât un suvenir*. […]

Forţa lucrurilor face din noi un obstacol în mersul înainte al unei mari împărăţii care este în acelaşi timp şi o naţiune puternică. Acea împărăţie a cercat, cearcă şi va cerca să calce pe ceea ce crede dânsa drumul pe care i l-a croit Providenţa. În drumul ei ne găseşte pe noi. *Pe noi dar cercat-a, cearcă şi va cerca Imperiul Ţarilor să ne şteargă din cartea neamurilor*.

De altfel, la ce nevoie să căutăm în logica situaţiunii geografice şi în învăţămintele istoriei politice viitoare a imperiului rusesc?

Această politică nu este secretă. Toţi cugetătorii, ca şi toţi patrioţii şi oamenii de stat ai Rusiei, afară de aceia pe care scrupulele unei poziţiuni oficiale îi amuţesc – nu se sfiesc de a ne-o spune.

Pofta lor de cucerire ei însă o maschează sub o teorie destinată după dânşii să dea lumii moderne un nou tip de civilizaţiune, să facă ca pe jumătatea răsăriteană a Europei să se nască o viaţă nouă. Pentru îndeplinirea unei aşa de mari şi de binefăcătoare opere, strivirea celor mici nu atârnă în cumpănă!”]

În ciuda aversiunii lui Take Ionescu faţă de politica rusă, el a susţinut în 1914 intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale, indignat de toleranţa guvernului german faţă de politica de maghiarizare a Budapestei.

Probabil că în ierarhia şi importanţa politică, România era situată foarte jos, ceea ce ar putea explica indiferenţa Berlinului faţă de acţiunea de exterminare a românilor din Transilvania de către unguri. Or, aceasta era bine cunoscută de ruşi, deoarece începuse încă din 1910. Şi au făcut un efort pentru ameliorarea relaţiilor sale cu

România.

Această tendinţă este confirmată în Memoriile lui Sazonov, devenit ministru de externe în 1910. El spune, printre altele: „Una dintre primele probleme ce mi-au atras serios atenţia, după ce am fost numit ministru al afacerilor externe, a fost aceea a relaţiilor noastre cu România”.

Obligat să părăsească ministerul, din motive de sănătate, Sazonov precizează că a trebuit „să las deoparte, pentru moment, problema relaţiilor noastre cu România, de care mă interesam serios”, iar mai târziu, continuă: „Când am putut reveni (în 1916) la conducerea Afacerilor Externe, am făcut tot ce am putut pentru a recâştiga timpul pierdut, fără a lăsa să-mi scape nicio ocazie de a-mi procura datele cele mai concrete asupra situaţiei interne a României. Aceasta suporta nu numai atracţia Triplei Alianţe, ci era chiar legată, prin tratate, de două din Puterile Centrale. Era deci în tabăra adversă”.

În 1910, oamenii de stat ruşii îşi dădeau seama că, fie că voiau, fie că nu, Rusia va sfârşi prin a se găsi în război cu Puterile Centrale.

Or, pe eşichierul politic – în ipoteza unui conflict armat –, România avea o mare importanţă, nu numai ca forţă de acoperire a flancului drept al armatelor germano-austro-ungare, dar şi ca un spaţiu apreciabil pentru Statul Major german.

Desprinsă de Puterile Centrale, România era în măsură să acţioneze asupra românilor din cadrul dublei monarhii, ce reprezentau un puternic element de dezagregare.

Cunoscând resentimentele românilor – rezultat al unei lungi şi dureroase experienţe –, Sazonov era conştient de marile dificultăţi ce le-ar fi întâmpinat în detaşarea României de o alianţă, încheiată în vederea apărării împotriva Rusiei, a cărei ultimă crimă era anexarea Basarabiei.

(Traducere de Adrian IANCU)

III. Basarabia, element permanent de ostilitate a românilor faţă de Rusia

Când diplomaţia rusă, indiferent de regim, ia o iniţiativă ce pare vagă la prima vedere, înseamnă că este, de fapt, pregătită dinainte, cu un inventar laborios al posibilităţilor de reuşită. În cazul special al desprinderii României de puterile Triplei Alianţe, şansele de reuşită erau minime. Guvernul rus urmărea cu atenţie politica Vienei şi pe cea a Budapestei faţă de minorităţile slave, care-i depăşeau, prin număr, pe germani şi unguri la un loc. Habsburgii nu au ţinut niciodată seama de consecinţele politicii lor împotriva naţionalităţilor. În 1872, Palácky, adversar al panrusismului ce apăra formula „Austro-Slaviei”, mărturisea în testamentul său politic: „Nu mi-am făcut decât iluzii asupra Austriei, iar pentru cehi nu există alt viitor decât acela al unirii cu celelalte popoare slave”.

Era evident că dualismul făcuse zadarnică misiunea Austriei, aşa cum a fost ea definită de Rieger, prieten al lui Palácky: „Între colosul rus şi colosul german, există pe harta Europei un număr de ţări şi de naţiuni mici care nu pot supravieţui prin ele însele, sau care, în caz de autonomie, ar putea fi lipsite de independenţă prin atragerea de către statele vecine. Rolul Austriei în istoria lumii este unirea ţărilor mici într-un tot, pentru a se putea apăra şi proteja reciproc împotriva vecinilor lor… Iată, după părerea mea, rolul mondial al Austriei, iată-i vocaţia şi viitorul. Dacă ea nu-şi asumă acest rol, altul nu va avea, nu mai are ce face în această lume, nu mai are pentru ce exista… Şi-atunci va pieri datorită propriei slăbiciuni şi senilităţi”.

Palácky a atras şi el atenţia compatrioţilor săi, printr-un articol publicat în ziarul „Narod „din 9 noiembrie 1865, asupra pericolului dublului centralism. Concluziile lui Palácky constituiau un grav avertisment împotriva formulei dualismului şi prevedeau consecinţe fatale pentru

monarhia habsburgică. Palácky spunea printre altele: „Am dorit întotdeauna existenţa statului austriac, am avut întotdeauna prezentă în minte o Austrie dreaptă pentru toate popoarele sale; o Austrie care, pentru toţi cei administraţi de ea, să fie mamă, nu maşteră. Cu alte cuvinte, am cerut întotdeauna pentru Austria un guvern care să nu fie nici german, nici maghiar, nici slav, nici român, ci doar austriac, în sensul cel mai înalt şi mai general al termenului, adică un guvern care să fie drept cu toţi cetăţenii săi. Ziua când se va proclama dualismul va fi, inevitabil, ziua naşterii panslavismului, sub forma sa cea mai puţin îmbucurătoare. Noi, slavii, vom primi dualismul cu profundă tristeţe, dar fără teamă. Am existat înaintea Austriei şi vom supravieţui ruinei sale”.

Afirmaţia lui Palácky, referitoare la existenţa slavilor înaintea Austriei, era cu atât mai valabilă pentru români, autohtonii adevăraţi ai Transilvaniei, înaintea ungurilor sau a Habsburgilor.

În ceea ce-i privea pe cehi, croaţi şi sârbi, atragerea lor era uşoară ei aparţinând familiei slave cu atât mai mult cu cât nu exista niciun subiect litigios care să-i divizeze. Situaţia românilor era cu totul alta: ei aparţineau familiei popoarelor latine şi anexarea era un fapt dureros, mereu prezent în conştiinţa lor politică. Sazonov însuşi recunoştea acest obstacol, încercând totuşi să justifice anexarea din 1812. „Cunoşteam motivele care determinaseră România să dea politicii sale externe o tendinţă ostilă Rusiei. Ele aveau la origine vechea ranchiună lăsată moştenire succesorilor de generaţia oamenilor de stat români din epoca războiului de la 1877. În acel moment, românii au fost indignaţi de faptul că] Rusia le-a luat, la sfârşitul ostilităţilor cu Turcia, cele trei districte meridionale ale Basarabiei, în pofida promisiunii făcute României de a-i respecta integritatea teritorială. Aceste trei districte ne fuseseră luate prin pacea de la Paris din 1856. Trebuie să recunosc, luând în considerare

imparţial aceste evenimente deja îndepărtate, că Rusia a făcut, poate, unele erori de formă, la care statele mici sunt întotdeauna sensibile şi care lasă, cel mai adesea, urme persistente de amărăciune şi animozitate. Pe de altă parte, trebuie spus că interpretarea românească a acţiunii noastre, în acest caz, nu corespunde nici realităţii. Eu am intrat în diplomaţie la cinci ani după Congresul de la Berlin, ceea ce mi-a permis să-i cunosc pe oamenii care au luat parte la negocierile păcii din 1878; mulţi dintre ei mai ocupau încă posturi importante în Ministerul Afacerilor Externe. I-am auzit spunând că, la venirea domnului Brătianu, preşedintele Consiliului României, la Livadia, pentru a negocia cu Alexandru al II-lea o alianţă contra Turciei, guvernul nostru l-a prevenit că noi intenţionăm să reocupăm vechile noastre provincii dunărene, în care elementul moldovenesc era, de altfel, foarte slab reprezentat. Este adevărat, nu mi s-a ascuns nici aceasta, că acest avertisment n-a fost consemnat în scris, ci a fost numai verbal. În aceste condiţii este dificil de ştiut astăzi adevărata origine a zvonului răspândit asupra fraudei căreia i-a căzut victimă România. Incidentul trebuie clasat printre cele încă neelucidate, care abundă în istoria politică a tuturor epocilor, chiar a celor mai recente. Oricum, versiunea românească a fost nu numai acceptată fără discuţii de opinia publică din această ţară, ci primită cu încredere sinceră sau simulată şi de duşmanii noştri din afară. Rusia cedase României, în schimbul celor trei districte basarabene, Dobrogea, cucerită de la turci, dând astfel aliatei sale acces la mare. Dar această importantă concesiune a fost considerată în comentariile presei patriotice româneşti ca o compensaţie nesemnificativă pentru daunele materiale şi morale suferite de România. Cel mai adesea, de altfel, era trecută complet sub tăcere.

Această regretabilă neînţelegere era profund înrădăcinată în România; Germania şi Austro-Ungaria o întreţineau în interesul lor. De la proclamarea prinţului

Carol de Hohenzollern, în 1878, ca prim rege al României, aceste două state aveau o influenţă predominantă la Bucureşti. Concepţia falsă asupra rolului nostru intervine mereu în relaţiile ruso-române. Datorită perseverenţei şi metodei cu care propaganda anti-rusească era condusă la Bucureşti, teama faţă de Rusia a devenit un fel de dogmă pentru mulţi oameni politici români. Partidul noilor conservatori de orientare germană, ne era ostil, ceea ce-i atrăgea bunăvoinţa specială a regelui Carol. Probabil din cauza tradiţiilor de familie ale şefului său, dl. Brătianu, nici tabăra liberală nu ne menaja mai mult. Într-un cuvânt, nu se găsea nimeni în această ţară care să dovedească sentimente de simpatie, sau cel puţin imparţiale faţă de Rusia. Rari erau aceia care, înaintea marelui război, ar fi putut prevedea că România se va situa de partea Rusiei. Dar, ne putem întreba, ce avantaj ar fi avut vreodată România din animozitatea contra noastră şi din apropierea de Austro-Ungaria, căci aceasta din urmă domnea în Transilvania peste patru milioane de locuitori, reprezentând prin cultura lor partea cea mai preţioasă a poporului român. Este adevărat că Berlinul şi Viena amăgeau Bucureştiul fluturându-i prin faţa ochilor perspectiva anexării nu numai a districtelor dunărene luate Rusiei în 1858, ci a întregii Basarabii, care, cu populaţia sa moldovenească, nu se considera deloc românească şi efectiv nu era. Basarabia a fost anexată Rusiei în 1812 prin pacea de la Bucureşti, atunci când România nu se constituise şi când nu existau decât două principate distincte, vasale Turciei. Pe de altă parte, Basarabia era de mult obişnuită cu regimul rus, care i-a permis să atingă un nivel de cultură şi o dezvoltare economică la care nu ajunsese încă nicio parte a României, unde populaţia rurală trăia sub un regim aproape sclavagist.”[2]

2 Urmează un text care se repetă identic peste câteva pagini.

Încercând să justifice nerespectarea angajamentului luat de Rusia la Livadia, Sazonov prezintă două argumente care scot în relief reaua credinţă a guvernului rus. Primul: „guvernul nostru îl prevenise pe I.C. Brătianu că înţelegeam să reocupăm vechile noastre provincii dunărene. „Nu menţionează dacă l-a prevenit „verbal", înainte sau după semnarea convenţiei, care angaja Rusia conform principiului „pacta sunt servant". Adevărul este că Brătianu n-ar fi acceptat în niciun caz această condiţie. Gorceakov, sigur de victoria contra turcilor, nu l-a avertizat de intenţiile Rusiei la sfârşitul războiului.

Al doilea argument: Rusia şi-ar fi reluat, după sfârşitul ostilităţilor cu Turcia, cele trei districte meridionale ale Basarabiei, „luate prin pacea de la Paris", în care elementul moldovenesc era foarte slab reprezentat. Sazonov adaugă că această minoritate moldovenească „nu se considera deloc românească şi efectiv nu era". Dacă raţionamentul ar fi fost just, nici populaţia din cealaltă parte a Moldovei, cea cuprinsă între Prut şi Carpaţi, n-ar fi fost românească. Sazonov evită să spună că, până în 1812, principatul Moldovei îşi avea frontiera de est pe Nistru, populaţia sa era unitară, vorbind aceeaşi limbă, având aceeaşi religie şi înfruntând timp de secole năvălirile barbare.

În 1857, deci la patruzeci de ani după răpirea unei jumătăţi din Moldova, Statul Major rus a însărcinat un ofiţer, I. Zaşciuk, să întocmească o statistică a populaţiei din Basarabia. „Basarabia este locuită de moldoveni, care reprezintă trei sferturi din populaţie. Departamentele Chişinău, Bălţi, Soroca sunt locuite exclusiv de moldoveni; în departamentul Hotin sunt amestecaţi cu ucraineni; în departamentele Bender şi Chişinău, sunt amestecaţi în mică măsură cu elemente diverse, venite de peste tot şi aşezate în oraşe cu consimţământul guvernului.

Moldovenii sunt o naţiune locuind de secole în părţile nordice şi centrale ale Basarabiei; pot fi, deci, consideraţi

ca adevăraţii autohtoni; dimpotrivă, în departamentele din sud, s-au instalat pe locurile abandonate de tătari. Aproape toţi cei ajunşi la o stare materială mai bună, cea mai mare parte a ţăranilor şi târgoveţilor, aparţin tot acestei naţiuni".

Moldovenii stăpâneau, de la începutul secolului al XIV-lea, cetăţile Chilia şi Cetatea Albă, adică cele două porturi-cheie ale Moldovei. Sudul Basarabiei, lipsit de păduri, era un spaţiu greu de apărat împotriva tătarilor, aceştia deţinând Crimeea şi întreg litoralul Mării Negre până la Nipru. Când tătarii invadau teritoriile moldovene, locuitorii se retrăgeau în centru unde marile păduri le ofereau adăpost sigur, călăreţii tătari neputându-se mişca uşor. Un domn moldovean, Roman Muşat, se intitula cu mândrie, în 1380, independent: „Marele singur stăpânitorul domn, Io Roman, voievod al Ţării Moldovei, de la munţi până la ţărmul mării". În acea vreme, principatul Moscovei se lupta să scape de dominaţia hoardelor tătare. În 1478, când Moldova trebuia să înfrunte atacurile conjugate ale turcilor şi tătarilor, domnitorul Ştefan cel Mare scria Senatului veneţian, pe 8 martie, atrăgându-i atenţia asupra situaţiei dramatice în care se găsea o naţiune creştină, ce trebuia să lupte singură împotriva necredincioşilor: „... Trebuie să se gândească înălţimea Voastră că aceste două cetăţi (Chilia şi Cetatea Albă) reprezintă întreaga Moldovă, iar Moldova posedându-le reprezintă un zid pentru apărarea Ungariei şi Poloniei". Dacă era ajutat, Ştefan cel Mare promitea să recucerească oraşul genovez Cafa, ocupat de turci în 1473, odată cu Crimieea. Rusia şi-a extins dominaţia până la malurile Nistrului abia în 1784, sub Ecaterina a II-a. Partea Moldovei dintre Prut şi Nistru – al cărei nume era Basarabia – a fost de-a lungul secolelor câmpul de bătălie al românilor contra tătarilor şi turcilor care îi invadau.

Scriind despre această provincie, marele istoric N. Iorga era îndreptăţit să spună că nu există câmpie,

monument, instituţie, locuinţă, familie veche, care să nu fie „a noastră, sânge românesc, faptă românească, gândire românească”.

Conform datelor statistice culese de ofiţerul de stat major Zaşciuk, Basarabia era locuită în 1856, în cea mai mare parte de români, care constituiau trei sferturi din populaţie. Restul erau fugari din Ucraina şi Volhinia, veniţi la începutul secolului al XVIII-lea. Ruşii propriu-zişi erau foarte puţini. În momentul anexării Basarabiei, populaţia număra 55 600 de familii, respectiv circa 340.000 de persoane, aproape în totalitate români. În faţa acestui bloc moldovenesc, guvernul rus a început o vastă colonizare. Între 1828 şi 1834 au fost create 43 de colonii bulgăreşti, formate din 9 641 de familii, cam 56.000 de membri, şi li s-au dat 300.000 de deseatine (măsură rusească corespunzând la ceva mai mult de un hectar) de pământ arabil. Începând din 1814, au fost aduşi, până în 1840, germani formând 24 de colonii, dotate cu 130.000 deseatine. Aceşti colonişti erau scutiţi de orice impozit şi de serviciul militar; în afară de pământ, guvernul rus le-a dat bani lichizi şi materiale de construcţie. Între 1824 şi 1828 s-a instalat în Basarabia, de asemenea, un mic număr de francezi şi elveţieni. Acestora nu li s-au atribuit decât 5.000 de deseatine. Şi evreii au fost încurajaţi să se aşeze în Basarabia şi în acest scop au fost scutiţi de impozite, mai întâi pe o perioadă de 2 ani, prelungită apoi la 5 ani. Li s-au mai acordat şi alte dispense, prelungite în mai multe rânduri. Aşa se explică faptul că, de la 2 316 familii evreieşti, s-a ajuns în 1856 la 14.000 de familii având 78 751 de membri. Bineînţeles că dotarea celor 21.000 de colonii străine, aşezate între 1814 şi 1857, a fost făcută în detrimentul moldovenilor, care au fost obligaţi să se stabilească fie pe malul stâng al Nistrului, fie în stepele din sudul Basarabiei, abandonate de tătari. Dar prezenţa românilor dincolo de Nistru şi continua lor creştere demografică preocupa guvernul rus. Aşa încât, în 1840, el

a oferit o serie de avantaje ţăranilor români care acceptau să se stabilească în Siberia. Dubla politică a guvernului rus, de imigrare a popoarelor străine şi de emigrare a moldovenilor în Siberia, pune în lumină intenţiile ruşilor de a deteriorara situaţia etnografică a Moldovei cuprinsă între Prut şi Nistru. În pofida acestor eforturi, în 1914, din populaţia totală a Basarabiei, românii reprezentau 70%, adică mai mult de un milion şi jumătate, aproape toţi ţărani.

Sazonov, dorind legitimarea posesiunii ruseşti asupra acestei provincii româneşti, afirmă că aceasta „era de mult obişnuită cu regimul rusesc", uitând să amintească şi condiţiile în care Rusia intrase în posesia unei jumătăţi din Moldova şi crezând că timpul putea ratifica şi legitima toate uzurpările, aşa cum cicatrizează o rană.

În 1940, după semnarea nefastului acord Ribbentrop-Molotov, Stalin a dat guvernului român un ultimatum, cerându-i să cedeze imediat Rusiei Basarabia şi o parte din Bucovina. Noua anexare a celor două provincii a fost argumentul decisiv al alianţei României cu Germania în războiul ei contra Rusiei. Eliberată în 1941 de armatele române, Basarabia a fost din nou ocupată de ruşi în luna septembrie 1944. România devenind unul din sateliţii săi, Rusia considera problema Basarabiei rezolvată pentru totdeauna. Dar în 1959, după ce ultimele formaţiuni ale armatei ruse părăseau teritoriul românesc, guvernul comunist de la Bucureşti a început să manifeste o oarecare independenţă faţă de Moscova şi să afirme drepturile României asupra Basarabiei şi Bucovinei. Îndrăzneala a mers atât de departe încât Academia Română a editat în martie 1964 un volum intituat *Karl Max – scrieri despre români,* în care erau făcute cunoscute patru manuscrise inedite ale lui Karl Marx, tratând despre români şi drepturile lor asupra Basarabiei. Antipatia lui Karl Marx faţă de imperialismul rus şi de „panslavismul revoluţionar" conceput de Bakunin este exprimată în aceste câteva

rânduri adresate lui Engels: „Nu ţin să văd bătrâna Europă reînnoită prin sânge rusesc”. Marx avea reflexele unui european: aversiunea sa faţă de ruşi se datora faptului că-i considera un popor asiatic. Iată câteva fragmente din aceste manuscrise descoperite la Institutul internaţional de istorie din Amsterdam: *„Tratatul din 28 mai 1812.* Poarta renunţă la Basarabia. Turcia nu putea ceda ceea ce nu-i aparţinea, pentru că Poarta otomană n-a fost niciodată suverană asupra ţărilor române. Poarta însăşi recunoscuse acest lucru când, la Karlowitz presată de poloni să le cedeze Moldo-Valahia, ea răspunse că nu are drepturi a face vreo cesiune teritorială deoarece capitulaţiile nu-i confereau decât un drept de *suzeranitate*”. Karl Marx se documentase probabil în vederea unei lucrări pe care intenţiona s-o scrie, asupra metodelor folosite de politica rusă în Moldova şi Valahia, lucrare destinată să avertizeze Europa asupra pericolului imperialismului rusesc.

„Mareşalul Wittgenstein (comandantul trupelor ruseşti ce au trecut Prutul în 1828) se înfăţişează românilor ca un liberator. În protestele sale din 1826, Rusia se înduioşa de nenorocirile ţării; ea dovedi în 1828 cât valorau tânguirile sale. Au avut loc excese groaznice. Contribuţii de tot felul în produse, furaje, vite, corvezi, hoţii, omoruri etc. Bărbaţi şi femei au fost înhămaţi la care cu vizitii cazaci, care nu-şi cruţau nici bâta, nici vârful lăncii lor. Peste 30.000 de români fură smulşi de la munca câmpului pentru a servi ca animale de muncă. Cei mai fericiţi fugiră în munţi, unde singura lor hrană era scoarţa de copaci. Guvernul rus răspunse la proteste: «Nu interesează să ştim cine face lucrul, oamenii sau animalele, numai ordinele să fie executate»”. Rareori s-au concentrat atâtea documente într-un rechizitoriu contra Rusiei.

Publicarea acestor manuscrise inedite sub auspiciile Academiei Române în 1964 a luat un aspect politic foarte grav: s-a actualizat pe baza afirmaţiilor lui Marx, problema Basarabiei, a cărei anexare era considerată ilegitimă.

Poziţia comuniştilor români se identifica astfel cu postulatele naţionale. Ne putem imagina emoţia produsă în mase de scrierile lui Karl Marx, în care acesta descria îngrozitoarea ocupaţie rusă din 1828, asemănătoare, prin unele aspecte, celei dintre 1944 şi 1958.

Sportul favorit al ofiţerilor şi soldaţilor ruşi era de a încerca precizia revolverelor asupra trupurilor ofiţerilor şi soldaţilor români. Generalul Mihail s-a văzut nevoit să ordone ca aceştia din urmă să se apere individual împotriva unor asemenea asasini. Generalul a fost, evident, scos din cadrele armatei, judecat şi condamnat la zece ani de închisoare.

Basarabia fiind o preocupare naţională permanentă, Sazonov îşi dădea bine seama de dificultăţile cărora trebuia să le facă faţă, pentru a desprinde România din Tripla Alianţă şi a şi-o apropia în cazul unui viitor conflict germano-slav. În 1913 nu mai exista nicio îndoială că războiul era inevitabil, problema fiind când urma să se declanşeze. Într-un discurs pronunţat pe 7 aprilie 1913 cancelarul imperiului german, Bethmann-Hollweg, afirma: „Dacă lucrurile ar ajunge la o conflagraţie europeană între slavi şi germani…”

România avea o importanţă cu totul specială pentru politica rusă, în cadrul pregătirilor ei de război. Rusia încerca să opună revendicărilor româneşti asupra Basarabiei importanţa naţională a maselor româneşti din Austro-Ungaria. Cum înţelegea guvernul rus să declanşeze acţiunea diplomatică, atât de decisivă din punct de vedere militar şi politic? În *Anii fatali,* Sazonov descrie planul de atragere a românilor, plan pus de altfel în practică în anii de neutralitate, până la intrarea României în război, la 14 august 1916. În ceea ce priveşte Basarabia, scrie: „Aceste perspective nu se puteau, desigur, realiza, decât cu preţul unui război victorios contra Rusiei, ceea ce depăşea mijloacele României, diminuându-le mult valoarea practică şi ar fi trebuit să le inspire conducătorilor îndoieli asupra

oportunităţii unei politici ostile faţă de noi… Apropiindu-se de Rusia şi de ceilalţi membri ai Antantei, România putea, dimpotrivă, spera să-şi vadă realizat idealul naţional, prin alăturarea celor 4 milioane de români ce îndurau jugul unguresc şi care doreau sincer unirea cu fraţii lor. Eu consideram că rolul ministrului afacerilor externe rus consista în a încerca să risipească prejudecăţile opiniei publice şi guvernului român împotriva vecinei sale din est. Trebuia să încercăm a face România să priceapă cât de greşită era orientarea pe care o dăduse, sub influenţa germană, politicii sale externe. Eu căutam înainte de toate să salvgardez interesele Rusiei, încercând reconcilierea cu o ţară vecină – asupra căreia nu aveam nicio pretenţie, căreia n-am fi dorit decât să-i câştigăm prietenia şi care se putea aştepta la un ajutor serios din partea noastră în momentul când reconstrucţia sa naţională ar fi fost posibilă ca urmare a cursului inevitabil al evenimentelor…”

Acţiunea diplomatică a lui Sazonov a fost dusă cu mult tact, cu fineţe nuanţată, evitând tot ceea ce ar fi putut irita susceptibilitatea românilor şi având ca scop final intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei. Este adevărat că, între 1910 şi 1916, Budapesta a dat un ajutor excepţional politicii ruse, intensificând acţiunea de maghiarizare pe măsură ce primele rezultate se dovedeau nule. Ministrul afacerilor externe rus a văzut o primă încurajare în faptul că guvernul liberal se arăta reticent faţă de Germania: „Chiar în momentul în care manifestam un viu interes pentru chestiunea românească, liberalii de la Bucureşti adoptau o poziţie reticentă faţă de influenţa germană, predominantă la Curte şi în unele medii germanofile. Iniţiativa acestui reviriment revenea în primul rând şefului guvernului liberal, dl. Brătianu. Sarcina pe care mi-o asumasem era astfel simţitor uşurată de această coincidenţă fericită”.

Faptul că Brătianu a trimis ca ministru al României la Sankt-Petersburg pe cel mai bun diplomat, Diamandi, era

un indiciu că prevedea situaţii dificile în care era necesar să aibă în acest post un om inteligent şi capabil. Propunerea lui Sazonov făcută ţarului Nicolae al II-lea: „Rusia trebuie să facă primul pas pentru a se apropia de România, spre a evita ca această ţară să treacă irevocabil în tabăra adversarilor săi”, a fost acceptată. Un prim gest amical l-a constituit, în primăvara lui 1913, susţinerea pretenţiilor României asupra oraşului Silistra şi garantarea frontierei sale pe Dunăre.

Dar trebuia câştigat şi regele Carol I, ale cărui sentimente faţă de Germania erau întărite de amintirea neplăcută a nerespectării convenţiei semnate la Livadia în 1877. Ţarul Nicolae a avut fericita idee de a-i acorda regelui Carol I bastonul de mareşal, în amintirea participării sale glorioase la victoriile armatelor aliate în timpul războiului din 1877 – 1878. Şi pentru a da o semnificaţie şi mai mare înmânării bastonului de mareşal, ţarul l-a însărcinat pe marele duce Nicolae Mihailovici să meargă la Bucureşti. Instrucţiunile date marelui duce s-ar rezuma astfel: „Dorinţa împăratului şi a guvernului imperial este de a acorda relaţiilor noastre un caracter mai apropiat şi mai amical decât l-au avut în ultima vreme”.

Marele duce, ştiind să câştige simpatii preţioase, a reuşit să culeagă informaţii bogate despre starea de spirit a cercurilor conducătoare ale României: „La întoarcerea sa la Sankt-Petersburg – scria Sazonov – marele duce mi-a spus că regele Carol a fost foarte impresionat de atenţia împăratului şi că atât oamenii politici, cât şi opinia publică au apreciat-o la adevărata sa valoare.

Mai constata şi că tentativa noastră de apropiere de România, a fost primită cu simpatie de guvern şi marea majoritate a societăţii româneşti. Numai Partidul Conservator, prezidat de dl. Carp, făcea excepţie şi rămânea fidel simpatiilor sale germane, ca şi regele care legase destinele României de cele ale fostei sale patrii, angajând astfel anticipat politica domniei sale. Pe de altă

parte, prinţul moştenitor şi energica şi inteligenta sa soţie, nepoată, după mamă, a împăratului Alexandru al II-lea, ea şi membrii Partidului Liberal, la putere prin dl. Brătianu, dădeau semne foarte clare de noi orientări. Marele duce, care a avut ocazia de a se întreţine deschis cu ei, profeţea numai bine în relaţiile noastre viitoare cu România”.

Impresiile marelui duce erau juste şi evoluţia raporturilor ruso-române a confirmat descrierea pe care o făcuse acesta.

La puţin timp după călătoria marelui duce la Bucureşti, s-a inaugurat la Sankt-Petersburg un monument al marelui duce Nikolai Nikolaievici, fostul generalisim al armatelor ruse din războiul de la 1877. Această ceremonie a fost o nouă ocazie pentru atenţii la adresa României, împăratul invitând Curtea şi pe reprezentanţii armatei române.

Au răspuns acestei invitaţii prinţul moştenitor Ferdinand, prinţesa Maria şi fiul lor, Carol, în vârstă de douăzeci de ani. Puţini ştiu că, înaintea încoronării sale, ţarul Nicolae a avut un sentiment romantic pentru prinţesa Maria de Edimbourgh, viitoarea regină a României, şi că un exces de timiditate l-a oprit să se exprime. Nu ne putem împiedica să speculăm asupra destinului ce l-ar fi avut atât ţarul Nicolae, cât şi Rusia, dacă s-ar fi căsătorit cu această femeie atât de puternică şi de inteligentă, care ar fi dat probabil un alt curs evenimentelor războiului mondial.

Pe măsură ce situaţia internaţională devenea mai întunecată, Austro-Ungaria inspirând preocupări serioase, diplomaţia rusă devenea tot mai activă. O întrevedere între ţarul Rusiei şi regele României, Carol I, a avut loc pe 1 iunie 1914 la Constanţa, ţarul sosind de la Livadia la bordul iahtului imperial Standard. Notele ministrului afacerilor externe al Rusiei, scrise după audienţa la regele României, sunt o preţioasă sursă de informaţii pentru istorici:

„Acest bătrân şi inteligent reprezentant al

Hohenzollernilor, instalat pe tronul unei ţări străine şi îndepărtate, a făcut, nu fără orgoliu, o retrospectivă asupra îndelungatei sale domnii şi a nenumăratelor eforturi întreprinse pentru organizarea şi dezvoltarea statului său. Şi-a căutat norocul cu o tenacitate şi o perseverenţă foarte germane, ce se întrevedeau mai ales în legăturile prin care a unit noua sa ţară cu fosta lui patrie. Sentimentul german era aşa de dezvoltat la el, încât toate ideile îi erau impregnate de el, iar vederile sale personale nu se abăteau nicicând de la acesta. Vorbind de situaţia politică a momentului, regele m-a întrebat dacă prevedeam posibilitatea unui război european. Era evident că această chestiune îl preocupa mult, lucru normal la un suveran care era ameninţat şi amestecat de foarte aproape în evenimentele din ultimii doi ani. În luna iunie 1914, chiar dacă Europa ieşise, din fericire, din complicaţiile balcanice, niciunul dintre cei aflaţi la curent cu situaţia nu putea avea certitudinea că această acalmie va fi de lungă durată. Noi ştiam prea bine că tratatele de la Londra şi Bucureşti acoperiseră numai rămăşiţele fumegânde ale incendiului Balcanilor cu un strat de cenuşă sub care focul mocnea, gata să se aprindă la prima adiere. Dar toată lumea voia să se convingă că am intrat, în sfârşit, într-o perioadă de linişte. Nimeni nu bănuia că din acest scrum vor ţâşni, două săptămâni mai târziu, scântei ce vor aprinde un foc ce va cuprinde lumea întreagă, distrugând o jumătate din Europa şi ruinând-o pe cealaltă.

Am răspuns la întrebarea regelui că socoteam cu putinţă declanşarea unui război numai dacă Austro-Ungaria ataca Serbia. Am adăugat că, în timpul războiului din Balcani, mi-am exprimat foarte deschis convingerea în faţa ambasadorului Austriei, contele Turn, şi apoi a contelui de Pourtalès, rugându-i pe amândoi să-şi informeze guvernele. Regele n-a răspuns nimic şi a rămas un moment gânditor. Apoi mi-a spus: «Să sperăm că (Austro-Ungaria) n-o va face». M-am asociat din toată

inima acestei speranţe.

Părerea mea asupra ameninţării păcii europene printr-un atentat al Cabinetului de la Viena la independenţa Serbiei l-a impresionat pe bătrânul rege. Primindu-l pe contele Czernin, ministrul austro-ungar, câteva zile mai târziu, el i-a transmis textual vorbele mele”.

În memoriile sale, publicate în 1919, Czernin se opreşte îndelung asupra acestui episod, despre care a informat imediat guvernul de la Viena. El încheia, sub forma unui comentariu personal şi cu logica specifică vechii diplomaţii austro-ungare, că, încă înainte de întrevederea cu regele Carol I, era la curent cu unele proiecte sârbe împotriva Austro-Ungariei.

Regele Carol, care cunoştea bine opinia publică românească, confruntată permanent cu acţiunile provocatoare ale politicii de maghiarizare, îşi dădea seama că alianţa era, de fapt, lipsită de orice conţinut. Oricât de mare ar fi fost respectul poporului român pentru el, nu ar fi putut impune îndeplinirea angajamentelor din tratatul secret de alianţă cu Puterile Centrale, sentimentele naţiunii române fiind foarte ostile Austro-Ungariei. Faţă cu agresivitatea şi provocarea permanente, atât din partea Vienei, cât şi a Budapestei la adresa Serbiei, regele Carol se temea că un conflict între germani şi slavi ar fi putut oricând izbucni. El avea să confirme această temere prin afirmaţia: „Sper că n-o s-o facă”, în care apare neliniştea sa că orice speranţă de pace ar fi pierdută.

Şeful Partidului Liberal şi preşedintele Consiliului de Miniştri, Ionel Brătianu, a menţinut în timpul celor doi ani de neutralitate a României contacte strânse şi secrete cu ministrul Franţei la Bucureşti, hotărându-se să implice România în război de partea aliaţilor. Impresiile lui Sazonov în această privinţă, publicate în *Anii fatali,* despre omul de stat român, sunt interesante: „În timpul celor două zile petrecute în Capitala română, am avut adesea

ocazia să mă întreţin cu dl. Brătianu, care mi s-a părut inteligent şi simpatic, dar mai degrabă curios decât comunicativ. Îşi dădea seama perfect că împăratul Austriei îmbătrânea şi că instabila monarhie a Habsburgilor era un slab aliat pentru o România tânără, care aştepta nerăbdătoare să-şi afirme drepturile incontestabile asupra unei părţi importante a moştenirii austriece. Dl. Brătianu nu înţelegea şi faptul că patria sa nu putea obţine această moştenire decât cu ajutorul Rusiei”.

Incontestabil, Ionel Brătianu a fost un mare om de stat, destinat să joace în istoria României rolul deţinut de Cavour în aceea a Italiei. Contrar temperamentului românesc, care-şi exprimă sentimentele spontan şi fără disimulări, Ionel Brătianu era reticent, iar în relaţiile sale păstra o amabilitate aristocratică, fără nicio nuanţă de intimitate şi lipsită de confidenţe. Acţiunile sale semănau cu mişcările unui cal de munte, care nu înaintează decât după ce s-a asigurat de soliditatea pietrei pe care-şi va sprijini centrul de greutate. De tip meditativ, avea repulsie pentru publicitate; se abţinea să facă promisiuni inconsistente şi detesta orice demagogie. În hotărârile pe care urma să le ia, proceda în spirit cartezian. Odată decizia luată, era de neabătut în executarea ei, acceptând riscurile inerente oricărei acţiuni. Hotărât să declare război Austro-Ungariei, aştepta, pentru a intra în acţiune, numai ca jocul neprevăzutului să se reducă la minimum, conştient că angaja soarta poporului român, miza fiind statul creat cu atâtea sacrificii de generaţii întregi de vizionari romantici, care crezuseră în realizarea Daciei Traiane. I.G. Duca, colaborator intim al lui I. Brătianu, a făcut unele dezvăluiri care-l defineau pe omul ce-a condus România în clipe deosebit de dificile:

„Tratatul de alianţă era iscălit, data declarării războiului era fixată, ultimele pregătiri erau terminate. Secretul era atât de bine păstrat, încât mai nimeni, afară de mine, nu ştia cele ce se vor petrece peste câteva zile. Pe

o seară minunată cu lună mă întorceam cu Brătianu în automobil de la Buftea. Pierduţi în gândurile şi grijile care ne copleşeau, tăceam şi el şi eu. Maşina înainta cu mare iuţeală spre Bucureşti ale cărui lumini se şi zăreau în depărtare. Când, deodată, întrerupând prelungita noastră tăcere, Brătianu îmi spune brusc, cu o voce plină de emoţiune: «Cunoşti bine istoria lui Cezar Borgia?» Surprins, i-am răspuns: «Nu tocmai. Dar de ce această stranie întrebare?» Şi fără să ţină seamă de cuvintele mele, ca şi cum ar fi vorbit singur cu el însuşi, Brătianu continuă: «Da, Cezar Borgia n-a fost un simplu aventurier, cum s-a crezut atâta vreme. Cezar Borgia a fost un mare cap politic. De fapt, el este adevăratul precursor al unităţii italiene. Planurile lui erau grandioase şi probabil că ar fi reuşit. Din nenorocire, i-a scăpat un lucru în pregătirile sale. N-a prevăzut că tatăl său, papa Alexandru al VI-lea, va muri pe când el nu va fi la Roma. Şi aceasta a fost de ajuns pentru ca toate prevederile lui să se prăbuşească, pentru ca el să fie învins, obligat să se expatrieze şi pentru ca secole întregi lumea să-l considere ca simplu depravat şi ca un aventurier de rând.»

În liniştea nopţii, ascultam fără a-l întrerupe acest uimitor monolog: «Amintirea lui Cezar Borgia mă obsedează de câtva timp, zi şi noapte. Şi eu cred că m-am gândit la toate, că am prevăzut totul, că nu am lăsat nimic la voia întâmplării. Caut mereu să văd ce mi-a putut scăpa. Nu găsesc. Dar ştiu eu? Poate că mă înşel, poate că totuşi am uitat să prevăd ceva. Hotărât, amintirea lui Cezar Borgia mă urmăreşte.»

Temerile sale aveau să se confirme. El cunoştea ataşamentul regelui faţă de Germania, deşi avea rezerve faţă de Austro-Ungaria. Brătianu era convins că regele urma să-i ceară ca România să-şi îndeplinească angajamentele luate conform tratatelor. Dar Brătianu nu se putea supune, nici chiar în faţa voinţei regelui, căci ea era absolut contrară intereselor naţiunii. El căuta demult o

soluţie pentru a nu răni sentimentele germane ale bătrânului rege, rezervându-şi, în acelaşi timp, răgazul necesar pentru a negocia şi a obţine cele mai bune condiţii în răsturnarea alianţelor. Soluţia neutralităţii i-a părut, pentru moment, cea mai oportună. Se poate spune că formula neutralităţii a fost elaborată încă din luna precedentă atentatului de la Sarajevo. Brătianu fiind perfect informat despre toate manevrele lui Hötzendorff la statul major şi ale diplomaţiei austro-ungare la Ballplatz".

Un argument în favoarea neutralităţii României a fost oferit de Italia, care, încă din august 1913, l-a prevenit pe contele Berchtold că: „Întrucât niciun pericol iminent, niciun risc nu ameninţă integritatea imperiului dunărean, Italia nu înţelege să se asocieze unei politici de război motivată de pretinse ameninţări viitoare". Aşa cum prevăzuse Brătianu, pe 25 iulie 1914, Şalandra, şeful guvernului, şi San Giuliano, ministrul afacerilor externe, au comunicat Berlinului şi Vienei că, nefiind consultaţi asupra demersului agresiv al Austriei, ei nu se vedeau obligaţi să o susţină, cu alte cuvinte, era anunţată neutralitatea Italiei.

Atitudinea Italiei era cu atât mai justificată, cu cât ţarul Nicolae al II-lea telegrafia pe 28 iulie, după declaraţia de război făcută Serbiei de Austria, împăratului Germaniei: „Un război ruşinos a fost declarat unui stat slab. Împărtăşesc pe deplin indignarea imensă din Rusia. Prevăd că foarte curând nu voi mai putea rezista presiunii ce se exercită asupra mea şi voi fi silit să iau măsuri extreme ce vor conduce la război. Pentru a preveni nenorocirea unui război european, vă rog, în amintirea vechii noastre prietenii, să faceţi tot posibilul pentru a vă stăpâni aliatul şi a-l împiedica să meargă mai departe".

Ţarul nu s-a mulţumit numai cu acest apel; a doua zi a trimis o nouă telegramă: „Ar fi corect ca diferendul austro-sârb să fie supus tribunalului de la Haga. Contez pe înţelepciunea şi prietenia voastră".

Propunerea ţarului însemna condamnarea oricărei acţiuni a Austro-Ungariei, care căpătă aprobarea împăratului Wilhelm al II-lea; acesta avea să răspundă, de asemenea, celor două telegrame. Răspunsul constituia, în sine o ofensă adusă Rusiei, căci spunea, în substanţă: „Este foarte uşor pentru Rusia să persevereze în rolul său de spectatoare, fără a antrena Europa în cel mai îngrozitor război pe care l-a văzut vreodată".

Potrivit acestui raţionament, războiul trebuia limitat la Austro-Ungaria şi Serbia; dar era de prevăzut o intervenţie a Bulgariei şi a Turciei, care ar fi găsit astfel ocazia de a recâştiga ceea ce pierduseră în 1913.

Atitudinea împăratului Germaniei era încă ezitantă, aşa cum reiese din *Culegerea Kautsky,* ceea ce-l îndreptăţeşte pe Sazonov să noteze: „Trebuie totuşi să recunosc faptul că iniţativa războiului european se datorează mai puţin Germaniei şi mai mult Austro-Ungariei". Atitudinea lui Wilhelm apărea cu atât mai absurdă, cu cât Bismarck stabilise spiritul alianţei încheiate cu Austro-Ungaria în 1898: „A susţine proiectele ambiţioase ale Austro-Ungariei în Balcani nu este deloc o problemă a Germaniei". Când Serbia a consimţit să facă importante concesii, ca replică la ultimatumul austro-ungar, Wilhelm al II-lea i-a sfătuit să se limiteze la incontestabilul succes diplomatic. Acest sfat este confirmat prin telegrama trimisă de cancelarul Bethmann-Holweg ambasadorului Germaniei la Viena, în care îşi exprimă regretul faţă de respingerea de către guvernul austro-ungar a oricăror propuneri conciliatoare. Atitudinea guvernului austro-ungar – afirma cancelarul Germaniei – făcea imposibilă orice încercare de a pune pe seama Rusiei răspunderea conflagraţiei europene. Telegrama se încheia cu recomandarea făcută guvernului austro-ungar de a accepta oferta lui Sir Edward Grey, care garanta poziţia Austro-Ungariei în toate punctele sale de vedere. Pare curios, din perspectiva celor cincizeci de ani scurşi de la

primul război mondial, că guvernul german, în loc să dea în stânga şi-n dreapta sfaturi, n-a notificat pur şi simplu că nu era dispus să se angajeze într-un război, numai pentru a susţine pretenţiile absurde ale Austro-Ungariei. Acesta din urmă, cunoscându-şi situaţia precară, atât din punct de vedere intern, cât şi militar, ar fi stat liniştită. În memoriile amiralului von Tirpitz găsim reprodusă, cu ample detalii, confuzia ce domnea în acel moment în Wilhelmstrasse. Dacă pregătirea militară a fost perfectă, acţiunea diplomatică s-a dovedit lamentabilă. Este suficient să reamintim că guvernul german era convins de neutralitatea Angliei. Aceasta se explica prin intervenţia permanentă şi personală a împăratului în politica externă a Germaniei, fără a ţine cont de schimbările apărute în Europa. El n-a ţinut deloc seama de acţiunea diplomatică a lui Eduard al VII-lea, care, în acord cu Delcasse, a realizat alianţa franco-ruso-engleză. Ceea ce însemna îndeplinirea temerilor lui Bismarck. În clipa intrării Angliei în război, după încălcarea neutralităţii Belgiei, Wilhelm al II-lea a fost silit să recunoască dezastrul acţiunii sale politice, strigând: „Şi după moarte, Eduard al VII-lea e mai viu decât mine!”

Celebra încercuire a Germaniei a devenit un fapt concret: o acţiune desăvârşită, care a provocat chiar admiraţia celui ce-a primit lovitura mortală. Constatare tardivă, dar consecinţele spectaculoasei sale diplomaţii au fost suportate de poporul german. Toate aceste înlănţuiri ale conflictului cu Serbia, provocat de Austro-Ungaria, erau urmărite cu atenţie încordată de I.C. Brătianu, confirmându-i hotărârea de a propune neutralitatea României. Decizia fiind de o prea mare importanţă pentru a fi luată numai de guvernul liberal, Brătianu a propus regelui convocarea unui Consiliu de Coroană. Regele a acceptat, sperând să poată obţine o soluţie mai puţin dureroasă pentru Germania, deşi păstra o oarecare amărăciune faţă de Wilhelm al II-lea, care nu ţinuse deloc

seama de demersurile sale personale. Pe de altă parte, guvernul german era convins că regele Carol, datorită autorităţii de care se bucura, îi va determina pe conducătorii politici români să rămână fideli alianţei. „România – declara Wilhelm al II-lea – trebuie să dea imediat publicităţii tratatul de alianţă şi să se mobilizeze contra Rusiei”, ca şi cum opinia naţiunii române n-ar fi avut nicio importanţă. Această judecată superficială este cu atât mai surprinzătoare, cu cât împăratul Germaniei nu ignora politica urmată de Budapesta împotriva românilor. La Berlin nu se aştepta nimeni, totuşi, ca România să imite gestul Italiei.

În 1905, Nicolae Filipescu i-a procurat profesorului C. Stere, de la Universitatea din Iaşi, un paşaport fals pe un nume fictiv. De origine basarabeană, Stere era condamnat la deportare în Siberia pentru agitaţie revoluţionară în Basarabia. El s-a dus în această provincie convins că mişcările revoluţionare nu putea fi înăbuşite în Rusia şi că ar fi putut, deci, pregăti populaţia românească în scopul unor revendicări naţionale.

La Consiliul de Coroană opiniile erau împărţite, chiar şi în sânul guvernului liberal. Partidul Conservator era reprezentat de: Petre Carp, Titu Maiorescu, A. Marghiloman şi Nicolae Filipescu; Partidul Conservator-Democrat, de şeful său Take Ionescu. După examinarea situaţiei internaţionale şi lectura textelor tratatelor de alianţă, Brătianu i-a rugat pe reprezentanţii opoziţiei să-şi exprime punctul de vedere, rezervându-şi ultimul cuvânt, pentru a nu influenţa pe nimeni. În acest moment s-au conturat cele două atitudini extreme: cea a lui Carp, cerând guvernului respectarea clauzelor tratatelor şi declararea imediată a războiului împotriva Rusiei; şi cea a lui Take Ionescu şi Nicolae Filipescu, partizanii intrării imediate în război de partea Franţei, Angliei şi Rusiei. Analiza situaţiei internaţionale făcută de Carp, în raport cu interesele vitale ale statului român, argumentaţia sa de o

logică perfectă serveau demonstrării importanţei alianţei cu Puterile Centrale. România fiind mereu ameninţată de Rusia, această ameninţare va fi şi mai serioasă în cazul unei victorii ruseşti. Carp impunea prin autoritatea morală şi prin sinceritatea convingerilor sale, uneori duse până la absurd. El i-a amintit şefului guvernului experienţa dureroasă a tatălui său, atunci când Rusia a călcat în picioare convenţia semnată la Livadia. Regele Carol nu şi-a putut ascunde emoţia. Avea în faţă pe omul politic care, în timpul domniei sale, se opusese cu aceeaşi argumentaţie viguroasă unor măsuri, fiind totuşi un monarhist convins. N. Filipescu cerea cu insistenţă Consiliului de Coroană intrarea României în război de partea Franţei. El era condus de dorinţa de a-i salva pe românii din monarhia Habsburgilor, înainte ca aceştia să fie distruşi de politica de maghiarizare. Între atitudinea extremă a lui P. Carp, partizanul punerii imediate în execuţie a tratatului de alianţă, şi atitudinea lui N. Filipescu şi Take Ionescu, care acceptau chiar alianţa cu Rusia, se situau Titu Maiorescu şi Al. Marghiloman. Deşi Titu Maiorescu a preconizat în 1882, într-un articol publicat de „Deutsche Revue”, alianţa României cu Germania, în Consiliul de Coroană el a fost pentru proclamarea neutralităţii. Al. Marghiloman a aderat la această propunere, căci, pentru el, neutralitatea „usque ad finem „era unica poziţie politică favorabilă intereselor României. Trebuie subliniat, în acelaşi timp, că niciuna dintre opiniile exprimate în Consiliul de Coroană n-a fost determinată de consideraţii economice sau de interese de clasă. Diferită era doar interpretarea ce trebuia dată orientării politice a României într-un moment când se găsea la o răscruce a istoriei.

Take Ionescu n-a fost niciodată rusofil. El publicase în 1900 un articol răsunător, intitulat „Inamicul natural”, în care prezenta direcţiile permanente ale politicii ruse, căci, spunea el, existenţa României ca stat era ameninţată de expansiunea Rusiei în Balcani, în scopul atingerii

Constantinopolului şi Mării Egee.

În acelaşi timp, Take Ionescu, unul din cei mai serioşi cunoscători ai problemelor internaţionale, urmărea şi el, cu nelinişte, politica de maghiarizare dusă de Budapesta. Ca şi Nicolae Filipescu, el judeca priorităţile urgenţelor, nealegând nici el sacrificarea Basarabiei. Mare orator, una din cele mai limpezi inteligenţe ale politicii româneşti, cu o intuiţie care atingea profeţia, el a dat, în discursul „Instinctul naţional", măsura forţei sale de previziune. Un alt articol al său, „Cascada tronurilor", a fost deplin ratificat de evenimente.

În Consiliul de Coroană, Nicolae Filipescu a susţinut ralierea României la Franţa, Anglia şi Rusia, cu toată impetuozitatea patriotismului său; Take Ionescu, dimpotrivă, plecând de la o logică sigură, a demonstrat transformarea implacabilă spre care se îndrepta Europa, ca o consecinţă a războiului declanşat de Austria şi Ungaria, ca şi cum aceste două popoare ascultau de ordinele destinului însuşi.

Neutralitatea a fost proclamată aproape în unanimitate, justificată de altfel şi prin neutralitatea Italiei. Această neutralitate se baza pe faptul că principiul „casus foederis „nu funcţiona în caz de agresiune neprovocată. I. Brătianu câştigase prima manşă în politica sa de nouă orientare, contra Puterilor Centrale. Din acel moment începea faza cea mai dificilă. Trebuia înfruntată dezlănţuirea pasiunilor, emoţiile şi entuziasmul maselor, elanul romantic al naţionalismului, atitudini extreme ce făceau delicată şi dificilă acţiunea diplomatică necesară asigurării drepturilor României prin tratate. Brătianu n-a fost deloc obligat să lupte pentru a mobiliza voinţa de război a poporului român, ci mai degrabă pentru a frâna nerăbdarea pasiunilor populare. După declararea neutralităţii României, Wilhelm al II-lea a trebuit să accepte amara constatare a totalei eşuări a diplomaţiei germane, ca şi a celei austriece. „Aliaţii se desprind de noi

ca nişte pere putrezite", a fost reflexiunea sa dezabuzată. Astfel sucomba politica de ajutor necondiţionat dat Austro-Ungariei. Ca urmare a Consiliului de Coroană, regele, nefăcându-şi nicio iluzie asupra sensului neutralităţii, a cerut să i se promită că, atâta vreme cât va fi rege, România nu va întreprinde nicio acţiune contra Austro-Ungariei. Pentru Brătianu era cu atât mai uşor să-şi ia un asemenea angajament, cu cât acesta îi facilita acţiunea politică. Pe de altă parte, vârsta şi starea precară a sănătăţii regelui lăsau să se întrevadă un termen destul de scurt până la anularea angajamentului. La numai două luni după Consiliul de Coroană, regele Carol murea.

(Traducere de Adrian IANCU)

IV. Perioada neutralităţii

Pentru a înţelege această perioadă foarte agitată, în care opinia publică a jucat un rol decisiv în hotărârile guvernamentale, este necesar să explicăm situaţia României.

O naţiune nu se poate angaja într-un război dacă guvernul nu se bucură de sprijinul maselor.

Din punct de vedere spiritual, România a fost modelată sub influenţa culturii franceze. Franţa a început să manifeste interes politic pentru Principatele Moldovei şi Valahiei abia în epoca Revoluţiei. Atenţia sa a crescut în timpul Primului imperiu. Privirea pătrunzătoare a lui Napoleon I a înţeles importanţa acestor principate pentru frânarea înaintării ruşilor spre Constantinopol.

Consulatele franceze au fost recunoscute oficial în 1788, uşurând expansiunea influenţei franceze în principate. Această recunoaştere nu convenea, desigur, Rusiei.

În timpul campaniei lui Napoleon în Egipt, prinţul Ypsilanti – om de încredere al Rusiei – a publicat un manifest contra Franţei; el devenise colportorul informaţiilor celor mai fantastice despre situaţia generalului Bonaparte şi a armatelor franceze. De

exemplu, afirma în acest manifest că armata franceză şi comandantul ei au fost zdrobiţi de beiul din Egipt şi mamelucii săi, care au recucerit Cairo. La Constantinopol se aştepta, dintr-un moment într-altul, sosirea capetelor tăiate ale lui Napoleon şi ofiţerilor săi. Această propagandă inspirată de Rusia avea ca scop oprirea influenţei franceze în cele două Principate române.

În 1800, boierii l-au trimis la Paris pe Nicolae Dudescu, ce ştia destul de bine limba franceză, pentru a-l informa pe primul consul despre situaţia critică a principatelor şi a-i stârni interesul pentru soarta lor.

Contactele directe cu cultura franceză au început în 1820, tineri români studiind Dreptul la Facultatea din Paris. Numărul acestor studenţi creştea în fiecare an în capitala franceză, ei asimilând uşor ideile şi spiritul francez. Profesorii universitari din Bucureşti şi Iaşimedici şi avocaţi, în marea lor majoritate – îşi făcuseră studiile în Franţa. Iată un exemplu: Pompiliu Eliade, fost elev al Şcolii Normale Superioare din Paris, descria într-un studiu influenţa decisivă a civilizaţiei franceze astfel:

„Ne-am putea face o idee vagă despre această influenţă, apropiind-o de cea exercitată cândva de civilizaţia romană asupra popoarelor din Galia. Dar nu este vorba de influenţa unui popor învingător asupra unui învins. Franţa şi-a putut efectua acţiunile în principatele dunărene prin dezvoltarea ideilor de libertate şi patrie. Cel mai important efect al acestor acţiuni a fost, în acest «secol al naţionalităţilor», constituirea patriei române. Astfel încât, din influenţa suferită, poporul român a câştigat, în loc să piardă ca acela galic, o personalitate politică. Ca o consecinţă naturală a acestui fapt, românii urmau să aspire, în curând, la un mod de a fi şi la o civilizaţie proprii. În timp ce în Galia am asistat la dispariţia vechii civilizaţii şi – în multe privinţe – a vechiului spirit galic, în România vedem, dimpotrivă, cum influenţa franceză a provocat încolţirea germenilor latenţi

ai spiritului românesc.

Datorită acestei influenţe s-a dezvoltat spiritul liberal, care, operând apropierea claselor, a făcut cunoscut spiritul poporului, limba şi nevoile lui şi a înlesnit astfel naşterea unei civilizaţii româneşti originale. Ceea ce este sigur este că această influenţă se găseşte la originea noii civilizaţii. Cu cât ne gândim mai mult la acest fenomen, cu atât mai greu ne va fi să-i găsim un echivalent în istorie: un popor civilizat ajutând un popor înapoiat să ajungă la o viaţă istorică şi să-şi formeze o civilizaţie originală”.

Atât spiritul critic francez, cât şi ideea de libertate au pătruns în România graţie unei mari afinităţi, neputând fi asimilate altfel şi devenind astfel o armură ce a apărat-o de orice influenţă a culturii ruse.

În 1914, Pompiliu Eliade reafirma în lucrarea sa *România în secolul al XIX-lea:* „Influenţa culturii franceze va face complet imposibil triumful culturii ruse în România”.

Între 1944 şi 1960 s-a putut verifica cât de puternică a fost asimilarea culturii franceze, deoarece, în pofida tuturor eforturilor ruşilor de a o elimina, n-au reuşit decât să creeze un şi mai puternic ataşament al poporului român faţă de cultura franceză. Moscova a pierdut pentru totdeauna bătălia dată împotriva culturii franceze.

În timpul perioadei de neutralitate (1914 – 1916), ataşamentul faţă de Franţa luase proporţiile unui factor politic de care oamenii responsabili ai României trebuiau să ţină seama. Un element ce a jucat un rol important în timpul acestor ani au fost românii din monarhia dualistă a Habsburgilor, care au fugit, vreme de un secol, spre a scăpa de teroarea maghiară şi au încercat să-şi construiască o existenţă liberă în România.

În universităţi, în licee, în şcolile normale, numărul profesorilor veniţi din Transilvania era destul de! important. Scriitorii şi ziariştii de origine transilvăneană erau de asemenea apreciaţi în România. Prin lucrările lor,

ei au dat naştere unui sentiment de inamiciţie faţă de politica ungurească.

Astfel, Aurel Popovici, autorul cărţii *Statele Unite ale Marii Austrii* (publicată în limba germană la Leipzig, în 1906), a avut un mare ecou în Austro-Ungaria, unde a fost condamnat deoarece lucrarea i-a apărut în momentul celebrării unui mileniu de existenţă a Ungariei.

Aurel Popovici s-a refugiat în România, după ce fusese directorul ziarului „Tânărul român" (1900), conducând în 1906 revista de mare prestigiu „Semănătorul".

Românii din Transilvania au fost prezenţi nu numai în mediile româneşti intelectuale, ci şi în cele economice.

Negustori mari şi mici păstrau în permanenţă legătura cu satele şi oraşele din Transilvania de unde se trăgeau.

Opresiunea maghiară a produs, timp de un secol, oameni de o nestrămutată credinţă naţională, a căror idee dominantă era renaşterea Daciei lui Traian.

În 1914, îndată ce-a izbucnit războiul mondial, numeroşi intelectuali români din Ungaria – a căror activitate politică a fost apărarea naţiunii lor contra măsurilor inumane ale ungurilor – au trecut Carpaţii. Şi aceasta înainte ca guvernul de la Budapesta să fi aplicat pretinsele „măsuri de apărare „împotriva românilor, consideraţi ca virtuali „trădători ai patriei maghiare".

După intrarea României în război, aceste „precauţii" au atins proporţii înspăimântătoare.

În timpul neutralităţii, românii din Transilvania au fost, de la bun început, partizanii intrării României în război contra Puterilor Centrale. Legăturile culturale, politice şi economice între românii de-o parte şi de alta a Carpaţilor n-au fost niciodată întrerupte de-a lungul istoriei. Moldova, Valahia şi Transilvania şi-au afirmat întotdeauna unitatea în pofida separării politice, trecerea dintr-o provincie în alta înlesnind contactul permanent

între români.

După începerea războiului mondial, s-au format diferite curente, având în frunte oameni politici care căutau formula cea mai convenabilă intereselor României. Astfel, s-a produs o importantă sciziune a Partidului Conservator, Titu Maiorescu şi Marghiloman raliind un mare număr de conducători conservatori la politica de neutralitate, în timp ce spiritele cele mai impetuoase îi susţineau pe Nicolae Filipescu, Mihai Cantacuzino, Barbu Delavrancea, care cereau intrarea imediată în război împotriva Puterilor Centrale.

Conservator-democraţii rămaşi fideli lui Take Ionescu, împreună cu cei amintiţi înainte, au constituit o grupare puternică numită „Acţiunea naţională”, ale cărei reuniuni politice creau o atmosferă de nelinişte şi febră intervenţionistă împotriva Austro-Ungariei.

Partidul Naţionalist-Democrat nu avea organizaţii puternice, dar prestigiul şefului său, profesorul Nicolae Iorga, strângea aderenţi mai ales din rândul intelectualilor.

Din 1902 până în 1918, Nicolae Iorga a dominat tineretul universitar şi elementele naţionaliste ale intelectualităţii române.

Partidul Social-Democrat îl avea ca şef pe doctorul Cristian Ra kovski, un distins intelectual, secondat de un muncitor, Frimu, cu o solidă convingere revoluţionară. Rakovski, Lenin şi Troţki, vechi prieteni, erau de acord în ceea ce privea tactica ce trebuia urmată în lupta împotriva forţelor burgheze. Leon Troţki, corespondent de război al ziarului vienez „Neue Freie Presse” în 1912, a venit la Bucureşti şi i-a contactat pe conducătorii partidului socialist. El era sigur că războaiele balcanice în curs reprezentau numai prima etapă a unui mare război european. Teoreticianul Partidului Social-Democrat Român era bătrânul Dobrogeanu-Gherea, prieten cu Plehanov şi Karl Kautski. Partidul s-a declarat de o manieră categorică pentru neutralitatea României, iar discursul pronunţat în

1915 de Rakovski, la o mare reuniune socialistă, corespundea perfect gândirii lui Lenin.

Partizanii intrării României în război de partea Puterilor Centrale se grupau în jurul lui Petre Carp, care considera pericolul rus mai mare şi mai imediat decât politica de maghiarizare dusă împotriva românilor din Transilvania. Potrivit opiniei lui Carp, Rusia nu reprezenta numai o ameninţare de subjugare a statului român – ce nu urma să devină decât o simplă provincie rusească –, ci şi un pericol pentru civilizaţia europeană. El cunoştea literatura rusă şi prin urmare şi opera lui Danilevski *Rusia şi Europa,* fiind impresionat de afirmaţia peremptorie a acestuia: „Rusia, din fericire sau din nefericire, nu aparţine Europei sau civilizaţiei germano-romane”. Danilevski susţinea că „Rusia nu aparţine Europei nici prin naştere, nici prin adopţiune. Întreaga istorie politică a Europei nu indică o atitudine sau sentimente de rudenie cu Rusia”.

Carp se temea de rezervele inepuizabile de barbarie ale ruşilor, pe care Europa le cunoscuse între secolele IV şi XIV şi care ar fi putut izbucni când România – bastion al civilizaţiei – s-ar fi năruit. Dominat de convingerile sale, Carp susţinea intrarea României în război de partea Germaniei. În jurul lui Carp se adunaseră mai ales intelectuali moldoveni, obsedaţi de dependenţa de Rusia a unei jumătăţi din Moldova adică Basarabia, răpită în 1812.

Pentru a-i sublinia părerile, ziarul în care îşi exprima ideile politice avea ca titlu „Moldova”. Director era Virgil Arion, fostul preşedinte al „Ligii culturale”, constituită în 1892, cu ocazia procesului *Memorandumului.*

O altă personalitate politică românească era profesorul Constantin Stere, rectorul Universităţii din Iaşi, directorul prestigioasei reviste „Viaţa românească”, şi el adversar implacabil al Rusiei. De origine basarabeană, Stere a tras toate concluziile din revoluţia rusă din 1905 – care a avut loc după înfrângerea ruşilor în Manciuria. El

era convins că Rusia nu va putea rezista unui război de lungă durată. Forţele revoluţionare puteau exploda cu o violenţă şi mai mare decât în 1905.

În afara structurii sociale şi economice a Rusiei, de tip feudal, Stere cunoştea ura maselor de muncitori şi ţărani, divorţul dintre „intelighentzia „şi regimul ţarist şi problema naţionalităţilor, existentă şi în Rusia ca şi în Austro-Ungaria.

În *Rusia ţarilor în timpul războiului,* memoriile lui Maurice Paléologue, ambasadorul Franţei la Sankt-Petersburg, referindu-se la perioada 20 iulie 1914 – 2 iunie 1915, confirmă tezele susţinute de Constantin Stere, M. Paléologue cita o conversaţie pe care o avusese cu Putilov – cel mai important metalurgist şi financiar rus – la un dejun, pe 2 iunie 1915, deci înainte de trecerea unui an de la intrarea Rusiei în război. „Odată ţigările aprinse – scrie Maurice Paléologue – şi adusă şampania, am pornit să scrutăm viitorul. Putilov şi-a dat frâu liber pesimismului şi mi-a descris suita fatală a catastrofelor apropiate: lucrarea surdă a decadenţei şi dezmembrării care minează edificiul rus. Zilele ţarismului sunt numărate. Acesta este pierdut, iremediabil pierdut. Or, ţarismul este chiar stâlpul de rezistenţă al Rusiei şi singurul liant al unităţii sale naţionale. Revoluţia este de-aici înainte inevitabilă. N-aşteaptă decât o ocazie pentru a izbucni. Această ocazie poate fi o înfrângere militară, foametea în provincie, o grevă la Sankt-Petersburg, o revoltă la Moscova, un scandal sau o dramă la Palat, prea puţin contează. Dar revoluţia nu este cel mai rău lucru ce ameninţă Rusia; ce înseamnă o revoluţie, în înţelesul exact al cuvântului? Substituirea violentă a unui regim cu altul. O revoluţie poate fi o mare binefacere pentru un popor dacă, după ce a distrus, ştie să reconstruiască. Din acest punct de vedere, revoluţiile din Anglia şi Franţa îmi par a fi fost mai degrabă benefice. La noi, revoluţia nu poate însemna decât distrugere, deoarece clasa instruită reprezintă o infimă

minoritate, fără organizare sau experienţă politică, fără contact cu masele. După părerea mea, cea mai mare crimă a ţarismului este că n-a vrut să admită – în afara propriului aparat birocratic – niciun alt nucleu de viaţă politică. Şi a reuşit atât de bine, încât, atunci când «cinovnicii» vor dispărea, întregul stat rus se va prăbuşi…

Burghezii, intelectualii şi cadeţii sunt cei care vor da, fără îndoială, semnalul revoluţiei, crezând că salvează Rusia. Dar, din revoluţia burgheză, vom cădea imediat în revoluţia muncitorească şi apoi în cea ţărănească. Şi va începe atunci o îngrozitoare anarhie, o interminabilă anarhie… zece ani de anarhie! Ne vom întoarce la epoca lui Pugaciov, dacă nu mai rău!”

Constantin Stere, reprezentantul extremei stângi a Partidului Liberal român, preconizase reforma structurii politice şi economice a României, influenţându-l în acest sens pe I. Brătianu. Atitudinea sa antirusească îi era utilă şefului guvernului liberal, acoperindu-i negocierile cu Aliaţii. Germanii, cunoscând spiritul autoritar al lui Ionel Brătianu, erau convinşi, pe bună dreptate, că el tolera această atitudine, fiind de acord cu ea. Dar Brătianu permitea şi manifestările profranceze şi intervenţioniste ale lui Toma Stelian, o altă personalitate a Partidului Liberal, care combătea în ziarul „Naţionalul” politica de neutralitate. Atât Stere, cât şi Stelian îl slujeau fără să vrea pe Brătianu, camuflându-i politica.

Presa românească era, în marea ei majoritate, favorabilă intervenţiei. Cotidianele „Adevărul” şi „Dimineaţa”, al căror proprietar era Constantin Mille, susţineau intervenţia imediată a României alături de Franţa. Coloanele acestor ziare de mare tiraj erau puse la dispoziţia refugiaţilor din Transilvania, şi Bucovina, iar directorul lor, C. Mille, participa la toate reuniunile „Acţiunii naţionale”, fondată de Take Ionescu, Nicolae Filipescu şi Barbu Delavrancea.

Serviciile secrete germane, încercând să atragă

presa, au reuşit să cumpere ziarele „Minerva” şi „Seara” şi să-i câştige pentru cauza germană pe directorul ziarului „Universul”, Dumitrescu-Câmpina. Dar sentimentele progermane ale acestuia din urmă n-au durat prea mult, căci „antantiştii” au reuşit să pună sub sechestru judiciar ziarul „Universul”, numindu-l director pe generalul Crăiniceanu, un filofrancez fanatic.

Conservatorii care susţineau neutralitatea „usque ad finem” publicau ziarele „Stindardul”, subvenţionat direct de serviciul german de propagandă, şi „Ziua”, condus de scriitorul ardelean Ioan Slavici, un antirus convins. Atitudinea acestui ziar şi mai ales cea a directorului său – considerat un renegat – era o provocare permanentă la adresa opiniei publice. Oricât de talentat ar fi, un scriitor nu poate înfrânge indiferenţa cititorilor şi cu atât mai puţin ostilitatea opiniei publice, care-l considerau „un renegat şi un trădător”.

Un alt mare scriitor din Transilvania, Octavian Goga, sosit în România în primele zile ale războiului mondial, a scris un articol intitulat „Un om mort: Ioan Slavici”. O adevărată pagină de antologie, în care Goga elogia opera literară a lui Ioan Slavici, evocând conţinutul de sensibilitate ardeleană al acesteia, dar făcând din personajele sale acuzatori ai renegatului, într-un moment decisiv pentru destinul românesc.

Ura împotriva ziarului „Ziua” era atât de profundă, încât redacţia şi tipografia trebuiau păzite permanent. Pe de altă parte, jandarmii păzeau acest ziar şi împotriva asalturilor grupurilor de studenţi.

Pulsul opiniei publice a putut fi luat cu ocazia vizitei, la începutul lunii februarie 1915, la Bucureşti, a generalului Pau.

Când trenul s-a oprit în Gara de Nord, zeci de mii de persoane de toate vârstele au cântat „La Marseillaise „cu un asemenea elan, încât hotărârea poporului român părea luată în acele momente şi nimic n-ar mai fi putut s-o

schimbe.

Un sentiment quasi-religios se reflecta pe chipurile şi în privirile acestei mulţimi, oamenii având aerul că participă la un mister în care o divinitate patrona destinele poporului român.

Amploarea manifestaţiilor provocate de vizita generalului Pau au demonstrat de o manieră elocventă că România nu va participa în niciun caz la un război împotriva Franţei şi că neutralitatea ei până la sfârşitul acestui război nu se putea păstra decât cu mare greutate.

Este posibil ca emoţiile resimţite în acest moment să-i fi inspirat lui Take Ionescu răsunătorul discurs din Camera deputaţilor, intitulat „Politica instinctului naţional”.

Acceptarea pretenţiilor Rusiei asupra Constantinopolului şi a strâmtorii Dardanele de către Anglia şi Franţa a reprezentat o altă dificultate în politica lui Brătianu.

Consimţământul celor două mari puteri a fost smuls, fără umbră de îndoială, de către Rusia, în urma unei insinuări discrete asupra posibilităţii încheierii unei păci separate cu Germania.

Voinţa Rusiei de a poseda strâmtoarea era de nezdruncinat. Sazonov a revenit asupra acestei probleme, reluând tema din conversaţiile ţarului Nicolae I cu lordul Seymour, ambasadorul Angliei la Sankt-Petersburg, din 1853, căruia ţarul i-a spus, între altele: „Turcia trebuie să dispară cât mai repede de pe harta Europei”.

Pe 8 februarie 1914 – deci cu puţin timp înaintea izbucnirii războiului mondial, ministrul afacerilor externe al Rusiei îi propunea ţarului începerea imediată a unei acţiuni pentru a pune mâna pe strâmtoare. Dar entuziasmul său a fost temperat de către ministrul de război, care i-a înfăţişat situaţia lamentabilă a flotei ruseşti, admiţând chiar inferioritatea acesteia.

În *Arhivele roşii* ale Ministerului Afacerilor Externe

se găseşte o bogată documentaţie privitoare la această dorinţă a Rusiei de a ajunge la Constantinopol şi la strâmtoarea Dardanele.

În pofida imposibilităţii guvernului rus de a conta pe flota sa, el a anunţat ca sigură luarea Bosforului şi a Dardanelelor încă din primele zile ale războiului. Dar dezastrul militar din Prusia Orientală – când trupele ruseşti au fugit din faţa ofensivei germane – a creat o stare de pesimism în ceea ce priveşte această cucerire, pesimism reflectat şi în scrisoarea lui Kudaşev, directorul Cancelariei diplomatice de pe lângă statal major al generalisimului armatelor ruseşti, care-i mărturisea lui Sazonov la 10 februarie 1915: „Ocuparea Constantinopolului – nu numai în acest moment când circumstanţele nu ne sunt favorabile –, ci multă vreme de-acum înainte, va rămâne un vis, căci nu are legătură nici cu forţa noastră morală, nici cu puterea noastră militară”.

Dat fiind faptul că un atac direct contra Turciei nu era posibil, guvernul rus spera să obţină Constantinopolul şi Dardanelele graţie unei victorii pe frontul occidental. Generalul Ciliński a rezumat această reorientare a speranţelor ruseşti în următoarele cuvinte: „Succesul pe frontul occidental va rezolva favorabil pentru noi problema strâmtorilor”.

Măsura în care ţarul Nicolae al II-lea se angajase în problema Dardanelelor reiese din declaraţia făcută poporului rus pe 2 noiembrie 1914: „Acest război va deschide Rusiei calea rezolvării problemelor istorice ale ţărmurilor Mării Negre, probleme pe care le-a moştenit din străbuni”…

Pe 29 octombrie, flota turcă a atacat litoralul rusesc al Mării Negre: Odessa-Feodosia şi Novorosiisk. Consecinţele acestei agresiuni au fost ruptura relaţiilor diplomatice dintre Rusia şi Turcia, dezlănţuirea violenţelor religioase de tip rus şi actualizarea idealurilor panruse.

Ocuparea Constantinopolului era atât de sigură, încât

s-au prevăzut chiar şi planurile de transformare a moscheii Sfânta Sofia în biserică ortodoxă şi a fost comandată crucea care trebuia pusă deasupra.

În ziarul „Russkaia Vedomosti”, prinţul Evgheni Trubeţkoi a publicat o serie de articole ce dezvoltau vechea idee a imperialismului rus: „Chestiunea strâmtorilor se pune acum ca problemă a independenţei Rusiei. Luptând pentru Bosfor, imperiul rus luptă pentru propria sa independenţă”. Prinţul Trubeţkoi făcea această afirmaţie categorică pe 18 martie 1914, anticipând declaraţia ţarului din noiembrie 1914. Diplomaţia rusă s-a dovedit, în toate ocaziile, superioară armatei ruse şi în 1914 s-a grăbit să-şi afirme pretenţiile asupra Bosforului şi Dardanelelor.

Pe 9 noiembrie 1914, Benckendorff, ambasadorul Rusiei la Londra, a obţinut de la Sir Edward Grey o declaraţie, care i-a fost comunicată imediat, prin telefon, lui Sazonov: „Primul ministru britanic este de părere că, atunci când Germania va fi înfrântă, soarta Constantinopolului şi a strâmtorilor va trebui să fie rezolvată în înţelegere cu interesele Rusiei”. Această declaraţie i-a fost confirmată ambasadorului Beckendorff de către regele George al V-lea pe 13 noiembrie 1914: „În ceea ce priveşte Constantinopolul, este evident că acest oraş trebuie să fie al vostru”. Independent de înfrângerile suferite de armata rusă, diplomaţii din Petersburg îşi continuau liniştiţi ofensiva pentru a obţine declaraţii din partea Angliei şi Franţei asupra pretenţiilor istorice ale Rusiei.

În decembrie 1914 au fost redactate trei rapoarte asupra aceluiaşi subiect: primul de către Vasili, director-adjunct al cancelariei Ministerului Afacerilor Externe rus, al doilea de către căpitanul Nimitz, şeful biroului de operaţii din Marea Neagră, iar al treilea de către Neratov, adjunctul ministrului de externe.

Vasili analiza, sub toate aspectele, importanţa vitală a

strâmtorilor pentru Rusia. El sublinia argumentele economice şi strategice care obligau imperiul ţarist să-şi stabilească autoritatea directă asupra Bosforului şi Dardanelelor, inclusiv insulele din Marea Egee şi un hinterland suficient, cuprinzând câmpia Traciei cu oraşul Adrianapol, destinat să le consolideze posesiunile. Mai mult, aceste posesiuni trebuiau să aibă ample perspective politice, devenind o bază pentru pătrunderea în Balcani şi Asia Mică, subliniind că: „Rusia este cea mai interesată, din punct de vedere istoric, «de destinul acestor ţări»”…

Conţinutul memoriului adresat de Sazonov, în 4 martie 1915, guvernelor englez şi francez, nu lăsa posibilitatea unui răspuns defavorabil sau evaziv, fără a pune în pericol soarta alianţei. Adversară tradiţională a Rusiei în Asia şi în problema strâmtorilor, Anglia s-a grăbit să anunţe, pe 12 martie, adeziunea sa la nota ruşilor. Guvernul francez, dându-şi seama de scopurile urmărite de imperialismul rus, a rezistat presiunilor ambasadorului Izvolski. Dar pe 10 aprilie, Delcasse a trebuit să consimtă, indicând prin această întârziere rezervele Franţei.

În *Rusia ţarilor,* Maurice Paléologue nota, pe data de 16 martie 1915, conversaţia sa cu marele duce Nicolae: „Marele duce m-a primit într-un cabinet spaţios şi confortabil, acoperit cu blănuri de urs şi covoare orientale. Cu francheţea şi hotărârea sa obişnuită, mi-a spus: «Trebuie să discutăm lucruri grave. Nu marele duce Nicolae îi vorbeşte lui M. Paléologue, ci comandantul armatelor ruse se adresează oficial ambasadorului Franţei. În această calitate, am datoria de a vă declara că imediata cooperare a Italiei şi a României este o necesitate imperioasă. Nu interpretaţi totuşi aceste cuvinte ca pe un strigăt de disperare. Rămân convins că, ajutaţi de Dumnezeu, vom învinge. Dar fără colaborarea *imediată* a Italiei şi a României, războiul se va prelungi încă multe luni de-acum încolo, cu riscuri teribile.»

I-am răspuns atunci marelui duce că guvernul

francez îşi multiplică eforturile pentru a obţine ajutorul Japoniei, Greciei, Bulgariei, României şi Italiei. Dl. Delcasse a bătut la toate uşile. Chiar atunci el se străduia să atragă guvernele italian şi român. Dar nu i-am ascuns că pretenţiile Rusiei asupra Constantinopolului şi Dardanelelor vor face, poate, imposibilă adeziunea acestor două guverne la alianţa noastră.

— Oh, aceasta e problema diplomaţiei. Nu vreau să ştiu nimic”.

Deci, în momentul când Rusia şantaja Franţa şi Anglia cu posibilitatea unei păci separate cu Germania, ea se găsea într-o situaţie militară disperată.

Marele duce a spus-o fără reţinere: „Cooperarea imediată a Italiei şi a României este o necesitate imperioasă…”

Privind harta concesiunilor făcute Rusiei de către Anglia şi Franţa, vedem că Marea Neagră devenea un simplu lac rusesc, Rusia având libertatea de a supune economic România.

Într-adevăr, cine ar fi putut impune Rusiei – odată stăpână a Bosforului şi a strâmtorilor – egalitatea taxelor pentru toate pavilioanele navelor? Cine ar fi putut-o împiedica – atunci când era vorba de interesele ei – să fixeze taxe mai oneroase pentru pavilionul românesc? România s-ar fi găsit în situaţia Serbiei din vremea regelui Milan Obrenović.

Comentând decizia Angliei şi Franţei, profesorul universitar Édouard Rossier scria în „Gazette de Lausanne”:

„În primele zile ale lui martie, Sir Edward Grey declară că înţelegerea în ce priveşte Constantinopolul era perfectă între aliaţi. Toată lumea vedea în această declaraţie un semn că oraşul va fi supus unui regim internaţional, implicând o libertate completă de trecere prin strâmtori pentru toţi. Dar în acelaşi timp, la Sankt-Petersburg, unii oameni politici anunţau că venise clipa ca

imperiul ţarist să-şi împlinească ambiţiile seculare referitoare la Bizanţ. Şi punctul de vedere rusesc a trebuit să fie admis de statele occidentale fără rezerve şi tergiversări.

România era ostilă proiectului rus. Odată Constantinopolul ocupat, vor trebui, fără îndoială, create comunicaţiile: sau flota de război, cu baze în Sevastopol, Odessa şi Bosfor, va face din Marea Neagră un spaţiu limitat, sau imperiul ţarist îşi va adăuga imenselor sale posesiuni parte din nordul Anatoliei, pentru a ajunge, într-un fel ori altul, la strâmtori. Pontul Euxin va deveni un lac moscovit, iar o ţară ca România, pentru care această mare constituie singura ieşire maritimă, va intra, în rândul ţărilor satelite".

Când profesorul Rossier scria acest articol, nu cunoştea importanţa concesiilor la care consimţiseră cele două mari puteri europene, dar ştia, fără îndoială, ceea ce scrisese „Russkoe slovo", ziarul oficial al guvernului rus. Citătm câteva pasaje:

„Privim Turcia sinucigaşă cu ochii moştenitorului principal. Turcia n-a luptat contra nimănui cu atâta îndârjire ca împotriva Rusiei. Nimeni n-a sacrificat atât sânge şi atâţia oameni ca Rusia în luptele sale cu Turcia. De aceea, niciun popor, nicio ţară nu are atâtea drepturi ca noi la moştenirea rămăşiţelor Turciei. Timp de zece ani, Germania a exploatat economic Asia Mică. Austria a ocupat Bosnia şi Herţegovina. Serbia, Bulgaria şi România au trăit pe seama sacrificiilor noastre în Balcani. Grecia a primit o bucată importantă din prăjitura turcească. Anglia şi-a rezervat marile insule, punând Egiptul sub protectoratul său. Italia a luat Tripoli. Noi n-am primit decât nişte stânci golaşe cum ar fi Cars şi Ardagan.

A sosit în sfârşit momentul să profităm şi noi, conform misiunii noastre istorice. Fără discuţii, fără alte consideraţii, declarăm limpede că Rusia are dreptul şi prerogativa de-a împărţi moştenirea turcă. Drepturile

celorlalţi sunt secundare. De-a lungul secolelor, Rusia a făcut cele mai mari sacrificii. A venit şi momentul recompensei. Cererile noastre sunt drepte şi nu prejudiciază pe nimeni. Adică: Marea Neagră şi accesul la resursele sale. Marea Neagră trebuie să devină o mare rusească. Ţărmul său din Asia Mică este strâns legat de Rusia, mai ales de Caucaz şi Crimeea. Turcii din Anatolia şi grecii din Asia Mică vin cu miile pe coasta rusească a Mării Negre. Tot felul de lucrători duc în Turcia milioane de ruble câştigate la noi. Coasta Asiei Mici – de la Batu până la Scutari – pe malul Bosforului – trebuie să devină rusească. Ca şi Bosforul şi Constantinopolul. Este ţelul nostru şi trebuie – începând chiar de azi – să obişnuim Europa cu aceste revendicări.

Nu admitem niciun protectorat şi niciun control internaţional. Germania a anexat Schlesswig-Holstein şi Alsacia-Lorena după războaiele sale. Astăzi Rusia trebuie să se apere, pe de-o parte, de Germania, pe de altă parte, de Austro-Ungaria, în timp ce noi armate apar în spatele nostru. După victoria într-o luptă gigantică cum este cea care ne-a fost impusă, Marea Neagră, Dardanelele şi Constantinopolul nici nu reprezintă o recompensă suficientă pentru atâtea sacrificii şi atât eroism rusesc, ci doar o despăgubire modestă ce soseşte foarte târziu”.

Argumentele autorului articolului sunt lipsite de logică. I se poate obiecta că, încă de pe vremea lui Petru cel Mare, atacurile împotriva

Turciei au fost scopul permanent al politicii ruseşti, ele fiind continuate de Ecaterina a II-a.

În 1908, Izvolski a fost de acord ca Austro-Ungaria să anexeze Bosnia şi Herţegovina, în schimbul unei atitudini binevoitoare din partea Austriei faţă de pretenţiile Rusiei asupra strâmtorilor. Un acord verbal a fost încheiat cu prilejul întrevederii Izvolski-Ärenthal de la Buchlau, din 18 septembrie 1908. Navele de război ruseşti neputând intra în strâmtori – cum fusese convenit –, Rusia a declanşat

războaiele balcanice. La începutul lui februarie 1915, primul ministru Goremîkin declara că viitorul Rusiei se contura limpede, de la Marea Neagră până la zidurile Constantinopolului. Această declaraţie, confirmată de Gurko, preşedintele Consiliului imperial, spunea: „Sperăm, chiar, să punem piciorul în Constantinopol, căci numai deţinerea acestui oraş ne poate înlesni adevărata unire cu slavii din sud şi distruge influenţa subversivă a Germaniei. Speranţele noastre sunt cu atât mai mari, cu cât obstacolul permanent în faţa acestei uniri a dispărut deja, iar opoziţia statelor europene – astăzi aliatele noastre – nu mai există”.

Aceste manifestări au avut un puternic ecou în România. Ele confirmau integral temerile lui C. Stere. Propaganda germană, foarte activă, a folosit cu abilitate declaraţiile conducătorilor ruşi. Ea a scos în evidenţă afirmaţiile ţarului referitoare la „drepturile istorice ale Rusiei asupra malurilor Mării Negre, lăsate de strămoşii noştri”.

Au apărut broşuri, serios documentate, spre a lămuri opinia publică asupra ţelurilor Rusiei: posesia gurilor Dunării şi instalarea definitivă la Constantinopol şi în Dardanele. A fost reprodus, bineînţeles, articolul lui Take Ionescu „Inamicul firesc”, publicat în 1909, care confirma expansiunea rusă spre România. Nici Basarabia n-a fost uitată.

Şi totuşi vasta propagandă germană nu şi-a făcut efectul scontat asupra opiniei publice, care, cunoscând suferinţele românilor din Ardeal, era hotărâtă să lupte contra Austro-Ungariei. La aceasta mai trebuie adăugat şi sentimentul de solidaritate cu Franţa, datorită căreia s-a putut constitui statul român: „Alături de Franţa vom reuşi unirea tuturor românilor”. Aceasta era opinia aproape unanimă în România.

Pe măsură ce armatele germane înaintau spre Paris, românii sufereau de parcă propriul teritoriu ar fi fost ocupat. Victoria de pe Marna a avut în România acelaşi

efect de speranţă şi optimism ca şi în Franţa.

Problema pericolului rus, perspectiva instalării Rusiei la Constantinopol nu existau pentru marea majoritate a ţării. Ele erau obiectul preocupării unei minorităţi familiarizate cu problemele internaţionale, ce cunoştea istoria Rusiei.

Reuniunile „Acţiunii naţionale” se înmulţeau, repunând mereu în discuţie frontiera de pe Carpaţi.

La începutul lui martie 1915, Nicolae Filipescu a rostit în Senat un atac violent contra politicii lui Brătianu. Discursul, publicat integral de ziarele favorabile Antantei, ca şi sub formă de broşură, purta titlul „Momentul Lemberg” şi a avut un mare ecou în întreaga ţară. Filipescu socotea o eroare de neiertat ezitarea lui Brătianu de a declara război Austro-Ungariei în momentul ofensivei generalului Brusilov, care ocupase Lembergul. Filipescu era pasionat de problemele militare. Era un om ce se dedica exclusiv unei anumite probleme, şi nu emitea decât foarte puţine judecăţi eronate.

Să ne oprim puţin asupra acestui personaj. Sosit la Paris pentru a-şi efectua studiile, imediat după căderea lui Napoleon al III-lea, sensibilitatea sa a fost afectată de aceeaşi emoţie ca şi aceea a naţiunii franceze, în urma înfrângerii de la Sédan. Într-o evocare făcută de Robert des Flers la moartea lui Filipescu, găsim numeroase observaţii juste asupra acestui excepţional temperament de om politic.

„Unul dintre adversarii săi politici n-a găsit altceva mai de doamne-ajută de spus despre el decât că: Filipescu nu-şi iubeşte ţara: e nebun! Totuşi, eu ştiu că Filipescu adora Franţa aproape la fel de mult ca şi România. Când rostea acest cuvânt, «Franţa», vocea sa voit mai aspră se înmuia, se îndulcea. De la prima noastră întrevedere – cu o lună înaintea intrării României în război –, mi-a spus: «Ce frumoasă e Franţa de doi ani încoace!» Şi a adăugat surâzând: «Sper că şi România va fi la fel»”.

Pentru a-l defini, Robert des Flers a citat această mărturisire a lui Filipescu: „Am avut în viaţă mai mult sentimente decât idei şi am iubit mai mult decât am gândit”.

Surprinzător e că acest om format în climatul intelectual francez, identificându-se cu sensibilitatea franceză, a fost atât de refractar la una din trăsăturile fundamentale ale spiritului francez: îndoiala metodică, critica de tip cartezian, de care Ion I. Brătianu – şi el format în Franţa – era atât de puternic influenţat. Filipescu socotea îndoiala ca o ofensă adusă convingerilor ce-l stăpâneau. El iubea sau ura. Or, aceste sentimente exclud analiza corozivă, făcută cu spirit critic. Definiţia: „Linia dreaptă este şi în politică drumul cel mai scurt dintre două puncte” – pe care a dat-o într-un discurs – exprimă gândirea unui om energic, care, din mândria unui luptător, refuză să ocolească obstacolele, dornic să se arunce spre ţelul propus. Energia sa elementară şi abruptă nu respingea rigoarea faptelor exacte, a cărei misiune era aceea de a confirma atitudinea adoptată. Indignarea lui Filipescu lua adesea proporţiile urii, în faţa unor acte de lezpatriotism…

Dimitrie Sturdza, şeful Partidului Liberal, voind să demonstreze obligativitatea respectării alianţei cu Puterile Centrale, a făcut un act de indiscreţie politică, indiscreţie frizând aproape trădarea. El a denunţat, într-un discurs, subvenţia pe care Take Ionescu, în calitate de ministru al Instrucţiunii Publice, o acorda liceului român din Braşov, în Transilvania. Presa ungară a utilizat, evident, abjecta indiscreţie a lui Sturdza, pentru a justifica politica de maghiarizare. Revolta, dispreţul şi ura s-au manifestat prin violenţa cu care Filipescu a trasat portretul moral al celui vinovat de „lezpatriotism”: „Vedeţi figura acestui om: este stârpiciunea fizică şi morală. Priviţi-i bolta craniană, apăsată într-o parte, semn de asimetrie caracteristică în figura lui, ochiul stâng închis, ochiul drept holbat: stigmate

de degenerescenţă, gesturi impulsive, mânie care se transformă în criză. Aţi mai văzut figura asta undeva? Eu am văzut-o, în atlasul lui Lombroso, la rubrica *cretinul simţului moral.* Acest om, dacă e inconştient, trebuie să părăsească puterea; dacă e responsabil, trebuie să părăsească ţara”.

Toate darurile de mare orator ale lui Filipescu s-au manifestat în „Momentul Lemberg”, în care face rechizitoriul politicii ezitante a lui Brătianu, calificându-l drept progerman.

Portretul pe care i l-a făcut cu o excepţională acuitate Robert des Flers lui Filipescu, este acela al omului care, în şedinţa Senatului, a demonstrat importanţa pentru România a ofensivei lui Brusilov asupra Lembergului. Teza susţinută de Filipescu a fost confirmată doisprezece ani mai târziu de Sazonov în *Anii fatali.* Citǎm: „Colaborarea activă a României ne putea fi utilă în două cazuri: întâi, dacă armata română ataca Austro-Ungaria în timpul ofensivei generalului Brusilov, care reuşise să ia Lembergul şi Přzemyst, la începutul lui 1915; în al doilea rând, dacă armata română cădea asupra bulgarilor pentru a le deturna atacul împotriva Serbiei, a cărei invadare deschidea germanilor intrarea în Turcia. În loc să se grăbească şi să ocupe Ardealul, pentru a-şi asigura posesiunea unui teritoriu pe care nimeni nu se gândea să i-l dispute”.

Sazonov ar fi avut fără îndoială dreptate, dacă Rusia ar fi fost în stare să-i furnizeze României – aliata sa – armamentul necesar. Nicolae Filipescu era convins că, între anii 1905 – 1914, Rusia s-a pregătit în vederea unui conflict cu Germania şi Austro-Ungaria, acumulând mult armament şi organizându-şi industriile ce trebuiau să-i acopere nevoile unui război modern. Dar Filipescu luase aparenţele drept realităţi, refuzând să creadă că imperiul rus era incapabil să ducă un război de lungă durată.

Logica discursului „Momentul Lemberg” era

impecabilă, demonstraţia strategică era valabilă, dar îi lipsea un factor important pentru a-i asigura consistenţa: pregătirea materială şi morală a Rusiei. Ceea ce era mai grav era faptul că nici măcar conducătorii Rusiei nu erau informaţi asupra situaţiei reale a armatei.

Generalul A.I. Denikin, de al cărui patriotism nu ne putem îndoi, dădea în cartea *Descompunerea armatei şi a puterii,* apărută în 1921, detalii uimitoare: „Abia în 1917, procesul lui Suhomlinov a revelat publicului şi armatei ruse cauzele principale ale dezastrului militar din 1915. Încă din 1907, a fost elaborat un plan de creştere a rezervelor armatei noastre şi de acordare a creditelor indispensabile. Aceste credite se umflau adesea – oricât de ciudat ar părea – din iniţitiva Comisiei pentru apărare naţională, mai degrabă decât din cea a administraţiei militare. În general, nici Duma, nici Ministerul de Finanţe nu refuzau, nici nu reduceau vreodată creditele de război. În timpul administraţiei lui Suhomlinov, Ministerul de Război a obţinut 450 milioane de ruble pentru credite speciale, din care n-a cheltuit decât 300 milioane. Înaintea războiului, nici nu s-a examinat mijlocul de a asigura armatei rezerve suplimentare de muniţie. Cum războiul muniţiei a luat – încă de la începutul ostilităţilor – proporţii neaşteptate şi fără precedent, răsturnând calculele teoretice ale ştiinţei militare, atât europene, cât şi ruse, era cu atât mai necesar să se ia măsuri eroice pentru a se ieşi dintr-o situaţie extrem de gravă.

Cu toate acestea, începând cu luna octombrie 1914, au fost epuizate rezervele pentru înarmarea întăririlor ce ni s-au trimis pe front, din care numai 10% aveau la început arme, iar mai târziu niciuna. Comandantul frontului de sud-vest a expediat la Marele Cartier General o depeşă, sunând astfel: «Rezervele de muniţie sunt complet epuizate. În lipsa altora noi, vom fi obligaţi să încetăm lupta şi să readucem trupele acasă, în condiţii dintre cele mai dificile…»

Şi totuşi, în aceeaşi perioadă (sfârşitul lui septembrie 1914), la întrebarea lui Joffre dacă «armata imperială rusă este dotată cu muniţie suficientă pentru artilerie, spre a putea să continue fără probleme operaţiunile», ministrul de război, Suhomlinov, răspundea: «Situaţia actuală, în ceea ce priveşte aprovizionarea cu muniţie, nu inspiră nicio nelinişte serioasă…» Nu se dădeau comenzi în străinătate şi erau refuzate puştile japoneze şi americane, «pentru a evita inconvenientul multiplicării calibrelor».

Când cel răspunzător de catastrofa militară a compărut pe banca acuzaţilor în august 1917, el a produs o impresie jalnică. Te întrebi cu groază, cum s-a putut oare ca acest om, care ignora chestiunile militare şi, poate, era un criminal cu bună ştiinţă, să rămână şase ani la putere?

Marea tragedie a armatei ruse a fost retragerea din Galiţia. Nu mai aveam nici cartuşe, nici obuze…

Îmi amintesc bătălia de la Přzemyst, de la jumătatea lui mai. Unsprezece zile de lupte violente, susţinute de divizia a 4-a de puşcaşi. Unsprezece zile de deturnări infernale, scuipate de artileria grea germană, al cărei tir literalmente rădea tranşee întregi cu tot ce se găsea în ele. Noi aproape că nu ripostam: n-aveam cu ce. Regimentele epuizate până la limită respingeau atacurile unul după altul, când la baionetă, când trăgând de-aproape. Sângele curgea în valuri, rândurile apărătorilor se răreau, numărul mormintelor se înmulţea. Două regimente au fost practic rase numai cu rafale…

Domnilor francezi, domnilor englezi, dvs. care aţi atins un nivel extraordinar al tacticii, vă va interesa să aflaţi un fapt absurd al realităţii ruse: când, după trei zile de tăcere a unicei noastre baterii de 6 ţoli, ni s-au adus *cincizeci* de *obuze,* toate regimentele, toate companiile au fost imediat informate prin telefon şi trăgătorii au scos un suspin de uşurare.

Cât de amară, de dureros ironică ni s-a părut atunci circulara lui Brusilov, care, neputându-ne da obuze, ne

îndemna, pentru încurajare, să ridicăm moralul trupelor şi să nu acordăm o importanţă prea mare superiorităţii artileriei germane, căci – ne spunea el – se întâmpla adesea ca, după ce artileria grea revărsa asupra poziţiilor noastre un număr incalculabil de obuze, aproape că nu aveam pierderi…

Generalul Ianuşkevici [?] (şeful statului major al marelui duce Nicolae) îi comunica ministrului de război, pe 21 mai: «Evacuarea din Přzemyst este un fapt împlinit. Brusilov motivează cu insuficienţa muniţiei. Oaia dvs. neagră şi a mea…» De la toate armatele nu se auzea decât un singur strigăt: daţi-ne muniţie…”

Maurice Paléologue confirmă spusele lui Denikin. Pe data de 20 februarie 1916, notează mărturisirea amară a lui Sazonov:

„Traversând Câmpul lui Marte, am remarcat mai multe companii de fanatici care făceau manevre. Oamenii avansau cu greutate prin zăpadă. Ceaţa deasă, care învăluie imensa esplanadă, dă întregului decor un aspect crepuscular şi funebru. Sazonov îmi spune oftând: «Priviţi! Nu-i dezolant? Sunt poate o mie de oameni. Nu mai sunt nişte recruţi, ei nişte soldaţi care în câteva zile vor pleca, fără îndoială, pe front. Ei bine, priviţi-i! Nicio armă.

Vă rog, dragă domnule ambasador, insistaţi pe lângă guvernul dvs. să ne ajute… Dacă nu, unde vom ajunge?»

Îi promit să insist din nou, din toate puterile, pentru a accelera expedierea armelor aşteptate din Franţa, căci viaţa acestor mujici, sortiţi măcelului, îmi strângea inima…”

Aceasta era deci pregătirea armatei ruse, ale cărei lipsuri nu puteau fi suplinite de eroismul patetic al ofiţerilor săi, care, sfidând moartea, încercau să salveze onoarea armatei lor.

Dar să vedem şi care era pregătirea morală a Rusiei în vederea înfruntării cu marea putere germană (Austro-Ungaria nu conta…). Generalul Denikin ne spune: „În

hărmălaia asurzitoare a frazelor patriotice, repetate la nesfârşit în cele patru colţuri ale Rusiei, am scăpat din vedere defectul organic al poporului rus: lipsa de patriotism. Ideea apărării naţionale a fost şi mai puţin înţeleasă de către oamenii simpli. Ei mergeau docili la război, dar fără entuziasm, fără conştiinţa clară a necesităţii sacrificiului suprem. Mentalitatea lor nu mergea până la înţelegerea dogmelor naţionale abstracte. «Poporul înarmat» – care era, de fapt armata – era încurajat de victorii şi demoralizat de înfrângeri. Nu pricepea de ce trebuia să treacă peste Carpaţi şi abia dacă înţelegea de ce trebuia să se bată pe Styr şi Pripet. Dar, până la urmă, se consola cu consideraţii de genul: suntem din Tambov, neamţul n-o să ajungă până acolo…

Sunt obligat să repet această frază, pentru că toată psihologia rusului stă în ea…”

Generalul Denikin nici nu aparţinea micii burghezii. Tatăl sau fusese servitor până la treizeci de ani, apoi soldat, iar după douăzeci şi doi de ani de serviciu greu, sub Nicolae I, a ajuns la gradul de aspirant.

Prin originea sa, prin condiţiile sărace în care a crescut, generalul Denikin era în măsură să înţeleagă psihologia ţăranului rus. Cei mai buni generali, de altfel, nu proveneau din rândurile aristocraţiei. Generalul Kornilev era şi el fiu de ţăran cazac.

Concepţia soldaţilor ruşi de a nu considera Rusia ca un întreg („Neamţul n-o s-ajungă până la noi.”) am auzit-o (ca şi alte variante de acelaşi tip) de sute de ori… Mai exista şi o altă reflexie: „Rusia e mare”, pentru a justifica retragerile succesive ale trupelor, chiar atunci când nu erau strict necesare.

Marilor lipsuri materiale şi morale ale armatei ruse li se adăuga şi o apreciere greşită asupra duratei războiului.

Îmi amintesc o întrevedere care a avut loc în momentul mobilizării contra Austriei, în casa lui W.D. Dragomirov, unul dintre generalii influenţi din armata

rusă. A fost adusă o telegramă: „Germania a declarat război…” S-a aşternut o tăcere gravă. Toată lumea a rămas gânditoare. „Cât credeţi că va ţine războiul? l-a întrebat cineva pe Dragomirov.

— Patru luni… „a răspuns acesta.

Cum poate fi socotit cineva care emite o judecată atât de superficială general influent al armatei ruse? Atunci când inamicul era Germania!

Nici ofiţerii ruşi nu posedau vreo pregătire politică…

Cu puţin timp înainte de război, a fost promulgat un ucaz imperial interzicând categoric militarilor, oriunde s-ar fi găsit, să discute subiecte politice de actualitate. În ajunul războiului, se evita riguros exacerbarea unui sentiment de patriotism sănătos, explicarea ţelurilor şi obiectivelor războiului, cunoaşterea problemei slave şi a luptei împotriva germanismului.

Aşadar, când Nicolae Filipescu cerea intrarea României în război, alături de Rusia, el judeca evenimentele primăverii 1915 după aparenţele acţiunii lui Brusilov. Pe când generalul Denikin oferă unele detalii puţin avantajoase învingătorului de la Lemberg:

„Şi lui Brusilov i s-a întâmplat într-o zi un episod puţin cunoscut şi care adaugă o trăsătură interesantă la caracterul acestui general, unul dintre actorii principali ai campaniei. După operaţiunea strălucită a Armatei a 8-a, operaţiune care s-a soldat cu trecerea Carpaţilor şi invadarea Ungariei, a survenit, în decembrie 1914, în spiritul comandantului armatei, generalul Brusilov, un fel de criză psihologică. Sub şocul eşecului parţial al unui corp de armată, a dat ordin de retragere generală şi armata a dat înapoi rapid. Se credea tot timpul forţat, ameninţat, străpuns de cavaleria inamică, ce ameninţa mai ales statul major al armatei. De două ori, generalul Brusilov a ridicat statul major cu o grabă frizând panica, devansând cu mult grosul armatei şi pierzând orice contact cu ea.

Ne retrăgeam zi după zi, făcând etape lungi şi epuizante şi neînţelegând absolut nimic. Austriecii nu ne erau cu nimic superiori, nici numeric, nici moral şi nu ne presau prea tare. Trăgătorii mei şi regimentele vecine ale lui Kornilov efectuau în fiecare zi contraatacuri rapide, făcând numeroşi prizonieri şi capturând mitraliere.

Cartierul General era şi mai uimit. Rapoartele zilnice pe care le prezentam, şi în care demonstram că retragerea nu era justificată de nimic, rămâneau fără rezultat, în afară de furia violentă stârnită lui Brusilov. Statul major a găsit până la urmă un alt mijloc de a-l influenţa pe general. A fost chemat un prieten al lui Brusilov, bătrânul general Panciulidzev (şeful serviciilor sanitare ale armatei) şi a fost convins că, dacă situaţia continuă, armata ar putea bănui o trădare şi lucrurile ar lua o întorsătură proastă. Panciulidzev s-a dus la Brusilov. Între ei a avut loc o scenă emoţionantă, la sfârşitul căreia Brusilov era în lacrimi, iar Panciulidzev leşinat…

În aceeaşi zi a fost semnat ordinul de atac. Armata a trecut rapid şi cu uşurinţă la ofensivă, urmărindu-i pe austrieci şi restabilind situaţia strategică şi reputaţia şefului ei".

Între anii 1900 – 1914 exista un dezechilibru în politica rusă, pe cât de profund, pe atât de tragic prin consecinţe: obiectivele fixate erau dintre cele mai ambiţioase, dar mijloacele de a le realiza erau incompatibile cu posibilităţile imperiului. În 1904, Rusia a plătit ambiţia de a domina Extremul Orient prin dezastrul militar din Manciuria. Aceeaşi ambiţie de a stăpâni Balcanii a dus la revoluţia din 1917 şi la prăbuşirea ţarismului.

Ministrul afacerilor externe, Muraviev, a prezentat în 1900 ţarului un memoriu, propunând să se profite de faptul că Anglia se găsea într-o situaţie critică – datorită războiului cu burii –, pentru a-i da o lovitură rivalei celei mai periculoase şi a consolida astfel interesele politice ale

Rusiei în Afghanistan, Persia, Externul Orient şi Turcia. (Acest memoriu a fost publicat în 1926, de către „Arhivele roşii”.) Dar contele de Witte, ministrul finanţelor – una dintre cele mai realiste inteligenţe ruseşti –, a combătut propunerea lui Muraviev, aprobată de ţar, demonstrând că finanţele ruseşti nu erau în măsură să contribuie la o politică expansionistă atât de ambiţioasă. De Witte a subliniat că scopul nu va putea fi atins decât cu preţul unui mare război european.

Şi cu toate că situaţia militară a Rusiei era departe de a fi excelentă în 1915, Anglia şi Franţa erau obligate să-i accepte toate pretenţiile.

Discursul rostit de Nicolae Filipescu, ca şi manifestările „Acţiunii naţionale” – ale cărei reuniuni se ţineau atât în Bucureşti, cât şi în oraşele de provincie – făceau, fără îndoială, dificile negocierile lui Brătianu.

În timpul verii lui 1915, opoziţia l-a pus pe şeful guvernului român într-o situaţie delicată, căci, cu ocazia unor alegeri parţiale, „Acţiunea naţională” a depus candidatura poetului Octavian Goga, refugiat din Ardeal, deci cetăţean al imperiului austro-ungar. Respingerea candidaturii marelui poet, căruia Academia română îi decernase, în 1906, marele Premiu pentru literatură, ar fi fost sinonimă cu notificarea unei condamnări pronunţate împotriva lui de un tribunal unguresc, pentru incitarea românilor din Transilvania la lupta împotriva măsurilor de maghiarizare.

Guvernul român avea dreptul să respingă această candidatură din punct de vedere juridic, dar nu şi din punct de vedere moral. Dacă Octavian Goga ar fi fost ales, se putea oare cere ca alegerea să fie invalidată, pe motiv că nu era cetăţean român? Pentru a împăca toate aceste interese divergente, guvernul a admis candidatura, dar a prezentat drept contracandidat pe Constantin Basarab-Brâncoveanu, fratele contesei de Noailles.

Lupta electorală din micul oraş provincial Caracal a

luat proporţii nemăsurate. Cei mai mari oratori ai „Acţiunii naţionale”: Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Barbu Delavrancea, Nicolae Titulescu, părintele Lucaciu (condamnat de tribunalele ungureşti cu ocazia procesului *Memorandumului*) şi chiar Octavian Goga, a cărui elocinţă egala forţa emoţională a poeziilor sale, luau parte la aproape toate reuniunile.

Budapesta, Viena, Berlinul, Parisul, Londra şi chiar Petersburgul urmăreau cu interes desfăşurarea acestor alegeri.

Candidatul Partidului Liberal, Constantin Basarab-Brâncoveanu, a reuşit să le câştige cu un foarte mic număr de voturi. Guvernul era mulţumit. Reuşise să iasă din impas prin politica de neutralitate şi-şi putea continua liniştit negocierile cu puterile aliate. În timp ce acţiunile intervenţioniştilor făceau dificilă menţinerea neutralităţii şi măreau suspiciunile Puterilor Centrale, cei din „Acţiunea naţională”, prin discursurile şi articolele lor, au pregătit moral naţiunea pentru încercările grele ce-o aşteptau. Toţi aceşti oameni politici au avut o contribuţie pozitivă, mobilizând vreme de doi ani voinţa de luptă a întregii naţiuni. Entuziasmul sincer, ura împotriva imperiului austro-ungar, întreţinută în timpul ultimei jumătăţi a secolului al XIX-lea, prin politica fără perspective de maghiarizare a guvernului de la Budapesta, exaltanta viziune a renaşterii Daciei Romane, nu trebuiau să excludă asigurarea înţeleaptă a drepturilor poporului român. Opoziţia, care lupta pentru intrarea în război, avea un aer romantic, era fascinată de idealul unei Românii mari. Nimeni nu-i contesta lui Take Ionescu concepţia superioară a problemelor politice, nici cunoaşterea aprofundată a intereselor aflate în joc. Mai puţin impetuos decât Nicolae Filipescu, Take Ionescu, angajat în acţiunea de determinare a intrării cât mai rapide a României în războiul împotriva Puterilor Centrale, uitase importanţa recunoaşterii prin tratate a drepturilor României asupra

teritoriilor revendicate. Franţa nu era singura care să decidă în momentul conferinţei de pace. Chiar dacă ea obţinea acordul Angliei, n-ar fi putut asigura îndeplinirea anumitor angajamente, fără consimţământul Rusiei prin semnarea tratatului de alianţă. Or, nu se cunoştea nicio activitate a lui Take Ionescu sau Nicolae Filipescu în acest sens. Romantismul politic al intervenţioniştilor se opunea, ca un corectiv necesar, realismului politic al lui Brătianu.

Vom înţelege mai bine acţiunea politică a şefului guvernului român – între august 1914 şi august 1916 –, referindu-ne la punctul de vedere rus privitor la România în momentul declarării războiului.

Sazonov, ministrul afacerilor externe – în prima fază a politicii de război, urmată de faza Stürmer –, a expus clar acest punct de vedere: „Participarea României la războiul european a provocat o divergenţă de opinii între puterile Triplei Alianţe. După părerea Petersburgului, scopul principal al politicii Antantei trebuia să fie detaşarea României de imperiile centrale şi menţinerea neutralităţii sale, mai degrabă decât participarea la război”.

România, datorită bogăţiilor naturale, era un factor economic important în sud-estul Europei. Rolul său de furnizor de grâne şi petrol, de care Germania şi Austria aveau nevoie, era de o enormă importanţă în timpul războiului.

„Marea mea preocupare – spune Sazonov – era de a-i lipsi pe duşmanii noştri de importurile româneşti şi guvernul imperial era dispus să plătească foarte mult pentru acest serviciu. Cât priveşte acţiunea sa directă, ea nu putea surveni fără a ne expune unor riscuri grave, deoarece ne impunea nişte obligaţii ce-ar fi adus dezordine în planurile noastre militare. Dezordini care ni se păreau dificil de rezolvat, având în vedere organizarea imperfectă a forţelor noastre”.

Neutralitatea României asigura deci interesele Rusiei.

Flancul său stâng, deci tot sudul Rusiei, nu mai era ameninţat şi aceasta fără luarea vreunui angajament faţă de România. Situaţia s-ar fi modificat în cazul în care România îi devenea aliată, putând cere o serie de compensaţii în schimbul intervenţiei sale. Sazonov mărturiseşte, de altfel, că Rusia n-avea nicio intenţie de a le accepta:

„România ridica nişte pretenţii teritoriale atât de mari, încât uneori orice discuţie părea să devină imposibilă. Cedarea părţilor din teritoriul Ungariei populate de români care doreau unirea lor cu România nu prezenta nicio dificultate. Complicaţiile se iveau atunci când Brătianu reclama teritorii în care elementul românesc era slab reprezentat, cum ar fi Bucovina şi Banatul, în care şi Rusia şi Serbia aveau, de asemenea, interese de apărat. „Reticenţele faţă de intrarea României în război nu erau determinate de interesele Rusiei în Bucovina. Populaţia de origine ruteană şi ucraineană reprezenta aici o minoritate. Nici de grija pentru interesele Serbiei, care fusese sacrificată în 1908, cu ocazia negocierilor Ärenthal-Izvolski. Rusia îşi urmărea scopul cuceririi Constantinopolului şi a strâmtorilor, cum reiese, de altfel, din documentele „Arhivelor roşii” (vol. VII), privitoare la conferinţa specială ţinută pe 8 februarie 1914. La această reuniune s-a dezbătut problema ridicată de Sazonov într-un raport în care afirma că imperiul rus era în măsură să întreprindă o acţiune militară, având ca obiectiv cucerirea Dardanelelor.

Or, admiţând că Rusia şi-ar fi putut atinge obiectivele, se ivea o altă problemă: cum să stabilească o legătură directă cu slavii din Balcani (bulgari şi sârbi), având în vedere existenţa unui obstacol – un alt stat, a cărui populaţie nu numai că nu aparţinea familiei slave, dar era şi net ostilă imperialismului rus?

Rusia n-avea niciun interes să faciliteze întregirea României şi s-o ajute să-şi recucerească această cetate a

Daciei: Transilvania. Însemna să se dea astfel dimensiuni sporite acestui obstacol ce se găsea în drumul său spre Marea Egee.

(Ultima experienţă a fost încercată de regimul comunist român actual, care în 1960 a tras toate consecinţele politice impuse de reflexele organice ale instinctului de conservare naţională.)

Resentimentele ruşilor faţă de România, exprimate cu o oarecare reţinere de Sazonov în *Anii fatali,* au fost confirmate de contele de Saint-Aulaire, ambasadorul Franţei la Bucureşti, în cartea sa *Confesiunile unui vechi diplomat.*

În drum spre România, Saint-Aulaire s-a oprit la Petersburg, unde ambasadorul Franţei, Maurice Paléologue, l-a informat asupra punctului de vedere rusesc în privinţa intrării României în război.

„Paléologue m-a invitat la dejun împreună cu ministrul afacerilor externe, dl. Sazonov, şi cu adjunctul său, dl. Neratov. Dacă n-aş fi fost prevenit, aş fi fost stupefiat auzindu-i vorbind despre România cu ură şi dispreţ, fără să-şi ascundă, în acelaşi timp, teama că, din simpatie pentru Franţa, ea va deveni aliata noastră. Guvernul rus, smulgând slăbiciunii Franţei şi Angliei, promisiunea Constantinopolului, se gândea la anexarea României, care îi separa de ţintă".

El subliniază în mod clar că politica Rusiei – indiferent de regim – nu renunţă la obiectivele fixate. După ce smulsese Franţei şi Angliei, în martie 1915, declaraţiile privind Constantinopolul şi Dardanelele, anexarea României, la sfârşitul războiului, devenea o necesitate…

Care este poziţia primului ministru român, Brătianu, şi care era sensul – nu al ezitărilor sale – căci hotărârea sa din momentul declarării neutralităţii în Consiliu de Coroană – în august 1914 – era luată deja, ci al lungilor sale negocieri pentru obţinerea garanţiilor pe care le socotea indispensabile? Contele de Saint-Aulaire – în

cartea menţionată – răspunde acestei întrebări:

„În întrevederile mele cotidiene cu el, dl. Brătianu era indignat de campaniile de presă, care în ţările aliate îl înfăţişau hotărât să nu intre în război decât în ultima clipă, cu ajutorul unei victorii gata câştigate, pentru a culege roadele fără a împărtăşi pericolele. Aliaţii – spunea el – inversează responsabilităţile şi mă acuză de propriile lor păcate. Rusia mai mult decât alţii, pentru că ea este cea mai vinovată. Dar nu i-a venit niciodată ideea de a repara, fie şi parţial, printr-un gest spontan, răpirea Basarabiei. Cu toate că aceasta ar fi produs în toată ţara un şoc psihologic destul de puternic pentru a o atrage de partea sa. Ea nu pierde nicio ocazie de a ne întări bănuielile, cauza principală a ezitărilor ce mi se reproşează. Ştiţi foarte bine că nu pot obţine de la ei garanţiile pe care le socotesc indispensabile, şi pe care ceilalţi aliaţi, în frunte cu Franţa, mi le acordă. Întreaga solicitudine [a Rusiei] se îndreaptă spre Bulgaria, inamicul nostru. La Petersburg nu s-a înţeles niciodată că ultimul război balcanic a lăsat ranchiune inexplicabile între bulgari şi sârbi, făcând zadarnică orice tentativă şi orice manevră pentru a atrage ţara împotriva Puterilor Centrale.

Cum vreţi să mă grăbesc să intru în luptă, pentru a ajuta Rusia să pună mâna pe Constantinopol, adică să ne încercuiască, câtă vreme ea ne tratează drept duşmani – sau cel puţin drept suspecţi – o dată ce opreşte materialul de război trimis de Franţa?”

Brătianu nu uita că avea de apărat un front lung de 750 km şi subordona intrarea României în război condiţiilor pe care le credea indispensabile. El i-a declarat, de asemenea, lui Saint-Aulaire:

„Ştiu foarte bine că în tabăra aliaţilor sunt acuzat de şantaj când cer garanţii care sunt, totuşi, vitale pentru noi. Sau, mai amabil, sunt comparat cu un negustor de covoare… Se doreşte oare ca, lăsându-mă descoperit în ultima clipă, să-i invit pe duşmani să-mi spargă casa şi să

se instaleze ca stăpâni, în timp ce mi se refuză armele pentru a mă apăra? Să ne fie acceptate condiţiile, în lipsa cărora nu-mi pot angaja ţara în război fără a o trăda, şi vom vedea pe cine înşel”.

După lungi tergiversări, datorate numai ruşilor, s-au fixat, printr-o convenţie militară, următoarele condiţii: „Deschiderea ostilităţilor (de către români) va fi precedată, cu o săptămână mai devreme, de o ofensivă pornind din Salonic; Rusia se angajează să-şi continue ofensivele pe întregul front şi să trimită trupe în Dobrogea pentru a o apăra contra bulgarilor. România trebuie să primească trei sute de tone de material de război pe lună”.

Această convenţie era condiţia executării tratatului de alianţă cu cele patru puteri ale Antantei. Aspiraţiile românilor au fost recunoscute mai lesne decât condiţiile militare. Ca linie generală, puterile aliate garantau integritatea teritorială a României, acordându-i mână liberă în anexarea Ardealului, Bucovinei şi Banatului. România se angaja să declare război Austro-Ungariei şi să atace cu toate forţele. Aliaţii promiteau să nu încheie pace separată înainte ca România să primească satisfacţie – la toate negocierile de pace – pe picior de egalitate, acordându-i-se, astfel, aceleaşi condiţii ca şi Italiei.

Tratatul de alianţă şi Convenţia militară au fost semnate pe 17 august 1916.

În textul tratatului s-a fixat un termen pentru declararea războiului de către România. Ea trebuia să aibă loc nu mai târziu de 28 august 1916.

Contele de Saint-Aulaire recunoştea cu amărăciune: „Toate aceste clauze, în afară de obligaţiile României, vor fi încălcate”.

Ofensiva pe care generalul Sarrail trebuia s-o întreprindă din Salonic – cu o săptămână înaintea intrării României în război – n-a mai avut loc. Generalul, incapabil să declanşeze atacul prevăzut, a fost înlocuit doi ani mai târziu. Abia atunci acţiunea de pe frontul de la Salonic a

început, aducând capitularea rapidă a Bulgariei şi Turciei. Imobilitatea armatei franceze, pe frontul amintit, a fost fatală României.

Atitudinea Rusiei – în august 1916 – ar putea părea stranie. Chiar dacă era ostilă intrării României în război – neutralitatea ei asigurându-i flancul sudic –, a acceptat condiţiile prevăzute în Convenţia militară: apărarea cu o armată puternică a frontului din Dobrogea, unde se prevedea atacul armatelor germano-bulgare, comandate de generalul Mackensen. Această atitudine se poate explica prin faptul că Sazonov tocmai fusese înlocuit de Stürmer şi politica noului guvern era influenţată de partizanii unei păci separate cu Germania, politică susţinută de ţarină.

În drum spre România, în fruntea unei misiuni militare franceze, generalul Berthelot, colaborator al generalului Joffre în bătălia de pe Marna, s-a oprit la Petersburg. A fost primit în audienţă de ţar, de şeful guvernului rus şi de generalul Alekseev, şeful Statului Major al armatei.

Înainte de plecare, generalul Joffre l-a avertizat asupra sentimentelor ruseşti faţă de România: „Rusia n-o să vă privească sosirea cu ochi buni. Feriţi-vă! „Totuşi, Berthelot nu putea bănui că inamiciţia faţă de o misiune militară franceză se putea exterioriza de o manieră atât de directă şi fără reticenţe în prezenţa unui martor, atunci când se pregătea o crimă.

De bună credinţă, ţarul îl însărcină pe Berthelot cu următorul mesaj pentru regele României: „Spuneţi-i regelui Ferdinand că sunt alături de el cu armatele mele, toate armatele mele şi că-l voi susţine până la ultimul om şi ultima kopeică”.

Nefericitul ţar se credea încă, asemeni predecesorilor săi, în situaţia de a decide şi a comanda… Câteva luni mai târziu, Nicolae al II-lea trebuia să abdice.

În *Memoriile* sale, Saint-Aulaire istoriseşte raportul

pe care i l-a făcut Berthelot asupra întrevederilor de la Petersburg:

„Preşedintele Consiliului, Stürmer, căruia m-a prezentat Paléologue, nu s-a obosit să-mi ascundă defetismul său. Vorbea pe un ton agresiv despre trădare şi pace separată. În ce-l priveşte pe generalul Alekseev, încă mai brutal decât Stürmer, mi-a spulberat ultimele iluzii ce-mi mai rămăseseră. Puţin politicos, m-a concediat după numai câteva minute. Nici măcar nu m-a invitat să iau loc, nu mi-a cerut veşti despre Joffre şi frontul francez. Nu mi-a vorbit despre România decât pentru a-mi spune, pe un ton foarte neplăcut: «Deoarece românii ţin aşa de mult să vă aibă alături, vă urez mult noroc, dar încercaţi să-i faceţi pe oamenii aceia să priceapă că România nu se apără în Carpaţi, ci pe Siret.» Şi cu un coupe-papier mi-a arătat pe o hartă – lovind cu nervozitate – linia de separaţie dintre Muntenia ce trebuia evacuată şi Moldova ce trebuia apărată, ca un taluz al Rusiei meridionale”.

Şi Saint-Aulaire adăugă: „Mai târziu, în lumina altor reflexii asemănătoare şi a unor decizii corespunzătoare, am descoperit aici primul indiciu al unui plan secret de împărţire a României, negociat în plin război de statele majore rus şi german”.

După luarea puterii de către bolşevici, în octombrie 1917, unul dintre primele lor acte a fost acela al publicării documentelor din arhivele secrete ruseşti privind relaţiile internaţionale.

În *Istoria democraţiei,* publicată sub direcţia lui Vladimir Potemkin, se găseşte capitolul „O cotitură în mersul războiului mondial”, versiunea rusă a negocierilor cu Puterile Centrale, în vederea semnării unei păci separate: „Încă din 1915, diplomaţia germană a început să facă sondaje. În acest scop, erau folosite serviciile regilor Danemarcei şi Suediei – dar mai ales agenţii germani, care abundau la Curtea Rusiei. Tratativele aveau loc prin intermediul unor persoane neoficiale şi în primul rând prin

acela al unei doamne de onoare ruse, Vasilcikova, pe care războiul a surprins-o în Austria, la proprietăţile sale. Vasilcikova avea relaţii la Curţile din Viena şi Petersburg. Ea i-a transmis lui Nicolae al II-lea trei scrisori în care se spunea că Wilhelm al II-lea era gata să încheie pace separată cu Rusia. În decembrie 1915, această doamnă de onoare a reuşit să se fofileze în Rusia şi a căutat să obţină o audienţă la ţar. Dar unele zvonuri au dezvăluit opiniei publice demersurile sale şi guvernul a fost silit s-o îndepărteze de Petersburg.

Alte tratative au fost iniţiate de membrii familiei ţarinei. În aprilie 1915, ţarina a primit o scrisoare de la fratele său, Ernest de Hesse, cu propunerea de-a angaja tratative de pace. Prinţul a trimis la Stockholm un om de încredere care trebuia să întâlnească un reprezentant al Curţii Rusiei. Dar delegatul guvernului rus nu s-a prezentat.

În februarie 1916, directorul agenţiei telegrafice suedeze Eclund, care avea legături cu Legaţia germană din Stockholm, a încercat şi el să angajeze tratative de pace cu miniştrii Germaniei şi Japoniei. În luna aprilie a aceluiaşi an, o întrevedere între aceştia din urmă a fost organizată la Stockholm prin intermediul faimosului milionar german Hugo Stinnes. Diplomatul german a pus problema tratativelor între Germania, Japonia şi Rusia. Ministrul japonez a declinat această propunere.

În iulie 1916, a avut loc la Stockholm o altă întrevedere, între bancherul Warburg – agent neoficial al guvernului german – şi adjunctul preşedintelui Dumei, Protopopov (mai târziu partizan cunoscut al faimosului Rasputin). Protopopov a comunicat această întrevedere mai multor membri ai Dumei, apoi a fost convocat de împărat, pentru a-i face un raport. În septembrie, ţarul îl numeşte pe Protopopov ministru de interne.

Toate aceste demersuri au fost făcute sub semnul diplomaţiei celei mai secrete, Sazonov, care era încă

ministru de externe, dezaprobându-le. Dar ele îşi găseau un oarecare sprijin la Curtea imperială. Ideea păcii separate era susţinută de Rasputin şi de preşedintele Consiliului de Miniştri, Stürmer. Când creaţia lui Rasputin, Protopopov, a fost numit ministru, atmosfera a devenit şi mai favorabilă păcii separate. Cu atât mai mult cu cât, în iulie 1916, Sazonov a fost concediat şi portofoliul Afacerilor Externe i-a fost încredinţat lui Stürmer".

În ce măsură corespunde realităţii acuzaţia adusă ţarinei de a fi patronat grupul care susţinea politica unei păci separate? Ea era preocupată, înainte de orice, să asigure succesiunea la tron. Din nefericire, ţareviciul suferea de hemofilie şi numai un singur călugăr din Siberia avea darul misterios de-a opri hemoragia… De aici influenţa lui Rasputin asupra ţarinei.

Rezultă din diversele relatări despre acest sinistru personaj – care a contribuit la prăbuşirea monarhiei, deja condamnată cu amânare, de altfel, încă din 1905 – că el a prevăzut sfârşitul tragic al dinastiei în caz de război. Era normal ca Rasputin – cunoscându-i-se influenţa asupra ţarinei – să fie utilizat de partizanii păcii separate ca un instrument în îndeplinirea scopurilor lor. Nu există nicio dovadă că ar fi fost în solda propagandei germane.

Generalul Denikin, care nu poate fi socotit simpatizantul tezelor bolşevice, confirma în lucrarea sa *Descompunerea armatei şi a puterii,* ascendentul lui Rasputin asupra cuplului imperial. Denikin scrie: „Într-o zi, după o masă oficială la Moghiliov, împărăteasa, plimbându-se prin grădină, a luat braţul lui Alekseev şi a adus vorba despre Rasputin. Puţin emoţionată, ea căuta să-l convingă că atitudinea lui faţă de Rasputin era nedreaptă, călugărul fiind un om minunat, un «sfânt». Că era calomniat, fiind un fidel familiei imperiale şi, mai ales, că vizita sa la Marele Cartier General va aduce noroc armatei. Alekseev a răspuns sec că problema – pentru el – era demult rezolvată şi dacă Rasputin se arată la Cartierul General, el, Alekseev,

părăseşte imediat postul de şef al statului major. «Este ultimul dumneavoastră cuvânt?» a întrebat împărăteasa. «Bineînţeles!» a răspuns Alekseev. Împărăteasa a întrerupt brusc discuţia şi a plecat fără a-şi lua la revedere”.

Această întrevedere, după însăşi mărturisirea generalului, a modificat atitudinea ţarului faţă de el.

Contrar opiniei formate, această atitudine, care în aparenţă, nu lăsa întru nimic de dorit, nu era, în realitate, marcată nici de duşmănie, nici de prietenie, nici măcar de încredere absolută. Împăratul nu iubea pe nimeni, în afară de fiul său, poate. Aceasta era tragedia acestui om şi şef de stat.

În mai multe rânduri, când Alekseev, neliniştit de nemulţumirea crescândă a poporului rus faţă de regim şi faţă de tron, a încercat să iasă din limitele unui raport militar şi să-i dea ţarului o idee justă asupra evenimentelor, de fiecare dată când a abordat chestiunea lui Rasputin şi a unui Cabinet responsabil, s-a lovit de aceeaşi privire impenetrabilă a împăratului – privire atât de bine cunoscută – şi de acest răspuns sec: „Ştiu, niciun cuvânt mai mult”.

Se pune întrebarea ce căuta Rasputin la Cartierul General al armatei? Ce legătură putea exista între extazurile sale mistice şi problemele de ordin militar ce-i preocupau pe ofiţerii superiori? A încercat să-i facă o vizită marelui duce Nikolai Nicolaievici, comandantul armatei, dar acesta din urmă l-a anunţat că-l aşteaptă pentru a-l spânzura!… Prudent, Rasputin n-a îndrăznit să-şi încerce forţa magnetică asupra marelui duce…

Iată şi alte detalii, de la generalul Denikin, despre rolul nefast al lui Rasputin, care susţinea grupul de partizani ai păcii separate cu Germania:

„Starea de spirit din armată era destul de favorabilă atât ideii monarhiste, cât şi dinastiei. Ar fi fost uşor de menţinut. Dar la Petersburg şi la Ţarskoie era ţesută o intrigă vâscoasă, făcută din noroi, corupţie şi crime.

Adevărul, bruiat de zvonuri fantastice, pătrundea în cele mai îndepărtate cotloane ale ţării şi ale armatei, stârnind când durere, când o bucurie răutăcioasă. Membrii dinastiei n-au ştiut să salvgardeze «ideea» pe care monarhiştii ortodocşi voiau s-o înconjoare cu o aureolă de grandoare, nobleţe şi veneraţie.

Nu vreau să scotocesc prin mâlul care debordează din ministere şi din apartamentele intime ale ţarului, la care avea acces sordidul şi cinicul «aprinzător de lumânări», dispunând după bunu-i plac de miniştri, conducători şi episcopi.

În acest timp, tot felul de zvonuri privind influenţa lui Rasputin ajungeau până pe front şi cenzura a strâns numeroase documente despre acest subiect, inclusiv scrisori ale soldaţilor armatei active. Dar o impresie fulgerătoare a produs acest cuvânt fatal: Trădare! referitor la împărătească. (Tot Memoriile generalului Denikin ne-o spun…)

În armată se repeta deschis, în orice loc şi la orice oră, că împărăteasa ar fi cerut cu insistenţă pacea separată. Că l-ar fi trădat pe mareşalul Kitchner, prevenindu-i pe germani de călătoria lui etc.

Istoria va elucida, fără îndoială, incontestabila influenţă negativă a ultimei ţarine asupra guvernului rus în perioada care a precedat revoluţia. Cât despre «trădarea» sa, acest zvon nefericit n-a fost confirmat de niciun fapt şi a fost mai târziu respins, ca urmare a anchetei duse de Comisia Muraviev, numită în acest scop de către guvernul provizoriu şi la care au luat parte reprezentanţi ai Sovietului”.

Când un general rus, identificându-se cu formula care a rezumat de-a lungul secolelor ideologia militară a armatei ruse: „Pentru credinţă, pentru ţar, pentru patrie”, se simte obligat să facă aceste mărturisiri, înţelegem dimensiunile anarhiei create de sinistrul personaj Rasputin şi cât de profundă era descompunerea morală a clasei

conducătoare.

Anarhia a început încă din vara lui 1915, ca urmare a înfrângerilor succesive suferite de armata rusă, al cărei comandant, marele duce Nicolae, era un adversar implacabil al oricărui proiect de pace separată. El era considerat de către guvern răspunzător de aceste înfrângeri. Dar înlocuirea sa ar fi produs nemulţumire, căci era foarte popular în armată. Conform legilor fundamentale ale imperiului, ţarul era şeful suprem al tuturor forţelor armate. În realitate, acest principiu îşi pierduse orice semnificaţie avută în timpul lui Petru cel Mare, păstrând doar o valoare simbolică.

Partizanii lui Rasputin au încercat, începând cu anul 1914, să acapareze toate posturile cheie. Prima victimă a fost Kokovţev, şeful guvernului, om de stat de pe vremea lui Stolîpin, Sazonov dând această explicaţie: „N-avea susţinători la Curte, cu toate că împăratul îi aprecia calităţile”. Aversiunea sa faţă de Rasputin îi atrăsese antipatia împărătesei, care, în anii ce-au precedat revoluţia, nu-i favoriza decât pe cei ce-i erau binevoitori lui Rasputin şi clicii sale. A fost eliberat din funcţiile sale la începutul lui 1914 şi înlocuit cu Goremîkin. Şi astfel, un om foarte competent în problemele administrative interne şi cu o putere de muncă excepţională, a fost înlocuit cu un bătrân debil. Numirea sa nu se datora intervenţiei directe a împărătesei, dar a fost dorită de Majestatea Sa din cauza prieteniei ce-l lega pe Rasputin de Goremîkin.

Între 1914 şi 1916 deci, şeful guvernului rus era omul de încredere al lui Rasputin. Avea în împărătească o protectoare puternică şi era adeptul păcii separate.

Cei care doreau continuarea războiului cereau înlocuirea ministrului de război, a cărui incapacitate făcuse să se creadă într-o trădare. Dar generalul Suhomlinov era o creaţie a lui Rasputin. Sazonov a fost însărcinat de colegii săi – partizani ai continuării războiului până la victoria finală – să-i vorbească ţarului „în mod

amănunţit despre incompetenţa generalului Suhomlinov”. Dar ţarul a cerut dovezi, căci ministrul de război, în rapoartele sale, arăta un optimism exagerat, fondat, bineînţeles, pe date false privitoare la înarmarea trupelor.

Comisiile Dumei şi chiar membrii guvernului erau sceptici faţă de afirmaţiile acestuia. Dovezile – „negru pe alb” – i-au fost procurate lui Sazonov de ambasadorul Franţei, Maurice Paléologue, care i-a comunicat că, „la rugămintea ministrului francez de război, i-a scris generalului Suhomlinov, mărturisindu-i dorinţa Franţei de a veni în ajutorul ruşilor, furnizându-le muniţia care le lipsea. La care Suhomlinov i-a răspuns printr-o scrisoare în care îi declara că Rusia n-avea nevoie de nimic fiind foarte bine echipată pentru un război de lungă durată. Paléologue i-a arătat lui Sazonov acest răspuns.

Datorită acestei probe, Suhomlinov, omul lui Rasputin, a fost înlocuit cu Polivanov, care se bucura de respectul opiniei publice şi care a fost primit cu aplauze în parlament (Duma). El aparţinea Partidului Liberal, inamic al lui Rasputin. Dar, după un an, Polivanov a fost îndepărtat de la putere.

Hotărârea ţarului de a prelua efectiv comanda armatei s-a lovit de opoziţia guvernului, care i-a adresat următoarea scrisoare: „Sire, binevoiţi a nu ne reproşa că îndrăznim să ne adresăm dumneavoastră cu toată sinceritatea. Datoria noastră de supuşi credincioşi, dragostea noastră faţă de dumneavoastră şi patrie, precum şi îngrijorarea noastră patriotică ne impun această sinceritate. Ieri, în cursul şedinţei prezidate de dumneavoastră, v-am prezentat rugămintea noastră unanimă ca marele duce Nicolae să nu fie înlocuit de la comanda armatei. Dar ne temem că Majestatea Voastră nu a binevoit să asculte rugămintea noastră, care este şi aceea – îndrăznim să spunem – a întregii Rusii ce v-a rămas credincioasă.

Sire, ne luăm încă o dată libertatea să vă spunem, că,

după umila noastră părere, o astfel de hotărâre comportă grave consecinţe pentru Rusia, pentru Majestatea Voastră înşivă şi pentru dinastie. Această şedinţă a marcat net profundele disensiuni dintre preşedintele Consiliului de Miniştri şi noi în aprecierea evenimentelor interne din Rusia şi a politicii guvernului. O astfel de situaţie este inadmisibilă. În momentul actual ea este cu atât mai funestă. În aceste condiţii, noi nu considerăm că mai putem sluji conform conştiinţei noastre patria şi pe Majestatea Voastră. „Urmau semnăturile a opt miniştri.

Ţarul l-a însărcinat pe Goremîkin să exprime nemulţumirea sa faţă de această demisie colectivă, fără însă a-şi schimba hotărârea.

El l-a eliberat pe marele duce Nicolae din funcţia de comandant-şef al armatei, l-a numit viceregе al Caucazului şi comandant-şef al armatei caucaziene. Ţarul nu proceda astfel din resentiment faţă de unchiul său, marele duce Nicolae. El acţiona fără să-şi dea seama, sub influenţa împărătesei. Aceasta, la rândul ei, îndemnată de partizanii lui Rasputin, îl acuza pe marele duce de intenţii ambiţioase, pe care acesta nu le avea, dar care, după ţarină, mergeau până la intenţia de-a ocupa tronul.

Ţarul nu admitea ideea unei păci separate, pe care o considera dezonorantă pentru Rusia şi o trădare faţă de aliaţi. Îndepărtarea marelui duce a însemnat preluarea efectivă a comenzii armatei de către ţar, ceea ce l-a obligat să se instaleze la Moghiliov. Ţarina devenea astfel instrumentul orb al „grupului Rasputin", conducând de fapt afacerile interne şi externe ale imperiului şi putând deci să intensifice negocierile cu Germania.

Primul său act a fost înlocuirea lui Goremîkin cu Stürmer, un protejat al lui Rasputin. Înlocuirea lui Goremîkin putea părea un nonsens. Şi el era prieten cu Rasputin şi se declarase în favoarea păcii separate cu Germania. El se bucura de prestigiu în cercurile reacţionare ca urmare a înăbuşirii revoluţiei din 1905 şi se

opusese reformelor propuse de Stolîpin. Era deci potrivit pentru interesele grupului Rasputin. Argumentul vârstei sale înaintate nu era suficient pentru a-i justifica înlocuirea, căci avea trecutul politic şi experienţa necesare acestui post.

În schimb, Stürmer, care lăsase o proastă impresie în funcţiile ocupate, era un simplu executant fără discernământ.

Împărăteasa, bolnavă şi exaltată, îi acorda toată încrederea, fiind convinsă că Stürmer era omul momentului.

Ca ministru de interne a fost impus Protopopov. Calităţile personale nu aveau mare importanţă în ochii împărătesei. Ei îi era de ajuns că acesta fusese ales de prietenul credincios „care se ruga pentru familia imperială”.

Sazonov încerca să justifice atitudinea ţarinei, ceea ce era firesc din partea unui monarhist convins, care a fost timp de şase ani ministrul afacerilor externe.

Dar numirea lui Stürmer apărea ca o provocare a ţarinei la adresa opiniei publice şi a Dumei. Numele său austriac nu-i atrăgea simpatii.

Mărturia lui Constantin Diamandi, ministrul României la Petersburg – şi mai târziu la Paris –, pune în lumină starea de confuzie şi contradicţiile ce domneau în acea perioadă în capitala imperiului: „Semnasem, în numele României, în decembrie 1915, acordul secret cu Rusia, Marea Britanie şi Franţa, în care se stipula intrarea României în război alături de Aliaţi şi împotriva Puterilor Centrale, în august 1916, precum şi avantajele teritoriale, prevăzute pentru România după victoria comună.

Nu mică mi-a fost mirarea când, pe 1 ianuarie 1916, la 11 dimineaţa, oră matinală pentru Rusia, mi-a fost anunţată vizita lui Goremîkin. Nu se obişnuia ca premierul rus să viziteze primul un ministru plenipotenţiar (al României, în cazul de faţă) pentru a-i prezenta urările de

Anul Nou. Eram, prin urmare, foarte curios.

Şi-a formulat urările, folosind în franceză expresia rusească tradiţională: «Am venit să vă doresc un an bun şi fericit!» Apoi, după câteva banalităţi, mi-a spus ex abrupto: «Ascultaţi-mă, Diamandi, pentru binele ţării dumneavoastră, nu intraţi în război».

— Excelenţa voastră, i-am răspuns, cunoaşte, fără îndoială, tratatul de alianţă pe care tocmai l-am semnat.

— Da, ştiu şi totuşi vă repet, Diamandi, pentru binele ţării dumneavoastră, n-o faceţi.

— Pot să vă întreb, Excelenţă, motivele acestei recomandări?

— Oh, sunt raţiuni ale politicii interne raseşti prea complicate pentru înţelegerea unui străin.

După ce a plecat, am telegrafiat imediat conţinutul acestei întrevederi lui Ion Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri român, în numele căruia negociasem îndelung tratatul de alianţă. Răspunsul a sosit sub forma unui mesaj foarte sec: «Sunt foarte surprins de conţinutul telegramei dvs. Probabil că aţi interpretat greşit cuvintele preşedintelui Consiliului de Miniştri rus.»

Câteva zile mai târziu, eram invitat la o mare vânătoare de elani, care avea loc în Lituania şi la care lua parte şi ambasadorul Japoniei, vicontele Ishii, un bun prieten. Seara, după cină, l-am luat deoparte şi i-am explicat pe ocolite ce mi se întâmplase, mărturisindu-i marea mea surpriză. «Surpriza dvs. ar fi şi mai mare – mi-a spus el – dacă aţi şti că domnul Goremîkin a venit şi la mine să mă roage să fac tot posibilul pentru a întârzia sosirea materialului de artilerie japonez cumpărat de ruşi de la noi şi plătit chiar în avans». Într-adevăr, Rusia avusese nevoie urgentă de artilerie, care nu-i putea sosi din Marea Britanie sau Franţa şi pe care nu era capabilă să şi-o fabrice în cantitate suficientă; în acest sens, ea cumpărase cu puţin timp înainte întreaga artilerie japoneză de campanie, cu muniţia aferentă. Japonia a

profitat de aceasta pentru a-şi reînnoi şi moderniza propria artilerie, făcând în acelaşi timp un serviciu aliaţilor, ceea ce n-o costa nimic.

Am transmis imediat lui Brătianu această informaţie, începându-mi telegrama cu formula: «Surpriza Excelenţei voastre se va transforma în stupefacţie când veţi afla că ambasadorul Japoniei mi-a mărturisit că…»

Este evident că în aceste demersuri Goremîkin reprezenta partida Curţii imperiale, care, dându-şi seama că prelungirea războiului îl ducea pe ţar la ruină, se străduia să-l oprească, încheind o pace separată cu Imperiile centrale. Or, deschiderea unui nou front în România însemna prelungirea războiului.

Am avut confirmarea acestui punct de vedere când, făcându-mi împreună cu Sazonov plimbarea săptămânală în Bois de Boulogne, i-am relatat această poveste.

— Oh, canalia bătrână, mi-a răspuns Sazonov, trebuia să bănuiesc. Pentru că Sazonov era credincios alianţei cu Marea Britanie şi Franţa şi susţinea continuarea războiului împotriva Germaniei şi Austro-Ungariei”.

Probabil că această grabă de a pune capăt războiului a determinat înlocuirea lui Goremîkin, argumentul lui Stürmer pentru a o convinge pe ţarină fiind că o pace separată ar produce o vie emoţie în rândurile opiniei publice ruseşti. Era deci indispensabil să se dea satisfacţie sensibilităţii naţionale. România trebuia să intre în război, iar Rusia, neputându-şi respecta angajamentele militare, ar fi forţat-o să capituleze, pentru ca ulterior, la tratatul de pace, să se poată proceda la următoarea împărţire: Austria urma să anexeze Muntenia; Rusia, Moldova iar Bulgaria, Dobrogea până la oraşul Mangalia. Astfel, Rusia devenea stăpână pe Gurile Dunării (Delta Dunării) şi pe cele două porturi româneşti: Constanţa şi Mangalia. Obţinând aceste compensaţii, pacea separată putea fi ratificată de către opinia publică rusească. Incontestabil, argumentul era de natură să satisfacă pe toată lumea… Expansiune rusească,

depăşind limitele teritoriale din timpul lui Alexandru I, care ocupase jumătate din Moldova, avansând graniţele Rusiei până la Prut.

Considerând că moralitatea nu constituie o normă în politica internaţională, pentru Rusia însă acest criteriu este nul, în virtutea misiunii istorice pe care şi-o inventase, justificând astfel desconsiderarea naţiunilor vecine.

În România, oricât de neverosimil ar părea, oamenii politici, chiar partizanii aplicării stricte a tratatelor cu Puterile Centrale, nu erau informaţi despre situaţia internă din Rusia. Ei ţineau seama numai de întinderea ei geografică, crezând dinastia Romanovilor foarte stabilă, datorită faptului că realizase Imperiul timp de trei secole. Acest imperiu devenise un factor important atât în Europa, cât şi în Asia. Ei remarcau puterea aristocraţiei, dar ignorau realităţile complexe ale acestui imperiu care păstra în secolul XX structura feudală a veacului XV.

O excepţie o constituiau câţiva oameni politici, refugiaţi din Basarabia, cum era Constantin Stere. El îşi făcuse studiile în Rusia; fusese deportat în Siberia şi cunoştea, deci, slăbiciunile regimului rusesc. Citea toate publicaţiile care apăreau în Rusia, referitoare la problemele sociale; supraveghea mişcările naţionalităţilor şi consolidarea forţelor revoluţionare.

În spatele somptuoasei faţade a clasei dominante, revoltele succesive alb ţăranilor dovedeau efervescenţa revoluţionară.

Potrivit statisticilor oficiale, situaţia se prezenta astfel:

Între 1826 şi 1829: 41 răscoale ţărăneşti între 1830 şi 1834: 46”.

Între 1835 şi 1839: 59”.

Între 1840 şi 1844: 101”.

Între 1845 şi 1849: 172”.

Între 1850 şi 1854: 137”.

Explicaţia acestei efervescenţe se află în datele

oficiale publicate în 1909 de Comitetul Central de Statistică a Ministerului de Interne, privind repartizarea proprietăţii agricole în 50 de departamente ale Rusiei europene (în afară de Finlanda, Polonia, Caucaz şi Siberia).

Statul... 138 200.000 hectare
Familia imperială... 7 900.000".
Bisericile... 1 900.000".
Mănăstirile... 800.000".
Oraşele... 2 100.000".
Diverse instituţii publice... 4 100.000".
Proprietari particulari şi alţii 101 700.000".
Ţăranii... 138.500.000".

Stere era sigur că revoluţia în Rusia va fi grăbită de război, aşa cum se întâmplase în 1905. O revoluţie social-economică, urmată de revoluţia naţionalităţilor. Prieten intim al lui Brătianu, colaborând la elaborarea reformelor electorală şi agrară, sentimentele sale antiruseşti erau considerate ca o urmare a deportării în Siberia, unde rămăsese mai mulţi ani. Ca basarabean, era foarte firesc ca Stere să lupte pentru eliberarea acestei provincii moldoveneşti. Este motivul pentru care nimeni nu credea în obiectivitatea judecăţii sale privind situaţia internaţională. El era convins de posibilitatea unei revoluţii în Rusia. În linii mari, şi Brătianu credea cu deosebire că Stere avea ideea fixă a unui „narodnik", adică a unei revoluţii „populiste".

Primind telegramele lui Diamandi, diplomat ce se bucura de întreaga sa încredere, Brătianu se găsea în faţa unei grave dileme. Cu toate că nu se îndoia de politica trădătoare a Rusiei faţă de România, nu putea reveni asupra angajamentului luat faţă de Aliaţi, fără a arunca oprobriul asupra României, care risca să piardă încrederea ce i se acordase.

Pe de altă parte, dacă Rusia semna pacea separată – la puţin timp după intrarea României în război –, ea

trebuia să suporte cheltuielile acestei păci, adică să revină la situaţia tragică din urmă cu un secol.

Într-o scrisoare adresată ţarului la 4 august 1916, preşedintele Poincaré îi atrăgea atenţia în termeni energici asupra necesităţii intrării României în război: „Generalul Joffre şi Statul Major francez apreciază că ne aflăm înaintea unei situaţii unice, pe care nu trebuie să o lăsăm să ne scape. O intervenţie românească imediată ar permite ruperea definitivă a echilibrului, în favoarea noastră. În câteva săptămâni, când zăpada va cădea peste Carpaţi, iar trecătorile vor rămâne în posesia inamicului, momentul util ar fi pierdut”.

Înaltul Comandament german îşi intensificase atacurile asupra localităţii Verdun şi-şi extinsese ofensiva pe tot frontul. Or, intervenţia României crea un nou front, obligându-i pe germani să-şi retragă o parte din divizii de pe frontul francez spre a le deplasa pe un nou câmp de luptă.

Brătianu nu lua niciodată hotărâri în pripă. El a meditat îndelung, elaborarea gândirii sale era lentă, pentru că examina argumentele pro şi contra. Dar, odată hotărârea luată, era de nezdruncinat în aplicarea ei.

Orice încercare de a se sustrage angajamentului luat, mai ales în faţa situaţiei critice în care se găsea Franţa, ar fi constituit aproape un act de trădare, dezonorant pentru România.

Cât despre Rusia, Brătianu refuza categoric să creadă că ţarul Nicolae al II-lea şi-ar fi putut trăda aliaţii. Primul ministru român nu cunoştea dimensiunile influenţei lui Rasputin, al cărui nume nici măcar nu era cunoscut – în acea vreme – în România. Întregul proces de descompunere a ţarismului era ignorat în ţara noastră, unde presa continua să fie liberă. Ziarele progermane ar fi putut, în deplină libertate, să dezvăluie grava situaţie în care se găsea Rusia. Dar nu au făcut-o. Explicaţia este simplă: nici ele nu o cunoşteau… înlocuirea lui Goremîkin

cu Stürmer nu a provocat nicio îngrijorare.

Opoziţia intervenţionistă şi cea progermană, la fel ca şi Brătianu, erau convinse că ţarul stăpânea bine situaţia. Singura persoană care făcea excepţie era Constantin Stere, dar el era un izolat.

Şeful guvernului român se împăcase cu ideea unei păci separate din partea Rusiei, convins fiind de victoria Puterilor aliate.

Această convingere devenise o axiomă după victoria de pe Marna. Soarta României era legată de cea a Franţei şi Brătianu nu concepea să dea înapoi.

În Brătianu puteau fi regăsite reminiscenţele tradiţiei generaţiei de la 1848: dragostea pentru Franţa, atât de prezentă în sufletele studenţilor revoluţionari care urmaseră cursurile lui Jules Michelet şi Edgar Quinet.

Şeful guvernului român nu putea concepe realizarea Daciei fără concursul Franţei. Şi, după doi ani de aşteptare febrilă, putea oare fi stăpânit elanul unei naţiuni care era animată, exaltată de ideea de eliberare a românilor de sub stăpânirea maghiară?

Filipescu îi spusese lui des Flers: „Veţi vedea armata noastră mergând la luptă. Sunt sigur că va merge. Sunt în joc viaţa şi fericirea noastră. De doi ani am această certitudine. Sper că, în cursul acestor mari evenimente, ţara mea va fi demnă de trecutul, istoria şi aliaţii săi. Dacă vor exista unele momente de incertitudine, nu vă grăbiţi s-o blamaţi. Dimpotrivă, iertaţi-o, pentru că, în ciuda defectelor pe care le poate avea şi a greşelilor pe care le-a putut comite, România are, cel puţin, acest merit: adoră Franţa.

Germanii s-au ocupat mult de noi, în timp ce dumneavoastră ne cam neglijaţi. Ei au invadat toate ramurile industriei noastre. Au ajutat cu capitalul şi metodele lor exploatările noastre petroliere şi comerţul cu cereale. Ne-au făcut să câştigăm mari sume de bani. N-a folosit la nimic... Ţara dumneavoastră este cea care a

rămas iubita noastră de suflet!”

Aceeaşi sensibilitate s-a manifestat în 1939.

România primise garanţii din partea Franţei şi a Angliei. La 19 aprilie 1939, ministrul nostru de externe, Grigore Gafencu, a fost primit în audienţă de Hitler. Cu o zi înainte fusese primit de Göring, care-i declarase net: „Dacă România este prietena noastră, o dorim puternică şi mare. Dacă participă la politica de încercuire, o vom abandona poftelor vecinilor ei: ungurii şi bulgarii. „Hitler a fost şi mai precis în declaraţiile sale către Gafencu: „Mi se atribuie intenţia de a încerca să refac măreţia Ungariei. De ce aş comite o asemenea imprudenţă? O Ungarie mare ar putea fi stânjenitoare pentru Reich. De altfel, ungurii ne-au arătat dintotdeauna cea mai crasă ingratitudine. Nu au nicio consideraţie şi nicio simpatie pentru minorităţile germane. În ce mă priveşte, nu mă interesează decât germanii mei. Am spus-o deschis contelui Csáky, care stătea chiar pe locul pe care îl ocupaţi acum. Şi le-am spus-o fără menajamente regentului Horthy şi lui Imredy: minorităţile germane din România şi din Iugoslavia nu vor să se mai întoarcă în Ungaria. Ele sunt mai bine tratate în noua lor patrie. Iar dacă aceste minorităţi nu vor acest lucru, nici Reichul nu îl vrea!

Ar exista, bineînţeles, un motiv pentru care i-am putea proteja pe unguri: au fost alături de noi în timpul Marelui Război. Dar aceasta nu este chiar exact. Noi am fost alături de ei, pentru a le aduce sprijin în războiul pe care Austro-Ungaria îl provocase din imprudenţă. Dacă aş fi fost la putere în 1914, nu m-aş fi supus pur şi simplu ultimatumului lui Berchtold, Tisza şi compania… Aş fi intervenit în negocierile dintre Austro-Ungaria şi Serbia. Era absurd să declari război ca să salvezi prestigiul Austro-Ungariei. Vechiul imperiu habsburgic era un anacronism. Un stat imposibil de apărat, pentru că era nedrept faţă de naţionalităţi. El aţâţa la ură şi-i folosea pe maghiari împotriva românilor, pe cehi împotriva germanilor, pe

slovaci împotriva ungurilor şi aşa mai departe. Iată de ce, în pofida originii mele austriece, nu am luptat pentru Austro-Ungaria. Am ţinut, ca german, să mă înrolez în armata germană. Dacă m-aş fi aflat în fruntea Germaniei în momentul în care a izbucnit ultimul război, aş fi propus împărţirea Austro-Ungariei potrivit criteriului etnic: germanii Germaniei, polonezii Poloniei, sârbii Serbiei, românii României. Vedeţi, principiul naţional trebuie să se afle la baza oricărei ordini durabile. Este motivul pentru care nu mă voi atinge de România. Şi nu voi încuraja nicio revendicare îndreptată împotriva ei, atâta vreme cât, bineînţeles, mi se va permite să contez pe prietenia ei.”[3] (Grigore Gafencu, *Ultimele zile ale Europei.)*

Hitler nu-şi manifestase nemulţumirea pentru faptul că România acceptase garanţii franco-engleze. El era dispus, la rândul lui, să ofere garanţii germane.

„Garanţiile franco-engleze – declara cancelarul Reichului – nu vă vor folosi la nimic. Dar nu mă formalizez. Cunosc slăbiciunea dumneavoastră pentru Franţa. Cu totul alta ar fi atitudinea mea dacă ar urma să participaţi alături de sovietici la vastul plan de încercuire a Germaniei, pe care îl pregăteşte guvernul de la Londra. Acest plan pune în pericol existenţa Reichului. Suntem hotărâţi să ne apărăm cu toate mijloacele”. (Grigore Gafencu, *op. cit.).*

La începutul lui mai 1939, Hitler l-a primit în audienţă pe profesorul Gheorghe Brătianu, fiul fostului prim-ministru român Ionel Brătianu. În cursul întrevederii, Hitler a reluat toate temele pe care le expusese ministrului afacerilor externe al României. El a insistat ca România să accepte garanţiile germane, fără ca prin aceasta să renunţe la garanţiile franco-engleze. Hitler l-a însărcinat pe Gheorghe Brătianu să-i comunice regelui Carol al II-lea propunerea sa şi să-l convingă s-o accepte. Dar regele nu a fost de acord ca garanţiile franco-engleze să fie completate

3 Text necolaţionat cu originalul în limba română la care nu a avut acces. (n.r.)

cu cele germane.

Dacă răspunsul ar fi fost afirmativ, Hitler ar fi folosit garanţiile germane cu prilejul negocierilor Ribbentrop-Molotov, iar Diktatul de la Viena nu ar fi existat.

Ca şi în 1916, România nu a vrut să facă opinie separată faţă de Franţa. Era o continuare a aceleiaşi atitudini, determinate mai degrabă de un complex sentimental, decât de un calcul făcut cu sânge rece.

Dar hotărârea din august 1916 comporta şi un element emotiv: cel creat de politica aberantă a Budapestei, de a maghiariza cu forţa pe români şi celelalte naţionalităţi, potrivit sloganului: „Ungaria va deveni maghiară sau nu va fi deloc”. Tenacitatea ungurilor ar fi meritat o cauză mai bună.

La 5 decembrie 1966, adică la 48 de ani după proclamarea unirii Transilvaniei cu România, Kádár, şeful guvernului comunist ungar, a cerut Congresului partidului comunist revizuirea tratatului de la Trianon. El era convins că va fi sprijinit de Rusia, aşa cum fusese şi Horthy, în 1940, susţinut de Hitler.

Pentru a uşura înţelegerea hotărârii luate de România în 1916, este necesar să cunoaştem raporturile dintre români şi unguri de-a lungul istoriei, excluzând orice deviere polemică.

(Traducere de Adrian IANCU)

V. Români şi maghiari

Pentru a putea înţelege problema originii românilor, problemă care a stârnit atâtea controverse, este necesar să precizăm cine au fost daco-geţii ai căror descendenţi sunt românii.

Spaţiul geografic Dacia a fost locuit încă din epoca neolitică. Săpăturile arheologice efectuate au dus la descoperirea unor unelte sculptate din piatră, a căror origine datează din epoca paleolitică. S-au găsit chiar urme ale epocii mezolitice, dar aceste descoperiri dintr-o perioadă atât de îndepărtată nu prezintă alt interes în

legătură cu problema daco-geţilor, decât acela de a pune în evidenţă existenţa neîntreruptă a unei populaţii în spaţiul dintre Nistru şi Tisa.

Populaţiile primitive au fost invadate de altele, care au adus metode noi, alte religii şi noi unelte de folosinţă zilnică. Aceste populaţii au fuzionat, creând noi forme de viaţă.

În opera sa clasică *Getica,* profesorul Pârvan, afirma că nu ne este permis să ne îndoim că, încă de la mijlocul mileniului II î.Hr.tot masivul carpatic… era locuit de tracii nordici, cunoscuţi mai târziu sub numele, tot iraniene, ca şi al agatârşilor, de daci şi de geţi".

Săpăturile arheologice au dus la descoperirea unor obiecte cu elemente indigene trace şi cu elemente scite. Contactul tracilor cu cultura sciţilor a avut loc către 550 – 500 î.Hr. În Moldova centrală şi de nord, în Transilvania şi în zona subcarpatică unde exista o cultură nord-tracică (Hallstatt).

Atunci când triburile războinice geto-dace, care locuiau pe valea Dunării, având drept vecini la vest pe celţi şi la nord-vest pe sciţi, au invadat Transilvania, populaţia autohtonă (tribul agatârşilor) a acceptat viaţa în comun, dispărând încetul cu încetul în masa invadatorilor.

Dacii au apărut din această fuziune. Ei urmau să joace mai târziu un rol important în istorie.

Asimilarea a fost uşoară, pentru că geto-dacii erau un fel de traci, după cum afirmă Herodot.

Prima invazie a sciţilor în Dacia a avut loc către anul 700 î.Hr. În pofida devastărilor, viaţa îşi relua cursul şi de îndată ce populaţia cunoştea din nou prosperitatea, continua să crească.

Profesorul universitar român Daicoviciu, care şi-a consacrat cercetările studierii Daciei pornind de la anul 197 î.Hr., a ajuns în 1960 la următoarea concluzie: „În orice caz, procesul de formare a triburilor tracice şi geto-dace era demult împlinit atunci când Darius, regele

perşilor, trecând cu oastea lui pe la anul 514 î.e.n. de-a lungul coastei răsăritene a Peninsulei Balcanice, pentru a se bate cu sciţii de la nordul Mării Negre, întâlneşte în calea sa nu numai seminţiile numeroase ale tracilor din sud, dar şi împotrivirea dârză a triburilor geto-dace din ţinuturile Dobrogei de azi. „Profesorul Daicoviciu este de părere că denumirea „Dac „ar putea proveni din cuvântul „Dacă „însemnând în limba geto-dacă pumnal-cuţit, armă caracteristică a acestei populaţii.

Ca şi daco-geţii, tracii aparţin marii familii indo-europene care s-a răspândit înspre Europa către anul 2000 î.Hr. Herodot menţionează existenţa geto-dacilor în secolul IV î.Hr.

Dar geto-dacii încep să capete o importanţă istorică abia din anul 326 î.Hr., când Alexandru cel Mare al Macedoniei a trecut Dunărea. În 300 î.Hr. geto-dacii din regiunea Munteniei realizează unirea mai multor triburi, reuşind astfel să-l învingă pe Lisimah, regele Traciei după moartea lui Alexandru.

Statul dac apare în toată puterea sa sub regele Burebista. Într-o inscripţie descoperită la Dionysopolis, Burebista este menţionat drept „primul şi cel mai puternic dintre toţi regii care au domnit vreodată în Tracia” (adică pe ansamblul teritoriului traco-geto-dac). Oricât de genial ar fi fost, Burebista nu ar fi reuşit să formeze un stat şi să constituie o organizaţie atât de puternică, dacă nu ar fi existat o fază preparatorie având o oarecare durată. Burebista a format un stat dac cu un centru puternic: Transilvania şi a atras celelalte triburi pentru a le reuni în cadrul unui stat unitar important.

Geniul său politic a ştiut să integreze triburile, cu regii şi clasele nobiliare ale acestora, într-un stat naţional: Dacia. Această realizare a regelui barbar era de natură să-l preocupe pe Cezar. Istoricul francez Jérôme Carcopino scrie, evocându-l pe Burebista: „Un barbar de geniu, regele Burebista a ştiut să supună autorităţii sale triburile,

fascinându-le cu viziunile sale inspirate. El le-a transmis un avânt invincibil, i-a vindecat de viciul beţiei, asigurându-i că vor câştiga nemurirea, promisă vitejilor ce vor cădea pe câmpul de bătălie. Le-a impus disciplina şi credinţa, pe care Mommsen a comparat-o pe bună dreptate cu cea a Islamului. Către anul 61, el a fost capabil să-i mobilizeze în căutarea unui imperiu. Nu încape îndoială că în acest an şi în cel următor a traversat Theissul cu războinicii săi, a zdrobit statul ce fusese constituit în jurul lacului Balaton. Puţin după aceea, Burebista a invadat Styria, iar tauriscii au fugit din faţa lui. Dacă ar fi continuat pe această cale, în câteva săptămâni ar fi ajuns fie la porţile Jaderului, fie la intrarea Aquíleei".

Faţă de această înaintare fulgerătoare, pe care nicio piedică n-o putea opri, la Roma impresia fu profundă. La propunerea lui Valenicus, a fost redactat un proiect care-i încredinţa lui Iulius Caesar misiunea de a apăra nordul Italiei, Dalmaţia şi de a recuceri văile Savei şi Dravei. Dar aceste măsuri n-au mai fost necesare, iar romanii s-au liniştit aflând că Burebista, în loc să-şi continue impetuoasa înaintare, s-a întors în Transilvania.

În martie, 59, forţele dace s-au îndreptat în direcţia opusă, către stepe, înaintând dincolo de Nistru, până la vechea colonie grecească Gibia (actuala Odessa), pe care au atacat-o şi distrus-o.

La ce foloseau aceste ofensive, atât de potrivnice tradiţiilor paşnice ale geto-dacilor? Este de presupus că Burebista avea nevoie de această probă de forţă pentru a-şi atrage toate triburile barbare. Împotriva cui însă pregătea el această confederaţie a dacilor, având drept centru Dacia? Fără îndoială, împotriva Romei, ale cărei legiuni ce se găseau pe malurile Dunării prezentau un pericol permanent. Înfiinţarea unui stat barbar, bine organizat, dotat cu o armată disciplinată, reprezenta un pericol virtual pentru Roma. Iulius Caesar a înţeles imediat proporţiile ameninţării dacilor. Aceasta îi amintea de forţa

Cartaginei şi îl făcea să se gândească la posibilitatea unei alianţe între Burebista şi Ariovist, conducătorul germanilor.

Planul lui Caesar era să-i pacifice pe gali, să-l lichideze pe Ariovist şi abia după aceea să-l înfrunte pe Burebista. Încă din anul 59, Caesar intenţionase să-l atace pe Burebista, „sperietoarea romanilor”, cum îl numea Strabon, care încercase să-şi consolideze legăturile cu Mithridate al VII-lea Eupător şi să încheie o alianţă cu Ariovist. El prezenta deci un pericol politic şi militar pentru Roma. Faptul avea să se confirme atunci când, vrând să se folosească de războiul civil pentru a deveni arbitrul destinului Romei, regele dacilor trimise în anul 48 emisari lui Pompei, care se retrăsese în Tesalia.

Din fericire pentru Caesar, emisarii lui Burebista au sosit prea târziu pentru ca dacii să mai poată interveni şi să modifice deznodământul. Pe de altă parte, incursiunile tot mai frecvente şi jafurile lor în Balcani făceau din ei nişte vecini deosebit de incomozi, cu atât mai mult cu cât aveau calităţi războinice sporite de organizarea militară copiată după cea a romanilor. Caesar hotărî să-i lichideze pe Burebista şi regatul său şi să-i readucă pe geto-daci la existenţa lor tribală. Ceea ce i-ar fi facilitat Romei jocul său politic obişnuit, folosind un trib împotriva altuia.

Suetonius ne oferă informaţii asupra giganticelor proiecte ale lui Caesar pentru campania împotriva dacilor. La rândul său, Strabon evalua la 200.000 de oameni armata lui Burebista, dar istoricii romani consideră cifra exagerată.

Războiul Romei împotriva Sarmizegetusei (capitala Daciei) a fost amânat cu un secol şi jumătate printr-o stranie coincidenţă. La 15 martie 44, Caesar era asasinat în senat şi în aceeaşi zi, la Sarmizegetusa, marele rege dac cădea sub loviturile de pumnal ale câtorva nobili, probabil regi ai unor triburi nemulţumite de autoritatea sa.

De îndată ce forţa centralizatoare a fost distrusă,

Dacia s-a împărţit mai întâi în patru, apoi în cinci părţi. Totuşi, nucleul statului dac, Transilvania, a rămas intact.

Moştenitorul regelui Burebista a fost marele preot Deceneu. Astfel ideea de unitate a lui Burebista era menţinută cel puţin în Transilvania, pentru a fi reluată cu o sută cincizeci de ani mai târziu de regele Decebal. Acesta era fără îndoială obsedat de marea personalitate a lui Burebista şi preocupat de ideea de a realiza această unitate, zădărnicită cu [o sută] patruzeci şi cinci de ani în urmă de forţele separatiste care-l uciseseră pe omul ales de zeul Zamolxis.

Decebal voia să învingă Roma şi s-o izgonească din Balcani. Era secondat, în incursiunile sale temerare, de dacii din Transilvania, unde se formase centrul dinamic al dacismului. Celelalte triburi geto-dace, care se temeau de puterea Romei, l-au urmat numai după ce acesta a obţinut câteva victorii împotriva romanilor.

Un adversar a cărui voinţă calmă şi luciditate politică erau completate de geniul militar, împăratul Traian, nu putea admite ca prezenţa Romei în Balcani să fie tulburată de invaziile dace, care ameninţau pe de altă parte şi posesiunile romane din Orientul Mijlociu.

Atacul fulger al dacilor în Moesia, în 86, cu participarea iazigilor, roxolanilor şi bastarnilor, a obligat Roma să mediteze asupra ameninţării acestui popor instabil, cu atât mai periculos cu cât era mânat de ambiţii nelimitate. Tacit a tras concluzia politică a acestei invazii: „se aflau în joc soarta taberelor fortificate ale legiunilor noastre şi chiar existenţa noastră”.

Între 86 şi 101, Roma a evaluat toate mijloacele de care dispunea Dacia pentru a rezista unui război de lungă durată. Duelul dintre Roma şi Sarmizegetusa a luat sfârşit, prin sinuciderea lui Decebal şi a generalilor săi şi prin dispariţia Daciei ca stat.

Dar odată cu dispariţia statului, au dispărut şi dacii de pe teritoriul lor?

De mai bine de un secol, istoricii unguri se străduiesc să arate că din cauza pierderilor suferite de populaţie şi a deportărilor ordonate de Traian, ca şi din cauza masacrelor, teritoriul Daciei a devenit un deşert care a fost colonizat la scurtă vreme după aceea de romani. Potrivit acestor afirmaţii, spaţiul geografic al Daciei a devenit de la o zi la alta un pustiu, romanii pierzând orice urmă a dacilor.

Cele două premise care stau la baza argumentaţiei istoricilor maghiari sunt următoarele: 1) populaţia daco-getă a fost exterminată după prăbuşirea rezistenţei regelui Decebal. Spaţiul a fost colonizat de supuşi romani aduşi din alte părţi ale imperiului. 2) Retragerea acestei populaţii romane a avut loc în acelaşi timp cu cea a legiunilor romane, sub domnia împăratului Aurelian.

Istorici maghiari afirmă că prezenţa daco-romanilor, ai căror descendenţi sunt românii de astăzi în Transilvania, se datorează unei imigraţii continue, începută la sfârşitul secolului al XIII-lea şi provenind din Peninsula Balcanică.

Istoricul ungur Alföldi András, specialist în istoria veche a Panoniei, susţinea într-o lucrare publicată la Budapesta în 1940: „Examinarea numelor proprii de pe inscripţii ne confirmă fără echivoc opinia că masacrarea dacilor în Transilvania a fost atât de mare, încât aceştia nu puteau constitui baza atât de lăudată a romanităţii în Dacia”. Această operă a istoricului maghiar a apărut cu două luni înainte de Dictatul de la Viena impus României de Hitler şi Mussolini şi avea drept scop justificarea împărţirii Transilvaniei.

În ceea ce priveşte colonizarea Daciei cu populaţie romană, retrasă în 275 de Aurelian, istoricul este la fel de expeditiv ca şi predecesorii săi, afirmând: „În istoria epocii imperiale încă nu se întâmplase ca un împărat să poată smulge cu bună ştiinţă rădăcinile chiar ale romanităţii dintr-o provincie pentru a le transplanta aiurea. Roma s-a retras în mod conştient din Transilvania, secătuind toate

izvoarele din care se alimentase până atunci romanitatea acestei provincii. Şi astfel a dispărut în mod natural orice urmă de viaţă romană din Transilvania”.

Să examinăm cele două premise care încearcă să demonstreze ştiinţific nu numai că dacii au dispărut în 105, fiind total exterminaţi, ci şi că în 275 colonii romani au fost evacuaţi în întregime.

S. Montero Díaz, profesor de istorie antică la Universitatea din Madrid, scrie într-un studiu intitulat „Milagro şi, pero no enigma”: „Originea poporului român este fără îndoială una din marile probleme istorice ale Europei orientale. La dificultăţile naturale în rezolvarea ei (absenţa surselor istorice şi a materialelor arheologice), trebuie să le adăugăm pe cele create de pasiunile politice. Problema originii românilor este strâns legată de polemica naţionalistă”.

Referindu-se la cartea lui Gheorghe Brătianu o *enigmă şi un miracol istoric,* Ferdinand Lot notează: „Unde pot fi plasaţi daco-romanii? Ungurii, sârbii, bulgarii, grecii nu vor cu niciun preţ ca aceştia să fie plasaţi nici în Transilvania, nici în Serbia, nici în Bulgaria, Macedonia sau pe valea Pindului. Şi totuşi, ei nu au căzut nici din cer, n-au apărut nici din străfundurile infernului. Această unanimitate împotriva românilor ne îndeamnă să adoptăm teza persistenţei daco-romane pe malul Dunării”.

Cea de-a doua premisă a istoricilor maghiari este că, după retragerea legiunilor romane, Dacia a rămas din nou pustie şi că populaţia care a dat naştere românilor a pătruns încetul cu încetul în sec. XIII, plecând din Balcani, în timp ce ungurii erau deja stabiliţi în Transilvania şi constituiseră statul maghiar.

În afară de ce ne-au adus la cunoştinţă cercetările arheologice (şi ele infirmă, fără nicio excepţie, o astfel de ipoteză), există şi o problemă de bun-simţ care impune concluzii contrare. După devastările suferite, Dacia trebuia reconstruită şi pentru aceasta Traian avea nevoie de

oameni care să nu coste nimic, de munca gratuită a sclavilor. Ar fi fost absurd să aducă acest material uman din alte provincii ale imperiului, câtă vreme el se afla pe teritoriul cucerit. Sute de mii de daci au refăcut drumurile, după tipicul roman, au construit tabele pentru legiunile care urmau să asigure pacea, au ridicat temple, băi, palate şi vile pentru cuceritori.

Traian, unul dintre cei mai mari administratori ai imperiului roman, nu confunda distrugerea politică a statului dac cu exterminarea unei populaţii de care avea nevoie.

După primul război, Decebal a trebuit să constate începutul dislocării regatului, prin faptul că o parte a geto-dacilor începuse să ia contact cu romanii. Victoriile unesc iar înfrângerile împrăştie oamenii, şi aceasta cu atât mai mult cu cât statul dac nu fusese pe deplin consolidat. Înţelegem de ce propunerile făcute de Decebal popoarelor vecine, de a încheia o alianţă împotriva duşmanului comun, romanii, au rămas fără efect. Decebal era izolat, înfrângerea sa era inevitabilă, rezistenţa lui înverşunată corespundea doar unui sentiment de mândrie sufletească.

Potrivit unui document militar descoperit la Porolissum, în Transilvania, ţara cucerită a devenit în 106 Dacia romană. Primul său guvernator (legatus Augusţti) a fost Terentius Scaunanus. Rolul său era, fără îndoială, de a asigura pacea în ţară, precum şi de a readuce populaţia refugiată în munţi spre câmpiile unde o aşteptau muncile agricole. Ceea ce îl ajuta să-şi supravegheze această populaţie foarte numeroasă care nu inspira nicio încredere Romei.

Cum era şi normal, în Dacia liberă existau două tendinţe: una în favoarea colaborării cu romanii, cealaltă pândind un moment de criză la Roma pentru a-şi lua revanşa. „Supuşii daci puteau, de altfel, să se transforme dintr-un moment într-altul în daci revoltaţi şi agresivi. La marginile Imperiului exista o lume barbară mişcătoare,

gata să înainteze sau să dea înapoi, în funcţie de forţa de atracţie şi de asimilare a lumii romane învecinate... Dacia romană, ca şi celelalte colonii, era un fenomen în plină mişcare; ca orice domeniu supus civilizării de-a lungul veacurilor, aşa cum se întâmplă astăzi în domeniul civilizării europene a Africii. „(J. Tourneur-Aumont, profesor de istorie la Universitatea din Poitiers.)

În anul 212, sub Caracalla, procesul de romanizare era încheiat. În secolul III, Regalianus, concurent al lui Gallienus (proclamat împărat în 280), la candidatura imperială, era un descendent al lui Decebal. Galerius a fost şi el un împărat roman de origine dacă; a fost acuzat că nutreşte speranţa de a schimba Imperiul roman într-un imperiu dac.

În 250, carpii au invadat Dacia, atraşi de bogăţiile acesteia. Dar unde se puteau refugia ţăranii, fie ei daci romanizaţi ori coloni romani stabiliţi în aceste ţinuturi de mai multe generaţii? Ei ştiau că atacurile triburilor barbare, venind din Scytia minor, erau mai frecvente în Peninsula Balcanică decât în Dacia. Scriitorul Ioannes Lydus demolează teza maghiară potrivit căreia Dacia rămăsese pustie în acel moment. Referindu-se la o epocă mai târzie, cea a lui Justinian (527 – 565), el notează că locuitorii provinciilor ameninţate preferau să fie invadaţi de barbari, decât să staţioneze printre ei armatele imperiale, care-i supuneau la munci şi dări foarte împovărătoare.

Din cauza atacurilor carpilor, cărora li se alăturase un mare număr de goţi, Aurelian a făcut o incursiune în Moesia, iar în urma victoriei sale, Senatul i-a acordat titlul de Carpicus Maximus.

Din motive strategice, dictate de o politică realistă, romanii au trebuit să părăsească Dacia.

Istoricul român Daicoviciu explică acest lucru: „Prin abandonarea Daciei, Imperiul a fost salvat. După o victorie asupra goţilor, Aurelian le-a permis acestora să se

instaleze în Dacia, sperând să salveze Peninsula Balcanică de incursiunile lor”.

Sextil Puşcariu apreciază pe bună dreptate: „Oricât de paradoxal ar părea, evacuarea Daciei de către armată şi de către serviciile oficiale şi abandonarea acesteia pradă barbarilor a fost una din cauzele care au favorizat conservarea romanizării pe malul stâng al Dunării. Dacă Roma ar fi opus o rezistenţă armată, invadatorii ar fi distrus tot. Prin faptul că s-a retras, populaţia autohtonă a fost cruţată”.

Săpăturile arheologice făcute de istoricii români în ultimii 45 ani au stabilit frontierele Daciei romane, care cuprindea aproximativ o jumătate din Dacia propriu-zisă, adică Banatul, Transilvania până mai sus de Cluj (Napoca) şi Oltenia până la râul Olt. Dincolo de Olt, în marea Valahie, o fâşie de teren forma o centură de siguranţă. Populaţiile geto-dace de dincolo de Olt şi din Moldova (unde triburile daco-carpe şi costobocii erau încă liberi) se aflau în afara graniţelor Daciei romane. La nord de Cluj se găseau dacii liberi, care ocupau Maramureşul şi regiunea Oradea – Satu-Mare. Neavând nicio încredere în aceste triburi geto-dace, romanii îi supuseseră unei supravegheri militare permanente.

În cartea sa *Românische Studien* apărută la Leipzig în 1871, Robert Rösler a contestat continuitatea populaţiei daco-romane după 270, pentru că „romanii nu căpătaseră în Dacia rădăcini suficient de adânci, iar elementele lor nu se grefaseră pe cele ale populaţiei supuse”. Principalul argument al lui Rösler este inexistenţa unei limbi daco-romane comune înainte de retragerea legiunilor romane şi absenţa unui teritoriu unitar al românilor înainte de împărţirea limbii în trei dialecte: dacoromân, macedoromân şi istroromân. El îşi susţine afirmaţia prin formarea limbii române, subliniind influenţa ilirică, care ar dovedi o viaţă comună în acelaşi spaţiu geografic şi nu în spaţiul Daciei.

La această teză, care neagă plasarea originii românilor în Dacia, s-a raliat Hunfalvy. El afirmă că românii au sosit în Transilvania după instalarea ungurilor în Europa. Deci un motiv pentru unguri de a-i considera pe românii din Transilvania drept străini, fiind o populaţie tolerată.

Există alte lucrări, în schimb, care contrazic teza lui Rösler.

În studiile sale critice despre originea românilor, apărute la Bonn în 1891, *Despre originea românilor* (studii etnografice asupra sudului Europei), Traugott Tamm ajunge la această concluzie: „Românii locuiesc şi astăzi acolo unde, în urmă cu peste 17 veacuri, trăiau străbunii lor. În stăpânirea provinciilor de la Dunărea de jos s-au succedat popoare după popoare, dar niciunul nu a reuşit să zdrobească existenţa naţională a românismului…”

Celebrul slavist Franz Miklósić scrie în *Elemente slave în limba română*: „Originea limbii române datează din secolul III, atunci când colonii romani s-au stabilit pe malul stâng al Dunării”.

Profesorul ceh J. Land-Pic, în cartea sa *Despre originea românilor,* publicată la Leipzig în 1880, afirmă categoric: „În niciun caz nu se poate susţine că românii care locuiesc la nord de Dunăre ar fi descendenţii românilor din Macedonia”.

În lucrarea sa *Istoria universală,* apărută la Leipzig în 1883, marele istoric german Leopold von Ranke susţine astfel originea daco-romană a românilor: „Dacia a fost organizată ca provincie romană. Autohtonii (adică românii) numesc şi astăzi drumul care duce din România spre Transilvania «calea Traianului», iar pasul de după Turnu-Roşu «poarta romanilor». Ei sunt descendenţii oamenilor pe care i-a dus Traian în Dacia din toate provinciile Imperiului roman. Provinciile dace erau romanizate, după cum o dovedeşte limba actuală a ţării – româna –, limba care s-a păstrat din acele timpuri străvechi până în zilele

noastre”.

Geograful Kiepert, a cărui hartă etnografică a Austro-Ungariei şi a naţionalităţilor din Europa centrală a fost publicată cu prilejul Congresului de la Berlin (1878), afirmă: „Soluţia problemei continuităţii poporului român în Dacia traiană constă mai ales în faptul că actualul teritoriu pe care se vorbeşte româneşte coincide aproape integral cu graniţele Imperiului roman şi cu cele ale provinciei Dacia. Consangvinitatea valahilor sau românilor de astăzi cu străbunii lor daci de acum două mii de ani este dovedită în modul cel mai evident prin unitatea înfăţişării lor exterioare, nu numai prin trăsăturile feţei, ci şi prin costumele lor, pe care poporul le-a păstrat aproape intacte. Costume pe care ni le arată numeroasele figuri de luptători daci aflate pe monumentele artistice ridicate spre slăvirea victoriilor lui Traian”.

Profesorul Julius Jung, fost elev al lui Mommsen, scria la Innsbruck în 1881: „Dacă ţinem seama de tot ce s-a spus mai sus, observăm că cea mai bună soluţie a problemei originii românilor este să admitem continuitatea poporului român în Dacia traiană, precum şi la sud, în Peninsula Balcanică”.

În 1943, într-o lucrare pe care am mai citat-o, profesorul Montero Díaz scria: „Noi nu credem în enigma poporului român. România există ca un bastion al latinităţii şi culturii înălţat pe substratul realizărilor colonizatoare ale lui Traian. Credem însă în miracolul românesc, acela de a fi salvat şi menţinut această continuitate de-a lungul a 18 secole, în mijlocul adversităţilor, printre neamuri ostile, cu preţul unor uluitoare fapte eroice”.

Nu vom cita tot ce au scris istorici ca Lavisse, Mommsen, Gibbon, ci ne vom limita să reproducem opinia istoricului francez Victor Durruy, autor al unei magistrale *Istorii a romanilor din timpurile vechi până la invaziile barbare* (Paris, 1879, vol V): „... În ciuda celor 1500 de ani de mizerii, românii sunt astăzi 12 milioane... Această

curajoasă populaţie romană din Dacia traiană, demnă de originile sale şi de cel care le-a dăruit primele cetăţi, a jucat în Carpaţi rolul lui Pelagius şi a tovarăşilor săi în Asturii, înfruntând cu eroism din înălţimea acestei fortăreţe inexpugnabile toate invaziile, recuperând pas cu pas terenul pierdut şi reconstituind, după treisprezece secole de lupte, o Italie nouă şi o Ţară Românească (Valahia) ale căror popoare de origine latină salută înălţarea lor la rangul de naţiuni libere".

Cartea lui Rösler *Studii romane* a fost publicată la Leipzig în 1871. Cum opiniile citate mai sus au fost formulate în anii 1879 – 1890, credem că putem afirma că ele constituie un răspuns la teoriile lui Rösler.

A încerca să demonstrezi formarea unei naţiuni prin vagi asemănări de limbă cu limba unui alt grup este o acţiune hazardată. Albert Grenier, profesor la Collège de France, făcea următoarele remarci: „Fonetica şi morfologia permit de fapt lingviştilor să stabilească nuanţe ce nu pot fi datate pe o hartă. Lingvistica este mai abstractă decât istoria. Teoriile sale au adesea un caracter ipotetic de care lingvistul însuşi e conştient, dar din cauza cărora se simte iritat în mod inconştient, atunci când le vede ignorate de nespecialişti".

Profesorul Brugmann, mare autoritate în domeniul filologiei comparate, afirmă, în *Compendiu de gramatică comparată a limbilorindo-europ ene,* apărut la Paris în 1905, că limba română s-a născut în Dacia: „... Astfel, dacă examinăm limbajele suficient cunoscute din trecut şi prezent, aflăm opt grupe (ramuri lingvistice) în cadrul familiei limbilor indo-europene: indo-iranian sau arian, armenian, grec, albanez, italic, celtic, germanic şi balto-slav... Ramura italică este formată din latină şi dialectele ostro-umbrice. Ca limbă literară, latina a pătruns în multe ţări şi s-a păstrat până în zilele noastre într-un mod comparabil sanscritei clasice. Latina a acoperit limbile ostro-umbrice, messica, etrusca, celtică şi greaca.

Mai târziu, limba română a depăşit graniţele Italiei, ajungând în Africa, Spania, Galia, Styria, Dacia, unde s-au născut dialecte şi grupuri de dialecte din care cea mai mare parte supravieţuiesc încă: portugheza, spaniola, provensala, franceza, reto-romana şi româna".

Cercetătorii filologi care se ocupă cu stabilirea originilor poporului român ar trebui să ţină seama de un fapt istoric bine cunoscut: primii coloni aduşi de Traian în Dacia, pentru a intensifica exploatarea aurului, argintului şi aramei, proveneau din regiunea iliro-dalmatică, cea mai apropiată provincie recent cucerită. Or, această populaţie iliro-dalmată era romanizată de mai bine de un secol. Limba sa cunoştea anumite alterări, inerente atunci când se pune problema însuşirii limbii unui alt popor. Prezenţa acestor popoare în Dacia, însumând un mare număr de oameni, instalaţi definitiv pe aceste locuri în care îşi găsiseră o ocupaţie, ar trebui luată în consideraţie atunci când se încearcă aplicarea legilor lingvistice pentru a localiza formarea primitivă a limbii române.

Bazându-se pe mărturiile unor scriitori ca Hieronymus Salvanius şi Priscus, în lucrarea sa *Romani şi români în ţările Dunării,* J. Jung ajunge la concluzia că populaţia rămasă în Dacia trăia în condiţii mai bune, din multe puncte de vedere, decât înainte. Năvălitorii germanici sau huni erau prea puţin numeroşi pentru a cultiva pământul, iar ocuparea teritoriului de către ei a durat prea puţin şi a fost prea schimbătoare pentru a putea fi vorba de o asimilare a indigenilor.

Faptul că goţii au adus în Spania miturile geto-dace şi au făcut cunoscute ibericilor marile figuri ale istoriei Daciei: Zamolxe, Burebista, Deceneu şi Decebal dovedeşte că ei au coabitat în spaţiul dacic, care, după o sută şaizeci de ani de romanizare, nu-şi uitase istoria. Dacă, în momentul în care goţii ocupau Dacia, nu ar mai fi existat populaţie dacă, cum ar fi putut lua cunoştinţă de istoria geto-dacilor? Conservarea până în zilele noastre în

Transilvania a unor denumiri gotice dovedeşte că acest trib germanic a trăit în mijlocul populaţiei dace şi a gepizilor.

În *Originile creştine,* Zeiller confirmă teza prezenţei dacilor după retragerea legiunilor romane.

W. von Wartburg, în lucrarea sa *Originile popoarelor romanice* (1939), susţine continuitatea poporului român. Nimic nu ne îndreptăţeşte să presupunem că ordinul lui Aurelian a fost urmat de întreaga populaţie. Un astfel de lucru ar fi în contradicţie cu tot ceea ce cunoaştem despre persistenţa coloniilor romane în regiunile evacuate.

Experienţa istorică a poporului român poate fi rezumată în această frază: apa trece, pietrele rămân. Fără îndoială, fecunditatea excepţională a poporului român a compensat pierderile de vieţi omeneşti. Dar la aceasta trebuie adăugată forţa sa de a asimila popoarele cu care a venit în contact. Astfel, slavii care au locuit împreună cu românii au fost complet asimilaţi.

Prezenţa permanentă a daco-romanilor în Dacia a fost favorizată de condiţia lor rurală. Ţăranii, nemaiavând protecţia legiunilor romane, s-au apărat de exterminare printr-o continuă luptă de guerilă.

Datorită intensificării cercetărilor arheologice, mai ales în ultimii patruzeci de ani, românii au putut răspunde tuturor întrebărilor şi împrăştia îndoielile din domeniul filologiei. Sextil Puşcariu a realizat în acest sens o operă excepţională, *Atlasul lingvistic român.*

Cum se poate explica faptul că istoricii unguri moderni reneagă vechile cronici maghiare, în care românii sunt consideraţi autohtoni în Dacia? Să fie vorba de un spirit critic, înzestrat cu o nouă metodă de cercetare a documentelor, sau de infiltrarea anumitor considerente politice?

În cronica *Gesta hungarorum* a faimosului notar al regelui Bela III, cunoscut sub numele de Anonymus, scrisă spre sfârşitul secolului XII, situaţia politică din

Transilvania este descrisă cu o atenţie surprinzătoare, folosindu-se un număr mic de surse autentice, pe care acesta le avea la dispoziţie în calitatea sa de înalt demnitar la curtea regelui. Iar când aceste surse îi lipseau, utiliza tradiţiile orale, încă nealterate în acea epocă. Avusese grijă să elimine faptele ce-i păreau basme lipsite de fundament, sau istorisirile pe care oamenii le înfrumuseţaseră prin legendă, dar în care nu putea descoperi nicio urmă a adevărului istoric.

Maghiarii sunt de origine fino-ugrică; triburile lor au locuit la început în regiunea munţilor Ural. Ca şi alte triburi din imediata vecinătate a Asiei, erau împinşi de mersul înainte al triburilor în căutare de spaţii mai bogate. Triburi nomade, fără o existenţă stabilă, ba chiar embrionară, aparţinând aceleiaşi rase. Triburile maghiare, ameninţate de pecenegi, l-au ales drept conducător pe Arpád. Ele au ajuns în Europa între 860 şi 890.

Fără îndoială, vechii cronicari, ca şi istoricii moderni prezintă stabilirea maghiarilor în Europa într-o formă idealizată.

În momentul sosirii ungurilor în Dacia, procesul de absorbţie a slavilor de către populaţia daco-romană era încheiat. Cronica rusă, aşa-numită a lui Nestor (*Povesti Vremea în let*), confirmă cronica notarului anonim în ceea ce priveşte sosirea maghiarilor în Europa.

Slavii au exercitat o puternică influenţă asupra organizării administrative a spaţiului ocupat. Spre deosebire de situaţia din Peninsula Balcanică, unde popoarele romanizate au fost slavizate, în Dacia, după trei secole, slavii au dispărut fiind complet asimilaţi de autohtonii daco-romani. Concluziile istoricilor români, slavişti de mare autoritate ca: Ion Bogdan, B.P. Haşdeu, iar dintre cei mai tineri: Emil Petrovici şi P.P. Panaitescu s-au pronunţat astfel în *Istoria României* (1960): „Populaţia băştinaşă, organizată în obşti, constituia un factor important şi necesar din punct de vedere economic,

contribuind prin dările în natură şi prestaţiile în muncă la care era supusă la întreţinerea războinicilor stăpânitori. Populaţia subjugată alimenta însă şi forţele militare ale cuceritorului, prin contingentele de războinici ce i se cereau de acesta. Obligaţiile faţă de vremelnicii stăpâni nu au fost uşoare. Abuzurile inerente unor vremi atât de agitate trebuie să fi fost frecvente. De aceea dominaţia populaţiilor nomade stânjenea desigur dezvoltarea forţelor de producţie, din care cauză, procesul intern de dezvoltare a comunităţilor a fost foarte lent până în momentul când obştea locală a primit un puternic impuls, începând cu secolul al VII-lea, din partea obştei slave.

În adevăr, în secolul VII, slavii de la noi se găseau într-o organizare similară celei a obştilor autohtone. Între comunităţile autohtone şi cele slave s-au stabilit raporturi de colaborare, chiar dacă slavii au deţinut în unele regiuni supremaţia militaro-politică".

Procesul de fuziune al slavilor cu populaţia autohtonă a început în secolul VII şi s-a încheiat la sfârşitul secolului IX. O dovadă că evoluţia spirituală era deja formată la populaţia daco-romană atunci când a venit în contact cu slavii o constituie faptul că terminologia creştină de bază este de origine latină, în timp ce termenii ce se referă la ierarhia şi organizarea Bisericii sunt slavi.

În momentul sosirii lor în Panonia, în secolul XI, triburile maghiare se găseau în inferioritate din punctul de vedere al dezvoltării sociale şi economice faţă de populaţiile băştinaşe.

De la zdrobirea imperiului avar de către Carol cel Mare (sfârşitul secolului VIII) şi până la năvălirea maghiarilor, nu mai existase invazie în Dacia.

Astfel, timp de două veacuri, adică până în 898, daco-romanii şi slavii au avut o viaţă paşnică. Se cere subliniat faptul că maghiarii nu au influenţat populaţia autohtonă daco-romano-slavă nici în ceea ce priveşte obiceiurile, nici ca limbă sau organizare. Putem de asemenea menţiona un

fapt important, şi anume că majoritatea nobililor maghiari erau de origine română. Documente datând din anii 1556 şi 1630 menţionează nobili români din ţinutul Făgăraşului, numindu-i „boerones”.

În cele două volume intitulate *Date istorice privind familiile nobile româneşti din Transilvania şi Ungaria,* publicate la Sibiu în 1894, istoricul Puşcariu oferă o serie de informaţii privind procesul de formare a nobilimii maghiare. De exemplu: Matei Corvin, cel mai mare rege al Ungariei după regele Ştefan (997 – 1038), aparţinea unei vechi familii feudale româneşti înrudită cu cea a Basarabilor. De altfel, în vremea regelui Matei Corvin (1458 – 1490), părerile asupra originii românilor erau cu totul altele decât cele ale istoricilor maghiari din secolul XX.

Umanistul Bonfin, istoric la curtea regelui Matei Corvin, îi descrie pe români ca fiind descendenţii colonilor romani aduşi de Traian în Dacia.

Cu toate încercările şcolii istorice maghiare, formată după 1918, de a anihila autoritatea cronicii notarului Anonymus (susţinând dispariţia naturală a oricărei urme de viaţă romană în Transilvania), critica istorică apreciază această cronică drept o sursă demnă de încredere.

De altfel, această tendinţă a istoricilor unguri a avut un efect benefic pentru cercetarea ştiinţifică din România, mai ales în domeniul arheologic. Datorită activităţii profesorului Daicoviciu, începută în 1926 şi continuată fără întrerupere de noi generaţii de istorici, s-a putut scoate la lumină o extraordinară documentaţie arheologică. Ea dovedeşte continuitatea daco-romanilor după retragerea legiunilor romane în timpul lui Aurelian. Ultima lucrare, *Problema continuităţii în Dacia, în lumina arheologiei şi numismaticii,* a profesorului Protase, publicată de Academia Română în 1966, este redactată după normele ştiinţifice cele mai severe şi se bazează pe cercetările şi concluziile obţinute în urma descoperirilor efectuate.

D. Protase valorifică două adevăruri rezultate din săpăturile arheologice realizate în spaţiul Transilvaniei. În primul rând că satul, mediul rural în ansamblul său, cu toate formele de manifestare ale vieţii tradiţionale, constituie baza continuităţii populaţiei autohtone în Dacia după plecarea romanilor. În al doilea rând, în lumina descoperirilor cunoscute acum, se constată pătrunderea şi stabilirea populaţiei libere daco-carpice pe teritoriul fostei provincii, imediat după retragerea romanilor. Avem de a face cu un fenomen de alimentare, de proporţii încă necunoscute, a populaţiei daco-romane de către elementele neromanizate venite din afara fostelor graniţe ale Daciei Traiane.

Protase completează şi întăreşte concluziile la care ajunseseră între anii 1938 şi 1954 istoricii români C. Daicoviciu, G.I. Brătianu, I. Nistor, M. Macrea, M. Petrovici.

De altfel, studiile filologice ale marelui profesor german Gamillscheg şi rezultatele la care a ajuns acesta coincid cu datele obţinute de arheologii şi istoricii români.

În prezent încercările noii şcoli istorice maghiare, condusă de Alföldi (şi reluând tezele lui Rösler), par atinse de un anume element de propagandă politică.

Indiferent de interesele politice pe care le-ar putea contrazice, *Gesta hangarorum* rămâne principala sursă demnă de încredere referitoare la situaţia politică din Transilvania în prima jumătate a secolului X. Existau în acea epocă în Transilvania trei formaţiuni politice care dispuneau de armate alcătuite din ţărani. Ele aveau în frunte trei voievozi (Menumorut, Glad şi Gelu). Voievodatul (ducatul) lui Gelu, ca şi celelalte voievodate, mai mari sau mai mici, dovedesc existenţa, înainte de invazia maghiarilor, a unei populaţii autohtone având deja o organizare statală.

După înfrângerea conducătorilor locali, care a avut loc în primii ani ai secolului X, maghiarii, stabiliţi în pustă,

dincolo de Tisa, nici nu au încorporat, nici nu au organizat Transilvania. Triburile maghiare îşi păstrau încă dorinţa de jaf, efectuând expediţii în ţările vecine, mai ales în Germania. Germanii, hotărâţi să pună capăt incursiunilor şi jafurilor pe teritoriul lor, i-au atacat pe maghiari în luna august 955 şi i-au învins la râul Lech.

Conducătorul triburilor ungare, Géza, având un remarcabil simţ politic, a înţeles că maghiarii nu-şi pot păstra forma tribală şi nici nu se pot opune convertirii la creştinism. Ei nu puteau trăi izolaţi, fără vreun contact cu celelalte popoare cu vechi tradiţii de civilizaţie. Géza le-a permis misionarilor şi predicatorilor creştini să vină în Ungaria, pregătind astfel terenul pentru fiul său Ştefan, cel care era menit să pună bazele regatului Ungariei. Înzestrat cu un autentic geniu politic, Ştefan a înţeles utilitatea convertirii maghiarilor. Datorită energiei sale, toate triburile s-au convertit în numai patru ani. Nu fusese condus spre Roma de vreun impuls religios, ci de un simplu calcul politic de o viziune superioară. Apoi a solicitat Papei coroana regală şi autorizaţia de a organiza Ungaria din punct de vedere ecleziastic.

Convertirea maghiarilor a fost cea mai mare victorie politică a regelui Ştefan. Încoronarea sa a avut loc în 1001. Dat fiind faptul că titlul şi coroana îi fuseseră atribuite de Papă, el deţinea puterea supremă nu prin aclamaţiile triburilor sale, ci printr-un drept divin. În momentul încoronării sale, regele Ştefan înfiinţa o nouă formă de existenţă politică pentru maghiari, creând un stat unificat. Dar moartea regelui în 1038 a marcat începutul unei lungi perioade de anarhie, punând în joc însăşi existenţa Ungariei ca stat.

Istoricul ungur Valentin Hóman (ministru al instrucţiei publice în 1942) precizează în cartea sa consacrată istoriei Ungariei după moartea regelui Ştefan: „Prin moartea Sfântului Ştefan, binecuvântata perioadă de pace care a durat şaptezeci de ani ia sfârşit. Asupra ţării s-

a abătut mizeria, din cauza complicaţiilor sângeroase, a luptelor pentru tron şi a războaielor exterminatoare”.

Avem deci explicaţia motivului pentru care Transilvania nu a fost organizată de puterea centrală a statului maghiar. Instabilitatea regală stânjenea continuitatea indispensabilă unei mari opere de organizare a teritoriilor cucerite.

În lucrarea citată mai sus, istoricul Hóman descrie diferitele aspecte ale anarhiei feudale: „Părţile aflate în conflict nu lăsau în urmă decât ruine… ţara întreagă, cu excepţia centrului, era împărţită între câteva familii care băteau monedă, întreţineau curţi precum regii şi îşi aveau propria armată”.

Se putea aştepta populaţia română, aflată în stare de sclavie, la vreun sentiment de dreptate din partea acestor feudali?

În timpul lungii domnii de 42 de ani a regelui Mathias Corvin, fiul lui Ioan Corvin şi nepot al lui Voicu (deci aparţinând unei familii româneşti), feudalii au fost dominaţi prin tactul şi energia acestui rege care a ştiut să înfrâneze spiritul anarhic al nobililor.

Istoricul ungur I. Acsady descrie situaţia: „După moartea lui Mathias, nobilii şi-au reluat cu uşurinţă actele de teroare, de jaf şi spoliere a văduvelor şi orfanilor şi în câteva luni ţara a revenit la o anarhie completă”.

Având în vedere situaţia externă, anarhia maghiară căpăta un sens dezonorant, într-un moment în care trupele turceşti sub comanda tânărului sultan Soliman ameninţau Ungaria. Poate că Ungaria ar fi trebuit să coopereze mai degrabă cu Moldova şi Ţara Românească, decât cu Polonia, pentru a forma împreună marea rezistenţă a Europei Centrale împotriva turcilor ce înaintau spre Occident.

Istoricul ungur Asztalos Miklós explică dezastrul bătăliei de la Mohács ca un deznodământ fatal al unei societăţi sfâşiate de anarhie şi „în cadrul căreia clasa conducătoare era lipsită de cel mai mic sentiment al

interesului comun, ocupându-se numai de interesele proprii şi sporindu-şi bunurile în detrimentul bunurilor publice”. La Mohács (29 august 1526), armata ungară a fost zdrobită în mai puţin de o oră. Dezastrul ungar, scrie Asztalos, a fost urmat în mod logic de un dezastru intern.

Care a fost reacţia clasei conducătoare după Mokács? Au suferit feudalii maghiari o emoţie violentă? Răspunsul ne este dat de Julius Szekfü: „Regele a căzut, regina a fugit din ţară… Palatinul Ştefan Báthory, după întoarcerea din bătălia de la Mohács, îşi petrecea timpul jefuind bunurile canonicilor de la Pécs, care se refugiaseră luând cu ei tezaurul bisericilor… Iar după bătălia de la Mohács, în pofida tuturor vicisitudinilor, fără să le pese că turcii instalaseră un paşă la Buda, nobilimea maghiară rămăsese aceeaşi. Orgoliul său se acomoda cu orice situaţie, oricât ar fi fost de umilitoare, cu condiţia să nu-i fie atinse bunurile şi privilegiile”.

Faptul că nobilimea maghiară nu a reuşit să creeze un stat unitar în sensul strict al termenului este un adevăr istoric.

Am crezut necesar să facem o incursiune în istoria dacilor şi a apariţiei şi stabilirii maghiarilor în Transilvania pentru a uşura înţelegerea situaţiei românilor „sub stăpânirea coroanei sfântului Ştefan”.

Potrivit surselor din secolele XII-XIV, în primii ani ai secolului XI Transilvania era o ţară foarte întinsă şi foarte bogată, argument serios pentru triburile maghiare unificate de regele Ştefan ca să râvnească aceste teritorii, în care se găseau, între altele, aur şi sare. Dorinţa lor de a stăpâni Transilvania avea şi un motiv politic. Populaţia daco-romană amestecată cu slavii s-ar fi putut uni cu pecenegii, punând astfel în pericol statul maghiar. Stabilirea maghiarilor în Transilvania nu a fost uşoară. Dovadă că, până la sfârşitul secolului XI, dominaţia regelui Ungariei nu este atestată de nicio sursă narativă sau documentară. Până şi numele acestei ţări, vechi centru dac

din timpul lui Burebista, constituie o probă. Numele vechi era Ultrasilva-Ultrasilvana-Transylvana (în latină). Şi Erdeelu-Edelen-Erdeel în limba maghiară; denumire însemnând în ambele limbi „ţara de dincolo de păduri”.

Abia la începutul secolului XII, în timpul domniei regelui Koloman (1095 – 1116), a început Ungaria să organizeze Transilvania. Teritoriile cucerite au devenit în mare parte proprietatea regilor maghiari.

Românii nu aveau organizare feudală. Ţăranii trăiau liber, organinizaţi în obşti. Începând cu sfârşitul secolului XII, regii Ungariei au luat pământurile ţăranilor români şi le-au dat unor personalităţi maghiare, punând astfel bazele feudalismului. Uzurparea nu era realizată numai de rege (care avea un drept de posesie „superior” – dominum eminens), ci şi de colaboratorii săi apropiaţi, de către aristocraţia maghiară şi de către clerul catolic, toţi ducând cu tenacitate o luptă violentă pentru acapararea colectivităţilor agricole. Biserica Catolică era protectoarea cea mai importantă a regalităţii, facilitând coroanei contactele externe, crescându-i prestigiul şi primind în schimb donaţii de mare valoare.

Primele documente asupra Transilvaniei datează din anii 1075 – 1138 şi se referă la donaţiile făcute unor mănăstiri. S-au constituit astfel domenii cu caracter feudal, proprietăţi ale bisericilor, care obţineau dreptul de a constrânge ţăranii să îndeplinească anumite obligaţii de muncă şi de predare a produselor, precum şi cel de a-i judeca. La începutul secolului al XIII-lea, se constituise o aristocraţie laică şi clericală, bogată şi puternică, având puteri absolute asupra ţărănimii, care era românească. Lupta acestei feudalităţi era dusă împotriva ţărănimii libere din colectivităţi, pentru a o reduce la starea de şerbie. Din punct de vedere juridic şi economic, oamenii erau consideraţi drept animale, aflate la discreţia stăpânului. Aşa se explică lupta continuă a ţărănimii exploatate împotriva feudalilor, de la răzbunarea

individuală la insurecţia colectivă. În toată istoria socio-politică a Transilvaniei între secolele XIII şi XIX, sunt menţionate luptele clasei ţărăneşti împotriva dominaţiei nobilimii, a cărei ferocitate a fost condamnată de istoricii maghiari, căci în sânul acestei nobilimi maghiare – din care cea mai mare parte descindea din şefii de triburi ce invadaseră Europa – subzista întreaga lor sălbăticie primitivă.

Procesul de îngenunchere şi de reducere la starea de şerbie a ţăranilor români poate fi urmărit prin evoluţia termenului *populi* – oameni liberi –, existent deja la sfârşitul secolului XII. Într-un act din 1283, *populi* devine sinonim cu şerbi: „populi sau iobagiones”. Tot astfel, în Constituţia din 1298 i se dă termenului „ţăran” (rusticus) sensul de şerb (quilibet rusticus sau iobagio).

Anarhia feudală făcea imposibilă, chiar la nivelul cel mai redus, administrarea justiţiei. Chiar dacă un rege al Ungariei ar fi vrut să facă o oarecare ordine, ar fi trebuit în primul rând să se apere împotriva propriilor curtezani, care complotau în permanenţă asasinarea regelui şi a familiei sale.

Istoricul maghiar I. Acsady descrie astfel situaţia regilor Ungariei: „Regele trebuia să se menţină prin sânge şi să extermine neîncetat prin foc şi sabie cruzimea bestiilor feroce ce sfâşiau până şi trupul ţării”. (*A magyar birodalom története,* I, pag. 415).

Nu exista, prin urmare, nicio autoritate pentru a-i stăvili pe feudali în exploatarea sclavilor.

În cea de-a doua jumătate a secolului XIII, fiul regelui Béla al IV-lea, Ştefan, l-a obligat pe bătrânul rege învins să-i recunoască prerogativele de suveranitate asupra Transilvaniei, care, în urma păcii încheiate în 1266, devenea, în fapt, o ţară separată. Feudalii erau, la începutul secolului XIV, atât de puternici, încât l-au constrâns pe Ludovic I s-a emită decretul din 11 decembrie 1351, prin care confirma Bula de Aur a regelui Andrei al II-

lea din 1222. Se recunoştea astfel nu numai puterea nobilimii, ci şi creşterea acesteia.

Ţărănimea română rămânea deci la discreţia feudalilor, adică în stare de totală aservire, lipsită de orice mijloc de apărare în afară de fuga în alte regiuni, tâlhăria sau revolta. La sfârşitul secolului XIV, uzurparea colectivităţilor de către feudali şi stat era aproape terminată, ţăranii fiind exploataţi în aceeaşi măsură de feudali şi de cler, al căror singur scop era îmbogăţirea. Războaiele duse de Ungaria secaseră tezaurul regal, iar cheltuielile statului erau tot mai mari. Nobilimea şi clerul erau scutite de impozite, întreaga povară căzând în sarcina orăşenilor şi a ţărănimii: este suficient să citim diploma regală din anul 1336, ca să ne dăm seama de draconicul spirit de inventivitate de care dădeau dovadă cancelariile regelui în materie de impozite. Se fixase, printre altele, o taxă de 3 groşi (10 dinari) pentru poarta unui iobag „prin care poate intra un car plin cu fân sau cu grâne”.

De vreme ce trezoreria regală avea neîncetat nevoie de bani, regii unguri recurgeau la contribuţii extraordinare, la început temporare – cum ar fi chemarea la armată pentru o acţiune militară –, dar care, cu timpul, au devenit permanente. Impozitelor în bani li se adăugau contribuţii în natură: ţăranii români erau obligaţi să plătească impozitul pe oi – la 50 de oi trebuiau predate o oaie gestantă şi un miel de un an. Obligaţiile faţă de Biserică au avut aceeaşi evoluţie, ca şi cele faţă de statul feudal, fiind, pe zi ce trecea, tot mai grele.

Ţăranii români au manifestat cu îndârjire, între 1371 şi 1398, încercând să-şi apere autonomia faţă de puterea centrală. Un exemplu îl constituie opoziţia manifestată de ţăranii români din patru zone aparţinând oraşului Deva, în frunte cu conducătorii lor, de a se lăsa judecaţi potrivit legilor oficiale, ei cerând ca justiţia să fie administrată după „legea românilor” (Jus valachicum).

De fapt, întreaga Transilvanie cunoştea o stare de

agitaţie generală. Ea a fost determinată de actul din 28 iunie 1366, prin care se acorda nobilimii dreptul de a lichida „răufăcătorii de orice origine şi mai ales românii”. Măsurile dure prevăzute de actul din 1366 dovedesc existenţa populaţiei româneşti, în imensa ei majoritate ţărani. Fiind cea mai numeroasă şi cea mai oprimată, ea era pentru rege şi pentru nobilimea maghiară un subiect de nelinişte. În fiecare secol au existat răscoale ţărăneşti de proporţii mai mari sau mai mici, demonstrând intensificarea exploatării de către feudalitatea laică sau de către Biserică. O răscoală din 1437 a luat proporţiile unui adevărat război împotriva nobilimii. Masele ţărăneşti revoltate s-au organizat, au atacat castelele şi proprietăţile nobililor, au ars actele ce le acordau privilegii acestora şi i-au pedepsit cu cruzime pe nobilii capturaţi. Tabăra ţărănească se afla instalată pe dealul Bobâlna.

Orgoliul feudal a primit lecţia meritată; după lupte grele, ţăranii români şi unguri au obţinut o victorie totală. Trebuie subliniat faptul că la această bătălie au luat parte şi orăşeni săraci, lucrători din mine şi de la ocnele de sare, pe lângă ţăranii maghiari, români şi germani.

Caracterul acestei lupte era social, lipsind elementul naţional ca mobil al răscoalei, dat fiind faptul că exploatarea exercitată de către nobilime nu făcea discriminări din acest punct de vedere.

Ţăranii nu erau mânaţi de ura exterminatoare a luptei de clasă. Ei voiau numai să-i oblige pe nobilii maghiari să dovedească un strop de omenie.

Din acest motiv, în loc să continue lupta după victorie, ţăranii au vrut să negocieze, ceea ce, din punct de vedere insurecţional, era o gravă eroare de tactică, pe care nobilii au considerat-o drept semn de slăbiciune. Ţăranii cereau pur şi simplu îndepărtarea cauzelor care-i obligaseră la răscoală, în speţă: anularea dijmelor datorate Bisericii, în monedă nouă, „dată înapoi cu trei ani”, anularea excomunicării rostite de episcopul Lepes

împotriva ţăranilor, renunţarea din partea proprietarilor de pământuri de a pune impozite, precum şi de a percepe a noua parte din producţia de grâu, vin, pâine etc.; dreptul ţăranului de a transmite bunurile prin testament (puţinul care-i rămânea după moarte îi revenea nobilului); să nu fie chemat sub arme fără motive suficiente; să nu se mai rechiziţioneze pentru armată bunurile ţăranilor fără rambursare; să se pună capăt presiunilor abuzive ale nobililor şi înalţilor funcţionari asupra iobagilor etc. Cele mai importante rezultate ale răscoalei au fost următoarele: dreptul de a se strămuta în mod liber, recunoaşterea ţăranilor ca locuitori de drept alături de nobili (nobiles et regnicolae). Şi-au recăpătat şi fostele libertăţi; au scăpat de jugul iobăgiei; li s-a acordat revizuirea viitoarelor raporturi cu proprietarii feudali ai Bisericii şi Statului. Astăzi, aceste revendicări ni se par lipsite de importanţă. Dar în cadrul statului feudal, după trei veacuri de uzurpare a drepturilor ţăranilor, ele constituie o victorie asupra privilegiilor clasei conducătoare a statului feudal.

Dar revendicările nu se limitau numai la problemele economice; ele au căpătat adevăratul lor caracter revoluţionar prin înscrierea între condiţiile înţelegerii a unor revendicări politice: erau consideraţi ca locuitori ai ţării (subliniem faptul că românii formau majoritatea populaţiei). Ţăranii erau consideraţi implicit, din punct de vedere politic, ca o „colectivitate a locuitorilor maghiari şi români în aceste părţi ale Transilvaniei” (universitatis Regnicolarum hungarorum et valachorum in his partibus Transilvaniae).

Reprezentanţii ţăranilor şi orăşenilor aveau dreptul de a se aduna în luna mai a fiecărui an pe dealul Bobâlna, contracarând astfel adunarea nobililor. În cadrul acestei reuniuni anuale a oamenilor simpli se discutau comportamentul şi acţiunile aristocraţiei, în scopul de a limita puterea acesteia.

Nu exagerăm dacă afirmăm că ţăranii revoluţionari

din anii 1437 – 1438 anticipau spiritul Revoluţiei Franceze.

Revoluţionarii de pe dealul Bobâlna aveau forţa necesară pentru a putea zdrobi tot eşafodajul celui mai sinistru stat feudal. Dar, datorită naivităţii lor, precum şi a lipsei unei minorităţi conducătoare care să nu se lase înşelată, victoria lor a fost vană.

Naivitatea politică într-o luptă revoluţionară, cum a fost cea dusă de ţăranii iobagi, va duce în mod fatal la o înfrângere, în pofida elanului extraordinar al răscoalei şi a numărului superior de participanţi.

Nobilii şi Biserica catolică au căzut la înţelegere, dar numai ca un armistiţiu care să le permită regruparea forţelor, pentru a transforma eşecul în victorie.

Convinşi de buna credinţă a privilegiaţilor (privilegialitor) şi mulţumiţi de faptul că le-au fost acceptate condiţiile, ţăranii şi-au părăsit întăririle, întorcându-se fiecare la treburile sale.

Având simţul politic al necesităţii de a exploata fără întârziere naivitatea răsculaţilor, feudalii s-au întâlnit la Căpâlna sub conducerea lui Lorand Lepes, vice-voievod al Transilvaniei şi frate al episcopului, pentru a constitui „Uniunea frăţească” (fraterna unis) împotriva duşmanului, adică a ţăranilor.

Hotărârile luate nu au fost secrete. Ele au fost aduse la cunoştinţă comunelor, subliniindu-se faptul că au fost dezbătute măsuri „pentru a lichida pentru totdeauna şi complet răutatea şi revolta blestemaţilor ţărani” (potervie et rebelliones nefandissorum rusticorum contricione et iradicacione).

Se poate spune că la reuniunile de la Căpâlna, ca şi la cele ulterioare de la Turda, s-au pus bazele politicii ungurilor faţă de români, având în vedere faptul că aceştia din urmă formau majoritatea populaţiei. Această concepţie politică a rămas neschimbată până la prăbuşirea statului maghiar, în 1918.

Printre alte măsuri luate la 16 septembrie 1437 se

numără şi crearea uniunii cunoscute în istorie sub numele de „Unio triumf nationum”. Naţiunea română a fost exclusă din această uniune şi împiedicată astfel să participe la viaţa politică a ţării. Atât nobilimea feudală, cât şi înaltul cler catolic considerau populaţia română un pericol permanent. Înfrângerea suferită la Bobâlna era un avertisment, privilegiaţii identificând în insurecţia socială elementul naţional daco-român în forma sa embrionară.

Nu se poate nega faptul că maghiarii nu au avut continuitate, tenacitate, o inventivitate fertilă în lupta dusă timp de aproape cinci secole după proclamarea Unio trium nationum. Cu toate că în acest duel au fost învinşi, îndârjirea lor într-o politică absolut nerealistă este impresionantă şi nu degeaba s-a vorbit mai târziu de temperamentul bovaric al maghiarilor. Marea nobilime, baronii şi clerul, formau o putere pe care regele n-o putea stăvili. Ei smulgeau puterii centrale tot mai multe privilegii pentru a fi scutiţi de obligaţiile faţă de stat.

La moartea regelui Sigismund, la sfârşitul anului 1437, tronul a fost ocupat de prinţul Albert de Austria. Înaintea încoronării sale, dieta a pus mai multe condiţii, între care cea care îl obliga pe rege să asigure singur apărarea ţării şi a frontierelor, plătind soldaţii din propriul tezaur. Tocmai atunci turcii înaintau ca o avalanşă spre graniţele Ungariei.

În caz de mare primejdie, regele putea decreta mobilizarea generală, dar nobilii nu erau de acord să lupte în afara graniţelor. În 1438, turcii au invadat Transilvania.

Nobilimea privea cu indiferenţă acţiunile devastatoare, aşteptând ca regele să-şi îndeplinească obligaţiile. Regele a putut să adune, în grabă şi cu mari dificultăţi, 24.000 de soldaţi pe care trebuia să-i opună armatei turce de 100.000 de oameni, comandaţi de sultanul Murad.

La rândul ei, marea nobilime ducea şi ea un război neîntrerupt pentru a-şi anexa pământurile nobilimii mici şi

mijlocii. Această categorie socială, întrunită într-un „partid al micii nobilimi”, era obligată să se unească cu ţărănimea, pe care o proteja, sfârşind chiar prin a participa la marea răscoală populară din 1514, condusă de Gheorghe Doja, un ţăran secui care, prin curajul său în timpul războaielor împotriva turcilor, ajunsese să facă parte din mica nobilime. Având un temperament revoluţionar, el era convins că numai prin luptă vor putea ţăranii să scape de obligaţiile feudale şi să obţină libertatea şi dreptul la o existenţă mai omenească. Gh. Doja i-a chemat la luptă. 40.000 de oameni au răspuns de îndată la acest apel; ţărani şi orăşeni săraci s-au strâns pe câmpul de la Rakos.

Graba cu care s-a răspuns la chemarea lui Doja, ecoul acesteia pe întreg teritoriul Ungariei dovedesc dorinţa clasei exploatate de a scăpa de obligaţiile abuzive impuse de nobilime. Nu mai era vorba de una din acele răscoale ţărăneşti care izbucneau ici şi colo în diferite puncte din Ungaria.

De această dată, ţăranii, conştienţi de dreptatea cauzei şi de forţa lor, au început o mare revoluţie populară.

Pe cât de modeste fuseseră condiţiile răsculaţilor din 1437, pe atât de dure au fost cele ale lui Doja. El cerea ţăranilor să distrugă nobilimea şi să-şi recunoască prin forţa armelor libertatea confiscată de aceasta, pentru a-şi asigura un viitor omenos.

Într-o scrisoare adresată Papei, datată 3 iulie 1514 şi rezumată de istoricul H. Marozali în „Nagy Kepes Tőrténet”, regele Vladislav se plângea că ţăranii şi ciobanii s-au răsculat pentru a scăpa de iobăgie şi pentru a-şi obţine libertatea. Aceste obiective politice constituiau, evident, aspiraţii criminale, având în vedere categoria socială a ţăranilor.

În Ţara Bârsei – unde populaţia era exclusiv românească – a fost nevoie să se trimită o armată feudală împotriva ţăranilor şi iobagilor răsculaţi (populares et coloni rebelles).

În toate ţările, după o revoltă urmează o serie de reforme, având, la baza lor revendicările ce au dus la starea insurecţională. Or, în logica nobilimii maghiare, orice reformă ar fi însemnat confirmarea legitimităţii insurecţiei şi, implicit, o contestare parţială a privilegiilor feudale.

Teroarea declanşată după încheierea luptelor a luat proporţii monstruoase, pentru ca oamenii înspăimântaţi să nu se mai gândească la o nouă răscoală. După victoria împotriva duşmanului intern, nobilimea şi biserica s-au crezut în drept să sporească obligaţiile ţărănimii faţă de stăpânii feudali, Biserică şi Stat.

Dieta convocată după răscoala lui Doja a fost numită „dieta sălbatică”. Legiuitorii, avându-l în frunte pe Ştefan Werböczi, au redactat codul (scris cu sânge de iobagi) cunoscut sub numele de „Tripartitum”. Ei stabileau drept pedeapsă a ţărănimii „iobăgia totală şi eternă” (mera et perpetua servitus et rusticitate). Ţăranii au redevenit şerbi, legaţi pentru totdeauna de pământ (glebae adscripti).

Profunda convulsie socială din 1514 a precedat cu numai doisprezece ani dezastrul de la Mohács, care a avut ca urmare transformarea unei bune părţi a Ungariei în paşalâc turcesc.

După represiune, o parte din ţărani au fugit în Moldova şi Ţara Românească.

Şi totuşi, emigrările au fost compensate de o natalitate impresionantă la români, după cum afirmă prinţul Aparfi într-o scrisoare trimisă din Bistriţa în 1676, bazată pe rapoarte oficiale. Există numeroase surse care confirmă spusele prinţului Aparfi; astfel, în „Chronograhia Transilvaniae” din 1550, Georg Reichersdorff constată că, pe lângă saşi şi unguri, românii sunt preponderenţi la sate. Anton Veranesics susţinea, de asemenea, că Transilvania era locuită de trei naţiuni: unguri, saxoni (saşi) şi secui, la care se adăugau românii, al căror număr era egal cu

celelalte trei naţiuni luate împreună. O altă confirmare a densităţii populaţiei româneşti din acele timpuri vine din partea italianului Giovannandrea Gomo, care fusese multă vreme colonel în armata transilvană, deci în măsură să cunoască realitatea prin contactul direct. Fostul ofiţer recunoştea că cea de-a treia naţiune era cea a românilor, răspândiţi în toată ţara, fiind în majoritate agricultori.

Limba lor este diferită de cea a ungurilor, pentru că ei afirmă că sunt descendenţi ai vechilor coloni pe care Tiberius (de fapt Traian) i-a adus să lupte împotriva lui Decebal. Ei au fost lăsaţi apoi în aceste locuri de către Aurelian pentru a apăra graniţele imperiului. De aceea continuă să vorbească într-o limbă identică vechii limbi romane. Locuitorii satelor aprovizionează oraşele cu toate bunurile necesare: brânză, lapte, fructe şi alte alimente…

Faptul că în secolul XVI ţăranii români, analfabeţi şi reduşi la starea de şerbie, copleşiţi de povara maghiară, păstrau, după cincisprezece veacuri, cu atâta claritate ideea originii lor romane este fără îndoială un fenomen de rezistenţă morală rar înregistrat de Istorie.

În ceea ce priveşte caracterul latin al limbii vorbite de ţăranii români, Giovannadrea Gom era cu totul calificat, dat fiind faptul că era italian, să stabilească asemănările. Observaţiile lui asupra Banatului, pe care-l numeşte „Valachia Cisalpina” sau „Valachia Citerior”, sunt interesante pentru că diferenţiază această provincie de Valachia Transalpina, adică de Valahia propriu-zisă, acordându-i celei dintâi, prin situaţia demografică, statutul de ţară românească.

Un călător francez, J.J. Bongars, trecând prin Transilvania în drum spre Constantinopol, a constatat că în această ţară se vorbeşte mai mult româneşte decât ungureşte.

Către mijlocul secolului XVIII, Jean Troster şi Hiltelrand, aflaţi în trecere prin Transilvania, constatau că cea de-a treia naţiune (ei credeau că ungurii şi secuii

formau o singură naţiune, iar saşii, a doua) era cea a românilor sau valahilor. Cu toate că, din punct de vedere politic, nu erau luaţi în seamă, ei depăşeau numeric celelalte naţiuni luate împreună.

Dacă luăm în consideraţie aceste constatări, putem înţelege atitudinea marii aristocraţii maghiare: 1) populaţia cea mai numeroasă din Transilvania era formată de români, care, reduşi la starea de iobăgie, erau exploataţi cu ferocitate; 2) aceşti ţărani analfabeţi erau conştienţi istoric de îndepărtata lor origine romană şi, prin urmare, de faptul că ei constituiau populaţia autohtonă; 3) era deci logic ca, în interiorul tuturor răscoalelor, ei să formeze majoritatea şi, din cauza exploatării la care erau supuşi, să fie şi mai îndârjiţi în lupta împotriva feudalităţii.

Date fiind aceste constatări, pentru a apăra prin toate mijloacele o minoritate ce deţinea puterea, împotriva unei majorităţi aservită şi dominată, politica maghiară a dus la „subminarea” Ungariei, stat al cărui punct culminant a fost atins prin dezagregarea monarhiei în 1918.

În 1541, Transilvania a devenit un principat autonom, situaţie politică ce nu convenea Austriei, nici din punct de vedere economic şi mai ales din punct de vedere militar. Datorită faptului că apărarea Austriei consta în munţii Carpaţi, acest avantaj strategic nu putea scăpa militarilor, fapt ce a determinat politica Vienei faţă de Transilvania. Autonomia principatului depindea de ordinea socială, care trebuia să ducă la dispariţia permanentei tensiuni – aproape revoluţionare – dintre ţărănime şi feudali. Erau necesare deci organizarea unei armate şi o politică internă suplă.

Conştienţi de situaţia precară a principatului Transilvaniei, românii s-au îndreptat către aliaţii lor naturali, Moldova şi Valahia (numită şi Ţara Românească). La marea adunare de la Sighişoara, ardelenii au hotărât „să se trimită din partea acestei diete emisari către

voievozii Moldovei şi Valahiei şi să li se propună chiar prietenia acestei ţări a Transilvaniei”.

O asemenea dorinţă de colaborare a celor trei principate române deschidea perspective ameninţătoare pentru imperiul turc, care cunoscuse, de-a lungul luptelor, rezistenţa românilor.

Având în vedere faptul că iniţiativa plecase din Transilvania, Sublima Poartă a avut abilitatea de a aplica în această provincie un regim mai blând decât în Moldova şi Valahia. Această măsură se datora şi existenţei unui grup de mari feudali, partizani ai lui Ferdinand de Habsburg, căruia voiau să-i cedeze Transilvania. Dar o bătălie neprevăzută între armatele Habsburgilor şi turcilor a luat sfârşit printr-o ruşinoasă înfrângere a lui Ferdinand, care a fost obligat să-i trimită daruri sultanului, rugându-l să accepte pacea. Sultanul a acceptat oferta, însă a condiţionat-o: Ferdinand trebuia să renunţe la titlul de rege al Ungariei, iar Poarta trebuia recunoscută ca putere suverană, percepând, totodată, şi un tribut. Acesta era raportul de forţe între Habsburgi şi turci în 1542. Şi, cu toate acestea, în ciuda victoriilor repurtate, Turcia intrase într-o zonă crepusculară, în timp ce Austria se afla într-o fază ascendentă.

În 1571, Ioan de Austria a învins flota navală a Turciei. Teritoriile cucerite de Imperiul otoman purtau în ele însele germenii decadenţei, explicabilă prin faptul că într-un stat atât de întins şi variat, puterea centrală îşi pierdea unitatea şi forţa.

Turcii încercau să-şi menţină cuceririle în Europa centrală, să-şi consolideze poziţiile şi chiar să şi le extindă. Casa de Austria voia să recupereze toate fostele regiuni ale regatului Ungariei şi să pătrundă, pe cât posibil, în sud-estul Europei centrale, spre Balcani. Anexarea Bosniei şi Herţegovinei în 1908, datorată lui Ärenthal, precum şi războiul declanşat în 1914 au fost ultimele etape ale unei politici de expansiune imperială, imposibil de realizat,

deoarece forţa internă care trebuia să o susţină era epuizată încă din 1848. Lupta dintre casa de Austria şi Imperiul otoman a fost neîntreruptă, cu scurte intervale de pace; pace care, de altfel, nu era respectată de niciuna din puteri. Timp de un secol şi jumătate, casa de Austria, chiar după o înfrângere, relua lupta, cu toate că-şi dădea seama că imperiul turc era încă puternic. În 1683, sub domnia lui Kara Mustafa, armatele turceşti au ajuns pentru a doua oară sub zidurile Vienei.

Austria a fost salvată de cavaleria şi armata poloneză sub comanda regelui Sobieski.

De la această înfrângere, forţa Turciei a continuat să scadă până la preluarea puterii de către Kemal Atatürk în 1921.

Trebuie să subliniem că una din principalele dispoziţii ale lui Ahmed Klem Prülü, cu prilejul semnării păcii de la Vasvar, la 10 august 1663, confirma autonomia Transilvaniei.

În secolul XVIII, principatul Transilvaniei se afla sub suveranitate turcească, păstrându-şi totuşi libertăţile, legile şi frontierele, precum şi dreptul de a-şi alege principele. Acest statut a fost recunoscut şi pe plan internaţional, până la înfrângerea turcilor de către armatele imperiale. În pofida recunoaşterii acestor drepturi, situaţia din Transilvania era deosebit de precară şi instabilă. Atunci când interesele Turciei o cereau, Transilvania era declarată pur şi simplu ţară cucerită prin sabie, iar principele considerat simplu guvernator. Dacă Transilvania încerca să reacţioneze, Turcia ameninţa să o transforme în paşalâc, dând drept exemplu situaţia Ungariei.

Mai mult decât prin tutela sa politică, Turcia sublinia situaţia de vasali a ardelenilor prin forme exterioare. Cu ocazia întronării sale, principele era escortat de trupe turceşti, reprezentanţii sultanului oferind noului „ales „însemnele domniei: coiful cuca, sceptrul şi mantia. Atât

principele, cât şi marea aristocraţie depunând jurământul de credinţă şi făceau act de vasalitate faţă de sultan, promiţând trimiterea periodică a unei sume de bani, stabilită anual ca impozit.

Intrarea vijelioasă a lui Mihai Viteazul – domn al Valahiei între anii 1593 şi 1601 – nu trebuie considerată ca expresie a ambiţiei unui om dotat cu calităţi excepţionale, ci ca o necesitate ce depăşea interesele propriei sale ţări şi anume aceea de a-i izgoni prin luptă pe turci din cele două ţări.

Cercetările făcute în ultimii treizeci de ani în biblioteci şi arhive au pus în lumină de minune figura acestui om genial din punct de vedere politic şi militar, care a fost mai întâi domn al Valahiei, apoi şi al Moldovei şi Transilvaniei.

Cardinalul Andrei Bathóry, ales principe al Transilvaniei în locul lui Sigismund Bathóry – care abdicase pentru a doua oară – nu împărtăşea aceleaşi idei cu Mihai Viteazul, care purta tratative cu Austria în vederea extinderii şi intensificării războiului împotriva otomanilor.

Astfel, un anume Bocskai, prinţ de Transilvania şi conducător al ungurilor răsculaţi împotriva Habsburgilor, a facilitat prin sprijinul său recucerirea de către turci a oraşelor pierdute.

Jugul turcesc devenea din ce în ce mai apăsător: în primul rând prin mărirea tributului anual, situaţia fiind aceeaşi în celelalte două principate româneşti. Faţă de aceste pretenţii nemăsurate, Sigismund Bathóry, principe ai Transilvaniei, se văzuse obligat să-l trimită în septembrie 1593 pe St. Kakas în misiune specială la regina Angliei, rugâna-o să intervină pe lângă Sublima Poartă pentru a slăbi cât de cât asuprirea.

Suferinţele îndurate de ţărani erau consecinţa lipsei de patriotism a nobilimii, care-şi continua exploatarea nemiloasă. Când Sigismund Bathóry a fost proclamat

major, Dieta i-a impus condiţia să guverneze ţara împreună cu un consiliu de magnaţi, autoritatea sa neavând nicio putere efectivă. Fiind bine intenţionat, principele ar fi vrut să adere la o coaliţie antiotomană, dar se temea de consiliul magnaţilor, care îl putea denunţa Turciei.

Cunoscând situaţia internă din Turcia şi toate slăbiciunile acesteia, Mihai Viteazul, domnul Ţării Româneşti, era convins că o acţiune bazată pe o unitate sinceră, reală şi hotărâtă a ţărilor creştine ar putea învinge armatele turceşti. Succesele turcilor nu erau datorate atât forţei lor militare, cât politicii lipsite de orizont a principilor creştini.

Luând iniţiativa luptei împotriva necredincioşilor, Papa Clement al VIII-lea a trimis în 1592 un emisar – Alex Cornuleus – în Transilvania, în Rusia, în ţinuturile cazacilor, în Valahia şi Moldova; Cornuleus avea misiunea de a redeştepta virtuţile războinice ale moldovenilor, reamintindu-le originea lor latină.

Împăratul Rudolf al II-lea l-a trimis în 1594 pe I. Marini în Moldova şi Valahia, cu aceeaşi misiune.

Comandantul armatei imperiale din Ungaria, Valentin Prepostvari, a trimis, la rândul său, scrisori lui Aron, domn ai Moldovei, în care insista asupra necesităţii ca Moldova să nu-şi renege trecutul plin de glorioase fapte militare, amintind în special de Ştefan cel Mare, al cărui nume trăieşte încă şi va trăi atâta vreme cât va dura această lume.

De altfel, evocarea acestui trecut de lupte glorioase împotriva păgânilor se găseşte în actele şi scrierile din acele vremuri, în acestea subliniindu-se locul important ocupat de poporul român în această parte a Europei, încă de la începutul existenţei sale istorice. La ce strâmtoare se afla Europa, ca să-şi aducă aminte de existenţa poporului român! Singur, luptând până la epuizare cu forţele turceşti, Ştefan cel Mare – care lansase apeluri disperate pentru a cere ajutor – nu a primit din partea ţărilor

occidentale decât cuvinte de laudă şi de încurajare.

La sfârşitul secolului XVI, războiul împotriva turcilor este reluat. După ce obţin o victorie, armatele imperiale suferă o mare înfrângere la 25 octombrie 1596, la Keresztes. Loviturile cele mai grele pentru turci au venit din partea lui Mihai Viteazul, aliat cu domnul Moldovei, Aron, şi cu principele Transilvaniei, Sigismund Bathóry; el i-a învins pe turci la Târgovişte şi, trecând Dunărea, a ocupat Vidinul şi Nicopole.

Geniul militar al lui Mihai Viteazul a fost apreciat în mod unanim, dar recunoaşterea cea mai autentică este cea venită chiar din partea adversarului.

Toţi istoricii turci admit faptul că forţele turceşti au fost învinse în luptele cu impetuosul domn al Valahiei. Dintre aceştia, Mehmed ben Mehmed menţionează în *Nuchbet et tevarih ve-l ahbar* („Cronică aleasă şi informativă") o serie întreagă de date ce se referă la constituirea spontană a unor grupuri de luptători ţărani pentru a se opune turcilor, ceea ce relevă aspecte interesante ale guerilei româneşti. Iar istoricul Karacelebi-zade (Hagi Halifa) descrie astfel în „Teleke" („Cronica informativă") asediul cetăţii Giurgiu: „Mihai a distrus, chiar sub ochii lui Sinan-Paşa, toată fortăreaţa de la Giurgiu, luând toate tunurile acesteia, cu muniţie cu tot... provocând atâtea pagube musulmanilor încât niciodată, în niciun veac, nu se pomenise o asemenea ispravă".

Mihai Viteazul vedea pericolul turcesc în adevărata sa lumină, pericol ce ameninţa toate popoarele creştine. Faptul că victoria de la Lepanto (1571) nu a dat rezultate se datorează lipsei de înţelegere între aliaţii creştini, lucru ce a fost speculat de marele vizir Sokoli pentru a reconstitui flota turcească. Veneţia a încheiat pacea, în 1574, în condiţii umilitoare: ea a cedat Ciprul şi a plătit o *indemnitate* de 300.000 de ducaţi. Liniştiţi prin această pace, turcii şi-a impus dominaţia asupra Tunisului, alungându-i pe spaniolii care îl deţineau din 1572.

Un istoric român – Randa – a descoperit în arhivele spaniole corespondenţa lui Mihai Viteazul cu Filip al II-lea, suveranul creştin care înţelesese dimensiunile imperialismului otoman. Este o informaţie preţioasă despre orizontul politic european al celui care a zdruncinat dominaţia turcească în Balcani. Bineînţeles că, pentru a pune în practică aceste proiecte temerare, domnul Valahiei avea nevoie de două elemente: o politică internă sigură şi aliaţi credincioşi. Din păcate, pe plan intern boierii conspirau, ţeseau intrigi la Poartă, încercau să diminueze autoritatea domnitorului. Cât despre alianţe? În bătălia de la Călugăreni, Albert Király, comandant al trupelor trimise de Sigismund Bathóry, s-a ascuns într-o pădure şi astfel lui Mihai Viteazul i-a lipsit ceea ce îi era mai necesar, artileria.

Între Polonia şi Austria, domnul Valahiei a considerat mai necesară şi mai sigură o strânsă alianţă cu împăratul Rudolf, direct interesat în lupta împotriva Imperiului otoman.

Dar tocmai calităţile sale politice şi militare i-au fost potrivnice lui Mihai Viteazul. Cucerise Transilvania datorită unui atac fulgerător; trecuse în Moldova şi, învingător, fusese ovaţionat ca domnitor de către populaţia care vedea în el un nou Ştefan cel Mare. Impusese Dietei Transilvaniei şi Adunărilor Munteniei şi Moldovei acceptarea principiului unei monarhii ereditare. Putea oare împăratul să se resemneze în faţa acestei construcţii politice care reprezenta renaşterea Daciei? Sau, mai mult încă, să-l accepte pe Mihai ca principe al bulgarilor şi sârbilor? Proiectând această perspectivă pe o hartă, nicidecum exagerată, şi ţinând seama de victoriile lui Mihai, vom înţelege de ce Basta, general al Imperiului habsburgic, l-a asasinat pe cel care semnase, la 17 mai 1600, la Iaşi, o chartă prin care îşi atribuia titlul de „prinţ al Munteniei, Transilvaniei şi Moldovei”. Această formulă a fost păstrată în toate documentele domniei lui Mihai Viteazul.

Este limpede că Habsburgii nu aveau niciun interes să admită înfiinţarea unui stat pe cât de întins, pe atât de puternic.

Totuşi, asasinarea lui Mihai n-ar fi avut loc dacă, din primele zile ale domniei sale, şi-ar fi constituit un sprijin în sânul ţărănimii celor trei principate româneşti.

În a sa *Istorie a românilor subt Mihai Voievod Viteazul,* Nicolae Bălcescu subliniază greşeala lui Mihai: „Datoria lui Mihai ar fi fost de a da românilor libertatea din iobăgie şi proprietate de pământ, spre che zăşuirea acelii libertăţi… Astfel el ar fi dat stăpânirii sale în Ardeal o temelie neclintită. Niciodată ocazie mai bună pentru aceasta nu se înfăţişă ca acum, îndată după bătălia de la Sibiu… Mai târziu, Mihai în zadar vru; anevoinţele crescuseră prea mult: ocazia trecuse”.

Mihai Viteazul a crezut că şi-i poate alia pe boieri – atribuindu-le un patriotism pe care aceştia nu-l aveau – în lupta împotriva dominaţiei turceşti, cu care privilegiile boiereşti se înţelegeau foarte bine. În ţărănime, Mihai ar fi aflat elementul activ pentru toate războaiele sale. El a oferit privilegii ţăranilor secui – confiscate de nobilimea maghiară – iar aceştia i-au rămas credincioşi, pentru că ţăranii, de orice naţionalitate ar fi, au nobleţea morală a recunoştinţei, pe când aristocraţia maghiară suporta domnia prinţului muntean cu o ură surdă. Ţărănimea românească îl primea cu aclamaţii extraordinare de bucurie, afirmându-şi pe această cale unitatea etnică şi sperând că Mihai, cu spada lui niciodată învinsă, o va scăpa de jugul suportat veacuri de-a rândul.

Imperiul habsburgic se temea deopotrivă de geniul militar al valahului şi de excepţionalul lui simţ politic. El era capabil nu numai să conceapă, ci şi să realizeze un mare stat.

Unificarea politică a întregului teritoriu românesc a stârnit şi ostilitatea Poloniei, care îl considera pe Mihai un înnoitor al societăţii, un sprijinitor al ţărănimii. În cursul

unei întrevederi cu reprezentantul imperial, în septembrie 1597, domnitorul se plângea că nu se poate baza pe ajutorul boierilor şi că singura forţă militară sigură era cea a mercenarilor. Era o idee cu totul revoluţionară, care ar fi putut dărâma regimul feudal, atât în Imperiul Habsburgilor, cât şi în Polonia.

Istoricul român P.P. Panaitescu, cercetător aplicat al arhivelor poloneze, ca şi L. Corfus, în lucrarea sa „Mihai Viteazul şi polonezii”, au scos la lumină acţiunea politică a cancelarului polonez Jan Zamoyski împotriva domnitorului român, care îndrăznise să se impună ca domn al Moldovei. Aristocraţia poloneză avea legături strânse cu boierii moldoveni, ceea ce explică ofensa adusă lui Mihai: „Ţăran ambiţios şi dornic de mărire”.

Cel care se numea cu o legitimă mândrie „Prinţ al Munteniei, al Transilvaniei şi al Moldovei” avea legături strânse cu elemente ortodoxe din Polonia, care formau – în Galiţia – o majoritate importantă. Jan Zamoyski îl acuza pe Mihai că întreţine, prin emisarii săi, o stare de agitaţie în straturile de jos ale societăţii, adică în rândurile ţăranilor, atribuindu-i intenţia de a i se substitui (lui Zamoyski) şi de a-l alunga de la putere, încoronându-se astfel rege al unui stat imens, înglobând principatele române, Polonia şi chiar Bulgaria.

Ca militar, Mihai era, fără îndoială, dornic de glorie obţinută pe câmpurile de bătălie; dar ca om politic, intenţiile sale se îndreptau spre Balcani, unde ştia că singurii săi aliaţi siguri erau ţăranii bulgari şi sârbi, ei înşişi apăsaţi de jugul turcesc.

Aristocraţia poloneză, aflată sub conducerea lui Zamayski, nu era chiar atât de interesată de loviturile pe care domnitorul muntean le dădea Imperiului otoman, cât de teama instaurării unui stat constituit pe baze ţărăneşti, populaţia ţărănească asigurându-i puterii centrale autoritatea şi continuitatea.

Victoriilor repurtate de Mihai Viteazul le-a urmat

coaliţia constituită împotriva lui de către Imperiul habsburgic, Imperiul otoman şi Polonia. De acum încolo, căderea lui era inevitabilă.

Omul ales pentru a-l asasina pe Mihai a fost generalul Basta, care avea relaţii apropiate cu domnitorul. Moartea acestuia a declanşat anarhia în rândurile maghiarilor, urmată de acte de devastări şi tâlhării ale mercenarilor lui Basta. Sigismund Bathóry a încercat pentru o scurtă vreme să restabilească ordinea. În schimbul supunerii faţă de Sublima Poartă, a fost recunoscut ca principe al Transilvaniei. Dar nu era omul în stare să stăpânească anarhia şi să restabilească ordinea. Pentru aceasta, ar fi trebuit în primul rând să se impună anumite limite nobilimii, care devenise din nou îndrăzneaţă. Considerându-se incapabil să guverneze, Sigismund Bathóry a negociat cu autoritatea imperială renunţarea la tronul Transilvaniei, în schimbul unui castel în Boemia şi al unei rente anuale. Nobilii maghiari au respins această tranzacţie. Au încercat chiar să reziste forţei armatei imperiale, sub conducerea lui Moise Székely, dar au fost învinşi fără întârziere.

Astfel, Habsburgii au redevenit stăpâni ai Transilvaniei. Birurile lipsite de măsură şi tâlhăriile mercenarilor au provocat o nemulţumire atât de mare încât Moise Székely, împreună cu trupele sale şi ajutat de o armată de tătari, a crezut că ar putea deveni prinţ al Transilvaniei. Habsburgii însă au cerut generalului Basta (ucigaşul lui Mihai Viteazul) să nimicească armatele lui Székely. Neputând să facă faţă singur acestei însărcinări, generalul a făcut apel la munteni. Domnul Munteniei, Radu Şerban, aflat în fruntea oştirii sale, a traversat Carpaţii şi, după o luptă grea, dusă în apropiere de Braşov, a nimicit, la 17 iulie 1603, armata lui Székely; acesta şi-a găsit sfârşitul în urma acestei bătălii.

Calităţile militare ale succesorului lui Mihai Viteazul au trezit o mare îngrijorare la Constantinopole. Radu

Şerban, sprijinit de Habsburgi, ar fi putut reedita epopeea care cutremurase Imperiul otoman.

Asasinarea lui Mihai Viteazul nu spulberase şi ideea pe care acesta o reprezenta: solidaritatea de interese ale celor trei principate româneşti.

După ce Bocskay a primit investitura de principe al Transilvaniei, a trimis o delegaţie condusă de judele de Braşov, Weiss, pentru a încheia o alianţă cu Muntenia, în condiţii de egalitate şi cu obligaţia de ajutor reciproc. Misiunea a reuşit, iar tratatul a fost semnat la 5 august 1605. Bocskay este conştient de faptul că întărirea autonomiei Transilvaniei depinde de alianţele acesteia cu Muntenia şi Moldova. Vom regăsi aceeaşi atitudine, mai bine conturată, la Gabriel Bethlen (1613 – 1629). Având o inteligenţă politică activă, cu tendinţe novatoare, Bethlen a menţinut aceleaşi organe de conducere, dar le-a golit de orice conţinut: Dieta era convocată o dată pe an şi redusă la un rol formal în activitatea legislativă. În aceeaşi situaţie a fost menţinut consiliul princiar. Pentru toate expediţiile militare, majoritatea soldaţilor erau recrutaţi din rândul ţărănimii româneşti sau secuieşti, pentru ca principele să fie sigur de fidelitatea trupei. Creşterea numărului micilor nobili corespundea aceluiaşi obiectiv politic: întărirea şi liberalizarea puterii centrale, scăderea influenţei magnaţilor. Gabriel Bethlen voia să creeze un principat cu caracter protestant. Dar cum majoritatea populaţiei Transilvaniei era formată din români, el a acordat o atenţie specială problemelor bisericii şi culturii acestei populaţii ortodoxe, în intenţia de a o converti la calvinism şi de a constitui astfel o bază solidă principatului protestant. În acest scop, ei l-a confirmat pe episcopul Teofil de Prislop în 1615. Principele a ordonat, totodată, ca toţi cei care luaseră sau aveau intenţia să ia bunuri de la preoţii sau bisericile româneşti să fie obligaţi să le restituie. În 1624, preoţii români au fost scutiţi de plata dijmei în cereale şi animale. În plus, Gabriel Bethlen a proiectat înfiinţarea la

Alba Iulia a unei tipografii româneşti, unde să se traducă Biblia în limba română. În domeniul politicii externe, primul său act după ce a fost ales principe al Transilvaniei a fost să încheie cu domnitorii Radu Mihnea al Munteniei şi Ştefan Tomşa al Moldovei un „pact de fraternitate”, „pe viaţă şi pe moarte”. În timp ce Mihai Viteazul crezuse că poate menţine Dacia, pe care o realizase singur, prin propriile forţe, Gabriel Bethlen concepea o unire a Transilvaniei cu Muntenia şi Moldova sub sceptrul său, dar cu încuviinţarea Turciei.

Era de neconceput ca Habsburgii să aprobe unirea tuturor românilor într-un „regat al Daciei”. La sfârşitul anului 1627, cardinalul Pázmány Péter l-a informat pe împărat că i se comunicaseră în secret intervenţiile lui Gabriel Bethlen pe lângă Sublima Poartă, spre a i se ceda Moldova şi Muntenia şi a fi proclamat „rege al Daciei”. Cardinalul îşi completa nota informativă printr-o opinie personală: „Turcii nu vor face nebunia să sporească puterea unui principe nechibzuit – schimbător, şiret şi instabil”. El sugera de asemenea împăratului să ceară şi alte informaţii pentru a preveni orice surpriză neplăcută pentru „coroana Ungariei”.

Moartea lui Gabriel Bethlen, la 15 noiembrie 1629, a îndepărtat pericolul semnalat de cardinalul Pázmány Péter: „crearea unui regat al Daciei”... Ideea unei eventuale convertiri a românilor la protestantism îi preocupa serios pe Habsburgi, cu atât mai mult cu cât românii le erau ostili, preferându-i pe turci.

Răscoalele care au izbucnit în 1667 sub conducerea lui [Péter] Zrínyi şi Christof Frangipane, în zonele ungureşti supuse Austriei, ca şi aceea din 1681, sub conducerea lui Teleki, i-au convins pe turci că puterea imperială începuse să slăbească. În iulie 1683, o armată turcească formată din 39.000 de călăreţ, 40.000 de infanterişti şi o artilerie de 300 de tunuri, se afla sub zidurile Vienei. La 14 august 1686, armata imperială

comandată de ducele Carol de Lorena îşi lua revanşa, cucerind localitatea Mohács. După o dominaţie turcească de un veac şi jumătate, Ungaria era eliberată de către trupele imperiale. În 1697, aceste trupe, comandate de Eugen de Savoia, au dat o serioasă lovitură puterii otomane, după cum reiese din tratatul cunoscut sub numele de „Pacea de la Karlowitz”, încheiată în ianuarie 1699.

Cunoscând instabilitatea insurecţională a magnaţilor, Habsburgii nu mai doreau noi complicaţii în Transilvania. Negocierile purtate de Bethlen Miklós au avut drept rezultat, în 1691, garantarea statutului separat în cadrul imperiului şi a perenităţii instituţiilor existente. Acest act a ţinut loc de constituţie timp de peste un secol şi jumătate, până la revoluţia din 1848 şi a însemnat o lovitură dată de magnaţi populaţiei româneşti. Prin faimosul „Tripartitum” al lui Werböczi erau recunoscute doar trei „naţiuni” autohtone: ungurii, secuii şi saşii; populaţia românească, formând majoritatea, era considerată drept tolerată. În funcţiile administrative şi în magistratură nu puteau fi aleşi ori numiţi decât „autohtonii” (ungurii, secuii şi saşii) indiferent de religia lor. Numai acestora li se atribuiau pământurile pe care Trezoreria şi le însuşea în lipsa unor moştenitori sau în cazuri de erezie. Statutul separat al Transilvaniei, supusă direct împăratului, nu admitea decât patru religii: catolică, luterană, calvinistă şi greco-catolică, ortodoxia fiind exclusă. Religia catolică nu deţinea supremaţia şi nici nu se bucura de drepturi mai importante decât celelalte trei. Viena făcuse concesii, prin semnarea Diplomei leopoldine, dar îşi luase rezerva disimulată de a nu respecta o „constituţie” care menţinea intactă puterea magnaţilor, ale căror aspiraţii depăşeau puterea discreţionară ce-o exercitau asupra ţărănimii iobage. Soluţia a fost de a-i converti pe români la catolicism, creând astfel o superioritate catolică în Transilvania, consolidând astfel puterea centrală. Datorită ataşării

populaţiei majoritare, puterea centrală ar fi constrâns la supunere celelalte „naţiuni politice” recunoscute de diploma leopoldină.

Tranziţia urma să se realizeze pe etape. Dar Viena era mai puţin interesată de respectarea formelor consacrate ale catolicismului, decât de ralierea politică a românilor. De altfel, exista un precedent care dăduse bune rezultate: formula greco-catolică, adoptată de ucraineni în Galiţia. Ei respectau ritualul, canoanele şi calendarul ortodox, dar recunoşteau cele patru puncte stabilite la Conciliul de la Florenţa. Cel mai important dintre ele era recunoaşterea Papei ca şef al întregii Biserici creştine. Fără îndoială că soluţia era realizabilă, având în vedere faptul că religia creştină se răspândise în rândul populaţiei daco-romane sub forma ei latină. Dar pentru a reuşi o operaţie atât de delicată, era necesară buna credinţă a tuturor. Primii care să se ralieze la ideea greco-catolică trebuiau să fie preoţii.

Conducătorii Bisericii ortodoxe vedeau în unirea cu Roma o bosibilitate de realizare a revendicărilor româneşti; şi anume încetarea situaţie de „toleraţi” şi recunoaşterea populaţiei româneşti în Constituţie. Mitropolitul Teofil era cu atât mai îndreptăţit să creadă în perspectivele politice ale acestui act, cu cât unirea românilor cu Biserica de la Roma constituia o iniţiativă a curţii de la Viena.

Este surprinzător cum românііі din Imperiu s-au lăsat tot timpul înşelaţi de promisiunile Habsburgilor, refuzând să admită că împăraţii – oricare dintre ei – ar fi putut să-i mintă. Până şi mitropolitul Teofil era convins că va obţine ieşirea românilor din starea de „toleraţi”, cu atât mai mult cu cât trăiau în acelaşi spaţiu dacic din timpuri imemoriale.

Iniţiativa Curţii de la Viena emana din necesitate luptei împotriva maghiarilor din Transilvania, în majoritate protestanţi; ea pleca deci de la un interes pur politic.

În afara necesităţii luptei împotriva sectelor protestatante, Vaticanul mai încerca şi regretul că o populaţie ale cărei origini romane erau incontestabile, aparţinea Bisericii ortodoxe. Dar acţiunea unirii ortodocşilor cu Roma depindea de consimţământul Vienei. Când Vaticanul a cerut, printr-un memoriu, Curţii de la Viena aprobarea unirii bisericii cu Roma, acest memoriu a fost discutat în cadrul unei conferinţe ministeriale. Propunerea a fost aprobată, dar, în urma insistenţelor cancelarului şi ale guvernatorului (calvini), s-a adăugat următorul amendament: „Românii nu se pot uni cu nicio religie admisă de stat”. Amendamentul a rămas fără efect, pentru că niciun român nu s-a convertit la calvinism sau la altă sectă protestantă.

Prin decretul din 14 aprilie 1698, guvernatorul Transilvaniei promitea preoţilor ce-l vor recunoaşte pe Papă ca şef al creştinătăţii – păstrând totuşi ritualul ortodox – aceleaşi privilegii ca şi preoţilor catolici. Avantajele erau promise chiar şi celor care s-ar fi canvertit la una din religiile admise.

După semnarea Păcii de la Karlowitz – 26 ianuarie 1699 – Austria catolică nu mai era obligată să-i menajeze pe protestanţi. În documentul adresat clerului român nu se mai prevedea alternativa protestantă, ci numai „revenirea” la Biserica de la Roma.

Actul de unire din 7 octombrie 1698, semnat de 38 de arhidiaconi, era redactat cu precizie: se accepta unirea cu Roma cu condiţia de a beneficia de toate privilegiile acordate preoţilor şi credincioşilor Bisericii catolice, fără „să se schimbe nimic din obiceiurile bisericii noastre de Răsărit, iar toate legile bisericii ortodoxe – ritual, calendar, liturghie şi posturi – să fie respectate”. Diploma leopoldină din 16 februarie 1699 oferea o bază legală acestei uniri: Biserica ortodoxă, persoanele ce ţineau de ea şi bunurile acestora vor beneficia de aceleaşi imunităţi ca şi Biserica catolică. Nimeni nu mai avea dreptul să-i trateze pe preoţii

uniţi ca pe iobagi, adică să-i oblige la munci grele sau la alte prestaţii, să le ceară dări, să le ia bunurile ori să-i mute dintr-o parohie în alta. Indirect, aceste privilegii dovedesc situaţia în care se găsiseră preoţii ortodocşi, similară cu cea a iobagilor.

Teama „naţiunilor politice" – maghiari, secui şi saşi – era că perspectivele deschise românilor de unirea cu Roma ar putea determina un curent irezistibil în favoarea replierii românilor. Astfel se explică reacţia nobilimii maghiare, a Dietei şi guvernului Transilvaniei, care vedeau cu claritate consecinţele acestui act. El punea în pericol toate privilegiile deţinute de „cele trei naţiuni politice", prevăzute de Constituţia Transilvaniei.

După hotărârea luată la 23 noiembrie, Dieta şi guvernul Transilvaniei l-au rugat pe împărat să nu acorde „naţiunii române „o libertate mai mare decât cea pe care o avusese până în acel moment, pentru că acest lucru ar însemna batjocorirea, ofensarea şi prejudicierea celorlalte trei naţiuni.

Aceasta este o mărturie ce demonstrează realitatea tragică a situaţiei românilor, populaţie majoritară în Transilvania şi singura cu adevărat autohtonă în Dacia Traiană.

Spre a-l convinge pe împărat, guvernul Transilvaniei a argumentat că unirea poporului român este departe de a fi utilă religiei catolice: românii sunt un popor barbar şi lipsit de religie. Unirea nu avea alt scop decât răsturnarea legilor Transilvaniei. Prin unire, românii nu ar deveni catolici, ci ar scăpa numai de impozite şi de iobăgie, fiind încurajaţi să lupte împotriva stăpânilor, proprietarii de pământuri.

Un popor „barbar"! Era o insultă din partea nobililor maghiari, mândri de descendenţa lor din triburile mongole care invadaseră Europa în secolul IX şi deveniseră creştini abia în secolul XII. Insultă adresată unei naţiuni care era creştină din secolul IV!

Românii aparţineau Bisericii apostolice de Răsărit. Era vorba oare de o intransigenţă sectară împotriva populaţiei româneşti din partea Dietei şi a guvernului maghiar? Cu toate că şi ei erau ortodocşi, sârbii aveau drepturi recunoscute în statul maghiar pentru preoţii şi bisericile lor. Evident, sârbii, nu reprezentau o populaţie prea numeroasă, pentru a-i nelinişti pe maghiari. De aceea, privilegiile acordate Bisericii ortodoxe sârbe nu puteau constitui (după însăşi aprecierea nobilimii maghiare) un pericol, cum era cazul românilor, populaţie majoritară.

În special regele Matei Corvin le-a acordat sârbilor, în secolul XV, drepturi politice şi religioase de care nu se bucura, în acea vreme, nicio altă populaţie catolică din regatul Ungariei. Sârbii au beneficiat de aceleaşi privilegii şi în veacurile următoare. Ei au început să treacă graniţele Banatului către 1389, după bătălia de la Kosovo, avându-l în frunte pe prinţul Branković.

Alte emigrări au avut loc după ocuparea Serbiei de către turci, în 1459, precum şi după bătălia de la Mohács, în 1526.

Domnitorul Şerban Cantacuzino a murit chiar înainte de a încheia definitiv un tratat cu imperiile occidentale, preferând alianţe cu Habsburgii oricărei alte dependenţe creştine. El cunoştea prea puţin Moscova. Nicio tradiţie nu lega Moldova, şi cu atât mai puţin Muntenia, de marea Rusie din Răsărit. A trebuit deci ca impulsul să vină din altă parte, şi anume din partea cuiva care-i detesta pe germani – propagatori ai catolicismului şi distrugători ai elementelor de autonomie materială şi morală – şi care era legat de vechile ortodoxii naţionale. Nu ne înşelăm atribuindu-i acest rol lui Gheorghe Branković, de la care porneşte, de altfel, întreaga orientare spre Moscova a naţiunii sale, şi crearea curentului „sârbo-slavon”, care se află la originea renaşterii sârbeşti de la sfârşitul secolului XVIII, în timp ce alţi conducători ai naţiunii, în frunte cu

mitropolitul Arsenie, trimiteau mii de sârbi în Austria pentru a-i coloniza pământurile pustii şi a-i apăra frontierele. Am văzut mai sus ce a făcut, prin fratele şi trimisul său, mitropolitul Sabba, pentru a-i apropia de Moscova pe români şi, în general, pe cei ce credeau în vechea lege şi trăiau în Transilvania. (N. Iorga)

De altfel, această acţiune era subvenţionată de Rusia, „sârbii continuând să menţină tradiţia lui Gheorghe Branković, care consta în orientarea către oraşul sfânt al Moscovei, reşedinţă a împăratului creştin din Răsărit... Acest împărat le trimitea subvenţii pentru sediile episcopale şi mănăstiri. „(N. Iorga) Mitropolitul Munteniei, Teodosie, domnitorul Constantin Brâncoveanu şi Cantacuzinii – consilierii săi politici – erau împotriva unirii, temându-se ca legăturile care existau dintotdeauna între Transilvania, Muntenia şi Moldova să nu se piardă şi ca unitatea poporului român – unitate ce supravieţuise tuturor vicisitudinilor să nu fie distrusă. Această teamă a dispărut complet după contactele muntenilor cu Roma. Centrul Bisericii unite de la Blaj a devenit focarul naţionalismului românesc, datorită şcolii latiniste create de „Propaganda Fide”. Să citäm câteva pasaje din cartea *Relaţiile românilor cu sârbii, bulgarii, grecii şi croaţii,* de Ilie Bărbulescu, profesor de limbi slave la Universitatea din Iaşi:

„În Divanul domnesc al lui Matei Basarab (1637), care i-a chemat pe sârbii din Bosnia şi din alte locuri să lucreze la redactarea cărţilor slave de cult, se găsea şi un sârb. Într-un document din 1641, acesta din urmă se desemnează sub numele de «sârbul Vuccima mare castnik». În timpul domniei lui Matei Basarab (prima jumătate a secolului XVII), sârbul Login, din familia Branković-Kerenić a fost mitropolit al Munteniei, fiind înmormântat la mănăstirea Comana. În a doua jumătate a secolului XVII, după 1680, unul dintre cei mai apropiaţi consilieri ai domnului Munteniei a fost sârbul Gheorghe

Brancović, nepot al mitropolitului Login”.

În faţa opoziţiei faţă de unirea cu Roma, a muntenilor pe de o parte şi a majorităţii populaţiei Transilvaniei pe de alta, Curtea de la Viena a emis, la 19 martie 1701, o nouă diplomă prin care biserica şi preoţii uniţi erau din nou asiguraţi că deţin aceleaşi privilegii ca şi Biserica catolică. Dar episcopul urma să fie dublat de un consilier pentru probleme canonice şi spirituale, un teolog catolic, de fapt un supraveghetor care controla toate actele, scrisorile, numirile, judecările preoţilor, cheltuielile episcopale şi să asigure cenzurarea tuturor cărţilor ce urmau să fie publicate. Şi totuşi, avantajele acordate de această diplomă, nu numai clerului, ci tuturor, până şi păturilor de jos (saeculares et plebae conditionis homines) ar fi putut avea consecinţe politice neprevăzute. Textul diplomei nu a fost niciodată aplicat; el a fost numai comunicat Dietei, fără să *se* facă prea mult zgomot în jurul lui, iar apoi a fost trecut sub tăcere.

Valorificarea politică a unirii cu Roma a avut loc sub episcopul Inocenţiu Micu Klein (1728 – 1751), care a iniţiat lupta pentru promovarea politică a românilor. Acest episcop – fiu de ţăran – a definit programul de revendicări naţionale ale poporului român, revendicări neschimbate până în 1918.

Reaua credinţă faţă de naţiunea română a fost una din cele mai puţin lăudabile specialităţi ale Curţii de la Viena şi ea nu putea lipsi nici când se punea problema unirii biserici ortodoxe cu Roma. Curtea luase iniţiativa împiedicării protestantismul maghiar de a atrage spre el populaţia majoritară din Transilvania. În momentul în care împărăteasa Maria Tereza se afla în plin război cu Frederic cel Mare, ţelul politic al Austriei era să-şi alieze aristocraţia maghiară, ale cărei interese erau în totală contradicţie cu aspiraţiile românilor, aspiraţii legate strâns de unirea cu Roma. În acest timp însă, împărăteasa Austriei nu era deloc interesată de procesul catolicismului,

întreaga sa atenţie fiind absorbită de războiul cu Prusia.

În sprijinul revendicărilor sale, Inocenţiu Micu aducea argumente incontestabile, demonstrând cu cifre, în faţa Dietei Transilvaniei, că numărul populaţiei româneşti era superior celui al celorlalte trei popoare luate la un loc. Împotriva poverilor cu care era încărcată această populaţie românească, episcopul Micu invoca un principiu de drept natural: cel ce duce povara, trebuie să obţină şi profitul (qui sentit onus senţiat ei commodum). Pentru a sublinia atitudinea nejustificată a maghiarilor, el îşi sprijinea teza pe dreptul istoric al poporului român asupra pământului Transilvaniei, prin prezenţa acestui popor, într-o continuitate absolută, încă din timpul împăratului Traian. Poporul „romano-valachians", cum îl denumea el, îşi cerea drepturile ce-i fuseseră încălcate. Exagera oare episcopul? În dubla sa calitate, de episcop recunoscut de Roma şi desemnat de împărat, el rostea cu eficienţă adevăruri deosebit de supărătoare pentru aristocraţia maghiară care forma Dieta.

Cel care crede cu fermitate în adevărurile în numele cărora vorbeşte, cel care simte în toată intensitatea ei nedreptatea, suferită timp de veacuri de-a rândul de naţiunea sa, nu se slujeşte de stilul ipocrit al rostirii cu jumătate de glas.

Vom cita un singur fapt, confirmat de arhivele oficiale: în cursul lucrărilor pentru construirea uzinei de la Reşiţa, în 1771, abatele italian Francisco Griselini a redactat, la cererea împărătesei Maria Tereza, un raport asupra condiţiilor de muncă ale lucrătorilor. Lucrările cele mai grele erau realizate, în mod gratuit, de românii din satele învecinate, care erau obligaţi să-şi aducă şi căruţele şi caii. Abatele a fost foarte surprins de condiţiile inumane în care munceau lucrătorii români, cărora, cu toate acestea, nu le lipseau nici experienţa, nici devotamentul. Arhiducele Iosif, fiul împărătesei Maria Tereza, a vizitat şi el Banatul şi, în urma contestaţiilor primite privind

condiţiile de lucru ale românilor, a dat dispoziţii să fie trataţi mai omeneşte pe viitor. Dar dispoziţiile arhiducelui, ca şi ale celui ce a devenit mai târziu Iosif al II-lea, au rămas simple deziderate, niciodată luate în consideraţie de administraţie. Dacă nici hotărârile împăratului nu erau executate, cum ar fi putut ţine seama nobilii maghiari de acuzaţiile rostite în faţa Dietei de un episcop român, care cerea măsuri de îmbunătăţire a vieţii poporului român „lipsit de dreptate şi asuprit”? La una din şedinţe, nobilii maghiari, înfuriaţi de îndrăzneala „ţăranului devenit episcop”, au vrut să-l arunce pe fereastră; alţii însă, mai prudenţi, i-au împiedicat să înfăptuiască un asemenea sacrilegiu. Neţinând seamă nici de strigătele furioase, nici de ameninţări, episcopul continua să afirme drepturile poporului său. În acelaşi timp, el trimitea memorii la Curtea de la Viena, solicitând audienţe personalităţilor politice austriece, în speranţa de a le trezi interesul faţă de populaţia majoritară din Transilvania, exploatată precum sclavii Antichităţii. În plină şedinţă a Dietei, episcopul a strigat: „Românii sunt jecmăniţi până la piele”, imagine fidelă a unei realităţi care conţinea un permanent potenţial revoluţionar.

În loc să găsească fie şi o aparenţă de bunăvoinţă în vederea examinării revendicărilor poporului român, episcopul s-a trezit convocat la Viena în faţa unei comisii sub pretextul informării privind stadiul unirii cu biserica catolică, dar de fapt pentru un adevărat proces în legătură cu activităţile sale. Acuzatorul era transformat în acuzat de către fariseii de la Curtea imperială. Inocenţiu Micu a refuzat să răspundă, contestând competenţa tribunalului. La cea de-a doua convocare, în loc să se ducă la Viena, a plecat la Roma spre a obţine sprijinul Papei. Dar Papa nu era dispus să sacrifice interesele Austriei pentru un simplu episcop, care, prin activitatea sa, ridica masele ţărăneşti împotriva stăpânilor. Habsburgii reprezentau rezistenţa catolică împotriva protestanţilor cu care nu au acceptat

niciodată şi sub nicio formă să pactizeze. Curtea de la Viena nu a încercat să-l urmărească pe episcop, bucuroasă că nu trebuie să-l judece ca instigator la tulburări – aşa cum cereau cele 85 de capete de acuzare – şi nici să-l destituie. Această ultimă măsură putea declanşa un incendiu revoluţionar în masele româneşti. Dar plecarea episcopului, în loc să liniştească spiritele – aşa cum sperase Curtea –, a avut un profund ecou printre ţăranii exploataţi fără milă. Ei nu mai aveau nicio speranţă, de vreme ce singurul lor apărător trebuise să ia drumul exilului pentru a scăpa de răzbunarea nobililor maghiari. Din disperare, mulţi au trecut Carpaţii, stabilindu-se în Muntenia sau Moldova. Majoritatea celor care au rămas în Transilvania au părăsit Biserica unită. Anchetele efectuate au dat acelaşi rezultat: numai întoarcerea episcopului putea calma spiritele.

Miopia politică a Austriei este surprinzătoare în drama episcopului Micu. Aceasta nu-şi dădea seama că Rusia, de la Petru cel Mare, încerca să folosească ortodoxia ca mijloc de pătrundere în domeniile monarhiei habsburgice. „Deputaţii călugări din Serbia austriacă frecventau fără încetare Curtea imperială a Rusiei, căreia îi prezentau doleanţele şi de la care aşteptau chiar o viitoare eliberare. Deoarece nu trebuie uitat că lui Petru cel Mare i s-a atribuit intenţia, după ce va fi terminat cu turcii, de a se îndrepta spre Transilvania şi chiar spre Ungaria, pentru a realiza în sfârşit Marele stat ortodox, reeditare a Bizanţului, la care mai mulţi cărturari ruşi visau.

La o simplă intervenţie a Rusiei, a fost recunoscută, printr-un decret din 7 noiembrie 1750, existenţa bisericilor ortodoxe româneşti din Sibiu, Braşov şi Făgăraş. Sârbii erau elementele de care se servea Rusia pentru a agita spiritele în întreaga Transilvanie, împotriva *Actului se unire cu Roma.* În zadar declara Curtea de la Viena, în 1756, că sârbii nu au niciun drept să se amestece în

problemele Transilvaniei, privilegiile lor neextinzându-se asupra acestei provincii; mitropolitul Nenadović nu a renunţat la lupta sa împotriva unirii cu Roma.

Deja, către 1700, locuitorii ortodocşi ai Sibiului (Hermannstadt) – oraş din care austriecii făcuseră capitala Transilvaniei – s-au adresat ţarului pentru a putea construi o biserică în credinţa lor. Călătoriile preoţilor bisericii din Braşov în Rusia continuau. (N. Iorga, „Istoria relaţiilor ruso-române", Iaşi, 1917.)

În 1768, în oraşele şi satele Transilvaniei a fost distribuit un apel revoluţionar, în numele ortodoxiei persecutate. Istoria unirii cu Roma era descrisă cu ură şi părtinire, iar insultele nu l-au ocolit nici pe episcopul martir Inocenţiu Micu. Cine distribuia aceste apeluri şi prin ce mijloace financiare erau tipărite? În ceea ce o privea, Curtea de la Viena nu ignora nici cine le inspira şi nici politica Rusiei în Transilvania. Dar considerând că obiectivele acestei acţiuni, cu toate că erau bine precizate, se aflau foarte departe de ţintă, Viena nu s-a opus decât printr-o politică de expediente. Austriei îi lipsea un element indispensabil unei politici imperiale: inteligenţa de a vedea în perspectivă şi de a nu subordona esenţialul imediatului. Superioritatea politicii ruseşti faţă de cea a Curţii de la Viena era evidentă în 1710.

Primii bursieri români au fost trimişi la Roma „în timpul episcopului Micu". A fost primul pas şi cel mai hotărâtor pentru renaşterea conştiinţei romanităţii poporului român din Transilvania. Bursierii care intrau în contact cu Roma se întorceau acasă transformaţi; ei nu se mai considerau fii de iobagi valahi, ci descendenţi ai colonilor romani din Dacia. Între 1780 şi 1870, cultura română a fost dominată de curentul latinist, creat de Şcoala Ardeleană. Evident, chiar înaintea trimiterii de bursieri la Roma, cărturarii români cunoşteau filiaţia latină a limbii române.

Către jumătatea secolului XVII, Teodor Corbea din

Braşov a publicat un dicţionar latin-român (Dictiones latinae cum Valachica interpretatione), la care a colaborat mitropolitul Mitrofan din Buzău. Apoi, Grigore Ureche, Miron Costin (care avusese ambiţia să scrie o „Cronică a Moldovei „nu numai de la crearea unui stat în această provincie, ci chiar de la urcarea pe tron a primului domn român, ori chiar de la împăratul Traian) şi Milescu – în cronica sa – au exprimat cu claritate originea latină a tuturor provinciilor Daciei Traiane. Grigore Ureche, sublinia străvechea păstrare a numelui *Roman* ca apelativ naţional, găsind în limba română numeroase cuvinte latine ce lipseau din limba italiană şi citând câteva exemple: comincio – început (incipio); bianco – alb (albuş); signore – domn (dominus); tavola – masă (mensa); parola – vorbă (verbum); testa – cap (capul); cacia – vânat (venatium).

Astfel, bursierii lui Inocenţiu Micu nu făceau altceva decât să dezvolte tradiţia latinităţii poporului român. Lazăr Şăineanu, marele specialist în filologie română şi franceză, autorul lucrării clasice *Limba şi vocabularul lui Rabelais,* face în a sa *Istorie a filologiei române o* justă apreciere asupra curentului latinist creat de şcoala etimologistă de la Blaj, sediu al arhiepiscopiei Bisericii unite. Consecinţa imediată a trezirii sentimentului naţional a constituit-o interesul din ce în ce mai accentuat pentru limbă. Aceasta este martorul cel mai sigur şi cel mai rezistent al originii unui popor.

Alfabetul chirilic, folosit la începuturile istoriei literare române, ascunzând – de altfel – caracterul său specific românesc, i-a putut face pe unii savanţi din Occident să creadă că limba română ar fi un dialect slav, sau cel puţin slavo-român. O astfel de opinie era împărtăşită şi răspândită de adversarii originii latine a naţiunii române, care căutau să o exploateze în favoarea propriei lor teze. Era necesară deci o acţiune energică şi continuă pentru a-i combate pe aceşti adversari. În scrierile savanţilor ardeleni de la sfârşitul secolului trecut

şi din primul sfert al veacului nostru, găsim adesea ecouri ale acestei polemici privind originile limbii şi naţiunii române. Era firesc ca această mişcare să înceapă în primul rând în Transilvania, mediu mai accesibil culturii occidentale, în care unirea cu Biserica catolică era de multă vreme un fapt împlinit. Studiul aprofundat al limbii latine, prin contactul cu Occidentul, starea de mizerie a poporului faţă de gloria sa antică şi, mai presus de orice, constatarea unei origini străvechi, inoculaseră unor apostoli ai românismului transcarpatic, ideea de a contribui la ridicarea naţiunii prin învăţarea istoriei şi a limbii. Istoria a devenit în acel moment inseparabilă de limbă, fiecare completând acţiunea celeilalte. Istoricul şi lingvistul se întâlneau în aceeaşi persoană, iar rezultatele amândurora veneau din aceeaşi inspiraţie patriotică: să dovedeşti prin intermediul celor două domenii păstrarea nealterată a naţiunii şi puritatea intangibilă a limbii române. Iar din moment ce una din cauze, pe care o ascundea acest prim adevăr, era constituită din grafia străină, întâiul pas ce trebuia făcut era de a înlocui alfabetul chirilic prin cel latin. Baza curentului latinist a constituit-o gramatica limbii române înfăptuită de Samuil Micu.

Nu contează deloc considerentele care au determinat Curtea de la Viena să-i aducă pe români în sfera spirituală a Romei; rezultatele au fost cu totul altele decât cele urmărite, datorate, în mod paradoxal,relei-cred inţe a Curţii de la Viena, care nu a putut aprecia potenţialul istoric al românilor. Pentru că politica Habsburgilor era incapabilă să depăşească momentul imediat, de unde şi încurcarea într-o serie întreagă de expediente; Habsburgii nu aveau o viziune clară a viitorului, aşa cum o cerea o adevărată politică imperială.

Dar nici măcar această politică făcută din expediente nu a fost dusă cu energia necesară până la capăt pentru a impune hotărârile Curţii imperiale. Astfel, Maria Tereza a

vrut să introducă în Transilvania o reglementare a datoriilor iobagilor asemănătoare celei adoptate în Ungaria în 1787, şi anume obligaţia iobagilor să lucreze gratuit trei zile pe săptămână, cu animalele lor sau, pentru cei care nu aveau animale, să lucreze manual patru zile pe săptămână. Rezistenţa aristocraţiei Transilvaniei s-a dovedit chiar mai puternică decât în Ungaria; nobilii invocau pactul încheiat cu Viena, care garanta complexul privilegiilor şi prerogativelor nobiliare. Din cauza războiului cu Frederic al II-lea, Maria Tereza a renunţat la insistenţele sale, care ar fi provocat reacţiile aristocraţiei maghiare, o categorie de care nu era niciodată sigură.

Între anii 1780 şi 1790, Iosif al II-lea a încercat să pună în practică ideile sale reformiste, având intenţia sinceră de a îmbunătăţi anumite condiţii social-economice, pe care le considera monstruoase. Împăratul era un reprezentant autentic al absolutismului luminat. Principiul său de conducere era: „Totul pentru popor, dar nimic prin popor”.

Niciun alt împărat al Austriei nu şi-a vizitat imperiul din dorinţa de a intra în contact cu propriii săi supuşi, de a le cunoaşte nevoile şi de a găsi soluţiile cele mai potrivite ce trebuiau luate de stat. El nu avea nicio simpatie, dimpotrivă, îşi manifesta deschis aversiunea faţă de nobilimea neproductivă, a cărei unică preocupare era de a nu fi supusă nici unei contribuţii către stat, inclusiv contribuţiei militare.

În timpul domniei sale, Iosif al II-lea a încercat să îmbunătăţească situaţia ţărănimii şi în special pe cea a românilor, dar s-a lovit de rezistenţa organizată a feudalilor. Chiar şi atunci când a impus limba germană ca limbă naţională, împăratul nu fusese inspirat de spiritul naţional, ci de dorinţa de a centraliza conducerea imperiului, spre a-i asigura unitatea. Ne putem acum explica loviturile date instituţiilor şi autonomiei din Transilvania: începând prin denumirea de „pământuri

regale” – pământuri pe care saşii le primiseră spre colonizare, dar pe care le considerau drept „terenuri săseşti”, deci primite în feudă. Saşii credeau prin urmare că aveau dreptul de a nu-i admite pe aceste terenuri pe ceilalţi locuitori, reducându-i la condiţia de şerbi. Împăratul a reacţionat faţă de această situaţie, anulând prin ordinul din 22 martie 1781 pretenţiile saşilor, toţi locuitorii având drepturi egale, putând deci poseda fiecare câte o proprietate, iar proprietarul „pământurilor regale” fiind regele însuşi.

Pentru a evita orice falsă interpretare sau orice echivoc, el preciza, prin ordinul din 4 decembrie 1782, că atât românii, cât şi saşii vor beneficia de aceleaşi drepturi pe „pământurile princiare”. Potrivit acestui principiu, în 1786, s-a judecat cauza ţăranilor din Răşinari. Ei nu trebuiau să-l recunoască drept stăpân al pământurilor lor decât pe principe. Satul a fost declarat „comună regală liberă” şi toţi locuitorii, fără excepţie, erau liberi. Iosif al II-lea a stabilit în acelaşi sens situaţia românilor ce locuiau în toate satele de pe „pământurile princiare”. El satisfăcea astfel revendicările formulate, cu o jumătate de veac în urmă, de Inocenţiu Micu. Cincizeci de ani de întârziere pentru restabilirea drepturilor uzurpate pot explica acumularea stărilor de revoltă împotriva unui stat care nu pedepsea nedreptatea. Acţiunile reformatoare ale lui Iosif al II-lea s-au extins şi la alte domenii: a anulat restricţiile, deschizând astfel porţile tuturor celor care doreau să pătrundă şi să se instaleze în oraşe, în cadrul corporaţiilor. „Concivilitatea” decretată de împărat dădea o grea lovitură exclusivităţii municipalităţii săseşti.

Întreaga activitate a acestui împărat, dornic să ofere baze solide Austriei şi monarhiei Habsburgilor, este marcată de spiritul de dreptate şi de voinţa sinceră de a limita abuzurile datorate unor privilegii nejustificate.

Într-o scrisoare din decembrie 1785, împăratul încerca să-l convingă pe cancelarul Pálffy că sistemul de

impozite este inexplicabil şi greu de suportat de către ţărani, ducând chiar la împiedicarea creşterii populaţiei. El cerea să nu se facă nicio diferenţă între libertatea personală şi libertatea proprietăţii, ceea ce constituia un deziderat într-adevăr revoluţionar, dacă ţinem seama de concepţiile dominante ale timpului. Referindu-se la impozite, împăratul cerea să nu se mai facă diferenţieri între locuitorii ţării.

Împăratul voia să despovăreze iobăgia de obligaţiile prea rele ce se datorau faptului că nobilimea era scutită de impozite.

Ordonanţele lui Iosif al II-lea, menite să reglementeze raporturile dintre iobagi şi nobili, au fost inoperante.

Aceasta a fost cea mai importantă acţiune a unui Habsburg în favoarea ţărănimii, fără a avea însă niciun efect.

Ostilitatea generală a nobilimii a avut drept rezultat revoluţia românilor condusă de Horea. Acest eveniment nu ar fi avut loc dacă ordonanţele imperiale ar fi fost executate. Lupta împotriva privilegiilor nu a avut niciun succes.

Legea cunoscută sub numele de „Urbanum”, prin care iobăgia era suprimată, iar raporturile între ţărani şi proprietari reglementate, nu a fost aplicată în Transilvania. Contrastul era atât de mare între voinţa împăratului şi situaţia de fapt, încât izbucnirea revoluţiei nu este deloc surprinzătoare.

Într-o lucrare consacrată împăratului, „Un Habsburg revoluţionar”, istoricul ungur Francisc Fejtö a scris mai multe pagini despre revoluţia lui Horea. În ultimele sale clipe, după sfânta împărtăşanie, Iosif al II-lea a făcut această tristă mărturisire marelui şambelan Rosemberg, cel mai credincios din slujitorii săi: „Nu cred în spusele poetului că trecerea de la tron la sicriu este îngrozitoare. Nu-mi pare rău că părăsesc tronul. Ceea ce mă doare cel

mai mult este că nu am făcut fericiţi decât foarte puţini oameni, în ciuda tuturor eforturilor mele. „Amar bilanţ al unei domnii.

Privilegiile au rezistat, precum o stâncă în faţa asalturilor mării. Pentru a putea realiza reformele la care visase, lui Iosif al II-lea i-ar fi trebuit energia implacabilă a unui Petru cel Mare, adică un caracter exact contrar celui pe care-l avea.

Când în 1783, împăratul se dusese din nou în Transilvania, el constatase stupefiat că la doi ani după promulgarea edictului (faimosul edict asupra libertăţilor individuale), acesta nu fusese adus la cunoştinţa populaţiei, nobilii împiedicând publicarea lui. „Poate vă amintiţi, l-a întrebat furios împăratul pe cancelarul său, că am suprimat în toate provinciile din Ungaria sau Transilvania, fără excepţie, dependenţa personală, sau ceea ce se numeşte iobăgie? „Fără a ţine seama de acest nou ordin al împăratului, a mai trecut un an şi în soarta iobagilor din Transilvania nu a intervenit nicio schimbare.

Horea s-a deplasat la Viena însoţit de câţiva tovarăşi ai săi, pentru a se plânge împăratului de nenorocirile iobagilor din Zlatna. Împăratul l-a primit şi l-a ascultat cu bunăvoinţă, promiţându-i că va examina plângerile. El a dat efectiv dispoziţii cancelarului să întreprindă o anchetă. Horea s-a întors acasă încrezător în promisiunile imperiale şi convins că nici el, nici tovarăşii lui nu aveau de ce se teme în urma faptului că se duseseră la Viena. Dar, aşa cum a stabilit mai târziu ancheta oficială, de îndată ce a ajuns acasă, delegaţia a fost arestată şi supusă celor mai dure tratamente. Horea a evadat, a intrat în legătură cu domnitorul Moldovei şi a cerut chiar ajutor turcilor, îndemnându-i pe ţărani la răscoală. Nu ne putem ocupa în detaliu de această răscoală ţărănească, în care se amestecau, precum în Evul Mediu, aspiraţiile religioase şi sociale, speranţe apocaliptice, revendicări concrete, cruzimea şi naivitatea.

Ceea ce ne interesează aici este faptul că nobilimea din Transilvania îl considera vinovat de această răscoală pe însuşi împăratul. Această acuzaţie se baza pe atitudinea lui Horea, care, în propaganda sa, se referea la sprijinul imperial, arătând de departe ţăranilor o pretinsă scrisoare a lui Iosif al II-lea. Ar fi posibil, de altfel, ca această scrisoare să fi fost textul edictului imperial privind eliberarea iobagilor. Horea mai pretindea că atunci când îi spusese împăratului că dacă nobilii vor continua să împiedice executarea ordinelor imperiale, iobagii se vor răscula, împăratul i-ar fi răspuns: „Aşa să faceţi”. Conducătorul răsculaţilor şi-a declarat în mai multe rânduri stima şi respectul faţă de administraţia şi armata imperiale, arătând că nu va permite să se atingă cineva de oamenii împăratului. El cerea insistent nobililor să renunţe la funcţiile lor în favoarea funcţionarilor imperiali, să renunţe la privilegii şi să plătească impozite în viitor, aşa cum le-o cerea împăratul. Este, de asemenea, cert că înaltul comandant militar al Transilvaniei nu opunea decât o slabă rezistenţă bandelor lui Horea, chiar şi atunci când acestea incendiau castelele.

Atunci când a. sosit comisarul imperial Anton Yankowitch pentru a restabili ordinea în numele împăratului, el s-a arătat aproape la fel de aspru faţă de trupele nobililor, ca şi faţă de ţăranii răsculaţi. Yankowitch nu i-a condamnat la tragerea pe roată decât pe conducători, Horea, Cloşca şi Crişan, ceilalţi ţărani participanţi la răscoală fiind graţiaţi.

Răscoala lui Horea a fost singura soluţie lăsată de nobilime ţărănimii române. Cu prilejul unui turneu de inspecţie în zona Haţegului – regiune aflată în plină revoltă –, împăratul descoperea, în 1773, o înspăimântătoare interpretare a unui decret, prin care se precizau obligaţiile iobagilor: 4 zile de muncă manuală pe săptămână sau 3 zile pentru cei care posedau animale. Deci iobagii erau obligaţi să muncească – fără plată – o săptămână întreagă,

iar dacă nobilul avea impresia că nu lucreaseră îndeajuns, îi silea să vină la muncă împreună cu nevasta şi copiii.

Într-un manuscris greman din 1765 putem citi următoarele:

„În general ţăranul supus sau iobagul din Transilvania e, în ce priveşte starea lui, cel mai nenorocit ţăran ce se poate afla oriunde pe lume. E un adevărat sclav al domnului său... Trebuie să se istovească ca o vită... Împovărarea şi apăsarea acestor supuşi din partea domnilor lor sunt nesfârşite şi excesele săvârşite contra lor, de necrezut. „(N. Iorga, *Istoria românilor prin călători.*)

Nemaiputând suporta exploatarea bestială, iobagii au ajuns în mod fatal la declanşarea furtunii, înspăimântătoarea răscoală împotriva aristocraţiei. Ultimatumul dat de conducătorul răsculaţilor, Nicolae Ursu Horea, el însuşi iobag, nobililor unguri, refugiaţi de spaimă în fortăreaţa de la Deva, anticipa ultimatumul lui Babeuf, care cerea „o răsturnare generală prin revolta celor săraci împotriva bogătaşilor".

Revoltele ţărăneşti, izbucnite spontan în 1784, au energia impetuoasă a disperării; ele se întind ca focul. Dar inferioritatea armamentului, lipsa unui adevărat comandant fac ca ele să fie înăbuşite cu cruzime de armata regulată.

Răscoala lui Horea, care căpătase proporţii şi adusese în rândul insurgenţilor şi iobagi unguri şi secui, scotea la lumină tragica problemă a raporturilor feudale. Ţăranii au fost învinşi şi totuşi trimişii împăratului care cercetau cauzele răscoalei au trebuit să recunoască: „Este adevărat că lucrurile pot fi aplanate pentru câtăva vreme prin forţă, dar când oamenii sunt prea împovăraţi şi când coarda este prea întinsă, e sigur că aceasta se va rupe". Este vorba de raportul trimis de comisar generalului Fabriş, în care se mai spunea: „Într-adevăr, asprimea ajunge să supună poporul, dar nu-l poate convinge".

Exista oare vreun mijloc care să-l convingă pe ţăran

că se născuse spre a fi iobag pentru totdeauna? Bobâlna în 1437 – 1438; războiul ţărănesc condus de Doja în 1514; răscoala lui Nicolae Ursu Horea în 1784, în afară de toate revoltele ivite parţial ici şi colo, şi reprimate pe loc, dau o imagine clară asupra situaţiei ţăranilor din Transilvania. Având în vedere faptul că în imensa ei majoritate ţărănimea era formată din români, la ura de clasă se adăuga ura naţionalistă a nobilimii maghiare, uzurpatoare a drepturilor naţiunii autohtone.

Ce au înţeles baronii din această răscoală a iobagilor? Contele Albei şi baronul Kémeny Simon erau scandalizaţi de îndrăzneala acestei clase „nedemne" şi de „insolenţa poporului român", care „nu constituie o naţiune legală a acestei ţări". Nobilimea, stăpână şi judecătoare a iobagilor, nici nu voia să audă de vreo reformă. Cu toate că ţăranii au fost învinşi, ecoul revoltei lor s-a răspândit pe toată întinderea imperiului şi a zguduit puternic bazele feudale ale Transilvaniei.

În afară, de teama unei posibile contaminări a întregii ţărănimi din imperiu, Iosif al II-lea mai suferea şi din cauză că, dincolo de graniţe, dimensiunile răscoalei şi ale pedepselor înfiorătoare aplicate conducătorilor ei puneau într-o situaţie delicată buna sa credinţă şi sinceritatea ideilor reformatoare pe care ar fi vrut să le pună în practică. Răscoala lui Horea a făcut cunoscut poporul român în toată Europa, trezind simpatie pentru cauza lui. Este suficient să amintim apărarea lui Horea de către Jean-Pierre Brissot, viitorul şef al Girondinilor. Într-o scrisoare deschisă, trimisă împăratului după executarea conducătorului răscoalei, el pleda în favoarea dreptului popoarelor la revoltă. (*A doua scrisoare a unui apărător al poporului către împăratul Iosif al II-lea, privind răscoala românilor.*) De altfel, Brissot nu formula o nouă teorie revoluţionară când se referea la dreptul poporului la revoltă împotriva unei ordini legale bazată pe injustiţie. În *Istoria ştiinţei politice în raporturile sale cu morala* (ediţie

1887), Paul Janet oferă câteva exemple. Problema dreptului la revoltă a fost discutată din timpuri imemoriale. În „Apologie" şi „Criton" şi în primele sale dialoguri inspirate de moartea lui Socrate, Platon pusese această problemă: „Dacă voinţa statului se află în contradicţie cu spiritul de dreptate, ce cale trebuie să ia supunerea noastră? „şi răspundea prin cuvintele lui Socrate: „Puteţi să mă achitaţi sau să mă condamnaţi, nu-mi schimb drumul".

Dar dreptul la revoltă împotriva unor legi nedrepte nu a fost afirmat numai în Antichitate. Tertulian a avut o formulă lapidară: „Legis iniquae nullus honor". San Isidor din Sevilla se pronunţa în acelaşi sens: „Rex eris şi recte facies, şi non facies nos eris". În întreaga doctrină politică a secolului al XIV-lea, teza rezistenţei împotriva injustiţiei a ocupat un loc important.

Deja în secolele XII şi XIII, problema dreptului la revoltă începea să preocupe spiritele. John de Salisburry a examinat tirania ca un caz de abuz de putere. Doctrina sa, violentă prin concluziile sale, îl considera pe tiran o imagine a lui Lucifer şi, prin urmare, în majoritatea cazurilor, acesta trebuia să fie ucis. Pentru John de Salisburry, moartea tiranului nu era numai licită, dar şi dreaptă şi oportună, dat fiind faptul că acesta era un criminal. În scrierile lui Toma de Aquíno găsim o teorie completă a tiraniei şi rezistenţei în special *in Summa theologica – De Regimine Principum.*

La Curtea de la Viena se aflau numeroşi teologi cu suficientă autoritate, care – după ce răscoala a fost înăbuşită şi Horea arestat – l-ar fi putut împiedica pe Iosif al II-lea să dea personal monstruosul ordin către Comisariatul Regal: „Trebuie să se ofere un exemplu de mare răsunet; conducătorii trebuie duşi acolo unde au fost comise cele mai mari crime, pentru ca poporul să privească acest lucru drept un exemplu înspăimântător, iar complicii să fie pătrunşi de groază. Condamnaţii vor fi

executaţi într-un mod spectaculos, într-o zi hotărâtă dinainte şi într-o piaţă importantă, unde se vor putea aduna cât mai mulţi ţărani supuşi, acolo unde se găsesc capetele cele mai înfierbântate”.

În aplicarea pedepsei conducătorilor, care incitaseră masele de iobagi, au fost incluşi şi cei care încălcaseră ordinele imperiale şi care-i îndemnaseră pe ţărani la revoltă, singura soluţie a disperării lor.

Iosif al II-lea cunoştea foarte bine starea lucrurilor şi de aceea condamnarea lui Horea şi Cloşca potrivit Codului terezian, adică prin frângerea oaselor pe roată, constituia o dezonorare a condamnaţilor. Această separare a răspunderii răsculaţilor de responsabilitatea reală a celor ce se aflau la originea răscoalei prin uzurparea continuă a drepturilor ţăranilor, oferă dimensiunea exactă a consistenţei ideii de justiţie socială a absolutismului luminat. Prin însuşi sadismul de a transforma trista necesitate a executării conducătorilor răscoalei într-un spectacol, împăratul a stimulat cea mai groaznică răzbunare a nobilimii maghiare pentru panica de care fusese cuprinsă. Aristocraţii din comitatul Hunedoarei şi-au exprimat părerea despre modul în care trebuiau trataţi românii, în următorii termeni: „Căci tribul românesc este atât de dur, încât numai prin pedeapsa cu moartea poate fi înspăimântat şi prea puţin prin închisoare ori alte feluri mai uşoare de condamnări”.

Nobilimea din comitatul Albei cerea ca toţi vinovaţii de răzvrătire, fie ei şefi, judecători sau juraţi, să fie traşi în ţeapă, iar ceilalţi locuitori decimaţi. În caz de răscoală ţărănească, armata să intre imediat în acţiune, răsculaţii să fie ucişi, tăiaţi în bucăţi, zdrobiţi fără milă, precum cei mai periculoşi duşmani ai patriei.

Evident că Viena şi-a recâştigat mai repede calmul, nelăsându-se contaminată de ura delirantă a nobilimii maghiare. A fost formată o comisie având drept misiune să întreprindă cercetări şi anchete în zona Zlatnei, în funcţia

de Comisar regal fiind numit baronul von Bruckenthal. Anchetele minuţioase şi obiective au dovedit deplina justificare a doleanţelor ţăranilor: abuzurile pe care nicio minte omenească nu le putea concepe.

Ca şi în trecut, intenţiile de a elimina exploatarea ţărănimii au fost concretizate printr-o ordonanţă ce suprima iobăgia, datată 22 august 1785. Textul ei, redactat în patru limbi (latină, germană, maghiară şi română), a fost difuzat pe tot teritoriul Imperiului. În Transilvania, răspândirea lui a avut loc ceva mai târziu, din cauza rezistenţei nobilimii. Citit cu atenţie, textul nu suprima în totalitate iobăgia, ci dădea iobagilor numai dreptul de a se muta, drept pierdut prin legea din 1514. Dar până şi acest drept era limitat, pentru că i se acordau nobilimii suficiente mijloace pentru a anula efectele dreptului în cauză. S-a dat o mai mare importanţă încercărilor de îmbunătăţire a justiţiei feudale. Aceasta a fost una din consecinţele răscoalei lui Horea, de care s-a ocupat până şi un ziar olandez, cerând împăratului abolirea iobăgiei: „Românii sunt probabil singurii supuşi ai Maiestăţii Sale care nu au fost scăpaţi de iobăgie, în timp ce vecinii lor au obţinut drepturi sacre şi umane; condamnarea la strivirea trupurilor pe roată nu a avut rezultatul aşteptat”.

Revoluţia lui Horea aducea un element politic nou, remarcat de contemporani: voinţa de emancipare naţională, în acelaşi timp cu emanciparea socială.

În urmă cu cincizeci de ani, episcopul Inocenţiu Micu afirmase drepturile naţiunii române. Nu încape îndoială că pregătirea consolidării conştiinţei româneşti exprimate prin „Supplex libellus Valachorum” se datora bursierilor trimişi la Roma (care meditaseră îndelung în faţa coloanei lui Traian).

În dorinţa de a crea la Viena o atmosferă de nelinişte, nobilimea maghiară a atribuit ţăranilor răsculaţi intenţia reînvierii Daciei. Pentru a-l înspăimânta pe împărat, ea a comis un fals, bătând o monedă cu inscripţia „Horea Rex

Daciae”.

Proporţiile răscoalei, curajul cu care înfruntaseră ţăranii armatele imperiale au dus la convingerea că răsculaţii aveau legături cu românii din Muntenia şi Moldova. Un preot protestant din Turda scria „convins” la 3 februarie 1785: „Jefuitorii răsculaţi se aflau în corespondenţă cu ţările vecine – Muntenia şi Moldova – de unde aşteptau ajutoare”, adăugând că, la începutul anului, aproximativ 30.000 de români din Moldova au încercat să invadeze Transilvania prin pasul Ghimeş (o trecătoare strâmtă din Carpaţii moldoveneşti), dar au trebuit să se întoarcă din drum, mulţi dintre ei fiind ucişi de secui şi turci. Îndoiala pătrunsese atât de puternic în conştiinţe, încât Horea a fost întrebat la anchetă despre înţelegerea pe care o încheiase cu românii din Muntenia. Iar împăratul i-a ordonat generalului Schackmin să ia măsuri ca românii răsculaţi să nu fugă în Muntenia, pentru că, de acolo, ar putea face incursiuni în Transilvania, punând la cale mişcări periculoase.

Fără îndoială că în toate aceste legende supravieţuia imaginea lui Mihai Viteazul, care devenise domnitorul Transilvaniei în urmă cu mulţi ani, dar exista şi conştiinţa Austriei şi a ungurilor că românii constituiau un tot unitar, chiar dacă erau împărţiţi în trei state diferite.

Sunt deci două momente marcante în dezvoltarea ideii naţionale a românilor din Transilvania: cel al lui Inocenţiu Micu şi cel al lui Horea.

Al treilea a fost marcat de „Supplex libellus Valachorum”; el a fost cu atât mai impresionant, cu cât această afirmiare a drepturilor naţiunii române – de a fi declarată a patra naţiune constituţională, bucurându-se de legalitate civilă, politică şi socială – a fost făcută în plină reacţie a nobilimii şi Curţii, îngrozite de declanşarea Revoluţiei franceze. Era un act provocator, dovedind un mare curaj. Carol Temerarul spunea: „Nu trebuie să speri ca să acţionezi, nici să învingi ca să perseverezi”.

Memoriul începea cu o amplă argumentare ce trebuia să dovedească, pe baza datelor istorice, prioritatea naţiunii române asupra celorlalte naţionalităţi, care veniseră după ea pe aceste meleaguri. De ce ar fi fost naţiunea română „admisă”? Mai degrabă ea admisese alte naţiuni. Pentru că ungurii au venit în Transilvania mult mai târziu şi trăiesc în comunitate cu românii în virtutea unui pact (Pactum Conventum). O mărturie în acest sens ne oferă Cronicarul Anonim (Anonymus). Descriind venirea ungurilor şi luptele lor cu românii, el declară textual: „după ce şeful lor, Gelu, a pierit în luptă, românii au căzut la învoială cu ungurii şi l-au ales conducător pe Tuhutum, şeful ungurilor (Propria voluntate dextram dantes Valachi în suum etiam dominum elegerunt Hungarorum ducem Tuhutum)”.

În 1437, când s-a semnat Unirea celor trei naţiuni, unul din căpitanii ţăranilor răsculaţi, Paulus Magnus din Voivodeni, avea titlul de purtător de drapel al Comunităţii ungurilor şi românilor. Această comunitate îşi avea drepturile în virtutea unei carte a regelui Ştefan cel Sfânt. Prin urmare, uniunea celor trei naţiuni nu trebuia să se atingă de drepturile poporului român.

Tonul Memoriului era elevat şi peremptoriu: „Naţiunea română din Transilvania nu este de dată recentă, ea este veche, mult mai veche decât celelalte”. O mare parte din cei care redactaseră Memoriul erau foşti elevi ai *Propoganda Fide* de la Roma, precum istoricii Petru Maior şi Gheorghe Şincai. Redactat în numele naţiunii române, Memoriul a fost remis în luna martie 1791 noului împărat Leopold al II-lea de către episcopul Gherasim Adamovici şi episcopul unit Ioan Bob. Deşi episcopii erau convinşi că Memoriul nu va folosi la nimic, ei au cedat presiunilor.

Toate revendicările, toate tezele susţinute în acest document nu erau decât cele formulate cu o jumătate de veac înainte, dar, de această dată, erau prezentate într-o

redactare nouă, mai viguroasă şi de o fermitate impresionantă. Soluţia era impusă prin însuşi incontestabilul fundament de drept: „restituirea” vechilor drepturi, ceea ce nu însemna că românii ar fi vrut să răstoarne Constituţia; era vorba numai de recâştigarea drepturilor lor şi, ca o consecinţă logică, o reprezentare proporţională a populaţiei româneşti în viaţa publică a Transilvaniei.

„Supplex libellus Valachorum” nu a reprezentat numai o dată în evoluţia spiritului politic al românilor din Transilvania; el a marcat şi un nou simţământ de superioritate, bazat pe redescoperirea unei nobleţi istorice. Intraţi în contact cu centrul latinităţii, copiii iobagilor au căpătat gust pentru studiul limbii şi istoriei.

O altă pretenţie, care a provocat o mare tulburare la Viena, Budapasta şi Cluj, a fost ca românii să fie autorizaţi să organizeze o mare adunare, aşa cum se aprobase sârbilor în 1790, adunare la care luase parte şi episcopul ortodox Gherasim Adamovici.

Cei doi episcopi care au prezentat împăratului memoriul „Supplex libellus Valachorum” au fost aspru dojeniţi pentru îndrăzneala de a fi emis astfel de pretenţii în numele naţiunii române. După cum era de aşteptat, niciuna din cereri nu a fost reţinută. Curtea de la Viena şi întreaga aristocraţie trăiau într-o atmosferă de nelinişte dramatică, urmărind fazele Revoluţiei franceze, fără a şti ceea ce avea să se petreacă după victoria de la Valmy (20 septembrie 1792).

Orice concesie apărea astfel în opinia Curţii de la Viena drept o primă de încurajare a spiritului revoluţionar. Această situaţie a fost scoasă în evidenţă de cancelarul Kaunitz: „Este imposibil să facem din români, în actualele împrejurări, a patra naţiune şi, chiar dacă ar fi posibil, acest lucru nu ar fi oportun, din numeroase şi importante consideraţii”.

Chiar dacă am admite că împăratul ar fi vrut să

introducă anumite înnoiri, el nu ar fi putut să-şi impună ideile şi să învingă rezistenţa feudalilor. Iată un singur exemplu, care poate pune în lumină relaţiile dintre împărat şi nobilii încăpăţânaţi ce voiau să menţină intactă ordinea socială: în 1793, împăratul a propus abolirea condamnării la moarte prin tragerea în ţeapă sau pe roată, înlocuind-o prin alte pedepse cu moartea mai puţin fioroase, potrivit spiritului epocii. Moartea prin ghilotină a Mariei Antoaneta, în 1793, fiica lui Francisc I şi a Mariei Tereza, cutremurase Curtea de la Viena. Propunerea împăratului a fost studiată în mod special de către o comisie însărcinată cu problemele criminale. Această noutate în materie de aplicare a metodelor de reprimare a apărut în viziunea aristocraţiei ca o gravă încălcare a propriilor privilegii; nobilii s-au crezut în drept să reamintească împăratului necesitatea de a-i nimici pe răufăcători şi i-au cerut să uzeze cât mai rar de dreptul de graţiere. Comisia a examinat propunerea imperială timp de şaisprezece ani, comunicându-i abia în 1810 împăratului că pedeapsa cu moartea prin tragere în ţeapă sau pe roată vor fi abolite.

Memoriul constituia un fapt cu atât mai grav cu cât spectrul răscoalei lui Horea continua să obsedeze nobilimea maghiară din Transilvania. Spaima a continuat multă vreme după aceea.

În 1884, deci la mai bine de un secol după revoluţie, mai mulţi români din Caransebeş au fost deferiţi justiţiei pentru că au dansat la „horă”. Magistraţii maghiari nu ştiau că dansul naţional românesc se numeşte „horă”, deşi majoritatea populaţiei din regiune era românească. Hora se aseamănă ca ritm şi formă cu sardana catalană. Acest proces nu fusese iscat de autorităţile maghiare dintr-un pur resentiment; ele erau convinse că „hora „era dansul lui Horea.

Nobilii ştiau că libertatea este contagioasă şi, pentru a se apăra, se împotriveau oricărei schimbări de sistem, în speranţa că scurgerea vremii va potoli spiritul răzvrătirii,

aducând liniştea popoarelor. În timp ce sub Leopold al II-lea se vorbea încă de reformă (sau şi făcut unele încercări inutile), sub Francisc al II-lea, urmaşul său, care a domnit patruzeci şi trei de ani (1792 – 1835), reacţiunea a luat forme necunoscute până şi în regimurile cele mai absolutiste din Austria.

Poliţia şi cenzura au fost aduse pe primul plan al statului. Este impresionantă asemănarea – din punctul de vedere al tipului habsburgic – dintre Francisc al II-lea şi Franz-Joseph. Mediocru, silitor, birocrat, el punea la baza regimului conceptul de imuabilitate; şi făcea acest lucru printr-un sistem de supraveghere poliţienească ce trebuia să înăbuşe orice încercare de schimbare. Poliţia secretă fusese înfiinţată de Iosif al II-lea (1765 – 1790), dar în timpul domniei acestuia nu avusese decât un rol secundar. Ea a fost dezvoltată în timpul domniei lui Leopold, căpătând proporţii totalitare sub Francisc al II-lea, fapt ce corespundea spiritului neîncrezător al acestuia, înspăimântat de succesiunea evenimentelor provocate de Revoluţia franceză şi, după 1816, de febra ideii naţionale. Italia a fost permanent agitată de ideea unităţii sale şi de cea a unităţii naţionale, în special între 1820 şi 1835.

Prima măsură luată de Fsancisc al II-lea a fost îndepărtarea cancelarului Kaunitz, fost colaborator apreciat al Mariei Tereza. Acesta era un om politic dotat cu un tact deosebit. În timpul războiului de şapte ani cu Frederic cel Mare, el reuşise să atragă în favoarea Austriei sprijinul Franţei. Succesorul lui a fost Stadion.

În iulie 1792, în momentul în care Francisc al II-lea de Habsburg-Lorena îi urma tatălui său Leopold şi-şi făcea intrarea în oraşul liber şi imperial Frankfurt, pentru a fi încoronat, ultimul rege al Franţei depunea jurământul faţă de Constituţie la Champ-de-Mars, cu prilejul Sărbătoririi Federaţiei. Coincidenţă ce avea să-l influenţeze, ca un sumbru avertisment, pe noul împărat. În faţa uraganului declanşat de Revoluţia franceză, împăratul a făcut din

poliţia sa secretă un scut de apărare, poliţie din ce în ce mai dezvoltată pe măsură ce sporea spaima care domina întregul regim absolutist; la aceasta se adăuga cenzura, care, prin excesele sale, lua forme adesea ridicole. Toate acestea erau menite să împiedice „erupţia lavei iacobine „în Imperiu.

În raţionamentul său simplist, Francisc al II-lea credea că poporul dispreţuit, umilit, exploatat, lipsit de libertatea presei nu va adopta iacobinismul sau forma vulcanică a acestuia, ca în Franţa. Ordinea feudală fiind ameninţată, toate statele Europei s-ar fi prăbuşit în ruină. Francisc al II-lea se considera păstrătorul tradiţiei dinastice şi apărătorul ordinii de stat, evident la maniera în care concepea el aceste noţiuni, adică într-o formă reacţionară. Mentalitatea sa de birocrat nu găsea altă soluţie decât, intensificarea supravegherii poliţieneşti.

Un contemporan ne oferă unele precizări privind calităţile lui Francisc al II-lea, conducătorul imperiului austriac în perioada cea mai frământată a istoriei europene (1793 – 1815): „Îşi petrecea timpul fabricând lipici pentru scrisori şi admirându-şi opera. În primii ani de domnie şi până la bătălia de la Wagram (1809), când armata austriacă, aflată sub comanda arhiducelui Carol, a fost învinsă de Napoleon Bonaparte, Francisc al II-lea a crezut că poate opune Franţei revoluţionare rezistenţa militară a Austriei. El s-a deplasat pe câmpul de luptă şi a asistat la bătălia de la Tourcoing, unde trupele sale au fost înfrânte, ca de obicei. Mai târziu, a apărut la Austerlitz şi la Wagram, fără a interveni în conducerea operaţiunilor. Dar nici în tabăra improvizată, nici în sala de conferinţe de la Hofburg, el nu a dat dovadă de vreo înverşunare deosebită pentru această luptă, cu toate că el însuşi o dorise şi întreg anturajul său o impusese. Era ca şi cum s-ar fi trezit în el un sentiment ereditar. Dar calea aleasă fusese, într-adevăr, cea bună? Nu pierdea el, de fiecare dată, o parte din glorioasa moştenire încredinţată de

strămoşi?”

După zdrobitoarea înfrângere de la Wagram, Francisc al II-lea i-a încredinţat, la 1 iulie 1809, Ministerul Afacerilor Externe lui Metternich, a cărui concepţie politică era identică cu cea a lui Stadion. La 10 august, Metternich îi adresează împăratului un raport în care-şi expune principiile politice. El începe prin a accepta sistemul ce triumfase în Franţa: „Principiile noastre sunt de nezdruncinat, dar nu putem lupta împotriva necesităţii. Trebuie să ne păstrăm forţele pentru vremuri mai bune şi să acţionăm în vederea salvării noastre prin mijloace mai blânde… Începând cu ziua semnării păcii, sistemul nostru va consta exclusiv în manevre subterane, în evitarea oricărui angajament şi flatarea partenerilor. Numai astfel vom reuşi să supravieţuim până în ziua eventualei eliberări generale”.

Politica noului cancelar, care se opunea progresului, menţinând aceleaşi forme depăşite, a împins, treizeci şi nouă de ani mai târziu, popoarele la revoltă. Carming l-a numit „marele inchizitor al Europei”. Constantin de Grünwald scria – cu o vizibilă simpatie pentru Metternich – într-o monografie consacrată acestuia: „Ideologia unui Pobedonosţev, consilier al lui Alexandru al III-lea şi educator al lui Nicolae al II-lea, coincide în toate punctele cu aceea a sistemului lui Metternich”.

Pe cât de suplu şi bazat pe duplicitate era sistemul lui Metternich în politica externă, pe atât era de imobil în interiorul ţării.

Scriitorul austriac exprima astfel un adevăr supărător, sistematic ignorat, dar acesta constituia o condiţie esenţială pentru menţinerea ficţiunii legale a „pragmaticei sancţiuni” din 1713, care proclamase unirea „inseparabilă şi indisolubilă” a tuturor posesiunilor ereditare ale Casei de Austria.

Asumându-şi răspunderea politicii Austriei, Metternich s-a adaptat cu o surprinzătoare uşurinţă

moravurilor de la Curtea imperială. Aceste moravuri semănau perfect cu cele de la Curtea din Dresda, neschimbate de la mijlocul secolului al XVII-lea.

În 1840, baronul Andrian scria: „Austria este un nume fictiv, care nu reprezintă niciun popor, nicio naţiune, nicio ţară; este o desemnare pur convenţională a unui complex de naţionalităţi absolut diferite. Există aici mulţi italieni, germani, slavi şi unguri. Împreună, ei constituie imperiul Austriei, dar nu există o naţiune austriacă”.

Or, în faţa ameninţării Revoluţiei franceze, tronul Habsburgilor nu avea alt sprijin decât aristocraţia feudală, al cărei concurs era condiţionat de respectarea privilegiilor feudale. Nobilimea era credincioasă numai în măsura în care interesele sale nu erau atinse de raţiuni de stat. Solidaritatea dintre tron şi feudalitate a fost determinată de Revoluţia franceză, în intenţia de a forma un front comun împotriva inamicului din interior, ţărănimea. Cel care a vegheat şi a acţionat ca această unitate să nu fie periclitată în niciun fel a fost cancelarul Metternich. Poetul Heinrich Heine îşi făcea iluzii cu privire la cancelar, care era un aristocrat renan, scriind în cartea sa *Tablouri de călătorie* (*Reisebilder*)*:* „Am o anume tandreţe pentru Metternich; nu mă las înşelat de aspiraţiile sale politice, dar sunt convins că stăpânul viilor de la Johannesburg, cu un vin atât de ameţitor şi de liberal, nu poate iubi în străfundul sufletului său servilismul şi obscurantismul”.

Metterich poseda, fără îndoială, o excepţională inteligenţă politică, dublată de numeroase lecturi. Avea un gust literar rafinat, iar lecturile îi facilitau disputele de idei. Îşi dădea seama însă că operele lui Voltaire, Montaigne, Goethe, Jean-Paul, Schiller, Lessing, Rousseau, Montesquieu dădeau naştere la idei a căror forţă explozivă ar fi putut demola armătura fragilă a Imperiului.

Împăratul Francisc a reprezentat reacţiunea totală faţă de ideile Revoluţiei franceze. Metternich i-a împărtăşit

convingerile fără nicio ezitare, pentru că asistase, pe când era student la Strasbourg în 1789, la atacul şi devastarea primăriei. El fusese obligat să se refugieze la Viena, unde căsătoria cu nepoata cancelarului Kaunitz i-a facilitat ascensiunea. Reiese cât se poate de limpede cât de impresionat a fost de evenimentele din Franţa dintr-o broşură anonimă pe care a publicat-o în 1794. „Revoluţia franceză, nota el, a atins un asemenea punct, încât ameninţă cu prăbuşirea toate statele Europei. Războiul actual urmează aceeaşi cale ca prima migraţie a popoarelor. Distrugerea tuturor monumentelor şi operelor de artă, subjugarea naţiunilor prezintă o analogie frapantă cu faptele şi acţiunile hoardelor sosite din nord în secolele V şi VI. Scopul barbarilor moderni este de a rupe toate legăturile sociale, de a distruge toate principiile şi de a confisca toate proprietăţile. Principi şi popoare, voi care sunteţi uniţi atât de strâns prin interese reciproce, vă apropiaţi cu fiecare zi ce trece de capătul existenţei voastre; nu v-au mai rămas decât câteva clipe. Folosiţi mijloacele care au făcut forţa duşmanilor voştri. Dacă veţi fi uniţi, veţi pune pe fugă hoardele de tâlhari; vi se vor alătura oamenii de bună credinţă din toate ţările. Vouă vă va datora Europa salvarea ei şi de voi vă depinde liniştea generaţiilor viitoare”.

S-a spus, nu fără dreptate, că domnia lui Nicolae I a constituit tipul de regim absolutist integral. Eroare; în comparaţie cu regimul împăratului Francisc al II-lea, ţarismul a avut mai degrabă o atitudine liberală faţă de literatură. Putem să ni-l închipuim pe împăratul Austriei asistând (aşa cum a făcut-o ţarul) la premiera unei satire nemiloase la adresa administraţiei austriece, similare comediei lui Gogol *Revizorul*? Trecând peste hotărârea cenzurii, Nicolae I a cerut ca piesa să fie jucată, iar la sfârşitul spectacolului, întorcându-se spre înalţii demnitari şi spre miniştri, le-a spus: „Eu mi-am luat porţia, faceţi şi domniile voastre la fel”.

Contemporanii au scos în evidenţă legătura indisolubilă dintre Francisc şi Metternich. „Politica Austriei este bazată pe caracterul împăratului şi condusă de spiritul prinţului Metternich”, scria Meyendorff, iar polemismul Sealsfield adăuga: „Există între Francisc şi Metternich o deosebită similitudine de caracter şi de vederi. Francisc şi-a găsit omul şi aşa se explică faptul că-i adoptă toate măsurile şi le respectă cu stricteţe”. De altfel, cancelarul însuşi îşi definise astfel propria situaţie: „Împăratul face totdeauna ce doresc eu, dar eu nu doresc niciodată decât ceea ce trebuie el să facă”.

Toate cenzurile sunt tâmpite, dar cenzura austriacă, a depăşit în vremea lui Metternich tot ce se putea imagina. Se interzisese actorilor să apară pe scena îmbrăcaţi în militari sau clerici (chiar şi atunci când rolul o impunea). Cuvântul „paladin” a fost tăiat dintr-un text pentru a nu aduce ofense... palatinului Ungariei. În opera *Don Giovanni* de Mozart corul trebuia să cânte „Trăiască libertatea”, dar cenzura a schimbat textul cu: „Trăiască bucuria”.

Nici Schiller nu a scăpat vigilenţei cenzurii: în drama sa *Hoţii*, propoziţia „Această canalie se numeşte Franz” a fost suprimată din respect pentru augustul nume al împăratului. Într-o carte pentru şcolari, erau următoarele cuvinte: „Cazacii călărind pe caii lor mici...”; cuvântul „mici” a fost suprimat pentru că putea jigni o armată aliată.

Evident că aceste intervenţii ridicole ale cenzurii nu conveneau spiritului fin al lui Metternich, şi totuşi el nu putea schimba un sistem ce asigura trăinicia regimului absolutist.

După ce i-a recitat unui prieten epilogul la *Childe Harald...* al lui Byron, pe care Metternich îl considera „cea mai strălucită cometă a poeziei contemporane”, el a adăugat: „Noroc că poliţia nu cunoaşte lecturile mele liberale, altfel demult m-ar fi denunţat împăratului”; ceea

ce constituia un mod abil de a se desolidariza de abuzurile unei cenzuri al cărei şef suprem era el însuşi.

Care erau şansele revendicărilor românilor formulate în „Supplex libellus Valachorum”, în condiţiile absolutismului total? Regimentele de la frontiere erau formate exclusiv din români şi luaseră parte la bătăliile de la Rivoli, Austerlitz şi la toate celelalte lupte, duse de armata austriacă. La Arcole, două companii dintr-un regiment de români s-au aflat chiar la capătul podului.

Românii erau buni pentru războaie şi pentru povara dărilor şi a muncii obligatorii. În ceea ce priveşte drepturile lor, nimeni nu avea interesul sau graba de a le acorda. Problema reglementării urbane şi a repartizării impozitelor ridicată de Iosif al II-lea nu a fost discutată decât atunci când era prea târziu, în ajunul revoluţiei din 1848, când nu-şi mai avea rostul. Aparent totul revenise la normal, iar iobagii păreau liniştiţi.

Într-o scrisoare adresată doamnei Lieven la 4 februarie 1819, cancelarul îşi exprima astfel satisfacţia: „Ţara noastră sau, mai degrabă, ţările noastre sunt cele mai liniştite pentru că se bucură, fără revoluţii, de majoritatea binefacerilor izvorâte din cenuşa imperiilor afectate de tulburările politice. Poporul nostru nu înţelege de ce ar stârni mişcări, câtă vreme se bucură în linişte de ceea ce mişcările altora i-au adus ca avantaje”.

Este lesne de dedus ce înţelegea cancelarul prin „poporul nostru”.

Acest optimism excesiv a primit un răspuns prin „Völkerfrühling” (Primăvara popoarelor), an de convulsii naţionale şi sociale, pe care Metternich nu avea cum să-l prevadă. „Primăvara popoarelor” (în 1848, pe neaşteptate copacii au înmugurit încă din luna februarie) a însemnat trezirea dintr-un somn lung şi dureros a popoarelor care-şi proclamau libertatea. Metternich scrisese: „Nu poţi opri cursul debordării plasându-te în faţa torentului. Pentru a împiedica debordarea, forţa trebuie folosită în timp util”.

El se gândea la forţă, deci la represiune, şi nu la afirmarea decisivă a spiritului de dreptate.

În cursul anului 1846, mai multe scrisori fură adresate împăratului, „şeful tâlharilor”, în care se cerea nici mai mult, nici mai puţin decât spânzurarea lui Metternich. Acesta era rezultatul ignorării faptului că, în afară de nobilime, mai existau şi nişte popoare care întreţineau prin munca lor întregul aparat al statului.

Este surprinzător să constatăm că românii din Transilvania au reuşit să creeze, în aceste condiţii, o clasă cu o pregătire intelectuală deosebită şi elemente de primă mână în viaţa economică.

Corporaţia comercială românească de la Braşov, având peste 100 de membri, domina în 1846 comerţul cu Moldova, Muntenia şi chiar cu Orientul Apropiat. Corporaţia deţinea 80% din importuri şi 94, 7% din exporturile Braşovului. Ea avea depozite la Bucureşti, Tulcea şi Budapesta. Astfel, se formase în decursul a cincizeci de ani, o bază a burgheziei româneşti, fără ca nimeni să-şi dea seama. Unii dintre aceşti negustori români din Braşov au lăsat moşteniri ce depăşeau un milion de florini. Faptul este cu atât mai straniu, cu cât, de mai multe veacuri, românii nu aveau dreptul să se stabilescă decât în afara oraşelor.

Dat fiind faptul că nobilimea, maghiară sau maghiarizată, îşi exercita influenţa în organismele guvernamentale de la Viena, Cluj, Sibiu, unde avea un rol determinant, ca şi în administraţie şi justiţie, exploatarea poporului român putea fi făcută fără întrerupere şi fără limite. Oprimării naţionale i se adăuga asuprirea economică.

Faţă de superioritatea numerică a românilor, aristocraţia, nobilimea mijlocie şi mică creau tot felul de oprelişti pentru a împiedica formarea unei pături intelectuale româneşti, adică a unor cadre intelectuale şi economice capabile să întreprindă o acţiune naţională.

Clasa intelectuală nu era formată numai din bursierii trimişi la Roma de episcopia unită de la Blaj, centru al spiritualităţii româneşti din Transilvania. În 1830, de exemplu, patruzeci de români urmau cursurile Universităţii regale maghiare de la Budapesta, iar alţi studenţi români se găseau la Viena; nivelul de pregătire al acestui tineret poate fi evaluat prin parcurgerea lucrării *Wiederlegung der Abhandlung* a lui Eftimie Murgu, publicată în 1830. Operă polemică istorico-filologică, prin care autorul răspunde publicistului sârb Tőkőlyi; acesta negase originea latină a poporului român, susţinând că limba română este o limbă slavo-italiană.

Analizând limba română, Murgu a stabilit caracterul limbii, subliniind originea latină a cuvintelor indispensabile în relaţiile unui grup social. El a dovedt că limba română curentă, sau latina comună, s-a răspândit în Italia, suferind modificări, după regiune şi naţiune, chiar în acele locuri unde s-au născut dialectele italice. Circulaţia şi admiterea acestui limbaj a creat limba generală a românilor.

În 1834, filologul A. Fuchs a publicat la Halle *Die Romanische Sprachen în ihren Verhaltnisse zum Lateinischen.* El examinează lucrarea lui Murgu, citându-l adesea. De asemenea, marele erudit sas I.K. Schuller, scriind despre originea românilor *(Ursprung der Romänen und ihrer Sprache),* în 1855, arată că a consultat cartea lui Murgu, admiţând că era foarte probabil ca limba română să fie limba latină curentă vorbită în Italia la începutul secolului II, deci în epoca lui Traian. Datorită acţiunii iniţiate de Petru Maior (1780) şi continuate până la Eftimie Murgu, s-a putut stabili că românii sunt de origine latină.

În *Österreichische National-Enziklopädie,* apărută la Viena în 1835 (volumul I, pag. 2890), se afirmă această origine.

Progresele realizate de un mic număr de români în formarea unei clase intelectuale nu au putut modifica însă situaţia social-economică a poporului român, care continua

să fie considerat „tolerat” în Imperiul habsburgic.

Dar un eveniment a venit să tulbure pacea Imperiului: în 1830 a izbucnit în Polonia o mişcare revoluţionară, având toate trăsăturile specifice polonezilor – elan, spirit de sacrificiu, eroism, o lipsă completă de pregătire pe plan internaţional şi exaltarea naţională alimentată de iluzii, cu alte cuvinte nişte trăsături tipic romantice.

Declanşând revoluţia lor în noiembrie 1830, polonezii uitaseră de existenţa Sfintei Alianţe. Animatorul acestei alianţe, ce reunea Rusia, Prusia şi Austria, Metternich, declarase în 1820: „Uniunea dintre monarhii constituie baza esenţială a politicii menite să salveze astăzi societatea de la prăbuşirea totală. Popoarele sunt ca nişte copii, sau ca nişte femei nervoase; pentru a le asigura fericirea, conducătorii lor trebuie să ajungă la înţelegere”.

Prusia, Austria şi Rusia erau beneficiarele împărţirii Poloniei. Manifestul Dietei poloneze, prezidate de Ladislav Ostrowski, conţinea, prin frumuseţea textului, toate argumentele capabile să emoţioneze conştiinţa unui om liber. El reamintea nenorocirile prin care trecuse Polonia din momentul dezmembrării sale şi garanţiile ce i se dăduseră prin tratatul de la Viena.

Bietele naţiuni mici credeau cu naivitate în garanţiile prevăzute în tratatele semnate cu marile puteri; ele nu erau decât fardul ipocriziei.

Dieta poloneză denunţa vicleniile politicii ruseşti, în sensul că Rusia punea la cale un război împotriva Europei, încercând să profite de Revoluţia franceză care-l alungase pe Carol al X-lea, precum şi uneltirile Belgiei împotriva Olandei. „În urma zvonurilor care se confirmă pe zi ce trece, privind un război împotriva libertăţii popoarelor, au fost date ordine pentru punerea armatei poloneze pe picior de război” […]

Revoluţia franceză din iulie 1830 l-a impresionat neplăcut pe ţarul Nicolae I. Contele Cernîşev i-a comunicat

reprezentantului Franţei, baronul Bourgoing, hotărârea ţarului de a rupe relaţiile diplomatice. Acesta din urmă a cerut audienţă la ţar, dar suveranul rus a răspuns fără menajamente: „Niciodată, absolut niciodată nu voi putea recunoaşte ce s-a întâmplat la Paris”. Lovind cu pumnul în masă, ţarul a declarat că nu-l va recunoaşte pe Ludovic-Philippe ca rege legitim. Ambasadorul l-a asigurat că Franţa din 1830 nu mai era Franţa din 1814, epuizată de douăzeci şi cinci de ani de război. Ceva mai calm şi schimbând tonul, ţarul i-a declarat: „Dragă prietene, vă promit că nu voi lua nicio hotărâre grăbită, nu vă declarăm război, fiţi siguri, dar ne vom consulta asupra atitudinii ce-o vom avea faţă de Franţa”. Prin folosirea pluralului, ţarul subînţelegerea Austria, Prusia şi Anglia. El era sigur de Austria, având la Viena un apărător ferm al principiilor antirevoluţionare. Tot atât de sigur era şi de Prusia, de care Rusia era legată prin tratatele Sfintei Alianţe. Cât despre Anglia, ţarul era convins că aceasta îl va recunoaşte pe „regele baricadelor”. În acelaşi timp, el a formulat unele rezerve: „În ciuda lucrurilor care îmi displac şi mă neliniştesc la dumneavoastră, nu am încercat vreodată să port un mare interes destinului Franţei. În timpul acestor zile ale revoluţiei, eram îngrozit la gândul că Anglia, invidioasă că aţi cucerit Algerul, va încerca să profite de tulburările de la dumneavoastră pentru a încerca să vă smulgă această minunată achiziţie”. Insinuarea era foarte bine plasată. Referindu-se la Austria, ţarul i-a spus ambasadorului fără reticenţe că, preocupată de menţinerea dominaţiei sale în Italia, aceasta nu putea resimţi nicio simpatie faţă de Franţa.

Relaţiile diplomatice cu Franţa nu au fost rupte, deşi Nicolae I s-a gândit o bucată de vreme la o intervenţie a puterilor din Sfânta Alianţă, în vederea reinstalării lui Carol al X-lea pe tronul Franţei.

Trimisul ţarului la Viena, Orlov, nu şi-a luat în serios misiunea. El şi-a petrecut timpul cu distracţiile şi s-a întors

în Rusia. Dar generalul Dibici a luat lucrurile în serios şi l-a informat pe regele Prusiei, Friedrich Wilhelm, în legătură cu proiectele lui Nicolae. Bătrânul rege prusac a respins aceste proiecte războinice, spunând că ţara sa ar risca mult mai mult decât Rusia şi că el nu crede că Austria ar fi dispusă să intre în acest război. De altfel, Metternich a comunicat imediat Berlinului că se opune unei astfel de iniţiative.

Era deci ceva adevărat în afirmaţia Dietei poloneze, că Rusia se pregătea de război.

Eroarea polonezilor a fost că s-au grăbit să iniţieze o serie de acte, culminând cu declaraţia că Nicolae I a încetat să mai fie regele Poloniei, ceea ce echivala cu suprimarea Constituţiei promulgate de Alexandru I şi ratificate de Congresul de la Viena.

Anglia şi-a precizat punctul de vedere prin declaraţia lui Palmerston făcută trimisului la Londra al guvernului insurecţional, marchizul Alexander Wielopolski: „Evenimentele din Polonia sunt o problemă internă a ruşilor”. Wielopolski a fost primit la Londra de Palmerston ca un simplu turist, şi nu ca reprezentant al unui guvern insurecţional. De altfel, primului ministru britanic Grey i-a declarat prinţului Leon Sapieha cu o brutală sinceritate: „În actualele condiţii, noi dorim ca Rusia să aibă mână liberă cât mai curând posibil, iar revolta dumneavoastră să fie înăbuşită în cel mai scurt termen”.

În Franţa, Ludovic Philippe era preocupat să fie recunoscut de marile puteri. Primul ministru al Franţei îi declarase trimisului Poloniei revoluţionare: „Dacă vă făceaţi iluzii în ceea ce ne priveşte, trebuie să înţelegeţi că situaţia noastră este foarte critică. Noul guvern încă nu este consolidat. Nu putem purta război pentru dumneavoastră, nu v-a sosit încă timpul; trebuie să vă împăcaţi cu ţarul”.

Insurecţia poloneză din 1830 era condamnată, monarhiile de Habsburg, Hohenzollern şi Romanov fiind

solidare.

Pe ce se bazaseră polonezii la declanşarea revoluţiei? Pe discursurile înflăcărate ale unor revoluţionari din Occident? Inconştienţa de care au dat dovadă, aruncându-se în aventură, este surprinzătoare. Şi totuşi, revoluţia poloneză a avut un puternic ecou în Austria.

Tineretul studenţesc a organizat manifestaţii. S-au făcut colecte pentru sprijinirea mişcării revoluţionare, iar luptătorii polonezi refugiaţi în Transilvania s-au bucurat de o bună primire.

Emigraţia poloneză a început să desfăşoare o activitate susţinută, asemănătoare celei a „carbonarilor „italieni. Au fost înfiinţate societăţi secrete, care-i atrăgeau mai ales pe intelectuali, duşmani ai absolutismului. Revoluţionarul polonez Adolf David, suspectat de autorităţile austriece, a fost transferat la Cluj, unde se credea că nu va găsi acelaşi mediu propice activităţii sale ca la Viena. Dar pe această cale, activitatea societăţii „Prietenii poporului" a fost extinsă şi în Transilvania.

Intuind rezervele revoluţionare ale poporului român, David a intrat în legătură cu intelectualii români, atrăgându-i pe mulţi dintre ei în societatea respectivă. El a redactat chiar pentru ei un program ce prevedea unirea celor trei principate române într-o republică democratică şi abolirea formelor feudale.

Prin intermediul preoţilor şi învăţătorilor români, David spera să câştige masele ţărăneşti, a căror forţă insurecţională fusese dovedită de Horea.

Ştiind ce însemna un interogatoriu în regimul absolutist al Habsburgilor, Adolf David s-a sinucis în închisoarea din Cluj, unde era deţinut. Astfel, poliţia austriacă nu a putut afla nimic despre activitatea societăţii şi despre membrii acesteia. Cum existau numai unele bănuieli, s-au operat doar câteva arestări.

Dacă mişcarea respectivă a fost înăbuşită, forţa ideilor s-a păstrat. Mişcările naţionale intraseră în faza

realizării. Evident că guvernul de la Viena găsea în aceste mişcări elemente ce-i asigurau poziţia de arbitru, opunându-le pe unele celorlalte.

Guvernul, şi în primul rând Metternich, erau convinşi că vor putea face faţă problemelor primei jumătăţi a secolului XIX numai cu ajutorul mijloacelor represive folosite în veacurile trecute. În ciuda climatului revoluţionar din întreaga Europă, cancelarul îşi păstra încrederea în valoarea imobilismului.

În septembrie 1847, el mai credea sincer că unitatea Italiei nu era altceva „decât o frază sonoră care nu consună cu sentimentele de rivalitate existente în Peninsulă între diferitele familii, oraşe şi state"; el îşi păstrase optica de dinainte de Revoluţia franceză, cu toate că pe zidurile oraşelor se putea citi „morte ai Tedeschi" (moarte nemţilor), „il Tedesco alia porta" (afară cu neamţul). Marele patriot italian Manini declara: „Simţim dominaţia Austriei ca pe un fier în rană".

Magnaţii considerau cele mai înalte funcţii din stat ca pe un apanaj de familie, ce le acorda şi dreptul de a hotărî în justiţie. Ei erau solidari, împiedicând aplicarea reformelor dorite de Iosif al II-lea.

În Transilvania, magnaţii erau stăpâni absoluţi, tulburaţi doar din când în când de răscoale ţărăneşti.

Potrivit referendumului urbanal Grimm, în 1848 situaţia din Transilvania se prezenta astfel:

21 de proprietari aveau peste 100 de iobagi
30 „între 500 şi 1.000
132 „între 100 şi 500
230 „între 50 şi 100
961 „între 10 şi 50
2173 „între 1 şi 10

Cei 3 547 de proprietari care formau nobilimea şi aveau iobagi nu plăteau impozite. Toate sarcinile statului erau suportate de muncitorii agricoli, de meseriaşi şi negustori.

În secolul XVIII, după înfrângerea revoltei conduse de prinţul Rákoczi (cu ajutorul forţelor militare ale Austriei), magnaţii au încheiat o alianţă de interese cu Curtea de la Viena.

Nu magnaţii au pus la cale revoluţia maghiară împotriva Habsburgilor, ci mica nobilime care reprezenta 680.000 de persoane, cifră surprinzătoare pentru o populaţie de 12 milioane. Dar această populaţie nu era omogenă din punct de vedere etnic.

Între principatul Transilvaniei, Moldova şi Muntenia au existat întotdeauna legături. Acestea existau şi între ţăranii şi ciobanii care traversau cu turmele lor regiunile româneşti, în căutarea unor păşuni mai bogate, ceea ce a dus la crearea conştiinţei unităţii naţiunii române.

În numeroase judeţe ale Munteniei şi Dobrogei, populaţia actuală descinde din aceşti păstori, veniţi din Transilvania de-a lungul veacurilor.

Un element de cea mai mare importanţă în relaţiile dintre românii din cele trei principate l-a constituit intrarea în acţiune a intelectualilor, după 1830, care au dat o nouă orientare raporturilor existente. Ei au elaborat o politică naţională având ca obiectiv clar formarea unui stat român unitar, obiectiv ce fusese atins vremelnic de Mihai Viteazul.

În 1837, Ion Câmpineanu a expus în mod clar ţelul politicii naţionale: „Având un teritoriu divizat, românilor le va fi imposibil să ţină piept puternicelor imperii ce îi înconjoară. Insistăm asupra unirii întregului popor român”.

Era un proiect temerar, ce părea să sfideze cele trei imperii, rusesc, austriac şi turc. Părând o utopie la data când a fost formulat, el a devenit o realitate optzeci de ani mai târziu.

Prin situaţia politică pe care o aveau în cadrul monarhiei Habsburgilor, românii nu puteau lua nicio iniţiativă. Şi totuşi, din rândul lor, au apărut o serie de animatori ai ideii de unire a celor trei principate.

Toţi intelectualii ardeleni sosiţi în Muntenia sau Moldova susţineau două teze: pe plan naţional reînvierea Daciei romane; pe plan social, ridicarea economică a ţărănimii, pentru a crea o bază trainică statului român.

Cel mai activ dintre aceştia a fost Eftimie Murgu, profesor de filosofie, mai întâi la Iaşi şi apoi la Bucureşti. În 1840, el devine organizatorul unei conspiraţii sociale şi naţionale. Acest dârz luptător pentru un naţionalism democrat ţărănesc a exercitat o mare influenţă asupra intelectualilor din Muntenia şi Moldova. Să menţionăm printre aceştia pe arhimandritul Scriban, scriitorul N. Bălcescu, C.A. Rosetti, Ion Câmpineanu.

Ideea daco-românismului intra în faza căutării unei soluţii, pentru a putea trece din planul speculaţiei romantice la cel al realizării.

În 1839, partidul naţional din Muntenia i-a trimis domnitorului Moldovei, Mihail Sturdza, un emisar, cu propunerea ca acesta să fie ales domn al Ţării Româneşti. Consulul Franţei, Hubert, asista la această întrevedere. Prudent şi realist, domnitorul moldovean a cerut ca unirea celor două principate să aibă loc cu consimţământul Rusiei. El nu era de acord să se pună problema Transilvaniei şi a Basarabiei, pentru a nu provoca în acelaşi timp nemulţumirea celor două imperii. Mihail Sturdza trăsese concluzii din revoluţia poloneză şi meditase asupra consecinţelor acesteia.

O idee, chiar dacă nu poate fi realizată imediat, devine, „o idee-forţă” (ca să folosim termenul lui Fouillé) şi domină mai multe generaţii, până ce împrejurările devin favorabile înfăptuirii sale.

Preocupat de ideea de unire a tuturor românilor, Câmpineanu s-a deplasat la Constantinopol pentru a expune situaţia şi aspiraţiile naţiunii române ambasadorilor Franţei şi Angliei, amiralul Roussin şi, respectiv, lordul Ponsonby. El a reuşit să stabilească legături la Paris cu Garnier-Pagès, Carmenin, Dupont de

Leur, Bérier, prinţul Czartoriski şi contele Zamoiski, iar la Londra cu lordul Dudley Stuart, lordul Mar Pith şi cu mai mulţi parlamentari influenţi. A fost ascultat cu interes de Thiers şi Palmerston.

Vizionarul unirii a primit asigurări că momentul realizării acestei idei nu este prea îndepărtat, pentru că Europa se hotărâse să ia măsuri împotriva uneltirilor Rusiei în Orient. Erau, bineînţeles, cuvinte amabile, care nu angajau la nimic, dar care invitau totuşi la recunoştinţă. Romanticul om politic muntean s-a deplasat şi la Viena, unde a cerut o audienţă la cancelarul Metternich. Acesta i-a comunicat că avea cunoştinţă de problema despre care urma să-i vorbească, dar că existau considerente politice care nu-i permit să se ocupe de aceasta.

Cancelarul era, fără îndoială, informat despre activităţile şi proiectele lui Câmpineanu în favoarea unităţii naţionale a românilor. În drum spre Bucureşti, Câmpineanu a fost arestat la Lugoj şi dus sub escortă la închisoarea din Caransebeş. Pentru a-l îndatora pe domnitorul Ţării Româneşti, Metternich l-a predat pe Câmpineanu autorităţilor muntene, care l-au ţinut închis timp de doi ani.

Felix Colson, secretar politic al lui Câmpineanu, a publicat în 1839, la Paris, lucrarea *Despre starea prezentă şi viitorul principatelor Moldova şi Muntenia,* urmată de „tratatele Turciei cu puterile europene” şi de o hartă a ţărilor româneşti.

Bun observator şi având o informare temeinică, Colson făcea în 1839 o prezentare exacta a românilor: „Un popor uitat până în zilele noastre ca o oază în deşert”. El remarcase unele diferenţe între moldoveni, de tendinţă mai degrabă aristocratică, şi munteni, având vocaţia democraţiei. Dar în pofida acestor diferenţe şi a tuturor dificultăţilor, pe care numai timpul le putea şterge, unirea celor două principate într-un singur regat avea toate condiţiile să se realizeze. „Alţii, mai înaintaţi, susţin că

unirea tuturor românilor este absolut necesară”.

Colson descoperise că românii din Basarabia, Bucovina şi Transilvania nu lipseau din preocupările naţionaliştilor munteni şi moldoveni. Dar aprecia cu mult simţ politic că era „o problemă pe care mai degrabă timpul, decât diplomaţia, o putea rezolva”.

În legătură cu românii din Transilvania, Colson scria: „Sunt români şi nutresc speranţa că se vor uni cu fraţii lor din Moldo-Valahia. Ideea unirii este pe zi ce trece mai populară”.

În 1837, doi reprezentanţi ai intelectualilor din Transilvania au făcut o vizită în Muntenia. Ei au intrat în contact cu elemente ce aveau un rol important în viaţa politică şi intelectuală şi şi-au întărit convingerea că ideea de unitate naţională prinsese rădăcini adânci în această provincie; descriind viaţa grea a românilor din Banat, Colson conchidea: „Guvernul din Viena a crezut că magnaţii pot să-i sacrifice nepedepsiţi fie politicii coloniilor militare, fie orgoliului nobililor şi raselor dominante. Va veni poate vremea când se va face dreptate pentru toate crimele de leznaţionalitate, atunci când supremaţia imperiilor va dispărea”.

Observaţii asemănătoare celor ale lui Colson a făcut şi Saint-Mare Girardin în *Amintiri de călătorie*. El străbătuse Transilvania în 1836, având drept vizitiu un tânăr care vorbea latineşte, probabil un fost elev al seminarului unit de la Blaj. „Toate aceste ţinuturi abia dacă se considerau austriece”, notează autorul.

Revoluţia maghiară a constituit numai un factor de precipitare a stării de spirit revoluţionare, care mocnea pe tot întinsul Imperiului habsburgic. Mica nobilime maghiară, în mare parte sărăcită şi deci dispreţuită şi umilită de aristocraţie, îl avea ca reprezentant pe Kossuth Lajos, avocat şi publicist înzestrat cu un talent oratoric excepţional. Prezenţa în Dietă a acestuia se datora contelui Ludovic de Batthyányi, care cheltuise câteva sute de mii de

florini ca să-i sprijine alegerea. Batthyányi era unul dintre rarii magnaţi care susţineau lupta Ungariei pentru independenţă. Nobilimea mijlocie dorea să preia conducerea afacerilor ungureşti pentru a înfăptui unele reforme structurale, fără îndoială în spiritul acestei categorii sociale, adică în spirit conservator.

În perioadele de criză social-politică, elementele ponderate, cele care vor să păstreze o cale de mijloc între extreme, sunt totdeauna învinse de extrema radicală.

Kossuth vorbea în numele intelectualilor radicali, ieşiţi din rândurile micii nobilimi sărăcite. Datorită calităţilor sale, el a devenit şeful partidului reformei. Întrunită în luna martie 1848, Dieta maghiară era înspăimântată de ceea ce Villemain numise în Camera din Paris „jacqueria oficială”. Motivul îl constituiau masacrele din Galiţia, provocate de guvernul austriac.

Pentru a-i combate pe polonezi, suspectaţi că vor să răstoarne ordinea socială, guvernul de la Viena a crezut că poate folosi armata pe care o pregătea de jumătate de veac, favorizând conflictele dintre ţărani (în majoritatea lor ucraineni) şi proprietării polonezi. În satele din Galiţia au fost trimişi agenţi secreţi, instruiţi timp de decenii, cu misiunea de a-i convinge pe ţărani „că guvernul părintesc al împăratului doreşte emanciparea lor, dar nobilimea şi burghezia poloneză se opun, toate comploturile lor neavând alt scop decât să-i menţină în starea de iobăgie”.

Flacăra revoltei s-a răspândit cu uşurinţă în întreaga Galiţie. Masacre, familii întregi exterminate, casele nobililor jefuite şi incendiate. Preoţii „care au încercat să calmeze furia populară au fost ucişi de soldaţii majestăţii sale apostolice, pentru că au tulburat ordinea publică. Guvernul de la Viena le-a permis celor care uciseseră şi jefuiseră palatele nobilimii să vândă liniştiţi bijuteriile victimelor”.

Alexander Wielopolski a publicat o vibrantă „scrisoare a unui nobil polonez către prinţul Metternich”,

în care reamintea eliberarea Vienei de către regele Sobieski.

Nobilimea maghiară, îndreptăţită să bănuiască Viena că ar folosi împotriva ei aceleaşi măsuri, aştepta nehotărâtă fiind conştientă de ferocitatea tratamentului pe care ea însăşi îl rezerva iobagilor şi ţăranilor liberi. Metternich, care cunoştea această situaţie, scrisese în 1836: „În această ţară (Ungaria) legile, moravurile, obiceiurile se află în urmă cu câteva secole faţă de restul Europei. Câţiva descreieraţi vor să aplice idei aparţinând lumii civilizate unui corp politic ce nu este pregătit să le primească". Iar în 1848 el afirma „Ungaria seamănă cu o mlaştină. Dacă vrei s-o transformi în câmpie sau pământ roditor, trebuie să o scapi de apa stătută".

Iar în ceea ce priveşte pretenţia la independenţă a Ungariei, Metternich se întreba „care ar fi situaţia acestei ţări dacă s-ar despărţi de Austria, cu gradul său redus de cultură, cu inferioritatea sa industrială şi, în sfârşit, cu inevitabilele eforturi care ar putea-o duce la separarea completă? Care ar fi situaţia ei faţă de marile state vecine?"

Dar Metternich uitase sau omisese intenţionat o altă întrebare: care avea să fie situaţia maghiarilor, ei înşişi o populaţie minoritară faţă de celelalte naţionalităţi din Ungaria?

În faţa Dietei reformist-conservatoare (dispusă să opereze unele modificări, fără a schimba nimic), Kossuth a folosit drept argument în favoarea alternativei sale tocmai tragicul episod al „jacqueriei din Galiţia": nobilimea maghiară avea de ales între a prelua conducerea mişcării antifeudale sau a fi zdrobită de aceasta, în caz de opoziţie. „Nobilimea trebuie să acţioneze, altfel va cădea sub secerile celor pe care i-ar fi putut elibera, iar această zi sângeroasă va însemna moartea constituţiei şi a naţiunii maghiare".

Evident, Kossuth a pus accentul pe ideea naţională

maghiară, lăsând pe plan secundar reformele sociale. Toate eforturile sale erau subordonate intenţiei de a păstra pentru nobilime conducerea reformei. „Avem datoria de a păstra frâiele mişcării şi de a nu ne lăsa depăşiţi”. Atunci când se discuta despre independenţa politică a Ungariei, membrii opoziţiei îl sprijineau energic, dar se manifestau împotriva oricărei reforme antifeudale. Ei nu opuneau numai un obstrucţionism implacabil, ci desfăşurau o întreagă strategie plină de ingeniozitate, încercând să dea şi să ia prin aceeaşi lege.

Deputatul Szentkirályi a propus suprimarea drepturilor feudale, dar a cerut ca indemnizaţia datorată proprietarilor să fie plătită de stat, ceea ce s-a acceptat în unanimitate. Dar în afară de Dietă şi nobilime, mai existau şi maghiarii care nu aparţineau acestei minorităţi privilegiate.

Purtătorii de cuvânt ai imensei majorităţi a naţiunii maghiare erau luptători autentici, care cereau o reformă radicală a structurii. Ideile lor au fost expuse de Eőtvős József, în *Die Reform în Ungam,* carte apărută la Leipzig în 1846, ca răspuns adresat Dietei ce dezbătea propunerile de la Pressburg.

Prezentând situaţia nobililor şi a ne-nobililor, autorul scoate în relief, prin întrebări şi răspunsuri, faptul că întreaga putere şi toate privilegiile se aflau în mâinile nobililor, poverile căzând în spinarea celorlalţi.

„Cine ia parte la elaborarea legilor deputaţilor aleşi liber şi potrivit drepturilor lor de instruire?

— *Nobilimea.*

Cine stabileşte în comitate pretinsul impozit domestic şi cine revizuieşte socotelile la acest impozit?

— *Nobilimea.*

Cine dispune de lucrările publice?

— *Nobilimea.*

În mâinile cui se află aproape toate funcţiile statului?

— *În mâinile nobilimii.*

Cine este stăpânul aproape exclusiv al pământului ţării, fie prin bunuri proprii, fie prin proprietate comunitară?

— Nobilimea.

Din partea cui se cere plata impozitului prin lege şi cine o cere?

— Din partea săracului de către nobilime.

În ce cauze pronunţă judecătorul comitatului cea mai mare parte a sentinţelor după cum crede el de cuviinţă?

— În cele ale săracilor.

Cine suportă întregul impozit domestic?

— Săracul.

Cine execută toate muncile publice?

— Săracul.

Din cine este formată armata, din ce clasă socială?

— Din clasa săracilor.

Şi cine, prin obligaţiile comunale, lucrează aproape toate pământurile ţării?

— Săracul.

Dintre toate punctele enunţate, nu există unul singur asupra căruia nu ar merita să întârziem, dar pentru a nu fi acuzat de patimă democratică, nu fac niciun comentariu. Împotriva afirmaţiilor mele s-ar putea spune că tabloul prezentat aici nu mai este valabil, din moment ce, prin articolele 4 şi 5, ultima Dietă a acordat oricărui ne-nobil dreptul la proprietate şi la funcţii. Nimeni nu este mai convins decât mine de enormele consecinţe ale articolelor citate. Dar până astăzi (1846), situaţia celor nevoiaşi nu s-a schimbat cu nimic. Mai mult, aceste modificări nu se pot aplica până când intenţia legii nu va fi susţinută prin noi dispoziţii, care încă lipsesc”.

Revolta intelectualilor maghiari (al cărei scop politic era instaurarea dreptăţii sociale) era îndreptată împotriva Vienei şi absolutismului habsburgic şi nu împotriva austriecilor, germanilor sau altor naţionalităţi. În revista „Erdélyi Hirado” (Vestitorul transilvan), Jakab Elek a

publicat în 1846 o serie de articole în favoarea românilor. „Nu fac ei parte din edificiul statului nostru, chiar dacă nu sunt coloanele ornamentale, ci stâlpii săi seculari? Nu apără ei liniştea ţării? Nu cultivă ei, de veacuri, cea mai mare parte a pământului transilvan?”

Scriitorul Szentiványy Mihály s-a adresat chiar nobilimii maghiare, cerându-i să se ruşineze de tirania pe care o exercită, asemănătoare celei din vechime şi să renunţe la iluzia că va putea asimila celelalte naţiuiii; el recomanda o alianţă frăţească între diferitele naţionalităţi. Acest visător avea o înţelegere mai realistă a situaţiei naţiunilor din Ungaria.

El a demonstrat, în revista citată, eroarea fundamentală a aristocraţiei maghiare de a exploata ţărănimea. „Aristocraţia ungară a crezut cu tărie că privilegiile sale sunt eterne. Chiar dacă toate societăţile şi formele de organizare din lume se prăbuşeau, ea spera că se va putea face astfel încât ţărişoara aceasta, care este Transilvania, să rămână ca o relicvă împietrită a Evului Mediu, ca o mumie închisă ermetic, fără niciun contact cu spiritul şi ideile timpului”.

Scriitorul Tanesics a avut curajul să rostească următorul adevăr: „Ţăranii pot trăi fără nobili, dar aceştia nu pot trăi fără ţărani”.

În momentul izbucnirii revoluţiei la Budapesta, au fost eliberaţi doi condamnaţi politici: liberalul-radical maghiar Tanesics şi revoluţionarul român Eftimie Murgu.

Naţionalismul maghiar a fost profund influenţat (am putea spune chiar elaborat) de aristocraţie, aceeaşi aristocraţie care a pus în practică şi politica de maghiarizare forţată. Ea a dispreţuit cifrele, ignorând până şi statisticile populaţiei în funcţie de naţionalitate.

Combătând în Dieta de la Pressburg revendicările naţionalităţilor, Széchenyi a propus cu insistenţă să se respingă aceste cereri, pentru că naţionalitatea maghiară era „concentrată în nobilime, iar abandonarea privilegiilor

ar avea drept rezultat înecarea a şase milioane de maghiari în masa slavă”.

În această concepţie aristocratică a naţionalismului maghiar îşi au originea toate convulsiile create de o aberantă voinţă de a domina celelalte naţionalităţi, ceea ce a dus la anihilarea oricărei formule federative.

În 1846, Imperiul Habsburgilor avea 38 milioane de locuitori, dintre care 17 milioane slavi (cehi, slovaci, croaţi, sloveni, sârbi), aproape 10 milioane de germani (dintre ei 8 milioane locuind în Austria şi Boemia şi 1, 3 milioane în Ungaria şi Transilvania), 5, 3 milioane de maghiari, 3 milioane de români, care trăiau în Transilvania, Banat şi Bucovina şi peste 2 milioane de italieni şi evrei. În regatul Ungariei propriu-zise, din cele 14 milioane de locuitori, numai 5 250.000 erau unguri, restul populaţiei compunându-se din slavi, români şi germani, după cum reiese şi din harta lingvistică a epocii. Teoria lui Széchenyi era deci explicabilă; nobilimea maghiară constituind o minoritate naţională, dar bucurându-se de privilegiile ce-i dădeau putere, era logic ca ea să vrea să identifice naţionalismul maghiar cu propria-i clasă. Dacă ar fi fost acceptate revendicările naţionalităţilor şi postulatele democraţiei, s-ar fi ajuns în mod fatal la prăbuşirea Ungariei şi, ca o consecinţă inevitabilă, la transformarea radicală a structurii economice. Aşa se explică grija aristocraţiei să limiteze acţiunile revoluţionare la naţionalism, aşa cum îl concepuse ea.

Reprezentantul cel mai eminent al aristocraţiei maghiare a fost contele Ludovic Batthyányi, protectorul lui Kossuth, care aparţinea micii nobilimii. Kossuth a pus în serviciul tezei formulate de Széchenyi („naţionalitatea ungară este concentrată în nobilime”) temperamentul său revoluţionar şi elocinţa fascinantă, reuşind să golească ideea de revoluţie de conţinutul ei social. Acest naţionalism a făcut imposibilă realizarea federalismului, singura formulă ce ar fi facilitat convieţuirea

naţionalităţilor într-un singur stat. El ar fi asigurat entităţilor naturale şi istorice integrarea lor inviolabilă.

Pe măsură ce se dezvoltau studiile istorice, popoarele intrau în contact cu arhivele în care se aflau titlurile unor drepturi imprescriptibile pe care le deţinuseră.

Revoluţia maghiară nu a fost primită cu ostilitate de naţionalităţi.

La începutul lui aprilie 1848, a sosit la Pressburg o delegaţie de sârbi pentru a expune revendicările naţionale şi sociale ale acestei naţionalităţi. Delegaţia era condusă de liberalul Kostić şi de tânărul revoluţionar Gheorghe Stratomirović, adversar înverşunat al absolutismului habsburgic. „Stratomirović se exprimă cu atât dispreţ şi atâta indignare împotriva împăratului şi a ofiţerilor săi, încât ai putea crede că dispune de o forţă suficientă pentru a lupta şi cu ungurii şi cu Windisch-grätz, ceeai ce nu este cazul”, spunea însuşi primul ministru al Serbiei independente.

Îndreptându-se spre Pressburg, el credea că insurecţia maghiarilor împotriva Habsburgilor nu excludea dreptul celorlalte naţionalităţi la lupta pentru independenţă.

Kossuth a primit delegaţia cu amabilitate, dar s-a arătat refractar la obiectivul politic al sârbilor, care doreau autonomia teritoriului pe care-l ocupau şi în care constituiau majoritatea. Ca şi progresiştii unguri, Kossuth considera că expresia „naţiune „se referă la statul maghiar şi nu la o comunitate de limbă, istorie, tradiţie şi cultură; aceasta era poziţia antifederală.

Din cauza dispreţului pe care-l manifesta nobilimea maghiară faţă de toate celelalte naţionalităţi din Ungaria, Batthyányi, Kossuth şi Széchenyi, ca şi Dieta de la Pressburg nici măcar nu şi-au dat osteneala să se informeze asupra curentelor antagoniste ce existau în rândul naţionalităţilor.

În lucrarea sa *Războiul pentru independenţa ungară,*

Francisc Fejtö face această justificată observaţie: „Ungurii nu au înţeles că cei pe care-i consideraseră până atunci iobagi înapoiaţi căpătaseră conştiinţă naţională”.

Lipsa de consideraţie pentru naţionalităţi (cu toate că formau o imensă majoritate în Ungaria) l-a împiedicat pe Kossuth să înţeleagă pericolul ce pândea revoluţia maghiară şi care nu venea de la tânărul revoluţionar Stratomirović, ci din partea patriarhului ortodox Rojacić aflat în contacte directe cu Sankt-Petersburgul.

Biserica ortodoxă era, încă de pe vremea lui Petru cel Mare, un element activ al politicii ruseşti în rândul slavilor din sud.

Românii din Transilvania, Banat şi Maramureş au primit cu simpatie insurecţia maghiară. Interpretul fidel al atitudinii românilor, încă din prima zi a revoltei, a fost ziaristul Gheorghe Bariţ. Din 1838 până în 1848, el a susţinut lupta împotriva regimului absolutist al lui Metternich în ziarele pe care le redacta, „Gazeta de Transilvania” şi „Foaie pentru inimă şi literatură”.

În calitatea sa, Bariţ era obligat să ia zilnic legătura cu serviciile de „supraveghere şi formare a opiniei publice”, cu alte cuvinte cu cenzura.

Când a aflat că a izbucnit revoluţia la Pesta, el a scris în „Gazetă de Transilvania” din 15 martie 1848: „Plânsul mă îneacă, pentru că în viaţa mea publică de jurnalist, lovită şi cutreierată de atâtea valuri şi de prigoniri nemeritate, nu mai cunoscui altă bucurie”. O nouă epocă începe pentru români. Ei simt că libertatea, egalitatea şi frăţia, această sfântă deviză a timpului, va fi şi salvarea lor… Se vor strădui cu toate puterile să transmită în cele mai îndepărtate colţuri această deviză.

Ura purtătorului de cuvânt al poporului român Bariţ era îndreptată împotriva regimurilor absolutiste şi a politicii lui Metternich. El se exprima elogios despre discursurile lui Kossuth. Dar acest om format la Blaj îşi manifesta şi bucuria că „episcopii ortodox şi unit nu vor

avea nicio influenţă politică”, manifestându-şi astfel reticenţele faţă de conducătorii celor două biserici, prea ataşaţi Curţii şi prea influenţaţi de aceasta.

La Blaj apărea şi un alt ziar românesc, „Organul luminării”, condus de cărturarul român de mare prestigiu Cipariu. Şi acesta îşi exprima bucuria, sperând că revoluţia maghiară va pune capăt asupririi.

Conducătorii spirituali ai naţiunii române aruncau vălul uitării peste trecutul recent; nu trecuseră decât şaptezeci de ani de la revoluţia lui Horea şi de la sângeroasa ei reprimare. Ei erau fascinaţi de revoluţie şi de speranţa pe care aceasta o purta: libertatea, egalitatea şi frăţia.

Dezbaterile din Dieta de la Pressburg dezminţeau aceste aşteptări. Ele dovedeau refuzul nobililor de a accepta principiul naţionalităţilor şi de a elimina din afacerile statului concepţia lui Metternich.

Fără îndoială că existau şi partizani sinceri ai principiilor Revoluţiei franceze. Dar aceştia formau o minoritate de tineri aparţinând clasei inferioare sau chiar iobăgimii. Tinerii radicali, exaltaţi de poeţii romantici şi de *Istoria Girondinilor* a lui Lamartine, visau să fie Dantonii revoluţiei maghiare; ei se întâlneau la cafeneaua Pilvax din Budapesta.

Cel care le însufleţea aspiraţiile era marele poet Petőfi, de origine sârbă şi al cărui nume fusese maghiarizat din „Petrovici”. Era fiul unui cârciumar sărac şi al unei ţărănci. Ce afinităţi puteau exista între poetul romantic – care formulase într-un poem acest crez politic: „Visez zile sângeroase / care vor distruge lumea veche / şi care pe ruinele fumegânde / vor înălţa o nouă lume” – şi membrii Dietei de la Pressburg, unde majoritatea deputaţilor aparţineau aristocraţiei? Se pare că niciuna, fapt confirmat indirect şi de Francisc Fejtö în *Războiul pentru independenţa ungară:* „Majoritatea deputaţilor aparţineau nobilimii. Între cei 448 de reprezentanţi era un mare

număr de avocaţi, medici, magistraţi, notari, dar nu existau decât doi ţărani, în timp ce în Reichstag (parlamentul austriac), care tocmai fusese ales, se aflau 92 de ţărani şi un mare număr de burghezi". Rezultă deci că, în Austria, primele manifestări ale revoluţiei şi-au făcut efectul, în timp ce în Ungaria, în pofida tuturor transformărilor survenite în Europa, nu se schimbase nimic, nobilimea feudală continuând să conducă destinele acestei ţări până în 1945.

Exasperarea clasei nevoiaşe a fost exprimată de Petőfi într-un poem vibrant: „Sculaţi maghiari / vă cheamă Patria / a sosit clipa acţiunii, / acum ori niciodată".

În timp ce tinerii radicali discutau la cafeneaua Pilvax elaborarea unei noi construcţii de stat – în cadrul căreia omul trebuia să-şi recâştige libertatea naţională, dar şi demnitatea umană – Dieta se străduia să consolideze ordinea feudală ameninţată. Şi Dieta a fost cea care a reuşit să învingă revoluţia maghiară, contribuind la restaurarea regimului Habsburgilor; pentru că între Dieta de la Pressburg şi Curtea de la Viena nu exista decât o neînţelegere trecătoare. „Corb la corb nu-şi scoate ochii".

Petőfi a căzut eroic în luptă pe câmpul de bătaie de lângă Sighişoara, „preferând o moarte frumoasă unei vieţi mizere".

Contele Sztaray, deşi conservator, avea o înţelegere lucidă a realităţii şi îi prevenise zadarnic pe conservatori, înainte de revoluţie, că „jumătăţile de măsură nu mai sunt operante, trebuind măsuri radicale pentru uşurarea sorţii poporului". Nobilimea maghiară nu şi-a dat seama că lupta împotriva Vienei cerea solidaritatea întregii naţiuni. De fapt, nobilimea se lăsase atrasă în acţiunea împotriva Curţii de la Viena şi a fost surprinsă că Habsburgii nu cedează. Fragilitatea convingerilor revoluţionare ale nobilimii maghiare a fost verificată în momentul în care generalul austriac Schlick a invadat nordul Ungariei. Marii proprietari din comitatul Sáros erau satisfăcuţi de această

intervenţie militară, care îi elibera de Kossuth şi de legile antifeudale votate de Dietă sub presiunea evenimentelor.

Tanesics, pătimaşul Petőfi şi alţi radicali ceruseră cu insistenţă în Dietă ca opera legislativă începută în martie să fie continuată printr-o sferie de măsuri menite să suprime ultimele vestigii feudale, care constituiau o sursă de nemulţumire, fără să fie de vreun folos statului. Kossuth ţinea seama de starea de spirit a clasei proprietarilor – dispuşi la tranzacţii –, dar, pentru a-i linişti, el a fost obligat să-i avertizeze pe cei ce ce „agitau ţara împotriva nobilimii, a magnaţilor sau a altor clase sociale”: „A agita poporul pentru nişte biete păşuni sau pentru impozitul pe vin, înseamnă a diminua forţa de care avem nevoie pentru a salva patria… Orice dispută internă trebuie să înceteze”.

Pentru a întări convingerile „revoluţionare” ale nobilimii, Kossuth s-a văzut obligat să anunţe că promisiunile făcute de guvernul precedent, privind indemnizaţiile, vor fi respectate. Guvernul pregătea plata imediată a unui avans de 15 milioane de florini proprietarilor care consimţiseră să renunţe la drepturile lor feudale. Era singurul mijloc de a le învinge ezitările şi de a-i ralia la acţiunea naţională. Cu toată nemulţumirea ei faţă de întârzierea aplicării legilor antifeudale, ţărănimea maghiară a răspuns apelului lui Kossuth.

Pentru ea, noţiunea de patrie avea un cu totul alt conţinut decât pentru privilegiaţi. Este surprinzător să constatăm că clasa conducătoare maghiară nu a ţinut seama nici în ajunul, nici în cursul revoluţiei de natura crizei care traversa Austria, din cauza problemei naţionalităţilor şi a structurii sale feudale.

Observatorii străini au pus situaţiei diagnostice precise. Agentul diplomatic englez Blackwell scria în ianuarie 1843: „Dezmembrarea acestui imperiu eterogen ţine de viitorul apropiat! „La fel, Kisseleff, reprezentantul Rusiei la Paris, îşi informa ministrul de externe Nesselrode, la 19 martie: „Tristele evenimente de la Viena

au distrus sistemul politic al Europei. Austria se descompune şi, pentru noi, va dispărea”.

Sfânta Alianţă era ameninţată. În ceea ce priveşte cele două probleme, cea a naţionalităţilor şi cea a privilegiilor feudale, politica lui Kossuth a acţionat negativ, câtă vreme Ungaria nu avea decât o alternativă: să se reconcilieze cu Viena sau să caute sprijin în ţărănime şi în naţionalităţile nemaghiare.

Kossuth a refuzat cu fermitate reconcilierea cu Viena, teză ce era susţinută de Deák şi de un mare număr de nobili din Dietă. El a încercat să escamoteze problema ţărănimii şi a respins revendicările naţionalităţilor. Convingerea lui, potrivit căreia numai nobilii aveau misiunea de a conduce naţiunea, a fost dovedită prin atribuirea dreptului de vot tuturor nobililor, indiferent de situaţia lor materială. În timp ce ţăranii înstăriţi, muncitorii şi negustorii nu beneficiau de acest drept decât dacă aveau cel puţin un lucrător angajat. Acesta era sistemul de vot censitar.

Alegerea în Dietă era condiţionată de cunoaşterea limbii maghiare, ceea ce însemna introducerea acesteia ca limbă de stat şi înlocuirea limbii latine. Cu toate că în primăvara lui 1848 s-au acordat drepturi civice egale cetăţenilor, fără deosebire de naţionalitate şi religie, nicio lege nu garanta dreptul de folosire a limbii materne în administraţie, justiţie şi învăţământ. Nu s-a oferit nicio garanţie pentru dezvoltarea culturii naţionale şi a şcolilor naţionalităţilor. Legile impuneau folosirea exclusivă a limbii maghiare în toate ţinuturile, cu excepţia celor croate.

Ideea maghiarizării forţate a naţionalităţilor, exprimtă lapidar prin fraza: „Ungaria va deveni maghiară sau nu va mai fi deloc”, reluată cu energie în 1867, după semnarea Pactului dualist, fusese elaborată în 1848.

Atât Batthyányi, cât şi Kossuth au crezut că acordarea egalităţii drepturilor civice constituia o concesie

suficientă. Românilor, sârbilor, croaţilor etc. le revenea… onoarea de a deveni maghiari.

În *Războiul pentru independenţa ungară,* Francisc Fejtö citează părerea istoricului maghiar M. Horváth, care considera că Batthyányi şi Kossuth comiseseră o eroare politică ireparabilă: „… Aceea de a proclama principiile de egalitate şi libertate fără a reglementa detaliile care să garanteze punerea în practică a celor două noţiuni, în favoarea diferitelor naţionalităţi ce locuiau pe teritoriul maghiar… Pe de altă parte, guvernul ungar nu a dat dovadă de prea mare abilitate când a încredinţat conducerea regiunilor sârbeşti unor mari proprietari de pământ ca Kiss Ernő, contele Eszterházy Sándor etc., care erau deosebit de antipatizaţi de ţărani”.

Dar putea guvernul Batthyányi să încredinţeze conducerea, în regiunile sârbeşti, altcuiva decât unor nobili interesaţi să înăbuşe atât tendinţele sociale revoluţionare ale sârbilor, cât şi pe cele politico-naţionaliste? Acesta era spiritul revoluţiei maghiare, bazat pe convingerea că ideea naţională era reprezentată de aristocraţie.

Este evident faptul că L. Kossuth visa la o Ungarie cu 14 milioane de maghiari. Pentru a o realiza, trebuia să se opună prin orice mijloc ca aspiraţiile naţionalităţilor să devină realitate.

Cum aristocraţia nu recunoştea decât revoluţia maghiară, ea considera mişcările naţionale ale celorlalte naţionalităţi din Ungaria şi Transilvania drept urmări ale intrigilor camarilei de la Viena şi ale ţarismului.

Considerând problema din punctul de vedere al lui Kossuth, atitudinea naţionalistă maghiară era logică. Fără o asimilare forţată a naţionalităţilor, pentru a împiedica orice formă de autonomie propriu-zisă, teritoriul Ungariei ar fi fost redus aproximativ la limitele fixate ulterior de Tratatul de la Trianon, constituind elementul central al unei federaţii. Politica lui Batthyányi şi Kossuth a întârziat

cu şaptezeci de ani deznodământul unui proces istoric declanşat de Revoluţia franceză.

Obiectivul urmărit de Dieta de la Pressburg era asigurarea unui regim de autonomie. Dar puterea trebuia să rămână în mâinile nobililor. Revoluţia maghiară fiind înfrântă în 1849, acest obiectiv a fost atins abia în 1867.

Situaţia din Transilvania, „fortăreaţa feudalismului maghiar", devenind tot mai complicată din cauza numărului românilor.

Toate eforturile lui Iosif al II-lea de a frânge rezistenţa acestei fortăreţe fuseseră zadarnice. În 1784, revoluţia lui Horea avusese un caracter social. În 1848, aspiraţiile revoluţionare ale românilor nu mai erau numai sociale, ci şi naţionale, aşa cum fuseseră ele prezentate în 1791 de episcopul Inocenţiu Micu şi ulterior în „Supplex libellus Valachorum".

Potrivit statisticii lui Sollner, situaţia demografică a Transilvaniei se prezenta în 1844 astfel:

unguri şi secui...606.000
germani...214.000
români...1.291.000
armeni...9.000
ţigani şi evrei...22.000

Pentru a-şi putea menţine dominaţia şi a zădărnici orice acţiune naţională, care ar fi fost – implicit – şi socială, maghiarii au refuzat să îmbunătăţească situaţia iobagilor români.

O oarecare teamă de contaminare i-a pătruns pe nobili după schimbările survenite în Moldova şi Muntenia în urma revoluţiei lui Tudor Vladimirescu. Acesta lichidase regimul fanariot şi inaugurase o fază nouă în istoria poporului român, cea a rezistenţei naţionale.

Legăturile dintre Transilvania şi celelalte două principate, Moldova şi Muntenia, nu fuseseră întrerupte în niciun moment şi se putea deci aştepta ca procesul de renaştere naţională să aibă urmări şi peste Carpaţi.

Contele Széchenyi constata acest lucru cu un sentiment de spaimă: „Nicio graniţă, nicio supraveghere nu vor reuşi să rupă firul ce-i leagă prin origine de patria lor comună, o ţară săracă, dar care le cuprinde toate speranţele”.

Baronul Wesselényi era unul dintre cei mai fanatici propagandişti ai maghiarizării forţate. Cartea lui apărută la Leipzig în 1843, a fost evanghelia tuturor panmaghiarilor. El scria: „Planurile pe care le urzesc fiii Munteniei şi Moldovei sunt mari şi iscusite, iar ei lucrează spre împlinirea lor tot timpul. Mulţi dintre ei au o cultură mai întinsă şi sunt mai adânc pătrunşi de noul spirit al vremii decât ne putem închipui mulţi dintre noi”. Trebuie să subliniem că baronul era unul dintre conducătorii liberalismului maghiar.

Neliniştea nobilimii maghiare în legătură cu naţionalităţile din Transilvania creştea pe măsură ce revoluţia se întindea în Europa. Cancelarul Transilvaniei, baronul Jósika, scria de la Viena guvernatorului provinciei, contele Teleki József, la 2 martie 1848: „la Paris, radicalii şi comuniştii au preluat puterea” şi îşi exprima speranţa că ţarul Rusiei va interveni.

Nicolae I era, într-adevăr, jandarmul Europei, specializat în zdrobirea revoluţiilor naţionale, în care vedea roadele seminţei aruncate de Revoluţia franceză. Dar la 14 martie, cancelarul Jósika îl anunţa pe guvernatorul Transilvaniei că revoluţia a izbucnit şi la Viena, iar Metternich a fost obligat să demisioneze. Cancelarul îi scria, la 1 ianuarie 1848, regelui Prusiei: „Ceea ce este clar pentru mine este că lucrurile vor suferi mari schimbări. Faza pe care o traversează astăzi Europa este cea mai periculoasă din ultimii şaizeci de ani. Nu sunt profet, dar sunt un medic bătrân. Ştiu să deosebesc indispoziţiile trecătoare de bolile mortale; astăzi este vorba de o boală mortală. Vom rezista cât vom putea, dar încep să mă gândesc cu disperare la sfârşit. Dacă nu mă înşel, anul 1848 va pune în lumină multe lucruri care anul

trecut erau învăluite în ceaţă”.

După demisia lui Metternich, cancelarul Transilvaniei s-a agăţat de o nouă speranţă, prinţul Windischgräz, care, în calitatea sa de guvernator civil, putea impune ordinea. Două zile mai târziu, Jósika îi comunica lui Teleki faptul că lucrurile evoluează cu o viteză înspăimântătoare. Era, se pare, un ecou al constatării făcute de Metternich, cu un amar sentiment de resemnare: „revoluţiile înaintează, repede”. Jósika îşi exprima regretul că revoluţia nu fusese lichidată când încă mai era posibil pentru că la Viena aşteptau 30.000 de soldaţi gata să execute orice ordin. „Ceea ce se întâmplă astăzi în Ungaria pune în pericol viaţa şi averea nobilimii, care se găseşte în mijlocul unei mase de un milion şi jumătate de oameni de limbă străina”. Cancelarul nu pierdea din vedere faptul că, printre aceşti oameni de limbă străină, 1.291.000 erau români.

„Suntem răspunzători faţă de soarta Transilvaniei şi trebuie să-i consultăm pe comandantul general şi pe înalţii comişi pentru a înăbuşi orice tulburare”. În concluzie, el cerea să se ajungă repede la o înţelegere cu opoziţia.

În scrisoarea sa din 18 martie, Jósika îşi exprimă neliniştea faţă de libertatea presei, care ar putea constitui un pericol pentru ţară, şi recomandă guvernatorului Teleki să controleze minuţios tot ce scrie presa română. „În acest scop, scrie el, veţi putea găsi un sprijin de nădejde la cei doi episcopi români”.

Schimbul de scrisori febril dintre Jósika, de la Viena, şi Teleki, de la Cluj, demonstrează neliniştea de care fusese cuprinsă aristocraţia maghiară. Cel dintâi făcea la 24 martie următoarea constatare, referindu-se la revoluţia de la Budapesta: „Actuala revoluţie franceză, care ameninţă proprietatea şi duce drept spre comunism, nu a rămas fără influenţă la Budapesta; cercul opoziţiei – având în frunte dictatura lui Petőfi, Iranyi şi Vasvari – exercită cea mai cruntă teroare, extinzându-şi instigările chiar şi în rândul ţăranilor”. (Corespondenţa dintre Jósika şi Teleki a

fost extrasă de istoricul român Victor Cherestegiu din arhivele familiei Teleki. El a folosit-o în documentata sa lucrare *Adunarea Naţională de la Blaj.*)

În acest climat de panică, Jósika dădea următorul sfat: „Lucrul cel mai important este să câştigăm timp”. El rezuma astfel tactica dintotdeauna a nobilimii maghiare.

Andics Erzsébet, în *Rolul contrarevoluţionar al marii aristocraţii 1848 – 1849* (vol. II, pag. 22 – 23), scoate în evidenţă rolul activ al cancelarului Jósika şi al altor nobili, care, datorită legăturilor cu aristocraţia Vieneză, zădărniceau sancţionarea de către împăratul Austriei şi regele Ungariei a legilor menite să opereze o breşă în sistemul de dominaţie feudală.

Faţă de revoluţia pariziană, revoluţiile din 1848 din Austria şi Italia aveau anumite caracteristici. „În Franţa, revoluţia este aproape exclusiv politică şi într-o mai mică măsură socială. Obiectivul său esenţial îl constituie extinderea dreptului de vot. În afara graniţelor Franţei, insurecţiile sunt în acelaşi timp liberale şi naţionale. Popoarele cer constituţii, dar mai ales schimbarea statutului lor internaţional – fie, ca în Italia, sfârşitul dominaţiei străine, fie, ca în Austria, independenţa şi autonomia. Acesta este cazul ungurilor, cehilor şi sârbo-croaţilor”. (Contele de Saint-Aulaire – *Franz-Joseph*)

În Austria, la problemele naţionalităţilor se adăuga, într-o măsură mai mare statutul ţărănimii, menţinută în stare de iobăgie. Această problemă căpăta în Transilvania forma unei autentice sclavii.

Nobilimea maghiară contesta ideea existenţei altor naţionalităţi în Ungaria.

După adunarea din 27 martie, când s-a prezentat la Kossuth o delegaţie care a formulat cererile sârbilor în 16 puncte (printre care cel privind recunoaşterea naţiunii sârbe), conducătorul revoluţiei maghiare a răspuns plin de mânie că în Ungaria nu există şi nu poate exista decât o singură naţiune şi anume cea dominantă, naţiunea

maghiară. El a refuzat cu aceeaşi îndârjire să rezolve problemele atât de tragice ale iobagei. Între aristocraţia austriacă şi cea maghiară exista o puternică solidaritate, ambele fiind ameninţate, în aceeaşi măsură, de reformele sociale, care periclitau proprietatea feudală. Care puteau fi şansele de reuşită ale cererilor ţărăneşti, faţă de intervenţiile aristocraţiei maghiare? Familia imperială era adversară oricărei reforme.

La 19 martie 1848, arhiducele palatin Stephan de Habsburg, văr al împăratului, îi comunica vice-cancelarului Szögyényi László: „Ieri într-un prim moment de spaimă, cele două Diete au votat legea suprimării corvezilor şi a oricărui fel de dijmă. Legea va ruina aristocraţia dacă Majestatea Sa nu găseşte vreun mijloc pentru a împiedica aplicarea ei”. Arhiducele oferea şi unele sugestii care au fost luate în consideraţie. La 28 martie, o Revenire imperială cerea ca legea respectivă să fie dezbătută din nou în Dietă. Acelaşi document hotăra ca dispoziţiile anterioare să rămână în vigoare până în clipa în care Dieta va stabili despăgubirea proprietarilor. Era o formulă ingenioasă de a sabota reforma.

Întrucât nu existau fondurile necesare despăgubirilor, abolirea iobăgie! era amânată pentru un termen necunoscut. La Curte, camarila era formată, bineînţeles, din elementele cele mai reacţionare ale aristocraţiei. Ea nu se putea resemna să vadă Austria înzestrată cu o Constituţie ce nu i-ar mai fi acordat exclusivitatea puterii. Cea care conducea această camarilă era arhiducesa Sophia, care s-a servit de ea, la începutul revoluţiei de la Viena, pentru a provoca răsturnarea lui Metternich. Până şi reacţionarul Metternich era considerat progresist, în comparaţie cu concepţiile retrograde ale arhiducesei. După îndepărtarea acestuia, toţi membrii familiei imperiale, marii demnitari ai Curţii, înalţii funcţionari şi generali s-au grupat în jurul arhiducesei, proclamându-l ca şef al curentului pe prinţul

Windischgrätz.

Împăratul Franz-Ferdinand fusese o simplă marionetă în mâinile camarilei, până la abdicarea sa, la 2 decembrie 1848, aşa cum fusese şi în mâinile lui Metternich. Este uşor de înţeles că demersurile lui Jósika privind menţinerea regimului iobăgiei au găsit un sprijin foarte eficient din partea camarilei. La 29 martie, el anunţa foarte satisfăcut guvernatorului Teleki că proiectul de lege privind desfiinţarea dijmelor ţărăneşti nu a fost sancţionat şi că a fost trimis Dietei spre a fi dezbătut din nou, pentru că anularea imediată a obligaţiilor ţăranilor ar fi produs mari daune economiei statului.

Este interesant să constatăm că cei care se opuneau reformelor nu-şi imaginau că această rezistenţă poate duce la revolta ţăranilor.

Românii din Imperiu nu mai aşteptau din partea ungurilor nici recunoaşterea lor ca naţiune (într-o vreme în care toate măsurile duceau spre o maghiarizare forţată), nici restituirea drepturilor lor prin abolirea iobăgiei. Dar şi speranţele pe care şi le puseseră în Habsburgi nu erau decât o amăgire.

Revendicările românilor erau inspirate de liberalism (în domeniul social-economic) şi, din principiul naţionalităţilor, ambele contrazicând principiile fundamentale ale Imperiului. Ei erau deci condamnaţi să nu primească decât fărâmituri din partea lui Franz-Joseph, mult mai zgârcit decât Iosif al II-lea.

De la 2 decembrie 1848 şi până la 21 noiembrie 1916, timp de şaizeci şi opt de ani, Franz Joseph şi-a păstrat aceeaşi ostilitate faţă de „hidra revoluţiei”, una din consecinţe fiind refuzul său de a admite federalizarea Imperiului.

Ca şi Joseph de Maistre, doctrinarul catolicismului, împăratul considera revoluţia drept o revoltă satanică.

Grupul intelectualilor revoluţionari conduşi de poetul Petőfi a redactat un manifest în 12 puncte, devenit

programul revoluţiei maghiare:

1. Libertatea presei şi desfiinţarea cenzurii preventive.
2. Un guvern responsabil.
3. Sesiuni anuale ale Parlamentului ales prin vot universal.
4. Egalitatea tuturor în faţa legii.
5. Constituirea unei gărzi naţionale.
6. Egalitatea tuturor la plata impozitelor.
7. Suprimarea drepturilor feudale.
8. Instituirea sistemului de juraţi aleşi în cauzele penale.
9. Înfiinţarea unei Bănci Naţionale.
10. Formarea unei armate naţionale.
11. Eliberarea deţinuţilor politici.
12. Unirea Ungariei cu Transilvania.

Egalitate – Libertate – Frăţie.

Acest manifest-program face abstracţie de existenţa efectivă, atât în Ungaria, cât şi în Transilvania, a unor naţionalităţi ale căror aspiraţii intrau în contradicţie cu concepţia revoluţionarilor unguri, potrivit căreia *Ungaria constituie un tot unitar din punct de vedere politic, având o spiritualitate maghiară.* Prin urmare, celelalte naţionalităţi erau obligate, implicit, să se maghiarizeze.

În cartea sa *Naţionalismul, mit şi realitate,* Boyd C. Shaefer, secretar al „American Historical Association”, remarcă pe bună dreptate: „În multe ţări din Europa centrală şi răsăriteană, naţionalismul s-a dezvoltat nu pornind de la burghezie (care era foarte slabă), ci ca reacţie împotriva asupritorilor străini”. Este exact cazul naţionalismului românesc.

Caracterul aristocratic, exclusivist al naţionalismului maghiar, a provocat – după cum era de aşteptat – reacţia celorlalte naţionalităţi. Este simptomatic faptul că acest spirit intolerant s-a răspândit şi în rândurile tineretului universitar maghiar, care nu avea nicio legătură cu clasa

nobilimii. Studenţii maghiari se manifestau agresiv ori de câte ori îi auzeau pe studenţii români vorbind în limba lor maternă.

O nouă generaţie de tineri români se formase la universităţile maghiare. Majoritatea acestor tineri erau de origine ţărănească; ei urmăreau îndeaproape presa şi toate publicaţiile maghiare în care erau dezbătute probleme referitoare la români. Când, în cursul iernii 1846 – 1847, Dieta Transilvaniei a dezbătut la Cluj proiectul de lege privind îmbunătăţirea sorţii iobagilor, tineretul universitar român a asistat la şedinţe. El a putut să-şi dea seama că toţi vorbitorii se străduiau să transforme proiectul de îmbunătăţire într-o lege care ar fi sporit şi mai mult obligaţiile ţăranilor. Printre tinerii care asistau la dezbaterile Dietei se afla şi cel ce avea să devină, un an mai târziu, conducătorul luptei românilor împotriva maghiarilor, Avram Iancu. Părăsind sala de şedinţe, el a rostit această concluzie: „Tiranii nu pot fi convinşi prin argumente filosofice sau umanitare, ci numai cu suliţa lui Horea”. Nu avea decât 24 de ani, dar a devenit elementul dinamic al adunării naţionale de la Blaj, care s-a reunit în mai 1848, în ciuda obstrucţiilor autorităţilor maghiare. Peste 60.000 de ţărani au participat la această adunare, încadrându-i pe intelectualii români. Un veac mai târziu, această manifestare va fi considerată actul preliminar al Unirii din 1918.

Moldova şi Muntenia au fost reprezentate la marea Adunare a românilor din Transilvania de elita lor politică şi intelectuală, care urma să formeze clasa politică a României după Unirea Principatelor (24 ianuarie 1859). Au fost prezenţi: Alexandru I. Cuza – viitorul domnitor –, fraţii Golescu, Mihail Kogălniceanu, V. Aleesandri (prieten al lui Frédéric Mistral), viitor ministru al afacerilor externe, N. Bălcescu, Ion şi Dumitru Brătianu. Prezenţa lor a fost remarcată de Viena şi de aristocraţia maghiară, care intuiau intenţiile românilor din cele trei principate.

Istoricul Elek Jakab a fost impresionat de seriozitatea maselor şi remarca: „Această masă imensă de oameni părea o mare liniştită, la suprafaţa căreia nu vedeai nici cel mai mic val… Poporul tăcea şi asculta nemişcat. Rareori, câte un ţăran schimba câte o vorbă cu vecinul său despre cele ce se discutau”.

Guvernatorul Transilvaniei, contele Teleki, a fost surprins la vederea acestei adunări neliniştitoare, fiind impresionat mai ales de numărul mare de participanţi. Pentru a face faţă eventualelor dezordini, au fost aduse de la Blaj unităţi militare de secui, care au rămas nefolosite.

După o serie de discursuri, românii au depus jurământ să nu mai accepte asuprirea. Ei şi-au proclamat libertatea şi şi-au afirmat opoziţia faţă de unirea Transilvaniei cu Ungaria. Era o atitudine hotărâtă împotriva politicii maghiare, dar care se baza pe încrederea în împărat, deci o poziţie contrară revoluţiei maghiare. Oficiosul „Wiener Zeitung” din 15 mai a publicat un amplu articol semnat de delegatul român la Viena, Dumitru Moldovan, şi intitulat „Unirea Transilvaniei cu Ungaria pronunţată în mod arbitrar”. Moldovan scria printre altele: „La 15 mai, românii şi-au proclamat statutul de naţiune indivizibilă, cerând să fie recunoscuţi ca atare de naţiunile conlocuitoare. Ei cer ca Dieta Transilvaniei să nu ia nicio hotărâre fără consimţământul românilor, care reprezintă două treimi din populaţia ţării. Ar trebui să li se recunoască şi dreptul de a protesta împotriva unei uniri hotărâtă fără asentimentul lor. Delegaţia română are convingerea că împăratul Franz-Ferdinand, care-i iubeşte la fel pe copiii săi, nu va permite ca naţiunea română să fie lovită de moarte”. Reiese de aici că românii nu erau informaţi asupra sentimentelor nutrite de camarilă. O delegaţie română s-a deplasat la Innsbruck, unde se refugiase împăratul de teama revoluţiei de la Viena. Ea nu a fost primită, dar i s-a transmis un răspuns cu şase zile mai târziu, după ce împăratul sancţionase legea privind

unirea Transilvaniei cu Ungaria.

În acest răspuns se spunea: „Având în vedere faptul că cererea supuşilor mei de origine română, redactată la conferinţa de la Blaj, este rezolvată prin unirea Transilvaniei cu Ungaria, unire hotărâtă în unanimitate de Dieta Transilvaniei şi sancţionată acum de mine, în baza articolului VII al legii ultimei Diete ungare, am bucuria să-i asigur pe delegaţii veniţi aici că prin acest articol de lege se acordă tuturor locuitorilor Transilvaniei, fără deosebire de limbă, naţionalitate sau religie, aceleaşi libertăţi şi drepturi, şi că astfel marea parte a cererilor lor au fost îndeplinite. Fericirea lor depinde deci numai de intrarea în vigoare a acestei legi. Acceptăm cu plăcere expresia sentimentelor voastre de credinţă nestrămutată şi vă asigur de mila şi bunăvoinţa mea. „Era bine cunoscut faptul că împăratul Franz-Ferdinand era un imbecil perfect şi o marionetă în mâinile camarilei, aşa cum fusese în mâinile lui Metternich; răspunsul său ignoră în mod intenţionat Adunarea naţională de la Blaj, redusă la dimensiunile nesemnificative ale unei „conferinţe”. Nu este folosită expresia *naţiunea română,* ci aceea de „supuşi de origine română” şi se anunţă unirea Transilvaniei cu Ungaria ca o hotărâre definitivă a unei Diete în care românii nu erau nici măcar reprezentaţi. Românii invocau principiul fundamental al oricărei democraţii: „Nimic să nu fie hotărât asupra noastră fără noi”. Principiu pe care nici Habsburgii, nici camarila nu voiau să-l accepte.

Românii păstrau totuşi iluzia „bunului şi dreptului împărat”. De aceea au trimis o nouă delegaţie condusă de episcopul Şaguna, care se bucura de încredere la Curte. Saşii au trimis şi ei un protest împotriva unirii, semnat de 17.000 de persoane. Găsindu-se în impas, Curtea încerca să câştige timp. Ea nu dispunea de o armată suficientă pentru a o folosi, eventual, împotriva Ungariei. În plus, întrucât o bună parte din armată era ocupată în Italia, se dorea să se evite cu orice preţ un conflict cu Ungaria. Nici

noul răspuns al împăratului, cel din 23 iunie, nu dădea satisfacţie în ceea ce privea protestul împotriva unirii Transilvaniei cu Ungaria. Franz-Ferdinand îi asigura pe români în legătură cu drepturile ce le vor primi printr-o lege pe care ungurii aveau s-o pregătească în acest scop. Guvernul maghiar, încredinţat de sprijinul camarilei, nu manifesta nicio grabă în a oferi garanţii naţiunii române. De altfel, interesul maghiarilor era să anuleze, prin unirea Transilvaniei cu Ungaria, majoritatea absolută pe care o deţineau românii în acest principat autonom.

Cu toate că Adunarea naţională de la Blaj nu a adus nicio îmbunătăţire situaţiei politice a românilor din Transilvania, ea a avut totuşi un rezultat pozitiv. A dovedit încrederea românilor în forţele lor şi a asigurat elita intelectuală că masele ţărăneşti au o conştiinţă naţională clară şi că toţi erau hotărâţi să lupte pentru a realiza unitatea spirituală a românilor din cele trei principate. Cărturarul sas Stephan Ludwig Roth declara: „Masele venite la această măreaţă adunare populară doreau să asculte explicaţii cu privire la suprimarea corvezilor… Dar în fiecare participant – absolvent al unei şcoli, oricât de modeste – s-a trezit ideea naţională. Această idee a prins rădăcini atât de adânci, încât nu vor putea fi niciodată smulse din inimile românilor”. Traugott-Binder făcea aceeaşi constatare în ziarul sas „Satellit „din 25 mai 1848: „Prin trimiterea a doi comisari, guvernul a recunoscut adunarea de la Blaj drept Adunare naţională, la care au participat 40.000 de oameni”.

Nu trebuie să ne mire faptul că românii s-au declarat la această adunare „naţiune independentă”. Baronul Wesselényi îi scria la 26 mai 1848 ministrului Lónyai Deák Ferenc: „După adunarea de la Blaj, românii vor să-şi exprime punctul de vedere asupra problemelor publice şi această tendinţă este răspândită chiar şi în popor”.

Conştiinţa de a fi a naţiunii autohtone, oprimată de năvălitori, erupea din adâncurile istoriei. Speriat,

Traugott-Binder constata: „Spiritul vremii a pătruns dintr-odată în acest popor rezistent şi aspru, care consideră ansamblul teritoriului ca fiind al său, vrând să ne gonească”. Evident că ziaristul sas, surprins de proporţiile adunării şi de fermitatea conştiinţei naţionale a românilor, le exagera intoleranţa. El atribuia acest sentiment unei naţiuni care nu a cunoscut niciodată intoleranţa, nici măcar pe cea religioasă, de-a lungul întregii sale istorii.

Este adevărat că românii, conştienţi de faptul că reprezentau majoritatea absolută, doreau, potrivit interpretării celei mai corecte a normelor democratice, ca Transilvania să aibă un guvern reprezentativ. Toate serviciile de informaţii din ţinuturi au raportat că oamenii discutau între ei şi afirmau că Transilvania este ţară românească. Preotul Ion Munteanu din Măldăraşul de Câmpie a fost acuzat de instanţa judiciară de Mureş că ar fi declarat în mai multe rânduri: „De acum încolo, Ardealul nu mai e Ardeal, ci România”. Ion Ghica, unul din participanţii la Adunarea de la Blaj, şi-a manifestat şi el aceeaşi atitudine, declarând că acolo se exprimase ideea reconstituirii Daciei, cuprinzând cele trei provincii româneşti. La 25 mai, profesorul St. L. Roth îi scria colegului său Schiel din Braşov: „Ideea unui imperiu român (Romanen Reich) a cuprins mii de suflete”. N. Bălcescu relatează că la Blaj ţăranii spuneau: „Vrem să ne unim cu Muntenia”. Dorinţa de a uni Transilvania cu Moldova şi Muntenia nu se limita deci la clasa intelectuală şi la burghezie. Acest sentiment pătrunsese în mase, după cum reiese dintr-un raport al ţinutului Alba superioară, în care se arăta că ţăranii români vor să se unească cu Moldova şi Muntenia, nu cu Ungaria. Temerile exprimate de Timoni, agent al Austriei la Bucureşti (într-un raport adresat ministrului afacerilor externe al Austriei), sunt semnificative, pentru că ele concordă cu informaţiile culese de toţi agenţii din Transilvania. Conştiinţa unităţii naţionale a fost atât de puternică, atât de tenace în

continuitatea ei perpetuă, încât, în pofida tuturor adversităţilor, depăşind toate obstacolele, unirea a fost proclamată la 1 decembrie 1918. Este firesc ca opinia unui român, oricât de obiectiv ar fi el, să fie suspectată de a fi alterată de sentimente. De aceea ni se pare oportun să citǎm părerea unui istoric maghiar în legătură cu aceste evenimente. În lucrarea sa *Kossuth şi problema naţionalităţilor în 1848 – 1849,* I. Tóth Zoltán scrie: „Se văd aici clar consecinţele grave ale politicii greşite a clasei marilor proprietari din Transilvania şi a guvernului maghiar, care i-au împiedicat pe români să aleagă în 1848 calea cea bună şi i-au aruncat efectiv în braţele perfidiei vieneze". La pagina 304, Zoltán judecă astfel politica guvernului maghiar: „Principalul obstacol faţă de colaborarea cu naţionalităţile l-a constituit politica greşită a guvernului. Până în septembrie, scopul său nu a fost propagarea continuă a revoluţiei, ci frânarea acesteia, în dorinţa de a asigura dominarea de clasă, la nivelul burgheziei. Din acest motiv, guvernul ar fi preferat mai degrabă să se împace cu Viena, decât cu naţionalităţile. Kossuth a înţeles această eroare, neputând stăpâni însă politica mediocră a colegilor săi de cabinet. Pentru a putea menţine în tabăra rezistenţei naţionale nobilimea mijlocie, el a trebuit să se mulţumească cu o activitate de mediere şi echilibru, jucând doar un rol de Casandră. Iar în momentul în care şi-a dat seama că va trebui să se înfrunte cu Viena, a comis erori politice serioase.

Neliniştit de ideea unităţii de stat şi, cu toate că recunoştea importanţa înţelegerii cu naţionalităţile, el nu şi-a putut preciza o poziţie fermă şi precisă, neîncetând să oscileze. Astfel, la 26 august, el a scos sabia împotriva românilor, anunţându-l de acest lucru pe Eftimie Murgu, unul din cei mai valoroşi conducători ai românilor din Transilvania. La toate acestea, trebuie adăugate incorecta informare privind naţionalităţile şi, în ultimă instanţă, politica reacţionară a Habsburgilor, care au ştiut să profite

de indecizia guvernului maghiar”.

Este evident că, din simpatie pentru Kossuth, istoricul ungur Tóth Zoltán a încercat să-l prezinte pe acesta ca pe un prizonier al nobilimii, a cărei lipsă de înţelegere l-a împiedicat să ducă o politică de pace cu naţionalităţile. Această încercare de a-i găsi circumstanţe atenuante este contrazisă de date certe. Kossuth aparţinea nobilimii, chiar dacă tatăl său îşi pierduse averea. L. Batthyányi, unul din cei mai mari latifundiari maghiari, care reprezenta nobilimea liberală, a fost cucerit de calităţile lui Kossuth şi l-a ajutat să fie ales deputat al Dietei din 1847. Ulterior, el i-a încredinţat ministerul de finanţe. Fără îndoială că Batthyányi ar fi putut scăpa de această ipotecă, dacă nu ar fi avut reflexele clasei nobiliare căreia îi aparţinea. Aceste reflexe conservatoare I-au împiedicat să caute sprijin la revoluţionarii autentici ca Tanesics, Petőfi sau alţi radicali, care nu goleau revoluţia maghiară de conţinutul ei social. Fraza rostită de Kossuth în Dietă – „viitorul Ungariei nu va fi hotărât în stradă” – denotă rezervele lui faţă de masele populare, făcându-l un interpret fidel al naţionalismului nobilimii maghiare. Concepţia nobilimii liberale a fost clar exprimată în marele ziar „Peşti Hirlap” din 13 mai 1848: „Lupta naţională ne ajunge: ce ne-am face dacă ar trebui să ne confruntăm şi cu lupta de clasă?”

În 1848, numărul muncitorilor industriali din Ungaria şi Transilvania era de-abia de 100.000. Milioanele de maghiari, slavi, români, secui şi şasi erau ţărani, deci problema socială era strictamente agrară. Rezolvând această problemă prin abolirea iobăgiei, revoluţia maghiară ar fi obţinut o bază amplă, puternică, bucurându-se de sprijinul tuturor naţionalităţilor. În cazul în care nobilimea ar fi fost de acord cu revendicările naţionalităţilor – sau dacă liderii revoluţiei maghiare din 1848 ar fi acceptat soluţia federalizării –, Ungaria ar fi fost redusă la dimensiunile stabilite cu şaptezeci de ani mai

târziu, prin Tratatul de la Trianon. Este limpede că soluţia federaţiei, conform modelului elveţian, era valabilă, dar ea excludea dominaţia maghiară şi implica egalitatea naţionalităţilor ce ar fi format federaţia ungară. Eroarea ungurilor a constat în faptul că nu admiteau ideea de federaţie. Ei o considerau ca pe un „capitis diminutio „al concepţiei maghiare. Potrivit raţionamentului că naţionalitatea ungară este concentrată în nobilime, atitudinea lui Kossuth poate fi considerată justă. Ea asigura dominaţia ungurilor asupra sârbilor din Bačka, asupra slovacilor şi croaţilor din Ungaria septentrională, asupra românilor din Transilvania şi Ungaria, care formau la un loc imensa majoritate a populaţiei. Naţionalismul revoluţiei maghiare i-a izolat în mod fatal pe unguri, obligaţi să lupte în acelaşi timp împotriva Austriei şi a celorlalte naţionalităţi. La 3 mai 1848, Kossuth declara, cu un aer de dispreţ la adresa Vienei: „Baionetele şi călăii nu sunt decât un prea jalnic avantaj”. Şi totuşi, aceste elemente, alături de o teroare bine organizată şi condusă de nobilimea maghiară, au reuşit să consolideze statul ungar. Kossuth era un romantic exaltat de maghiarism, un vizionar fanatic al unei Ungarii în care toate naţionalităţile s-ar fi contopit, datorită procesului de maghiarizare. Széchenyi descoperea în naţionalismul lui Kossuth – aşa cum acesta se manifestase la 3 martie – o substanţă emotivă care nu ţinea deloc seama de aspectele politice şi sociale.

În politică, romantismul se manifestă prin refuzarea realităţilor ce se opun ideii pe care romanticul vrea să o impună. În literatură, romantismul a însemnat liberalism, o reacţie faţă de secolul XVII, dar, independent de această definiţie, mai mult sau mai puţin exactă, romantismul a dat în literatură, şi mai ales în muzică, opere admirabile.

În politică însă romanticii au provocat dezastre. Şi Kossuth este un exemplu. Discursul rostit de acesta la 4 iulie 1848 sintetizează profilul acestui patetic revoluţionar

maghiar. El examina situaţia externă, pentru a atrage un eventual sprijin din străinătate pe care ar fi putut conta ungurii. S-a referit în primul rând la Anglia: „Ea nu ne va susţine decât în măsura în care va judeca necesar acest lucru pentru a-şi apăra propriile interese”. Ceea ce era adevărat. Când guvernul maghiar l-a trimis la Londra pe Szalan László, mare specialist în drept internaţional, care pregătise minuţios dosarul relaţiilor dintre Austria şi Ungaria, lordul Palmerston a refuzat să-l primească, declarând că nu cunoaşte Ungaria, ci numai Austro-Ungaria, al cărei ministru acreditat la Londra era Koller.

Care era situaţia Ungariei în momentul în care Kossuth a declarat că „patria este în pericol”? Aşa cum afirmă Francisc Fejtö în *Războiul pentru independenţa ungară*, Croaţia devenise încetul cu încetul un fel de Vendée a Ungariei, bineînţeles cu sprijinul ostentativ al Curţii de la Viena. La Belgrad, consulul Austriei, Meyerhofer, îi încuraja pe sârbii care proclamaseră la Karlovitz independenţa teritoriului lor. Generalul Jelacić, de origine croată, devenise comandantul forţelor austriece, formate exclusiv din regimente croate. Condiţia prealabilă a acestuia a fost ca problemele militare şi financiare ale Ungariei să fie din nou subordonate Vienei. A accepta această condiţie ar fi însemnat pur şi simplu lichidarea revoluţiei maghiare, care ar fi devenit astfel lipsită de obiect. Trebuie să subliniem că Viena nu i-a încurajat nicio clipă şi sub nicio formă pe români, păstrându-i, fără îndoială, ca obiect de negociere cu ungurii.

De vreme ce furtuna revoluţionară din 1848 fusese declanşată de ideile Revoluţiei franceze, era logic ca revoluţionarii maghiari să-şi întoarcă privirile spre Franţa, cea care lansase principiul naţionalităţilor în dreptul internaţional. Vorbind despre posibilitatea unui ajutor internaţional, Kossuth a folosit o formulă în care se poate citi o amară decepţie: „Polonia se bazase pe simpatia franceză; simpatia continuă să se manifeste, dar Polonia nu

mai există…”

Politica realistă a Angliei, ca şi cea a Rusiei sunt total refractare faţă de romantism. Sloganurile romantice folosite de marile puteri sunt o nadă pentru popoarele naive şi sunt folosite pentru a ascunde un realism prea feroce.

Din cauza revoluţiei interne, care ameninţa să se transforme într-un război civil, Franţa nu-şi putea permite în 1848 nicio iniţiativă externă. În timp ce revoluţia din 1830 fusese numai politică, având drept scop restaurarea monarhiei constituţionale, cea din 1848 avea şi un caracter social-economic, cu largi ecouri în mase. Muncitorii, care începeau să se afirme ca o clasă distinctă, luptau pentru îmbunătăţirea situaţiei lor materiale. Ce ajutor putea să acorde Franţa revoluţiei maghiare în această situaţie? Francezii au fost generoşi în declaraţii de simpatie faţă de insurgenţii maghiari. Un exemplu îl constituie discursul înflăcărat rostit de Jules Michelet la Collège de France în favoarea cauzei maghiare. Contele Teleki László, sosit la Paris în luna septembrie, ca reprezentant al guvernului Batthyányi, a obţinut un deosebit succes monden, dar nimic mai mult. Broşurile revoluţionarilor maghiari, în care aceştia avertizau asupra pericolului imediat al panslavismului, s-au bucurat de o largă difuzare, însă această propagandă nu a determinat nicio acţiune favorabilă.

Iar Turcia, la rândul ei, se temea de orice insurecţie.

Nu se poate înţelege cum a putut aristocraţia maghiară, şi mai ales Kossuth, atunci când s-au ridicat împotriva Habsburgilor, să ignore tratatul Sfintei Alianţe, ca şi cum acesta nu ar fi existat.

Misiunea încredinţată de Kossuth baronului Eötvös, şi anume să ceară ambasadorului ţarului Nicolae I la Viena trimiterea în ajutor a trupelor ruseşti concentrate în Basarabia, pare, privită retrospectiv, complet naivă. Bineînţeles că a primit asigurările cele mai liniştitoare.

Ţarul se temea de prezenţa, pe teritoriul Ungariei a marelui număr de polonezi care aşteptau o ocazie favorabilă spre a-şi lua revanşa după eşecul conspiraţiei din 1848, condusă de Mieroslawski.

După Petru cel Mare, Rusia a avut un serviciu extern de supraveghere poliţienească, perfecţionat în continuare de Nicolae I. Acesta era deci la curent nu numai cu relaţiile amicale dintre aristocraţia maghiară şi cea poloneză, ci şi cu proiectele maghiare referitoare la slavi şi cu ostilitatea lor faţă de Rusia; maghiarii condamnaseră panslavismul, optând pentru civilizaţia occidentală. Kossuth se angajase să lupte împotriva Vienei, unde arhiducesa Sophia formase un front al reacţiunii împreună cu prinţul Windischgrätz, generalul Jelaćić şi patriarhul sârb Rajacić, omul Rusiei. În acelaşi timp, Kossuth trebuia să lupte împotriva croaţilor, sârbilor, slovacilor şi – evident – a românilor. Fiind un romantic, el se lăsa îmbătat de fraze şi se emoţiona la gesturile inspirate de naţionalismul maghiar. Prin accente şi expresie, elocvenţa lui Kossuth făcea să vibreze sensibilitatea naţională a maghiarilor, dar nu putea schimba cu nimic tragica izolare în care se găsea revoluţia ungară. Nu poate fi înţeleasă atitudinea aristocraţiei maghiare, şi în special a lui Kossuth, faţă de românii care, fiind în număr de 1 291.000, formau majoritatea absolută a populaţiei din Transilvania. După marea Adunare de la Blaj, unde Simion Bărnuţiu stabilise obiectivele luptei naţionale româneşti, Kossuth a fost obligat să reexamineze raporturile dintre maghiari şi români, cu atât mai mult cu cât se afla pe poziţii de ostilitate evidentă faţă de croaţi şi sârbi. Este interesant să cunoaştem părerea unui istoric maghiar, la un secol după revoluţia din 1848. Fazekás Geröne constată în *Erzsebért – Szazadocki* că revendicările principalelor puncte formulate la 3 mai 1848 erau justificate: „caracterul democrat-ţărănesc al hotărârilor de la Blaj este pus admirabil în relief mai ales de punctele 4 şi 18. Aceste puncte prevăd

lichidarea fără despăgubiri a obligaţiilor agrare şi restituirea pământurilor, furate ţăranilor români de către oraşele privilegiate săseşti”.

În ceea ce priveşte poziţia guvernului maghiar faţă de revendicările naţionalităţilor, autorul notează: „Dreptatea înseamnă autonomia teritorială şi, prin urmare, eliberarea iobagilor; rezolvarea problemei agrare, precum şi libera folosire a limbii, iată cererile care au fost înscrise, în primăvara lui 1848, ca puncte principale în programul mişcărilor naţionale. Realizarea acestor revendicări ar fi consolidat poziţia democratică a naţionalităţilor şi ar fi atras masele în lupta de eliberare a maghiarilor.

Dar nobilimea liberală, care s-a substituit burgheziei revoluţionare, şi chiar intelectualii radicali (în marea lor majoritate de origine nobilă) nu au fost capabili să înţeleagă aceste probleme, din cauza poziţiei lor de clasă. Cei mai buni reprezentanţi ai lor au început să-şi schimbe atitudinea, treptat, abia în anul următor”. (p. 286 – 288).

Tratatul de istorie al Ungariei – 1790 – 1849, apărut în Budapesta în 1957, susţine acelaşi punct de vedere: „Colaborarea dintre unguri şi români nu s-a putut totuşi realiza în vara anului 1848. Principalul obstacol l-a constituit faptul că revendicările justificate ale naţionalităţilor, sprijinite de manifestările de simpatie, nu au găsit înţelegerea necesară nici în sânul clasei dominante ungare, nici la guvernul maghiar. Politica anterioară a nobilimii mijlocii ungureşti faţă de naţionalităţi (care se limita să asigure libertăţile burgheze) a fost aparent confirmată de adeziunea aproape unanimă a naţionalităţilor la cauza revoluţiei. De aici, nobilimea mijlocie, în frunte cu Kossuth, a dedus în mod greşit că, în afară de concesiile făcute croaţilor, celelalte naţionalităţi nu ar mai trebui luate în seamă.

Compromisul realizat de guvern în problema croata dovedeşte că revendicările pretinse de celelalte naţionalităţi nu au fost considerate imperios necesare.

Guvernul credea că va ajunge la o înţelegere cu Viena şi că nu va mai trebui să facă alte concesii naţionalităţilor mai slabe. Astfel conflictul s-a accentuat, iar guvernul nu a ezitat să folosească mijloacele cele mai brutale, în special faţă de naţionalităţile cele mai slabe. Nu ar fi fost dificil să se realizeze un acord cu românii din Transilvania…” (p. 357).

În dorinţa de a ajunge la o înţelegere cu ungurii, comunitatea românească din Sibiu a făcut demersuri pe lângă guvernul de la Budapesta, dar nu a obţinut niciun răspuns. Guvernul maghiar considera, probabil, că nu era obligat să răspundă unui „popor tolerat”. În schimb, baronul Bánffy a ordonat trupelor de frontieră, formate din secui, şi gărzii formate din cetăţeni maghiari să dea o lecţie românilor, ca să provoace panică în masele româneşti. În focul deschis asupra mulţimii, au fost ucişi doisprezece ţărani români.

Dar atunci când un popor este condamnat la umilinţă şi mizerie, moartea nu mai înseamnă nimic, mai ales când este vorba de un popor aspru, care, încă de pe vremea lui Decebal, trăia în Munţii Apuseni ca într-o fortăreaţă inexpugnabilă. Baia de sânge de la Mihalţ, ordonată de baronul Bánffy, l-a hotărât pe Avram Iancu să-i mobilizeze pe ţărani.

Acest conducător al luptei românilor împotriva lui Kossuth era avocat, format la şcolile maghiare şi avea numai 23 de ani. Ca şi revoluţionarul Tudor Vladimirescu din Muntenia, el îmbrăcase cămaşa morţii, adică era hotărât să-şi sacrifice viaţa pentru cauza naţiunii.

În loc să pună capăt sistemului terorist, abuzurilor feudale şi să plece urechea la plângerile ţăranilor, guvernul maghiar a organizat gărzile naţionale pentru a spori teroarea. Aceste gărzi naţionale, adevărate bande de hoţi şi ucigaşi, sechestrau animalele ţăranilor, le confiscau alimentele şi, la cea mai mică opoziţie, îi ucideau. Adunarea naţională a românilor ceruse guvernului să

autorizeze formarea unor gărzi naţionale româneşti în satele şi regiunile româneşti, dotate cu tot atâtea arme ca şi gărzile maghiare.

Lipsa de sens a măsurii luate de guvernul maghiar, de neconceput mai ales într-o perioadă de gravă criză politică, a dus la război civil.

Într-o scrisoare adresată locotenent-colonelului Simonffy (care, în iulie 1849 a făcut un ultim efort spre a ajunge la o înţelegere cu românii), Avram Iancu îi explica acestuia că luptă pentru „sfintele principii ale libertăţii". „Pentru aceste principii m-am adresat celor în drept. Şi pentru ca aceste drepturi să ne fie recunoscute am ridicat armele, am vărsat sânge şi suntem hotărâţi să mai vărsăm. Să-şi dea părerea Europa, iar popoarele civilizate să judece. Noi, cei asupriţi de secole de nedreptate, luptăm pentru libertatea noastră. Vă rog să credeţi, domnilor, că revoluţia nu a izbucnit ca să înşele Austria. Ea este rezultatul nerecunoaşterii naţionalităţilor, al tiraniei şi barbariei conservatorilor şi aristocraţiei maghiare din Transilvania, pe care poporul nu o mai poate îndura".

Studiind revoluţia maghiară, istoricul rus A. Narociniţki comentează scrisoarea lui Avram Iancu şi constată că guvernul revoluţionar maghiar nu a vrut să înţeleagă aspiraţiile la independenţă a celorlalte popoare. „Prin politica sa de negare şi de aservire, guvernul ungar a împins aceste popoare în tabăra austriacă". Într-adevăr, Viena a avut în Kossuth cel mai eficient propagandist în rândul naţionalităţilor. Cu o surprinzătoare suficienţă, Kossuth a subestimat valoarea combativă a românilor retraşi în regiunea muntoasă cea mai săracă din Transilvania. La început, el a crezut că o simplă expediţie a gărzilor ungare va pune capăt răscoalei. Dar acestea s-au confruntat cu rezistenţa românilor şi cu extraordinara lor mobilitate în atac. Kossuth a fost obligat să adopte o altă tactică: a propus negocieri, sperând să-i dezarmeze pe români şi să-i atragă într-o luptă comună împotriva

Austriei. El nu ţinea seama însă de resentimentele trezite de teroarea declanşată de Csányi, care organizase echipe pentru vânarea românilor.

Ziarul maghiar „Honved" prezenta în primele zile ale anului 1849, cu o perfectă inconştienţă, ca succese militare vânarea unor oameni neînarmaţi.

După căderea lui Kossuth, anchetatorii austrieci au evaluat la 4.425 numărul românilor ucişi sub regimul de jaf şi crimă al lui Csányi. Potrivit estimărilor unui ziarist şi om politic român, se pare că cifra exactă a fost de peste 6.000 de persoane.

Referindu-se la această fază a revoluţiei maghiare, Trócsányi-Zsolt arată, într-un capitol al *Istoriei ţărănimii din Transilvania:* „Proprietarii unguri din Transilvania nu au învăţat şi nu au uitat nimic. După eliberarea acestei provincii, şi-au început acţiunile de revanşă. Detaşamentele lor de vânători au scotocit satele din Transilvania, omorând ţărani. Tribunalele lor (de stat sau ordinare) au pronunţat condamnări la moarte şi pedepse grele cu închisoarea. Au ordonat ca ţăranii să fie bătuţi; le-au smuls acestora despăgubiri şi au încercat să reintroducă corvezile". Cele patru luni de guvernare, prin „puteri nelimitate", a lui Csányi, sprijinit de „Comitetul pentru apărarea patriei", au provocat reacţia unui singur om, generalul polonez Bem, care a încercat să calmeze turbarea asasină prin acordarea de amnistii. Dar nimeni nu le respecta, ba, mai mult, a fost rugat să nu se mai amestece în politica Transilvaniei, care era „un teren de vânătoare rezervat".

Studiind aceste evenimente, istoricul maghiar Zsolt condamna nu numai excesele făcute, ci şi lipsa de înţelegere a guvernului în crearea unei atmosfere de reconciliere.

Rezultatul acestei operaţiuni a fost concentrarea rezistenţei româneşti în spaţiul montan, acoperit de păduri şi măsurând aproximativ 10.000 kilometri pătraţi.

Importanţa strategică a acestei regiuni a fost recunoscută de mareşalul Paşkievici, comandantul operaţiunilor forţelor ruseşti.

Exclamaţia maiorului Csutak, care luptase în Apuseni: „Până şi frunzişul copacilor era împotriva ungurilor” demonstrează imposibilitatea de a-i învinge pe răsculaţi.

În această situaţie, deputatul român maghiarizat Ion Dragoş a fost însărcinat să înceapă negocierile în vederea reconcilierii.

Kossuth le oferea pacea românilor, în vederea constituirii unui front antiaustriac, dar evita să stabilească condiţii prealabile. El promitea numai că, după depunerea armelor, va fi examinată situaţia românilor în cadrul noului stat maghiar. Reticenţele lui Kossuth erau explicabile: în timp ce Dragoş trata cu conducătorii români, Hatvani, comandantul unui puternic detaşament, a atacat oraşul Abrud. Negocierile erau o capcană pentru a pune mâna pe şefii rezistenţei româneşti şi a-i demoraliza pe luptători. Lovitura lui Hatvani şi arestarea trimişilor români au făcut imposibilă orice încercare de reconciliere dintre cele două naţiuni.

Succesorul lui Hatvani, baronul Kémeny Farkas, unul din cei mai buni ofiţeri maghiari, a preluat comanda unei unităţi mult mai întărite. Noul comandant aparţinea aristocraţiei indigene din Transilvania. Ura sa faţă de români o depăşea cu mult pe cea a lui Kossuth.

Datorită tacticii adoptate de Avram Iancu în luptele din munţi, dezastrul suferit de unitatea lui Kémeny a fost total. El însuşi descrie astfel lupta românilor, în raportul său adresat comisarului Szentivány: „Prelungirea acestui război civil va rămâne pe conştiinţa maiorului Hatvani, pentru că i-a oferit date false lui Dragoş. Acesta a acţionat plin de entuziasm, dar i-a fost imposibil să progreseze din cauza fanatizării maselor şi a disperării tribunilor. Dacă Hatvani nu ar fi ordonat asasinate la Abrud, ţăranii care se

aflau pe drumuri ar fi depus armele. Acţionând însă aşa cum a făcut-o, Hatvani a stârnit neîncrederea poporului. Românii sunt aproape 70.000, din care aproximativ 10.000 sunt înarmaţi cu puşti; ceilalţi au suliţe. Ei luptă mai bine decât soldaţii lui Puchner (general austriac), sunt fanatizaţi şi disperaţi. Dacă-i gonim de pe un deal, fug pe altul. Aleargă de parcă ar avea aripi la picioare, în timp ce soldaţii mei îşi pierd suflul şi cad. Este imposibil să fie învinşi astfel. Ar fi nevoie de o armată care, fie să urce până la ei, fie să-i încercuiască şi să-i înfometeze. Dar încercuirea nu trebuie să se facă în munţi, unde o armată mai mică ne poate ţine în şah. Ar trebui închise drumurile pe care îşi fac aprovizionarea". Kémeny exagera numărul luptătorilor lui Avram Iancu, a căror mobilitate le sporea eficienţa.

Un ofiţer ce lupta în subordinea lui Kémeny, şi anume căpitanul Gabanyi, a descris în ziarul „Honved" de la Cluj – cel care minimalizase forţa combativă a românilor – condiţiile în care se purta lupta în munţii Apuseni: „Să nu credeţi că războiul cu moţii va fi o simplă vânătoare de şobolani. Războiul de gherilă din Spania i-a dat mult de furcă până şi lui Napoleon. În munţi, fiecare tufiş, fiecare deal, fiecare stâncă trebuie cucerite pe rând şi, chiar după ce au fost cucerite, n-ai câştigat nimic, pentru că duşmanul se îndepărtează pe cărări ascunse, dar pe care le cunoaşte foarte bine şi îţi sare în spate. Prin urmare, nu poţi considera al tău decât punctul în care te afli în momentul respectiv. Există între Zlatna şi Abrud o trecătoare strâmtă, pe care, numai când o vezi, îţi poţi da seama ce înseamnă războiul cu românii. Închipuiţi-vă o vale lungă şi adâncă, înconjurată – cale de patru ore de marş – de culmi înalte; adăugaţi la aceasta, baricadele, podurile distruse şi, în spatele fiecărui copac, câte un român gata să-ţi ia viaţa. Numai aşa vă puteţi da seama de felul de a lupta al moţilor. Ei nu sunt laşi – aceasta este părerea ofiţerilor mai experimentaţi –, iar în luptă rezistă mai bine decât soldaţii

lui Puchner”.

După două atacuri cu forţe întărite şi împrospătate, baronul Kémeny s-a retras, descurajat de înfrângeri. A urmat o altă expediţie sub comanda unui faimos naţionalist, Paul Vasvary, din grupul lui Petőfi şi Jókay. Într-o scrisoare adresată lui Kossuth, noul comandant al forţelor maghiare scria: „După cum spunea Lamartine, în curând va începe lupta între naţionalităţi şi chiar naţiunile cele mai puţin importante vor emite pretenţii la independenţă naţională. Dacă-i organizăm din punct de vedere militar pe slovaci şi pe români, aceştia vor spori armatele răsculaţilor, luând exemplu după soldaţii croaţi”. Într-o altă scrisoare către Kossuth, din aprilie 1849, Vasvary îşi exprimă părerile în legătură cu posibilitatea de reconciliere cu românii: „Să întindem o mână prietenească celor înţelegători, dar în cealaltă mână trebuie să lucească sabia răzbunării. Vom încerca să-i convingem prin cuvinte şi proclamaţii. Dar împotriva celor care nu vor să se convertească şi continuă revolta, vom pronunţa sentinţa: această naţiune a fost exterminată”.

Vasvary aparţinea grupului de liberali progresişti; concepţia sa în privinţa reconcilierii merită atenţie. El nu făcea parte din aristocraţie (era fiul unui pastor din Rutenia), dar se identificase, în şcolile ungare, cu idealurile politice ale naţionalismului maghiar. A murit în luptă, iar trupele sale au fost anihilate.

Kossuth atribuia rezistenţa românilor intrigilor austriece, refuzând să admită că o naţiune poate lupta pentru a-şi obţine dreptul la o existenţă politică. El dorea să ajungă la o înţelegere cu românii, dar pe baza capitulării necondiţionate a acestora. În acest scop, el a apelat la Bălcescu, care trebuia să-l convingă pe Avram Iancu să depună armele. În acest timp, guvernul maghiar părăsise Budapesta şi se instalase la Széghedin, de teama înaintării ruseşti.

După două întrevederi cu Kossuth, mazinian, ca şi

istoricul român, Bălcescu şi-a expus opinia asupra eşecului revoluţiei maghiare: „Kossuth a guvernat rău şi a avut multe slăbiciuni. El a dovedit că un demagog nu poate fi niciodată un om de stat. A pierdut Ungaria. „Kossuth a făcut o ultimă încercare disperată, cerându-i comisarului sau de la Arad să-l convingă pe revoluţionarul român Eftimie Murgu (fost profesor al lui Bălcescu la Bucureşti) să-l întâlnească în munţi pe Avram Iancu. El i-a dat comisarului următoarele instrucţiuni: „Veţi face tot posibilul ca Murgu să ajungă la Iancu. Găsiţi-i drept însoţitor un român onest, democrat şi credincios, care să aibă darul vorbirii. Daţi-i bani şi ţineţi-mă la curent. Pe scurt, folosiţi în aşa fel momentul istoric încât poporul român să poată câştiga, iar noi să putem profita imediat de armele sale împotriva duşmanului comun”.

După vânătoarea de oameni, masacrele şi spânzurătorile organizate de Hatvani, Kémeny şi Vasvary, Kossuth descoperise, în momentul prăbuşirii, că ar fi putut avea în români un aliat sigur împotriva Habsburgilor. Numai că le refuzase permanent ceea ce le acordase sârbilor, menţinându-i în situaţia de „popor tolerat” şi nu de naţionalitate. Unica lui preocupare era aceea de a anula hotărârile Adunării de la Blaj.

Un biet exaltat al ideii că maghiarii trebuiau să domine!

Revoluţia românilor din Transilvania a fost, fără nicio îndoială, un moment istoric hotărâtor, a cărui consecinţă a fost Marea Unire din 1918.

În *Istoria Europei în secolul XIX*, Benedetto Croce analizează revoluţiile din 1848 şi reacţiile ce au urmat, arătând următoarele: „Reacţiile antinaţionale şi antiliberale care au constituit procesul acestor revoluţii nu trebuie să ne facă să credem într-un faliment sau într-un nod de multiple experienţe negative în rezultatele lor şi în stare numai să inculce necesitatea schimbării scopului şi mijloacelor. În general, orice eveniment istoric constituie

un faliment şi o experienţă utilă: un faliment, pentru că nu este niciodată pe măsura idealului urmărit; o experienţă, pentru că trecutul este bogat în învăţăminte pentru cel ce acţionează în prezent. Nu există eşec efectiv şi particular decât atunci când un principiu este abandonat fiind recunoscut ca greşit sau depăşit. Revoluţiile naţional-liberale din 1848 şi-au confirmat propriile principii, le-au dat forme noi şi mai bine adaptate şi le-au propulsat pe calea realizării".

Intervenţia armatelor ruseşti a provocat înăbuşirea revoluţiei maghiare, care ar fi putut prelungi lupta împotriva forţelor austriece. Comandantul suprem al trupelor ruseşti, mareşalul Paşkievici, dăduse instrucţiuni generalului Luders ca, imediat ce va fi pătruns în Transilvania, să intre în contact cu unităţile româneşti, încurajându-le acţiunile.

Acest ordin dovedea că statul major rus cunoştea situaţia forţelor ungureşti, austriece şi româneşti, ca şi intensitatea adversităţii dintre unguri şi români.

În raportul oficial rus care descrie campania din Transilvania, contribuţia forţelor româneşti este apreciată astfel: „Trebuie să recunoaştem că, deţinând întreaga parte muntoasă dintre Mureş şi Cluj, românii ne-au făcut cel mai mare serviciu. Datorită lor, ungurii învinşi s-au retras pe două direcţii, pe valea Mureşului şi spre Cluj, pe drumul Oradiei. Fiind despărţiţi, ei nu puteau comunica între ei. Mai mult, detaşamentele ruseşti aveau posibilitatea de a se deplasa în cele două direcţii, frontul fiind acoperit. Este lesne de înţeles ce mare importanţă ar fi avut pentru desfăşurarea campaniei dacă ungurii ar fi stăpânit acest teritoriu".

Din corespondenţa colonelului Stein cu Kossuth (făcut prizonier în lupta de la Sebeş), reiese că guvernul maghiar dispusese toate măsurile în vederea unei apropieri faţă de români. Regretând împrejurările care-l determinaseră să se comporte ca duşman, Kossuth scria că

este gata să uite totul pentru a-i câştiga şi a încheia cu ei o alianţă. El propunea românilor drepturi egale cu ungurii sau, în orice caz, tot atâtea câte ar fi obţinut de la austrieci.

Raportul rusesc scoate în evidenţă eroarea maghiară, rezumată în sloganul „cel ce nu se supune să piară”, care a dus la înăbuşirea revoluţiei maghiare.

Kossuth a pierdut o bătălie împotriva naţiunii române aşa cum a pierdut-o pe cea contra celorlalte naţiuni. Doi ani mai târziu, în 1851, aflându-se în exil, el a elaborat un proiect de constituţie ce prevedea, în sfârşit, legitimitatea revendicărilor româneşti; era deci dispus să acorde românilor unele concesii. După 1867, deci după proclamarea dualismului, Franz-Joseph accepta toate revendicările formulate de programul revoluţiei din 1848 – 1849. Atunci a luat fiinţă în Ungaria partidul kossuthist. Era de aşteptat ca noile idei ale celui ce fusese liderul revoluţiei maghiare să figureze în programul partidului. Or, îndată ce a ajuns la putere, partidul lui Kossuth a fost cel mai îndârjit în aplicarea politicii maghiarizării accelerate. Faptul că, încă de pe când se afla în exil, Kossuth nu a făcut nicio declaraţie pentru a dezaproba această politică demonstrează lipsa sa de sinceritate, atunci când redacta proiectul conciliant în favoarea românilor. Naţionalistul maghiar cedase, în 1851, pentru că în acel moment Viena dicta în Ungaria. Dar după 1867, concesiile nu mai erau oportune, Budapesta preluând conducerea Ungariei.

În revendicările românilor se regăseau ideile Revoluţiei franceze: liberalismul, care combătea ordinea socială şi principiul naţionalităţilor, care submina unitatea Imperiului.

În timp ce Kossuth era un adversar deschis al românilor, Franz-Joseph era laş. După înăbuşirea revoluţiei maghiare, românii au descoperit cât de adevărat era proverbul spaniol: rege, călugăr, pisică, animale ingrate.

Franz-Joseph a ilustrat cu prisosinţă ingratitudinea unui împărat.

După rapoartele primite, ţarul Nicolae a dispus decorarea revoluţionarilor români. Decoraţiile ţarului au fost trimise guvernului de la Viena. Lui Avram Iancu şi Nicolae Bălcescu le-a fost decernată crucea Sf. Stanislas, iar lui Axente Sever şi tribunalului Szentivág, crucea Sfânta Ana, care erau ordine însemnate. Pentru luptătorii români au fost trimise şase medalii de argint. Dar această recunoaştere a importanţei participării românilor, care au salvat monarhia Habsburgilor, venită din partea ţarului Nicolae, a încurcat nespus camarila de la Viena. Cum împăratul Franz-Joseph nu putea decerna nici cea mai mică decoraţie, guvernul austriac a intervenit pe lângă cabinetul ţarului pentru a modifica clasa şi categoria decoraţiilor. Crucea Sf. Stanislas a fost suprimată, lui Avram Iancu i-a fost decernată crucea Sfânta Ana, clasa a II-a, iar celelalte decoraţii au fost reduse proporţional.

Între timp, camarila, care era foarte activă, a încercat să minimalizeze contribuţia militară a detaşamentelor lui Avram Iancu. În februarie 1850, Ioan Maiorescu a prezentat guvernului de la Viena memoriile lui Avram Iancu, Balint şi Axente Sever, în care aceştia descriau cu precizie toate acţiunile întreprinse de forţele organizate româneşti. A fost alcătuită şi o listă cu 71 de români care meritau să fie decoraţi. Pentru prefecţi – titlu acordat de Avram Iancu comandanţilor de mari unităţi – se cereau decoraţii de ordinul Coroanei de Fier, ordin ce conferea purtătorului titlul de nobil. Când Franz-Joseph a primit această listă, el a tăiat calificativele decoraţiilor, adăugând în creion: „Crucea de Aur cu coroană pentru merite lui Avram Iancu, Axente şi Balint; tribunilor, numai Crucea de Aur pentru merite, dar fără coroană”. Reducând importanţa acestor decoraţii, împăratul îşi preciza atitudinea faţă de români. Dar Avram Iancu nu era interesat de decoraţii; el nici nu ştia ce făcuse camarila

atât în legătură cu decoraţiile acordate de Nicolae I, cât şi în reducerile operate de Franz-Joseph. Iancu aştepta ca împăratul să-şi respecte promisiunile. Iluzie pe care românii din Imperiul habsburgic au păstrat-o până în 1914, în pofida dezminţirilor determinate de o constantă şi mereu reînnoită ingratitudine.

Franz-Joseph, devenind major, a fost proclamat împărat în decembrie 1848, în locul lui Ferdinand, fratele mai mare al lui Francisc I. Ferdinand era un biet întârziat mental, suferind şi de frecvente atacuri de epilepsie, dar ale căror manifestări nu erau atât de grave încât să impună internarea în spital. Domnia sa de 13 ani nu a fost decât aparentă, împăratul fiind o marionetă în mâinile lui Metternich şi a camarilei.

Noul împărat, Franz-Joseph s-a aflat, în primii ani ai domniei, sub influenţa mamei sale, arhiducesa Sophia, duşman ireductibil al ideilor Revoluţiei franceze, care subminau imperiul autocrat al Habsburgilor.

Franz-Joseph, educat în spiritul ororii faţă de orice ar fi contribuit la tulburarea statu-quo-ului politic, social şi teritorial, se opunea oricărei reforme. Admirator al lui Metternich, el şi-a însuşit ostilitatea cancelarului faţă de ceea ce acesta numea „hidra cu două capete a revoluţiei: liberalismul şi principiul naţionalităţilor”. Ar fi greşit să afirmăm că tânărul împărat, instalat împreună cu curtea sa la Innsbruck pentru mai multă siguranţă, nu a apreciat fidelitatea şi eroismul românilor, rezistenţa împotriva lui Kossuth. Dar revendicările românilor reproduceau ideile Revoluţiei franceze, şi anume: liberalismul, care ataca ordinea socială şi principiul naţionalităţilor, care submina dinăuntru unitatea imperiului. Atunci când episcopul Şaguna, primit de împărat la 3 februarie 1849, i-a citit Memoriul românilor (redactat de Ioan Maiorescu şi Laurian), în care aceştia cereau dreptul de a se constitui într-o naţiune independentă sub auspiciile Austriei, Franz-Joseph l-a ascultat cu o bunăvoinţă simulată şi a răspuns:

„Cererea credincioasei mele naţiuni române va fi minuţios examinată şi va fi rezolvată în cel mai scurt termen”. La 2 martie 1849, delegaţii au fost primiţi de primul ministru Schwartzenberg, care, pentru a-i linişti, le-a declarat: „Fiţi cu toţii pe pace. Ceea ce se va acorda celorlalte naţiuni, vi se va da şi vouă”. La 5 martie, Şaguna a fost primit din nou de împărat, mitropolitul român mărturisindu-i neliniştea delegaţiei române. Franz-Joseph l-a asigurat că va convoca „o conferinţă ministerială pentru a discuta problemele românilor”. Şi a remis primului ministru Memoriul explicativ semnat de mitropolit, „Şeful delegaţiei”.

În momentul în care împăratul promitea convocarea specială a Consiliului de Miniştri, guvernul eliminase deja din constituţie pasajele referitoare la români.

Sub presiunea lui Windischgrätz, guvernul renunţase la împărţirea Ungariei pe naţionalităţi, dând satisfacţie numai sârbilor şi saşilor.

La 11 martie, Franz-Joseph repeta în faţa delegaţiei române aceleaşi cuvinte: „Voi cere miniştrilor mei un raport şi vă asigur că dorinţele juste ale românilor vor fi satisfăcute”. În acelaşi timp, ministrul Bach îi liniştea prin aceste cuvinte: „Aveţi răbdare, aveţi răbdare, nu se pot face toate lucrurile într-o zi”.

Nobilimea manevrase cu abilitate.

Dându-şi seama de riscurile revoluţiei, magnaţii s-au îndepărtat de aceasta treptat. Conţii Károlyi Lajos, Forgách Antun, Allmasy Mauritius au acceptat fără ezitare funcţii administrative din partea guvernului austriac. Szimany recruta voluntari pentru Windischgrätz. Contele Edmund Zichy a fost arestat la avanposturile armatei naţionale maghiare pentru că avea asupra sa manifeste redactate de Jelacić, în care soldaţii erau încurajaţi să se predea. El a fost împuşcat din ordinul generalului Gőrgey. Contele Zichy se deplasa în misiune pe lângă ţarul Nicolae I, pentru a cere sprijin rusesc împotriva „rebelilor”.

Evident, magnaţii nu aveau influenţă asupra maselor

maghiare pentru a le putea deturna de la atracţia naţionalismului lui Kossuth sau de la verva înflăcărată a lui Petöfy. Nu este mai puţin adevărat că, detaşându-se de politica separatistă a lui Kossuth, ea asigura reconcilierea cu Viena. Când Dieta maghiară a hotărât să se instaleze la Debreczin, 107 deputaţi nu au urmat guvernul.

Camarila de la Viena înţelesese că interesele nobilimii erau solidare. Sacrificând nobilimiea maghiară, s-ar fi creat o breşă prin care ideile liberale puteau pătrunde şi dărâma întreaga structură a imperiului.

Faptul că Batthyányi se afla în mâinile ruşilor – care l-au predat austriecilor – şi a fost condamnat la moarte de generalul Haynau, autorul represiunilor sângeroase de la Brescia, nu modifica cu nimic situaţia nobilimii maghiare din Transilvania.

La Viena, nimeni nu era dispus să sacrifice nobilimea maghiară din Transilvania în favoarea ţăranilor români. Se spunea, pe bună dreptate, că românii primiseră ca recompensă, pentru fidelitatea lor faţă de împărat, ceea ce maghiarii obţinuseră drept pedeapsă pentru revolta lor.

Nu numai cercurile conservatoare de la Viena, ci şi liberalii erau convinşi că aplicarea principiului naţionalităţilor în Austria (adică exact ce solicitau românii) ar fi fost fatală pentru unitatea Imperiului. Liberalul Freiherr von Kalschberg din Graz avea aceeaşi părere despre principiul naţionalităţilor ca şi Grillparzer şi von Bauemfeld: „Dacă nu vrem să renunţăm la imperiul Mariei Tereza şi al lui Iosif al II-lea, trebuie să tratăm toate naţionalităţile cu aceeaşi măsură şi să le integrăm într-un singur stat unitar naţional, aşa cum au făcut Statele Unite, Anglia, Franţa şi chiar Ungaria înainte de noi” (*Credinţa mea politică* de Freiherr von Kalschberg, publicată la Viena, în 1881).

Presa Vieneză susţinea şi ea ideea unui stat centralizat, în care o administraţie de factură germană ar fi contribuit la dezvoltarea celorlalte naţionalităţi. Adică o

preponderenţă germană în statul istoric austriac.

Ziarul „Die Presse „scria: „Cel mai mare pericol pentru Austria îl constituie naţionalismul, care, fiind surd la interesele colectivităţii, urmăreşte scopuri egoiste… Nu în naţiune, ci în stat îşi găseşte societatea garantarea justiţiei, a securităţii, libertăţii şi culturii. „Numai „Allgemeine Osterreichische Zeitung", condus de E. von Schwartzenberg, sprijinea ideile federaliste ale istoricului Palácky, arătând că Austria ar trebui să accepte (împreună cu popoarele slave) o organizare federalistă a monarhiei.

În faţa revoluţiei maghiare şi a mişcării naţionalităţilor – toate cerând autonomia –, reacţia austriacă a fost de a reveni la politica centralizatoare a lui Iosif.

În *Europa centrală, evoluţia istorică a ideii de Mitteleuropa,* Jacques Droz, profesor la Universitatea din Clermont-Ferrand, arată cu toată obiectivitatea ideile aplicate de prinţul Schwartzenberg, în calitatea sa de prim-ministru. La câteva zile după preluarea puterii, prima sa măsură a fost de a aduce la cunoştinţa parlamentului, reunit la Kremsier, hotărârea de a restaura autoritatea de care se bucurase Austria în Europa: „Menţinerea Austriei în unitatea sa statală este nu numai o necesitate germană, ci şi europeană. Numai atunci când Austria restabilită şi Germania regenerată vor avea forme constituţionale durabile, va fi posibil să stabilim relaţiile noastre de la stat la stat. Până atunci, Austria va continua să-şi îndeplinească cu fidelitate obligaţiile federale.

În interpretarea profesorului Droz, această declaraţie „sublinia voinţa fermă a lui Schwartzenberg de a menţine o conducere germană în fruntea Austriei, dar şi de a salva situaţia Austriei în cadrul conferinţei germanice, potrivit vederilor sale. De fapt, la Consiliul de Miniştri din 12 decembrie, s-a hotărât respingerea proiectului de la Frankfurt şi intrarea Austriei în Confederaţie, cu toate statele sale. Aceste hotărâri erau un senan rău pentru cei

ce se lăsaseră legănaţi de speranţa că Noua Germanie va absorbi numai teritoriile germane ale monarhiei austriece”. Exista o totală contradicţie între concepţia politică a lui Schwartzenberg şi temele dezbătute în faţa Reichstagului austriac.

Refugiat din cauza revoluţiei în orăşelul Kremsier din Moravia, Parlamentul se străduia să găsească o formulă constituţională, capabilă să împace existenţa monarhiei cu dezvoltarea liberă a naţionalităţilor. Au fost dezbătute o serie de proiecte, având baze etnice. Textul definitiv, la care s-a ajuns la 4 martie 1894 prevedea împărţirea Austriei în 14 provincii, fiecare având autonomie financiară, politică şi culturală. Pe plan naţional, instituţiile legislative urmau să aibă o Cameră a Statelor (similară Senatului american), constituită din reprezentanţi ai Dietei şi districtelor. Guvernul Imperiului era răspunzător în faţa Parlamentului (Reichstag).

„Proiectul Kremsier, scrie Droz, reprezenta o încercare remarcabilă de a oferi Austriei un statut al naţionalităţilor, fără ca prin aceasta să fie lezat caracterul monarhic al structurii tradiţionale a statului”. La rândul său, istoricul L. Eisemnann notează că crearea, în cadrul provincial, a circumscripţiilor naţionale omogene era o idee fericită ce contribuia la scăderea fricţiunilor şi la concilierea celor două forţe la fel de puternice, naţionalitatea istorică sau provincială şi naţionalitatea etnică sau lingvistică. Această teză care nu este întâlnită în nicio constituţie austriacă, constituie nota cu adevărat originală a proiectului parlamentar.

„Dacă ne gândim, pe de altă parte, scrie Droz, că Constituţia recunoştea, în paragraful 21, egalitatea diferitelor naţionalităţi şi dreptul fiecăreia la respectarea instituţiilor sale specifice, avem toate motivele să credem că noua legislaţie ar fi putut asigura Austriei o dezvoltare armonioasă. Principalul merit al „Constituţiei de la Kremsier” era faptul că ea era rodul contribuţiei

reprezentanţilor naţiunii, subliniind, prin urmare, afirmiarea solemnă a voinţei popoarelor de a trăi în comun”.

Dar voinţa popoarelor era un fruct al Revoluţiei franceze, împotriva căreia împăratul Franz-Joseph se opunea cu tărie în numele tradiţiei Habsburgilor.

Planul constituţional elaborat de Parlamentul de la Kremsier a primit imediat o replică brutală: din ordinul lui Schwartzenberg, Parlamentul a fost ocupat de armată. La 4 martie, în momentul în care era pe cale să fie redactat textul definitiv de către Parlament, a fost „acordată” o nouă Constituţie, prin care se afirma autoritatea Coroanei şi unitatea monarhiei, acestea constituind un tot indivizibil. Noua Constituţie nu mai recunoştea existenţa naţionalităţilor, acestea devenind numai „ramuri etnice” egale în faţa legii. Ceea ce ducea la dispariţia privilegiilor istorice ale unor state, în timp ce naţiunile supuse, ca acelea din Transilvania şi Croaţia, câştigau prin principiul egalităţii. Constituţia „acordată” nu mai recunoştea egalitatea în drepturi a cetăţenilor Imperiului Austriei, ei bucurându-se de anumite libertăţi sub controlul reglementărilor în vigoare: libertatea de cult, de conştiinţă şi cea de expresie. Constituţia lui Franz-Joseph a fost elaborată în spiritul lui Iosif al II-lea. Era, fără îndoială, o frânare puternică a ideilor ce zguduiseră Imperiul habsburgic.

„Când se urmăreşte abolirea unei legi, se recurge la expedientul reglementărilor”.

Observaţiile lui Jacques Droz sunt juste: Constituţia „acordată” a fost aproape unanim condamnată în Imperiu, dar a fost primită cu satisfacţie de germanii din Austria.

Istoricul Anton Springer se pronunţa, în cele două broşuri ale sale *Austria după revoluţie* (1850) şi *Austria, Prusia*, *Germania* (1852), în acelaşi spirit ca şi Palácky, pentru o organizare federalistă a monarhiei: „Suntem austrieci, scria el, nu din datele naturii, cum sunt francezii

şi englezii, care se simit direct şi fără intermediar francezi şi englezi, ci din interes politic calculat şi numai în măsura acestui interes. Înainte de toate, suntem legaţi fără intermediar de provincia noastră natală şi numai prin ea putem intra în raporturi cu monarhia… A cere italienilor, slavilor, germanilor să se simtă numai austrieci ar însemna să-i condamnăm la un fel de celibat şi, mai mult, să-i invităm să păcătuiască. În Austria, germanii nu aveau un drept absolut la conducere şi trebuiau să renunţe la hegemonie dacă doreau să nu mai fie obiectul urii compatrioţilor lor. „Springer era favorabil unităţii Germaniei, care ar fi trebuit să angajeze apoi negocieri economice cu Austria în vederea unei uniuni vamale.

Constituţia din martie 1849 avea drept scop instaurarea unei administraţii centralizate, temperate de un „self governement" local.

În concepţia acestei centralizări administrative, nu era numai dorinţa de a consolida autoritatea politică a împăratului (grav afectată de revoluţiile naţionale), ci şi de a asigura Austriei un loc preponderent în Europa centrală, prin afirmarea caracterului unitar al monarhiei.

„Schwartzenberg, scrie Droz, voia să pună capăt speculaţiilor din străinătate, în legătură cu discriminările dintre poporul german şi cele negermane din Austria. De acum încolo, întreaga masă a Imperiului monolit trebuia să intre în noua Germanie. El pregătea astfel organizarea Europei centrale sub conducerea Austriei".

Noi credem că, de fapt, Schwartzenberg dorea să realizeze unitatea ca să menţină echilibrul cu Prusia. Acţiunea sa a obţinut la început unele succese, cum ar fi retragerea Prusiei la Olmütz (25 noiembrie 1850), atunci când aceasta a renunţat la proiectul unei uniuni restrânse.

Dar conferinţele de la Dresda au torpilat proiectul Mitteleuropei, formată din 70 milioane de locuitori (obiectiv european al primului ministru austriac), datorită rezistenţei micilor state germanice, care se mulţumeau cu

restabilirea puterii vechii Diete de la Frankfurt.

Eşecul planului Schwartzenberg se datorează ignorării intenţionate a aspiraţiilor poporului german pentru o unitate mai puternică. El a refuzat Germaniei beneficiile unităţii, „pretinzând că are de a face, în Germania, cu un organism fără consistenţă, de care nu are cum să se teamă şi pe care l-ar fi condus cum ar fi vrut, în interesul exclusiv al Austriei. Fără îndoială că Schwartzenberg nu a făcut suficiente concesii în spiritul vremii sale; nu negând principiul naţionalităţilor, ci acordându-l la exigenţele statului multinaţional, se putea atenua efectul negativ al acestuia”. (J. Droz).

După înăbuşirea revoluţiilor naţionale, Viena nu a găsit altceva mai bun de făcut pentru a rezolva problemele ce cutremuraseră bazele Imperiului decât să introducă o birocraţie autoritară, atotputernică, a cărei misiune era germanizarea naţionalităţilor. Promisiunile făcute acestora, înainte şi după revoluţie, au fost uitate. S-a revenit la principiul romano-catolic al infailibilităţii birocraţiei absolutiste din timpul lui Metternich. Politica de germanizare a lui Schwartzenberg a fost caracterizată cu o amară ironie de istoricul român Papiu Ilarian, în cartea *Independenţa constituţională a Transilvaniei,* publicată în 1861: „Ministrul Bach a tradus în germană programul de maghiarizare al lui Kossuth”. Care a fost rezultatul obţinut de această politică de siluire a naţionalităţilor din monarhia habsburgică? În 1869, deci la 19 ani după aplicarea soluţiei Bach, a apărut cartea lui Fischhof: *Österreich und die Kürgenschaften seines Bestendents,* în care acesta arată consecinţele politicii greşite a Vienei: „Partidele naţionale se află precum duşmanii, unele în faţa altora. Nu numai concepţiile şi interesele le divizează, ci ideea unei origini superioare. Orice conflict de partid declanşează ura naţională, orice luptă parlamentară duce cu uşurinţă la o încăierare disperată, din care ies învingătoare şi învinse popoare întregi. Prin centralizare,

statul a multiplicat fără motiv ocaziile unor ciocniri pline de adversitate, un ring de box pentru nişte popoare care se urăsc unele pe altele. Şi de vreme ce statul habsburgic nu este construit pe baza unităţii etnice, cutremurul se transformă în prăbuşire, iar centralizarea în loc să devină mormântul luptelor interne, a devenit propriul său mormânt".

Trist bilanţ!

Beust a desăvârşit eroarea din 1849 a lui Schwartzenberg, rezolvând situaţia statului federal austriac prin împărţirea Imperiului habsburgic în două state. Franz-Joseph era împărat la Viena şi rege la Budapesta.

Austria a ispăşit, în 1859, greşeala de a nu fi vrut să ţină seama de principiul naţionalităţilor şi de a fi îndepărtat cu brutalitate constituţia federală, suferind înfrângeri succesive în luptele cu armatele franceze şi piemonteze. Din punct de vedere numeric, armata austriacă era superioară: 150.000 de oameni sub comanda mareşalului Heps, care trecea drept cel mai bun ofiţer al Austriei; armata franco-piemonteză număra numai 100.000 de oameni.

La rândul ei, Rusia i-a răsplătit lui Franz-Joseph atitudinea trădătoare din timpul războiului Crimeii. Prinţul Gorceakov a trimis tuturor agenţiilor sale diplomatice o circulară prin care condamna în termeni violenţi comportamentul cabinetului austriac, care obligase Franţa să intre în război. În aceeaşi circulară, Gorceakov aducea elogii lui Napoleon al III-lea pentru moderaţia de care dăduse dovadă.

Înfrângerea din Italia şi tulburările naţionalităţilor l-au forţat pe Bach să demisioneze. Noul ministru de interne, contele Goluchovski, a fost însărcinat să încerce formarea unui guvern federalist.

După zece ani pierduţi, în martie 1860 a fost emisă o patentă imperială prin care Senatul era convocat şi

completat cu reprezentanţi ai claselor conducătoare din provinciile monarhice. Senatul urma să facă propuneri pentru federalizarea statului.

Ca reprezentanţi ai naţiunii române au fost convocaţi mitropolitul Şaguna – pentru Transilvania, Mocioni – pentru Banat, N. Petrino – pentru Bucovina. Maghiarii l-au trimis pe Boddan Jakab, iar saşii pe Karl Manger.

Diploma imperială din octombrie 1860 anunţa suprimarea absolutismului şi trecerea la un sistem constituţional de guvernare.

Se pune o întrebare logică: dacă Franz-Joseph ar fi acceptat în mod sincer federalizarea statului, de ce nu a folosit textul redactat de Parlamentul de la Kremsier, dovedind astfel o voinţă reală de a împărţi Austria în 14 provincii, fiecare bucurându-se de autonomie financiară, politică şi culturală?

Proiectul de la Kremsier prevedea un număr de circumscripţii (Kreise) a căror populaţie să vorbească aceeaşi limbă (10 circumscripţii în Galiţia, 9 în Boemia, 4 în Moravia etc.), fiecare avându-şi propria Adunare (Kreistag). Pe plan naţional, instituţiile legislative cuprindeau o Cameră a poporului, aleasă direct pe baza sufragiului cenzitar, şi o Cameră a statelor ce formau monarhia habsburgică. Acest Senat austriac urma să fie constituit din reprezentanţii Landstag-urilor şi ai Kreistag-urilor.

Acest proiect fusese dezbătut îndelung şi cu o serioasă preocupare de a concilia sistemul autorităţii centrale cu pretenţiile legitime ale naţionalităţilor. Dar pentru Curtea imperială, proiectul prezenta un mare defect. Cu toate că votul era cenzitar, monarhia s-ar fi democratizat, devenind de fapt o monarhie constituţională. Să nu uităm că în Danemarca sufragiul universal a fost instituit în 1915, iar în Anglia a fost promulgat abia în 1918 (?). Aristocraţia imperiului se vedea (pe bună dreptate) ameninţată direct de punerea în aplicare a

proiectului parlamentului din Kremsier…

În 1860, dându-şi seama de grava situaţie creată în urma înfrângerilor din Italia şi a efervescenţei naţionalităţilor, absolutismul a recurs la un expedient pentru a câştiga timp, publicând diploma din 1860 prin care anunţa sfârşitul absolutismului şi instalarea unui sistem de guvernare constituţional.

Principiul naţionalităţilor s-ar fi putut împăca cu monarhia în cadrul unei constituţii federale, consolidând Imperiul. Dar o astfel de constituţie implica abolirea structurii feudale şi deposedarea aristocraţiei de toate privilegiile sale.

După înfrângerea lui Kossuth, aristocraţia maghiară şi-a apărat în mod solidar interesele de clasă, găsind la Curtea de la Viena sprijinul necesar.

Referindu-se la diploma din 1860, Rudolf Springer scria: „Tradiţia istorică a învins şi viaţa etnică a trebuit să se acomodeze cu o configuraţie teritorială, care a fost comparată (nu fără motiv) cu o grădină zoologică unde lupii şi mieii trăiesc împreună; potrivit acestui sistem, *o* naţiune nu mai este o unitate, graniţele dintre provincii distrugând naţiunile şi nu este de mirare ca acestea să dorească să desfiinţeze frontierele”.

În cartea sa *Statele Unite ale marii Austrii*[4], Aurel Popovici remarca pe bună dreptate: „Scopul principal al contelui Taaffe nu îl constituia federalismul, aşa cum s-a crezut, ci liniştirea naţionalităţilor. Bunăvoinţa sa faţă de naţionalităţi seamănă cu politica unionistă a Islandei. Guvernul austriac a adoptat dinadins măsuri confuze. Astfel, pentru a crea impresia că a dat satisfacţie italienilor, el a deschis o facultate la Innsbruck, în loc să înfiinţeze o universitate la Triest. În Bucovina, unde, în afară de funcţionarii germani, populaţia era românească, s-a deschis o universitate germană”. Ceea ce l-a făcut pe

4 Die Vereinigten Staaten von Gros — Osterreich, Leipzig, 1906 (n.r.).

Louis Léger să noteze: „Ne întrebăm ce caută o universitate germană în Bucovina” (*Istoria Austro-Ungariei, de la origini până în zilele noastre,* Paris, 1899).

Politica ostilă faţă de naţionalităţi urmărită de camarilă şi pusă în practică de Franz-Joseph a dus în mod inevitabil la prăbuşirea Imperiului habsburgic, în 1918.

Marele ziar vienez „Neue Freie Presse” afirma, într-un articol publicat la 1 ianuarie 1898: „Deputaţii celei de-a cincea legislaturi au pătruns în Dietă şi s-a născut speranţa că în faţa problemelor sociale şi economice (pe care noile straturi sociale le aduceau în parlament), problemele naţionale vor pierde din acuitate şi vor trece pe planul al doilea. Şi totuşi, s-a întâmplat exact invers. Niciodată arena politică nu a fost dominată ca astăzi de lupta naţionalităţilor, de lupta dintre slavism şi germanism. Niciodată nu se mai ajunsese la astfel de excese. Totul a fost zdruncinat: Parlamentul, Constituţia din decembrie şi dualismul”.

Nu poţi vindeca un bolnav dacă nu ataci cauzele care au provocat maladia. Or, întreaga politică a lui Franz-Joseph – şeful suprem al birocraţiei austriece – era subordonată unei singure idei: diminuarea forţei naţionalităţilor din Imperiu prin folosirea unor căi întortocheate şi acordând factorului timp posibilitatea de a le anula virulenţa. Rezultatul a fost cu totul altul; înşelate tot timpul, naţionalităţile şi-au pierdut încrederea în împărat şi au început să acţioneze pentru dezagregarea monarhiei. În politică, expedientele nu rezolvă problemele, ci mai degrabă le agravează.

În ceea ce-i priveşte pe români, situaţia lor depindea de restaurarea dominaţiei aristocraţiei maghiare. La zece ani după reducerea influenţei acesteia în Transilvania, în 1861, a fost restabilit un guvern condus de contele Mikó Imre. Era un semn că solidaritatea dintre aristocraţia austriacă şi cea ungară începuse să funcţioneze.

Sigur de sprijinul camarilei, noul prim-ministru a

declarat că, având în vedere faptul că Transilvania face parte din Coroana maghiară, nu are niciun sens să se convoace o Dietă separată. Franz-Joseph descoperise în atitudinea membrilor maghiari ai guvernului anumite urme de kossuthism şi a reacţionat, numind un nou preşedinte de consiliu, Ludovic de Grenville, şi doi vicepreşedinţi, dintre care unul era român, Vasile Pop. Împăratul dădea nobilimii maghiare un avertisment clar, reamintindu-i că marea majoritate a populaţiei Transilvaniei era formată din români.

Înainte de războiul Franţei şi Piemontului împotriva Austriei, a intervenit un fapt politic de o hotărâtoare importanţă, având o influenţă directă asupra problemei românilor din Transilvania: unirea principatelor române Moldova şi Muntenia.

Conştientă de repercusiunile acestei uniri asupra românilor din Transilvania, Austria s-a opus prin toate mijloacele, la Conferinţa de la Paris din 1859, realizării sale. Prezenţa în guvernul de la Bucureşti a revoluţionarilor moldoveni şi munteni, care luaseră parte la Adunarea naţională de la Blaj, constituia un avertisment.

Într-o broşură publicată în 1857, Aron Florian cerea ca noţiunea de patrie să fie extinsă la toate teritoriile locuite de români.

Un om politic român i-a declarat lui Cavour după unire: „Principatele sunt gata să întindă mâna românilor din Banat, Transilvania şi Bucovina”.

După ce Unirea Principatelor a devenit un fapt împlinit, obiectivul politic al României a fost eliberarea Transilvaniei. Evident, acest obiectiv depindea de anumite circumstanţe favorabile.

Noul domnitor, Alexandru Ioan Cuza, avea o viziune clară asupra importanţei, pe plan internaţional, a noii Românii unite cu Transilvania. În acest scop, el a semnat o convenţie cu Klapka, reprezentantul lui Kossuth, prin care se prevedea colaborarea româno-maghiară împotriva

Austriei şi recunoaşterea drepturilor României asupra Transilvaniei. Cuza era preocupat de soarta românilor din Transilvania. La cererea sa, Adunarea Naţională a votat în 1860 o subvenţie anuală de 500 de ducaţi pentru biserica Sfântul Nicolae, pentru şcolile din Braşov şi pentru sprijinirea „Gazetei de Transilvania”. În Oltenia se adunau fonduri pentru ajutorarea studenţilor români din Sibiu. Un fapt semnificativ pentru spiritul naţional al noului stat: la Iaşi (capitala Moldovei) apărea o publicaţie periodică purtând titlul „Dacia”. În acelaşi timp, românii din Transilvania îşi manifestau încrederea în noul domnitor român.

Într-un memoriu publicat în „Revista de istorie, arheologie şi filologie” (1882), A. Papiu-Ilarian scria că românii din Transilvania erau „gata să moară pentru domnul Cuza”. Fără îndoială că noul stat român abia constituit (împotriva voinţei Austriei şi Turciei), supravegheat de Rusia – care deţinea Basarabia – nu era încă destul de puternic ca să joace un rol ca al Piemontului sau să realizeze Dacia, dar problema unirii tuturor românilor prinsese rădăcini în conştiinţa politică a poporului, devenind un imperativ naţional. Acesta era esenţialul.

În 1863, o delegaţie română, condusă de mitropolitul Şaguna, s-a prezentat la împăratul Franz-Joseph. Acesta a făcut promisiuni vagi, având grijă să nu se angajeze în satisfacerea vreuneia din solicitările românilor. De altfel, acţiunea de reconciliere cu aristocraţia maghiară era prea avansată pentru ca românii să poată obţine ceva. Ei erau folosiţi doar ca o masă de manevră pentru a-i îmblânzi pe unguri.

În 1863, s-a întrunit la Sibiu Dieta Transilvaniei. Aleasă pe bază cenzitară, ea era nefavorabilă românilor, în majoritate ţărani, având mici terenuri de pământ sau neavând deloc. Numai contribuabilii care plăteau un impozit anual de 8 florini aveau drept de vot. Au fost aleşi

46 de români, 42 de maghiari şi 32 de saşi. Urmând, evident, consemnul magnaţilor, maghiarii au adoptat tactica pasivităţii, refuzând să ia parte la lucrările Dietei. Deputaţii români, susţinuţi de saşi, au votat legea egalităţii drepturilor şi confesiunilor naţiunii române, precum şi a dreptului de folosire a celor trei limbi ale ţării. Dar, ca şi legea adoptată în ajunul înăbuşirii revoluţiei (în iunie 1849), noua lege din 1863 nu a fost niciodată aplicată. Constituirea noului stat român şi interesul purtat de acesta românilor din Transilvania îl neliniştea, fără îndoială, pe Franz-Joseph, care era informat despre conţinutul acordului încheiat de Kossuth cu românii. Românilor li s-a oferit o satisfacţie (care nu tulbura deloc acţiunea de reconciliere dintre Viena şi Budapesta), prin numirea lui Şaguna ca Mitropolit al Bisericii Ortodoxe. Biserica Unită avea încă din 1861 un Mitropolit.

Între 1860 şi 1867, sub regimul liberal inaugurat de Franz-Joseph după înfrângerile succesive suferite în Italia, românii şi-au putut consolida poziţiile. Ei au constituit în 1861 „Asociaţia Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român” (ASTRA). Această asociaţie a întreţinut, timp de cincizeci şi şapte de ani, unitatea spirituală a românilor din Imperiu, păstrând neatinsă credinţa în victoria finală, unirea, care a avut loc la 1 decembrie 1918.

Este exemplul unei credinţe puternice, de nezdruncinat, care-şi afla energii noi în loviturile primite după proclamarea dualismului (1867), când Franz-Joseph, încoronat rege al Ungariei, a sancţionat legea încorporării Transilvaniei în Ungaria.

Ideea federalizării Imperiului, susţinută de Parlamentul de la Kremsier, îndepărtată brutal la 4 martie 1849, a fost definitiv eliminată la Budapesta de către Franz-Joseph la 8 iulie 1867, în aclamaţiile nobilimii maghiare.

Această victorie şi-a dovedit sensul adevărat în 1918,

când monarhia Habsburgilor se prăbuşea, fără ca măcar germanii din Imperiul austriac să o apere.

Spre deosebire de atitudinea Curţii de la Viena şi a nobililor maghiari, ideea federaţiei a fost continuată, de la Palácky (1847) până la Aurel Popovici (1906). Românii, ale căror drepturi fuseseră călcate în picioare de Franz-Joseph, au luptat cu disperare pentru salvarea monarhiei Habsburgilor.

Opoziţia Curţii de la Viena are o explicaţie: federaţia era o soluţie democrată şi atât Franz-Joseph, cât şi nobilii refuzau principiul naţionalităţilor, pus în circulaţie de Revoluţia franceză.

Pentru a înţelege această luptă, dusă pentru federaţia Austriei, este necesară o scurtă expunere.

(Traducere de Dan Radu STĂNESCU)

VI. În locul unei federaţii, dualismul

În lucrarea sa bogat documentată şi de o strictă obiectivitate: *Europa Centrală, evoluţia istorică a ideii de Mitteleuropa,* Jacques Droz pune, în capitolul „Concluzii", aceste întrebări: „... Era oare în interesul Europei ca Imperiul austriac să fie dezmembrat? Austria, fusese ea, cum o descria Hugo Preuss în 1916, acel «câmp de experienţe», acea «înaltă şcoală» la care naţiunile învăţaseră să trăiască sub acelaşi acoperământ? Sigur, este uşor să spui că, în cele din urmă, sucombase sub presiunea forţelor de destrămare exacerbate de principiul naţionalităţilor...", şi continuă: „... Desigur, greşeli grave fuseseră înfăptuite, iar remediile necesare nu fuseseră aplicate la timp. Concesiile guvernului veniseră prea târziu, într-un moment când toată lumea ştia că sunt insuficiente", ca să ajungă apoi la concluzia: „... în cele din urmă, bătrâna Austrie a primit lovitura de graţie din exterior".

Această afirmaţie este contrară adevărului. Profesorul Droz a studiat evoluţia istorică a ideii de Europă centrală, ca o concepţie de stabilitate, dar sfera

cercetărilor sale subestimează realităţile politice, sociale şi economice ale Imperiului habsburgic. Vechea Austrie nu se prăbuşise sub loviturile venite din exterior. Statele, pe durata existenţei lor, rezistă atacurilor din afară, dar ceea ce le asigură rezistenţa este coeziunea interioară. Imperiul habsburgic s-a dezmembrat deoarece, procesul descompunerii interne fiind terminat, se înmormânta un cadavru.

Cu nouă ani înainte ca Austro-Ungaria să fi provocat războiul, luând ca pretext atentatul de la Sarajevo, doctorul Lüger, austriac german, primarul Vienei, una din personalităţile cele mai respectate ale Monarhiei, făcea la 20 octombrie 1905, în Parlamentul austriac, acest rechizitoriu al politicii lui Franz-Joseph: „Nu-i oare scandalos ca naţionalităţile care l-au slujit atât de credincios pe împărat, care i-au sacrificat viaţa şi viitorul, înfruntând moartea pentru dinastie, să fie atât de oprimate şi aruncate pur şi simplu pradă maghiarilor? Unde a fost judecata stăpânilor? N-au observat ei că acest procedeu va avea urmări grave? Singurul lucru pe care-l avem de făcut este să eliberăm naţiunile de asuprirea la care sunt supuse. Neîndoios, ne vom înţelege cu germanii, românii, rutenii, croaţii şi slovacii asupra bazei unui program acceptabil pentru toţi. Doar aşa s-ar putea repara profunda ingratitudine de care suntem vinovaţi faţă de aceste naţionalităţi”.

Doctorul Lüger, primarul Vienei, nu era un emigrant, ci un german din Austria.

La rândul său, Luis Eisemnann, în *Compromisul austro-ungar de la 1887, studiu asupra dualismului*, carte apărută la Paris în 1904, scria: „În lupta sa pentru maghiarizare, statul ungar a găsit un sprijin preţios, chiar esenţial, şi fără de care n-ar fi izbutit niciodată s-o ducă atât de departe, sprijinul Coroanei” (pag. 5, 6). Eisemnann, şi el german al Austriei, scriind acest studiu fundamental asupra dualismului, sublinia greşeala fatală comisă de

birocratul lipsit de orizont politic, Franz-Joseph. Aşa, cum l-a caracterizat contele de Saint-Aulaire, „împăratul n-a acordat atenţia necesară evoluţiei, deoarece nu avea simţul viitorului”.

În *Geschichte Österreichs seit Vieldgos* (vol. III, p. 22), V. Rogge consideră dualismul ca o eroare comisă de Franz-Joseph sub influenţa lui Beust: „Dualismul se datorează eforturilor făcute în vederea constrângerii naţionalităţilor la supunere”.

Dar era această voce, care denunţa asuprirea naţionalităţilor, o voce izolată?

V. Rogge nu era un emigrant care făcea propagandă în timpul războiului din 1914 – 1918.

„Austria n-a fost acea «temniţă a popoarelor», despre care a scris în timpul războiului literatura imigraţiei”, afirmă profesorul Jacques Droz. Dar el nu lua în seamă decât faţada impozantă a monarhiei habsburgice, aşa cum apărea ea în epoca premergătoare războiului.

Gustave Bekistas, unul dintre suporterii activi ai politicii de maghiarizare, afirmă că: „Maghiarii trebuie cu orice preţ să împiedice dezvoltarea slavilor şi a românilor, căci, în caz contrar, dualismul – ideea fundamentală a statului maghiar – nu mai este necesar”.

Bekistas justifica aşadar rechizitoriul făcut de Dr. Lüger împotriva politicii de asuprire a naţionalităţilor.

Ceea ce este paradoxal în istoria politicii Austriei, după 1848 şi până la 1918, este faptul că naţionalităţile asuprite au încercat cu dârzenia disperării să salveze monarhia, contrar miopiei şi îndărătniciei împăratului.

Absolutismul birocratic, suportul politicii lui Metternich în vederea îndiguirii răspândirii ideilor Revoluţiei franceze se năruise în martie 1848. Dislocarea Imperiului începuse.

Germanii înşişi înclinau spre alipirea Austriei la Imperiul german. În aceste clipe dramatice, atitudinea istoricului Franz Palácky, autorul *Istoriei poporului boem,*

este semnificativă. Convins că epoca micilor state era revolută şi că umanitatea se îndrepta către formaţii economice şi politice mai largi, Palácky vedea în sistemul federalist soluţia cea mai indicată pentru asigurarea dezvoltării poporului ceh şi a altor popoare ale monarhiei. Astfel, în timp ce Curtea de la Viena îşi pierduse capul, cincizeci şi doi de intelectuali, promotori ai mişcării liberale, adoptaseră la 21 martie o rezoluţie redactată de Palácky, prin care îşi manifestau ataşamentul faţă de Imperiul austriac: „Semnatarii acestei rezoluţii afirmă, în plus, că vor apăra, verbal şi în scris, legăturile monarhiei constituţionale care uneşte coroana cehă cu Imperiul Austriac”.

Invitat să participe la Adunarea Naţională germană de la Frankfurt (Boemia şi Moravia făceau parte din Sfântul Imperiu roman şi din Confederaţia germanică, constituită de Metternich în 1815), Palácky a expus, într-o scrisoare din luna aprilie 1848, concepţiile sale asupra panslavismului liberal, mai precis austro-slavismul său: „Sunt ceh şi de descendenţă slavă. Puţinul pe care-l posed l-am consacrat slujirii ţării mele. Această ţară este mică, dar are un specific aparte şi încă din timpuri imemoriale este independentă. Guvernele sale au făcut parte timp îndelungat din Confederaţia prinţilor germanici, fără ca totuşi să fi fost vreodată considerate ca aparţinând rasei germane. Legăturile care au legat cehii de Sfântul Imperiu mai întâi, apoi de Confederaţia germanică nu erau decât legături dinastice. Dacă i se cere naţiunii cehe să se unească astăzi cu naţiunea germană, susţin că această cerere este imposibil de justificat din punct de vedre istoric şi n-aş consimţi la ea decât dacă aş fi împuternicit să o fac. Al doilea temei care-mi interzice să particip la deliberările dumneavoastră este că, după motivele pe care le-aţi invocat şi scopurile pe care le urmăriţi, este limpede că încercaţi să distrugeţi Austria şi să faceţi imposibilă existenţa acestui Imperiu, a cărui integritate (nu numai

pentru ţara mea, cât şi pentru întreaga Europă) e absolut necesar să fie menţinută. Îngăduiţi-mi să mă explic cu privire la această chestiune. Ştiţi, domnilor, care este puterea ce domină la estul continentului nostru. Ştiţi că această putere creşte neîncetat şi că se dezvoltă din an în an, în proporţii care n-au nicio legătură cu ce se petrece în ţările noastre occidentale. Această putere este o ameninţare pentru vecinii săi: deşi are debuşeuri în nord, încearcă mereu să se extindă spre sud şi fiece progres făcut în această direcţie ne apropie de ziua când va institui o monarhie universală, adică de ziua când se va abate asupra noastră un dezastru teribil, un dezastru nelimitat pe care îl voi resimţi şi eu, deşi eu însumi sunt slav, şi din pricina căruia aş suferi pentru întreaga umanitate, chiar dacă această monarhie şi-ar lua numele de monarhie slavă.

Mulţi mă consideră un duşman al Rusiei, dar greşesc, aşa cum greşesc şi acei care mă consideră un duşman al Germaniei. Declar deschis că nu sunt un duşman al Rusiei, dimpotrivă, mă bucur de marile progrese făcute de această mare ţară în interiorul frontierelor sale; dar în ciuda fierbintelui meu patriotism, plasez civilizaţia şi fericirea umanităţii deasupra interesului particular al naţiunii, şi de aceea perspectiva unei monarhii ruse universale nu are adversar mai înverşunat decât mine, nu pentru că această monarhie ar fi rusă, ci pentru că ar fi universală.

Ştiţi că la sud-estul Europei, la frontierele ruseşti, trăiesc populaţii foarte diverse, având fiecare propria-i limbă, propria-i istorie, propriile obiceiuri: slavii, românii, maghiarii şi germanii, fără să mai vorbesc despre greci, turci şi albanezi. Niciuna dintre ele nu este îndeajuns de puternică pentru a ţine piept acestui puternic vecin de la răsărit; doar împreună ar putea izbândi. Dunărea este aceea care poate, care trebuie să adune forţele tuturor acestor popoare; în jurul acestui fluviu se impune ca ele să se strângă. Dacă Austria n-ar fi existat, ea ar fi trebuit, în interesul Europei şi al lumii, să fie azi inventată.

Dar acest stat austriac, pe care natura şi Istoria l-au hărăzit să fie meterezul şi paznicul Europei, ca s-o apere de elementele asiatice, de ce oare într-un moment de criză l-am văzut neputincios în faţa furtunii care ameninţa să apară? Pentru că, în orbirea sa jalnică, Austria a subapreciat şi a tăgăduit principiul legal şi moral al existenţei sale, şi anume acela de a acorda respectul şi drepturi egale tuturor popoarelor reunite sub sceptrul său. Dreptul popoarelor este un drept natural, nicio naţiune nu poate cere alteia să se sacrifice pentru ea. Natura nu admite nici naţiune dominantă, nici naţiune aservită. Dacă mai multe naţiuni sunt unite între ele prin legături solide şi durabile, niciuna n-ar trebui să se teamă că va fi lezată, ci, dimpotrivă, ar trebui să poată apela cu încredere la autoritatea centrală ca s-o protejeze, şi fiecare s-ar simţi astfel datoare să susţină şi să întărească această autoritate. Sunt convins că nu e prea târziu pentru ca Imperiul Austriac să declare recunoaşterea acestor principii de justiţie fundamentală, «la sacra ancora» a corăbiei gata să se scufunde. Sunt convins că nu e prea târziu pentru a o aplica în mod energic, dar timpul trece şi nu trebuie să pierdem nicio secundă!

Când îmi arunc privirea dincolo de graniţele Boemiei, nu spre Frankfurt mi-o îndrept, ci spre Viena, căci la Viena se află pentru ţara mea cheile păcii, ale libertăţii şi ale dreptăţii. Dumneavoastră vreţi să subminaţi această forţă şi această putere, de la care eu aştept salvarea şi nu numai salvarea tuturor cehilor. Credeţi însă, domnilor, că această Austrie va continua să mai existe, dacă o lipsiţi de armata sa? Vă închipuiţi, oare, că împăratul Austriei şi succesorii săi vor rămâne pe tron dacă le veţi impune legile dumneavoastră şi că instituţiile Parlamentului imperial şi Dietele Regatelor Unite vor mai fi altceva decât umbre şi fantome? Iar dacă Ungaria se va separa atunci de Austria, sau s-ar replia asupra ei înseşi, ceea ce înseamnă aproape acelaşi lucru, ea, care refuză astăzi să instaureze

egalitatea în interiorul graniţelor sale, va putea, oare, rămâne liberă şi puternică în viitor? Doar cei drepţi sunt liberi şi puternici. Este cu neputinţă de conceput ideea unei uniuni a slavilor dunăreni, a românilor sau chiar a polonezilor, cu o ţară care nu admite decât maghiarii şi care refuză să-i trateze ca pe nişte fiinţe umane pe cei ce nu sunt maghiari. Este încă şi mai de neconceput să se creadă că această unire s-ar putea face prin constrângere.

În numele Europei şi pentru a o salva, trebuie cu orice preţ să evităm ca Viena, decăzută din titlul său de capitală, să nu mai aibă de jucat decât un rol de oraş de provincie. Dacă printre locuitorii Vienei există oameni care acceptă să-şi vadă capitala transferată la Frankfurt, în Frankfurtul vostru, atunci vom exclamă: «Doamne, iartă-le lor, că nu ştiu ce fac!»

În sfârşit, există şi un al treilea motiv care mă împiedică să particip la Adunarea dumneavoastră: consider că tratativele duse până acum, în privinţa dotării Imperiului german cu o constituţie liber acceptată de popor n-au nicio şansă de realizare şi că nu veţi ieşi la liman decât dacă veţi opta pentru o soluţie categorică şi extremă, vreau să spun pentru proclamarea republicii germane. Dar atenţie! resping de pe acum şi cu cea mai mare energie orice intenţie cu privire la înfiinţarea unei republici în Austria. Vă puteţi imagina ce-ar deveni acest Imperiu, împărţit în mai multe mici republici şi ce mană cerească ar constitui aceasta pentru o monarhie rusă constituţională?

În concluzie, voi spune că sunt convins că aceia care cer ca Austria şi Ungaria să fie reunite cu Imperiul german au intenţii criminale; într-adevăr, sinuciderea unui popor este inadmisibilă atât din punct de vedere moral, cât şi din punct de vedere politic. Mult mai înţelept şi mai logic ar fi să propunem alipirea Germaniei la Imperiul Austriei, respectând condiţiile enunţate mai sus. Dar cum naţionalităţilor germane le repugnă această soluţie, nu mai

rămâne decât perspectiva coexistenţei a doua puteri care vor trebui să trăiască pe picior de egalitate şi să formeze o alianţă defensivă. Voi fi oricând la dispoziţia dumneavoastră, cu condiţia de a nu vă face vinovaţi de ştirbirea independenţei, a integrităţii şi a puterii Imperiului austriac".

Spirit realist şi moderat, înţelegând ca puţini dintre compatrioţii săi evoluţia politicii europene, Palácky voia să integreze renaşterea cehilor în tradiţiile liberale ale Europei occidentale şi să ralieze, cât mai strâns posibil, libertatea cehilor şi evoluţia lor naţională la progresul realizat de liberalismul european.

„În Imperiul austriac, procesul revoluţionar se deosebeşte atât de procesul italian, cât şi de cel germanic. Pentru că problema capitală nu era aceea a independenţei şi a libertăţii, nici a unităţii statului, ci problema naţionalităţilor luptându-se între ele pentru independenţa şi puterea fiecăreia. Luptându-se, de asemenea, în consecinţă, împotriva Statului unitar, care acorda uneia dintre ele predominanţa asupra tuturor celorlalte" (Benedetto Croce, *Istoria Europei în secolul al XIX-lea*)

Faţă de această situaţie, Palácky a propus o singură soluţie valabilă: federaţia naţiunilor Imperiului habsburgic. Era soluţia la care avea să ajungă un an mai târziu, parlamentul de la Kremsier. Atitudinea lui Palácky era cu atât mai importantă pentru Austria, cu cât se afirma într-un climat de exaltare slavofilă, iscusit întreţinută de Moscova. El formula „austro-slavismul" ca un dig împotriva expansiunii ruse.

Un elev al lui Palácky, ziaristul Havliček, a locuit în Rusia ca educator al familiei celebrului slavofil moscovit Mihail Pogodin, a cărui casă era centrul panslavismului. Întorcându-se, după o şedere în Polonia, a publicat o serie de articole: „Portrete din Rusia", în care face unele aprecieri sortite să risipească iluziile create de seducţia rusească. Havliček şi-a exprimat impresiile fără

menajamente: Rusia nu este o ţară care să poată sluji drept far celorlalte ţări, dimpotrivă, ea are nevoie să primească lumină din exterior. Acest mare ziarist al secolului al XIX-lea, nu doar ceh, dar şi austriac, a precizat într-un articol de mare răsunet, „Slavii şi cehii”, atitudinea cehilor faţă de aşa-zisa „cauză sfântă a solidarităţii slave”.

„Am învăţat să cunosc Polonia şi n-am îndrăgit-o. Ami părăsit ţara sarmată cu un sentiment de ostilitate şi de mândrie, şi am ajuns la Moscova pe o temperatură glacială, pe care doar căldura sufletului meu de slav o încălzea. Temperatura glacială şi de asemenea alte aspecte ale Rusiei au stins în mine ultima scânteie din dragostea mea panslavă. Astfel, m-am reîntors la Praga ca un simplu ceh, nutrind chiar un tainic resentiment şi o tainică amărăciune. Căci ceea ce am văzut în Rusia şi în Polonia a discreditat în ochii mei numele de slav. Ceea ce ţin să declar, mai presus de orice, este că am convingerea că slavii, adică ruşii, polonezii, cehii şi slavii din Iliria nu alcătuiesc o naţiune. Denumirea de slav este şi trebuie să rămână o entitate pur geografică şi ştiinţifică... O naţionalitate nu se defineşte numai prin probleme de limbaj, ci implică şi alte elemente: obiceiuri, religie, formă de guvernământ, nivel de educaţie al cetăţenilor, aspiraţiile, şi simpatiile sale etc.

Trebuie să mărturisesc că îi prefer pe maghiari, care sunt duşmanii declaraţi ai cehilor, şi ai ilirilor, ruşilor care înaintează către noi ca să ne dea sărutul lui Iuda şi care nu doresc decât să ne facă să dispărem. Noi suntem cehi şi vrem să rămânem aşa cum suntem; nu vrem să devenim nici germani, nici maghiari, nici ruşi şi prin urmare, dacă ne ferim să manifestăm ostilitate faţă de ruşi, suntem datori cel puţin să avem faţă de ei o atitudine rece şi distantă”.

Reiese clar că Imperiul habsburgic nu s-a prăbuşit pentru că „fiecare naţionalitate era sprijinită în revendicarea drepturilor sale de un popor vecin din

aceeaşi rasă”, şi nici din pricina unei, „lovituri de graţie „venită din exterior. Toate naţionalităţile, cu excepţia maghiarilor, susţineau monarhia, o dovadă de „austro-slavism”.

Graţie realismului lor, Palácky şi Havliček i-au împiedicat pe cehi să se implice în riposte aventuroase. „Monarhia austriacă prezintă pentru naţionalitatea noastră şi pentru naţionalitatea ilirică, cea mai bună dintre garanţii, şi, cu cât puterea austriacă se va mări, cu atât existenţa naţionalităţii noastre se va consolida”, declară Havliček.

Ca să înţelegem rolul salutar al acestei atitudini realiste pentru Imperiul austriac în momentul crizei din martie 1848, este necesar să citǎm, conform statisticilor epocii, numărul de locuitori: din 38 de milioane, 17 milioane erau slavi, 10 milioane germani, 5.300.000 maghiari, 3 milioane români şi mai mult de 2 milioane italieni, evrei etc. Jumătate erau, deci, slavi.

„Austro-slavismul” nu revendica pentru ţările slave decât autonomia şi egalitatea naţiunilor, unele faţă de altele, în cadrul şi sub protecţia monarhiei tradiţionale. El se opunea rusofilismului întreţinut de Rusia, ca avangardă a imperialismului ei.

Revoluţia din 1848 zguduise atât de puternic Austria, încât se înfiripase credinţa că dispariţia Imperiului se apropia. Era o anticipare cu şaptezeci de ani a dislocării Austriei. Aşa se explică numeroasele proiecte de federaţie, propuse de popoarele Europei centrale, care se temeau de imperialismul rus.

Printre aceste proiecte au existat două memorii prezentate în parlamentul de la Frankfurt de românul Ioan Maiorescu, care preconiza crearea unei federaţii cuprinzând germanii, ungurii şi românii. Realizarea acesteia ar fi zădărnicit proiectele unei organizaţii panslave în Europa Centrală. Înfrângerile suferite de Austria în Italia au dat un nou şi puternic avânt ideii de

federaţie.

Românii au publicat la Budapesta un ziar: „Federaţia”, a cărui apariţie a continuat de la 1860 până la 1880, deci şi după proclamarea dualismului şi în ciuda persecuţiilor metodice ale ungurilor. În acest ziar românii susţineau organizarea federală a Imperiului. Dar toate proiectele se izbeau de opoziţia birocraţiei austriece, care păstra tradiţia rezumată de contele Hartig în formula: „Împăratul ascultă, examinează şi comandă, supuşii doresc, vorbesc şi ascultă”. O astfel de concepţie făcea posibilă organizarea federală a Imperiului. Şi cu atât mai vârtos, cu cât adversarul numărul unu era chiar Franz-Joseph.

Majoritatea istoricilor – J. Redlich (*Franz-Joseph al Austriei*, Berlin, 1928); K. Tschuppik (*Franz-Joseph,* Paris, 1945) atribuie constanta atitudine a împăratului faţă de naţionalităţi, incapacităţii sale de a înţelege problemele epocii în care trăia.

Istoricul H. Hautsch, în lucrarea sa *Istoria Austriei*, descoperă totuşi câteva calităţi împăratului cu intenţia de a reduce în parte efectele inadaptării acestuia la situaţia total diferită de cea de dinainte de 1848. Acest autor afirmă că împăratul avea o privire de ansamblu perspicace, „raţionalistă” şi „logică”, în raport cu necesităţile monarhiei, ţinând seamă că optica sa nu era una austriacă, ci austro-ungară. În realitate, calităţile sale erau acelea ale unui eminent birocrat, şi nu ale unui şef de stat. Că este decât o dedublare a centralismului”. Îi păstrează toate defectele, absorbţit să devină sindicul prăbuşirii habsburgice.

Pentru a împiedica federaţia, împăratul a ales formula dualismului. Este greu de ştiut ce l-a determiinat pe Franz-Joseph să se înţeleagă doar cu maghiarii. Este de presupus că în alegerea dualismului nobilimea maghiară a jucat un rol decisiv.

Prima propunere a fost făcută în 1865 de către

Francisc Deák în numele Ungariei. Dezastrul de la Sadova a grăbit negocierile cu reprezentantul Austriei, Beust. Dualismul, după caracterizarea lui Chéradame, „nu este decât o dedublare a centralismului”. Îi păstrează toate defectele (absolutism, centralism, germanizare), fără ca atributele spiritului vienez, ostil exceselor, să predomine. El lasă drum deschis spiritului maghiar, care ignoră moderaţia.

Începând cu 1849, când delegaţia Adunării Naţionale Maghiare s-a prezentat în faţa generalului Windischgrätz, implorând pace, şi până în 1865, Imperiul habsburgic îşi pierduse mult din autoritate. Refuzul guvernului de a accepta constituţia federală (elaborată la 4 martie 1849 de parlamentul lui Kremsier) încurajase maghiarii să pună condiţii: „Vom fi oricând gata, scria Deák (în „Peşti Naplo”, 1865), să conciliem pe cale constituţională legile noastre cu exigenţele securităţii şi autorităţii monarhice, şi nu vom constitui niciodată o piedică în faţa desfăşurării liberale şi constituţionale a Statelor Coroanei austriece”.

Deák dădea satisfacţie Curţii de la Viena, în fond ostilă desfăşurării ideilor liberale. El menaja aparenţele, ducând tot timpul tratative cu Beust şi menţinându-şi ataşamentul de nezdruncinat faţă de libertăţile poporului maghiar şi de legile enunţate în 1848. Articolul lui Deák era o introducere la negocierile din 1866, pe care guvernul le-a început după înfrângerea de la Sadova, ale cărei consecinţe au fost mai mici decât cele ce urmaseră după înfrângerile suferite în Italia.

Ministru de Interne, Beust nu era un german din Austria. Nu cunoştea problemiele naţionalităţilor, nici aspiraţiile acestora şi privea formula federală prin prisma Curţii de la Viena. Gabriel Hannoteau nu-l considera om politic, ci pur şi simplu un fel de „condottiere al diplomaţiei”.

În negocierile sale, Deák ştia ce urmărea, în timp ce Beust căuta o revanşă politică împotriva Prusiei, care, de

fapt, expulzase Austria din Confederaţia Germanică.

Cum germanii nu totalizau în Imperiul habsburgic decât zece milioane de locuitori, Beust a crezut că poate stabili un echilibru printr-un acord cu maghiari (5.500.000). Cât despre cele trei milioane de români din Transilvania şi din Ungaria – aceştia erau lăsaţi la dispoziţia conducătorilor Coroanei Sfântului Ştefan.

Reducând o problemă atât de complexă la un simplu acord între germani şi maghiari, Beust pregătea, cu inconştienţa unui diletant politic, dispariţia Imperiului habsburgic. Soluţia lui Beust l-a determinat pe Rudolf Springer să scrie o broşură, în care a analizat criza provocată de formula dualistă: „Nu dezmembrarea, ci coordonarea Imperiului trebuia să formeze obiectul discuţiilor, atât în 1866 cât şi în viitor. Coordonarea presupune dreptul comun al tuturor a în problemele comune. Unitatea organică a ansamblului concomitent cu diviziunea legitimă a lucrurilor (cele care prin natura lor sunt divizibile) este indispensabilă. Dacă dezmembrarea în locul coordonării este o eroare, atunci a doua eroare, care poate avea urmări grave, constă tocmai în prezumţia că două şi doar două elemente trebuie să fie coordonate. O pluralitate relativă de obiecte a fost tratată ca o dualitate absolută”. (Rudolf Springer, în lucrarea *Criza dualismului şi sfârşitul deakismului,* vezi pag. 36, pasajul „Un episod din Istoria monarhiei habsburgice”.)

Beust ignora problemele specifice Imperiului. Dar Franz-Joseph n-avea dreptul să ignore ceea ce Palácky sublinia astfel: „Cauza propriu-zisă a revoluţiei a fost refuzul maghiarilor de a acorda slavilor, germanilor şi românilor din Ungaria drepturi naţionale egale. Probabil că împăratul, văzând în soluţia federalistă riscul de a da Imperiului un caracter slav preponderent, se decisese să-l împartă între germani şi maghiari. Pentru Beust, dualismul era, între altele, o măsură poliţienească împotriva slavilor şi a românilor. În privinţa aceasta nu se înşela, dar n-a

apreciat consecinţele. Contele Jubus Andrássy a făcut această mărturisire: „După catastrofa de la Mohács, Ungaria n-a mai fost stăpână pe voinţa sa. Viena a dispus de soarta ei fără s-o mai întrebe nimic. Patria noastră a fost, dacă nu de drept, ci de fapt, o provincie austriacă”. (Julius Andrássy: *Acordul Ungariei cu Austria*, pag. 215.) Graţie dualismului, maghiarii au devenit stăpâni pe voinţa lor, putând dispune de soarta ţării după propriul plac.

Împăratul Franz-Joseph nu se putea împotrivi maghiarizării forţate, deoarece dualismul era realizat între două state egale şi, ca să-şi justifice politica, maghiarii îl puteau invoca pe Iosif al II-lea, care, în decretul său din 11 mai 1704, declarase: „Câte avantaje n-ar fi putut rezulta dacă am fi folosit în întreaga monarhie o singură limbă! Căci prin aceste rezultate am fi rezolvat mult mai uşor toate problemele statului şi toţi s-ar fi lăsat convinşi: priviţi exemplul francezilor, al englezilor, al ruşilor. În felul acesta, toate părţile monarhiei ar fi fost legate mai strâns între ele, iar locuitorii ar fi fost uniţi printr-o şi mai trainică legătură: dragostea frăţească”. (Acest citat este extras din lucrarea lui L. Gumplowicz, *Dreptul naţionalităţilor şi limbile în Austro-Ungaria*, pag. 25 – 26.)

Maghiarii au vrut, deci, să pună în aplicare această ordonanţă a lui Iosif al II-lea, ordonanţa pe care Viena n-a putut-o realiza conform dorinţei sale.

Vom examina consecinţele politicii practicate din anul 1867 până în 1918 cu o energie ce n-a cunoscut niciun moment de ezitare. Ea sconta să dea Ungariei o bază solidă prin eliminarea problemei minorităţilor. În prealabil, e necesar să vedem în ce fel germanii şi celelalte naţionalităţi au primit soluţia dualismului. Rezumând gândirea juridică a liberalilor germani, W. Lust-Kandl, în *Dreptul în Statul ungaro-austriac* (publicat în 1936), a demonstrat că patenta din 3 februarie 1860 era cu mult mai liberală decât vechea constituţie ungară. Autorul crede că „dacă ungurii ar fi fost consecvenţi cu ei înşişi,

trebuiau să i se adapteze”.

Deák a răspuns la aceasta printr-o scrisoare cu titlul „O contribuţie la dreptul Statului juridic ungar” („Ein Beitrag zum ungarischen Staastrecht”). Dar faptul că o naţionalitate n-avea drept de asuprire asupra celorlalte excludea acceptarea patentei şi, în consecinţă, ungurii au boicotat Parlamentul din Viena. În timp ce maghiarii susţineau – prin glasul lui Szécsen – teoria „individualităţilor istorico-politice”, ei respingeau în mod implicit – în numele dreptului istoric – drepturile politice, specifice, celorlalte naţionalităţi, care le revendicau Ungariei. Conştienţi că, în statul maghiar al Coroanei Sfântului Ştefan, maghiarii erau o minoritate, ei nu puteau accepta nicio altă „individualitate istorico-politică”, în afara celei maghiare, căci altfel riscau să piardă guvernarea unică a statului.

În proiectul „Confederaţia dunăreană”, elaborat de Kossuth în 1851 – pe când se afla în exil – se prevedea o antantă între maghiari, slavii meridionali şi români, opunându-se panslavismului, al cărui mentor era Rusia, ca şi tiraniei Habsburgilor, exersată de aceştia împotriva naţionalităţilor Imperiului. Opinia lui Kossuth era aceea de a acorda naţionalităţilor drepturile cele mai largi, dar fără să se atingă de existenţa istorică a statului ungar, şi fără să facă din acesta „un teritoriu al naţionalităţilor”.

Eforturile lui Kossuth erau foarte clare, el lăsa să se creadă că existau înţelegerea şi voinţa satisfacerii exigenţelor naţionalităţilor, dar totodată se ferea să altereze concepţia comună tuturor maghiarilor: statul exclusiv maghiar. Crearea „comunităţilor naţionale”, asemănătoare cu cele ale Bisericilor care-şi administrau singure afacerile îi părea o justă soluţie lui Kossuth. El scria: „O asemenea naţionalitate socială n-are nimic de a face cu Statul iar Statul nu are nimic de a face cu ea”.

Această ademenitoare formulă a lui Kossuth era creată pentru a lăsa impresia unei Ungarii reînnoite,

liberalizate, abandonând „drapelul anacronismului politic şi al reacţiunii sociale”. Aceste concepţii iluzorii au fost acceptate de exilaţii unguri numai în urma unor mari eforturi făcute de Kossuth pentru a-i convinge. Într-un supliment al lucrării sale *Istoria politică a revoluţiei în Ungaria,* tipărit în 1859, Kossuth şi-a dezvoltat ideile cu privire la „Confederaţia dunăreană”. În 1862 el a elaborat un nou proiect – de astă dată mult mai ambiţios –, cuprinzând Ungaria, Transilvania, România, Croaţia şi Serbia. Avea deci în vedere o confederaţie a ţărilor din bazinul dunărean.

E. Werther – într-un articol publicat în „Österreichische Rundschau” (1920) – îl numea pe Kossuth „profetul unei confederaţii dunărene” (*Kossuth, Propfet einer Donauföderation*).

Jacques Droz, referindu-se la cartea tipărită de istoricul american R.A. Kann, *The multinaţional Empire, nationalisme and national reform in the Habsburg monarchy – 1848 – 1918*, scrie că „estimează, nu fără motiv, că Kossuth nu şi-a condamnat niciodată în mod categoric greşelile de la 1848 şi că el spera şi acum să menţină hegemonia maghiarilor asupra celorlalte naţiuni dunărene”. Atât istoricul american, cât şi profesorul Jacques Droz, au interpretat în mod just diversele proiecte referitoare la o confederaţie dunăreană; una din dovezi este atitudinea lui Kossuth faţă de partidul kossuthist, care, după 1867, deşi avea acelaşi resentiment faţă de naţionalităţi, a jucat un rol în viaţa politică a Ungariei. Contele Albert Apponyi ca şi contele Ştefan Tisza – care au fost cei mai înverşunaţi suporteri ai politicii de maghiarizare a naţionalităţilor – erau membri ai partidului kossuthist.

Kossuth Lajos, conducătorul revoluţiei maghiare, inspiratorul partidului kossuthist, a murit la vârsta de nouăzeci şi doi de ani, în 1894; a putut, aşadar, să se ţină la curent cu activitatea politică din Ungaria între anii 1867

şi 1894, perioadă în timpul căreia s-a desfăşurat – sub diferite forme – teroarea, în scopul înfăptuirii complete a maghiarizării naţionalităţilor. Or, în timpul acestor douăzeci şi şapte de ani, nu s-a înregistrat nicio declaraţie din partea sa, prin care să fi condamnat politica de maghiarizare.

Singurul care a avut curajul să ceară, în discursuri şi în articole, aplicarea faimoasei „Legi a naţionalităţilor „a fost Mocsáry Lajos, vicepreşedintele partidului şi un autentic maghiar. Kossuth Lajos n-a protestat, deoarece dualismul menţinea şi mai mult hegemonia maghiarilor asupra celorlalte naţiuni trăind pe teritoriul Sfintei Coroane, consolidându-i dominaţia absolută.

Împotriva dualismului s-au ridicat câteva proteste din partea naţiunilor sortite să fie sacrificate. Astfel, Franz Schuselka a definit în aceşti termeni misiunea Austriei: „Austria trebuie să fie interpretată ca un imperiu al popoarelor (Völkerreich), ea trebuie să fie organizată în aşa fel încât să nu absoarbă nicio naţionalitate, ci să garanteze existenţa tuturora. Iată pentru ce a fost creată Austria; iată raţiunea de a fi a existenţei sale”.

Aceeaşi era şi opinia liberalilor germani al Imperiului habsburgic; dar această idee n-a fost niciodată şi a lui Franz-Joseph, care, impunând formula dualismului, era prea conştient de ceea ce făceau maghiarii.

Primul ministru austriac, Schmerling, sperase să învingă naţionalismul prin liberalismul noilor instituţii. Unul dintre colaboratorii săi, Johann Perthaler, a explicat sensul patentei din 3 februarie 1860 în „nouă scrisori despre reforma constituţională în Austria”, exprimând ideea directoare a primului ministru: „Este important să opunem idealului naţional, idealul liberal. În consecinţă monarhia acordă un adevărat regim constituţional care nu va fi ca acela al maghiarilor, un drapel de anacronism politic şi de reacţiune socială”. Deci, într-un parlament general, nicio naţionalitate nu va putea fi oprimată,

deoarece orice naţiune care ar încerca să oprime ar rămâne prin forţa împrejurărilor în minoritate.

Descentralizarea era de fapt limitată la chestiunile strict locale. Liberalii germani ofereau oricum naţionalităţilor o situaţie mult mai avantajoasă, punându-le la adăpost de asuprirea maghiară. Necunoscând mentalitatea maghiară, aceşti liberali erau convinşi că spiritul liberal al constituţiei corespundea şi intereselor lor.

La începutul lui 1865, când au început preliminariile negocierilor între Beust şi Deák, în vederea realizării dualismului, naţionalităţile ameninţate au reacţionat. Rieger, ginerele lui Palácky, a declarat: „Este misiunea Austriei să acorde o protecţie egală tuturor naţionalităţilor, care trebuie pregătite să-şi gireze treburile în mod autonom. Între colosul rus şi colosul german se află, pe harta Europei, un anume număr de ţări şi de mici naţiuni care nu pot subzista prin ele însele, sau care, dacă ar trebui să răspundă de propria soartă, ar putea fi private de independenţă prin atracţia statelor învecinate. Rolul Austriei în istoria lumii este de a uni ţările mici într-un tot, putându-se astfel apăra şi proteja mutual împotriva vecinilor lor. Acesta este, după convingerea mea, rolul mondial al Austriei, aceasta este vocaţia sa, acesta este viitorul ei. Dacă nu va juca acest rol mondial, altul nu va avea; nu mai are nimic de făcut în această lume nu mai are pentru ce exista. Atunci – va muri de propria-i slăbiciune şi senilitate”.

Palácky, prin articolele apărute în ziarul ceh „Narod „din luna noiembrie 1865, publicate mai târziu în broşura „Ideea statului austriac”, îşi reafirmă viguros încrederea într-o Austrie conştientă de destinele sale, subliniind totodată consecinţele dualismului. „Ziua în care dualismul va fi proclamat, va fi de asemenea, în mod inevitabil, ziua naşterii panslavismului sub forma sa cea mai puţin îmbucurătoare. Noi, slavii, vom întâmpina dualismul cu o

adâncă tristeţe, dar fără nicio teamă. Noi existăm dinaintea Austriei şi vom supravieţui prăbuşirii sale. „Cuvinte care au fost profetice.

Dualismul a exclus unica formulă viabilă pentru Austria. Franz-Joseph, optând pentru această soluţie, a dat mână liberă Ungariei, vasală a Imperiului habsburgic, pentru maghiarizarea românilor, a sârbilor, a slovacilor şi a croaţilor. Profesorul Droz aminteşte formula prin care maghiarii îşi exprimau concepţia lor asupra drepturilor celorlalte naţionalităţi, care constituiau – o repetăm încă o dată – zdrobitoarea majoritate a imperiului Ungariei: „Slovacul nu este un om (fiinţă umană)".

Vom examina politica de asimilare şi de maghiarizare forţată, dusă cu o energie tenace de toate guvernele ungare de la 1867 până la 1918. Aşa cum am arătat, de la catastrofa ungurească din 29 august 1526 până la diploma lui Leopold din 4 octombrie 1691, Transilvania a fost total independentă. Prinţii conducători erau suverani în toată accepţia cuvântului. Diploma din 1691, confirmată de Carol al VI-lea în „Pragmatica sancţiune", a fost reconfirmată de Leopold al II-lea în 1791 şi de împăratul Ferdinand I în 1837. Doar după 1691 şi după anexarea Transilvaniei de către Ungaria (1 Mai 1869), împăraţii Austriei au fost şi prinţi de Transilvania. În această perioadă, persoana suveranului şi armata erau singurele elemente comune celor două ţări. Legislaţia, justiţia şi administraţia erau complet separate. De altfel asupra independenţei şi autonomiei Transilvaniei există mărturia celui mai şovin dintre scriitori, Dr. Emerich Korbuly (nume românesc maghiarizat) al cărui manual de drept public unguresc *Magyarország Kozjoga,* pag. 69 – 72, este clasic în Facultăţile de drept din Ungaria.

În momentul negocierilor Beust-Deák, în vederea înfiinţării dualismului (1866), această situaţie de independenţă şi autonomie exista. Dieta convocată şi reunită la Sibiu, în 1863 şi 1864, a luat decizii pe baza

drepturilor tuturor naţiunilor. Dar astfel de discuţii nu conveneau maghiarilor, care constituiau minoritatea, în timp ce românii aveau majoritatea absolută. După ce Francisc Deák a publicat „Peşti Naplo” (1865) faimosul articol, au început de îndată negocierile care au condus la ceea ce maghiarii doreau: compromisul din luna decembrie 1867, care consacra pretenţiile Ungariei asupra celorlalte naţiuni. Deák alesese momentul cel mai propice negocierilor: Austria, temându-se de un atac din partea Prusiei, era dispusă să facă toate concesiile. Ei îi era teamă şi de o recrudescenţă a kossuthismului în momentul înfruntării cu Prusia. O Dietă, în care existaseră reprezentanţi ai naţiunilor din Transilvania, fusese boicotată de maghiari, aşa cum boicotaseră şi Parlamentul din Viena. Totuşi Dieta a continuat să activeze. Francisc Deák, abil negociator, l-a convins, la 8 octombrie 1865, pe Beust să ceară împăratului convocarea unei alte Diete la Cluj, care trebuia să studieze din nou problema unirii Transilvaniei cu Ungaria. Această Dietă a fost constituită astfel: „Deputaţii aleşi numărau 89 maghiari, 31 saxoni şi 13 români. Cei numiţi de rege şi având drept de vot erau în număr de 189; ei erau aleşi exclusiv din aristocraţia maghiară” (citat din „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, nr. 5368). Dezbaterile Dietei au fost scurte. Ea valida, prin comunicarea din 18 decembrie 1865, unirea votată în 1848. Pentru a completa formalităţile, Dieta din Budapesta a ratificat această uniune. Românii, în ciuda majorităţii numerice pe care o deţineau, au fost puşi în faţa faptului împlinit. Această Dietă, organizată de Deák şi Beust, n-avea dreptul (aşa cum nici cea din 1848 nu-l avea) să se pronunţe asupra problemelor constituţionale. Căci niciuna dintre Dietele trecutului nu fusese convocată pe baza drepturilor naţionale, politice şi individuale, ci pe baza legii XI din 1791, care îndepărta românii de la orice manifestare politică. Franz-Joseph a anulat pur şi simplu şaizeci şi patru de ani de istorie... Dr. Fischhof a analizat

cazul în: *Österreich und die Bürgenschaften seines Bestandes. Politische Studien* (Viena, 1869): „Maghiarii, anexându-şi Transilvania, care se bucurase până în zilele noastre de propria-i legislaţie şi propria-i administraţie, nu-i lăsaseră nici măcar o Dietă provincială şi, prin aceasta, au pus majoritatea populaţiei (românii) în imposibilitatea folosirii limbii materne într-un mare corp consultativ… Nu diatribele lui Brătianu, ci lipsa de abilitate a politicii maghiare ameninţa interesele noastre legate de ţările din josul Dunării".

Toate guvernele au fost convinse că punerea în acţiune, energică şi rapidă, a politicii de maghiarizare ar anula problema naţionalităţilor, prin absorbţia lor în masa maghiară.

Jacques Droz explică astfel pasivitatea lui Franz-Joseph faţă de provocarea Budapestei: „S-a evidenţiat pe bună dreptate faptul că Ungaria, preocupată să îndepărteze guvernul de la Viena de aceste probleme şi de a-şi păstra hegemonia incontestabilă asupra naţionalităţilor supuse, poartă responsabilitatea acestor stări de lucruri. Neloiali faţă de promisiunile de liberalism conţinute în legea naţionalităţilor din 1868, maghiarii n-au încetat, până în 1914, să practice o politică de asimilare a elitelor naţionale. Acţionând astfel, ei s-au opus în mod sistematic oricărei tentative care ar fi putut conduce la o organizare trialistă sau federalistă a dublei monarhii".

Or, guvernul lui Franz-Joseph s-a înclinat în faţa pretenţiilor ungureşti, deoarece socotea imposibilă o revenire asupra făgăduielilor pe care le făcuse cu prilejul încoronării. Le-a fost deci interzis oamenilor de stat austrieci să formuleze o idee politică, deoarece orice idee de acest soi ar fi riscat, mai devreme sau mai târziu, să se lovească de reacţiile Ungariei. Respectând scrupulos clauzele dualismului, austriecii s-au condamnat de fapt să vadă eşuând, una după alta, toate tentativele lor reformatoare. Opoziţia ungurească constituie deci un

element explicativ. Dar va trebui, de asemenea, să arătăm şi motivele care au determinat Viena să păstreze faţă de maghiari acest formalism pasiv şi descurajator.

La drept vorbind, şi aceasta este neîndoios interpretarea cea mai verosimilă a resemnării finale a guvernării austriece, Viena a avut sentimentul din ce în ce mai puternic că problema naţionalităţilor în Austro-Ungaria era o chestiune internaţională, legată de reacţiile diverselor imperialisme şi depinzând de ambiţiile marilor puteri. Iredentism italian? Naţionalism sud-slav? Simpatia naţiunii cehe pentru Rusia? Atâtea probleme nerezolvate în cadrul monarhiei şi asupra cărora apasă rivalităţile internaţionale. Dacă Franz-Joseph ezită să răstoarne statu-quo-ul în favoarea unei soluţii federaliste, o face pentru că are convingerea că federalismul nu va pune diversele părţi ale Imperiului la adăpostul cupidităţii vecinilor săi, ci că, dimpotrivă, le va încuraja. Se resemnează deci, în interesul statului, la imobilitate”.

Faptul că guvernele lui Franz-Joseph s-au înclinat în faţa pretenţiilor maghiare n-a fost doar pentru a respecta angajamentele împăratului. Acesta şi-a încălcat de nenumărate ori promisiunile solemne făcute naţionalităţilor. Explicaţia constă în prejudecăţile Habsburgilor, care păstraseră o adevărată repulsie pentru ideile Revoluţiei franceze.

Toate guvernele au respectat cu stricteţe clauzele dualismului, acceptând cu indiferenţă ca reformele să fie, rând pe rând, înlăturate. Aceasta nu numai pentru a nu-i supăra pe unguri, ci pentru că împăratul era ostil reformelor, preferând să păstreze faţă de maghiari o atitudine de formalism pasiv, până la catastrofa din 1918.

De altfel şi Viena a practicat politica de deznaţionalizare, atât sub regimul lui Iosif al II-lea, cât şi în timpul acţiunii Bach-Schmerling. Ca să reducă diferenţa numerică a populaţiei favorabilă românilor (populaţie autohtonă), austriecii au adus în Bucovina coloni

ucraineni. Şi ca să asimileze clasa intelectuală, ei au creat la Cernăuţi o universitate germană. Or, din cauza acestei atitudini a Austriei, Franz-Joseph s-a abţinut să impună maghiarilor un minimum de moderaţie.

Dar dincolo de toate consideraţiile mai sus citate, împăratul păstrase un resentiment constant împotriva naţionalităţilor. Devotamentul croaţilor şi al românilor n-a modificat acest sentiment fundamental. Tragedia monarhiei din anii 1848 – 1849 nu l-a îndemnat să-şi revizuiască concepţia politică. Programul autoritar al lui Metternich (în spiritul absolutismului secolului al XVIII-lea) a fost continuat de Franz-Joseph, care n-a înţeles că teoria imobilităţii şi a echilibrului avea defectul ignorării forţelor vii care împingeau roata Istoriei şi care au cauzat căderea lui Metternich.

După concepţia lui Franz-Joseph, formula dualismului voia să însemne consolidarea sistemului antiliberal şi înfrânarea dinamismului principiului naţionalităţilor.

În consecinţă, după 1867, maghiarii erau liberi să-şi continue, fără nicio reticenţă, politica de deznaţionalizare. Budapesta a început chiar să-şi retragă micile concesiuni acordate naţionalităţilor în epoca liberalismului austriac din 1860 – 1867. Guvernul ungar uita însă un fapt, care ar fi trebuit să-l facă să mediteze serios pe oamenii de stat dotaţi cu simţul responsabilităţii: naţionalităţile existau în acest spaţiu geografic

Înaintea invaziei maghiarilor, iar pe parcursul numeroaselor secole maghiarizarea naturală nu avusese loc. Puterea acestora de asimilare fusese limitată doar la pecenegi şi la cumani, care erau mai puţin numeroşi. Probabil valenţele rasiale contribuiseră şi ele la acest proces. De ce nu izbutiseră ei, timp de nouă secole, să maghiarizeze, printr-o lentă absorbţie, pe românii din Dacia Traiană, pe croaţii lui Zvonimir, pe slovacii lui Svatopluk Asimilarea ar fi fost cu atât mai uşoară, cu cât conştiinţa naţională era în acea epocă vagă, în formă

embrionară. Popoarele au capacităţi diferite de asimilare, de exemplu ruşii, spaniolii, românii. În Argentina, populaţia de origine italiană, dacă nu superioară, cel puţin egală numeric cu cea spaniolă, a fost absorbită de aceasta din urmă. Ruşii au asimilat numeroase popoare, pe care le-au cucerit rând pe rând.

Cât priveşte românii, capacitatea lor de asimilare este ilustrată de istoria lor. Evident, acest proces de asimilare (unde trebuie să excludem constrângerile politice şi tentaţia avantajelor sociale şi materiale) conţine şi valori rasiale, creând anumite afinităţi. Albert Reibmayor considera că, în ceea ce priveşte încrucişările etnice, diferenţele de religie joacă un rol negativ în procesul de asimilare: „Trebuie să admitem că religia a fost totdeauna, şi este şi acum, un mare obstacol, greu de înfrânt, când este vorba de încrucişarea, prin căsătorie, între popoare de credinţe diferite" (*În Zucht und Vermischung bei Menschen, 1897*).

Guvernul maghiar a înţeles importanţa acestui obstacol. Pentru a ocoli piedicile Bisericii catolice, el a introdus căsătoria civilă. Este surprinzător că evreii, care se asimilează foarte greu, cu toate că se aclimatizează cu uşurinţă, au fost asimilaţi în mare proporţie de către unguri. Identificându-se total cu spiritualitatea maghiară, ei au fost şi continuă să fie animatorii convinşi ai naţionalismului maghiar. În Statele Unite maghiarii de origine evreiască, deşi plecaţi din Ungaria de peste un secol, se consideră şi se comportă ca aparţinând comunităţii naţionale maghiare. Valenţele semite să fie oare mai asemănătoare cu cele fino-ugriene? Iată o problemă pe care sociologii n-au studiat-o încă.

Pentru români, chestiunea asimilării ca şi cea a maghiarizării nu se putea pune din pricina condiţiei lor sociale. Imensa majoritate, ca să nu spunem unanimitate, erau ţărani. Nobilimea românească fusese asimilată în cursul primelor secole a cuceririi maghiare. O mare parte

a nobilimii maghiare din Transilvania era de origine română. Istoricul român Ion Puşcariu, în *Date istorice referitoare la familiile nobile româneşti din Transilvania şi din Ungaria* (2 vol., apărute la Sibiu în 1894), a identificat trei mii de familii nobiliare maghiare din Transilvania care era de origine română. Cei ce au refuzat să o facă au decăzut cu timpul, revenind la situaţia de ţărani. Astăzi încă, se mai află în regiunea muntoasă a Maramureşului ţărani cărora regele Ungariei le acordase diplome, atestând calitatea de „dux valachorum". Ţăranii sunt cei mai greu de deznaţionalizat; nobilii, cel mai uşor şi, într-o oarecare măsură, intelectualii. Nu se cunosc ţărani cosmopoliţi. Prin structura lor interioară, ei sunt profund legaţi de trecut, detradiţiile istorice; astfel ei nu pot fi dezrădăcinaţi. De fapt, asimilarea este o dezrădăcinare a istoriei naţionale.

Rudolf Springer făcea aceste juste observaţii, inspirate din politica maghiară: „Din punct de vedere naţional, oraşul urmează în mod inevitabil satul; se poate, oare, deznaţionaliza acesta din urmă? Nu, niciodată şi în niciun caz prin mijloacele civilizaţiei noastre. Singura cale ar fi aceea aleasă de romani: să transformi poporul în sclavi şi să-i duci la târgul din Rhodos. Calea noastră, cea mai bună şi cea mai eficace, şcoala primară, n-a putut face nimic; noi, în Austria, am încercat-o. Dar ce reprezintă anii de şcoală şi anii copilăriei, faţă de întreaga lungime a vieţii pe care ţăranul o petrece alături de vitele sale, de vecinii săi, de strămoşii săi, învingând timpurile?"

A mai existat în Transilvania încă un element care a intervenit pentru a face imposibilă politica de asimilare: raporturile sociale şi economice. Ţăranii români (mai mult de 95% din comunitatea naţională) nu-i cunoşteau pe maghiari decât sub aspectul nobililor care se bucurau de privilegiile feudale, voind să pună mâna pe tot, necunoscând limite omeneşti în exploatarea lor, fie că era vorba de şerbi sau de ţăranii liberi.

Românii, calificaţi drept „toleraţi” nu erau o naţiune recunoscută, ei erau priviţi ca nişte sclavi fără putinţa de a fi apăraţi de lege. Se adăuga de asemenea şi ura maghiarilor împotriva românilor. Ea provenea din faptul că ţăranii, fără să fi studiat istoria, sau să fi căutat în biblioteci originea lor, ştiau că pământul pe care trăiau era al lor. Istoria era transmisă (de mai bine de o mie de ani) prin viu grai, de la o generaţie la alta.

Intelectualii descoperiseră pe Columna lui Traian în aceste condiţii, asimilarea pe cale administrativă devenea imposibilă. Existaseră căsătorii mixte chiar la sate; rezultatul a fost creşterea naţiunii române. Cauzele? Probabil vitalitatea acestui popor…

Bertrand Auerbach, un perfect cunoscător al Austro-Ungariei, a publicat la Paris, în 1898, la Editura Alean, *Rasele şi naţionalităţile în Austro-Ungaria.* Iată un fragment: „Pentru martorul dezinteresat, deşi mâhnit, se pare că maghiarii comit un anacronism când încearcă să întemeieze o naţiune unită şi vie peste cadavrele diferitelor naţionalităţi, pe care trebuie mai întâi să le ucidă, cu toate că le vor vii. A trecut timpul când masele umane, inconştiente, se lăsau plămădite sau modelate de mâna despoţilor”.

Din punct de vedere temperamental, maghiarii se dovedesc în politică de o impetuozitate asemănătoare unei şarje de cavalerie. S-ar spune că şi-au păstrat, după atâtea secole de la sosirea lor în Europa, acelaşi temperament impetuos, care înspăimântase populaţiile autohtone în momentul invaziei. Aşa cum cavaleriştii pornind la atac nu-şi mai pot opri calul ce aleargă nebuneşte, conducătorii politici ungari s-au lăsat antrenaţi de ideea maghiarizării, fără s-o mai poată stăpâni. Politica lor, începând din anul 1867 şi până în 1918, este stupefiantă prin impetuozitatea ei provocatoare şi absurdă. Este surprinzător că partizanii politicii de maghiarizare forţată, deşi i-au verificat rezultatele negative, au continuat-o cu o frenezie

crescândă, de parcă intensificarea asupririi ar fi putut grăbi procesul de maghiarizare.

Imediat după intrarea în vigoare a dualismului (în 1867), Franz-Joseph, în calitatea sa de rege al Ungariei, a cerut guvernului maghiar să rezolve problema nevralgică a naţionalităţilor. Camera care avea misiunea să studieze această problemă era compusă din 420 de deputaţi maghiari (la un procent de 38% din populaţie) şi 20 de deputaţi, reprezentând celelalte naţiuni, care formau marea majoritate: croaţii, slovacii, sârbii şi românii. Guvernul a prezentat proiectul de lege asupra „egalităţii drepturilor naţionalităţilor". Cei douăzeci de deputaţi au combătut vehement acest proiect, considerat ca deficitar.

Alexandru Mocsonyi, Alexandru Roman şi Victor Babeş au luat cuvântul în numele românilor; Milotić şi Stratomirović, în numele sârbilor, şi Paul Undron, pentru slovaci. Ei au prezentat un contraproiect şi dezbaterile au durat foarte mult.

Reprezentantul sârbilor negociase în 1848 cu Kossuth şi avusese prilejul să cunoască concepţia maghiară asupra naţionalităţilor. Violenţa sa reprezenta starea de spirit a naţiunilor ameninţate de politica maghiară rezultând din textul de lege. Bineînţeles, deputaţii maghiari au votat în unanimitate proiectul prezentat de guvern.

Iată cum a fost apreciată această lege „trompe l'oeil", nu de un reprezentat al naţionalităţilor, ci de profesorul de mare prestigiu, Dr. L. Gumplowicz, al Universităţii germane de la Graz:

„Legea declară, în capitolul introductiv, că toţii cetăţenii Ungariei nu formează, în ceea ce priveşte politica, decât o singură naţiune, dar este clar că această idee exclude o grămadă de naţionalităţi; se afirmă, într-adevăr, în acelaşi paragraf, că toţi cetăţenii patriei, aparţinând oricărei naţionalităţi, sunt membri egali în drepturi cu întreaga naţiune.

Este foarte limpede deci că acest alineat sacrifică sfânta logică pe altarul frumoaselor fraze asupra egalităţii drepturilor. Căci, dacă există în Ungaria, cum este scris în lege, mai multe naţionalităţi şi o singură naţiune: naţiunea miaghiară sau ungară, este evident că ele nu se bucură de drepturi egale, din moment ce naţionalităţile nemaghiare sunt constrânse să accepte ideea de a nu alcătui decât o parte din naţiunea maghiară. Dacă naţiunea maghiară îşi poate îngădui luxul să formeze o naţiune, pe seama egalităţii drepturilor naţionalităţilor, este evident că acestea din urmă nu se bucură de această egalitate. Şi într-adevăr, încă de la al doilea alineat, această egalitate de drepturi are de suferit din pricina unei clauze restrictive. Se spune aici că egalitatea în drepturi nu va fi reglementată decât din singurul punct de vedere al folosirii oficiale a diverselor limbi ale ţării, şi doar atât cât vor îngădui unitatea ţării, necesităţile practice ale guvernului şi ale administraţiei şi corecta distribuire a justiţiei.

În cazul chiar că am fi dispuşi să credem că acest prim «nu va fi... decât» şi acel «doar atât», care îi urmează, nu dăunează egalităţii drepturilor, logica, totuşi, face să dispară orice îndoială şi ne îndeamnă să recunoaştem că *aceste două banale locuţiuni reduc la neant ideea egalităţii drepturilor.* Dacă analizăm apoi cât sunt de elastice şi cât de puţin precise expresiile: necesităţile practice ale guvernului şi ale administraţiei şi corecta distribuire a justiţiei, suntem obligaţi, vrând-nevrând, să recunoaştem că această egalitate în drepturi, care trebuie să suporte atâtea clauze, nu mai este decât un cuvânt golit de sens şi că, aşa cum stau lucrurile, orice altă denumire ar putea fi mai indicată, ca de exemplu *legea asupririi.* Această inegalitate în faţa legii, a limbilor vorbite în Ungaria, rezultă din faptul că *limba maghiară este proclamată limbă de stat*”. (*Prof. Dr. Gumplowicz: Das Recht der Nationalitäten und Sprachen în Österreich-*

ungam. 1878, pag. 226 – 227).

Este meritul profesorului german de a fi prevăzut, înainte de punerea lor în practică, intenţiile viclene ale guvernului maghiar, ascunse cu grijă în ţesătura frazelor menite să salveze aparenţele. Dar opinia sa n-a fost una izolată. Jurisconsultul austriac Dr. Hagelmann a denunţat la rândul său, în 1880, escamotarea drepturilor naţionalităţilor. „O asemenea stare de lucruri este mai periculoasă decât negarea cea mai violentă a drepturilor, căci ea distruge atât încrederea în caracterul sfânt al Legii, cât şi ideea de dreptate pentru popor şi roade astfel la rădăcină existenţa statului însuşi. Într-adevăr, nicio dispoziţie constituţională nu poate avea efecte mai nefaste decât justificarea, fie şi doar în ochii populaţiei, a convingerii că Constituţia nu este decât o bucată de hârtie. „(Dr. Karl Hagelmann, Das *Recht der Nationalitäten în Österreich und das Staatsgrundgesetz über die allgemeine Rechte der Staatsbürger,* 1880, pag. 52).

Pentru a-i menaja pe unguri, Franz-Joseph a lăsat la discreţia acestei naţionalităţi organizarea naţionalităţilor din Ungaria, conform intereselor proprii. Şi ca supremă dovadă a obiectivităţii sale, împăratul n-a luat apărarea nici măcar a unui milion şi jumătate de germani din Ungaria şi Transilvania. „Să nu se creadă cumva că mutarea câtorva persoane în posturile din «Comitatele superioare» este de natură să pună capăt plângerilor saşilor. Plângerile noastre se raportează la nişte principii şi se referă la desconsiderarea legilor şi în special a legii naţionalităţilor", scria deputatul sas Joseph W. Filtsch, într-o carte tipărită în 1885, *Zur Sprachenfrage în Ungam.* În concluzie, el evidenţia acest argument: „Egalitatea în drepturi, pe care am reamintit-o mai sus, sau nu există decât pe hârtie, sau a fost mutilată". Acestea erau constatările ce se făceau după punerea în vigoare a faimoasei legi de egalitate a naţionalităţilor. Trebuie să subliniem că politica de asuprire avea mai multe nivele:

mai neînduplecată faţă de români şi faţă de slovaci; ceva mai puţin aspră, pentru sârbi şi croaţi, şi mai îmblânzită în privinţa saşilor.

Un fragment de articol, publicat în ziarul oficial al slovacilor „Narodni Noviny”, nr. 133 din 1880, reproduce starea de spirit a acestei naţiuni împotriva căreia se exercita maghiarizarea forţată, la fel de nemiloasă ca asuprirea faţă de români. „Este o şarlatanie din partea maghiarilor de a face în Parlament o lege a naţionalităţilor, de a o supune aprobării regelui şi de a nu executa niciuna din dispoziţiile ei, nici măcar una, ci de a o călca în picioare, de a considera violarea ei ca un merit şi de a o recompensa. Aceasta este o nedreptate care cere răzbunare, o ruşine care provoacă ura cea mai firească în sufletul nemaghiarilor care alcătuiesc lumea civilizată şi îi condamnă”.

Când un intelectual slovac se dedica studiului limbii şi literaturii naţionale, sau propunea o soluţie pentru a contribui la bunăstarea şi la progresul poporului său, presa maghiară îl denunţa imediat ca panslavist. Pentru ca un slovac să poată obţine o funcţie publică, sau chiar într-o întreprindere particulară, trebuia să-şi renege naţionalitatea. Slovacilor le era interzis să-şi creeze societăţi de întrajutorare mutuală şi chiar societăţi filarmonice. Un exemplu: în oraşul Tisovec, guvernul n-a acordat autorizarea creării unui cor local, pe motiv că locuitorii oraşului nu erau îndeajuns de patrioţi, adică nu se maghiarizaseră. Bineînţeles, urmând exemplul acestei interdicţii, autorităţile maghiare au luat măsuri preventive, în scopul împiedicării în această localitate a oricărei iniţiative asemănătoare. Balurile, seratele literare, reprezentaţiile teatrale nu erau altceva decât manifestări ale panslavismului, pe care presa maghiară îl denunţa poliţiei la fel ca toate pericolele ameninţând statul maghiar. Totuşi ar fi o eroare să credem că vigilenţa şi intoleranţa presei se datorau doar dispoziţiilor date de

guvern, dispoziţii însoţite de subvenţii. Ziariştii maghiari erau sincer convinşi că statul maghiar n-ar putea exista decât numai după ce toate naţionalităţile s-ar fi asimilat.

De fapt, aveau dreptate: în 1892, statistica oficială maghiară recunoştea următoarea repartiţie a locuitorilor după naţionalităţi: maghiari: 6.403.687, în acest număr fiind cuprinşi şi evreii neasimilaţi, cam 638.314. Numărul naţionalităţilor nemaghiarizate din Ungaria era: 9.335.684.

În 1860 – epoca liberalismului austriac – slovacii fundaseră, în virtutea Legii, cu fonduri băneşti proprii, un gimnaziu pentru cursurile inferioare în oraşul Turocz-Saint-Martin; un gimnaziu pentru cursurile superioare la Velka Hevica, şi un altul la Zniov. Toate aceste şcoli de grad secundar erau destinate formării cadrelor intelectuale ale naţiunii slovace. Ele au funcţionat până în 1874.

Imediat după proclamarea dualismului, guvernul din Budapesta – propunându-şi să închidă aceste centre de educaţie a tineretului slovac – a poruncit aparatului administrativ să găsească pretexte pentru justificarea acestei măsuri. După un răstimp de trei ani, neputându-se invoca argumentul că aceste şcoli erau focare create în scopul distrugerii unităţii statului naţional maghiar, ele au fost închise pe motiv că imobilele erau vetuste şi umede, deşi erau nou-nouţe.

În domeniul religios, acţiunea maghiarizării a fost extinsă până la amvon. Presa maghiară însăşi n-a putut ascunde faptul că cetăţenii slovaci erau constrânşi, prin lovituri de ciomag, să asculte preoţii predicând în ungureşte. („Pesti-Hirlap”, din 9 mai 1891.)

Bogatul muzeu, biblioteca naţională ca şi clădirea au fost pur şi simplu confiscate. Toate obiectele preţioase aflate în muzeu au fost transferate la Budapesta. Cât despre bibliotecă, a fost lăsată pradă şoarecilor… Neavând nicio altă posibilitate, slovacii şi-au trimis copiii la şcolile de stat unde se preda limba maghiară.

Cu toate acestea, formarea cadrelor intelectuale slovace a pus statului naţional maghiar o nouă problemă: toţi cei ce posedau o diplomă aveau dreptul să ceară o slujbă în administraţie sau în învăţământ. Pentru a-i descuraja pe slovaci să frecventeze şcoli superioare, maghiarii au recurs la această soluţie: cei mai buni elevi din clasele a cincea şi a şasea ale liceului din Leutschau au fost acuzaţi că întreţin corespondenţă cu... ţarul Rusiei. Deşi acuzaţia era ridicolă, autorităţile din învăţământ au exclus din toate liceele Ungariei pe aceşti periculoşi agenţi ai acţiunii panslaviste.

Să mai amintim că, în perioada anilor 1874 – 1888 şi 1889, numeroşii copii slovaci orfani au fost smulşi din familiile care se ocupau de ei şi trimişi în regiunea pustei ungare. Procedau asemănător cu cel utilizat de turci, în scopul formării de unităţi ienicereşti.

S-ar putea, poate, pune la îndoială adevărul acestor informaţii prin faptul că sunt luate din surse slovace, dar, ca să le confirmăm, vom cita opinia scriitorului austriac Freiherr von Helfert (*Wiederaufleben der bomischen Sprache una Literatur* pag. 315 – 352):

„Şi dacă reamintim cuvintele pe care, în jurul anului 1840, le rostea François Pulszky, acela ce nega slovacilor orice drept de existenţă pe pământul unguresc, atunci n-o să mai considerăm drept fantezii noile tendinţe de «exterminare a slovacilor», şi vom considera aceste fapte ca ultima fază a unui întreg sistem veninos, care, de altfel, a debutat cu peste cincizeci de ani în urmă, şi care a continuat din ziua când, prin pactul de la 1867, maghiarii au reuşit să devină stăpânii întregului teritoriu al regatului Sfântului Ştefan. Puţin după aceea, guvernul a început să distrugă Matica din Turocz-Saint-Martin, adică o instituţie literară în genul Maticii sârbilor şi cea a boemilor, deoarece slovacilor nu le era îngăduit să aibă, pentru interese intelectuale mai înalte, un centru de unitate culturală.

N-a trecut mult timp şi am văzut guvernul închizând liceele slovace de la Turocz-Saint-Martin şi de la Nagy-Rőcze şi transformându-le în institute maghiare. Misiunea şcolilor secundare ale Ungariei de Sus, aşa cum afirmă Grünwald Béla, nu este alta decât aceea de «a vârî la unul din capete sute de copii slovaci, pentru ca, peste câţiva ani mai târziu, să-i scoată prin celălalt capăt, transformaţi în maghiari curaţi». Aceeaşi metodă a fost folosită şi pentru şcolile populare, unde copiii slovaci erau supuşi la mari cazne, obligaţi să înveţe pe dinafară rugăciuni şi poezii ungureşti, din care nu înţelegeau nici măcar o iotă.

Există chiar comune unde – cazul se prezenta în mod accidental, chiar înainte de 1848 – învăţătorul trebuie să-şi predea lecţiile în ungureşte iar preotul să se adreseze enoriaşilor săi în aceeaşi limbă.

Ultima manifestare a acestui sistem, contrar tuturor legilor educaţionale şi ale civilizaţiei, a fost concedierea mai multor tineri slovaci din toate institutele de învăţământ din Ungaria, şi declararea lor ca incapabili de a ocupa vreodată o funcţie de stat. Cercurile din Budapesta au găsit chiar cu cale să adreseze guvernului nostru (austriac) cererea ca efectul acestei sentinţe draconice să fie extins şi la institutele de învăţământ, precum şi la activităţile publice din Cisleitania! Şi care era crima acestor tineri atât de nemilos condamnaţi? Erau panslavişti, urmăreau un ţel de panslavist; erau trădători de patrie! Şi cum îşi manifestaseră ei acest sentiment atât de periculos? Aceşti tineri, reuniţi în societăţi, îşi cântau cântecele naţionale şi se străduiau să-şi cultive dialectul cehoslovac [sic] şi să-l ridice la rangul de limbă literară”.

În strădaniile sale de a acorda Ungariei un conţinut unitar, statul maghiar a fost obsedat de două ameninţări: panslavismul şi daco-românismul. În imaginaţia lor, maghiarii îi considerau pe slovaci, sârbi, ruteni şi croaţi reprezentând panslavismul, în timp ce românii, naţiune autohtonă, stabilită în acest spaţiu geografic cu mai multe

secole înaintea lui Iisus Hristos, reprezentau pentru ei daco-românismul.

Supuşi parcă implacabilei sentinţe a zeiţei Nemesis, maghiarii cuprinşi de febra maghiarizării au descoperit, în cele din urmă, că orice efort de a-şi repara greşelile era zadarnic şi tardiv.

S-ar putea crede că saşii se bucurau de o situaţie privilegiată, hegemonia maghiară nefăcându-se simţită în privinţa lor, din respect pentru împărat. Reproducem un articol apărut în ziarul cel mai important al saşilor „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, din care reiese că poporul german suferea la fel.

„Maghiarizaţi-vă! Iată sunetul ce răsună prin glasul trompetei capitalei asupra întregii ţări. Maghiarizaţi-vă, repetă ecoul răguşit al oraşelor din provincie. Maghiarizaţi-vă, iată chemarea în care se condensează tot patriotismul maghiarilor. În aceasta constă pentru ei incontestabila perfecţiune. Notari de ţară care nu-şi obţin slujba decât din milă şi întreţin relaţii speciale cu autorităţile criminale; copişti distingându-se printr-o scriitură abia citeaţă şi printr-un penibil efort mintal ca să scrie sub dictare; stâlpi ai hanurilor sau ai cafenelelor, a căror unică sursă de cultură este lectura ziarului partidului propriu; funcţionari ce ocolesc legea, dar ştiu să arboreze un ton arogant cu poporul care depinde de ei; conţi de toate rangurile, care-şi sprijină nedreptăţile pe câte o ordonanţă sau câte un mandat de la superiorii lor; deputaţi care nu ştiu să facă decât gălăgie, să întrerupă şi, ori de câte ori nu pricep câte ceva, să ameninţe cu sabia sau pistolul; funcţionari de stat pentru care A.B.C.-ul oricărei înţelepciuni politice – adică *respectul pentru popor şi al aspiraţiei sale spre progres* – nu este decât un *obstacol în calea planurilor lor de partid*; jurnalişti care se cred genii universale, pentru că nu s-au putut arăta în stare de nimic altceva; preoţi plini de intoleranţă, de spiritul persecuţiei şi care cedează uşor slăbiciunilor umane; toţi aceştia

strigă «maghiarizaţi-vă!» şi-şi declină orice responsabilitate.

Iată în rezumat întreaga problemă actuală a popoarelor din Ungaria. Aşa cum altă dată crucea aşezată pe umărul creştinilor era simbolul sacrificării avutului şi al sângelui lor pentru cucerirea Ierusalimului, aşa cum mai târziu musulmanii visând să se răzbune, după secole, de atacurile cruciaţilor, vedeau în semilună semnul ceresc prin care ar izbuti să distrugă civilizaţia, religia, obiceiurile creştinilor Europei, la fel astăzi, în Ungaria, cuvântul «maghiarizare» este pârghia intelectuală a tuturor mişcărilor politice, economice şi chiar morale. Mergând mai departe pe această cale, se poate ajunge repede la concluzia că orice om care nu se maghiarizează trebuie să fie considerat imoral. „(„Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, nr. 5.460 din 1891.)

Deşi exista o anume gradaţie în exerciţiul constrângerilor, pornind de la violenţa împotriva românilor şi a slavilor, până la mijloace de viclenie rafinată împotriva saşilor, politica de la Budapesta avea să stârnească ostilitatea unanimă a naţionalităţilor.

Începând cu 24 ianuarie 1859, când, în ciuda eforturilor făcute de Viena ca s-o împiedice, unirea principatelor Moldovei şi Valahiei totuşi s-a realizat, constituind un singur stat, politica maghiară i-a considerat pe români ca pericolul numărul unu.

Două state vecine cu Ungaria îşi câştigaseră repede independenţa, dovedind o mare capacitate de organizare şi de dezvoltare. Dar oamenii de stat maghiari n-au ţinut seama de consecinţele provocărilor neîncetate ale conaţionalităţilor.

Într-o lucrare documentată *Peninsula din Balkani,* publicată la Alcan în 1866, Emile de Laveleye a înţeles pericolele ce pândeau Ungaria, prin politica ei de maghiarizare: „Ce primejdios în vremuri tulburi, pentru maghiari, de a avea duşmani înverşunaţi în propria ţară!

Maghiarii ar trebui să accepte fără şovăială o constituţie federală în Transleitania (Ungaria), aşa cum ar trebui s-o facă şi germanii în Cisleitania (Austria). Şi maghiarii ar trebui să o facă, cu atât mai mult cu cât situaţia lor este mult mai primejdioasă decât cea a germanilor.

Maghiarii nu mai pot spera să-i maghiarizeze vreodată pe croaţi, care sunt învecinaţi cu Serbia şi Bosnia, şi nu-i vor putea cu atât mai mult maghiariza pe români, care au în spatele lor tânăra România ce nu încetează să progreseze. Câtă primejdie pentru maghiari în ziua când vor trebui să-şi apere patria, fiind în stare de duşmănie cu celelalte naţionalităţi conlocuitoare!”

Bineînţeles, maghiarii invocau, în apărarea politicii lor, dreptul istoric al statului milenar ungar. Henri Michel, în *Ideea de stat* (Paris, 1869), făcând aluzie la drepturile istorice susţinute de maghiari, scria: „Aceste drepturi nu sunt decât privilegii legalizate. Ce sunt aceste drepturi pur istorice, despre care se vorbeşte iarăşi cu atâta fervoare, sub pretext că, spre deosebire de drepturile aşa-zise naturale sau raţionale, acestea sunt precizate cu acte? Ei au drepturi speciale, asemănătoare acelora pe care vechiul regim le-a conceput şi împuternicit şi care nu erau, am văzut bine, decât privilegii legalizate. Se vrea oare o revenire la situaţia aceea? Este acesta un ţel demn de efortul societăţilor aflate în progres? „(pag. 630).

Într-un articol publicat în ziarul „Le Temps „din 6 aprilie 1869, Albert Sorel (autorful operei monumentale *Europa şi Revoluţia franceză* considera falsificarea dreptului istoric „un principiu pentru a eterniza abuzurile”. Atitudinea istoricului francez este explicabilă: el apăra principiile Revoluţiei franceze. „Şcoala istorică, în materie de drept public, a înflorit la începutul secolului în Franţa şi mai ales în Germania. Ea a izvorât dintr-o reacţie la Revoluţia franceză. Ea pretindea că opune dreptului omului provenit din raţiunea umană, drepturile statelor, extrase din analele imperiilor, extorcând, ca să spunem

aşa, din abuzurile înrădăcinate, principiul perpetuităţii abuzurilor, şi transformând în legitimitate vechea uzurpaţie. Istoria înlănţuie fapte, dar nu creează drepturi. Pretinsul drept istoric, drept de forţă şi de cucerire adesea prin fraudă şi prin viclenie, este un sofism pe cale de tăgăduire. Istoria, expunând faptele, nu le justifică".

Luând atitudine împotriva Revoluţiei franceze şi susţinând dreptul istoric, care legitima fostele uzurpări, Metternich era convins că poate stăvili expansiunea principiului naţionalităţilor. Franz-Joseph, respingând formula federalizării imperiului, era şi el convins că întăreşte pretinsul drept istoric. În consecinţă, a optat pentru dualism, pentru că Ungaria invoca un principiu pentru eternizarea abuzurilor, adică dreptul istoric în materie de drept public.

Dar toate aceste expediente nu puteau îndigui cursul istoriei care impunea, în mod irezistibil, drepturile naţionalităţilor. Împotriva acestor drepturi toate guvernele „Ungariei milenare" au luptat cu o energie neobosită, ca să descopere în luna noiembrie 1918 forţa principiului contestat.

În 1888, Emile de Laveleye atrăgea atenţia asupra consecinţelor fatale ale politicii conducătorilor maghiari, care dispreţuiau realitatea configuraţiei etnice, creând o imagine despre trecutul maghiar ce nu avea nimic comun cu adevărul istoric.

Acelaşi bovarism i-a determinat pe maghiari, în politica lor faţă de naţionalităţile din Ungaria, să se creadă altfel decât erau în realitate, atribuindu-şi, la o superioritate exagerată de cultură, o putere de atracţie, care, cu sprijinul constrângerii administrative, ar fi accelerat procesul de maghiarizare. În aceste condiţii, statul naţional maghiar a fost înarmat – graţie dualismului – cu toate mijloacele de forţă.

Un istoric francez, Albert Lefaivre, în studiul: *Maghiarii în perioada dominaţiei otomane în Ungaria*

(*1526 – 1722, vol. II*), îşi exprimă neînţelegerea faţă de politica de maghiarizare: „Este de neînţeles cum, după ce a tremurat timp de două sute de ani înaintea paşilor şi a ienicerilor, maghiarul avea să se intituleze suveranul slavilor şi al românilor în calitate de urmaş al dinastiilor Koloman şi Ladislau, de parcă săbiile, după exemplul lui Ghedeon, oprind soarele, ar fi stăvilit cursul istoriei” (pag. 429).

Dacă în privinţa Serbiei – pe toată perioada domniei dinastiei Obrenović – Viena şi Budapesta puteau să se înşele asupra tendinţelor de unificare a sârbilor şi croaţilor, şi ignorau profunzimea ideei pansârbe (căci, în epoca aceea, politica Belgradului era total subordonată intereselor austro-ungare), nu le era permis să se înşele în privinţa românilor, nici măcar după adeziunea lor la Tripla Alianţă în 1883.

Guvernul maghiar era informat de ecoul profund pe care războiul din 1877 – 1878 îl avusese în sânul populaţiei din Transilvania. O revistă Vieneză „Der Östen” sublinia că mii de români din Austro-Ungaria „urmăreau cu sentimente de cea mai profundă participare acest război glorios al armatei lor”.

„Gazeta de Transilvania” publica regulat corespondenţe din Bucureşti, evidenţiind fiecare victorie repurtată de armata română. Acest ziar tipărise, la 15 mai 1877, un apel pentru a veni în ajutorul soldaţilor răniţi, apel semnat de preşedinte şi de toţi membrii Comitetului românilor din Braşov. Directorul ziarului, George Bariţiu, exprimând într-un articol solidaritatea românilor din Transilvania cu lupta armatelor române, a fost dat în judecată. Dar juraţii din Sibiu l-au achitat în luna ianuarie 1878. Acest proces de presă nu i-a intimidat pe conducătorii „Gazetei de Transilvania”, care au continuat să scrie în mod curajos, susţinând că evenimentele vor conduce inevitabil către unirea poporului român.

Solidaritatea naţională se manifestase în întreaga

Transilvanie prin diverse acţiuni: intelectualii publicaseră în revistele literare articole, cerând românilor să dea dovadă de solidaritate frăţească cu cei de dincolo de Carpaţi, prin tot felul de ajutoare. Comitetul femeilor strângea bani, veşminte şi medicamente pentru armata română.

Văzând această febră naţionalistă, guvernul maghiar l-a obligat pe mitropolitul din Sibiu, Miron Românul, să publice o circulară prin care se cerea românilor să urmărească cu calm situaţia creată de evenimentele monarhiei vecine. Circulara n-a avut niciun efect. Tineri voluntari din Blaj, Orăştie, Făgăraş, din satele de pe Târnava şi bineînţeles din Munţii Apuseni (regiunea lui Horea şi Avram Iancu) au trecut Carpaţii pentru a se angaja în armata română.

Cucerirea oraşului Plevna (Bulgaria), asaltat de trupele ruso-române, sub comanda prinţului domnitor Carol, a dezlănţuit o asemenea explozie de bucurie, încât Budapesta a fost alarmată. La sate, ţăranii îi mulţumeau Domnului în genunchi, exprimându-şi convingerea profundă, prin această formulă lapidară: „Acesta este doar începutul! „... Pe lângă atitudinea politică a guvernului şi cea partizană a presei, exista de asemenea o stare generală de nelinişte. Ea provenea din incertitudinea în care trăiau maghiarii, conştienţi de faptul că erau o minoritate în faţa naţionalităţilor, devenite din ce în ce mai ostile politicii de maghiarizare.

Pentru a pune în evidenţă starea de spirit a ungurilor, vom cita un singur caz. Un mare proprietar, Ugron Gábor, din regiunea saşilor impresionat de succesul românilor, a elaborat planul atacării pe la spate a armatelor ruso-române care luptau împotriva turcilor. În acest scop, el a început organizarea unui corp de voluntari ce trebuiau să năvălească în România. Aceste acţiuni au fost descoperite de tribunii lui Avram Iancu, care au ripostat chemând la răscoală populaţia de-a lungul regiunilor carpatine. Un

delegat al acestora s-a dus la Bucureşti pentru a-i explica lui C.A. Rosetti, preşedintele Camerei de deputaţi, situaţia, şi pentru a-i cere arme. Guvernul român i-a comunicat lui Gorceakov toate informaţiile. Acesta a fost de părere că o revoltă a românilor din Transilvania nu era oportună, putând provoca complicaţii în raporturile lor cu Austro-Ungaria. Dar ministrul afacerilor externe al Rusiei a trimis o energică notă de protest la Viena, determinând intervenţia imediată a autorităţilor maghiare, care-au pus capăt acţiunii lui Ugron Gábor.

Neîndoios, reacţiile ungureşti reprezentau o dovadă a instinctului de conservare. Ungurii înţeleseseră că acţiunea militară a României ar fi avut consecinţe politice asupra stării de spirit a celor 3 milioane de români din Ungaria. Teama lor s-a dovedit a fi legitimă cu prilejul alegerilor din 1878, când a fost ales în Parlamentul Ungariei, cel mai mare număr de români ce au putut intra aici după 1868.

Prezenţa unui număr neprevăzut de deputaţi români a obligat guvernul maghiar să reexamineze situaţia. În acelaşi timp, Rusia, graţie victoriei asupra Turciei, şterse amintirea înfrângerii din Crimeea şi prinţul Gorceakov (descendentul uneia dintre cele mai nobile şi vechi familii) îl înlocuise pe Nesselrode, care făcuse din Rusia jandarmul Europei.

Pentru a fi sigură că Austro-Ungaria n-o să-i facă dificultăţi în Balcani, Rusia a fost obligată să-i recunoască – prin acordurile secrete Andrássy-Novikov – anumite drepturi asupra Bosniei şi Herţegovinei, îndepărtând astfel ipoteza „stabilirii unui mare stat slav sau altul” în această regiune. În schimbul acestui mare sacrificiu, care ruina aspiraţiile panslave, Austro-Ungaria îi recunoştea Rusiei drepturile asupra Basarabiei.

Deşi renunţase (temporar, desigur) la cucerirea Constantinopolului şi implicit la aspiraţiile panslaviste, Rusia îşi recâştigase importanţa pe care o avusese în mod

incontestabil înaintea războiului din Crimeea. Constrânsă de evenimente, aceste cedări nu implicau şi abandonarea obiectivului.

Când Gorceakov scria, la 3 decembrie 1877, lui Şuvalov că „Rusia era avantajată lăsând cheile Mării Negre în slabele mâini ale turcilor", el ceda pentru moment presiunilor Angliei. Şi aceasta cu riscul de a provoca o decepţie amară panslaviştilor care primiseră cu oarecare satisfacţie, prin generalul Ignatiev, vestea tratatului de la San-Stefano.

Congresul de la Berlin (1878) confirma spusele istoricului rus Tatişcev, care, în *Despre trecutul diplomaţiei ruse,* scrisese că „chestiunea Orientului nu este în fond nimic altceva decât manifestarea unui antagonism permanent între Rusia şi Europa. Tot ce-ar putea garanta, în mod eficace, interesele ruseşti în Orient, nu va fi niciodată admis de Europa; tot ce-ar putea accepta Europa va fi totdeauna insuficient pentru a salvgarda interesele ruseşti".

Cunoscând reacţia stârnită în Rusia de tratatul de la Berlin (13 iulie 1878), Austro-Ungaria nu-şi putea face mari iluzii asupra acordului Andrássy-Novikov. Panaslaviştii au considerat tratatul ca un act de trădare, deoarece demola importantul acord al lui Ignatiev, interzicând Bulgariei accesul la Marea Egee. Or, aceasta, prin teritoriile ce-i fuseseră atribuite, devenise un post avansat al Rusiei în Balcani. În plus, Rusia cedase Austro-Ungariei (sub forma echivocă de protectorat) Bosnia şi Herţegovina, chiar dacă armatele sale ajunseseră la porţile Constantinopolului şi ar fi putut ocupa oraşul şi alunga pe turci din Europa. Austro-Ungaria nu-şi putea oferi luxul de a se considera asigurată prin dobândirea acestui protectorat, cu atât mai mult cu cât Congresul de la Berlin făcuse două victime: Gorceakov şi Şuvalov, acuzaţi că se lăsaseră înşelaţi de Bismarck. Acuzaţia nu era întru totul exagerată. Pe toată durata Congresului, Bismarck n-a

intervenit deloc în susţinerea Rusiei, lăsând să se creadă că nu uitase atitudinea ţarului în 1875. Nu-şi reamintea însă de pasivitatea Rusiei în 1871, care îngăduise Prusiei să lupte împotriva Franţei.

Ca fin observator, Schweimitz definea astfel atitudinea germanilor: „Ruşii ne-au cerut o mână de ajutor, noi le-am dat o lovitură de picior".

Satisfacţia Austro-Ungariei de a fi obţinut la Congresul de la Berlin, fără să sacrifice un singur soldat, mandatul de a ocupa Bosnia şi Herţegovina, n-a fost de lungă durată. Rezistenţa întâmpinată în aceste provincii a dovedit guvernului din Viena că această ocupaţie nu va fi lipsită de griji. Sârbilor din monarhie li se adăuga acum peste un milion de fraţi, a căror conştiinţă de luptă împotriva Austro-Ungariei era foarte vie. Congresul de la Berlin, făcând un cadou Austro-Ungariei, agravase problemele slavilor din monarhie.

Situaţia era şi mai complicată pentru Ungaria. În 1878, guvernul de la Budapesta i-ar fi putut separa pe români de slavi, acordându-le anumite avantaje şi exploatând starea de spirit creată în România prin anexarea Basarabiei de către Rusia. Or, Budapesta şi-a accentuat ostilitatea faţă de românii din Ungaria.

La începutul lunii martie 1878, Koloman-Tisza, şeful guvernului, totodată şi ministru de interne, a trimis o circulară către toţi prefecţii din departamentele ocupate în majoritate de alte naţionalităţi. El le cerea să supravegheze mişcările naţionalităţilor şi ale şefilor lor; să-i ţină sub permanentă observare şi să ia, la cea mai mică tentativă de agitaţie, măsuri imediate de pedeapsă exemplară. Evident, Tisza era preocupat în primul rând de români, care căpătaseră un şi mai mare curaj după consacrarea independenţei României la Congresul de la Berlin.

O lege excepţională instituia delictul de „agitaţie împotriva naţiunii", îngăduind organelor judiciare să

sancţioneze pe loc orice manifestare naţională. Sentimentul daco-român devenind o adevărată obsesie pentru maghiari, ei şi-au mărit asuprirea asupra elementului român.

Începând cu 1878 şi până în 1918, timp de patru decenii, românii din Ungaria au trecut un splendid examen de rezistenţă naţională, zădărnicind toate măsurile de teroare aplicate de Budapesta.

Legea din 1868 asupra „egalităţii drepturilor naţionalităţilor" constituind o simplă faţadă, a fost substanţial modificată de legea electorală din 1874, care, prin dispoziţiile sale, împiedica imensa majoritate a românilor să-şi exercite dreptul de vot.

Într-un paragrai se acorda dreptul de vot, fără nicio specificaţie electorală, în virtutea drepturilor anterioare, tuturor acelora care figuraseră pe listele electorale de la 1848 până la 1872, adică numai maghiarilor nobili şi secuilor liberi. Consecinţele acestei excepţii au fost, poate, văzute într-un caz survenit în 1885: primarul unei comune româneşti nu era elector la alegerile pentru Dietă, în schimb, porcarul comunei, fiind nobil (Pista Aron), avea drept de vot.

În comunele urbane, toţi cei care posedau o casă şi al căror venit net era de şase florini aveau drept de vot. În marile şi micile comune rurale din Transilvania, n-aveau drept de vot decât cei ce dovedeau că au un venit net de 84 florini. Ce urmărea această lege, prin dispoziţia unui cens atât de ridicat pentru locuitorii satelor, în raport cu cel al celor din comunele urbane? Marea masă a românilor era reprezentată de agricultori locuind la ţară. Ei n-au putut pătrunde în oraşe decât după 1848, deoarece până la această dată le erau interzise prin lege accesul şi construirea de case în oraşe. Fixând un cens atât de de ridicat pentru populaţia rurală a Transilvaniei, românilor li se retrăgea dreptul de vot.

Dar, în ciuda acestor dispoziţii reglementând dreptul

electoral (şi constituirea de cercuri electorale în Transilvania), românii, graţie numărului lor mare, aveau posibilitatea să aleagă mai mulţi deputaţi decât celelalte naţionalităţi.

Ţinând seamă de această situaţie, autorităţile au decis ca dintre cei 74 deputaţi, pe care Transilvania trebuia să-i aleagă pentru Dieta din Budapesta, 35 să fie aleşi din patru comitate maghiare şi din 15 comune urbane; restul, din 11 comitate. Având în vedere întinderea teritoriului şi numărul populaţiei (în cele 11 comitate populaţia română era majoritară), se ajungea la următorul procentaj: 28% pentru primele patru comitate şi 72% pentru ultimele. Această dispoziţie ingenioasă a avut ca rezultat alegerea, în cele patru comitate maghiare şi 15 comune urbane, a unui deputat pentru 17.000 de locuitori, în timp ce restul de 11 comitate alegeau un deputat pentru 34.000 de locuitori.

Reiese în mod clar că oraşele şi comunele maghiare dispuneau de o reprezentare dublă faţă de cea a circumscripţiilor electorale româneşti. Ar fi plicticos să subliniem toate şicanele folosite în scopul împiedicării, atât cât se putea, a prezenţei deputaţilor români în Dieta de la Budapesta. Şi cu toate aceste subterfugii, regulamentul a fost socotit nesatisfăcător, chiar dacă jandarmii îi puneau să voteze şi pe morţi.

Uneori, zelul Administraţiei era atât de mare, încât scandaliza chiar şi presa maghiară. Iată două din aceste cazuri care s-au petrecut în 1884.

În circa electorală Ceul Silvaniei, aproape toţi alegătorii erau români. Candidaţii lor erau George Popp de Băseşti şi Nemeny Ambrus (Neumann) pentru maghiari. Un ziar maghiar făcea această dare de seamă asupra alegerilor: „Este un fapt real că în această circă 140 de alegători maghiari au izbutit să-şi aleagă candidatul, împotriva a opt până la nouă sute de alegători români. Ei au reuşit, nu printr-o luptă constituţională, ci folosind

împotriva alegătorilor lui George Popp mijloace ilegale… Şase până la şapte sute de alegători români au sosit în jurul orelor zece dimineaţa la porţile oraşului, în timp ce se vota deja pentru cei doi candidaţi. Ei au fost primiţi de o trupă de soldaţi, care, cu puşca şi baioneta, le-au declarat că intrarea în oraş era interzisă. Votul avea loc în oraşul în care maghiarii erau majoritari. Au votat toţi, majoritatea voturilor a obţinut-o Nemeny şi preşedintele a anunţat închiderea votării. Grupul lui George Popp, care se afla în mare majoritate, i-a spus preşedintelui că alegătorii săi sosiseră de multă vreme la porţile oraşului, unde trupa nu-i lăsa să treacă. Preşedintele nu s-a clintit. În zadar au invocat românii responsabilitatea preşedintelui, în zadar au discutat cu comandanţii militari, spunându-le că ţelul românilor nu este violenţa, că armata trebuie să protejeze libertatea alegerilor împotriva celor ce provoacă dezordine şi că n-au dreptul să împiedice libertatea alegerilor sau să o înăbuşe. Totul a fost inutil, alegătorii români au rămas la porţile oraşului şi preşedintele l-a declarat ales pe Nemeny”.

Al doilea caz, printre multiplele cunoscute: „La Bosca-Română, regiunea Banatului, candidatul român era avocatul Brediceanu de la Lugoj. Cercul electoral număra 4.000 de alegători, toţi români, având un adevărat cult pentru acest avocat, al cărui talent îi egala curajul naţionalist. Candidatul guvernului maghiar era Ladislau Tisza, fratele preşedintelui Consiliului de Miniştri. Deşi votul a avut loc prin apel nominal (implicând o cale de intimidare) şi în ciuda presiunilor exersate de aparatul administrativ, candidatul oficial a obţinut numai 350 de voturi, în timp ce Brediceanu adunase 3.700. Dat fiind faptul că numele votanţilor erau trecute în „Protocolul electoral”, preşedintele, ca să nu ratifice ofensa făcută fratelui preşedintelui Consiliului, a rupt aceste liste, fapt care constituie, în orice ţară, un act pedepsit de codul penal. El l-a proclamat apoi ca ales pe contele Ladislau

Tisza. Protestul alegătorilor înaintat Camerei deputaţilor, a fost respins sub pretextul unui viciu de formă. Tisza a rămas astfel reprezentantul alegătorilor români!”

Ca să nu voteze, românii se ascundeau, şi jandarmii îi mânau cu forţa în faţa urnelor. Un ziar maghiar din Turda, „Egyetértés”, descria, în 1892, aceste procedee electorale: „Jandarmii scoteau cu forţa alegătorii din casă. Husarii alergau prin district, puneau mâna pe alegători şi îi duceau cu forţa să voteze pe aceia ce nu puteau fi convinşi nici prin lovituri de arme, nici prin gloanţele puştilor”.

Doctorul Kosztensky Géza, într-o broşură apărută în 1893, explică propaganda maghiară în epoca alegerilor: „Atâta vreme cât funcţionarii pot să meargă din comună în comună, pentru a atrage atenţia alegătorilor asupra pericolului ideilor răspândite de agitatori, de trădătorii de naţie, atâta vreme cât pot să-i orienteze, să le îndrepte greşelile şi să le risipească ideile preconcepute, nu trebuie să ne temem că dirigenţii naţionalităţilor pot ajunge în Parlament. Dar, îndată ce această influenţă va înceta, numeroase circumscripţii române şi slave vor alege candidaţi naţionalişti” (pag. 55).

Pentru a înţelege absurditatea sistemului, e de ajuns să amintim că, până în 1905, şase milioane de unguri erau reprezentaţi în Dietă de 417 deputaţi, dintre care 7 erau saşi, aleşi de două sute de mii de germani din Transilvania. Celelalte 10 milioane de nemaghiari, adică alte naţionalităţi din Ungaria, nu aveau niciun reprezentant în Parlamentul din Budapesta.

Această farsă a reprezentării parlamentare a provocat grave reacţii, chiar printre oamenii politici unguri, care-şi dădeau seama de consecinţele sistemului de eliminări. Astfel, deputatul Carol Eőtvős, în şedinţa parlamentară din 11 iulie 1891, a spus: „Pun această întrebare: este oare o politică prudentă din partea guvernului precedent, este oare o politică prudentă din partea cabinetului actual, de a nu avea măcar un singur

deputat român în această cameră, în timp ce există peste 2 milioane şi jumătate de români în Ungaria? Raporturile noastre cu ei vor fi oare ameliorate dacă, prin tot felul de mijloace, îi eliminăm din această incintă?”

Conform statisticilor oficiale, cele 3 milioane şi jumătate de români din Ungaria erau reprezentate în Parlament, în 1918, de doar cinci deputaţi.

Lupta împotriva naţionalităţilor nu se limita doar la reprezentarea în Parlament, ea se întindea şi în alte domenii. E-adevărat că românii aveau peste trei mii de şcoli populare în Transilvania. Ele nu erau întreţinute din bugetul statului, ci prin contribuţia fiecărui român, cu toate că mai mult de 3 milioane de români plăteau impozite, pentru ca toţi copiii lor să aibă şcoli şi să se instruiască în limba maternă, conform paragrafului 17 din legea naţionalităţilor. Dar această lege nu era respectată, deşi preciza: „Din moment ce progresul instrucţiei publice este din punct de vedere al culturii generale şi al binelui comun unul din ţelurile cele mai înalte ale statului, acesta este obligat să vegheze ca cetăţenii tuturor naţionalităţilor să poată fi educaţi cât mai aproape posibil de districtul în care locuiesc şi în limba lor maternă, până în momentul când încep studiile înaltei culturi academice”.

Aşa cum reiese din paragraful 17 al legii naţionalităţilor, statul maghiar era obligat să întreţină nu numai şcolile elementare, ci şi pe cele secundare, unde învăţământul trebuia să se facă în limba fiecărei naţionalităţi. Cu toate acestea, nici deschiderea de şcoli secundare întreţinute prin mijloacele financiare ale fiecărei naţionalităţi n-a fost îngăduită. Un exemplu; arhiepiscopul ortodox din Arad a cerut în 1885 autorizaţia să pună bazele unui liceu în acest oraş. Paragraful 28 din legea, naţionalităţilor statua: „Cetăţenii, comunele, bisericile tuturor naţionalităţilor vor avea în viitor (cum au avut şi în trecut) dreptul de a ridica, pe propriile cheltuieli, sau ale unei asociaţii, institute de educaţie elementară,

secundară sau superioară”. Cerând autorizaţie, autorităţile ecleziastice au făcut cunoscut că dispuneau de un edificiu având sălile necesare şi un venit în valoare de 800.000 de florini, în afara taxelor bisericeşti şi ale subscripţiilor publice.

Prin ordonanţa ministerială nr. 23.337 din 14 iulie 1885, autorizaţia respectivă era respinsă atât pentru prezent, cât şi pentru viitor. Refuzul ministrului era motivat prin faptul că exista deja la Arad un liceu maghiar. Cel al românilor nu corespundea intereselor statului şi ar fi provocat mai degrabă un separatism politic. Comunitatea română din Caransebeş a primit un refuz similar.

Liceul românesc fondat la Beiuş în 1826, de către episcopul unit Samuel Vulcan, a fost maghiarizat în 1889 prin ordonanţa ministerială nr. 24.335 din 22 iulie. Neavând încotro, românii îşi trimiteau copiii la şcolile ungureşti. Dar pentru toţi elevii de altă naţionalitate decât cea ungurească, orele de clasă erau un supliciu. Profesorii de istorie dispreţuiau originea şi istoria poporului român, atribuindu-i descendenţa din coloniştii romani „toţi nişte criminali”. Conducătorii revoluţiei române: Horea, Cloşca, Crişan, Avram Iancu, Axente Sever, Balint, Buteanu etc. erau consideraţi „simpli şefi de bande de tâlhari”.

Elevii liceului unguresc din Lugoj înfiinţaseră o bibliotecă românească. Ei se reuneau în fiecare duminică pentru a citi poezii din poeţi români sau propriile lor timide încercări literare. Profesorii maghiari, aflând că elevii români practicau asemenea exerciţii literare, au eliminat din liceu pe câţiva dintre ei. Cele 2000 de volume au fost zvârlite în pod. Aceleaşi măsuri drastice au fost luate şi în Slovacia.

Profesorii, a căror misiune era de a maghiariza elevii, erau obsedaţi de ideea că „Ungaria ori va fi miaghiarizată, ori va pieri”. În zelul lor, uitau că cea mai bună metodă era aceea de a cuceri adolescenţii…

Nu era suficient să se cânte imnele naţionaliste ale

maghiarilor, ca: „Orice om trebuie să fie om şi maghiar”, sau: „Doamne, binecuvântează-i pe maghiari”, dar mai trebuia s-o facă şi cu dragoste. Şi ce sentimente puteau avea, oare, elevii, când profesorii îi apostrofau în fiece clipă: „Duceţi-vă în ţara valahilor”, „Valahi înrăiţi, brute valahe sau puturoase opinci ţărăneşti”.

Această politică sectară necunoscând limite a provocat reacţia anumitor ziare germane care nu erau ostile maghiarilor. De exemplu: „Siebenbürgisch-Deutches Tageblatt” a publicat un articol pe 13 iulie 1881, din care redăm un fragment: „Toate aceste persecuţii împotriva cărţilor didactice, considerate împotriva statului, sunt pur şi simplu copilăreşti. E de ajuns ca monarhul ce domneşte asupra Austro-Ungariei să fie numit într-o carte împărat şi nu rege, pentru că această carte să fie proscrisă. Această persecuţie poate apărea foarte amară chiar şi temperamentelor celor mai blânde şi mai paşnice. Căci toate aceste interdicţii nu fac decât să dovedească tendinţa nefericită de a înăbuşi orice manifestare care demonstrează că există în Ungaria şi alţi oameni decât maghiarii. Iată o nouă dovadă că ne aflăm adânc scufundaţi într-un stat poliţienesc”.

Administraţia ungurească completa acţiunea şcolilor. La interdicţiile organismelor superioare, se adăuga şovinismul care nu admitea funcţionari români în administraţie şi mai ales în ocuparea posturilor de legătură cu poporul. Se crea astfel o prăpastie între administraţia de stat şi naţionalităţi. Aceste excese se întâlneau de asemenea într-un domeniu ce nu avea nimic în comun cu politica: doctorii de ţară nu puteau fi decât maghiari. Ei nu cunoşteau limba română a ţăranilor. Cum se poate pune un diagnostic şi prescrie un tratament când doctorul nu cunoaşte limba bolnavului? Era un mijloc foarte aspru de maghiarizare şi un sistem de a impune naţionalităţilor obligaţia de a învăţa ungureşte.

Absurd? Inuman? Dar ce politică sectară nu este

absurdă şi inumană?

Folosind delaţiunea, jandarmii şi notarii constituiau două preţioase instrumente ale terorii poliţieneşti. Putem cita un caz dintre mii şi mii, pentru a demonstra metodele administraţiei maghiare. Notarul comunei Cristur (regiunea Hunedoara) a denunţat doi preoţi români care ar fi incitat ţăranii români să nu voteze pentru candidatul maghiar în alegerile din 1884. Actul fiind calificat drept agitaţie, cei doi preoţi au fost arestaţi în timpul nopţii şi băgaţi la închisoare. A doua zi au fost conduşi sub escortă în faţa judecătorului din Baia de Criş, unde au fost ţinuţi două săptămâni închişi cu zăvorul. În ciuda zelului său, magistratul însărcinat cu ancheta n-a putut găsi nimica care să justifice arestarea. În urma unor noi intervenţii, ministrul a ordonat o a doua anchetă. Cu această ocazie, magistratul a fost obligat să-l acuze pe notar de cincisprezece acte de delaţiune, calificate drept crime. Era de aşteptat ca autorităţile să-l pedepsească pe notar într-un mod exemplar. Dar acesta era consemnat în fişele serviciului ca un „cortes” (denumire dată în Ungaria agitatorilor electorali). A rămas deci în postul său.

Această politică crease o atmosferă atât de apăsătoare, încât nu numai intelectualii, dar şi ţăranii treceau Carpaţii pentru a se refugia în România. Din 1883 până în 1892, mai mult de cincizeci de mii de ţărani au emigrat în România. În anii 1899 şi 1900 numărul emigraţilor a fost de cincisprezece mii.

În legătură cu problema emigraţiei, Rudolf Bergner făcea următoarele observaţii în cartea sa *Rumänien, ein Darstellung des Landes und der Lente* (1877): „Printre emigranţi, românii din Transilvania joacă un rol important. Numărul lor poate fi evaluat la cel puţin 15.000 de oameni; puterea lor de muncă este cunoscută. Dintre ei sunt recrutaţi deputaţi, sute de doctori, profesori, funcţionari, ziarişti etc. Sunt toţi oameni care au trebuit să părăsească ţara din pricina şovinismului maghiar, ce le-a făcut viaţa

insuportabilă. Activităţile lor nu-şi găseau teren dincolo de Carpaţi, ei pot foarte bine să-şi folosească talentele în acest tânăr regat. Emigrarea acestor oameni inteligenţi şi de valoare capătă dimensiuni din ce în ce mai mari. Ea va dura până la catastrofa la care va ajunge în mod fatal şovinismul maghiar, până în clipa în care acesta îşi va pierde forţa prin care ţine sub jug poporul român din Transilvania".

În 1887, un german prevedea cum se va sfârşi politica de asuprire, condusă cu o implacabilă tenacitate de guvernele maghiare, a căror voinţă de maghiarizare a produs un efect contrar celui scontat.

Primul efect a fost declaraţia de război a României, în 1916, împotriva Austro-Ungariei: o politică mioapă, a cărei scadenţă a fost dureroasă.

Administraţia respecta indicaţiile guvernului, dar faptul de a nega în mod cinic dreptul naţionalităţilor ţinea de domeniul justiţiei, subordonată aceloraşi consemne.

În 1891 a fost intentat un proces mai multor notabili români din Braşov, pentru a fi ţinut un discurs în onoarea câtorva ziarişti români. Aceştia erau daţi în judecată pentru delicte de presă, iar condamnarea definitivă nu fusese încă pronunţată.

Excese de acest gen au provocat indignarea unui om politic maghiar, Mocsáry, singurul care a avut onestitatea să spună adevărul: „Suntem consternaţi să auzim exprimându-se opinii, unele mai bizare decât altele, conform cărora se susţine că scopul justifică orice mijloc de natură să extindă maghiarizarea. Auzim manifestându-se această opinie; vedem că se impune ca măsură politică ideea că egalitatea drepturilor „aliquando valet, aliquando non valet". Destui patrioţi zeloşi ar fi gata, în interesul maghiarizării, să ceară suspendarea legilor din domeniul administrativ, crearea mai multor legi excepţionale etc."

Lipsiţi de posibilitatea de a avea reprezentanţi în Parlament, românii foloseau presa ca unic mijloc de a-şi

apăra drepturile. În Ungaria şi în Transilvania apăreau, în 1877, doar 13 ziare şi reviste în limba română.

Existau în 1880, la un total de 567 periodice, publicate în Ungaria: 372 maghiare, 114 germane, 61 slave (în limba slovacă, croată, sârbă şi ruteană), 4 în italiană şi 13 în română. Între 1911 şi 1919, presa a căpătat o mare dezvoltare, apărând: 1.102 periodice maghiare, 37 româneşti, 23 slovace, 15 sârbe, 7 rutene, 2 croate şi 107 germane (Statistică extrasă din cartea lui Kémeny, publicată în Budapesta, în 1942).

Trebuie să amintim că în România, după unirea cu Transilvania, apăreau, între 1919 şi 1940, în limba maghiară: 676 cotidiene, 996 reviste hebdomadare, 489 reviste lunare şi 176 reviste ştiinţifice. Numărul total al publicaţiilor maghiare (cuprinzând şi cele de reportaje sportive, economice etc.) se ridicase în epoca aceea la 5.627.

Centrele de activitate intensă a presei maghiare erau: Bucureşti (76 publicaţii), Braşov (68 publicaţii), Cluj (457), Timişoara (214), Oradea (147), Târgu Mureş (93). (Extrase din cartea lui Monoki István, publicată la Budapesta în 1941.) Acelaşi autor dă şi cifra de 6.125 de cărţi tipărite în limba maghiară în România în aceeaşi perioadă.

Maghiarii sunt o fire extrem de temperamentală. O dovedesc în literatură, în muzică, în presă. De la Petőfi, la Paul Gyulay, Reviczky, Kiss József, Endrody şi Ady Endré, lirica maghiară a avut interpreţi de mare valoare. Dar toate aceste calităţi temperamentale maghiare nu s-ar fi putut exterioriza, dacă, după 1919, ar fi existat în România o lege a presei similară cu aceea a Ungariei, aplicată naţionalităţilor între anii 1867 şi 1919. Începând cu februarie 1938, când regele Carol al II-lea a suspendat Constituţia, presa română începând cu anul 1859 a fost cea mai liberă. Din acest motiv n-a existat niciodată o presă clandestină în România.

La Lugoj, centru de românism al Banatului, apărea ziarul „Drapelul”, al cărui director, Valeriu Branişte, izbutise să acumuleze cel mai mare număr de ani de închisoare în monarhia habsburgică. Articolele sale se bucurau de o mare autoritate, alcătuind sursa de orientare a politicii naţionale. Pentru acest motiv autorităţile maghiare le citeau foarte atent, căutând să găsească elemente subversive putând servi ca pretext unei dări în judecată. Branişte a avut numeroşi discipoli. În ce-i priveşte, procesele intentate presei şi anii petrecuţi în închisoare nu putuseră zdrobi voinţa de a-şi continua misiunea de apărători ai naţiunii. Mai greu de îndurat decât închisoarea erau amenzile, deoarece ziarele româneşti nu dispuneau de rezerve materiale. Bineînţeles, cititorii contribuiau la plătirea amenzilor, creând astfel o solidaritate naţională. Când nici închisoarea, nici amenzile nu izbuteau să înfrângă tenacitatea unui ziar, se găsea uşor în legea presei articolul permiţând interzicerea lui.

Dar ziariştii români nu se lăsau intimidaţi de ameninţarea cu închisoarea, deoarece condamnarea lor – în urma unui articol incriminat – devenea pentru ei un fel de „citaţie prin ordin de zi a naţiunii române”.

Pe măsură ce rezistenţa românilor se accentua, guvernele maghiare se înverşunau să mărească mijloacele de asuprire. Ziarul „Kólózsvár” din 3 august 1891 a publicat un articol în care se recomanda metoda ce trebuia folosită împotriva românilor. Iată un extras din acest articol: „Forţa brutală este singura ce poate avea efect asupra acestor mase inculte (românii). Trebuie să procedăm astfel încât aceste mase să simtă bine că noi, maghiarii, suntem o forţă care nu ştie de glumă şi că dacă lovim, aceste lovituri nu ni se pot întoarce. Nu atât masele, cât aceia care le aţâţă trebuie trataţi cu o severitate exemplară. Suntem datori să smulgem din Transilvania buruienile din care se fabrică memorii şi proclamaţii. Este primul lucru ce trebuie făcut. Aici, în propria noastră casă,

avem datoria să câştigăm autoritatea puterii, pentru a o impune apoi chiar României”.

Şi, în 1891, când ziarul „Kólózsvár” preconiza o acţiune de intimidare dincolo de Carpaţi, România făcea parte, încă din 1883, din Tripla Alianţă.

Exista în această incitare la forţă (în articolele de provocare continuă) o teamă latentă de masele româneşti. Lucrul acesta reiese şi dintr-un articol publicat la 3 noiembrie 1884, de un alt ziar „Kólózsváry Kőzőlny” cu prilejul aniversării revoluţiei ţărăneşti a lui Horea: „Tremurăm când ne gândim la ce s-ar întâmpla cu noi dacă am cădea vreodată în mâinile unor astfel de fiinţe, sau dacă ei ar mai găsi încă un prilej ca acela care a îngăduit apariţia unui Horea sau a unui Iancu. Extremiştii (românii), care se fălesc zilnic cu acele evenimente, ar fi în stare să reactualizeze torturile Inchiziţiei”.

Cu toată teama permanentă de o nouă revoluţie, maghiarii, în loc să adopte o atitudine conciliatoare (începând cu respectarea legii naţionalităţilor), stârneau animozitatea românilor. Poltroni, soldaţii înarmaţi, vrând să-şi ascundă spaima, trăgeau focuri de armă pe timp de noapte, de parcă s-ar fi aflat într-adevăr în faţa inamicului.

Să admitem, ca o circumstanţă atenuantă, că aceste ziare ce apăreau la Cluj, capitala Transilvaniei şi centrul şovinismului maghiar, erau singurele având o atitudine provocatoare.

Vom cita un ziar maghiar apărut în capitala Ungariei, pentru a vedea că se conforma aceleiaşi linii de conduită. „Budapeşti Hirlap”, din 3 martie 1886, scria: „Avem nevoie de o Lege a presei excepţională împotriva ziarelor românilor şi împotriva literaturii lor, altfel nu vom putea stăvili agitaţiile naţionalităţilor împotriva statului”.

Chiar o carte de literatură, un volum de versuri şi de nuvele, prin însuşi faptul că erau publicate în limba română, constituiau virtual o agitaţie împotriva statului. Această intoleranţă contrasta în mod ciudat cu traducerile

ce se publicau la Bucureşti din operele lui Petőfi sau ale lui Ady. În timpul neutralităţii, poetul român Octavian Goga, deţinut la închisoarea din Szeghedin, în urma unui proces de presă, a publicat o poezie de nobilă inspiraţie, intitulată: „Lui Petőfi”.

Ideea ce domina această atitudine de intoleranţă a fost exprimată în articole publicate în 1891: „Maghiarul care a fondat acest stat şi care îl susţine trebuie să fie considerat altfel decât naţionalităţile... Este normal ca maghiarismul să se dezvolte în detrimentul celorlalte naţionalităţi, pe care le cucereşte şi le asimilează. Nu-i deloc în interesul statului ca naţionalităţile să-şi extindă frontierele limbilor lor şi starea lor socială să progreseze”. („Budapeşti Hirlap”, nr. 345 din 1891.)

„Naţionalităţile care vor să trăiască aici trebuie să lupte pe viaţă şi pe moarte pentru a nu forma decât o singură naţiune” (citat din ziarul mai sus-menţionat).

„Un fapt sigur care-i caracterizează pe extremiştii români şi agitatorii naţionalităţilor este că ei nu cunosc preţul libertăţii de care se bucură. Nu vor să se contopească cu naţiunea ai cărei membri sunt, resping educaţia pe care le-o oferă Statul maghiar, nu ştiu să-şi iubească patria şi nu sunt atraşi de instituţiile ei”. („Budapeşti Hirlap”, 25 iulie 1891).

S-ar putea alcătui un dosar voluminos cu citate din presa maghiară, care să ofere imaginea exactă a politicii guvernelor ungare cu privire la naţionalităţi în general, şi de o ostilitate înverşunată îndeosebi împotriva românilor. Lucrul acesta se petrecea în epoca persecuţiei nemiloase ordonate de Koloman-Tisza, când viziunea asupra unei Ungarii unitare întunecase toate creierele maghiare.

Ziarul „Peşti Napló” (nr. 209 din 1888) afirma, în termeni care prin precizia lor nu îngăduiau nicio falsă interpretare: „În ceea ce ne priveşte, avem convingerea că problema naţionalităţilor nu poate avea altă soluţie satisfăcătoare decât maghiarizarea totală a

naţionalităţilor”. Şi, un an mai târziu, un articol din acelaşi ziar încheia cu această frază: „Ungaria va fi maghiară sau nu va fi deloc” (nr. 110 din 1889).

Ambiţia maghiarilor era ca Ungaria să devină o mare naţiune în centrul Europei, cu o populaţie de 14 milioane de locuitori (Kossuth dixit). Dar acest scop nu putea fi atins decât prin absorbţia completă a celorlalte naţionalităţi.

Nici oamenii politici şi nici ziariştii nu voiau să admită că tineretul nemaghiar, în general, şi cel român, în particular, era refractar maghiarizării.

Ziarul „Ellenzek” (nr. 92 din 1884), constatând refuzul românilor de a-şi renega naţionalitatea, a propus soluţia radicală, absurdă prin simplitatea ei: „Tineretul român ieşind din şcolile maghiare, n-are altceva mai urgent de făcut decât să atace constituţia patriei. Iată de ce este preferabil ca el să rămână ignorant şi fiece şcoală să-l alunge de la sânul ei”.

Intoleranţa faţă de naţionalităţi a fost exprimată astfel prin intermediul ziarului „Egyetértés” (10 sept. 1891): „Concert slav interzis. Societatea ruteană corală, care s-a angajat să dea concerte în Galiţia şi în Ungaria, a vrut să dea ieri seară un concert la Kossiče. Poliţia nu i-a dat voie, pentru ca elementele slave din oraş să nu aibă ocazia să manifeste în favoarea naţionalităţii lor”.

Bineînţeles, ziarul nu s-a întrebat dacă, interzicând un concert al societăţii rutene, putea anula prin asta şi conştiinţa naţională a rutenilor. Îndoiala nu făcea parte din această intoleranţă sectară.

Pe 17 iunie 1891, ziarul „Maghiar Hirlap” a publicat o declaraţie a preşedintelui Consiliului de Miniştri: „Recent, în aplauzele frenetice ale Camerei deputaţilor, Koloman-Tisza a făcut declaraţia următoare care, prin sinceritatea ei, a încântat inimile tuturor maghiarilor: Transilvania aparţine maghiarilor”.

Putea oare guvernul să spună cât timp va mai aparţine Transilvania, cu astfel de procedee, maghiarilor?

O declaraţie atât de categorică indica apropiata încheiere a socotelilor cu românii, care constituiau majoritatea absolută a Transilvaniei.

Două procese, cel legat de „Replica” şi cel cu privire la „Memorandum”, au dezvăluit sensul declaraţiei primului ministru al Ungariei. Ele puneau totodată în lumină, în faţa opiniei publice europene, politica maghiară cu privire la naţionalităţi. Faptul că o manifestaţie fără importanţă dădea ocazia unei dezbateri, pe plan internaţional, a problemei naţionalităţilor în Ungaria era dovada că nimeni nu-şi mai putea stăpâni nervii. Guvernul maghiar nu-şi mai putea controla actele. El le comitea sub impulsul mâniei pe care o resimţea din pricina existenţei naţionalităţilor, care, după un mileniu, constituiau încă majoritatea populaţiei Ungariei.

Cu prilejul sărbătorilor milenariului, studenţii maghiari au publicat o broşură de un naţionalism exaltant. Studenţii români au răspuns printr-o lucrare documentată, intitulată: *Replica,* de unde şi procesul „Replicii”. Era deci o polemică între studenţii români şi maghiari.

Tinerii români care studiau la Viena, Graz şi Budapesta contribuiseră, fiecare, prin tăieturi din ziare, din reviste, prin citate din diferite cărţi etc., la susţinerea afirmaţiilor din *Replica* cu o documentaţie solidă.

Aurel C. Popovici care-şi dădea doctoratul în medicină la Viena, s-a propus să redacteze acest răspuns al tinerimii universitare române. El era cetăţean austriac, nu ungur, şi poseda o cultură enciclopedică vastă şi temeinică. Un temperament combativ şi o excepţională putere de muncă. S-a angajat deci în slujba apărării naţiei sale. În loc să scrie o polemică facilă (la nivelul broşurii-pamflet a studenţilor maghiari), Popovici prezenta cu toată seriozitatea drepturile imprescriptibile ale românilor din Transilvania, Banat şi Ungaria. Istoria, etnografia şi filosofia i-au furnizat elementele necesare pentru a face din *Replica* un studiu de o obiectivitate riguroasă.

„Se ştie că Ungaria – scria Popovici –, ca şi Austria şi Elveţia etc., este un stat compus din diferite naţionalităţi. Aceste naţionalităţi din Ungaria şi Austria n-au putut fi, de-a lungul trecerii secolelor, nici maghiarizate, nici germanizate, deşi sentimentul naţional a fost nul în acest timp. Principiul naţionalităţilor şi evenimentele din 1848 au trezit la toate naţiunile monarhiei austro-ungare dorinţa de a-şi redobândi libertatea. Problema capitală, ce n-a încetat niciodată să fie actuală, era atunci aceeaşi ca cea de astăzi, şi anume aceea că Imperiul trebuie să aibă o constituţie în raport cu nevoile şi aspiraţiile naţionale ale tuturor popoarelor ce constituie acest stat. „(Primul capitol: „Esenţa problemei”.)

Niciunul din argumentele folosite de Popovici n-a putut fi negat de istoricii maghiari. Tipărită la Viena în 1892, *Replica* a fost tradusă în franceză, germană, italiană şi engleză, având o largă difuzare. Acest document a fost un act de protest, un rechizitoriu al politicii de oprimare maghiare, dar care cădea prost în momentul când milenariul era sărbătorit cu atâta fast şi publicitate. (Milenariul statului ungar al Sfântului Ştefan).

Cum era de prevăzut, reacţia guvernului ungar nu s-a lăsat aşteptată. Popovici, semnatarul *Replicii,* a fost condamnat la patru ani de închisoare. Aflând de mai înainte că studenţii români pregăteau o broşură răspuns, poliţia maghiară a alertat presa. Articolul publicat de „Magyar Hirlap”, la 10 septembrie 1891, este caracteristic: „O mişcare se manifestă în sânul tineretului român din Budapesta; el a ţinut chiar o adunare în scopul de a acorda *Replicii* un sprijin moral şi intelectual. În această adunare s-a hotărât în unanimitate ca tineretul român din Budapesta să dea întreg concursul tineretului din Viena şi Graz, declarându-se solidari cu ei şi însărcinându-se să adune materialul de acuzare împotriva noastră. Într-un cuvânt, aceşti tineri, care se hrănesc aici din pâinea patriei şi a statului maghiar, dau «bun de tipar»

paginilor scrise de diverşi duşmani ai noştri, care se ascund în umbră. Oricine poate vedea că avem de a face cu adevăraţi trădători de patrie. Tinerii români au luat această decizie, de a fi trădători de patrie, fie din proprie iniţiativă, fie în urma vreunor presiuni. Ei au ales chiar o comisie care să strângă capetele de acuzare. Ceea ce este sigur este că acest eveniment scandalos impune tineretului maghiar o prea sfântă datorie. Tineretul maghiar din universităţi are acum datoria să caute, să scotocească unul câte unul, în rândurile românilor, pentru a afla care sunt numele acestora…”

Există, poate, o explicaţie a acestui fanatism, în faptul că, după patruzeci şi unu de ani de regim maghiar, foarte puţini români s-au maghiarizat şi doar aceia care au vrut să ajungă profesori la licee sau universităţi. Această tristă consolare a făcut să crească ura maghiarilor, manifestându-se mai ales în perioada sărbătorilor milenariului. Ca exemplu, vom cita un fragment dintr-un articol apărut în ziarul „Száthmar” (6 februarie 1892): „Noi pretindem de la cei ce locuiesc aici să ne respecte limba şi să o recunoască, toţi, ca un lucru sfânt şi legal. Fie ei slavi, germani sau daco-români, nu vor beneficia de mila naţiunii maghiare… Să lipsească ţara de prezenţa lui acela care este maghiarofob. Cei ce nu-i respectă pe maghiari sunt toţi trădători de patrie. La Beiuş şi în multe alte locuri, olahii (românii) au făcut o agitaţie feroce împotriva legii… Această bestie feroce, crudă, sălbatică, este însetată de sânge maghiar, scrâşneşte din dinţi într-atât, încât ţi-e greaţă s-o vezi. Te vom arunca în afara ţării, popor nerecunoscător şi perfid! Dacă limba noastră nu vă place, plecaţi de aici! N-avemi nevoie de trădători, duceţi-vă dracului. Căci atâţia arbori bătrâni din pădurile şi dealurile noastre şi numeroase stoluri de corbi vă aşteaptă trupurile”.

Aceste amabilităţi erau adresate poporului român, care era incapabil să descopere raţiunile pentru care

datora recunoştinţă maghiarilor.

Presa maghiară servea, în epocă, de foaie de observaţie a temperaturii bolnavului: maghiarii aveau febră, o febră provocată de eşecul politicii de maghiarizare.

În 1763 şi 1764, geologul austriac Hacquet, studiind Transilvania, a cunoscut îndeaproape românii. Aprecierile acestui om de ştiinţă sunt în contrast izbitor cu imaginea pe care presa maghiară voia să o acrediteze. „Că românul e, în toate privinţele, om, aceasta am încercat-o mai mult decât o dată, când locuiam între ei. Cum i s-ar face inima de bună, de l-ar trata ca pe un frate!... Oricât de aspră ar fi naţia, am văzut la mulţi din ei, timp de doi ani, cât am stat între dânşii, trăsături care ar fi strălucit şi la cel mai civilizat om. Cât n-a stricat ura şi apăsarea faţă de această naţie a monarhiei, odată aşa de strălucită (*herrlich)* şi de mare! Oricum să fie, naţia românească are, şi în ce priveşte mulţimea, ca şi dreapta stăpânire a ţerii, meritele ei proprii..."

Incontestabil, climatul social politic al Ungariei şi, în special, cel al Transilvaniei, a fost viciat de aristocraţia ungurească, ale cărei concepţii feudale au durat până în 1945.

Contemporan al revoluţiei din 1848, scriitorul Jakab Elek afirma: „Aristocraţia transilvană a crezut cu neclintire că privilegiile ei erau eterne. Ea a crezut că, chiar dacă toate societăţile şi toate organizaţiile politice din lume erau răsturnate, ar putea face astfel încât această mică ţară, numită Transilvania, să supravieţuiască precum o relicvă pietrificată a Evului Mediu, precum o mumie ferită ermetic de orice contact cu spiritul şi ideile timpului".

Începând cu 1867, aristocraţia maghiară, zguduită o clipă de revoluţia lui Kossuth, şi-a regăsit echilibrul, reluând cu o şi mai mare înverşunare politica de maghiarizare.

Or, evoluţia concepţiei de naţionalitate şi a aceleia de

român era în flagrantă contradicţie cu tendinţele aristocraţiei maghiare. Faptul că românii nu conspirau, nu făceau planuri pentru dislocarea monarhiei, aruncă o lumină defavorabilă asupra asupririi exersate de guvernele maghiare.

Conducătorii români, trăind în iluzia că împăratul ar putea să le facă dreptate, îi adresau memorandumuri, revendicând pur şi simplu drepturi liberale. Memorandumul prezentat la 26 martie 1892, de o delegaţie de 300 persoane, afirma continuarea luptei doar prin mijloace legale. Refuzând să primească delegaţia, Franz-Joseph sublinia respectul său pentru monarhia dualistă. În faţa acestei atitudini, comitetul Memorandumului a decis să-i dea o mare difuzare internaţională, aşa cum a făcut-o şi cu „Replica”.

Guvernul ungar a crezut că un mare proces politic – care a avut loc la Cluj de la 7 la 24 mai 1894 – ar putea pune capăt tuturor revendicărilor românilor.

Dar acest proces a fost decisiv pentru mersul spre unitatea politică a românilor. Deşi publicat în limba franceză, germană, engleză şi italiană, Memorandumul n-ar fi avut un ecou atât de puternic în opinia publică europeană, dacă nu i s-ar fi intenta procesul spectaculos de la Cluj.

În mod imprudent, guvernul maghiar a adus în faţa opiniei mondiale dezbaterea asupra situaţiei naţionalităţilor din Ungaria, dezvăluind realitatea asupririi, ca şi pretinsul regim liberal.

Excesele în politică au totdeauna consecinţe dramatice!

Declaraţiile lui Koloman-Tisza „de a nimici naţionalităţile” şi cele ale succesorului său la Parlamentul ungar, pe data de 1 şi 6 martie 1893, cerând măsuri excepţionale pentru a combate mişcarea naţionalităţilor, n-au avut aproape niciun ecou în presa europeană.

Cu prilejul procesului Memorandumului, conducătorii

politici ai românilor din Ungaria au dat dovadă de un admirabil simţ de organizare. În ajunul procesului, s-a făcut observată prezenţa neaşteptată la Cluj a trimişilor speciali ai marilor gazete europene, iar în dimineaţa de 7 mai, 20.000 de ţărani, în haine de sărbătoare, au intrat în oraş. Desigur o manifestaţie paşnică, dar nu mai puţin impresionantă prin uriaşa masă de cămăşi albe.

În Parlament, sfârşitul discursului pronunţat de Pazmandy Dénes, pe 24 noiembrie 1894, dovedea starea de spirit a deputaţilor unguri: „Trebuie să veghem continuu asupra securităţii Transilvaniei. În acest scop sunt necesare nu numai sporirea numărului jandarmilor, dar şi crearea poliţiei de stat (aplauze în extrema stângă…); astfel de măsuri excepţionale au fost luate în cazurile de la Poznan, Alsacia-Lorena, Irlanda şi în alte ţări încă.

Dacă guvernul procedează astfel, va zbuti să taie firele care leagă iredentismul cu străinătatea şi să îngrădească mişcarea naţionalităţilor. Dacă legile în vigoare nu oferă guvernului mijloace de intervenţie eficace, să prezinte noi proiecte de legi. Le vom vota cu plăcere (voci: chiar aşa)”.

Continuând, Pazmandy a comunicat deputaţilor impresiile sale după intrarea în contact cu acuzaţii: „Vorbesc atât de bine maghiara, încât ar putea fi membri corespondenţi ai academiei maghiare de ştiinţe. Dar, în faţa magistraţilor, declară că nu cunosc limba maghiară. Curtea a fost astfel obligată să martirizeze timp de trei săptămâni publicul, juraţii şi chiar pe ea însăşi. Reprezentanţii întregii prese au fost invitaţi la dezbateri şi s-a organizat o agenţie de presă. Deoarece nici armata, nici jandarmeria n-au vrut să-şi ofere concursul (căci iniţiativa trebuia să vină de la garnizoana oraşului), miile de români n-au găsit în calea lor decât o forţă poliţienească de 84 persoane, dintre care 20 fugiseră. Astfel românii au reuşit să ţină oraşul Cluj, timp de mai

multe ore, într-o veritabilă stare de asediu. Guvernul trebuie să procedeze cu o severitate nemiloasă, fără să ţină seama de reacţiile presei române sau de cele ale opiniei publice europene”.

Oraşul Cluj era înconjurat de sate româneşti formând o centură puternică. Aici îşi avea reşedinţa aristocraţia maghiară a Transilvaniei. Guvernul maghiar construise, în vecinătatea palatelor nobililor, o universitate al cărei scop era de a preda naţionalităţilor cultura maghiară.

Din dispreţ, autorităţile nu s-au interesat să cunoască opinia ţărănească faţă de Memorandum şi faţă de procesul intentat conducătorilor lor. De aceea n-au luat nicio dispoziţie poliţienească, convinşi fiind că agitaţia în jurul Memorandumului se limita doar la intelectuali.

Din punct de vedere politic, ţărănimea română atinsese un nivel înalt. Naţionalismul ei rezistase în mod excepţional la acţiunea maghiarizării şi începând cu 1780 ea participase la toate fazele luptei pentru recucerirea drepturilor uzurpate de nobilimea maghiară. Autorităţile ar fi trebuit să se aştepte să vadă venind ţăranii români la Cluj, ca să-şi afirme prin prezenţa lor solidaritatea cu acuzaţii.

În discursul său, deputatul Pazmandy a arătat, fără s-o vrea, că maghiarii n-aveau niciun contact cu masele ţărăneşti care constituiau totuşi, în Transilvania, majoritatea populaţiei. El a preconizat în mod cinic, ca singură soluţie împotriva agitaţiilor, intensificarea supravegherii şi oprimării poliţieneşti. Denunţând Camerei o apropiată şedinţă a Asociaţiei Transilvaniei pentru Cultură (Astra), Pazmandy a cerut ministrului de interne să „oprească fără mari discuţii pe cei ce aveau să vină şi să le intenteze un proces de înaltă trădare (aplauze în băncile extremei stângi). S-au făcut chete în Transilvania pentru ridicarea unui monument în memoria lui Avram Iancu. Ministrul trebuie să împiedice aşa ceva! Se importă din România mari cantităţi de calendare, care răspândesc

tendinţele cele mai periculoase. Oare, domnul ministru a ordonat confiscarea acestor imprimate? Şi pedepsirea celor ce le răspândesc?”

Cu prilejul procesului, presa maghiară a dat dovadă de aceleaşi sentimente de ură şi neînţelegere. Acuzaţii au fost condamnaţi la pedepse variind de la un an la cinci ani. Înainte de a citi sentinţa, doctorul Ioan Raţiu, preşedinte al Partidului Naţional Român din Transilvania, a citit în faţa Curţii de apel următoarea declaraţie:

„Onorabilă Curte! Domnilor Juraţi!

Memorandumul pentru a cărui publicare şi răspândire suntem traşi ca nişte răufăcători de rele înaintea acestei bare judecătoreşti nu cuprinde, precum v-aţi putut convinge, decât gravaminele (plângerile) poporului român, care ne-a trimis pe noi ca să cerem scutul Tronului pentru drepturile lui nesocotite şi călcate în picioare.

Ceea ce ne-a silit pe noi şi pe întreg poporul român să facem acest demers este faptul că atât legislaţiunea, cât şi guvernul ne-au adus la convingerea nestrămutată că, în faţa lor, pentru noi, vorbă de dreptate nu poate fi.

În zadar au fost toate promisiunile ce s-au dat în repetate rânduri pentru respectarea drepturilor noastre naţionale. În zadar am încercat toate formele şi mijloacele legale! În zadar ne-am plâns la toţi factorii competenţi ai statului.

Exclusivimul de rasă a declarat război de exterminare limbii şi naţionalităţii noastre.

Nu ne mai rămânea dar decât această singură cale a apelului la factorul suprem al statului şi la opiniunea publică a lumii civilizate.

Faţă cu acest act, care nu conţine decât curatul adevăr şi este icoana credincioasă a suferinţelor şi nedreptăţilor seculare ce le îndură poporul român din Transilvania şi Ungaria, trebuia ca guvernul ori să se dezvinovăţească, ori să se răzbune.

Dezvinovăţirea nu era cu putinţă, a ales calea răzbunării! Ne-a împiedicat să ajungem la Tron şi acum ne supune judecăţii acelora contra cărora ne-am plâns.

Ceea ce se discută aici, domnilor, este însăşi existenţa poporului român.

Existenţa unui popor nu se discută, se afirmă!

De aceea nu ne e în gând să venim înaintea domniilor voastre să dovedim că avem dreptul la existenţă. Într-o asemenea chestiune nu ne putem apăra în faţa dumneavoastră, nu putem decât să acuzăm în faţa lumii civilizate sistemul asupritor, care tinde să ne răpească ceea ce un popor are mai scump: legea şi limba.

De aceea nu mai suntem aici acuzaţi, suntem acuzatori.

Ca persoane nu avem ce căuta înaintea acestei Curţi cu juraţi, fiindcă noi am lucrat numai ca mandatari ai poporului român, şi un popor întreg nu se poate trage la bară judecătorească.

Plângerile poporului român nu pot fi judecate de un juriu exclusiv maghiar, care este şi judecător şi parte.

De aceea nu este de demnitatea poporului român de a se apăra în faţa juriului din Cluj! Într-adevăr, aceasta este o chestiune politică şi de stat, care rezultă dintr-un proces secular între naţiunea maghiară şi autohtona naţiune română. De judecată dar nu poate fi vorba! Ne puteţi osândi ca indivizi, nu ne puteţi judeca însă ca mandatari ai poporului.

De altfel, aţi înţeles şi dumneavoastră că nici nu poate fi vorba de drept, ci numai de forţă. Lucrul acesta nici nu aţi mai încercat să-l ascundeţi, căci aţi nesocotit până şi formele legale cele mai elementare, care se observă chiar pentru criminali înaintea Curţilor cu juraţi. Lumea va auzi cu uimire că s-au putut judeca nişte oameni de către o instanţă judecătorească fără ca să poată avea măcar apărător.

Aţi proclamat sus şi tare că forţa biruie dreptul şi nici

nu aţi mai căutat să mascaţi în faţa lumii, ceea ce nu mai e judecată, ci executare.

Să nu ne cereţi dar nouă să ne facemi complici în acest simulacru de proces, încercând să facem din partea noastră un simulacru de apărare. Au fost siliţi prin violenţă şi insulte apărătorii noştri să se depărteze. S-a agitat prin presă opinia publică maghiară, reprezentată prin juriul din Cluj, în contra noastră şi a întregului popor român.

Am fost violentaţi şi aici şi am fost terorizaţi totdeauna cum suntem terorizaţi în toate de când am denunţat lumii civilizate asupririle ce le îndurăm. Mai poate fi dar vorbă aici de judecată, de apărare în înţelesul juridic? Nu! Faceţi ce voiţi!

Nevinovaţi suntem, dar dumneavoastră sunteţi stăpâni pe individualitatea noastră fizică, nu însă şi pe conştiinţa noastră, care, în această cauză, este conştiinţa naţională a poporului român. Dacă nu sunteţi dumneavoastră competenţi să ne judecaţi, este însă un alt tribunal mai mare, mai luminat şi, desigur, mai nepărtinitor, care ne va judeca pe toţi: e tribunalul lumii civilizate, care vă va osândi odată mai mult şi mai aspru decât v-a osândit până acum.

Prin spiritul de intoleranţă, printr-un fanatism de rasă fără seamăn în Europa, osândindu-ne, veţi izbuti numai să dovediţi lumii că maghiarii sunt o notă discordantă în concertul civilizaţiunii.

Declar, prin urmare, în numele meu şi al tuturor colegilor mei acuzaţi, că, pentru cuvintele arătate, nu ne putem apăra”.

Procesul de la Cluj a slujit cauza românilor din Transilvania, deoarece graţie articolelor apărute în presa franceză, italiană, a Belgiei şi a Germaniei, opinia publică a luat cunoştinţă de politica de asuprire maghiară.

Printre personalităţile care au dezbătut în faţa opiniei publice problema românilor din Ungaria, vom cita pe Georges Clemenceau, bărbatul politic destinat să

rezolve această problemă în 1919. Vom însera mai jos articolul pe care Clemenceau l-a publicat la 12 mai 1894, în ziarul „La Justice”, al cărui director era.

„Lupta raselor.

Se judecă în acest moment la Cluj, capitala Transilvaniei, un proces de înaltă trădare care interesează în cel mai înalt grad supuşii împăratului Franz-Joseph şi pe toţi oamenii care doresc o mai bună repartiţie a dreptăţii între popoare.

Toată lumea ştie că Austria, potrivit situaţiei sale geografice, este pradă luptei naţionalităţilor. Peste tot nu sunt decât conflicte şi lupte. Gândiţi-vă ce chin pentru un monarh, ai cărui supuşi vorbesc şaptesprezece limbi! Când îţi arunci ochii peste o hartă colorată după neamurile locuitoare, cu intenţia de a atribui fiecăreia partea care-i revine, încurcătura creşte în prezenţa nenumăratelor enclave diseminate la întâmplare.

Ungaria, ca să n-o citǎm decât pe ea, este presărată de grupuri germanice, întâlneşti aici chiar nuclee de populaţie cehă, destul de însemnate. Nimeni n-a propus vreodată, după câte ştiu, să organizeze aceste enclave în state cu guverne separate.

Alta este situaţia românilor din Ungaria şi Transilvania, care, în număr de trei milioane şi jumătate, luptă de mult pentru a-şi obţine autonomia relativă la care au cu siguranţă dreptul. Istoria lor este demnă de tot interesul.

La 15 mai 1848, românii din Ungaria, din Transilvania şi din Bucovina, reuniţi într-o uriaşă adunare, în număr de peste 40.000, pe Câmpia Libertăţii de la Blaj, au adoptat în unanimitate o rezoluţie, revendicând: «o administraţie naţională autonomă, atât din punct de vedere politic, cât şi din punct de vedere ecleziastic» şi optând pentru o constituţie fondată pe principiul federaţiei. O constituţie asemănătoare a fost reclamată de populaţiile croate, sârbe şi slovace.

Maghiarii n-au sprijinit deloc revendicările atât de legitime ale neamurilor învecinate. Ei pretindeau să păstreze Transilvania în statul ungar şi să impună românilor asupririle pe care le sufereau ei înşişi, cu atâta nerăbdare, din partea germanilor. Ei au proclamat destituirea Casei de Austria şi, departe de a-şi solidariza cauza lor cu aceea a celorlalte naţionalităţi, au cerut, în termenii procimaţiei, ministrului Batthyányi: «supremaţia elementului ungar, aşa cum Ungaria l-a cucerit de o mie de ani cu arma în mână».

Adică o proclamare a suveranităţii forţei împotriva căreia ei înşişi se revoltau.

Se ştie că ostilitatea banului Croaţiei, Jelačić, a avut o contribuţie însemnată la înfrângerea lui Kossuth şi a lui Gőrgey.

După înfrângerea revoluţiei ungare, Franz-Joseph a trebuit să consfinţească autonomia Transilvaniei. Dar, după 1866, Pactul consacrând dualismul austro-ungar a încorporat Transilvania Ungariei şi a cedat hegemoniei ungare naţionalităţile nemaghiare.

Românii, reuniţi din nou la Blaj, au protestat împotriva acestui pact, făcut în afara voinţei lor. Totuşi, noul regim acorda importante satisfacţii sentimentului naţional al populaţiei româneşti. Trei legi fundamentale garantau:

13. Autonomia Bisericii române.
14. Învăţământul naţional în limba română.
15. Recunoaşterea limbii române, ca limbă oficială, pe acelaşi plan cu cea ungară.

Or, toate aceste prerogative sunt astăzi date uitării. Doar şcolile ungare sunt întreţinute din fondul statului. Şcolile româneşti sunt susţinute prin subscripţii particulare şi învăţământul trebuie să fie făcut în limba maghiară. Peste tot, în fine, justiţia este pronunţată în limba maghiară; legea este, aşadar, scandalos violată.

Şi asta nu-i totul. Prin dispoziţii uluitoare, introduse

în legea electorală, s-a ajuns în situaţia privării românilor de orice drept politic. Censul electoral este de zece ori mai ridicat pentru românii din Transilvania, decât în restul Ungariei. Circumscripţiile electorale au fost dispuse în aşa fel încât ţăranul român trebuie să piardă o zi întreagă pe drum pentru a-şi exersa dreptul său de cetăţean. Românii care, la un număr de 417 deputaţi cât însumează camera, ar avea, în mod proporţional, dreptul la un număr de 75, nu au niciunul. Libertatea presei este absolut iluzorie. Într-un singur an, au fost intentate 19 procese de presă „Tribunei", ziarul românesc din Sibiu. Trei din redactorii săi s-au trezit condamnaţi la opt ani închisoare. Trebuie să recunoaştem că tabloul este destul de sumbru.

În 1092, românii din Transilvania s-au întrunit în Conferinţă Naţională şi au ales douăzeci şi cinci dintre ei ca să redacteze un Memorandum conţinând doleanţele lor. Acest memorandum a fost tradus şi publicat în mai multe limbi. O delegaţie însărcinată să-l prezinte împăratului s-a trezit cu uşa Palatului închisă, sub presiunea ministrului ungar. Aceşti 25 de delegaţi, autori ai Memorandumului, se află astăzi aduşi în faţa unui tribunal maghiar pentru crimă de înaltă trădare. Se invocă faptul că anumite expresii ale Memorandumului implică un gând ascuns de secesiune. Procesul este într-adevăr o ruşine pentru libera naţiune ungară. Raţiu şi prietenii săi pot fi condamnaţi. Opinia europeană i-a achitat dinainte.

Ce beneficiu poate aştepta statul ungar de la o atât de nedreaptă persecuţie? Cu ce sentimente se vor întoarce acasă cei 15.000 de ţărani români, veniţi la Cluj din toate colţurile ţării ca să-i aclame pe acuzaţi? Cum le poţi împiedica nevoia de a sta cu privirea îndreptată spre Bucureşti?

Ungurii s-ar umple de glorie dacă ar renunţa să impună unui neam care şi-a afirmat, timp de secole, cu atâta putere, vitalitatea, o asuprire din pricina căreia, ei înşişi au suferit atât de îndelung.

Ascultaţi deviza românească: «Sunt secole de când suntem îndepărtaţi de Roma, maica nemuritoare a gintei noastre. Am rezistat vreme de şaptesprezece secole. Cu toate hoardele de goţi, gepizi, avari, huni, tătari, turci şi a atâtor barbari care ne-au năpădit ţara, noi am ştiut să ne păstrăm limba dulce şi sonoră a strămoşilor noştri. Iar astăzi când, în ciuda tuturor dezastrelor durerosului nostru trecut, vedem mijind libertatea, nobila şi liberala naţiune maghiară vrea să ne lege din nou lanţuri la picioare, încercând ca pe viitor să ne extermine ca naţiune.»

Nu există decât un răspuns care să convină acestei acuzaţii directe, fondat pe fapte de netăgăduit. Maghiarii, siguri pe libertatea lor, trebuie să recunoască şi celorlalte neamuri acelaşi drept la viaţă pe care ei l-au revendicat cu atâta tărie pentru ei înşişi, şi l-au apărat atât de vajnic împotriva Austriei.

Românii au dreptul de partea lor. Este doar un mic cuvânt, dar maghiarii au ştiut să facă din el un lucru important. Fie ca propria lor istorie să le fie de învăţătură.

Independenţa naţionalităţii maghiare va fi mai bine garantată de pacea faţă de neamurile învecinate, decât de împilarea violentă cu consecinţa ei inevitabilă: războiul, totdeauna primejdios. Libertatea pentru românii din Transilvania este de dorit în interesul Ungariei însăşi”.

G. Clemenceau

În declaraţia citită în faţa juraţilor, doctorul Raţiu a făcut cunoscut că delegaţia română nu fusese primită de împărat. Românii au trimis apoi plicul sigilat, conţinând textul Memorandumului, generalului Baron Beck, şeful cabinetului imperial, cu rugămintea de a fi trimis mai sus. Nesocotind doleanţele celor 3 milioane şi jumătate de cetăţeni ai Ungarei, Franz-Jeseph a înaintat documentul ministrului de interne, iar acesta neavând nici cea mai mică curiozitate, l-a înmânat la rândul său directorului general al Arhivelor de stat. În 1919, după ocuparea Budapestei de către trupele romane, plicul a fost găsit

intact în arhivele ungare.

Deşi fusese trimis tuturor oamenilor politici şi presei europene, Memorandumul n-ar fi declanşat, cu siguranţă, o asemenea avalanşă de proteste, dacă procesul de la Cluj n-ar fi avut loc. Revoluţia lui Kossuth de la 1848 crease în Europa o atmosferă de simpatie reală pentru Ungaria. Dar cele două procese împotriva broşurii „Replica" şi a Memorandumului au anulat capitalul moral câştigat de Kossuth. Europa descoperea astfel trista realitate a situaţiei românilor din Transilvania.

Eminentul ziarist englez Wickham Steed şi profesorul R.W. Seton-Watson (Scotus Viator) au demonstrat situaţia reală a naţionalităţilor în cadrul monarhiei Habsburgilor. Steed descria astfel primul său contact cu problemele românilor din Ungaria: „În 1894, dacă nu mă înşel, dl. Emile Picot a ţinut la Sorbona o emoţionantă conferinţă asupra românilor din Transilvania. Denunţând asuprirea maghiară, el descria suferinţele lor şi vorbea despre credinţa lor neştirbită într-un viitor mai bun. Rumoarea din rândul auditorilor, printre care se aflau mulţi români din Paris şi destui din Transilvania, m-a dus cu gândul încă o dată la forţele mocnind într-o Europă ce părea atunci foarte solid aşezată pentru ca aspiraţiile popoarelor asuprite s-o poată zgudui.

În timpul dezbaterilor din procesul de la Cluj, profesorii şi studenţii Universităţii din Paris au organizat o reuniune pe data de 11 mai 1894, la Sorbona, aprobată de Universitate şi prezidată de profesorul de istorie Ernest Lavisse, director la „Revue de Paris" şi membru al Academiei Franceze. În discursul său, străbătut de o profundă simpatie pentru români, profesorul Lavisse, care afirmase cu autoritatea sa de istoric continuitatea românilor în Dacia, a susţinut justele revendicări ale românilor din Austro-Ungaria.

Emile Picot, profesor de limba română la şcoala de limbi orientale vii şi membru al Academiei Franceze, a

ţinut o conferinţă punând în lumină existenţa poporului român în străvechea Dacie.

Toţi cei care au citit ziarele engleze, italiene şi germane, apărute în timpul procesului, şi-au putut da seama de răul cauzat Ungariei prin politica sa intolerantă, pregătind în mod inconştient dislocarea Imperiului habsburgic.

În 1883, românii din Ungaria publicaseră, la editura librăriei Danton din Paris, un Memoriu, cu intenţia de a lămuri opinia publică occidentală asupra falsului regim constituţional maghiar, asupra aspiraţiilor politice şi naţionale ale românilor şi asupra nedreptăţilor pe care aceştia le îndurau. Această primă denunţare a politicii maghiare împotriva naţionalităţilor n-a trezit un prea mare interes în opinia publică. Abia în 1890, lordul Fitzmaurice (fost subsecretar de stat la Foreign Office) a expus într-o serie de articole publicate de „Pall-Mall Gazette" din Londra situaţia politică din Europa centrală, afirmând că guvernele Austro-Ungariei impuneau naţionalităţilor slave şi latine ale imperiului o politică agresivă. Articolele Lordului Fitzmaurice aveau o importanţă cu atât mai mare, cu cât acesta fusese subsecretar de stat la afacerile externe în cabinetul Gladstone (1882 – 1885) şi avea să fie ministru în cabinetele Campbell-Banermann şi Asquith, în ajunul primului război mondial. Bun cunoscător al problemelor europene, el atrăgea pentru prima oară atenţia asupra pericolului pentru pace legat de problema Transilvaniei. Iată câteva fragmente: „Ungurii, mai ales, folosesc o politică violentă şi oarbă faţă de naţionalităţile supuse Coroanei ungare şi îndeosebi împotriva românilor. Această politică imprudentă, şi în consecinţă fatală, a mers atât de departe încât nu şovăi să afirm, la nevoie pot chiar s-o dovedesc, că dacă există astăzi pericole pentru Tripla Alianţă şi pentru pacea europeană, ele se află în Transilvania, unde atitudinea provocatoare a minorităţii maghiare împotriva românilor poate declanşa de pe o zi pe

alta tulburări sângeroase cu rezultate incalculabile… Atâta vreme cât ungurii vor practica o politică violentă şi brutală împotriva românilor din Transilvania, nu poate fi vorba despre un ataşament sincer, cu asentimentul poporului, al României, faţă de Tripla Alianţă… Politica ungurilor a făcut din Transilvania un călcâi al lui Achile care poate ameninţa în aceeaşi măsură existenţa monarhiei habsburgice, cât şi pe cea a Triplei Alianţe şi a păcii europene".

Analiza fostului subsecretar de stat la Foreign Office avea să se dovedească exactă. De altfel, guvernele engleze urmăreau cu atenţie starea neliniştitoare a naţionalităţilor din Austro-Ungaria.

La sugestia istoricului şi omului de stat James Bryce, Gladstone, pentru a patra oară şef al guvernului, l-a însărcinat, în 1893, pe Fitzgerald (ziarist devenit celebru în calitate de corespondent al ziarului „Daily News" în timpul războiului din 1877 – 1878), să facă o anchetă discretă în Transilvania. Aşa se face că, în ciuda măsurilor luate de guvernele maghiare pentru a împiedica cunoaşterea problemei naţionalităţilor de către opinia publică europeană, excesele politicii maghiare au fost cunoscute de oamenii de stat din Anglia, Franţa şi Italia. Totuşi, până la procesul Memorandumului, informaţiile culese nu depăşiseră cercul, în fond restrâns, al oamenilor politici.

Guvernul ungar se afla brusc în faţa unei veritabile mobilizări a opiniei publice europene, profund ataşată ideii de libertate. O bună parte, chiar, din ziarele austriece şi germane a protestat împotriva procesului de la Cluj, susţinând dreptul românilor; enumerăm printre altele: „Rheich-spost" din Viena, „Neue Preussische Zeitung" şi „Kreuz-Zeitung" din Berlin. Opinia publică germană presimţea pericolul ce pândea Tripla Alianţă prin politica asupririi naţionalităţilor.

Sub titlul „Un proces de naţionalitate în Ungaria", „Neue Preussische Zeitung" scria la 6 mai 1894:

„Mulţumită acestei politici ascunse şi mute a ungurilor, în ceea ce priveşte problemele naţionalităţilor, nu sunt decât câteva ziare germane care ştiu că pe 7 mai se va dezbate la Cluj, în Transilvania, un proces politic unic în felul său. Este vorba, în realitate, de un proces îndreptat împotriva unei întregi naţiuni, şi anume, din pricina unui act de loialitate faţă de împăratul Franz-Joseph". După ce descrie peripeţiile Memorandului, ziarul german vorbeşte despre revolta maghiarilor împotriva demersurilor făcute de români către Viena şi despre diferitele lor feluri de a se răzbuna împotriva acestora.

Apoi continuă astfel: „Această revoltă patriotică (a maghiarilor) se manifestă de asemenea prin numeroase procese de presă împotriva românilor, ale căror condamnări extrem de severe alimentează răscoala poporului român, care devine din zi în zi mai de temut.

Într-adevăr, tendinţa guvernului maghiar de a distruge Partidul Naţional Român prin forţa brutală s-a demascat clar în momentul când cele două cotidiene cele mai răspândite, „Tribuna" şi „Foaia poporului", au fost date în judecată şi condamnate de două ori la rând. În ultima vreme, aproximativ o sută de români au fost aduşi în faţa justiţiei sub *diverse pretexte politice.* Şi toate aceste procese vor fi dezbătute în faţa unei Curţi cu juri ai cărei juraţi sunt, toţi, de naţionalitate maghiară.

Este greu de închipuit amărăciunea ce a pus stăpânire pe poporul român în urma atâtor persecuţii.

Şi ca o încoronare a tot ceea ce s-a întâmplat, guvernul ungar trimite acum pe toţi membrii Comitetului Executiv al Partidului Naţional în faţa juraţilor maghiari, în scopul de a răspunde înaintea acestora pentru opoziţia pe care poporul român o face împotriva politicii de maghiarizare. De altfel, cum nu mai e un secret pentru nimeni că întreaga naţiune română din Ungaria nu are decât un singur şi unic partid politic, Partidul Naţional Român, este evident că acest act de brutalitate este

îndreptat împotriva celor trei milioane de români din Transilvania şi din Ungaria.

De altminteri, nu este vorba aici de un proces juridic care ar putea fi motivat de vreo lege concretă. Guvernul ungar, de conivenţă cu toate partidele maghiare, vrea mai degrabă să anihileze rezistenţa română împotriva politicii de maghiarizare şi pretenţia românilor de a vedea restabilită autonomia Transilvaniei. Nu este, firește, aceasta decât o pură utopie. Toţi cei ce cunosc starea de lucruri din această ţară vor recunoaşte că acest proces nu va putea avea decât un singur rezultat, acela de a alimenta ura împotriva a tot ceea ce este maghiar şi de a pune în pericol existenţa însăşi a Imperiului, căci toată lumea ştie astăzi că, din pricina politicii lor brutale de maghiarizare, ungurii sunt astăzi poporul cel mai urât din Europa orientală. În Ungaria, românii, sârbii, slovacii şi croaţii, toţi sunt pătrunşi de o ură profundă şi tradiţională împotriva asupritorilor maghiari. În România liberă, maghiarii sunt urâţi, precum şi peste tot în jur şi nici printre popoarele slave nu se bucură de alte sentimente. Unde vor oare să se ajungă?”

Se poate afirma că presa franceză a condamnat în unanimitate politica de oprimare a naţionalităţilor, şi în special pe cea împotriva românilor, practicată sub forma acţiunii de maghiarizare.

Ziarul „Le Figaro” din 9 mai 1894 publică acest articol, din care reiese dezamăgirea opiniei publice franceze, care descoperă trista realitate a pretinsei lupte pentru libertate, condusă de Kossuth, în realitate fiind vorba de o luptă pentru dominaţie a maghiarilor.

„Rar poţi vedea un popor care a luptat ani îndelungaţi pentru a-şi obţine independenţa şi libertăţile ce i se păreau necesare dezvoltării proprii, subjugând la rândul său pe cei ce sunt mai slabi decât el! Cu toate acestea, la un spectacol de acest gen asistăm în acest moment în Ungaria, şi înţelegem emoţia pe care o trezeşte,

în Europa orientală, procesul ce se desfăşoară începând cu ziua de ieri la Klausenburg (Cluj).

Există în Ungaria şi în Transilvania trei milioane şi jumătate de români. Aceşti români, în ciuda faptului că sunt supuşi foarte leali ai împăratului-rege al Ungariei, duc o viaţă naţională foarte intensă: ţin la naţionalitatea lor, la religia lor, la limba lor.

Guvernul ungar le refuză totul, chiar şi o reprezentare în Cameră şi aceasta, mulţumită unor procedee nemaiîntâlnite: au fost mutate înadins circumscripţiile electorale, obligând populaţia să meargă mii de leghe ca să poată vota.

Cu toate că legea recunoaşte că limba română trebuie să fie limba oficială în districtele locuite de ei, sunt trimişi aici funcţionari necunoscând o iotă românească iar dreptatea este făcută de magistraţi care nu înţeleg nimic din ceea ce spun reclamanţii.

În şcoli maghiarizarea se face într-un ritm rapid, iar autonomia Bisericii române, recunoscută de legea din 1868, numai este astăzi decât o chestiune formală, şi încă nici atât".

Referindu-se la procesul Memorandumului", Le Figaro „încheie: „Guvernul din Budapesta se străduieşte să menţină ordinea; este posibil, este sigur; dar el îşi face singur un mare rău, deoarece arată Europei întregi că liberalismul de care face atât de mare caz, în relaţiile sale cu Austria, nu mai are nicio importanţă când este vorba de naţiunile oprimate de elementul maghiar. Toată lumea cunoaşte în Ungaria simpatia pe care Franţa o nutreşte pentru patria ungară, şi trebuie să nădăjduim că se va înţelege la Pesta că nu trebuie, prin procese de acest gen, să dispară această simpatie! Orice om care iubeşte libertatea se roagă pentru achitarea doctorului Raţiu şi a celor douăzeci şi trei de complici".

Principalii redactori ai ziarului „Le Figaro", în această epocă, erau Cornély, Chincolle, Calmette, Anatole

France, Emile Berr, Gaston Deschamps, spirite echilibrate, care examinau cu mare atenţie o problemă înainte de a emite o judecată. Dar ei îşi făcuseră o falsă părere despre temperamentul politic al nobilimii maghiare, care reprezenta efectiv clasa conducătoare. Ungurii au ţinut atât de puţin seama de avertismentele venite din Occident, încât, în loc să diminueze violenţa, au amplificat-o.

Ziarul „Le Temps", care a reprezentat până în 1940 linia politicii externe a Franţei, evita în coloanele sale spiritul partizan. Fiecare rubrică era ţinută de un scriitor renumit. Problemele erau studiate atât de minuţios încât ziarul era considerat ca un fel de „Revue des deux Mondes cotidiennes".

Articolul său din 10 mai 1894, intitulat „Românii din Ungaria", redactat cu o obiectivitate perfectă, demonstra eroarea esenţială a guvernului maghiar de a dezbate în faţa opiniei publice europene problema românilor din monarhia austro-ungară.

„Comitetul Naţional Român, în totalitate (25 de persoane), a fost adus în judecată în faţa juriului de la Klausenburg (Cluj). Această jurisdicţie eminamente populară şi liberală ar fi fost în măsură să liniştească asupra sorţii inculpaţilor, dacă, din nefericire, autorităţile nu s-ar fi străduit, se pare, să falsifice procedurile judecătoreşti şi să diminueze garanţiile pe care legea le acordă acuzaţilor. Este suficient să parcurgem declaraţiile miniştrilor unguri ca răspuns la interpelările ce le-au fost adresate în Cameră, pentru a ne da seama de pasiunea cu care şovinismul tratează această chestiune.

Este de presupus că şovinismul român, la rândul său, nu va întârzia nici el şi că întâlnirea dintre aceste sentimente contrare, dar egale, ar putea da naştere la o tensiune destul de serioasă a raporturilor Ungariei, nu numai cu cele trei milioane de supuşi români, dar chiar cu cele cinci milioane de români din Regatul Român şi guvernul lor".

Ziarul „Le Temps „făcea aluzie la răspunsul dat de primul ministru Weckerle la o întrebare referitoare la pericolul pe care Memorandumul l-ar reprezenta pentru siguranţa publică, din pricina depeşelor ofensatoare pentru naţiunea maghiară expediate de ziarele străine. Iată răspunsul lui Weckerle: „Depeşele care ar putea ofensa demnitatea maghiarilor vor fi suprimate şi se va avea grijă ca presa străină să fie informată conform adevărului şi să fie totodată prevenită de caracterul tendenţios al dărilor de seamă ale anumitor agitatori”.

Ziarul „Journal des débats” a ripostat împotriva acestei tentative a lui Weckerle de a instrui presa europeană „conform adevărului”, evident cel unguresc! „Subliniem acest pasaj din discursul domnului Weckerle pentru a evidenţia cât de incorect este procedeul guvernului ungar. De altfel, am fost informaţi, dintr-o sursă demnă de încredere, că autorităţile maghiare suprimaseră pur şi simplu depeşele ce nu le conveneau”.

Această încercare, pe cât de imprudentă, pe atât de inoperantă, de a extinde Cenzura maghiară la întreaga presă europeană, a avut ca rezultat de a face cunoscută Europei imaginea reală şi completă a politicii guvernului maghiar cu privire la naţionalităţi. De altfel, cenzura aplicată telegramelor, expediate de corespondenţii ziarelor străine, n-a slujit la nimic.

„Le XIX-e siècle”, al cărui director era Yves Guyot, fostul ministru al lucrărilor publice, îl însărcinase pe G. Garreau, unul din principalii redactori, să facă o anchetă în Transilvania, înainte de a începe procesul Memorandumului. La înapoierea sa la Paris, acesta din urmă a tipărit un articol intitulat: „Românii din Transilvania”. El a reprodus aici textul Memorandumului şi a descris violenţele pe care delegaţia română le-a avut de suferit din partea autorităţilor maghiare, la înapoierea din vizita făcută împăratului. „În aceste plângeri şi doleanţe pe care le expunea Memorandumul, guvernul de la Budapesta

a binevoit să vadă un act inadmisibil de rebeliune împotriva legilor ţării. Verdictul ce va fi dat curând la Klausenburg (Cluj) nu poate avea decât un singur efect, aceia de a demonstra românilor că singura cale deschisă de aici înainte pentru ei, spre a obţine satisfacţie, este calea revoluţionară. Mare imprudenţă, pentru un guvern ale cărui nedreptăţi îi îndeamnă pe cei interesaţi să ajungă la astfel de concluzii!”…

Întreaga presă europeană a luat apărarea cauzei juste a românilor. Celebrul arheolog şi profesor Angelo de Gubernatis scria din Roma, la 22 iunie: „Ungurii n-au meditat, cu siguranţă, îndeajuns asupra istoriei. N-au ţinut deloc seama de posibilitatea unor redeşteptări [naţionale]. Ei au intrat în Europa ca un popor războinic, de cuceritori, şi au izbutit, timp de secole de mizerie şi de sărăcie, să supună ţăranii care-şi lucrau pământurile. Dar Dumnezeu nu îngăduie ca popoarele să fie sclave pe vecie, în timp ce stăpânitorul se istoveşte-n corupţie. Dumnezeu îngăduie trezirea foştilor sclavi. El le insuflă sufletul său şi le dă o nouă conştiinţă asupra drepturilor lor. Ungurii reclamă pentru ei înşişi toate libertăţile, iar doleanţele lor sunt demne de toată simpatia, de tot respectul nostru, dar în acelaşi timp ei cer privilegii incredibile. Vor să fie stăpâni absoluţi peste români, iar aceştia să rămână valeţii lor. Aşa ceva nu este cu putinţă, nu mai este admisibil. Ceea ce Casa de Habsburg a făcut pentru Ungaria, nobilimea ungară trebuie să aibă curajul s-o facă pentru românii din Transilvania: să le acorde toate beneficiile libertăţii pe care au binemeritat-o ei înşişi, dar faţă de care ar deveni nedemni, dacă nu vor şti s-o respecte faţă de un popor care este o minoritate a sa.

Cred că românii sunt adevăraţii supravieţuitori ai vechii Dacii. Roma i-a adoptat şi i-a civilizat pe locurile unde romanii i-au găsit, unde au rămas, şi dacii au dat lumii doi dintre cei mai buni împăraţi romani: Aurelian şi Probus. Erau amândoi români din Transilvania. Prin ei

românii şi-au câştigat cu adevărat dreptul de cetate în lumea civilizată. Istoria ungară are ea însăşi amintiri glorioase... Nu trebuie ca ungurii să-i dispreţuiască prea mult pe vechii stăpânitori ai pământului; nu mai poţi, la sfârşitul secolului nostru, să terorizezi popoare întregi. Justiţia internaţională n-are alt tribunal decât opinia publică. Dar această opinie este nemiloasă cu tiranii şi îi condamnă la dispreţ şi izolare, iar izolarea înseamnă moarte".

Marele poet Giosuè Carducci a trimis condamnaţilor la proces acest mesaj: „Românilor de dincoace şi de dincolo de Carpaţi, din preajma Columnei lui Traian, un salut pentru credinţa lor în viaţa nemuritoare a rasei noastre!"...

Solidaritatea elitei intelectuale italiene, după sentinţă, constituie un indiciu clar asupra gravei erori comise de guvernul Ungariei.

Luigi Palma, profesor de drept constituţional al Universităţii din Roma, istoricul Cesare Cantù, profesorul B.E. Marinelli din Roma, Eduardo Calenda, Roberto Fava, toţi şi-au arătat simpatia şi solidaritatea faţă de românii din Transilvania, în lupta lor pentru emancipare.

La Camera deputaţilor, interpelarea deputatului Imbriani îl punea pe primul ministru Crispi într-o situaţie delicată, căci el raliase Italia la Puterile Centrale, pentru a forma Tripla Alianţă.

Iată câteva fragmente dintr-un articol apărut în ziarul: „Îl diritto di Roma", reprezentative pentru atmosfera opiniei publice italiene, în urma procesului Memorandumului. Ziarul, după ce condamna procedeele guvernului maghiar, califica acest proces ca una dintre cele mai grave erori politice, similare cu atâtea altele comise pe vremuri de către Austria faţă de Lombardia şi Veneţia. În concluzie, ziarul scria: „Atitudinea Ungariei faţă de români o poate face să-şi piardă o parte din stima opiniei publice europene. Astfel, condamnarea

reprezentanţilor românilor din Transilvania, în frunte cu doctorul Raţiu – învinuiţi că au redactat Memorandumul în favoarea naţiunii lor – va lăsa în lumea civilizată o impresie de dezgust. Este o injustiţie comisă de tribunalul maghiar, mai ales când componenţa acestui tribunal n-a prezentat nicio garanţie legală pentru acuzaţi, care, în treacăt fie spus, fac parte dintre individualităţile cele mai respectate ale poporului. Maghiarii, care sunt îndreptăţiţi să ţină la prietenia cu Italia, n-ar trebui să uite că românii sunt latini (ca şi italienii) şi că aceştia, printr-o lege naturală de familie, le datorează afecţiune. În consecinţă, un principiu de bună şi înţeleaptă politică le impune ungurilor să guverneze într-un spirit de libertate şi de respect pentru autonomia locală a românilor, ca supuşi ai statului ungar".

Ura în politică alimentează erorile fatale ale unui stat.

Propaganda română n-ar fi izbutit să determine tensiunea şi sprijinul opiniei publice europene, chiar dacă fusese foarte bine organizată. Din fericire această opinie aflase despre teribila realitate a asupririi maghiare şi de farsa constituţiei liberale a Ungariei.

„Este un întreg popor care apare în calitate de acuzat. Acest proces nu este, în realitate, decât un episod aproape epic al unei mari lupte între naţionalităţi. Europa întreagă a răsunat de freamătul de durere al lui Kossuth şi al prietenilor săi, apărători ai drepturilor poporului ungar. Or, acest popor ungar, şi Kossuth şi prietenii săi politici, n-au încetat niciodată să fie asupritorii cei mai sălbatici ai naţionalităţilor asupra cărora şi-au întins mâna. Este o monstruozitate existenţa acestui regat ungar, tiranizând milioane de slavi şi de români cu o ferocitate demnă de despotismul turcesc". („La libre parole", din 9 mai 1894.)

Pe data de 2 iunie (a aceluiaşi an), James Darmesteter trimitea românilor, după condamnarea lor, următorul mesaj: „Ungaria a uitat, oare, atât de repede că a luptat cu arma pentru drepturile omului şi ale

cetăţeanului şi de martiriul său din 1849? Să fi uitat ea că un popor care a suferit atâta pentru drepturile sale este dator mai mult ca oricare altul să respecte drepturile celuilalt? Să fie, oare, o lege că în asupritul de ieri zace asupritorul de mâine? Când oare popoarele creştine îşi vor reaminti, toate, cuvântul Domnului: «Nu asupri străinul care locuieşte pe pământul tău, căci îţi vei reaminti, Israel, că ai fost asuprit şi tu în Egipt.»".

Reacţia presei europene faţă de intoleranţa maghiarilor a făcut cel mai mare serviciu românilor, deschizând calea sentinţei de la Trianon.

Marele polemist Henri Rochefort, într-un articol publicat în „L'Intransigeant" din 13 mai 1894, expune revolta spiritului liberal al Europei şi înfierează politica guvernelor maghiare faţă de români.

„Procesul care se judecă acum la Curtea cu juri din Klausenburg (Cluj) şi în care sunt implicaţi 25 de membri ai Partidului Naţional Român, depăşeşte într-adevăr toate frontierele imaginabile ale nedreptăţii. Crima acuzaţilor este aceasta: asupriţi, persecutaţi şi trataţi ca animalele sălbatice de către maghiari, românii din Transilvania au trimis o delegaţie către împăratul Austriei, suveranul lor, pentru a le exprima doleanţele. Şi iată, faptul de a fi trecut peste justiţia ungară, este, se pare, pasibil de cea mai grea pedeapsă. Orgoliul maghiar nu acceptă ca românii, exploataţi şi torturaţi de nemiloşii lor stăpâni, să se ducă să ceară ajutorul Şefului suprem al imperiului. Există probabil în această interdicţie feroce teama dezvăluirilor pe care victimele nu vor întârzia să le publice împotriva torţionarilor lor. Aceştia nu doresc ca cei mai puţin civilizaţi să vadă clar în conduita lor nemiloasă... Viaţa românilor din Transilvania, care gem acum sub jugul ungurilor, este ca „snopeala-n bătăi" ridicată la gradul de instituţie. Agenţiile telegrafiază că acuzaţii Lucaciu şi Albini, aclamaţi la intrarea în tribunal de către mii de români ieşiţi să-i întâmpine, au fost loviţi fără ruşine de

către unguri, la sfârşitul audierii. Acest fel de a înţelege respectul datorat prizonierilor puşi în imposibilitatea de a se apăra este prea de tot maghiar. Şi asemenea atentate au loc chiar a doua zi după manifestaţiile entuziaste, prilejuite de funeraliile marelui eliberator Kossuth! Iar noi, care altă dată ne-am rugat atât de mult pentru libertatea Ungariei! S-o spunem pe şleau, acum c-au obţinut-o, ei o folosesc într-un mod cu totul ciudat. Cum pot fi posibile asemenea infamii? Cum se face că marile puteri europene nu s-au întrunit încă într-un mare tribunal de arbitraj, chemat să împiedice asuprirea unor popoare de către altele? S-ar putea spune, iată, că n-am făcut niciun pas înainte de la vârsta cavernelor”.

Primul ministru Weckerle se putea felicita de succesul obţinut! Am rezumat la maximum citatele din voluminosul dosar cu tăieturi din ziarele epocii, suficiente totuşi pentru a descrie regimul de teroare şi de maghiarizare cu orice preţ a naţionalităţilor.

Marele istoric Ernest Lavisse a tras concluzia acestui absurd proces în mesajul său pe care l-a trimis, la 30 mai 1894, condamnaţilor:

„Românilor, acelora care, pentru faptul că au revendicat în mod legal drepturile naţiunii române, au fost acuzaţi şi condamnaţi pe nedrept, le trimit omagiul admiraţiei mele respectuoase, al simpatiei mele profunde şi al dorinţei mele arzătoare pentru a-şi lua revanşa asupra justiţiei şi a drepturilor atât de brutal ofensate, în persoana lor. Această revanşă sper că va fi luată curând, ştiu că este inevitabilă! Trăiască România!”

Un sfert de secol mai târziu revanşa va fi luată!

Trebuie să recunoaştem că guvernele ungare n-au fost deloc intimidate de furtuna protestelor iscate de proces şi de sentinţa din 4 mai 1894. Dimpotrivă, au continuat cu şi mai multă energie politica lor de maghiarizare. Neîndoios, această energie ar fi putut fi utilizată pentru binele Ungariei, susţinând o cauză justă.

Dar temperamentul pătimaş al maghiarilor îi împiedica să vadă realităţile aşa cum erau.

Un an mai târziu, în noiembrie 1895, au avut loc dezbaterile procesului „Stindardelor din Agram”[5], care s-a sfârşit prin condamnarea a patruzeci şi opt de studenţi croaţi la pedepse de la doi până la patru ani de închisoare. Procesul nu era de natură să contribuie la ameliorarea relaţiilor dintre croaţi şi maghiari.

Cu prilejul dezbaterilor din Camera maghiară, la 23 iulie 1904, deputatul Konyathy Béla, vorbind despre raporturile existente între Croaţia şi Ungaria, a făcut trista constatare a urii profunde a croaţilor faţă de unguri. Intelectualitatea năzuia să realizeze o mare Croaţie, ceea ce nu putea fi nici acceptat, nici tolerat, căci aceasta voia să însemne o demonstraţie împotriva unităţii ţării aparţinând Coroanei maghiare.

Deputatul Konyathy a reamintit cuvintele deputatului croat Kovačević, conform cărora generaţia actuală era total pierdută pentru cauza maghiară. Dar pentru Tisza, Apponyi, Kossuth, Weckerle nu exista în Ungaria o problemă a naţionalităţilor. În toate declaraţiile lor, ei nu vorbeau decât despre „Statul Naţional Unitar Maghiar” ca despre o realitate evidentă. Erau intoxicaţi de o adevărată iluzie.

În niciun moment, aceşti oameni politici n-au examinat cu seriozitate aspectele proceselor de la Cluj şi de la Agram şi nici repercusiunile pe care acestea le puteau avea asupra opiniei publice din România şi Serbia. Fără orgoliul lor, ar fi putut înţelege solidaritatea românilor liberi cu cei din Ungaria, şi pe cea a sârbilor cu croaţii şi sârbii din Serbia.

Studiind documentele referitoare la atmosfera creată în Europa de procesele intentate broşurii „Replica „şi „Memorandumului”, suntem uimiţi de rolul jucat, în acel moment, de studenţii români de la Paris, Roma, Viena,

5 Zagreb (n.tr.)

Berlin, Oxford sau Bruxelles.

În 1891, s-a fondat în Bucureşti „Liga culturală”, având ca scop strângerea legăturilor între românii de pretutindeni. Organizaţii ale acestei Ligi au fost create dincolo de graniţele României, în toate centrele universitare ale Europei, unde existau studenţi români. Ei au fost creatorii climatului favorabil al cauzei românilor. Elanul lor tineresc a trezit în cele din urmă simpatii şi a determinat atitudini preţioase pentru cauza românilor. Idealismul lor militant a strâns laolaltă personalităţile proeminente ale ştiinţei şi politicii.

Un rezultat al acestui elan studenţesc a fost crearea la Oxford a unui miting prezidat de celebru! filolog şi romanist N.R. Morphile. El era înconjurat de cei mai iluştri profesori ai acestui vechi şi prestigios centru universitar: Spooner, Dr. N. Bridges (în acel moment şeful şcolii pozitiviste engleze), Carlyle şi Ball. O mare manifestaţie de simpatie în favoarea românilor din Ungaria, de la Oxford, constituia o victorie a propagandei naţionale. E de ajuns să extragem câteva fragmente din discursul profesorului Morphile: „Am vizitat în trei rânduri România şi frumoasa regiune a Transilvaniei şi am cunoscut de aproape acest interesant popor. E foarte ciudat să descoperi un popor de origine nobilă, vorbind o limbă derivată din latină, care, în ciuda tuturor persecuţiilor la care a fost expus, se dezvoltă totuşi cu atâta vigoare, atât de departe în estul Europei”.

Profesorul Morphile şi-a încheiat discursul făcând apel la simpatia compatrioţilor săi pentru cauza justă a unei naţiuni harnice, energice şi pline de viaţă, care nu cerea nimic altceva decât să fie un element de cultură în sânul marii familii europene.

Răspunzând scrisorii de mulţumire a doctorului I. Raţiu şi numeroaselor telegrame primite, profesorul Morphile declară: „Toate aceste manifestări dovedesc cât de puternic este spiritul naţional în sufletul poporului român. Admirăm devotamentul dumneavoastră pentru

viaţa naţională. Vă dorim curaj şi mult succes, şi fiţi convinşi că simpatiile personalităţilor noastre cele mai luminate nu vă vor lipsi. Dovadă, moţiunea propusă de doctorul Bridges, sprijinită de venerabilul Spooner, care, în toiul celor mai vii aplauze, şi-a exprimat credinţa că poporul român din Transilvania îşi va obţine autonomia şi a regretat că ungurii, care, acum patruzeci şi şase de ani, au trezit prin suferinţele lor simpatia Marii Britanii, tratează astăzi într-o manieră atât de inumană celelalte naţionalităţi".

O tânără profesoară din Franţa, domnişoara Delhomme (a fost mai târziu directoarea şcolii de fete din Mans), care studia la Oxford, a rostit cu prilejul acestui miting o conferinţă foarte documentată asupra românilor din Transilvania. Dar ea nu s-a mulţumit cu atât; simpatia ei pentru români s-a transformat într-un veritabil apostolat. După mitingul de la Oxford, s-a dus la Londra, a bătut la uşile redacţiilor marilor ziare, încercând să trezească interesul pentru suferinţele poporului român. A vizitat şi oameni politici, pe deputaţii cei mai importanţi, pentru a-i convinge să devină apărătorii cauzei române.

Toată această trudă de a capta simpatia pentru românii monarhiei austro-ungare a fost opera tinerimii române care-şi făcea studiile în străinătate.

Cu prilejul reuniunii de la Bruxelles, în luna august 1897, în cadrul congresului interparlamentar, contele Apponyi a ţinut un mare discurs făcând apologia constituţiei milenare a Ungariei şi a pretinsului liberalism maghiar. Strălucit orator, exprimându-se cu o uşurinţă egală în franceză, engleză, germană şi italiană, Apponyi a polemizat (cum era de aşteptat) cu delegaţia parlamentară română, protestând că se amestecă în treburile interne ale Ungariei. Delegaţia română ridicase problema situaţiei românilor din Ungaria şi a regimului la care erau supuşi. A doua zi, Liga Naţională şi Culturală Română, al cărei preşedinte la Bruxelles era Ioan Raţiu care-şi dădea aici

doctoratul în Drept, a distribuit membrilor congresului interparlamentar o broşură în limba franceză, în care le explica, printr-o documentare perfectă, adevărata faţă a liberalismului maghiar şi ceea ce însemna în realitate constituţia milenară a Ungariei. Broşura evidenţia situaţia dramatică a românilor din Transilvania şi fusese redactată de Roman, vechi redactor la ziarul „Tribuna" din Sibiu, care cunoştea cu exactitate regimul constituţional ungar de la 1900 – 1918. El a fost mai apoi, în mai multe rânduri, deputat şi senator în Parlamentul român.

Era de aşteptat ca această broşură să producă o reacţie din partea delegaţiei ungare. Contele Apponyi i-a însărcinat pe deputaţii Pazmandy Dénes şi Asboth să redacteze răspunsul, care a fost publicat în „L'Indépendance Belge" din 14 august 1897. Efortul celor doi deputaţi unguri de a minimaliza efectul produs de broşura „Protestul românilor din Transilvania împotriva oprimării ungare" i-a îngăduit lui Roman să le respingă toate argumentele. A urmat apoi o polemică de trei săptămâni în coloanele ziarului belgian, la care a participat şi George Moroianu, marele apărător al cauzei românilor din Transilvania. George Moroianu studia pe atunci ştiinţele politice şi avea să ajungă, în 1919, rectorul Academiei de înalte Studii Comerciale şi Industriale din Cluj.

Un om politic belgian a intervenit de asemenea în această dezbatere printr-o scrisoare, semnată Durand zis Dupont, mai curând neplăcută pentru delegaţia ungară. El cunoştea bine situaţia naţionalităţilor sub regimul ungar, deoarece citise „Guvernarea în democraţie" de Emile Laveleye. În volumul al II-lea, autorul acestei lucrări dăduse ungurilor un avertisment: „Măsurile din ce în ce mai severe pe care aceştia le iau, pentru a impune învăţarea şi folosirea limbii maghiare croaţilor, slovacilor, românilor sau germanilor locuind în Transilvania, nu pot conduce la maghiarizarea acestor populaţii, ci dimpotrivă,

seamănă germenii unor resentimente foarte periculoase pentru viitor”.

Ceea ce se va şi întâmpla.

O întreagă generaţie de români a întreprins o propagandă intensă împotriva regimului de asuprire al guvernelor maghiare în scopul maghiarizării naţiunilor. Desigur, sârbii, croaţii şi slovacii duceau o acţiune similară pentru a lămuri opinia publică europeană. Rezultatele acestei campanii, pentru adevăr şi dreptate, s-au făcut văzute în toamna anului 1907, cu prilejul conferinţei interparlamentare pentru pace ţinută la Budapesta. Era exact la două luni după ce contele Apponyi reuşise să determine Parlamentul să aprobe faimoasa lege şcolară care suprima învăţământul în limba maternă al copiilor din şcolile primare ale diferitelor naţionalităţi. Legea votată a provocat protestele violente ale românilor, slavilor şi germanilor din Ungaria. Ecoul acestor proteste a putut fi verificat prin articolele apărute în presa mondială a acelui moment. Neîndoios, guvernul maghiar dădea dovadă de o mare îndrăzneală trimiţând invitaţii la conferinţă marilor personalităţi europene. Multe invitaţii au rămas fără răspuns, sau, mai exact, răspunsurile au fost negative.

Marele scriitor norvegian Bjørnson, care luase apărarea naţionalităţilor prin articole publicate în „Neue Freie Presse”, „Die Zeit „şi „Haetz”, a crezut de datoria sa să-şi motiveze absenţa la congres: „În tinereţea mea am iubit şi am admirat mult poporul maghiar pe când era asuprit şi plângea amarnic. Dar mai târziu, după ce am studiat mai îndeaproape, şi după ce m-am convins de nedreptăţile pe care le comite faţă de alte naţionalităţi, am început să-i detest şovinismul. Sunt convins că în afara Ungariei nu există nimeni care să nu aibă aceleaşi sentimente, şi, credeţi-mă, aceste nedreptăţi vor conduce Ungaria, mai devreme sau mai târziu, la pieire. „Acest răspuns a fost publicat în revista ungurească din Budapesta „A Ahir”, în luna septembrie 1907.

Aceeaşi revistă a publicat şi răspunsul contelui Tolstoi la invitaţia primită. Invitaţia surprinde, deoarece Tolstoi nu era şi nu fusese niciodată un parlamentar. Duma fusese acceptată de Nicolae al II-lea, după revoluţia din 1905. Milan Marković – în teza sa de doctorat „Tolstoi şi Gandhi", teză prezentată în 1927 la Sorbona şi tipărită de revista „Revue de littérature comparée" (revistă condusă de F. Baldensperger şi Paul Hazard) – a pus în lumină originea gândirii tolstoiene, ca şi acţiunea lui Mahatma Gandhi. Acesta din urmă mărturiseşte, în lucrarea sa „Tânăra Indie", cele trei mari influenţe care i-au determinat întreaga viaţă: „Biblia, Puşkin şi Tolstoi". Gandhi îl caracteriza pe Tolstoi drept „marele profet al neîmpotrivirii la rău". Or, Lev Tolstoi, adversar al violenţei, acela care a enunţat principiul neîmpotrivirii la rău prin rău, nu putea să ratifice, prin prezenţa sa, farsa unei conferinţe interparlamentare pentru pace, şi mai ales una care se ţinea la Budapesta.

Neîndoios, prezenţa marelui scriitor, apostol al rezistenţei pasive şi duşman al războiului, ar fi acordat o mare autoritate conferinţei interparlamentare pentru pace, prin imensul prestigiu de care se bucura în lumea întreagă.

El cunoştea prea bine asuprirea naţionalităţilor din Ungaria şi politica violentă de maghiarizare, graţie secretarului său (totodată şi medicul său) doctorul Makowetzky, slovac din Ungaria. Imprudentă o asemenea invitaţie, adresată unui om ce nu ezitase să intre în conflict cu Biserica Ortodoxă Rusă, care-l excomunicase. Şi inexplicabilă această invitaţie contelui Tolstoi, a cărui operă atât de vastă trebuia să fie cunoscută de contele Apponyi. Crezuse el oare în solidaritatea claselor, într-un serviciu făcut între doi oameni aparţinând nobilimii celei mai autentice? Răspunsul a fost zdrobitor: „Un congres al păcii n-are nicio valoare atunci când în sânul acestuia apostolii săi clamează în favoarea păcii, în timp ce la ei

acasă asupresc popoarele. Iar ceea ce este şi mai trist este faptul că în străinătate contele Apponyi are reputaţia unui pacifist, în timp ce în Ungaria nu recunoaşte nici măcar calitatea de om acelora ce nu sunt maghiari... Orice fiinţă cu judecată sănătoasă trebuie să-i smulgă acestui om masca mincinoasă, pentru a arăta lumii întregi că nu este un binefăcător, ci o simplă pasăre de pradă".

Apostolul de la Iasnaia Poliana însemna cu fierul roşu fruntea unuia dintre cei mai fanatici autori ai politicii de maghiarizare. Când Tolstoi îl acuza pe contele Apponyi că în „Ungaria, el nu recunoaşte nici măcar calitatea de om acelora ce nu sunt maghiari", celebrul scriitor rus făcea aluzie chiar la sentinţa contelui maghiar, care declarase: „Tot ember, nem ember", adică „Slovacul nu este o fiinţă".

Această sentinţă fără apel n-a produs nicio emoţie printre conducătorii politicii ungare. Ei continuau cu credinţă alternativa doctorului Kosztensky Géza, enunţată încă din 1893: „Sau vom fi anihilaţi, sau naţionalităţile vor trebui să ni se asimileze, *tertium non datur*".

O întrebare se impune: cui trebuia să-i slujească politica de maghiarizare dusă de Tisza, Weckerle, Apponyi, Andrássy etc.? Evident, nu naţiunii maghiare, adică totalităţii unei populaţii aparţinând aceleiaşi naţiuni.

„Repartiţia proprietăţii în Ungaria era în 1937 următoarea: raportată la întinderea Ungariei de astăzi, dintr-un total de 16.173.443 pogoane marea proprietate poseda, în 1916, 5.978.596 pogoane, adică 36, 9%; în 1921, 5.799.774 pogoane, adică 35, 9% şi în 1930, 4.862.889, adică 30, 5%. Situaţia actuală este deci următoarea: cele 1.232 mari proprietăţi, având peste 1.000 pogoane şi constituind 0, 1% din totalul unităţilor agricole, ocupă 30% din suprafaţa totală a pământurilor. În medie, o mare proprietate deţine deci 3.947 pogoane. Numărul proprietăţilor mai mici de 5 pogoane este de 1.142.294, aşadar 71, 5% din numărul total al proprietăţilor, întinderea lor totală fiind de 1.748.831 pogoane, adică

11% din suprafaţa totală a pământurilor. În general, un mic proprietar posedă 1½ pogoane de pământ. Aceste cifre caracterizează din plin absenţa totală de proporţionalitate socială în repartiţia proprietăţilor. Pe de o parte 3.497.1 de pogoane pentru fiecare proprietar, pe de altă parte, 1½ pogoane. Şi atunci unde se află multitudinea celor ce nu posedă bunuri? Această situaţie explică dezvoltarea structural defavorabilă a societăţii agricole". (*La Révolution muette,* Budapesta 1937, pag. 104.)

„...40% din populaţia agricolă, adică 1.790.811 persoane, această cifră cuprinzându-i şi pe funcţionarii agricoli şi toţi fermierii, nu posedă pământ. Dacă defalcăm numărul funcţionarilor, al fermierilor şi al populaţiei agricole cu alte ocupaţii, rămân 1.625.967 de indivizi cu familiile lor, evident, care nu posedă pământ şi trăiesc exclusiv din munca lor. Numărul acestor deţinători de proprietăţi mai mici de 5 pogoane, fermieri şi muncitori agricoli, este de 1.417.487. Adevăratul proletariat agricol numără deci 3.043.454 de indivizi, adică cei 3 milioane de cerşetori maghiari de care s-a vorbit atâta şi pentru care nu s-a făcut nimic. Ei formează ceva mai mult de două treimi din populaţia agricolă şi o treime din toată populaţia maghiară". (*Ibidem,* pag. 106 – 117).

Acest imens proletariat agricol, cum spunea Kovács Imre în *La Révolution muette:* „83% din populaţia noastră agricolă şi 43% din toată populaţia maghiară, ducând viaţa de proletar agricol, constituie cel mai important proletariat agricol din toată Europa".

Această situaţie nu putea să nu dea naştere la o lentă descompunere morală în sate, sub forma sectelor religioase, ale căror practici reamintesc de epocile cele mai întunecate ale începutului Evului Mediu. Kovács Imre vorbeşte despre unele aspecte ale acestor practici mistice.

„Atâtea lucruri au fost scrise despre starea de mizerie a acestei populaţii. Sunt copiii abandonaţi ai naţiunii, pentru care nimeni nu vrea să facă nimic. Ei

trăiesc o viaţă agitată, animaţi de sentimente nesigure şi, încetul cu încetul, ultima urmă de conştiinţă umană dispare din sufletul tor. Ei se scufundă în nihilism şi totul le este egal. Devin ceea ce în germană se numeşte «Lumpenproletariat», elementul cel mai periculos care începe să fie dominat de atmosfera «panem et circenses» din Roma. Ei încearcă să scape de mizerie; numeroase căi le sunt deschise: scufundarea în nihilism, înfiinţarea de secte religioase, înrolarea în mişcări cu scopuri şi idei tulburi. Dar toate acestea înseamnă o revoluţie mută…”

„… În această ultimă perioadă, proletariatul nostru agricol, ca să alunge mizeria, se refugiază în secte. Conjunctura de după război le uşurase situaţia pentru câţiva ani şi tensiunea socială slăbise cât de cât. Dar la sfârşitul acestei conjuncturi muncitorii noştri agricoli ajunseseră într-o stare catastrofală, astfel încât, dacă judecăm după semnele exterioare, erau expuşi la o totală decădere morală şi spirituală. Iată de ce viaţa celor «3 milioane» merită astăzi o atenţie specială. Soarta lor disperată şi tot ceea ce situaţia lor socială are mai înspăimântător îşi găsesc consolarea în extaze necugetate, în furia religioasă sau în slujba unor idei fantasmagorice.

Mizeria umană are o limită, după care conştiinţele se erodează şi demnitatea devine iluzorie. Largi pături de muncitori agricoli au atins această limită şi merg spre prăpastia de unde nu mai există întoarcere.

Până la Marele Război – 1914 –, ţărănimea şi muncitorimea agricolă găseau totdeauna o ieşire sau primeau încurajări, graţie cărora puteau aştepta şi spera. Revoluţia ţărănească, socialismul agrar, emigraţia au fost tentative disperate, dar salutare (în ceea ce priveşte materialul uman) şi au dat satisfacţie revendicărilor realizabile ale cerinţelor lor, reducând astfel tensiunea respectivă. Naţiunea a pierdut mult, dar calitatea elementului etnic a rămas neschimbată. Prin sistemul copilului unic, ţăranul se întoarce împotriva lui însuşi,

distrugând naţiunea şi din punct de vedere calitativ. În secte decăderea calitativă este rezultatul mizeriei; demoralizarea intelectuală, morală şi spirituală este în plină desfăşurare şi – cu câteva excepţii – proletariatul intelectual se pierde în nihilismul total: sfântul distructivism; în timp ce lumea mistică a sectelor pregăteşte sufletele pentru o nouă revoluţie ţărănească.

...Din unele case de fermieri, se aud gemete înspăimântătoare, strigăte, apoi plânsete care se sting, şi apoi cântece... Aceste zgomote neobişnuite produc o impresie adâncă în noaptea calmă a pustei... Dar încetul cu încetul te obişnuieşti cu ele, pentru că în fiece seară se repetă sub o formă sau alta. Este serviciul divin al sectei care-l invocă pe diavol. Adepţii săi nu cred într-o soartă mai bună pe pământ şi trebuie să-şi asigure aşadar, prin toate mijloacele, viaţa de dincolo. Această lume înseamnă mizeria eternă, sclavia şi umilinţa. Pentru oamenii aceştia Biblia a fost o revelaţie şi un eveniment. Ei s-au cutremurat citind vorbele încurajatoare ale lui Hristos, care spunea: «Îi va fi mai uşor unei cămile să treacă prin urechile acului decât unui bogat să intre în împărăţia cerurilor». Ei au simţit că raiul le este rezervat. L-au câştigat prin suferinţele lor pe pământ şi acum trăiesc în speranţa vieţii de apoi. Dar conştiinţa păcatului îi nelinişteşte puternic. Ce se va întâmpla dacă, din pricina păcatelor, nu vor obţine iertarea? Păcatul le-a apărut sub aspectul Satanei. Ca urmare a cunoştinţelor lor teologice primitive şi a încordării nervoase constante în cursul şedinţelor biblice, au ajuns la ideea că diavolul îi locuieşte şi că fericirea totală, după moarte, nu le va fi asigurată atâta vreme cât nu-l vor fi alungat pe Satana din trupul lor.

Atunci s-au înarmat cu bice şi înaintea începerii serviciului religios, se flagelează reciproc, după ce mai întâi se dezbracă. Îşi torturează şi îşi martirizează trupurile, pentru a-l scoate pe diavol din ale sale. O mare mulţime participă la acest oribil serviciu divin. Când unul

din membrii sectei se simte în stare de păcat, este biciuit de către camarazii săi. După ce l-au alungat pe diavol din trup, serviciul divin începe. Urmează lectura câtorva versete din Biblie şi adepţii discută într-o aşteptare febrilă, de dorinţă din ce în ce mai ardentă şi o mâhnire adâncă. Între timp cântă, iar la sfârşitul slujbei se întorc acasă obosiţi, dar fericiţi.

...Cu timpul însă s-au săturat de atâtea flagelaţii şi torturi şi s-au potolit. Nuielele le-au căzut din mâini iar Biblia îi îndrepta spre alte căi. Au renunţat să-l alunge pe diavol şi acum aşteaptă ca Sfântul Spirit să-i pătrundă. Cred că Sfântul Spirit va coborî asupra lor. Iată de ce acum au intrat în secta Pentacostalilor. Aderenţii lor s-au răspândit în lumea rurală şi nici nu ne putem închipui tragedia ce se ascunde dincolo de ferestrele închise ale gospodăriilor ţărăneşti.

...După atâtea secole, chinuiţi şi la capătul suferinţelor, oamenii au găsit o nouă cale care le îngăduie să scape de legile Puterilor terestre. Membrii unor numeroase secte de dincolo de Tisa rămân sterili. Nu-şi doresc copii, pentru că nu vor ca descendenţii lor să sufere şi ei. Sfârşesc pur şi simplu cu totul: se condamnă ei înşişi la moarte. Toţi se îmbracă în negru şi chiar copiii născuţi anterior poartă veşminte negre până la gât. Nu pot suporta viaţa din jurul lor. Distrug tot ce înfloreşte, încurajează, naşte speranţă. Smulg florile, ciopârţesc arborii şi nu cruţă decât salcâmul, simbolul sărăciei. În jurul gospodăriilor lor, totul piere şi se stinge”.

A existat o aristocraţie maghiară robustă, care şi-a apărat privilegiile cu o energie inegalabilă, incapabilă să înţeleagă sensul marilor schimbări sociale şi economice în mişcare continuă de după 1848. Ea n-a înţeles lecţia ce se desprindea din primul război mondial, aceea a afirmării principiului naţionalităţilor. Neclintită, nega aceste principii, deşi se vedea limpede care va fi rezultatul.

În 1914, contele Károly a înfiinţat un mare partid

arborând toate ideile democratice. Unul din adepţii săi, Ştefan Apáthy, profesor la Universitatea din Cluj, om de ştiinţă de mare prestigiu, şi-a asumat sarcina de a defini politica noului partid cu privire la naţionalităţi. În ziarul „Magyarország” din 1 august 1916 (cu douăzeci şi opt de zile înainte de intrarea în război a României), el scria: „Noi trebuie să identificăm maghiarismul cu naţiunea maghiară şi, creând un program de opoziţie, nu trebuie să ţinem deloc seama de acei oameni care trăiesc în Ungaria şi nu vor să fie maghiari. Nu trebuie să satisfacem niciuna din doleanţele naţionalităţilor. Să nu le întrebăm care le sunt dorinţele şi doleanţele de care ar trebui să ţinem cont, fără să aducem prejudicii unităţii statului naţional maghiar. Nu, esenţialul nu constă în aceasta, ci să ştim ce vrem noi şi cum trebuie să acţionăm noi împotriva naţionalităţilor şi în interesul unităţii statului maghiar şi al progresului naţiunii maghiare”.

Se poate oare formula într-un mod mai categorie o atitudine contrară ideii de bază a democraţiei? Neîndoios, această afirmaţie are, prin latura ei absurdă, aerul unei bravade împotriva cursului istoriei. Dar ea semnala totodată în mod clar ce-ar însemna pentru naţionalităţi o eventuală victorie a monarhiei dualiste.

Ne putem uşor imagina ce ecou a avut printre români acest articolprogram al profesorului Apáthy.

Ca să salveze esenţa naţionalităţii maghiare, concentrată în nobilime, aristocraţia a respins orice reformă socială şi economică putând aduce după sine o cât de mică ştirbire a privilegiilor sale.

Sociologii maghiari Kovács Imre, în *Revoluţia mută*; Erdel Ferenc, în *Satul unguresc*; Szabó Zoltán, în *Mizerie neagră*; Feja Géza, în *Semnul furtunii*, Illés Gyula, în *Locuitorii pustei*; Elekes Boldizari în *Hristos al pâinii,* toţi descriu în operele lor apărute între 1932 – 1938 preţul plătit de poporul ungar pentru a salva esenţa naţionalităţii „concentrată” în nobilime.

Neîndoios, intransigenţa cu care conducătorii unguri au susţinut, pe toată perioada războiului [din 1914 – 1918] aceleaşi principii, până în ziua când înfrângerea a declanşat furtuna revoluţiei, este uluitor. În niciun moment nu s-au gândit să examineze problema naţionalităţilor în caz de înfrângere.

În primăvara anului 1918, această înfrângere a devenit o certitudine, dar până în ultimele clipe clasa politică maghiară era convinsă că va putea păstra integritatea absolută a Ungariei.

Memoriile generalului Cramon, reprezentantul pe timp de război al Marelui Cartier General German pe lângă cel al armatei austriece, ne aduce o preţioasă contribuţie referitoare la atitudinea conducătorilor unguri. Generalul afirmă că oamenii politici, chiar în momentele cele mai tragice ale războiului, nu-şi dădeau seama de pericolul mortal ce ameninţa vechiul Imperiu al Habsburgilor. Eforturile disperate ale împăratului Carol, de a proceda la federalizarea imperiului, pentru a-i împiedica dezmembrarea, s-au lovit de opoziţia încăpăţânată a oamenilor de stat ungari. Aceştia nu aveau nimic împotriva federalizării Austriei propriu-zise, dar nu voiau să audă vorbindu-se de acelaşi sistem şi pentru Ungaria.

În timp ce încheieturile Imperiului trosneau de peste tot, ca o construcţie veche la începutul unui cutremur de pământ, oamenii de stat maghiari rămâneau prizonierii ideii unei Ungarii milenare. În „Înfrângerea puterilor centrale”, K. Fr. Novák oferă un exemplu tipic al neclintitei atitudini maghiare faţă de naţionalităţi, cu o lună înaintea prăbuşirii.

Nefericitul împărat Carol l-a trimis pe contele Ştefan Tisza, cel mai dârz adversar al naţionalităţilor, în regiunile meridionale ale Imperiului, ca să stabilească contacte şi să studieze la faţa locului problema iugoslavă. Ne putem da seama de sentimentele lui Tisza din discursul pe care l-a rostit la Sarajevo, la 23 septembrie 1918. Era exact cu 24

de zile înainte ca Alexandru Vaida-Voevod să declare, pe 17 octombrei, în Camera deputaţilor din Budapesta, în numele naţiunii române: „Românii din Ungaria şi cei din Transilvania cer să se desprindă de Ungaria şi să-şi decidă de aici înainte propriul destin”.

Ştefan Tisza, om politic de o inteligenţă superioară, egală curajului său, domina prin cultură, talent şi darul oratoric. Avea deci toate posibilităţile să tragă concluziile din informaţiile pe care le avea asupra situaţiei Imperiului şi mai ales a Ungariei. Astfel, este exclus să nu-şi fi dat seama de momentul tragic în care se afla Ungaria, dar a crezut probabil că cea mai bună atitudine pe care era dator s-o ia era aceea de a intimida, vorbind cu aroganţa unui stăpân, cu dispreţul învingătorului faţă de cei învinşi.

Novák reproduce cuvintele pe care Tisza le-a adresat naţionalităţilor bosniace, croate şi sârbe: „S-ar putea să ne prăbuşim, dar, înainte de a ne prăbuşi vom găsi încă destulă forţă pentru a vă distruge”. Până la sfârşit, părea obsedat de iluzia Ungariei milenare.

Politica de exterminare a naţionalităţilor şi ura împotriva românilor au făcut ca războiul să devină inevitabil.

(Traducere de Elis BUŞNEAG)

VII. 14 august 1916: România declară război Austro-Ungariei

Decizia n-a fost uşor de luat.

O experienţă istorică seculară crease teama de Rusia, mereu nesigură pentru aliaţii săi. În 1912, cu prilejul aniversării a o sută de ani de la răpirea Basarabiei, ministrul Instrucţiei Publice Ruse, Leon Casso, a publicat o lucrare comemorativă: „Rusia la Dunăre”, în care trasa politica imperială de expansiune viitoare în Balcani, către Marea Egee. Această expansiune întâlnea un singur obstacol, poporul român, care nu aparţinea blocului slav şi această insulă de latinitate nu era asimilabilă. Nimic nu semnala vreo schimbare în orientarea de expansiune a

imperialismului rus care să nu justifice teama românilor, stăvilindu-le elanul în perioada neutralităţii (1914 – 1916).

Neîndoios că, pentru oamenii politici, perspectiva unui război european, angajând în luptă forţele Triplei Alianţe împotriva celor din Tripla Antantă, începuse să se contureze cu precizie încă din 1912, când a izbucnit războiul balcanic. Regele Carol I al României era credincios alianţei semnate cu puterile centrale în 1883.

Prea german, el nu putea concepe ca obligaţiile ce decurgeau din tratatele de alianţă să nu fie scrupulos respectate. Ignora oare regele, starea de spirit a opiniei publice cu privire la problema românilor din monarhia de Habsburg? Deţinem două mărturii care dovedesc preocupările dramatice ale regelui.

Prima este cea a marelui jurnalist englez Wichham Steed, corespondent la Viena al ziarului „Times”. Profund cunoscător în problema minorităţilor din dubla monarhie, Steed a asistat în 1911 la marile sărbători de la Blaj, cu ocazia cincantenarului Asociaţiei Transilvane pentru Literatură şi Cultură a poporului român. Regele i-a acordat o audienţă de trei ore, al cărei conţinut Steed l-a publicat după moartea acestuia, în septembrie 1914, în ziarul „Times”.

A doua mărturie este cea a lui André Tardieu, care a fost primit într-o audienţă de două ore. El era în acea epocă redactor pentru politică externă la ziarul „Le Temps” şi se bucura de un mare prestigiu. Prinţul Bülow a definit astfel autoritatea excepţională a lui Tardieu: „Există şase mari puteri în Europa... şi o a şaptea, care este domnul Tardieu”. Era o evaluare a cancelarului Austriei (1900 – 1909), pe care viitorul preşedinte al Consiliului de Miniştri o merita din plin. Iată un extras din expunerea sa: „În pragul primăverii din 1914, regele Carol al României – a cărui siluetă îmi reaminteşte de vechii dascăli ai universităţii renane – mi-a acordat o audienţă de două ore. În ciuda îmbrăcămintei de o stranie formalitate, costum

negru completat (din pricina doliului Curţii) de o cravată neagră şi mănuşi negre, dialogul s-a înnodat direct şi precis. Regele întreabă, eu răspund: «Deoarece am citit listele bugetare ale Reichului după 1911, cred în agresiunea germană şi o afirm. Deoarece cunosc, prin meserie, condiţiile Europei occidentale, cred în înfrângerea germană şi o afirm.» Iar bătrânul Hohenzollern, credincios prestigiului rasei sale, mă contrazice încleştându-şi nervos mâinile îndurerate pe marginea mesei lungi care ne separă…”

În cursul unei audienţe acordate în luna septembrie 1911, lui George Moroianu, unul dintre cei mai activi animatori ai luptei în favoarea Memorandumului, regele Carol declară: „Înţeleg perfect idealismul patriotic al tinerilor, nerăbdători ca şi dumneavoastră, dar nu trebuie să uităm că marile rezultate nu pot fi realizate decât printr-o muncă răbdătoare şi metodică. Noi, românii, trebuie să încheiem mai întâi socotelile cu Rusia, care ne-a răpit în 1812 cea mai bogată provincie din vechea Moldovă, repetându-şi comportamentul în 1878, când armatele mele au participat în mod atât de glorios, alături de armatele ruseşti, la războiul împotriva Turciei. Îndată ce vom fi încheiat socotelile cu Rusia, a continuat regele cu o voce puternică, Germania va mai ridica, oare, problema Austro-Ungariei? Da, a repetat el cu fermitate, până în cel mult zece ani noi vom termina cu Rusia şi atunci Germania va pune problema Austriei”. Regele Carol îşi făcea iluzii. Berlinul n-a intervenit în 1897, când legea şcolilor a contelui Apponyi asigura ofensiva maghiarizării forţate a şcolilor române din Transilvania şi a celorlalte naţionalităţi din Ungaria. Or, această lege a determinat accelerarea procesului de dezmembrare a Imperiului habsburgic, iar Germania, nepricepând unde ducea politica Budapestei, n-a intervenit.

Toate aceste provocări ale politicii maghiare se sprijineau pe imensa forţă politică şi militară a Germaniei.

Politica loială a regelui Carol n-a primit nicio compensaţie din partea Vienei. Regele s-a resemnat să accepte neutralitatea României, dar nu intenţiona s-o păstreze până la sfârşitul războiului, fiind ferm convins că războiul nu va fi de lungă durată şi că victoria Germaniei era asigurată.

De la 1916 până în zilele noastre, toate arhivele secrete ale Germaniei au fost publicate, fără să se poată decela cea mai mică indicaţie în sensul afirmaţiilor regelui Carol.

Moartea regelui înlăturând frâna politică, Brătianu a trebuit să facă faţă de unul singur unei reacţii impetuos intervenţioniste a opiniei publice.

Tergiversările şefului guvernului român, preocuparea sa de a micşora riscurile unui război, mai grave încă prin poziţia geografică a României, s-au dovedit mai târziu a fi întemeiate.

Sub presiunea internă a unui curent irezistibil şi cea venită din exterior, Ion Brătianu a declarat război Austro-Ungariei.

În ziua declaraţiei de război, N. Filipescu a tipărit în ziarul „Epoca” un articol rezumând starea de spirit a României: „Am intrat în război cu ură împotriva Ungariei, cu indiferenţă împotriva Austriei şi cu regret împotriva Germaniei”.

Care era situaţia militară a României şi care erau problemele statului său major? În primul rând, lungimea frontului de 1.350 kilometri. Frontul franco-englez era de 800 de kilometri; cel rus, de la Baltica la Dorna (Bucovina), era de 1.100 km. Deci frontul românesc era cel mai lung din Europa.

Forţele de care dispunea înaltul Comandament român erau de 336 de batalioane deţinând 574 mitraliere; 146 de batalioane făceau parte din armata activă şi 120 din rezervă. Restul de 100 de batalioane erau alcătuite din trupe teritoriale şi cuprinzând oameni în vârstă de peste

patruzeci de ani, înarmaţi cu puşti vechi. Artileria avea 374 de baterii, dintre care 223 posedau material modern, iar celelalte 151 material vechi, sau improvizat de la artileria aflată în zonele fortificate. Este clar că, la 14 august 1916, armata română se afla în mare inferioritate din punct de vedere al armamentului. Mai exista încă un element care făcea situaţia şi mai gravă, şi anume cantitatea redusă de muniţie. România neavând industrie de armament, şi-i procura din Germania şi Austro-Ungaria, aliaţii săi de după 1883.

În 1914, în momentul declanşării primului război mondial, România poseda doar o pirotehnie, un arsenal şi o pulberărie. Acest echipament atât de redus nu putea fabrica armament, ci numai anumite reparaţii de armament. Şi mai neliniştitor încă era faptul că el putea produce doar o cantitate limitată de muniţii, ceea ce pentru uriaşul consum de război constituia o cantitate neglijabilă. Capacitatea sa de producţie era de 2 proiectile pe zi pentru fiecare tun şi un cartuş pentru o puşcă de infanterie. Odată intrată în război, aprovizionarea României depindea de aliaţii săi.

Contribuţia României la efortul războiului a fost mobilizarea efectivului său. După datele statului major, acest efectiv era de 833.601 de oameni, dintre care 19.843 ofiţeri şi elevi ai şcolilor de ofiţeri. Unităţile combatante erau formate din 562.947 oameni, încadraţi de 11.890 ofiţeri. În afara efectivelor mobilizate, rămânea o rezervă cu un total de 1.234.000 oameni apţi pentru a fi mobilizaţi. Raportată la populaţia de atunci, al României, această cifră reprezenta 15% din populaţia totală şi 30% din populaţia masculină.

Toate aceste date statistice demonstrează efortul uriaş, aproape istovitor, pe care românii au trebuit să-l facă pentru a acorda efective importante aliaţilor săi din Antantă. Ion Brătianu a încercat printr-un şir de lungi şi laborioase negocieri (considerate ca tergiversări

calculate), datorate relei-credinţe a ruşilor, să asigure prin convenţii militare precise valorificarea la maximum a importantelor efective pentru lupta comună. Vom vedea mai departe cum au fost respectate toate aceste convenţii, îndelung negociate şi minuţios pregătite.

Neîndoios, România a intrat în război într-un moment foarte critic pentru Antantă.

Care era situaţia pe frontul francez în luna iulie 1916?

Un mare istoric militar a spus că „1916 a fost anul războiului de epuizare". De fapt, după „atacul violent" în parte victorios, din faţa Verdunului, la 22 februarie, după căderea fortului de la Douaumont (25 februarie) cvasineocupat de francezi şi atacul general german (în zilele de 6 – 8 martie) pe cele două maluri ale fluviului Meuse, care n-a repurtat decât succese parţiale, luptele n-au fost, până la începutul lui iulie, decât o succesiune de acţiuni violente din care regimentele germane şi franceze au ieşit epuizate, uneori în mai puţin de două zile.

În zilele de 11 şi 12 iulie, o foarte puternică ofensivă germană ajunge până la dâmburile şi şanţurile fortăreţei de la Souville, apoi este respinsă; câţiva soldaţi au putut zări de aici oraşul Verdun aşezat în vale. În seara zilei de 12, constatând eşecul, prinţul moştenitor dă ordin să se treacă la o strictă defensivă şi îndreaptă o parte a artileriei grele şi a infanteriei către Somme, la sud de Arras, în regiunea Bapaume-Péronne, unde situaţia armatelor germane devenise neliniştitoare. Aici, ofensiva franco-engleză (studiată încă din decembrie 1915, nu fără mari divergenţe de vederi între cele două state-majore) se declanşase începând cu data de 1 iulie.

De la 1 la 3 iulie, a şasea armată franceză, plasată în partea de sud a râului, cucerise prima poziţie germană de la Curlu, şi în apropiere de Frocourt. Cele cinci corpuri de armată engleză, atacând în nord, intră în legătură cu francezii, care progresează în mod strălucit. Dar cele două

corpuri de armată, din aripa stângă, sunt imobilizate în faţa localităţii Thiepval în prima zi a ofensivei, cu uriaşe pierderi, iar generalul Haig şovăie, ia poziţie de apărare, ceea ce atrage după sine oprirea parţială a atacurilor franceze. La 3 iulie, Joffre îl convinge pe Haig să continue bătălia; acesta acţionează încet, ceea ce nu permite, în zilele de 5 până la 10 iulie, decât succese minimie şi costisitoare, atât de partea franceză, cât şi de cea engleză.

La 14 iulie, corpul de armată englez din aripa dreaptă atacă din nou şi ocupă a doua poziţie germană pe o întindere de 4 kilometri. La 20 iulie, a şasea armată franceză reuşeşte să înainteze în nordul fluviului Somme, dar eşuează la sud; ea atacă din nou la 20 iulie, la nord de râu, dar fără succes. Pierderile sunt grele şi între înaltele comandamente englez şi francez au loc grave înfruntări. Joffre nu izbuteşte să-i impună lui Haig o concepţie de ansamblu, iar propriii săi generali au păreri opuse în privinţa direcţiilor locale ale ofensivei. Până la 4 septembrie, pe frontul celor două armate aliate, nu vor fi decât atacuri izolate, dar puternice, care le vor reaminti combatanţilor de cele mai rele zile ale anului 1915.

Această bătălie, cu obiective totodată strategice şi politice, avea să-i coste, la sfârşitul lui noiembrie, 200.000 de oameni pe francezi, 400.000 pe britanici şi 300.000 pe germani, fără însă un rezultat militar pozitiv, în ciuda câştigurilor de teren.

Englezii se vor opri la 3 km depărtare de Bapaume, luând Posières, Martinpouich şi Guendecourt, francezii Combles, Sailly-sous-Licelles, Bonchavenes şi Biache, dar nu ajung decât până la marginile localităţii Péronne. Cea mai mare înaintare nu va depăşi 12 km. În faţa Verdunului, rezistenţa germană este, de la mijlocul lui iulie până la finele lui august, la fel de dârză cum fusese cea franceză în priza fază a bătăliei. Pe 15 iulie, Mangin, vizând reluarea Douaumontului, eşuează la Fleury, pe care nu-l va cuceri decât la 10 august, oprind cu tunurile puternica ofensivă

germană declanşată la 1 august de la Thiaumont la fortul Tavannes.

La 2 septembrie, înaltul Comandament german a decis oprirea atacurilor. Fortul de la Doaumont va fi reluat de Mangin la 24 octombrie, iar cel de la Vaux, la 2 noiembrie.

„În intervalele dintre aceste date trebuie să fi avut loc lupte aproape continue, purtate de la gaură de obuz la gaură de obuz – tranşeele erau aproape şterse încă de la începutul bătăliei – şi bombardamente neîntrerupte, sub care cei grav răniţi aveau puţine şanse să se retragă în spatele frontului".

Cifrele şi imaginea de ansamblu a situaţiei sunt extrase din „Războiul din 1914 – 1918, operaţiile militare" de generalul Ludwig Koeltz (fostul şef al serviciului istoric al armatei).

Înaltul Comandament [german] era preocupat de prelungirea războiului, de unde şi eforturile sale în cursul anului 1916 de a da o lovitură decisivă pe frontul de vest. Intrarea în război a României reprezenta o contribuţie importantă la prelungirea războiului. Către sfârşitul toamnei din 1916, Ludendorff i-a declarat kaizerului: „Dacă războiul se prelungeşte, înfrângerea este inevitabilă".

Care era situaţia pe frontul rusesc în luna august 1916? În general armata rusă, faimosul „compresor", era încă de la debutul anului 1915 epuizată de eforturile făcute şi de inferioritatea comandamentului rusesc, datorate incapacităţii şefilor marilor unităţi. Generalul A.M. Denikin, în *Descompunerea armatei şi a puterii,* spune clar: „Nu este deloc surprinzător, în aceste condiţii, că, pe toată durata campaniei, strategia noastră nu s-a distins nici prin elan, nici prin cutezanţă. Aşa au fost operaţiile de pe frontul de nord-vest, în Prusia orientală şi, îndeosebi, manevra ruşinoasă de la Rennenkampf; aşa au fost tentativele îndârjite de a forţa Carpaţii de care s-au izbit

zadarnic armatele din sud-vest în 1915. Aşa a fost, în fine, ofensiva declanşată în primăvara anului 1916”.

Dar nu curajul şi nici voinţa eroică de sacrificiu a ofiţerilor ruşi au lipsit, ci competenţa comandamentului militar şi orientarea politică.

Încă din primele luni ale războiului, ofiţerii ruşi de carieră au dat exemplul unui curaj împins până la cutezanţă şi rândurile lor s-au împuţinat. Pierderi similare au fost înregistrate şi în rândurile subofiţerilor, în prima perioadă a războiului. Incapacitatea comandamentului nu putea fi suplinită prin exemplul de sacrificiu al corpurilor ofiţereşti.

În 1917 procesul Suhomlinov (fost ministru de război) a dezvăluit societăţii şi armatei ruse principalele cauze ale dezastrului militar din 1915.

Examinând mai îndeaproape cauzele care au condus Rusia la lipsa energiei necesare în acel moment, pentru a continua războiul până la victoria finală, ajungem la concluzia unei scadenţe tragice, datorate erorii comise în 1904 prin războiul din Manciuria.

În *Istoria Rusiei,* Pavel Miliukov spune clar: „Trecerea de la mobilizarea parţială la mobilizarea generală, ordonată în noaptea de 31 iulie 1914, s-a efectuat fără prea mari dificultăţi şi aproape fără să tulbure viaţa normală a populaţiei. Dar, când a izbucnit războiul, forţele Rusiei, trecute prin dezastrele din Manciuria şi prin răscoala ţărănească (care a survenit imediat după aceea), n-au mai putut fi îndeajuns reconstituite”.

Războiul din 1904 împotriva Japoniei se datorează exclusiv voinţei ţarului Nicolae al II-lea. În zadar oamenii de stat, precum contele de Witte, au recomandat moderaţie şi menţinerea păcii; în zadar baronul Rosen, ambasadorul Rusiei la Tokio, informa, în rapoartele sale, că dacă Rusia nu renunţă la Coreea, războiul este inevitabil.

O camarilă de oameni de afaceri se formase în jurul ţarului: „clică de aventurieri de cea mai neagră speţă”, cum îi desemna generalul Kurepatkin. Această clică îl avea ca şef pe Bezobrazov, susţinut de atotputernicul ministru de interne, Pleve. Clica voia războiul, văzând în cucerirea Coreii un mijloc rapid de îmbogăţire. Amiralul Abaza, secretarul împăratului şi redactor pentru afacerile din Extremul Orient, făcea de asemenea parte din clică. Astfel, afirmaţia istoricului Miliukov nu ne mai poate surprinde: „Acest Bezobrazov, care la început redacta sau revedea numeroase note ruseşti, trimise de la Sankt-Petersburg în Japonia, este acela care, de fapt, conduce acum negocierile, când acestea nu mai sunt încredinţate miniştrilor afacerilor externe, ci viceregelui, amiralul Alekseev, locotenent-general al împăratului în Extremul Orient”.

Responsabilitatea războiului din 1904 nu poate fi atribuită şefilor armatei, care judecau desfăşurarea războiului în funcţie de distanţa enormă ce trebuia parcursă – peste 7.500 de verste (o verstă are 1 067 metri) şi de slaba capacitate a căilor ferate – în linie unică – traversând Siberia şi estul Chinei.

În ajunul războiului, ministrul de război, generalul Europatkin, a făcut o inspecţie vizitând şi Port-Arthur, principalul port de ataş al flotei ruse în Pacific. El a considerat că portul era „foarte slab amenajat şi incapabil să reziste unui atac japonez”.

Ca mânat de o fatalitate, Nicolae al II-lea, convins de prestigiul Rusiei, n-a crezut posibil un atac japonez.

E necesar să reproducem o scrisoare, adresată de la Sankt-Petersburg, la 14 martie 1904, de către prinţesa Radzivill generalului Roleitant. Această scrisoare a fost publicată de revista „Revue de Paris”, la 1 ianuarie 1934: „În septembrie trecut [1903] a avut loc un consiliu, în care Lamsdorf Europatkin (atunci ministru de război) şi un alt personaj l-au rugat pe ţar să evacueze Manciuria şi să

vândă calea ferată, pentru că Manciuria nu merita efortul de a fi păstrată… Împăratul a răspuns că pentru nimic în lume nu va lăsa din mână Manciuria şi că nu va fi război pentru că el nu-l voia. Miniştrii au rezistat şi în trei reprize au insistat pentru evacuare, până în clipa când împăratul s-a supărat şi le-a spus că el era ţarul, iar ei trebuiau să i se supună. Or, cel care era în spatele rezistenţei imperiale era Bezobrazov. El se lansase într-o mare speculaţie pentru exploatarea pădurilor de cedru de la frontiera coreeană, antrenându-l şi pe împărat, care dăduse trei milioane de ruble din caseta sa personală şi alte sume în numele împărătesei, şi trebuia să păstreze acest teritoriu pentru a continua afacerea”. Bezobrazov şi clica lui, care susţinea „compania formată pentru exploatarea concesiunilor din Yalu”, era atotputernic la Curte; putem spune că aceasta a anticipat momentul Rasputin.

Încăpăţânarea ţarului în a refuza sfaturile înalţilor demnitari ai armatei părea inspirată prin destin de implacabila Nemesis.

Războiul din Manciuria a zguduit până la temelii Imperiul rus. Poporul rus nu înţelegea sensul acestui război în care nu era vorba de apărarea pământului patriei şi respingea ideea de a se duce să lupte la mii de kilometri împotriva unui neam necunoscut. Tineretul încerca să se sustragă obligaţiilor serviciului militar, dezertând sau emigrând. Femeile se culcau pe şinele de cale ferată pentru a împiedica să plece trenurile, care-i transportau pe militari. Această atmosferă de protest a maselor ruse justifica declaraţia marelui doctrinar al marxismului rusesc, Plehanov, la congresul de la Amsterdam din 1904: „Dacă ţarul va triumfa în problema Japoniei, poporul rus va fi cel învins”. Dar voinţa ţarului trecea peste orice rezistenţă a maselor, pentru a asigura interesele companiei din Yalu. Rusia învinsă, regimul ţarist s-a trezit timp de câteva luni pe malul prăpastiei. Revoluţia din 1905 a fost o repetiţie generală a celei din 1917, care a lichidat dinastia

Romanovilor şi regimul ţarist. Pacea de la Portsmouth, realizată cu preţul unor mari dificultăţi de Witte – sub presiunea revoluţiei care izbucnise –, îi impunea ţarului şi clasei conducătoare un serios examen de conştiinţă. Or, după înăbuşirea revoluţiei, a început lupta pentru anularea concesiilor făcute în momentele de panică. Printre aceste concesii se număra alegerea primei „Dume „a Imperiului. Un război pierdut, care umilise Rusia în faţa Asiei; o revoluţie care zguduise până-n temelii regimul ţarist, n-au adus nicio schimbare. Această luptă tenace împotriva frânturilor de libertate acordate poporului rus nu ţinea deloc seama de interesul primordial al imperiului, acela de a-şi reface propriile forţe militare, căci Rusia nu era numai o putere asiatică, ci şi una europeană.

Miliukov descrie astfel acest moment al istoriei regimului ţarist, după înăbuşirea forţelor revoluţionare: „Războiul cu Japonia a dezvăluit marile imperfecţiuni ale organizării militare şi navale. Pentru a înfăptui profundele reforme ce se impun, este nevoie de sume uriaşe, pe care nici impozitele, nici împrumuturile interne nu le pot furniza. Franţa este aceea de la care guvernul rus se împrumută din nou. Totuşi, el nu afectează totalitatea sumei scopului mărturisit (adică pentru grăbirea realizării de reforme militare), ci întrebuinţează o parte din ea pentru a-şi asigura mijloacele de combatere a revoluţiei, după dizolvarea primei Dume. În ciuda existenţei unei reprezentări naţionale docile, în ciuda majorităţii pe care i-o acorda cea de-a treia Dumă, noua lege electorală, şi presiunea ei asupra alegerilor, îngăduia guvernului rus să-şi continue liber, în afara oricărui control, politica sa externă”.

Prin natura lor, regimurile absolute au o teamă organică faţă de orice control al naţiunii, care, după interpretarea lor, implică existenţa unui rest de libertate, adică de negare a regimului.

Ţinând seama de dimensiunde ei şi de angajamentele

pe care le avea în Europa, Rusia era obligată mai întâi să-şi refacă organizarea militară şi navală. Ţinând seama, de asemenea, de vecinătatea Germaniei şi a Austro-Ungariei, care recunoscuseră – în lumina flăcărilor revoluţiei din 1905, mai mult decât în înfrângerea din Manciuria – întreaga fragilitate a imperiului Romanovilor, nimic nu era mai firesc (pentru aceste puteri) decât să încerce să profite de situaţie. Wilhelm al II-lea a fost cel care a luat iniţiativa prin proiectul tratatului ruso-german de la Björkö (24 iulie 1905), al cărui scop era crearea unei coaliţii continentale împotriva Angliei, punând într-un impas alianţa franco-rusă. Împăratul Germaniei avea o mare influenţă asupra lui Nicolae al II-lea.

Acest proiect îndreptat, neîndoios, împotriva Angliei, interesa indirect Franţa. Ţarul a cerut modificarea lui şi a insistat să fie comunicat Franţei înaintea semnăturii sale. În luna iulie 1905, Wilhelm al II-lea a revenit asupra problemei, prezentând ţarului textul unui al treilea proiect, cu prilejul întâlnirii la Björkö, la bordul iahtului lui Nicolae al II-lea. Intenţia împăratului Germaniei era ca acest tratat, defensiv prin adeziunea Franţei, să devină o triplă alianţă continentală. Tratatul a fost semnat la 24 iulie 1905 de secretarul de stat german şi din partea Rusiei, de amiralul Birilev. Contele Lamsdorff, aflând pe 12 septembrie de iniţiativa ţarului, a explicat sensul profund al tratatului şi pericolele internaţionale ce decurgeau de aici, obţinând anularea sa. Toate aceste acţiuni demonstrau slăbiciunea de caracter a ţarului şi oscilaţiile sale în deciziile pe care trebuia să le ia.

Wilhelm al II-lea a comis o greşeală de apreciere, când, în 1914 – plecând de la premisa justă că Rusia nu era înarmată pentru a intra în război – a spus că „ar putea pregeta să intre în război”. Ţarul a făcut toate eforturile pentru a împiedica războiul. La 29 iulie, el telegrafia împăratului Germaniei: „Cel mai bine ar fi să supunem conflictul austro-sârb tribunalului de la Haga. Mă încred în

înţelepciunea ta şi în prietenia ta". Ministrul afacerilor externe, Sazonov, n-avea să afle de existenţa acestei telegrame a ţarului decât şase luni mai târziu; guvernul german n-a publicat-o.

Nicolae al II-lea şi-a dat seama de slaba pregătire pentru război a armatei ruse, dar nu putea face un act neleal faţă de Europa. Pe de altă parte, nu voia să renunţe la Balcani, unde Rusia făcuse, pe parcursul a două secole, mari sacrificii pentru susţinerea cauzei slavilor, direct legată de expansiunea ei către Marea Egee. Contrar stării de spirit din 1904, mobilizarea generală, ordonată la 31 iulie 1914, s-a efectuat fără probleme. Dar forţele ruse se resimţeau după pierderile suferite în Manciuria şi după zguduirile provocate de revoluţia ce a urmat.

Slaba pregătire militară a Rusiei era evidentă. Totuşi, ea a reuşit să provoace serioase înfrângeri armatelor austro-ungare şi să execute ofensiva din Prusia orientală (august-septembrie 1914). Faptul acesta a obligat comandamentul german să-şi retragă de pe frontul occidental două corpuri de armată şi o divizie de cavalerie. În acelaşi timp, armata rusă a izbutit să efectueze ofensiva în Galiţia, care a sfârşit prin aducerea ruşilor la porţile Ungariei şi Bucovinei.

În noiembrie, este rândul Sileziei să fie ameninţată de o invazie rusă. La sfârşitul acestei luni, ofensiva rusă la Łódź obţine înfrângerea generală a celei de a noua armate germane, obligând comandamentul german să retragă de pe frontul occidental cinci corpuri de armată şi cinci divizii de cavalerie pentru a le îndrepta spre Polonia rusă. Succese similare au fost realizate în Caucaz, unde Turcia începuse atacul.

Începând cu luna februarie 1915, pe frontul german se resimte o diminuare a atacurilor ruse. Dar pe frontul austro-ungar, ruşii obţin, la 22 martie, victoria de la Przemyst, a cărei garnizoană depăşind 120.000 de oameni, având 800 piese de artilerie, a capitulat. Atacul austro-

german în Galiţia şi în Polonia rusă, care a durat din luna mai până în septembrie 1915, i-a obligat pe ruşi să se retragă. La 5 august ei au trebuit să evacueze Varşovia şi au continuat să se retragă spre est. Retragerea ruşilor a durat patra luni.

Ţarul a preluat comanda supremă a armatelor la 5 septembrie 1915. Marele duce Nikolai Nikolaievici, fost generalisim, a fost numit viceregе şi comandantul armatei speciale din Caucaz. Această decizie a făcut să tresară întreaga Rusie. Majoritatea miniştrilor, Duma şi opinia publică n-au aprobat decizia ţarului. Era prima acţiune a partizanilor unei păci separate cu Germania. Ei erau convinşi că o continuare a războiului ar fi dus în mod fatal la o revoluţie de proporţii mult mai tragice decât cea din 1905, având ca deznodământ inevitabil o pace separată.

Prin intermediul lui Rasputin partizanii păcii separate câştigau din ce în ce mai multă influenţă asupra ţarinei.

În luna martie 1915, prinţesa Vasilcikov, domnişoară de onoare a ţarinei, care se afla la începutul războiului în Austria, i-a trimis o primă scrisoare ţarului, raportând o conversaţie pe care o avusese cu von Jagow: „Anglia, a declarat acesta, în ciuda tuturor făgăduielilor, nu va îngădui niciodată Rusiei să ia Constantinopolul. Germania are nevoie de o Rusie puternică şi monarhică iar cele două Case vecine şi domnitoare trebuie să susţină vechile tradiţii monarhice. Prelungirea războiului este considerată ca un pericol pentru dinastie. Dacă Majestatea voastră decide, de la înaltul său tron, să rostească cuvântul «pace», înseamnă că va hotărî destinul popoarelor din întreg universul. Iar dacă Ea va trimite o persoană de încredere, o altă persoană sigură va fi trimisă în acelaşi timp de aici, în vederea primelor tratative”. În fond, teza era justă, germanii erau bine informaţi asupra situaţiei fragile a dinastiei Romanovilor.

În primăvara anului 1915, Germania întrevedea

pericolele unei prelungiri a războiului, care nu putea fi scurtat decât printr-o pace separată cu Rusia, având drept consecinţă suprimarea frontului de est. Întoarcerea în Rusia a prinţesei Vasilcikov exprima necesitatea unei păci separate; ea venea echipată cu scrisorile marelui duce şi ale prinţesei de Hesse, fratele şi sora ţarinei. Dar această acţiune fusese începută prea devreme de partizanii păcii separate. Ţarul a reacţionat imediat. Prinţesa Vasilcikov şi-a pierdut titlul de domnişoară de onoare şi ţarina a fost exilată la Sankt-Petersburg. Totuşi această dizgraţie a primei persoane care s-a însărcinat să fie curierul unei propuneri de pace separată nu i-a descurajat pe cei care erau convinşi de necesitatea imperioasă, pentru regim, de a se pune imediat capăt războiului.

În luna iulie 1916, o delegaţie de parlamentari ruşi a vizitat Franţa şi frontul francez, luând contact cu înaltele personalităţi politice şi militare. Din discuţiile ce-au avut loc s-a putut desprinde decizia implacabilă a Franţei de a continua războiul până la capăt. Şeful acestei delegaţii, Protopopov, era vicepreşedintele Dumei. La întoarcerea sa în Rusia, el l-a întâlnit, trecând prin Suedia, pe agentul german Warburg, care l-a asigurat că, în caz de pace separată, Rusia va obţine Constantinopolul şi Dardanelele.

Aflând de întrevederea Protopopov-Warburg, o puternică indignare a pus stăpânire pe cercurile conducătorilor ruşi, în majoritate partizani ai continuării războiului. Ca să se scuze, Protopopov a afirmat că ministrul Rusiei la Stockholm fusese ţinut la curent cu această întrevedere precum şi cu discuţia pe care o avusese cu Warburg. Era desigur o minciună care a permis ministrului să dea o dezminţire „în termeni insultători”. Faptul că, după întrevederea sa cu Warburg, Protopopov a fost numit ministru de Interne este un indiciu al schimbării survenite în anturajul ţarului. Stürmer era pe atunci preşedinte al Consiliului şi ministru al afacerilor externe.

România a intrat în război în acest moment de

oscilaţie a politicii externe a Rusiei, când partizanii unei păci separate cu puterile centrale deţineau posturile cheie. Neîndoios, cu toată influenţa ţarinei, Nicolae al II-lea s-a împotrivit oricărei acţiuni neleale.

„În documentele arhivei secrete ruse, publicate după război de guvernul sovietic, nu se află indicii care să arate că Nicolae al II-lea ar fi fost, personal, înclinat spre o pace separată. Chestiunea apare astăzi evidentă: împăratul a rămas credincios angajamentelor luate faţă de Aliaţi. El s-a arătat de neclintit în atitudinea sa. Nu-i mai puţin adevărat însă, după convingerea opiniei publice în 1916 – 1918, că mersul evenimentelor ar fi putut conduce Rusia, în timpul guvernării lui Stürmer şi a lui Protopopov, la încheierea unei păci separate". (Pavel Miliukov, *Istoria Rusiei*).

Această oscilaţie în voinţa de a continua războiul putea fi fatală pentru România. Planul de război elaborat de Statul Major al armatei române era bazat pe certitudinea ofensivei lui Sarrail în Balcani şi pe o mişcare de acoperire a flancului drept al armatei române, în Transilvania, care trebuia efectuată de un asalt rusesc.

Obiectivul strategic al statului major român era de a „zădărnici rezistenţa duşmanului în Transilvania, de a pătrunde în câmpia ungară şi de a pune stăpânire pe zona de aprovizionarea. armatelor austro-ungare, adică pe văile Tisei şi ale Dunării". (Marele Stat Major, *România în războiul mondial*, vol. I, doc. 43.)

Care era situaţia armatei austro-ungare ce trebuia să apere Transilvania, în momentul intrării în război a României? Această armată dispunea în total de 51 batalioane, 9 escadroane şi 25 baterii. Raportul forţelor era în avantajul trupelor româneşti: 119 batalioane şi 77 baterii, în total un efectiv de 135.000 de oameni. În afara acestor unităţi, comandamentul avea la dispoziţia sa 10 alte batalioane şi 11 baterii; plus o rezervă de 20 de batalioane, 1 escadron şi 18 baterii. Trupele române aveau, aşadar, un avantaj de 2, 4 la 1 la infanterie şi de 3

la 1 la artilerie. La această superioritate numerică trebuie să adăugăm, ca element decisiv, efectul surprizei şi faptul că trupele austro-ungare se întindeau pe fronturi foarte întinse şi că erau alcătuite în mare parte din unităţi improvizate.

Carpaţii formează un obstacol foarte greu de trecut, facilitând apărarea şi făcând atacul extrem de dur; este o situaţie pe care ruşii au experimentat-o…

Or, efectul surprizei a fost total. Pătrunderea în Transilvania s-a efectuat prin optsprezece puncte. Exista o apărare a trupelor austro-ungare în defileuri, pe drumurile întortocheate şi la răscruce de drumuri. Pe sub podurile distruse, cuiburi de mitraliere, bine camuflate, asigurau încetinirea înaintării trupelor româneşti, cauzându-le pierderi serioase. Trebuie să adăugăm efectul moral, trupele româneşti luau pentru prima oară contact cu duşmanul. Ca orice trupă în prima zi de război, ea era cu atât mai impresionabilă, cu cât duşmanul avea superioritatea unei experienţe de doi ani de lupte. Dar impetuozitatea atacului a fost atât de puternică, încât rezistenţa a fost repede anihilată. În mai puţin de patruzeci şi opt de ore, ieşirea din defileurile periculoase ale Carpaţilor era asigurată, trupele româneşti putând să se răspândească în câmpie. La 29 august 1916, românii ocupau Braşovul şi, în valea Jiului, Petroşanii. Pe 19 august erau la Orşova şi în faţa Sibiului, iar în nordul Transilvaniei, la Miercurea-Ciuc.

Misiunea armatei austro-ungare era de a acoperi aripa dreaptă a Armatei 7, operând în Bucovina, şi de a împiedica, sau cel puţin de a întârzia, trecerea Carpaţilor de către armatele române. În caz că ele ar fi fost respinse, armata austro-ungară trebuia să se retragă, pas cu pas, pe poziţia fortificată de pe malul drept al Mureşului şi al Târnavei, distrugând căile de comunicaţie şi podurile.

Ca plan de ansamblu, Armata 1 română, operând în regiunea Cerna-Jiu, avea misiunea să ia Orşova şi să ocupe

defileul Cerna şi înălţimile de la nord de Mehadia. Armata 2 trebuia să înainteze pe cursul mijlociu al Mureşului, să pătrundă în regiunea Aiud-Târgu Mureş şi să atace flancul şi spatele trupelor inamice care s-ar fi opus Armatei de nord. Obiectivul său era să ajungă, după treizeci de zile de la intrarea în război, în Munţii Apuseni, centru istoric al rezistenţei românilor, aşa cum a fost şi al dacilor.

Este interesant de reprodus comentariul planului de campanie, făcut cincizeci de ani mai târziu de către istoricul militar, colonelul Ion Cupşa, în volumul *Armata română în timpul campaniei anilor 1916 – 1917* (Bucureşti, 1967). Controversele adesea aprige cu privire la acest plan au primit corectivul necesar, graţie documentelor publicate de germani şi austrieci. După o jumătate de secol, pasiunile amuţesc, facilitând o apreciere obiectivă, aşa cum este cea prezentată de colonelul Cupşa.

„Faptul că inamicul din Transilvania era momentan slab, că trupele române de acoperire erau numeroase şi că ele se găseau în masivii muntoşi ai Carpaţilor explică misiunea ofensivă care li s-a încredinţat, în scopul de a surprinde apărarea trecătorilor şi a asigura forţelor principale capete de pod peste munţi, unde acestea să se concentreze şi de unde apoi să treacă la ofensivă. Potrivit concepţiei care exista în armata română (ca şi în alte armate din acel timp), trupele de acoperire primeau normal misiuni de apărare, trebuind să ducă lupta pe aliniamente succesive, până la «o linie de fund» pe care nu trebuia să o cedeze. Credincioşi acestei concepţii, unii scriitori militari au criticat nejustificat planul de campanie în ceea ce priveşte problema acoperirii, afirmând că ar fi fost mai indicat ca grupele de acoperire să rămână în apărare până se termină mobilizarea şi concentrarea forţelor principale, şi apoi să înceapă ofensiva. Soluţia adoptată de autorii planului de campanie reprezintă noutate faţă de prevederile doctrinare din acel timp, care merită să fie subliniată. Dacă ar fi rămas în apărare, s-ar fi

lăsat inamicului timp să-şi întărească apărarea în zona muntoasă şi ofensiva forţelor principale (române) ar fi întâmpinat serioase greutăţi. Prin soluţia adoptată se realiza surprinderea şi se trecea mai uşor peste bariera muntoasă.

Alegerea ca prim obiectiv a aliniamentului Mureşului, care, odată atins, ar fi avut ca urmare o sudare a dispozitivului strategic şi o scurtare a frontului, era în acord cu situaţia şi cu scopurile urmărite de comandamentul român. Intenţia de a acţiona – în etapa a doua – cu majoritatea forţelor, prin poarta Someşului, şi cu o grupare secundară prin poarta Mureşului, era de asemenea o soluţie justă, deoarece ţinea seama de elementele geografice şi de sistemul de comunicaţii al teatrului de acţiuni militare transilvan".

În concluzie, din analiza planului de campanie român din august 1916, rezultă că în ansamblu corespundea condiţiilor în care urmau să opereze forţele armate ale României, cu excepţia dispunerii marilor unităţi din Dobrogea. El cuprindea şi unele prevederi originale privitoare la perioada iniţială a războiului.

Realizarea acestui plan, destul de îndrăzneţ, depindea de cooperarea armatei ruse din Bucovina. Armata de nord trebuia să înainteze spre valea superioară a Mureşului şi, cooperând cu armata rusă, să ocupe regiunea Deva-Reghin şi, ulterior, înălţimile de la vest şi nord-vest de râu. Armata română reuşise să ocupe văile superioare ale Oltului şi ale Mureşului, după ce cuceriseră Muntele Pietrosul (cota 2101) şi vârful Căliman, pătrunzând în defileurile celui de-al doilea lanţ de munţi.

Dar această fulgerătoare înaintare a Armatei române de nord trebuia să fie coordonată cu armata 9 rusă învecinată, comandată de generalul Lesciţki. Prin convenţia militară, ruşii erau obligaţi să treacă imediat la ofensivă, sensibil facilitată de către români, care eliberaseră defileurile din nordul Moldovei. Lucrul acesta

permitea ruşilor să cadă în spatele armatei austro-ungare care apăra defileurile Carpaţilor din Bucovina. Dar generalul Leciţki s-a limitat să întreprindă o acţiune slabă la Cârlibaba-Dorna, oprindu-se foarte repede, fără niciun rezultat. Inacţiunea rusă în sectorul imediat învecinat punea în pericol flancul drept al românilor, care se aflau într-o poziţie critică. Din această cauză ofensiva română a fost oprită.

Nu se poate contesta faptul că trupele ruse se resimţeau după luptele ultimelor luni, dar nu este mai puţin adevărat că mai aveau încă energia necesară – o dată ce masivul din nord al Carpaţilor era străpuns de trupele române – să folosească acel moment pentru a cădea în spatele armatei austro-ungare, năucită de înaintarea trupelor române. Frontul austro-ungar rezista, de altfel, din ce în ce mai slab. Când armata română din nord şi-a stăvilit brusc ofensiva, comandamentul austro-ungar a fost foarte mirat şi a încercat să utilizeze acest răgaz pentru a solicita venirea altor trupe, în scopul întăririi apărării.

Inacţiunea generalului Leciţki nu era determinată în fapt de epuizarea trupelor, ci de momentul politic al negocierilor secrete Jagow-Stürmer. Un avans al românilor până în Munţii Apuseni complica situaţia militară, făcând mai dificilă o pace de compromis din care consecinţele trebuia să le suporte România. Atitudinea oscilantă, acţiunea slabă şi de scurtă durată a generalului rus în Bucovina, trebuie să fie înţelese în raport cu acţiunea similară a generalului Zaiancikovski, comandantul armatei ruse în Dobrogea (2 divizii de infanterie şi 1 divizie de cavalerie.)

Planul de campanie al Puterilor centrale prevăzuse o puternică acţiune ofensivă în Dobrogea, pentru a forţa comandamentul român să retragă o parte din forţele ce conduceau ofensiva în Transilvania şi să le trimită pe frontul din sud. Aceasta a dat posibilitatea forţelor germanoaustro-ungare să se concentreze în nordul

Carpaţilor.

În cursul negocierilor continuate de I. Brătianu, se pusese ca o primă condiţie trimiterea de către Rusia a unei armate de 200.000 de oameni în Dobrogea. În prima fază a negocierilor, guvernul rus era convins că bulgarii nu vor lupta împotriva trupelor ruseşti şi că era suficientă o prezenţă minimă a unităţilor ţarului pentru ca bulgarii să depună armele. Nu era deci necesar să se trimită forţe numeroase la frontierele lor. Aceasta a fost o gravă păcăleală, o lipsă totală de informaţie.

Crearea ligii balcanice a fost un act pozitiv al diplomaţiei ruse, reuşind să facă acordul bulgaro-sârb de la 13 martie 1912. Dar conflictul între cele două state cu privire la Macedonia şi cel de al doilea război balcanic au compromis serios prestigiul Rusiei, mai ales în Bulgaria, profund rănită de pacea de la Bucureşti. Diplomaţiei austro-ungare nu-i mai rămânea decât să culeagă fructele acestei politici.

Istoricul rus Pavel Miliukov, referindu-se la acţiunea diplomaţiei ruse la Sofia, afirmă: „Dacă guvernul rus a respins alianţa turcă, a făcut-o în parte în speranţa unei alianţe cu Bulgaria”. Lucrul acesta este inexact.

Cu prilejul negocierilor Izvolski-Ärenthal (16 septembrie 1908), ministrul afacerilor externe al Rusiei a încercat să obţină consimţământul monarhiei dualiste cu privire la deschiderea Dardanelelor pentru flota de război rusă, în schimbul anexiunii Bosniei şi Herţegovinei la Austria. Aşa cum reiese din „Arhivele Roşii”, conferinţa specială din 8 februarie 1914 a discutat problema: împăratul rus este în măsură să întreprindă o acţiune pentru a intra în posesia strâmtorilor (Dardanelele)? Aceasta fiind ideea dominantă a politicii ruse în Balcani, nu dorinţa de a facilita o alianţă cu Bulgaria a determinat guvernul rus să respingă alianţa oferită de Turcia, ci faptul că nu voia să se angajeze în problema Strâmtorilor.

Bulgaria a încheiat o alianţă cu puterile centrale la 6

septembrie 1915. La sfârşitul aceleiaşi luni, ea a ordonat mobilizarea generală pentru ocuparea Macedoniei, ceea ce l-a determinat pe Sazonov să ceară ministrului Rusiei să părăsească Sofia, la 2 octombrie. Era deci clar că în cazul în care România ar declara război Austro-Ungariei, ea ar fi atacată de îndată de către Bulgaria. La 16 iulie 1916, la Marele Cartier General german, Falkenhayn, generalul Konrad (şeful Marelui Cartier General austro-ungar), şi colonelul Gancev, reprezentantul Marelui Cartier General bulgar, au semnat o convenţie privind acţiunile militare comune împotriva României. La 5 august Enver-Paşa, şeful Marelui Cartier General turc, a semnat de asemenea această convenţie.

În mod logic, proiectul elaborat în comun de către şefii acestor state majore avea la bază ofensiva română în Transilvania cu majoritatea forţelor sale, românii acoperind frontul de la Dunăre şi din Dobrogea cu forţe secundare. Cunoaştem concepţia planului românesc, care atribuia o importanţă redusă frontului din sud, oferind astfel punctul vulnerabil. Dat fiind refuzul Rusiei de a trimite forţe importante în Dobrogea, ne putem întreba: avea, oare, interes Rusia ca România să-şi realizeze unitatea visată?

Indiferent de regim, interesele imperialismului rus au acţionat împotriva unui stat român independent şi puternic. În plus, puteau ei oare tolera un Stat cvasivasal? În august 1916, când negocierile Stürmer-von Jagow înaintau într-un mod atât de mulţumitor, înfrângerea totală a României devenea o necesitate. Mackensen a primit misiunea de a ataca Dobrogea. Era indiciul importanţei primordiale ce se acorda acestui front de către marele stat major german.

Contele de Saint-Aulaire (în „Mărturisirile unui fost diplomat”) comentează astfel funcţionarea convenţiei militare, semnate de I. Brătianu cu reprezentanţii celor patru puteri ale Antantei, în zilele de 4 – 17 august 1916:

„Conform convenţiei militare, semnată în aceeaşi zi, România urma să intre în război în zilele de 15 – 23 august. Deschiderea ostilităţilor ar fi fost precedată cu o săptămână de o ofensivă pornind din Salonic. Ruşii se angajau să continue o ofensivă pe tot frontul şi să trimită trupe în Dobrogea, pentru a o apăra împotriva bulgarilor; România trebuia să primească, fără întrerupere, cel puţin trei sute tone de material de război pe lună. Toate aceste clauze, în afara celor ce impuneau obligaţii României, vor fi violate”.

Ofensiva impetuoasă a armatei române pentru a ajunge pe linia fortificată de pe Mureş şi Târnave, unde trebuia să înfrunte principala rezistenţă a primei armate austro-ungare, a fost stăvilită de atacul lui Mackensen în Dobrogea. Această oprire a ofensivei a permis Statului Major german să-şi întărească forţele din Transilvania prin mari unităţi: corpul german de rezervă nr. 39 (Grupul Stabs). Deşi forţele germano-austro-ungare crescuseră în mod considerabil, raportul forţelor şi moralul ridicat al trupelor române permiteau continuarea ofensivei măcar până la linia râurilor Târnava Mare, Secaş şi Hârtibaciu. Aici, s-ar fi putut stabili o legătură directă cu armatele operând în Transilvania, pentru a constitui un front unic, împiedicând astfel inamicul să pună în practică manevra orientată spre interior şi să dea atacuri succesive cu forţele principale împotriva grupurile separate ale armatei române.

La 1 septembrie 1916, armatele duşmane, de astă dată superioare numeric şi dispunând de o artilerie uriaşă, au pornit ofensiva la sud de Jiu. Luptele au durat până la 7 septembrie. În ciuda unei rezistenţe îndârjite, trupele române (divizia a unsprezecea de infanterie) au fost obligate să se retragă pe vechea frontieră. Între 12 şi 14 septembrie, trupele române au recucerit teritoriul pierdut la 7 septembrie, dând dovada unui moral excelent şi a adaptării în scurt timp la climatul războiului. Soldaţii

români găsiseră terenul favorabil, muntos şi împădurit, de care ştiau cum să se folosească. Ei înaintau cu uşurinţă pe poteci, căţărându-se până pe creastă, şi se fofilau prin văi pentru a se strecura în spatele duşmanului. Comandanţii ştiau să utilizeze aceste însuşiri ale soldaţilor (în imensa majoritate, ţărani) de a se mişca rapid, cu o uluitoare siguranţă, chiar şi pe timp de noapte, pentru a efectua atacuri prin surprindere, de la mică distanţă. Chiar în clipele cele mai grele ale războiului, soldaţii şi ofiţerii români nu şi-au pierdut aceste calităţi de a utiliza ingenios terenul.

Într-o lucrare germană, apărută în 1917, la Sibiu: „De la Sibiu până la Siret", Karl Rossner, corespondent de război german, recunoaşte curajul şi capacităţile soldaţilor români: „Românii au dovedit că sunt adversari curajoşi şi dârji care ştiu să profite de cel mai mic avantaj pe care li-l oferă terenul accidentat şi plin de prăpăstii muntoase... Ei urcă pantele aproape fără zgomot".

Neîndoios, ofensiva din Transilvania ar fi dat alte rezultate, punând statele majore germane şi austro-ungare în faţa unor mari probleme strategice, dacă generalul Sarrail ar fi respectat angajamentele aliaţilor, de a declanşa o ofensivă la Salonic, cu o săptămână înainte de intrarea României în război, obligând astfel armata bulgară să facă faţă acestui atac. Sub diverse pretexte, Sarrail nu s-a mişcat, facilitându-le bulgarilor concentrarea tuturor forţelor în Dobrogea.

Ah, Sarrail, ah Sarrail.
Noi ne batem
Iar tu stai...

Contele de Saint-Aulaire a introdus acest catren în *Memoriile unui fost diplomat*, catren foarte răspândit în epocă în România şi prin care i se reproşa generalului faptul că a rămas imobil la Salonic.

Faptul că Marele Stat Major german a încredinţat misiunea luptei împotriva României la doi dintre cei mai

buni generali ai săi (Falkenhayn, în Transilvania, şi Mackensen, în Dobrogea şi pe tot frontul de sud) este un indiciu al importanţei armatei române în raportul de forţe dintre aliaţi şi puterile centrale.

Acţiunea ofensivă în Dobrogea prezenta un interes cu totul deosebit pentru desfăşurarea ulterioară a războiului împotriva României, care trebuia scoasă din luptă cu orice preţ şi în cel mai scurt timp. În afara considerentelor strict militare, existau şi motive politice pentru lichidarea României: negocierile von Jagow-Stürmer în vederea semnării unei păci separate. Mackensen a văzut just: pentru a avea libertatea de mişcare şi a trece Dunărea, în scopul cuceririi Bucureştiului (la şaizeci de kilometri distanţă de frontiera bulgară), trebuia ocupat capul de pod de la Turtucaia. Aceasta era prevăzută cu fortificaţii permanente şi avea două linii de rezistenţă succesive, în formă circulară, sprijinite pe Dunăre şi o linie de avanposturi, adică toate elementele asigurând apărarea.

Sistemul de fortificaţii de la Turtucaia putea rezista la armamentul de infanterie şi de artilerie uşoară, dar nu şi la cel de artilerie grea. În sectorul unde rezistenţa a fost zădărnicită, forţele de atac reprezentau o superioritate zdrobitoare de 6/1 pentru infanterie şi 12/1 pentru artileria mobilă. Soarta localităţii Turtucaia era pecetluită.

Perspectiva de a cuceri Bucureştiul era seducătoare, ea ar fi fost pentru români o lovitură extrem de grea.

Dar noul comandant Hindenburg a înlăturat considerentele politice, fixând misiunea grupului de armată Mackensen la o acţiune strict militară, aşa cum o cerea situaţia strategică şi amânând trecerea Dunării până în momentul distrugerii forţelor româno-ruse din Dobrogea. Este posibil ca Hindenburg şi Ludendorff să fi evaluat forţele ruseşti din Dobrogea ca fiind mult mai numeroase şi mai puternice decât erau în realitate. Contribuţia Rusiei era însă redusă ca număr şi de calitate mediocră.

Rezultă, din toate datele cunoscute după război, o concepţie eronată în elaborarea planului de apărare a Dobrogei. Turtucaia a fost numită „cap de pod”, deşi nu exista acolo niciun pod. S-ar fi putut construi cu uşurinţă un pod de nave, deoarece în locul acela Dunărea era mai îngustă. Dar podul ar fi devenit o ţintă uşoară pentru artileria inamică.

În realitate, Turtucaia şi Silistra n-aveau decât rolul de a acoperi concentrarea armatei ruse, care trebuia să se formeze în spatele acestei linii de apărare. Calculele s-au dovedit greşite, deoarece distanţa dintre Turtucaia şi Silistra este de 66 kilometri. Dar mai exista încă un element care avea să contribuie la dezastrul acestui „cap de pod „fără pod. Este adevărat că Turtucaia era apărată de o armată de 25.000 de combatanţi, însă aceste forţe erau risipite pe un front de 30 km lungime. Trebuie să adăugăm şi calitatea inferioară a artileriei. O bună parte din tunuri fusese luată din fortificaţiile de la Bucureşti. Pe drept cuvânt s-a spus că artileria concentrată la Turtucaia a fost „un soi de muzeu de artilerie unde erau reprezentate toate tipurile de tunuri din ţară”. În total au fost douăzeci şi opt de tunuri fixe (24 grele şi 4 uşoare); 59 semimobile, trase de boi, 31 grele şi 23 uşoare; 28 mobile cu atelaj de cai (15 grele şi 13 uşoare).

Organizarea apărării Dobrogei a fost total neglijată. Întreaga atenţie a Statului Major era concentrată asupra pregătirii ofensivei în Transilvania. Din cele 116 piese de artilerie, 17 nu erau încă instalate, iar celelalte nu aveau muniţii. Mai mult, doar 40 de tunuri erau cu tragere rapidă, ceea ce dădea artileriei o putere slabă de acţiune. Or, chiar acest număr redus de tunuri cu tragere rapidă nu era concentrat pentru a putea executa tirul de baraj, ci dispersat pe o linie de apărare lungă de 30 km. În aceste condiţii, cum putea fi oprit atacul coloanelor de infanterie duşmane? Rezultatul nu putea fi altul, dacă punem în balanţă situaţia jalnică a artileriei române şi cea a

artileriei inamice. Forţele atacatoare dispuneau de o artilerie foarte puternică: 128 piese, toate mobile, dintre care 72 având calibrul de 75 mm, cu tragere rapidă; 56 tunuri grele, un balon captiv şi avioane pentru a regla tragerea.

Generalul Toşev, comandantul trupelor bulgare, s-a împotrivit proiectului lui Mackensen de a ataca simultan Turtucaia şi Silistra. El a propus o acţiune simultană cu o singură brigadă împotriva Silistrei, concentrând toate forţele pentru atacul în masă asupra oraşului Turtucaia, înainte de sosirea trupelor ruseşti. Găsind că propunerea generalului Toşev este justă, Mackensen a acceptat-o.

Trupele bulgare au beneficiat de un mare avantaj tactic: grosul forţelor lor era concentrat într-un cadrilater cu laturile lungi de aproape 30 km. Aceasta înlesnea sarcina comandamentului, permiţând concentrarea în orice punct unde situaţia tactică o cerea. În schimb, trupele române erau răspândite într-un triunghi, cu latura Turtucaia-Silistra lungă de 66 km şi latura Silistra-Bazargic, lungă de 8 km. Ruşii, care nu ajunseseră încă la linia de concentrare (şi nici nu păreau grăbiţi să o facă) îngreunau şi mai mult situaţia. Inferioritatea artileriei, dublată de epuizarea muniţiilor, lăsa infanteriei greaua sarcină a apărării oraşului Turtucaia.

Atacurile trupelor bulgare se izbeau de rezistenţa înverşunată a românilor. Generalul Toşev scrie: „câmpiile erau pline, de cadavre... ofiţerii dispăreau unul câte unul, morţi sau răniţi, subofiţerii la fel”. Nu-i mai puţin adevărat că tenacitatea infanteriei bulgare îi determina să accepte sacrificiile cele mai dureroase. În faţa centrului 8, apărat de o singură companie română, a regimentului 79, atacată de două regimente bulgare de elită, s-au găsit, pe câmpul de bătaie, cadavrele comandantului regimentului de la Varna şi ale tuturor comandanţilor de batalioane. Era imaginea terifiantă a violenţei atacurilor şi a disperării apărării.

Comandantul Armatei 3 române, generalul Aslan, s-a dovedit lipsit de hotărâre şi nu a putut da, într-o situaţie atât de delicată, o soluţie imediată. El a trimis cu întârziere trupele Diviziei 15, fără a şti cum să le utilizeze; a declanşat, tot cu întârziere, ofensiva Diviziei 9 de la Silistra, care n-a putut ajunge la timp pentru a dez împresura Turtucaia (la o distanţă de 66 km), iar generalul Zaioncikovski n-a încercat, pur şi simplu, manevra ce i-a fost ordonată, deoarece era subordonat comandamentului Armatei 3 române.

Bătălia de la Turtucaia s-a sfârşit, după cinci zile de luptă, printr-o adevărată catastrofă. Pierderile trupelor bulgare dovedeau voinţa lor înverşunată de a cuceri acest centru important pentru apărarea Dobrogei.

După cifrele oficiale bulgare, bilanţul pierderilor este următorul: 129 ofiţeri şi 7.773 de soldaţi morţi sau răniţi, adică 25% din efectivul total al trupelor atacante. Pe parcursul celor cinci zile de lupte, corpurile expediţionare ruse se aflau la o distanţă de 100 kilometri depărtare de front. Faptul acesta indica lipsa oricărei voinţe de a contribui la apărarea unei poziţii-cheie pentru frontul din Dobrogea. De altfel, generalul Zaioncikovschi a dat dovadă tot timpul de rea-voinţă şi incapacitate.

Dezastrul de la Turtucaia este punctul de plecare al pierderii primei părţi a războiului; Hindenburg şi Ludendorff calculaseră bine. Conducătorii politici români au resimţit profund această înfrângere, ale cărei consecinţe păreau să le întrevadă.

Nicolae Filipescu, marele antantofil, sau mai exact francofil, a murit la câteva zile după dezastrul de la Turtucaia. Robert de Flers descrie ultima lor întrevedere: „Ultima oară când l-am văzut pe Nicolae Filipescu era a doua zi după înfrângerea de la Turtucaia. Stătea întins pe un şezlong aşezat de-a latul patului său, îmbrăcat într-o cămaşă de noapte, care, uşor descheiată, îi descoperea gâtul muşchiulos şi curbat de luptător obosit. Avusese în

timpul nopţii o lungă sincopă. Abia respirând, vorbea cu mare încetineală.

— Am fost foarte neliniştit, ieri-seară, îmi spune el.

— Da, însă azi-dimineaţă arătaţi mai bine…

— Nu-i vorba despre mine… şi a adăugat aproape şoptit, ca într-o confidenţă: Turtucaia.

În timpul discuţiei, Filipescu şi-a coborât biata-i mână, cu vinele umflate, peste o hartă a României, întinsă peste genunchii săi. Din când în când o mângâia, ca pentru a o linişti, a o reconforta. Alteori, degetele-i crispate rătăceau peste frontiere ca pentru a reduce la maximum riscurile datorate situaţiei în care se afla România… Harta a rămas desfăcută pe patul său până la ultima-i suflare, iar după ce şi-a dat duhul, mâna lui, acum îngheţată, încă se mai odihnea peste ea… Era harta ţării sale… „Un luptător pentru Transilvania murea, doborât de catastrofa militară de la Turtucaia… Ion Brătianu, care era răspunzător pentru continuarea războiului, avea de îndurat calvarul până la capătul nenorocirilor la care destinul condamnase poporul român.

Om prudent, şeful guvernului român, I. Brătianu, înţelesese importanţa măsurilor de securitate obţinute de Aliaţi pentru a reduce la maximum riscurile legate de situaţia României. Şi vedea, în lumina tragică a dezastrului de la Turtucaia, că garanţiile cerute şi obţinute, după lungi şi penibile negocieri, erau toate la fel de consistente ca şi fumul… Întrevăzând limpede desfăşurarea ulterioară a războiului şi încercările îngrozitoare la care ţara sa avea să fie supusă, nu putea să nu resimtă până în străfundul sufletului sentimentul grav al răspunderii.

Redăm mai jos preţioasa mărturie a contelui de Saint-Aulaire, ministrul Franţei la Bucureşti în acele momente dramatice, mărturie care are valoarea unui document istoric. El descrie cu fidelitate discuţia sa purtată cu primul ministru român: „… Este ceea ce mi-a reamintit Brătianu, când i-am vorbit despre cererea mea

de rechemare. O cunoştea deja, fie prin colaboratorii mei, cărora nu le cerusem să păstreze secretul, fie că avea textul telegramei mele, cifrat în mod intenţionat într-o combinaţie cât mai puţin ermetică. Brătianu a profitat de prilej pentru a mă asigura că nu-mi imputase niciodată nici cea mai mică responsabilitate faţă de ceea ce el numea cea mai mare încercare a vieţii sale şi a ţării. «Ştiu bine, mi-a spus el, că faceţi tot ce vă stă în putinţă pentru binele României ca şi pentru onoarea semnăturii dumneavoastră.» Era un prilej cât se poate de binevenit pentru a stigmatiza «trădarea» Antantei cu o violenţă de care nu-l credeam capabil pe acest bărbat, de obicei atât de stăpân pe sine. «Mă aşteptam la trădarea Rusiei, dar mă aşteptam la mai mult din partea celorlalte puteri ale Antantei, mai ales de la Franţa, la mai multă loialitate şi chiar generozitate. Totul s-a petrecut de parcă Antanta ne-ar fi atras într-o cursă premeditată, României fiindu-i rezervat rolul calului picadorului care-i lăsat cu sânge rece să-i fie sfâşiate măruntaiele pentru a obosi taurul.»

Cu un zâmbet amar, Brătianu a pus sub ochii mei o telegramă recentă din Paris, rezumând un discurs rostit la 15 septembrie de Poincaré, în galeriile subterane ale citadelei de la Verdun. Acesta adresa un omagiu şi toate urările sale de bine armatei din Răsărit, «care concentrează diferitele sale elemente pentru a da un ajutor frăţesc noilor noştri aliaţi împotriva armatelor germano-bulgare.»

Din curtoazie şi, de asemenea, cred, din simpatie, Brătianu se prefăcea, în faţa mea, că pune acest «ajutor frăţesc» la pasivul celorlalte puteri ale Antantei. El incrimina îndeosebi Anglia, ostilă încă de la început expediţiei în Salonic. «Pentru oamenii de rând toată responsabilitatea cădea asupra Franţei, pentru că ea exercita principalul efort. La drept vorbind, inacţiunea scandaloasă şi nefastă a lui Sarrail rămâne pentru mine, în parte, o enigmă.»

Când Brătianu incrimina Anglia de a fi avut o atitudine ostilă încă de la începutul lunii ianuarie 1916, ştia probabil câte ceva (poate în mod vag) despre faimoasa întâlnire de la Calais. În legătură cu acest subiect, Valentine Thomson, în *Briand, omul păcii,* dă câteva informaţii obţinute chiar de la Briand: „... Erau prezenţi, pentru a discuta ordinul de zi al conferinţei: Ribot, Joffre şi, din partea engleză, Asquith, Balfour, Kitchener etc. Eu am citit primul punct: «Trimiterea de noi divizii către armata din Salonic.» În acel moment, Asquith se ridică foarte palid şi zice: «Guvernul Majestăţii Sale britanice a deliberat, şi trebuie să vă spun – spre marele său regret – că a decis nu numai să nu trimită noi trupe în Salonic, dar să şi le retragă şi pe cele ce se află acolo.» Eu n-am schiţat nicio mişcare, zice Briand. Trebuie să mărturisesc că am avut o fericită inspiraţie, m-am mărginit doar să declar: «Fie! să trecem la punctul II al ordinii de zi».

Mişcare printre englezi; Asquith se miră:

— Domnule prim-ministru, n-aveţi să ne spuneţi nimic?

— Dacă mă întrebaţi, vă voi răspunde în numele guvernului Republicii: noi am organizat în comun o expediţie: dumneavoastră trebuia să ţineţi baza de la Salonic, în timp ce trupele noastre erau pe drum. Ele au fost izolate în Macedonia, cu 25.000 de oameni, care au luptat şi vor continua să lupte până la ultimul om. Istoria va judeca.

(Vacarm în sală.) Balfour declară:

— Nu ne mulţumeşte această frază, situaţia este foarte gravă, vrem să deliberăm.

Conferinţa a fost amânată până după-amiază. Ribot spunea:

— Totul s-a isprăvit.

— Nu s-a isprăvit nimic, i-am răspuns eu.

După-amiază ne-am întâlnit iarăşi. Asquith se ridică şi zice:

— Domnule preşedinte, guvernul Majestăţii Sale britanice, în urma gravelor şi emoţionantelor fraze pe care dumneavoastră le-aţi rostit, a chibzuit din nou asupra primului punct al ordinii de zi şi a hotărât să trimită cele trei divizii cerute.

Kitchener se ridică, îşi zvârle servieta pe masă şi pleacă. Asquith mă sfătuieşte:

— Încearcă să-l ajungi şi adu-l înapoi.

Îl ajung din urmă pe culoare. El mă respinge. Insist:

— Ei, lasă, cred că glumeşti. Nu poţi pleca aşa pe timp de război.

Am discutat şi în cele din urmă s-a întors, şi-a reluat servieta şi a zis:

— Avocatul ăsta cu plete lungi vrea să ne facă să pierdem războiul. Asta o va spune Istoria!

Cu o bonomie pe care, la amintirea acestui debut dramatic, nu ne-o putem închipui lipsită de oarecare mândrie, Briand a încheiat: «La Salonic frontul german s-a prăbuşit. Hindenburg i-a scris lui Wilhelm al II-lea: „Nu ne mai rămâne decât să încheiem pacea»”.

În orice caz, responsabilitatea lui Sarrail rămâne totală. În fond, imobilitatea lui a fost o lovitură puternică pentru România, care s-a clătinat la un moment dat, gata să se năruie. El făcea în acelaşi timp, în mod inconştient, jocul negocierilor Stürmer-von Jagow, pe care le facilita, grăbind scoaterea din luptă a României.

Abia în iuie 1917, după intervenţia lui Lloyd-George, care a declarat că englezii nu vor întreprinde nimic atâta vreme cât vor fi sub comanda lui Sarrail, Ribot s-a decis să-l recheme.

După şocul produs prin căderea localităţii Turtucaia, Statul Major român a luat o serie de măsuri pentru a recuceri terenul pierdut. În mod teoretic, planul pentru apărarea Dobrogei era bine conceput. Dar era dificil, dacă nu imposibil de aplicat în ipoteza că duşmanul ar fi atacat cu forţe superioare doar capul de pod de la Turtucaia, iar

garnizoana de la Silistra ar fi trecut imediat la atacul inamicului. Or, făcând abstfacţie de distanţa de 66 km, adică mai mult de 12 ore de mers, scontând că inamicul n-ar fi prevăzut în calculele sale această ipoteză, celelalte divizii care ar fi putut veni în ajutor se aflau la o distanţă de 80 până la 100 km.

Putem aplica Statului Major român maxima lui René Quynton: „Ofiţerii statului major sunt metafizicienii războiului" (*Maxime despre război*).

Înfrângerea din Dobrogea impunea Statului Major român o opţiune: pentru a o apăra, trebuia să utilizeze (cum era prevăzut) o divizie din rezerva generală staţionată pentru orice eventualitate la Olteniţa, sau să folosească alte divizii, cu riscul de a slăbi ofensiva din Transilvania şi de a o opri. Ceea ce s-a şi întâmplat. Ofensiva din Transilvania s-a transformat ulterior în retragere generală pe linia crestelor Carpaţilor.

Hindenburg şi Ludendorff prevăzuseră reacţiile Statului Major român. La aceasta au contribuit desigur deficienţele comandamentului din Dobrogea şi lipsa unei colaborări leale a generalului Zaioncikovski. Prin atitudinea sa, în mod constant în contradicţie cu directivele comandamentului Armatei 3 române, generalul rus a răsturnat planul de război iniţial, frontul din sud devenind frontul principal, iar cel din nord un front defensiv.

Ceea ce putem desprinde din întreaga activitate a corpului expediţionar rus este grija constantă a acestora de a-i menaja pe bulgari. De altfel, Rusia acceptase să formeze un corp expediţionar foarte slab, atât din punct de vedere al numărului, cât şi din cel al valorii combative, doar sub presiunea Franţei. Elementul cel mai activ, care lupta cu pasiune împotriva trupelor bulgare, era divizia sârbă, formată din prizonieri luaţi de la trupele austro-ungare. Zaioncikovski, dându-şi seama că ideea care prezidase la formarea corpului expediţionar era un

expedient pentru a masca altceva ce se uneltea în secret iar el era destinat să suporte consecinţele, a demisionat. „Înţeleg prea bine (scria Zaioncikovski generalului Alekseev, şeful Statului Major al armatei ruse) eforturile dumneavoastră de a nu trimite nicio trupă în România. Convingerea mea este că un corp de armată, ca acela pe care l-aţi format, va pune într-o foarte proastă postură Rusia".

În consecinţă, declinându-şi responsabilitatea, şi-a prezentat demisia. Dar generalul Alekseev i-a refuzat-o pe loc, înţelegând prea bine că acceptarea ei ar dezvălui jocul perfid al Rusiei. Primind refuzul demisiei sale, Zaioncikovski i-a trimis însuşi ţarului o telegramă, al cărei text pune în adevărata sa lumină colaborarea rusească: „Am impresia că cel de al 18-lea corp de armată şi eu însumi suntem «oasele» aruncate României pentru a o determina să treacă de partea Antantei. Să se facă deci o cruce peste aceste oase şi să fie şters acest corp din armata rusă. „Este un limpede adevăr rostit de un înalt comandant al armatei ruse, explicând totodată colaborarea în contratimp a generalului rus pentru a compromite campania din Dobrogea.

Întreg războiul României, atât în perioada primei campanii, cât şi în cea de a doua, nu poate fi înţeles decât în funcţie de reaua-credinţă a politicii ruse, angajată pe panta negocierilor de pace separată cu Germania.

Evident, Marele Stat Major al armatei române nu-şi putea explica atitudinea generalului Zaioncikovski, oscilând permanent între ordinele pe care le primea şi propriile-i decizii.

Bătălia de la Bazargic, bine concepută iniţial, a fost, datorită comandantului corpului expediţionar rus, un model de indecizie, de incoerenţă şi de lipsă de logică.

Popoarele, ca şi oamenii, sunt judecate după reacţiile lor în momentul când primesc loviturile crunte ale sorţii. Deruta este ca un fluviu impetuos ce trage după sine tot ce

este nesigur. Este examenul cumplit pe care o naţiune trebuie să-l treacă în clipa când, părăsită de aliaţii săi, se vede nevoită să lupte singură împotriva unor adversari mai puternici, decişi s-o extermine.

La sfârşitul anului 1915, André Tardieu spunea: „Esenţialul este că românii acţionează. Apoi vom mai vedea.

Se dorea un succes diplomatic, o lovitură de teatru, un comunicat favorabil. Pentru englezi şi pentru francezi, bătălia trebuia câştigată mai degrabă în parlamente decât pe frontul de la Carpaţi".

Dar avalanşa forţelor inamice n-a zdruncinat voinţa de luptă a românilor. Contele de Saint-Aulaire, care participa cu atâta întristare la tragedia poporului român părăsit, scria: „România, în ciuda încercărilor cumplite prin care a trecut din pricina amânării timp de doi ani a ofensivei noastre la Salonic, nu ne-a rămas mai puţin credincioasă. Poporul român este un adevărat gentleman colectiv. Când spun popor, nu exclud guvernul şi clasele superioare. Dacă a fi gentleman înseamnă a fi om de onoare şi mai ales a-ţi ţine promisiunea – ba chiar mai mult decât promisiunea –, guvernul român este un supergentleman, deoarece, prezentându-se cu exactitudine la întâlnirea din luna august 1916, el şi-a ţinut mai mult decât promisiunea, deşi rămăsese singur, după abandonarea aliaţilor săi. El aparţine înaltei nobilimi, dacă a fi nobil înseamnă să ai mai multe îndatoriri decât drepturi".

La 26 august (8 septembrie), comandamentul român a comunicat armatei de pe frontul Transilvaniei că: „Situaţia pe frontul de sud devenind serioasă, în urma căderii Turtucaiei... ofensiva generală în Transilvania se amână deocamdată". La 19 septembrie, ofensiva a fost oprită definitiv.

Comandanţii de armată au fost convocaţi pe 17 septembrie la Marele Cartier General, în vederea stabilirii

măsurilor ce trebuiau luate pentru a face faţă situaţiei create pe frontul din sud.

După expunerea generalului Iliescu, şeful Marelui Cartier General, s-a dat cuvântul comandanţilor de armată, Generalul Prezan, comandantul armatei din nord, a propus întărirea forţelor din Dobrogea prin una, sau cel mult două divizii şi întărirea totodată şi a Armatei din nord, în vederea continuării în mod energic a ofensivei în Transilvania, al cărei obiectiv era de a împrejmui frontul inamic, obligându-l astfel să se retragă dincolo de Mureş. Era deci continuarea planului iniţial.

Contrar acestei propuneri, generalul Averescu a susţinut că planul de campanie trebuia părăsit, nemaicorespunzând situaţiei. „Pentru o desfăşurare normală a operaţiilor noastre, trebuie să oprim ofensiva pe frontul din nord, să reorganizăm cât mai iute armata şi să începem cu un număr convenabil de forţe o acţiune decisivă pe frontul din sud”, a propus generalul Averescu.

Generalul Crăiniceanu, comandantul Armatei 2, neputând participa la întâlnire, a trimis un raport formulându-şi opinia astfel: „Să se suspende ofensiva în Transilvania; să se dea o lovitură de măciucă în Dobrogea; în fine, să se facă, dacă e posibil, o demonstraţiune de trecere în spatele inamicului”. Generalul Culcer, comandantul Armatei 1, a recomandat, la rândul său, că „efortul trebuie făcut întâi în sud”. Deci majoritatea comandanţilor de armată s-au raliat la propunerea generalului Averescu, comandantul Armatei 3. În favoarea acestei propuneri, pleda şi o telegramă a generalului Joffre, care afirma: „Dată fiind situaţia creată, este o necesitate pentru armata română să-şi consolideze poziţia în Dobrogea. Întărirea trupelor române în Dobrogea va avea, poate, ca rezultat o încetinire momentană a ofensivei în Transilvania, dar planul iniţial, după părerea mea, trebuie reluat cu toată vigoarea îndată ce situaţia va fi restabilită în Dobrogea”.

Opinia generalului Alekseev era cel mai puţin realistă: „A se lua câte o divizie de la Armatele 1 şi de nord şi două divizii de la Armata 2, care, adăugate la trupele din Dobrogea, vor constitui opt divizii pentru manevre din zona Silistra-Dobrici (Bazargic). A se continua ofensiva în Transilvania, austriecii neputând termina concentrarea decât în 2 – 3 săptămâni. Ofensiva din Transilvania se va continua pe frontul Dorna-Vatra, Braşov cu Armata de nord. O parte din Armata 2 va putea ajuta ofensiva Armatei de nord, acoperind trecerile şi comunicaţiile spre Olt". Trebuie remarcat faptul că propunerile şefului Statului Major rus nu vorbesc de vreo contribuţie a diviziilor ruseşti.

Regele Ferdinand a intervenit direct pe lângă ţarul Nicolae, atrăgându-i atenţia asupra gravităţii situaţiei din Dobrogea şi solicitându-i ajutorul real la care Rusia se angajase. Intervenţia împăratului s-a lovit de opoziţia generalului Alekseev, care i-a obiectat: „Fiecare om pe care-l vom trimite în Dobrogea va contribui la diminuarea şanselor unui succes în operaţiile mai importante şi mai periculoase. Astfel, nu cred că este posibil să trimitem acolo nici cel mai mic ajutor, atâta vreme cât intenţiile lui Hindenburg nu sunt cunoscute cu claritate. E treaba lui Zaioncikovski ca prin talentul său să găsească o soluţie pentru ca trupele pe care le are să-i ajungă".

Iată răspunsul ţarului către regele Ferdinand: „Nu pot slăbi frontul nostru din Galiţia, deoarece vrem să dăm o lovitură decisivă acolo unde inamicul îşi concentrează forţele. Dacă strădaniile noastre în Galiţia vor fi încununate de succes, atunci atacul armatei Majestăţii Voastre în Transilvania va fi uşurat. Problema esenţială este să înlăturăm pericolul principal, concentrând cât mai multe divizii posibil în Dobrogea". Bineînţeles, divizii româneşti, nu ruseşti.

Ezitările lui I. Brătianu şi insistenţele lui de a obţine o participare efectivă a Rusiei pentru apărarea Dobrogei,

printr-un corp expediţionar de 200.000 de oameni, au fost considerate ca pretexte pentru amânarea deciziei de intrare în război a României. Acum ele primeau o confirmare tragică.

În fond, Rusia era satisfăcută de declararea de neutralitate română din luna septembrie 1914. Ea asigura acoperirea frontului rusesc pe la sud şi îi permitea economisirea mai multor corpuri de armată. Cât despre conferinţa de pace, un stat neutru n-avea dreptul să participe la ea.

Pentru politica imperialistă rusă, o România mare constituia o provocare. Ar fi nedrept să credem că Franţa era insensibilă la tragedia României. Turtucaia a fost doar „o ridicare a perdelei".

Generalul Joffre i-a ordonat lui Sarrail să înceapă de îndată ofensiva, ordin care n-a fost executat. El i-a cerut de asemenea lui Alekseev să trimită întăriri României. Pentru a facilita acest transport, Joffre renunţa la patru brigăzi pe care ruşii trebuiau să le trimită în Franţa. Această intervenţie a generalului Joffre a fost făcută pe 10 septembrie. Pe 19 septembrie, după primirea răspunsului lui Alekseev, atitudinea lui Joffre a devenit mai categorică în ceea ce priveşte abandonarea planului iniţial. El refuza „ideea de a se sacrifica, pentru satisfacţia de a ocupa neîntârziat teritoriile râvnite, avantajele scontate prin distrugerea forţelor bulgare. Generalul Alekseev este cel mai indicat să judece situaţia şi să dea indicaţii înaltelor comandamente române. „Nu se putea face o alegere mai greşită. Alekseev, care trebuia să dea indicaţii înaltelor comandamente române, era şeful Statului Major rus, care declara *urbi et orbi* că România se apără pe Siret.

Este interesant de menţionat că generalul Robertson, şeful Marelui Stat Major al armatei engleze, informat de colonelul Thomson, ataşatul militar al Angliei la Bucureşti, asupra situaţiei, a exprimat o părere aproape similară cu aceea a generalului Prezan: „Să se menţină planul

românesc de operaţii cu ofensiva în Transilvania! Decizia nu poate fi obţinută nici la Lemberg, nici la Přzemyst, ci pătrunzând în inima Ungariei, la Budapesta. Pentru aceasta trebuie ca ruşii să trimită forţe suficiente în Dobrogea, pentru a-i învinge, împreună cu trupele româneşti, pe bulgari şi a relua ofensiva în nord”. Era o apreciere serioasă a situaţiei, făcută strict din punct de vedere al ansamblului strategic. Colonelul, mai târziu Lordul Thomson, a dat dovadă, încă din primul moment al ocupării postului său la Bucureşti, în 1915, de sentimente care contrastau cu cele ale reprezentanţilor puterilor Antantei. El afirma: „Brătianu are dreptate; nu trebuie să intre în război fără condiţii şi fără garanţii. O intervenţie imediată şi cu orice preţ ar expune ţara sa celor mai mari pericole şi nu ne-ar fi nouă, Aliaţilor, de niciun folos. De aceea, în loc să-l ameninţăm, am face mai bine să încercăm să convingem guvernele noastre să-i accepte cererile. Numai astfel intervenţia României poate avea o influenţă benefică asupra desfăşurării şi deznodământului războiului. „Enervarea produsă prin această atitudine obiectivă, care încercase să facă o cronică a forţelor de luptă în scopul unei utilizări eficiente, nu l-a determinat pe ministrul Angliei la Bucureşti să ceară rechemarea ataşatului militar. El i-a cerut doar să-i ofere argumente care să justifice punctul său de vedere, ceea ce colonelul Thomson a făcut. Iar argumentaţia sa, atât militară, cât şi politică, l-a convins pe ministrul Barclay. Raportul său către şeful Statului Major englez, generalul Robertson, a fost de o obiectivitate ireproşabilă. Colonelul Thomson, mai târziu Lord Thomson of Cardington, a fost ministru al aerului în 1924 în cabinetul MacDonald.

La conferinţa ţinută la Cartierul General Român s-a acceptat soluţia generalului Averescu, care a rămas cunoscută în istoria războiului sub denumirea de „manevra de la Flămânda”. Generalul Averescu descrie astfel această manevră: „a se combina acţiunea frontală din Dobrogea cu

un atac în spatele frontului duşman, ceea ce implică necesitatea de a trece forţele mobile ale Armatei 3 peste Dunăre, la o distanţă convenabilă de frontul de luptă din Dobrogea”. Planurile operaţiei prevedeau trecerea a cinci divizii de infanterie, însoţite de o divizie de cavalerie. Locul desemnat se afla la 25 km nord-est de Giurgiu şi aproximativ la 140 km de spatele frontului duşman din Dobrogea. Pregătirile pentru trecerea fluviului au început la 4 septembrie şi trecerea s-a efectuat la 18 septembrie. Operaţia a avut loc în cel mai mare secret, atât de bine păstrat, încât Mackensen a fost total surprins de această iniţiativă îndrăzneaţă a comandamentului român, în timp ce el se aştepta la o demoralizare totală, ca urmare a dezastrului de la Turtucaia.

Dar toate hotărârile luate pentru asigurarea succesului trecerii au fost zădărnicite de un eveniment imprevizibil: o furtună puternică şi o ploaie torenţială au inundat sectorul de trecere. Podul, distrus de furtună, a fost reparat în timpul nopţii şi a doua zi două divizii de infanterie cu artileria lor au putut trece. Artileria instalată de îndată pe malul nordic al fluviului a forţat vapoarele austriece să se retragă. La toate aceste dificultăţi, făcând obstacol realizării îndrăzneţului proiect, trebuie să adăugăm un element nou: Armata a 9-a germană începuse ofensiva în Transilvania, obligând comandamentul român să îndrepte către acest front diviziile destinate operaţiunii „Flămânda”. Dacă situaţia din Transilvania nu s-ar fi agravat, manevra de la Flămânda ar fi reuşit, în mod sigur, să distrugă Armata 3 bulgară. Generalul Toşev, şeful acestei armate, ofiţer capabil şi spirit independent, a recunoscut în *Amintirile* sale că trecerea Dunării de către trupele române „produsese spaimă în toată regiunea şi mari nelinişti statelor majore ale lui Mackensen şi celei de a 3-a Armate bulgare”.

În *Memoriile* sale, Ludendorff, referindu-se la operaţia „Flămânda”, afirma că n-a putut înţelege sensul

acestei operaţii. Generalul Toşev i-a dat răspunsul următor: „Ciudat lucru, chiar foarte ciudat, că generalul Ludendorff nu vrea să înţeleagă, în *Memoriile* sale, scopul urmărit de români prin această debarcare. Cum de nu poate să întrevadă că această debarcare era strâns legată de atacurile ruseşti şi de străpungerea probabilă a aripii drepte a Armatei 3 bulgare şi că, în caz de succes, lucrul acesta ar fi avut grave consecinţe pentru operaţiile din Dobrogea şi chiar pentru frontul din Salonic. Consider că nu este deloc plăcut, ba chiar destul de periculos să afli, în timp ce te lupţi că duşmanul te-a atacat pe la spate. Dacă românii ar fi izbutit să lărgească capătul de pod şi să efectueze trecerea peste Dunăre a altor unităţi, atunci noi toţi ne-am fi simţit foarte strâmtoraţi, inclusiv Ludendorff". Generalul Toşev era în măsură să cunoască dificultăţile luptei împotriva românilor, ca şi situaţia strategică. Putea deci să întrevadă consecinţele reuşitei acestei operaţii. Mărturia sa constituie cel mai frumos elogiu adus concepţiei militare a generalului Averescu, deşi împrejurările au obligat Marele Stat Major român să renunţe la operaţie în faza sa preliminară.

Dar chiar după renunţarea la manevra „Flămânda" situaţia din Dobrogea ar fi evoluat altfel, dacă colaborarea rusă – aşa redusă cum era – ar fi fost leală.

Din nefericire, în toate luptele ce au urmat căderii oraşului Turtucaia, fronturile erau sparte, cu o ciudată constanţă, în sectoarele ocupate de trupele ruseşti. S-au putut verifica posibilităţile de a se fi oprit înaintarea duşmanului, ba chiar de a se fi obţinut succese. De exemplu, Brigada 11 română cucerise poziţia fortificată de la Amzacea, ocupată de Divizia 26 turcă. Aceasta, cuprinsă de panică, se retrăsese în dezordine, trăgând după sine un batalion şi o baterie bulgară. Generalul Toşev a numit acest episod: „Criza din 31 octombrie". Datoria generalului rus Zaioncikovski era de a exploata la maximum acest succes; el n-a făcut nimic, îngăduind duşmanului să cheme

întărituri şi să-şi refacă forţele Diviziei 26 turcă.

Trebuie mai ales să reţinem faptul că dezastrul de la Turtucaia, în loc să distrugă moralul armatei române, i-a dat acea înverşunare care asigură succesul, chiar împotriva unui duşman superior numeric.

Mackensen era grăbit să lichideze rezistenţa românilor în Dobrogea. Pentru a executa trecerea Dunării şi a obţine ocuparea Bucureştiului, el a condus personal operaţiile. Obiectivul imediat era ocuparea liniei Cernavodă-Constanţa. Bătăliile de la Topraisar-Cobadin erau subordonate acestui obiectiv. Atacul a fost deci dat de către Armata 217 germană, împotriva flancului stâng al frontului român. Pe restul frontului, doar acţiuni demonstrative, pentru a dispersa acţiunile forţelor [române] în sectorul atacat. Bătălia din 19 octombrie a debutat conform tacticii germane, printr-un bombardament de artilerie, până atunci fără precedent în operaţiunile din Dobrogea.

Tirul artileriei era dirijat de cinci avioane, iar numeroasele baterii de artilerie grea bombardau fără întrerupere linia de apărare română, alcătuită din Divizia 19 română şi de o brigadă de cavalerie rusă. Inferioritatea, atât numerică, cât şi calitativă a artileriei române (6 baterii, dintre care două foloseau tunuri demodate), crea mari avantaje artileriei duşmane. În ciuda violenţei bombardamentelor germane, care acţionau cu o înspăimântătoare intensitate, infanteria germană nu s-a putut apropia de liniile române. Trupele Diviziei 19 română au rezistat în mod eroic până la 20 octombrie. Din nefericire, Divizia 115 rusă a părăsit în dezordine poziţiile, la primul atac al duşmanului. Acest atac n-avea totuşi aceeaşi intensitate cu cel din sectorul român, asupra căruia se revărsa bombardamentul nemilos al duşmanului.

Flota rusească, având două cuirasate echipate cu o puternică artilerie şi comandată de amiralul Patton, ar fi putut face prăpăd deschizând focul asupra bateriilor

bulgaro-germane şi asupra trupelor duşmane. Dar, fără să fi tras un singur foc, amiralul a ordonat retragerea flotei către nord, pretextând pericolul torpiloarelor şi al submarinelor germane. Dar noi ştim că nu existau submarine germane în Marea Neagră. Deci explicaţia este de ordin politic şi nu militar. Amiralul Patton era şi el complice.

În timp ce, în centrul frontului, Divizia 115 rusă se retrăgea în dezordine, divizia sârbă continua o rezistenţă dârză, deşi avea flancul drept descoperit. Dar retragerea rusă a obligat-o şi pe ea să se retragă, nu fără a fi suferit pierderi grele. De altfel, cui îi foloseau rezistenţele eroice, de vreme ce comandamentul rus fixase linia Siretului, până la Delta Dunării, ca linie de apărare a României?

La 22 octombrie, amiralul Patton a ordonat evacuarea portului şi a oraşului Constanţa. După efectuarea operaţiilor, flota rusească s-a îndreptat spre Odessa. Totuşi trupele române continuau să deţină capul de pod de la Cernavodă. Furios, Mackensen i s-a adresat generalului Toşev, la 24 octombrie: „Cer ca oraşul Cernavodă să fie luat chiar astăzi! „... Ţinând seama de rezistenţa îndârjită a apărătorilor, ordinul era mai uşor de dat decât de executat... În cele din urmă românii au abandonat Cernavodă sub presiunea unei mari concentrări de forţe bulgaro-turce şi a unui tir puternic de artilerie.

Armata ruso-română începea să se retragă spre Delta Dunării. Orice retragere produce o slăbire a disciplinei, o anume dezordine inerentă moralului scăzut. Dar retragerea trupelor ruseşti era o adevărată debandadă; ele jefuiau şi incendiau satele dobrogene.

Când au ajuns în Deltă, diviziile române au trecut Dunărea la Brăila iar apărarea Deltei a fost încredinţată comandamentului rus. Acesta trebuia să apere în plus Odessa şi Ukraina, împotriva unui atac eventual din partea trupelor germano-bulgaro-turce, prin sudul Basarabiei.

Comandantul rus Zaioncikovski îşi îndeplinise

misiunea, contribuind la pierderea Dobrogei.

Situaţia devenind serioasă, apărarea acestui sector a fost încredinţată generalului Zaharov; el îşi demonstrase aptitudinile, comandând, în 1916, una din armatele ruse care-i îngăduise lui Brusilov o ofensivă victorioasă. Noul comandant, energic şi sever, avea la dispoziţia sa efective considerabile: patru corpuri de armată. Ruşii ar fi putut trimite aceste divizii în Dobrogea încă din primele zile ale războiului.

Dar valoarea militară a generalului Zaharov avea de luptat împotriva moralului foarte scăzut al trupelor sale, aşa cum o dovedeşte ordinul de zi numărul 1, din 17/30 octombrie 1916: *„Comandamentul armatei de la Dunăre”.*

„Ordon ca fuga ruşinoasă să înceteze imediat. Suntem trimişi aici pentru a lupta, dacă nu pentru a învinge, şi nu pentru a vedea care fuge mai iute. Am luat măsuri ca mitralierele şi artileria să tragă asupra fugarilor. Şefii care nu-şi vor fi făcut datoria, fără deosebire de grad şi de situaţie, vor fi daţi pe mâna Curţii Marţiale. Soldaţii nu trebuie să se ia după strategia ţăranilor, care pleacă cu bunurile lor. Majestatea Sa ne-a trimis aici să învingem şi nu să ne economisim sângele sau pe cel al duşmanului. Înainte! Dumnezeu nu ţine cu hoţii şi laşii”.

Faptul că un comandant este obligat să dea un asemenea ordin de zi, ameninţându-i pe dezertori cu mitraliera şi artileria este o dovadă că această armată nu mai are valoare combativă. Acest ordin de zi menţionează lipsa de capacitate a combativităţii trupelor ruseşti la sfârşitul lunii octombrie, 1916.

Ne putem întreba de ce Hindenburg şi Ludendorff, ajunşi la Delta Dunării, n-au încercat să-şi croiască un drum prin sudul Basarabiei către Odessa. Răspunsul este simplu: negocierile Stürmer-von Jagow, în vederea unei păci separate, erau în curs.

Obiectivul imediat, după cucerirea Dobrogei, era capitala României. În acest scop, Mackensen organiza

trecerea Dunării.

Strategia germană confirmase justeţea planului de acţiune împotriva României.

(Traducere de Elis BUŞNEAG)

VIII. Luptele pentru apărarea Carpaţilor

Fără îndoială că intrarea României în război a răsturnat multe certitudini strategice ale Puterilor Centrale, lucru la care se adăuga şi pierderea unei importante surse de aprovizionare în petrol şi alimente. De unde şi necesitatea imperioasă de a ocupa România, spre intimidarea celorlalte state europene rămase neutre.

Marele Cartier General german a acceptat riscul retragerii unor importante forţe de pe frontul francez, pentru a le concentra împotriva României. În *Memoriile* sale, Ludendorff precizează astfel aceste directive strategice: „Să menţinem frontul la vest şi la est, în ciuda atacurilor inamice şi să ne concentrăm forţele pentru a trece la ofensiva împotriva României. Hotărârea de a folosi superioritatea noastră strategică asupra Antantei şi de a ataca România, pentru a obţine capitularea acesteia în câmp deschis, era fermă". Este evident că, prin intrarea României în război, presiunea pe frontul de vest a fost mai slabă, inamicul trecând la defensivă.

Ofensiva hotărâtă împotriva României era facilitată şi de izolarea în care se găsea aceasta, după cum am putut vedea în cursul luptelor din Dobrogea, când forţele anglo-franceze de la Salonic nu au mişcat un deget. Cât despre Rusia, ea nu avea niciun interes ca România să scape de un dezastru militar şi politic. Raportul lui Polivanov, ministru de război, publicat de bolşevici, ca şi toate documentele secrete ale regimului ţarist, ne arată limpede politica reală a Rusiei faţă de România. Ceea ce demonstrează, cu atât mai mult, cât de întemeiate erau ezitările primului ministru I. Brătianu.

Polivanov îşi exprimă cu toată sinceritatea punctul de vedere cu privire la extinderile teritoriale acordate

României în timpul neutralităţii sale. El este de părere „că acestea nu sunt proporţionale cu participarea României la operaţiunile militare... Din perspectiva intereslor ruseşti, ţinând seama de starea actuală a lucrurilor în Rusia trebuie să ne conducem după următoarele considerente: dacă împrejurările evoluează în aşa fel încât convenţia militară încheiată cu România în 1916 se realizează integral, s-ar crea în Balcani un stat foarte puternic cuprinzând Moldova, Muntenia, Dobrogea (România de astăzi), Transilvania, Banatul, Bucovina, toate limitele teritoriale conforme cu Tratatul din 1916 şi având o populaţie de aproximativ 13 milioane de locuitori. Este evident că nu trebuie să ne aşteptăm la o atitudine prietenoasă faţă de Rusia a unui asemenea stat, care s-ar strădui să-şi realizeze aspiraţiile naţionale în legătură cu Basarabia. În Balcani el ar încerca, de asemenea, să contracareze influenţa rusească; dat fiind caracterul latin predominant al populaţiei, ţara s-ar afla sub influenţa politică a Italiei şi Franţei. Iată de ce spulberarea acestui vis de a deveni o mare putere în proporţiile arătate nu este contrară intereselor politice ale Rusiei.

Concluziile raportului sunt: „Rusia trebuie să profite de situaţia militară actuală şi de dificultăţile dramatice ale României pentru a revizui compensaţiile teritoriale ce i-au fost atribuite, determinând intrarea ei în război. „Întreaga atitudine a Rusiei în timpul războiului, până la venirea la putere a bolşevicilor, este amplu motivată în acest raport al lui Polivanov, ministru de război al Rusiei ţariste.

Indiferent de regim, politica Rusiei faţă de România rămâne neschimbată. Aceasta este o axiomă. Creşterea teritorială sau a potenţialului economic al României este contrară politicii ruseşti. Rusia se poate împăca eventual cu existenţa unui stat cu un teritoriu limitat şi având un potenţial politic şi militar redus.

În cursul unei conferinţe ţinute la Oxford, la 31 decembrie 1942, R.V. Seton-Watson (Scotus Viator)

reamintea o declaraţie a lui Miliukov, liderul liberalilor ruşi: „Dacă întind cât pot braţul drept, pot să-l ating pe Pureşkievici; dacă întind cât pot braţul stâng, nu pot da decât de Lenin. Dar în problema Basarabiei, Pureşkievici, Lenin şi eu însumi ne dăm mâna. „Miliukov, care făcea această declaraţie, era în 1917 ministrul afacerilor externe al guvernului provizoriu rus.

La începutul lunii octombrie 1916, frontul românesc devenise punctul esenţial al războiului european. După pierderile suferite în Dobrogea, Falkenhayn spera ca moralul armatei române şi spiritul său combativ să fie suficient de zdruncinate, pentru a-i permite forţarea trecătorilor din Carpaţi, facilitându-i lui Mackensen trecerea Dunării.

În momentul în care arhiducele Carol de Habsburg a preluat comanda armatei austro-ungare, s-a făcut o nouă repartiţie a trupelor. Falkenhayn păstra numai comanda Armatei 9 germane, a cărei misiune era limitată la Carpaţii Meridionali. Arz von Straussenburg comanda Armata 1 austro-ungară, care trebuia să atace Carpaţii Orientali, pentru a pătrunde în valea Siretului, trecând prin valea Oltului şi prin Târgu-Ocna.

Grupul de armate de sub comanda arhiducelui Carol era format din Armata 7 austro-ungară din Bucovina şi Armata 1 din Transilvania. Armata 9 germană a dat prima lovitură. Intenţia lui Falkenhayn era de a nimici Corpul 1 de armată român, printr-o mişcare de încercuire pe cele două flancuri. Dar, în urma recunoaşterilor efectuate, a înţeles că corpul de armată român era bine instalat în masivul Făgăraş. Acest masiv era greu de cucerit şi lui Falkenhayn nu-i mai rămânea decât să execute operaţiuni pe flancul stâng al masivului Cibin, pentru a realiza o mişcare de încercuire, aşa cum o spune el însuşi: „Campania Armatei 9 germane împotriva românilor şi ruşilor a hotărât să execute o largă mişcare de încercuire pe singura cale de comunicare, în spatele inamicului,

atrăgându-l într-un atac de front, în scopul de a distruge grupul român la sud de Sibiu”.

Armata germană era formată din 42 de batalioane, 51 de escadroane şi 77 de baterii, dintre care 15 de artilerie grea. O superioritate numerică evidentă faţă de forţele de care dispune Corpul de armată român: 26 batalioane, 8 escadroane şi 19½ baterii. Raportul de forţe era deci de 1, 6/1 la infanterie, 6/4 la cavalerie şi 4/1 la artilerie (7/5 la artileria grea).

Proporţia numerică a infanteriei germane era sporită de superioritate zdrobitoare a armamentului automat.

Având în vedere faptul că, din 1880, România aparţinea sistemului Triplei Alianţe, întreaga organizare a armatei sale fusese făcută în vederea unui război împotriva Rusiei.

De aceea, ea nu dispunea în 1914 de forţe alpine. Abia în 1917, după experienţa acumulată în luptele din toamna anului anterior, când s-a văzut vivacitatea corpului alpin german, s-a hotărât înfiinţarea unui batalion de vânători. Soldaţii români, supli şi robuşti, se adaptau însă condiţiilor de război în munţi. Pe de altă parte, unităţile alpine erau dotate cu armament corespunzător terenului. În 1916, armata română nu avea nici măcar o baterie de artilerie de munte. Şi totuşi, în regiunile montane, românii au dovedit că aveau o cunoaştere specială a războiului în munţi; moştenire milenară a unui popor care a trebuit să se apere mereu în munţi de-a lungul istoriei sale.

La 15 septembrie 1916, situaţia Armatei 9 germane devenise dramatică în urma ofensivei Armatei 2 române, care ameninţa legătura cu Armata 1 austro-ungară. În legătură cu aceasta, Falkenhayn scria: „Rar mi s-a întâmplat în viaţa mea, suficient de bogată în evenimente dramatice, să aştept rezultatul unei bătălii cu mai multă îngrijorare decât în dimineaţa zilei de 16 septembrie.” (*Campania Armatei 9 germană împotriva românilor şi ruşilor,* p. 35).

Armata germană nu a repurtat succesul scontat împotriva Corpului 1 de armată român. Corpul alpin german a fost respins din munţi şi nu mai putea menţine defileul Oltului.

Un corespondent german de război, ataşat Armatei 9, K. Rossner, scria: „Românii s-au bătut cu îndârjire. Ei au fost neobosiţi, provocând forţelor germane enorme pierderi pentru fiecare kilometru cucerit".

Falkenhayn se aştepta la un atac al Armatei 1 române, pe flanc şi în spatele Corpului 39 german. Raportul comandantului Armatei 1 austro-ungare preciza că, dacă înaintarea Armatei 2 române continuă, retragerea aripii drepte a forţelor austro-ungare, în spatele Târnavei Mari, era inevitabilă.

Evident că Falkenhayn a luat o serie de măsuri pentru a evita catastrofa pe care o întrevedea în cazul că joncţiunea dintre cele două armate nu ar fi putut fi stabilită. Dar a ieşit din această situaţie, atât de periculoasă, datorită hotărârii pe cât de neaşteptate, pe atât de inexplicabile a comandantului Corpului 1 român, care s-a retras în noaptea de 15/16 septembrie în interiorul defileului Oltului.

Colonelul Ion Cupşa descrie foarte exact această fază a războiului în studiul său *Armata română în campaniile anilor 1916 – 1917,* publicat în 1967: „Mersul acţiunilor îndreptăţeşte afirmaţia că trupele de la sud de Sibiu ar fi putut să reziste încă o zi, timp în care situaţia se putea schimba radical în avantajul acestora, dacă generalul Popovici, comandantul Corpului 1 armată, ar fi dat dovadă de mai multă tenacitate". Această apreciere, făcută după o jumătate de veac, corespunde adevărului: ajunge un comandant lipsit de curaj, pentru a se pierde un moment tactic de o importanţă hotărâtoare. După cum, un act de curaj şi de evaluare corectă a riscurilor poate schimba o situaţie disperată.

În perspectiva scurgerii unei jumătăţi de secol,

pasivitatea Aliaţilor pare de neînţeles, ei neapreciind şi neştiind să folosească această intervenţie a armatei române. La ce mai slujeau contribuţia armatei române, elanul, eroismul ei debordant, dacă era lăsată să lupte singură în Transilvania cu forţele germano-austro-ungare, iar în sud, în Dobrogea, cu forţele germane, bulgare şi turce?

Întâlnim adesea, fără îndoială, ezitări ale Marelui Cartier General român, care nu sesiza imediat intenţiile adversarului şi ordona operaţiuni ofensive cu întârziere, cum s-a întâmplat în lupta de la Sibiu, când Armata 2 a primit ordin să treacă la ofensivă cu o întârziere de 48 de ore. Deci nu în timp util. Ludendorff o spune clar în *Memoriile* sale: „Românii s-au apărat cu îndârjire, atacând chiar corpul alpin la sud. Dar forţele principale au ocupat prea târziu poziţii de luptă…”

Falkenhayn îşi stabilise drept obiectiv nimicirea forţelor de la sud de Sibiu, pentru a putea pătrunde fără pierderi în România, traversând Carpaţii.

Ariergarda Corpului 1 de armată român a fost interceptată de trupele alpine germane. Această formaţiune avea de înfruntat trei divizii germane, superioare din punct de vedere numeric şi dotate cu cel mai modern armament.

Unităţile armatei române vor executa contraatacuri continue, opunând o rezistenţă fermă şi provocând pierderi importante trupelor germane. Falkenhayn recunoaşte în *Memorii* eroismul armatei române şi rezistenţa sa la atacuri.

Dacă Armata 2 română ar fi primit în timp util ordinul de a veni în ajutorul Corpului 1, situaţia Armatei 9 germane ar fi devenit dramatică, având flancul stâng descoperit în faţa Armatei 2 române. Înfrângerea ei ar fi fost fatală, legătura acesteia cu Armata 7 austro-ungară putea antrena o schimbare completă a situaţiei operativ-strategice în Transilvania.

Ezitările Marelui Cartier General român au avut în continuare grave consecinţe. Pentru Puterile Centrale, efortul militar avea drept scop ocuparea României, spre a asigura aprovizionarea în produse agricole şi petroliere. În *Memorii,* Ludendorff recunoaşte obiectivul ofensivei germano-austriece: „Zdrobirea principalelor forţe româneşti din Muntenia şi ocuparea unui teritoriu foarte bogat în materii necesare continuării războiului. Pentru a supravieţui, ne vom continua eforturile pentru a obţine victoria asupra României".

Pentru Puterile Centrale accentul cădea pe efortul militar împotriva României; ocuparea acestei ţări însemna asigurarea materială în petrol şi produse agricole.

Este curios că aliaţii României nu şi-au dat seama de importanţa acesteia ca spaţiu de alimentare a efortului de război al Germaniei. Ei şi-au abandonat aliatul, care trebuia să stăvilească singur valul forţelor germano-austriece.

Generalul Falkenhayn a subapreciat capacitatea de rezistenţă şi ingeniozitatea românilor. El a observat cu surprindere că toate unităţile române s-au retras în perfectă ordine pe vechea linie de frontieră, care oferea posibilităţi mai mari de apărare. Planul său era să forţeze trecerea Carpaţilor pe mai multe direcţii, să nimicească trupele române şi să constrângă România să capituleze.

Retragerea Armatei 2 române şi a Armatei de nord pe linia fostei frontiere se făcuse în două direcţii divergente, astfel că în sectorul Oituz-Buzău exista un spaţiu gol care descoperea flancurile interne ale celor două armate. Aceasta impunea crearea unei rezerve strategice care să acopere golul. Generalul Alekseev, şeful Statului Major rus şi duşman implacabil al României, a acceptat să trimită patru corpuri de armată ruseşti pentru a prelungi flancul stâng al lui Leciński din Bucovina. Aceste corpuri de armată au ocupat sectorul Fălticeni-Piatra-Neamţ, formând rezerva strategică.

Între comandamentul german şi cel austro-ungar s-a stârnit o rivalitate. Arhiducele Carol, moştenitorul tronului, avea sub comanda sa, în afara trupelor austro-ungare, o parte din Armata 9 germană. Era firesc ca viitorul împărat al Austriei şi rege al Ungariei să râvnească un succes personal. El spera să reuşească o rupere a frontului în sectorul Oituz-Ghimeş, pentru a putea pătrunde adânc în Moldova. Această operaţiune necesita o întărire de trupe. Soluţia arhiducelui a fost de a îndrepta anumite trupe, trimise spre întărirea lui Falkenhayn, pe frontul din Moldova. Ceea ce a provocat un dezacord între generalul german şi arhiduce, de natură să pericliteze planul de ansamblu. De altfel, Falkenhayn critica strategia austro-ungară, prevăzând eşecul ofensivei.

Apărarea armatei române de nord conta pe o ofensivă a armatei ruse, sub comanda generalului Leciński, în extremitatea nordică a frontului carpatic. Dar ruşii nu au întreprins nicio acţiune serioasă, cum de altfel era şi de aşteptat. Pasivitatea acestora a permis arhiducelui să retragă unităţi din acest sector şi să le trimită spre sud, unde urma să aibă loc ofensiva austro-ungară pentru a rupe frontul românesc. Divizia 72 a infanteriei austro-ungare a executat ordinul de a forţa trecătoarea Bicaz, obţinând un succes ce avea să se dovedească efemer. Un contraatac al unui detaşament românesc a transformat acest succes în înfrângere. Corpul 22 austro-ungar a plătit daunele acestei isprăvi, pierderile sale fiind de 674 prizonieri.

Renunţând la pătrunderea directă, comandamentul austro-ungar a încercat această operaţiune întâi prin pasul Ghimeş, apoi, nereuşind, prin valea Uzului, afluent al Trotuşului.

Feldmareşalul Fabiani nu se aştepta la manevra generalului Istrati, comandantul Diviziei 7 române care i-a atacat trupele pe flancuri şi din spate. Surpriza s-a transformat în panică. În faţa acestei neaşteptate

schimbări, trupele austro-ungare s-au împrăştiat în fugă, lăsând în mâinile românilor câteva sute de prizonieri, piese de artilerie şi trenuri regimentare. Aceste evenimente au avut loc la 17 octombrie 1916. Fabiani se consola cu ideea că, după lupte grele, reuşise să ocupe şi să fortifice valea Uzului, de unde putea întreprinde alte atacuri. Dar, la 27 octombrie, generalul Istrati a atacat din faţă şi flanc această poziţie, cu Regimentul 4 de vânători, făcând prizoniere toate unităţile ce se găseau acolo.

Înfrângerea Diviziei 61 a fost urmată de cea a Diviziei 39 austro-ungare, care a pierdut în luptă 1.000 de prizonieri. Generalul Arz a ordonat Corpului 6 armată să se retragă pe liniile de apărare, puternic organizate „temăindu-se de o contraofensivă a românilor. De acum, comandamentul austro-ungar putea să-şi încerce norocul trecând în valea Oituzului, care era cea mai largă şi deschidea drumul spre valea Trotuşului, iar de aici, accesul în cea a Siretului, obiectivul final al arhiducelui Carol.

Executarea acestui plan a fost încredinţată generalului Schmettow, care avea Divizia 71, flancată, pe cele două părţi, de o Divizie de cavalerie şi, ca rezervă, Divizia 8 bavareză.

Generalul Eremia Grigorescu, comandant al Diviziei 15 română, avea temperamentul unui om pregătit pentru situaţiile cele mai dificile. Curajul şi temeritatea sa erau dublate de o permanentă prezenţă de spirit. Arhiducele Carol şi primul ministru Tisza asistau la bătălie, convinşi fiind de victoria trupelor austro-ungare. Nu se ştie ce a putut gândi Tisza când a văzut incapacitatea trupelor sale să spargă frontul românesc în ciuda atacurilor repetate.

Dar este sigur că descoperea calităţile militare ale adversarului pe care el îl îndârjise împotriva Austro-Ungariei prin politica sa de maghiarizare. Uimirea sa a fost probabil şi mai mare când i-a văzut pe români trecând, după o apărare îndârjită, la o impetuoasă contraofensivă.

Bătălia de la Oituz a durat 12 zile fără întrerupere. Comandamentul austro-ungar a primit întăriri din partea trupelor germane (Divizia 11 bavareză şi Diviziile 8 şi 7 cavalerie). Aceasta arată efectul produs de cea de-a doua ofensivă a generalului Grigorescu din 23 şi 26 octombrie.

Generalul Falkenhayn prezisese, cu o ironie întrucâtva rău-voitoare: „Trebuie să le atrag atenţia acestor domni de la Pless asupra faptului că speranţa de a-şi deschide drum prin trecătoarea Oituz, cu Armata 1 austro-ungară, este complet lipsită de fundament. „Profeţiile lui Falkenhayn fiind confirmate, el s-a văzut în drept să pună capăt acestei aventuri concepute de comandamentul austro-ungar. Încă de la început, generalul german o calificase drept „o idee nefericită". Putea deci reveni la ideea sa favorită, atacul Munteniei prin defileuri, pentru a ajunge pe drumul cel mai scurt la Bucureşti. După victoria de la Braşov, el şi-a regrupat unităţile pentru a urmări trupele române, fără a le da nicio clipă răgaz să-şi consolideze poziţiile. Toate rezervele de care dispunea un ofiţer de valoarea lui Falkenhayn, ca şi experienţa câştigată la Sibiu, au fost puse în joc în manevrele corpului alpin.

Unităţile germane au atacat peste tot cu o energie inepuizabilă, în direcţia Buzăului, folosind Diviziile 89 prusacă şi 72 bavareză, recent sosite. Pe direcţia Bran se aflau forţele comandate de generalul Staabs, iar pe valea Oltului, cele comandate de generalul Krafft von Delmensin gen. Generalul von Morgen, comandant al Diviziei 76 germane, era convins că nu are înaintea lui decât rămăşiţele în derută ale unei brigăzi din Divizia 4 română. Dar Divizia 22 comandată de generalul Razu sosise de pe frontul Dunării şi începuse să debarce la Câmpulung spre a înlocui trupele Diviziei 2, slăbită de ultimele lupte.

De îndată ce au fost trecute înălţimile Branului (cu succese incontestabile), Falkenhayn îşi vedea speranţele crescând, întrucât conta pe epuizarea moralului trupelor

române. Numai că era o concluzie grăbită, căci unităţile române, depăşind emoţiile primelor momente, au început să organizeze rapid apărarea. Comandantul Armatei 9 germane nu se aştepta ca românii să poată respinge atacurile germane, între 17 şi 19 octombrie, asupra înălţimii Mateiaş (cota 1211) şi să-şi păstreze cu energie poziţia. Această rezistenţă înverşunată l-a determinat pe Falkenhayn să renunţe la cucerirea ei, apreciind-o ca pe o poziţie foarte puternică, şi să adauge: „Generalul von Morgen trebuie să fie mulţumit dacă va putea rezista”.

Pretutindeni unde Falkenhayn a încercat trecerea Carpaţilor a suferit înfrângeri. La 15 şi 16 octombrie, aripa stângă a Diviziei 89 germană a încercat să forţeze pasul Bran, printr-un atac la Gura-Sibiului. Dar în pofida impetuozităţii atacului, forţele germane au fost respinse, lăsând în mâinile românilor 218 prizonieri. La rândul său, aripa dreaptă a aceleiaşi divizii a încercat să pătrundă prin surprindere la Tabla Buţii; unităţile au fost respinse dincolo de graniţă. Armata 9 germană s-a izbit în întregul sector de forţa de luptă a românilor. În urma acestor rezultate, Falkenhayn a fost obligat să renunţe la drumul cel mai scurt către Bucureşti. Căutând un alt loc prin care ar putea trece, el a ales spaţiul văii Oltului şi văii Jiului.

Apărarea văii Oltului a fost încredinţată generalului Praporgescu, fost elev al şcolii de la Saumur. Militar de elită, păstrându-şi calmul în momentele cele mai dramatice, el îndreptăţea toate speranţele. Dar, ca şi cum românii ar fi fost urmăriţi de ghinion, în momentul în care se proceda la o recunoaştere, un obuz a explodat în locul în care se afla generalul Praporgescu şi statul său major. Succesorul său nu avea aceleaşi calităţi. Cu toate acestea, unităţile române au reuşit să zădărnicească planul de ofensivă al lui Falkenhayn pe valea Oltului, cu toate că acesta avansase sensibil pe teritoriul românesc.

La 23 octombrie, un atac al unei unităţi româneşti a reuşit să captureze o importantă coloană de aprovizionare

a inamicului, provocând o imensă panică: românii au făcut 300 prizonieri, capturând trei tunuri, muniţie şi echipament.

Realizând dificultatea pătrunderii prin aceste locuri, Ludendorff l-a obligat pe Falkenhayn să deplaseze frontul spre valea Jiului, cu toate că aceasta era poarta cea mai îndepărtată de Bucureşti.

Comandamentul german a ales această regiune pentru că bariera de munţi era mai îngustă şi, odată depăşită creasta principală (care marca frontiera), nu mai erau altele de escaladat. Era şi un sector izolat, despărţit de celelalte prin masivi muntoşi, care împiedicau întăririle rapide necesare apărării. Dat fiind faptul că Marele Cartier General român era ocupat cu sectorul Armatei 2 – unde forţele germano-austro-ungare atacau mereu pentru a-şi tăia drumul cel mai scurt spre Bucureşti –, românii nu şi-au putut închipui că inamicul va încerca să forţeze linia Carpaţilor într-o regiune atât de îndepărtată de ţelul propus, Capitala.

Probabil că Ludendorff intuise acest raţionament al comandamentului român şi înţelesese posibilitatea de a realiza o pătrundere în cea mai bună regiune cu minimum de pierderi. Fără a trezi bănuielile românilor, Falkenhayn a putut concentra numeroase trupe în regiunea proiectatului atac. Pe de altă parte, comandantul Armatei 9 germane era îngrijorat şi de apropierea iernii, de unde necesitatea grăbirii ofensivei, cu numai două divizii, Divizia 30 comandată de von Busse şi 11 bavareză, aflată sub comanda lui Kneusst. Mai exista şi o importantă forţă de cavalerie, condusă de von Schmettow, cel care luptase fără succes la Oituz. Prezenţa acestor forţe dovedea convingerea lui Falkenhayn că va putea forţa trecerea Carpaţilor, ajungând într-o regiune ce ar favoriza mişcările cavaleriei. Ar fi fost o mare imprudenţă să se declanşeze o ofensivă decisivă împotriva României cu efective relativ reduse. Dar comandamentul german era probabil informat

că regruparea forţelor Armatei 1 române redusese la proporţii aproape derizorii unităţile ce urmau să apere sectorul Jiu. Desfăşurate de-a lungul frontierei, trupele Armatei 1 române nu aveau în spate nicio rezervă, pentru a interveni în timp util în punctele cele mai ameninţate. Comandamentul german se temea de întăririle româneşti de la Orşova. Pentru a preveni o astfel de posibilitate, el a ordonat un atac violent, care a avut loc fără pregătire de artilerie, pe neaşteptate, profitându-se de o ceaţă deasă. Atacul a reuşit, fiind capturate un detaşament de infanterie şi două baterii. Avansarea a fost facilitată de situaţia terenului, care nu oferea niciun punct de sprijin trupelor române atacate. La 26 octombrie, capetele de coloană se aflau la câţiva kilometri de Târgu-Jiu. Pătrunderea sectorului Jiu părea asigurată.

Generalul Culcer, comandantul Armatei 1 române, a propus atunci Marelui Cartier General abandonarea Olteniei şi retragerea pe valea Oltului, care ar fi asigurat o bună apărare. O astfel de propunere, oricât de corespunzătoare realităţii, nu putea fi acceptată din punct de vedere politic. Ea ar fi dovedit necesitatea de a abandona Oltenia fără luptă, la abia două luni de la intrarea României în război. Ar fi fost o lovitură prea grea pentru moralul naţiunii. S-a hotărât înlocuirea de la comandă a generalului Culcer cu generalul Dragalina, comandantul Diviziei „Cerna”. Pentru a face faţă acestei situaţii dramatice, noul comandant a hotărât o contraofensivă – cu trupele disponibile din Divizia 11 – şi atacarea adversarului prin flancul drept, care era descoperit. Detaşamentul „Dejoianu”, format din patru batalioane, un escadron şi două baterii, a sosit în 36 de ore, în marş forţat, de la Cerna la Jiu.

Atacate prin surpriză din faţă şi pe flancuri, unităţile germane nu au putut face faţă noii situaţii şi s-au retras în grabă, lăsând în mâinile românilor prizonieri, tunuri şi echipament. Un batalion din regimentul 22 „Fürst von

Hohenzollern”, atacat pe neaşteptate pe dealul Leşuntul, s-a predat, împreună cu comandantul său, von Jakobi. În această poziţie, românii au făcut 238 prizonieri şi au capturat 4 tunuri de munte de tip Škoda.

Comunicatul german din 22 octombrie trebuia să admită că: „Trupele române apără cu îndârjire intrarea în ţara lor”. Von Falkenhayn menţionează că arhiducele Carol a recunoscut „serioasa înfrângere” a trupelor Puterilor Centrale.

Avangarda diviziei bavareze primise ca misiune ocuparea Târgu-Jiului, oraş lipsit de apărare. Sosind la podul de pe Jiu de la intrarea oraşului, ea a fost oprită de o rezistenţă pe cât de înverşunată, pe atât de neprevăzută.

Apărarea podului şi a digului de pe Jiu a fost organizată de funcţionari, membri ai poliţiei locale şi de fermei, care luaseră arme de la depozitele militare. Ei i-au oprit pe bavarezi timp de câteva ore, până la sosirea trupelor regulate care au capturat coloana inamică. Fie şi numai acest fapt dovedeşte limpede care era moralul naţiunii.

Rezumând situaţia, Falkenhayn nota: „Iată deci că tentativa de trecere a munţilor în acelaşi timp cu inamicul nu reuşeşte”.

În octombrie 1916, românii au obţinut astfel un mare succes strategic, zădărnicind prima încercare germano-austro-ungară de a forţa apărarea Carpaţilor.

Retragerea trupelor germane spre nord, pe vechile poziţii de pe care începuseră ofensiva, s-a executat în condiţii foarte grele. Trupele erau urmărite şi hărţuite necontenit de unităţile române. Acestea erau formate din trupe din Oltenia şi din două regimente din judeţul oltenesc Gorj.

Generalul Falkenhayn recunoaşte condiţiile deosebit de dificile ale retragerii: „Ea s-a efectuat cu greutăţi ce abia pot fi descrise. Retragerea cailor de abia a mai fost posibilă. Pentru tunuri şi vehicule însă nu s-a mai putut

face nimic; au trebuit să fie distruse sau aruncate în prăpastie. „A fost o înfrângere de mari proporţii a trupelor germane şi austro-ungare. Românii au făcut 2000 de prizonieri şi au capturat o cantitate importantă de artilerie. Câmpia de lângă satul Raşoviţa demonstra, prin sutele de morţi şi răniţi, înverşunarea a doua voinţe inflexibile: cea a trupelor germano-austro-ungare de a pătrunde adânc în direcţia Craiovei şi cea a trupelor româneşti de a-i alunga pe invadatori.

„Ţinând de detaşamentul Dejoianu, venit de la Cerna, am luat parte la luptele de la Rasoviţa-Ursăţei şi muntele Leska[6]. Am trăit aceste zile de tragică încordare, care lăsau câmpul de luptă presărat de morţi şi răniţi. Victoria era incontestabilă, dar costase prea mult, scăzând numărul combatanţilor. Nimeni nu-şi făcea iluzii în legătură cu ce ne aştepta. Atât ofiţerii cât şi soldaţii erau convinşi că duşmanul va relua curând ofensiva. În faţa acestei perspective, continuam să credem în ajutorul aliaţilor, care ar fi trebuit să compenseze disproporţia dintre forţele române şi cele ale Puterilor Centrale. Această încredere era justificată, pentru că o ofensivă a generalului Sarrail spre Monastir, chiar tardivă, ar fi degajat parţial frontul românesc, pe care Puterile Centrale îşi concentraseră toate i forţele disponibile. Şi mai erau şi trupele ruseşti, care puteau interveni direct şi imediat”.

Pentru Statul Major rus (Stavka), evacuarea teritoriului român, departe de a fi considerată o catastrofă, era apreciată ca o operaţiune strategică extrem de avantajoasă. Ea îngusta frontul, fortificând, implicit, frontul rusesc.

Armata română şi cauza României obţinuseră un apărător excepţional în persoana generalului Berthelot şi în Misiunea franceză condusă de acesta. Tot ce putea însemna loialitate era întruchipat în această Misiune franceză, care, încă din primele momente, îşi dăduse

6 Leţca (n.r.).

seama de jocul perfid şi infam al Statului Major rus.

Misiunea cuprindea 1.200 combatanţi, dintre care 400 ofiţeri. Toţi fuseseră pe front, aveau experienţa războiului şi veniseră cu dorinţa fierbinte de a-şi ajuta camarazii români în lupta comună pentru aceeaşi cauză.

Generalul Berthelot şi Misiunea franceză traversaseră Rusia pentru a ajunge la Bucureşti, la 15 octombrie 1916. Care erau instrucţiunile şefului Misiunii franceze la Bucureşti? Este întrebarea firească pe care o pune contele de Saint-Aulaire, ministrul Franţei în România: „Instrucţiunile mele – mi-a spus generalul Berthelot – sunt, bănuiesc, aceleaşi cu ale dumneavoastră, în cazul în care le aveţi, pentru că am impresia că Quai d'Orsay nu este prea generos. Iată ultimele cuvinte ale generalului Joffre când m-am despărţit de el: «Rusia nu priveşte cu ochi buni sosirea dumneavoastră. Fiţi prudenţi! Cât despre români, rolul de consilier este delicat; trebuie să le câştigaţi mai întâi încrederea şi sufletul.»".

Generalul Joffre cunoştea prea bine sentimentele ruşilor faţă de români, iar generalul Berthelot le-a putut verifica prin contacte personale.[7]

Prezenţa unei misiuni militare atât de importante în România nu putea conveni, fără îndoială, celor care pregăteau pacea separată. Prea mulţi martori asistau la un act de trădare faţă de un aliat hotărât să continue războiul. În fond, ruşii nu se înşelaseră în legătură cu rolul de stimulatori spirituali ai armatei române pe care îl aveau ofiţerii şi subofiţerii misiunii Berthelot.

Bineînţeles că Alekseev nu a subapreciat prezenţa generalului Berthelot în România. El a luat imediat hotărârea de a trimite o misiune militară rusă în România, sub comanda generalului Belaiev, căruia i-a dat instrucţiuni precise să saboteze toate iniţiativele generalului Berthelot ce aveau drept scop reorganizarea armatei române şi apărarea ţării.

---

7 V. Cap. IV al acestei lucrări.

Generalul Belaiev nu ştia nimic despre serviciile franceze de informaţii şi despre legăturile de prietenie dintre ofiţerii francezi şi ofiţerii ruşi ostili intrigilor lui Stürmer şi partizanilor păcii separate. Legaţia Franţei a fost informată prompt despre toate planurile generalului rus, care afirmase imprudent: „Generalul Berthelot are un fund atât de mare numai ca să primească şuturile pe care o să i le dau”.

Instrucţiunile date ofiţerilor superiori din Misiunea rusă pot fi rezumate de următoarea frază: „Nu uitaţi că principalul nostru obiectiv este să împiedicăm Misiunea franceză să reuşească”. Aceste instrucţiuni erau în directă legătură cu politica lui Stürmer: o Românie ocupată până la Siret ar fi facilitat încheierea păcii separate, permiţând împărţirea teritoriului său între Austro-Ungaria şi Rusia.

Operaţia proiectată era cu atât mai uşor de executat, cu cât transportul materialului de război destinat României depindea pe de-a-ntregul de Rusia. Or, din acest punct de vedere, se poate afirma că sabotajul a funcţionat perfect, tot aşa cumi a funcţionat şi refuzul sistematic de a susţine rezistenţa armatei române pe linia Carpaţilor.

Guvernul rus era grăbit. La 2 noiembrie, Belaiev a propus retragerea generală în Moldova. Berthelot a calificat această propunere drept o „înfrângere fără luptă”, opunându-i un proiect de ofensivă al cărui succes era condiţionat de intervenţia armatei ruse.

Telegramele generalului Berthelot şi cele ale generalului Joffre, adresate generalului Alekseev, au primit acest răspuns sec: „Niciun om, niciun tun”.

Rusia nu voia să piardă acest moment important, când simpla pasivitate putea anula actul unirii celor două principate, baza statului român.

Rezistenţa armatei române în Carpaţi şi înverşunarea ei de a-şi apăra patria nu erau de natură să le convină ruşilor.

Colonelul Roince, care comandase un regiment de

infanterie pe Somme şi făcea parte din Misiunea militară franceză, şi-a notat impresiile privind armata română: „Patru zile de luptă au redus considerabil efectivele. Soldaţii sunt admirabili. De trei zile nu se mai putea face aprovizionarea. Oamenii luptau în condiţii tot mai demoralizante, dar nu am văzut nicio clipă oameni lipsiţi de energie şi nici nu am auzit vreodată pe cineva plângându-se”.

România nu putea deci conta pe o acţiune a generalului Sarrail şi cu atât mai puţin pe un ajutor rusesc. Bătălia pentru închiderea trecătorilor Carpaţilor a continuat. Românii luptau singuri, sperând în fiecare zi că vor opri avalanşa armată a Puterilor Centrale.

Din perspectiva unei jumătăţi de veac, nu-mi pot explica încrederea de nezdruncinat înrădăcinată în sufletul fiecărui luptător. În victoria finală credeau nu numai ofiţerii, ci şi soldaţii, simpli ţărani, care nu ştiau nimic despre complicatele probleme ale Europei. Adesea, atunci când caut o explicaţie acestei forţe morale, îmi amintesc de fraza lui Maurice Barrès: „Inteligenţa, ce lucru mărunt, aflat la suprafaţa noastră!”

Victoria obţinută de români la Jiu nu însemna că înaltul Comandament german se resemnase să aştepte iarna fără să treacă munţii, înţesând câmpia română cu trupele invadatoare. Potrivit planului lui Ludendorff, Falkenhayn era obligat să-şi conjuge acţiunile cu operaţiunile lui Mackensen. Insuccesul ofensivei din octombrie a fost analizat în vederea descoperirii cauzelor şi aflării soluţiei ce se impune. Noua concepţie a comandamentului suprem german nu ţinea seama de efectul surpriză, ci de disproporţia zdrobitoare dintre efectivele atacantului faţă de cele ale românilor. Grupul de la Jiu, a cărui misiune era să împiedice pătrunderea forţelor inamice, era de numai zece batalioane de infanterie şi câteva baterii de artilerie.

Grupul generalului Kühne, care trebuia să străpungă

frontul român, era format din cinci divizii de infanterie, două divizii de cavalerie, din artilerie, şi mai multe automobile blindate. Superioritatea numerică a inamicului era de aproximativ 7/1, la care trebuie adăugată şi superioritatea tehnică.

Generalul Kühne a trecut la ofensivă încă din primele zile ale lunii noiembrie 1916. Rezistenţa forţelor române pe poziţii succesive nu avea alt rezultat decât încetinirea înaintării trupelor germane. După lupte care durau între 24 şi 48 de ore, forţele române se retrăgeau în timpul nopţii la distanţe de 15 – 20 kilometri. Cavaleria era considerată mai puţin periculoasă decât automobilele blindate. Trupele române erau obişnuite să înfrunte cavaleria, care nu le intimida, în timp ce blindatele constituiau o armă necunoscută. Automiobilele blindate circulau în timpul nopţii. Ele puteau lua prin surprindere trupele române care se retrăgeau, iar o rafală de mitralieră, trasă la scurtă distanţă, putea produce panică.

După înfrângerea rezistenţei de la Filiaşi, avansarea germană a devenit mai rapidă. Frontul celor şapte divizii germano-austro-ungare se îndrepta spre est, de-a lungul Oltului. Un alt punct de rezistenţă al trupelor române a fost înfrânt cu rapiditate la Olteţ. La 24 noiembrie, armata germană a ajuns la Olt. Potrivit planului elaborat de Marele Cartier General român şi de generalul Berthelot, prima divizie română de la Cerna şi-a început retragerea, în spatele forţelor inamice. Această mişcare nu a scăpat privirilor vigilente ale comandamentului german, ale cărui forţe hărţuiau trupele române, încetinindu-le înaintarea către Olt.

Luptele se dădeau pe timpul zilei, iar noaptea se executau marşurile. Astfel că grupul „Cerna „a ajuns prea târziu la Olt. În timp ce podul de pe Olt, la Stoieneşti (pe linia principală a înaintării inamice) rămăsese neatins, constituind un dar neaşteptat pentru generalul Kühne, podul de la Tia-Mare, aval de Olt a fost distrus. Încercările

de trecere au fost zadarnice, ceea ce a obligat grupul „Cerna „să capituleze, după o rezistenţă inutilă de trei zile. În acest moment, forţele germane care veneau din Bulgaria au trecut Dunărea.

Încercările trupelor germane de a trece Oltul, la 25 şi 26 noiembrie, nu au reuşit, cu tot sprijinul artileriei grele, care bombarda neîncetat trupele române eşalonate de-a lungul liniei de est a râului. În momentul în care, din simplă întâmplare, a constatat că podul de la Stoieneşti era practicabil, generalul Kühne a ordonat Diviziilor 101 infanterie şi 11 bavareză să-l cucerească. Frontul stâng al armatei romiâne era apărat de o divizie de cavalerie care hărţuia disperat trupele inamice. După trecerea Oltului, trupele române au fost concentrate pe linia Piteşti-Costeşti.

În spatele armatei române de la Olt, Mackensen a trecut Dunărea la 13 noiembrie, în faţa oraşului Zimnicea, în fruntea unei armate germano-bulgaro-turce, înaintând spre Bucureşti. Nu-l mai interesa armata română de la Olt, căreia-i tăia liniile de comunicaţii şi posibilităţile de retragere.

Planurile înaltului Comandament român, de executare a unei ofensive de la Piteşti spre Olt, nu mai puteau fi realizate şi au fost abandonate. Trebuie să menţionăm şi faptul că grupul „Cerna”, care parcursese 200 kilometri în spatele trupelor inamice, nu a capitulat decât la 16/29 noiembrie (după ce distrusese tot materialul, armele şi tunurile), în momentul în care armata germană îşi făcea intrarea în capitala României.

Înainte de a ceda Capitala, Marele Cartier General român acceptase planul generalului Berthelot privind bătălia de la Bucureşti. Planul era bine conceput şi, în ciuda retragerii şi a epuizării fizice, moralul trupelor era ridicat. Dacă, din punct de vedere numeric, unităţile erau considerabil reduse, experienţa le oferise o cunoaştere exactă a inamicului şi o mai mare încredere în atac. Până

şi ultimul soldat îşi dădea seama de importanţa acestei bătălii.

Dar executarea planului Berthelot era condiţionată de participarea, oricât de modestă, a forţelor ruseşti care se găseau la 150 km de front. S-au făcut demersuri pe lângă înaltul Comandament rus şi la ţar, pentru ca, în această luptă hotărâtoare pentru România, cel puţin o parte din trupele ruseşti disponibile şi aflate în apropierea câmpului de luptă să participe la o acţiune ce urma să aibă consecinţe importante pentru ansamblul situaţiei strategice.

Intervenţiile primului ministru I. Brătianu (prin intermediul generalului Coandă, reprezentantul român la Marele Cartier General rus) au fost lipsite de rezultat. La rândul său, generalul Berthelot a cerut insistent, la 21 noiembrie, generalului Jeanin, reprezentantul francez pe lângă Stavka, să-i convingă pe ruşi să pună la dispoziţia armatei române Divizia 40 de infanterie şi Divizia 8 cavalerie, care erau inactive pe malul Dunării, la Feteşti, unde se găsea şi Corpul 8 rusesc, constituind rezerva armatei lui Leciński.

Generalul Gurko, locţiitor al lui Alekseev, a răspuns şi el: „Niciun om, niciun tun”. Era, evident, ordinul lui Stürmer. O reuşită a planului Berthelot şi, implicit, o victorie românească ar fi făcut imposibilă pacea separată, zădărnicind proiectul împărţirii României între Rusia şi Puterile Centrale. Rusia îşi menţinea cu fermitate poziţia, comunicată de generalul Beleaev: „Lupta trebuie angajată pe aliniamentul cursurilor inferioare ale râurilor Putna şi Şiret”. Într-o altă variantă, ideea generalului rus se repeta.

La 10 noiembrie, Marele Cartier General german a emis următoarea directivă: „După trecerea Dunării, trupele lui Mackensen vor înainta în zona de sud a căii ferate Craiova-Bucureşti, iar cele ale Armatei 9 vor presa spre nord pe linia Bucureşti – ploieşti. Înaintând de la Olt spre Bucureşti, Corpul 54 (grupul Kühne) va trebui să

trimită forţe şi la Ploieşti, pentru a uşura înaintarea corpului montan în aceeaşi direcţie”.

Este limpede, prin urmare, intenţia comandamentului german de a înainta concentric spre Bucureşti, pentru a prinde ca într-o plasă armata română.

În timp ce grupul Kosch trecuse Dunărea, iar cavaleria Armatei 9 germane trecuse Oltul la Stoieneşti, ordinul din 12 noiembrie dovedeşte că Marele Cartier General român nu-şi pierduse cumpătul: „Ca urmare a situaţiei create de faptul că inamicul a trecut Dunărea, ordon retragerea generală pe aliniamentul râul Argeş-lacul Greaca. Rezervele generale se vor deplasa către Argeş; Divizia 21 între Argeş şi Neajlov, călare pe şoseaua Bucureşti-Alexandria, iar Divizia 9/19, în regiunea Titu-Găeşti. Armata 1 va executa retragerea pivotând pe aripa dreaptă”.

Acest ordin avea în vedere regruparea trupelor române pe un teren mai restrâns, în care inamicul nu ar fi putut împiedica mişcările unităţilor din Muntenia, cărora li se alăturase Divizia 7 sosită din Moldova. Ordinul a fost emis în seara de 11 noiembrie. A doua zi, un alt ordin îl completa, precizând intenţiile Marelui Cartier General român: „Armata 1 română – grupul de apărare a Dunării şi Diviziile 2/5, 9/19 şi 21 – vor constitui o grupare de forţe sub comanda generalului de divizie Prezan. Misiunea acestei grupări este de a opri inamicul dinspre vest şi sud-vest, cel puţin pe linia Neajlovului”. Ca rezerve, urmau să fie concentrate Divizia 21 în zona Mihăeşti şi Divizia 9/19 între Titu şi Găeşti.

Întrucât intervenţia pe lângă comandamentul rusesc de a trimite trupe de întărire în zona Capitalei se lovise de refuzul categoric al generalului Alekseev, nu mai era nimic de aşteptat. Forţele româneşti urmau să înfrunte singure diviziile germane, austriece, ungare, bulgare şi turce…

La 13 noiembrie, forţele inamice au trecut la ofensivă. Grupul Krafft a reuşit o pătrundere

nesemnificativă în centru, dar a fost oprit după lupte violente. Grupul Kühne, care avea drept misiune anihilarea apărării diviziei 1/17 române, s-a îndreptat spre nord-est. Pentru a contracara planul german, generalul Prezan a ordonat în noaptea de 13 spre 14 noiembrie, replierea armatei pe aliniamentul Dărmăneşti – ploieşti-Maldăru, localităţi situate în zona nord-vestică şi sud-estică a Piteştilor. Retragerea a fost executată într-o perfectă ordine.

Prin retragerea Armatei 1 române s-a creat un vid, lăsând flancul stâng al Armatei 2 descoperit. Or, principalele forţe ale grupului Kühne se îndreptau exact către acest punct. Trupele de apărare a Dunării şi-au schimbat imediat dispozitivul, grupând principalele forţe ale Diviziei 18 pe direcţia Alexandria-Bucureşti: 8 batalioane, 12 baterii. Detaşamentul colonelului Zottu, cu 5 batalioane şi 13 baterii, se afla pe direcţia Giurgiu-Bucureşti. Divizia 2 cavalerie urma să se plaseze pe dreapta, în zona Roşiorilor-de-Vede. Divizia 18 română, atacată din dreapta de Divizia de cavalerie „Goltz" şi din faţă de Divizia 217 a infanteriei germane, se retrăgea pe direcţia Grosu-Prunaru, făcându-şi loc prin puternice lupte cu baioneta. În acelaşi moment, detaşamentul „Zottu" era atacat de diviziile 1 şi 12 bulgare, fiind obligat să se replieze de la 10 la 12 km nord de Giurgiu.

În rândul trupelor române şi al comandanţilor acestora trăia însă sentimentul că bătălia va fi câştigată. Acest sentiment se datora incompletei informări privind forţele de care dispunea inamicul. Aceeaşi siguranţă era împărtăşită de francezi.

În *Drama românească* (Paris, 1932), colonelul Pétain reproduce raportul şefului Misiunii militare franceze către generalul Joffre din ziua în care urma să înceapă bătălia de la Bucureşti: „Astăzi începe marşul convergent a trei divizii ce urmează axa-nord-vest, sud-vest, având drept punct de direcţie Alexandria. Care erau însă forţele de

care puteau dispune germanii? Fără îndoială, o divizie şi jumătate de infanterie, precedată de două divizii de cavalerie pe axa Caracal-Alexandria. De-a lungul Dunării se afla o divizie germană, sprijinită de elemente bulgare, puţin numeroase. Nu cunoaştem forţele care au putut trece Jiul şi pătrunde în Oltenia. În orice caz, în momentul luptelor de la Târgu-Jiu nu existau decât trei divizii germane şi două brigăzi austriece. Or, o mare parte a acestor trupe a fost absorbită la vest de Slatina. Alte elemente rămăseseră în urmă pentru a ţine piept detaşamentelor româneşti care soseau de la Cerna… Această comparaţie a forţelor ne permitea să sperăm că ofensiva generalului Prezan – dusă cu energie de trupe hotărâte – putea obţine, cel puţin la început, un oarecare succes, cum ar fi anihilarea capetelor de coloană ale inamicului, nimicirea cavaleriei şi câştigarea terenului până la sud de Alexandria. Aceasta însemna să aerisim Bucureştii. „(Pétain, *op. cit.,* p. 86). În continuarea acestei relatări, generalul Berthelot arată că germanii puteau aduce forţe noi între timp şi că ruşii ar putea interveni la rândul lor. Raportul şefului Misiunii franceze aprecia greşit forţele germane. De exemplu, grupul Kosch, care trecuse Dunărea, avea 4 divizii de infanterie şi 2 de cavalerie. În general, forţele inamice erau calculate la o treime din efectivul lor real. Şi totuşi, această apreciere falsă avea un avantaj: ea sporea încrederea unităţilor române în câştigarea bătăliei hotărâtoare, după cum s-a dovedit în luptele de lângă Bălăria, în atacul cavaleriei române de la Prunaru şi în alte confruntări cu inamicul.

Dincolo de raportul de forţe şi de moralul trupelor, soarta unei bătălii este adesea hotărâtă de elemente imponderabile.

În cursul mişcărilor de trupe, un automobil al Diviziei 8 române, în care se aflau doi ofiţeri de stat major, a ajuns, din cauza ceţei, în mijlocul unui regiment bavarez. Faptul în sine nu ar fi avut importanţă dacă cei doi ofiţeri nu ar fi

avut asupra lor toată corespondenţa diviziei şi ordinele de operaţiuni ce urmau să fie transmise la unităţi. Era o captură de o importanţă excepţională, care a fost imediat trimisă Cartierului generalului Falkenhayn. De îndată ce a fost descifrată, corespondenţa a produs o enormă senzaţie.

Aflându-se în posesia secretului operaţiunilor, Falkenhayn i-a ordonat lui Kühne să pătrundă cu diviziile sale în spaţiul vid creat între cele două armate române, să le nimicească flancurile, în timp ce Divizia 41 urma să treacă Argeşul şi să cadă în spatele Armatei 1 române. La sud, el a ordonat Diviziei 109 şi Diviziei 11 bavareze să atace forţele române, care operau împotriva generalului Kosch şi să le taie retragerea spre Bucureşti.

Era ca şi cum soarta s-ar fi împotrivit românilor. Lipsa de prevedere a unor ofiţeri de stat major a întors împotriva propriei armatei capcanele întinse duşmanului.

Cu toată schimbarea intervenită, Divizia 9/19 română a reuşit să-şi consolideze victoria obţinută la 13 decembrie asupra Diviziei 217 germane. Brigada colonelului Poetaş a atacat linia de apărare şi i-a respins pe germani dincolo de Neajlov. La stânga, românii au trecut Neajlovul şi i-au respins pe germani pe malul nordic al râului. Aripa dreaptă germană şi cea stângă bulgară au fost şi ele respinse. În două zile, Divizia 217 germană a pierdut 1.500 de oameni, făcuţi prizonieri, 20 de tunuri, 30 de mitraliere şi un imens material de război. Impetuozitatea atacului trupelor române, succesul tactic obţinut, siguranţa comandanţilor de divizii şi brigăzi permiteau să se spere într-o victorie strălucită.

În acest moment decisiv, generalul Prezan a cerut ruşilor – care sosiseră, în sfârşit – să facă un simplu act de prezenţă, atacând şi înaintând spre vest, pentru a-i obliga pe bulgari să abandoneze linia Neajlovului, singurul sprijin al germanilor. Pretextând că trupele nu sunt concentrate, generalul rus Rasvoi a refuzat să coopereze. Toate argumentele trimişilor lui Prezan şi Berthelot au fost

inutile. Abia putându-şi stăpâni revolta, cei doi generali l-au întrebat enervaţi pe Rasvoi dacă nu cumva vrea să joace rolul lui Grouchy la Waterloo. Generalul rus a răspuns că nu se află acolo „ca să asculte un curs de istorie”. Scena este menţionată de generalul Pétain în lucrarea sa Dr*ama românească.*

În conformitate cu instrucţiunile lui Alekseev, refuzul generalului Rasvoi a zădărnicit exploatarea succesului obţinut de Divizia 9/19 a generalului Scărişoreanu împotriva Diviziei 217 germane. Ceea ce a permis germanilor să se replieze, aşteptând întăriturile ce urmau să le sosească din nord.

Cu toate că la 3 decembrie inamicul îşi încheiase concentrarea forţelor în jurul grupului de atac al românilor, aceştia au reluat ofensiva. Divizile 9/19 şi 21 au atacat vijelios spre sud, în direcţia Călugăreni. La nord-est, între Neajlov şi Argeş, Divizia a 7-a a atacat şi ea, ca şi Divizia 2/5 la sud-est, ocupând două sate. Pe direcţia de vest, grupul „Apărarea Dunării” a reuşit să recucerească satul Grădiştea, care căzuse în mâinile bulgarilor.

Generalul Iancovescu a încercat din nou să-i convingă pe ruşi să atace Comana, pentru a tăia retragerea bulgarilor. Ar fi fost un succes hotărâtor şi uşor de obţinut. Dar generalul Rasvoi a răspuns că „nu a primit ordine”. Astfel bulgarii au scăpat de un dezastru sigur.

În fond, atitudinea generalului rus nu avea nimic surprinzător, prezenţa armatei ruse fiind de simplu spectator. Ea aştepta rezultatul bătăliei, sperând în nimicirea armatei române.

Descoperirea planului de operaţiuni al armatei române a permis comandamentului german detectarea punctului nevralgic al dispozitivului tactic al românilor şi punerea în valoare a imensei superiorităţi tehnice şi numerice. Dar elementul decisiv l-a constituit refuzul ruşilor de a participa la lupte într-un moment în care cea mai modestă contribuţie ar fi înclinat balanţa victoriei în

favoarea românilor. Pasivitatea ruşilor i-a surprins până şi pe comandanţii germani, care nu erau la curent cu negocierile secrete Stürmer-von Jagow.

În capitolul din *Memorii* în care se referă la bătălia de la Argeş, Ludendorff notează: „Sunt inexplicabile motivele care i-au determinat pe ruşi să-i lase pe români să se bată singuri, abandonându-i în toate luptele. Ruşii ar fi putut lua parte foarte bine la luptele din Muntenia. Acest abandon ne-a dus, de fapt, la victorie”. Formulă lapidară care condamnă un act abject de trădare.

Întreaga energie, curajul dus până la temeritate, fanatismul chiar, născut din dragostea de patrie, nu au putut stăvili înfrângerile de la Neajlov şi Argeş. Soarta Bucureştilor era pecetluită şi, ceea ce era mai grav, moralul trupelor era foarte zdruncinat.

Făcând parte din detaşamentul „Dejoianu”, care parcursese distanţa de la Cerna la Jiu în marş forţat, am trăit momente de mare exaltare în momentul victoriei de pe Jiu, care a fost urmată de retragerea, în etape, la Tătărani, Filiaşi, Balş, pe Olt şi pe Argeş. Pe tot parcursul acestei retragerii, nu am văzut o clipă scăzând moralul trupei. La fiecare cucerire de poziţii, în vederea încetinirii, dacă nu chiar a opririi înaintării trupelor germane, soldaţii şi ofiţerii găseau înăuntrul lor inepuizabile rezerve de speranţă, care-i încurajau, hrănindu-le voinţa aspră de a învinge. După lupta de la Bucureşti se simţea că un arc se rupsese şi asta se vedea după capetele plecate. Fiecare ofiţer sau soldat se închisese în sine, iar tăcerea, ritmată în cadenţa paşilor, reflecta drama interioară a fiecăruia. Din când în când se putea auzi: „Ruşii ne-au trădat, ne-au vândut nemţilor”. Ce putea şti un simplu soldat despre negocierile secrete în vederea unei păci separate între Rusia şi Germania, de vreme ce nici măcar ofiţerii nu ştiau nime? Dar cuvântul „trădare” a ţâşnit ca o expresie a unei îndelungi meditaţii asupra pasivităţii armatei ruse.

Nu se poate cere sacrificiul suprem unei armate care

nu mai crede în victorie şi care este convinsă că orice efort este inutil când aliatul a trădat-o.

Retragerea generală avea loc la lumina sondelor de petrol incendiate. Refugiaţii se îndreptau spre necunoscut, întâlnind la orice pas trupe ruseşti care nu aveau altă treabă decât jaful şi distrugerea.

În cursul acestei retrageri, care dădea impresia unui convoi nesfârşit, urmând în tăcere, îndurerat, carul funebru al unui ideal, am fost câtăva vreme coleg cu doi ofiţeri din Misiunea militară franceză. Au vrut să meargă pe jos cu unităţile pe lângă care fuseseră detaşaţi. Asistaseră la bătălia de la Neajlov şi întrevăzuseră posibilitatea unei victorii, zădărnicită de pasivitatea ruşilor. Revolta lor se traducea prin expresii ca „ticăloşi”, „trădători abjecţi”, „laşi” etc. Nu găseau termenul exact pentru a califica atitudinea ruşilor. Aceeaşi întrebare obsedantă revenea tot timpul, „de ce?”, fără să-şi afle răspuns. La un moment dat, unul din cei doi ofiţeri a tras concluzia: „E groaznic cât de tare vă urăsc ruşii! „Ofiţerul în cauză nu cunoştea istoria poporului român, dar o intuise prin atitudinea trupelor ruseşti în cursul luptelor de la Neajlov şi Argeş.

În zare, cerul era acoperit de fum: 1.677 de sonde incendiate, dintre care 1 047 în producţie, 26 de rafinării şi rezervele cuprinzând 827.000 tone de petrol şi derivate.

Retragerea se făcea în ordine, trupele nu erau cuprinse de panică, ci numai apăsate de durerea înfrângerii. Disciplina era ireproşabilă. Armata avea încă suficientă energie, aşa cum au dovedit-o unităţile Armatei a 2-a, care au rezistat timp de trei zile la Cricov, împiedicând înaintarea forţelor germane. Această situaţie amintea de celebra frază a lui Maurice Barrès: „Ce poate însemna ordinea, dacă nu e însufleţită de entuziasm?”

Rezistenţa pe liniile Mizil, Ulmeni, Buzău nu era decât o acţiune de încetinire a înaintării inamice. Operaţiunile armatei române pline de elan în lupta la

baionetă, ori uluitoarele şarje de cavaleriei de la Prunaru ţineau de domeniul trecutului.

Cum armatele Puterilor Centrale se apropiau de linia stabilită de Alekseev, Armata a 4-a rusă a înlocuit unităţile Armatei 1 române, care au fost trimise în Moldova pentru reorganizare. Au fost păstrate pe frontul din Moldova numai unităţile Armatei a 2-a, sub comanda generalului Averescu. Ele s-au intercalat între Armata a 9-a rusă, care ocupa versantul drept al munţilor Moldovei, şi Armata a 4-a rusă, care ocupa terenul dintre aripa stângă a Armatei a 2-a române până la Dunăre.

Efortul depus de armata română (fără niciun ajutor din partea ruşilor) în bătăliile de la Neajlov şi Argeş a surprins comandamentul Armatei a 9-a germane. În *Memoriile* sale, Falkenhayn notează: „Nu credeam posibil ca românii să reziste la vest de Bucureşti sau în zona Capitalei, fără vreun ajutor important din partea ruşilor. Îmi închipuiam că inamicul îşi va continua retragerea. „Şi totuşi era aceeaşi armată care respinsese, în octombrie 1916, prima încercare a trupelor germano-austro-ungare de a trece Carpaţii.

Mi se pare util să arăt opinia colonelului Cupşa, prezentată în lucrarea sa *Armata română în timpul campaniei din 1916 – 1917,* care reflectă punctul de vedere al generaţiei actuale, lucrare apărută la Editura Militară în august 1967:

„Bătălia de la Bucureşti evidenţiază eforturile excepţionale făcute de comandamentul român pentru a domina situaţia strategică, a cuceri iniţiativa prin încercarea de a bate pe rând grupările inamice separate, aplicând manevra pe direcţii interioare. În faţa superiorităţii zdrobitoare a forţelor Puterilor Centrale, aceste eforturi n-au putut duce însă la rezultatele scontate şi trupele noastre au fost silite să părăsească Muntenia retrăgându-se spre est. Cu toată admiraţia pe care o avem pentru activitatea, fermitatea şi voinţa de a învinge a

comandamentelor române, nu putem să nu arătăm că o analiză mai temeinică a situaţiei operativ-strategice ar fi dus la concluzia că la 17 noiembrie 1916, când a început bătălia, nu erau condiţii favorabile pentru reuşita manevrei pe direcţii interioare. În hotărârea adoptată, Marele Cartier General român a fost influenţat în mare măsură de generalul Berthelot, şeful Misiunii militare franceze. «Cu deosebire părerea generalului Berthelot a fost precumpănitoare în directivele şi ordinele date generalului Prezan, comandantul trupelor române în bătălia de la Bucureşti», mărturiseşte generalul Iliescu”, fost şef al Marelui Cartier General român, în lucrarea sa *Războiul pentru reîntregirea României.*

„Ostaşii români, mai slab înarmaţi şi echipaţi decât duşmanul, au luptat cu vitejie şi eroism pentru a împiedica armatele Puterilor Centrale să ocupe Capitala ţării. Prin terenul desfundat de ploi, sub loviturile continue ale artileriei grele inamice, căreia nu-i puteau răspunde cu mijloace similare, ei au luptat cu tenacitate şi hotărâre, dând dovadă de o caldă dragoste de patrie, precum şi de o neobişnuită capacitate de rezistenţă. Eforturile şi sacrificiile lor nobile pentru a salva ţara din situaţia grea în care ajunsese merită să fie subliniate în mod deosebit”.

Actuala opinie a ofiţerilor români este, în mare parte, valabilă, cu o singură precizare: nu puteau fi abandonate în 1916 Capitala, regiunea petroliferă şi cea mai mare parte a Munteniei fără a asuma riscurile inerente oricărei bătălii. Cu atât mai mult cu cât planul generalului Berthelot era valabil şi că o serie de elemente neprevăzute, legate de orice acţiune umană, au concurat împotriva românilor. Din punct de vedere politic şi din perspectiva morală a naţiunii, Capitala nu putea fi abandonată fără un ultim efort disperat.

Românii îşi însuşiseră preceptul lui Carol Temerarul: „Nu trebuie să speri ca să acţionezi, nici să învingi ca să perseverezi”. Chiar din clipa în care România a hotărât să

intre în război, ea şi-a asumat riscurile enorme pe care le presupunea întinderea frontului şi eterna perfidie a Rusiei, despre care nu se poate spune dacă este mai bine s-o ai ca aliat sau ca duşman!

O experienţă amară îi îndemna pe români să creadă că, în postura de inamic, Rusia nu putea oferi surprize, trebuind să se aştepte oricând la un atac din partea ei. În timp ce, ca aliat, ea putea da orice lovitură, în orice moment.

Dacă uneori abdicarea poate fi utilă temporar, renunţările unei naţiuni nu sunt totdeauna valabile din punct de vedere istoric. România şi-a îndeplinit toate obligaţiile faţă de aliaţi. Din punct de vedere politic, aceasta este esenţial. Din punct de vedere moral, România, învinsă în prima fază a campaniei, luptând singură, a ieşit până la urmă avantajată. Cimitirele istoriei sunt pline de popoare care, temându-se de riscuri, au preferat laşitatea şi renunţarea.

(Traducere de Dan Radu STĂNESCU)

IX. Primăvara şi vara anului 1917

O nenorocire nu vine niciodată singură! Pe teritoriul românesc neocupat (Moldova) s-au abătut toate nenorocirile.

Evident, era de aşteptat ca în teritoriul ocupat să fie introdus regimul împovărător al rechiziţiilor, al emisiei de monedă – pentru a se crea impresia că acestea erau plătite –, precum şi al unor măsuri dintre cele mai severe, mergând până la pedeapsa cu moartea, pentru orice infracţiune faţă de ordonanţele emise de ocupant.

Puterile Centrale duceau lipsă de mărfuri alimentare. Ludendorff a confirmat acest lucru în ale sale *Amintiri de război,* precizând că esenţialul planului de luptă împotriva României – care dispunea de petrol şi de produse agricole – consta în a-şi asigura victoria „astfel încât să poată continua să trăiască”.

Nu este surprinzător că autorităţile de ocupaţie au

rechiziţionat întreaga producţie de cereale, de zahăr, de vinuri şi alte produse alimentare, de petrol, precum şi obiecte de metal sau de uz personal ale populaţiei (lenjerie de corp, saltele, pături, cearşafuri etc.). Bineînţeles, preţurile erau fixate de către ocupant.

Ca să arătăm proporţiile rechiziţionărilor efectuate, vom enumera doar cantităţile de mărfuri expediate pe calea ferată, fără a mai ţine seama de cele consumate de armata de ocupaţie: au fost trimise din România 1.768.552 tone de grâu şi porumb; 393.352 tone de legume; 1.140.809 tone de produse petroliere; 1.400.000 de bovine; 4.600.000 de ovine etc. precum şi maşini, produse textile şi de pielărie. În plus, populaţia a fost obligată să plătească o contribuţie de război de 750 de milioane. Această exploatare a României ocupate indică, în primul rând, grava situaţie alimentară a Germaniei.

În ceea ce priveşte Austro-Ungaria, situaţia, agravată de problema naţionalităţilor, era tot atât de proastă.

La 11 februarie 1917 (Briand era şeful guvernului francez), prinţul Sixte de Bourbon-Parma a intrat indirect în relaţii cu Poincaré, preşedintele Republicii, prin intermediul lui Jules Cambon, secretarul general de la Quai d'Orsay, oferind spre negociere pacea. Prinţul Sixte de Bourbon-Parma a fost primit de Poincaré la 5 martie. Prinţul era vărul împăratului Carol de Austro-Ungaria, succesorul lui Franz Iosif. La 6 martie, Briand a fost informat în legătură cu acest demers. Oferta austriacă era cu atât mai serioasă cu cât fusese garantată de o declaraţie a regelui Alfons XIII al Spaniei făcută generalului Densignes, ataşatul militar al Franţei la Madrid.

În aceste condiţii, exploatarea României devenea o necesitate imperioasă. Mackensen a recunoscut-o în mod brutal, în luna aprilie 1917: „Datoria cea mai grabnică a administraţiei germane în România este de a exploata cât mai perfect resursele acesteia. „Nimic uimitor în acest

comportament al puterilor ocupante.

În Moldova însă, acţiunile ruşilor, aliaţii noştri, nu erau diferite de cele ale duşmanului care, cel puţin, respecta o anumită aparenţă, spre deosebire de ruşi care nu cunoşteau decât bunul lor plac, individual sau colectiv. Ei se considerau stăpâni în Moldova, în cel mai desăvârşit sens asiatic al cuvântului.

Marele Cartier General rus a cerut mai întâi ca să fie puse sub comandament rusesc căile ferate, apoi a pretins evacuarea la Kerson (în Rusia) a guvernului român, a armatei pe cale de reorganizare, a spitalelor şi a populaţiei civile refugiate. Guvernul rus făcea intervenţii pe lângă reprezentanţii Puterilor Aliate, astfel încât aceştia să determine guvernul român să accepte aceste injoncţiuni, sub pretextul că frontul rus de pe Siret era în primejdie.

Jocul lui Stürmer începea să se dezvăluie. Doar transferând guvernul român la Kerson putea fi înfăptuită pacea separată, Rusia trebuind să anexeze Moldova. Atitudinea armatelor ruse de-a lungul întregului război, precum şi pasivitatea lor în timpul bătăliilor de pe Neajlov şi Argeş corespundeau acestui proiect. Joffre a înţeles-o prea bine, afirmând: „În timp ce românii se pregăteau să ducă pe Argeş o bătălie a cărei miză era însăşi capitala lor – fără ca ruşii să facă ceva spre a-i susţine –, generalul Gurko organiza un nou front ce se întindea de la Marea Neagră la Carpaţi, sacrificând dinainte cea mai mare parte a teritoriului românesc”.

Materialul de război expediat României de către Franţa şi Anglia – în tranzit prin Rusia – era pus spre răscumpărare. O infimă parte fusese trimisă la destinaţie, iar restul de aproape 85 la sută fusese reţinut în Rusia. Trenurile conţinând armamentul pe care Rusia se resemnase, în sfârşit, să-l expedieze în România – dacă nu erau incendiate – erau îndreptate – din greşeală! – în Caucaz, unde au şi fost descoperite de o misiune franco-engleză, trimisă în mod special în căutarea lor, iar

materialul a fost adus în România.

La fiece pas erau descoperite loviturile directe sau disimulate ale Rusiei, al căror scop era nimicirea României ca stat.

Ministrul de interne, Protopopov, era un mare amator de mitraliere, de care avea nevoie în vederea unei răfuieli cu revoluţionarii! Artileria antiaeriană era trimisă la Riga (în Letonia).

Ruşii au încercat să se opună participării lui I. Brătianu la conferinţa interaliaţilor, ţinută la Sankt-Petersburg, la sfârşitul lunii ianuarie, 1917. Pentru că preşedintele Consiliului de miniştri român protestase: „demnitatea Statului român nu îngăduia ca şeful guvernului său să stea în anticamera sălii în care se discutau probleme esenţiale pentru el”, a fost admis să ia parte la conferinţă. Acest incident se petrecea cu două luni înainte de izbucnirea revoluţiei ruseşti, care avea să ducă la prăbuşirea regimului ţarist.

Rusia trimisese în Moldova o jumătate de milion de combatanţi şi un număr, mai important încă, de trupe şi diverse servicii, precum şi spitale. Întreg acest personal îşi manifesta fără stânjeneală intenţia de a se instala de-a binelea în Moldova.

Efectivele ruseşti erau din punct de vedere numeric, superioare. Ca să devină stăpâni, ei trebuiau să subordoneze armata română comandamentelor ruseşti.

La 10 decembrie 1916, generalul Beleaev – omul lui Stürmer – a cerut fuzionarea Marelui Cartier General român cu cel rus. Guvernul român a refuzat categoric această gravă lezare a drepturilor de suveranitate ale României. Mai mult, generalul rus a cerut repatrierea Misiunii militare franceze şi diminuarea rolului generalului Berthelot.

Toate aceste pretenţii ruseşti erau determinate de negocierile Stürmer-von Jagow. Se încerca, astfel, curăţirea terenului de orice piedică. Fără îndoială, echipa

Stürmer-Protopopov, simţind apropierea revoluţiei, era grăbită să încheie pacea separată. În aceste condiţii, crearea noii armate române ţine de miracol.

Armatele ruseşti veniseră în Moldova nu doar cu lăcomia unor lăcuste, ele aduseseră, din nefericire, şi flagelul tifosului exantematic.

În Moldova, luptele încetaseră. Pe front mai erau doar simple atacuri fără importanţă, destinate rectificării anumitor poziţii de teren, precum la cota 314 – Momâia. Această acalmie era datorată unei ierni teribil de aspre (termometrul cobora de la – 20°, până la – 40 de grade), o iarnă ca în Siberia.

În oraşe, lipsa de lemne de foc era agravată de metodele ruşilor. Aceştia alungau populaţia şi se instalau confortabil în case, unde, spre a se încălzi, ardeau gardurile curţilor şi grădinilor.

Contele de Saint-Aulaire descrie astfel comportamentul ruşilor în Moldova: „Rusia aliată, mai brutală decât duşmanul, în Moldova pe care o ocupă… Înfofoliţi în şube, instalaţi în cele mai bune imobile, din care îi alungă pe locuitori şi unde acaparează cumbustibilii, ruşilor puţin le pasă de frig; un frig dintre cele mai aspre pentru nenumăraţii români aflaţi în zdrenţe, lipsiţi de acoperiş sau îngrămădiţi în case fără foc. Dimineaţa, mergând la birou, am întâlnit căruţele de salubritate care ridicau cadavrele nefericiţilor, morţi de frig pe trotuare. Printre ele, puteau adesea fi zărite trupurile unor mame şi ale unor nou-născuţi. Din lipsă de adăpost, un nou val de rătăcitori ajungea, în fiecare zi, pe aceleaşi trotuare, un şir de epave umane hărăzite să fie un nou contingent de cadavre bune de aruncat în groapa comună. Cultul morţilor, atât de viu în România, a ajuns o operaţiune pentru gunoieri”.

Tifosul exantematic făcea ravagii în rândurile armatei şi ale populaţiei civile româneşti: cu toate că ele erau purtătoarele acestui microb, trupele ruseşti se resimţeau

mai puţin. Probabil că, de-a lungul secolelor, deveniseră imune.

„În această Moldovă suprapopulată, subalimentată, devastată, mizeria şi foametea, părinţi ai tifosului exantematic, fac mai multe victime decât duşmanul. În spitalele care îşi refuză pacienţii, lipseşte totul, cu excepţia devotamentului. Lipsă de lemne, lipsă de lenjerie, lipsă de pansamente, lipsă de instrumente chirurgicale şi de anestezice; răniţii şi bolnavii îşi imploră infirmierele să le scurteze suferinţele, luându-le viaţa. Urletele de durere acoperă horcăiturile celor care agonizează. Materialul sanitar expediat din Franţa este reţinut – din neglijenţă sau din sadism? – de această Rusie care, după ce a dezlănţuit toate relele, nu predă remediile furnizate de aliaţi. Aceste ajutoare nu vor începe să ajungă la Iaşi decât însoţite de către ofiţerii francezi detaşaţi de la misiunea noastră militară, care, fiind condamnată la inacţiune de Statul Major rus, a devenit marea soră-şefă a acestui imens spital, a acestei grădini a supliciilor. Sălile de spital sunt nişte grădini funebre unde, în timpul iernii, crengile de brad şi ramurile de vâsc ca şi primele flori ale primăverii mulţumesc, cum pot mai bine, această dragoste de natură care, la români, nu moare decât odată cu ei. Printre atâta verdeaţă, lumânările rituale aprinse la căpătâiul morţilor şi al muribunzilor te duc cu gândul la un altar zguduit de strigăte de durere”.

Acesta este tabloul suferinţelor poporului român pe care îl face contele de Saint-Aulaire. Atunci când se întreabă dacă „materialul sanitar expediat de Franţa era reţinut de ruşi din neglijenţă sau din sadism”, îndoiala lui este explicabilă. El nu poate admite hotărârea de a vrea să dăunezi populaţiei unei ţări aliate. Şi totuşi, calculul era explicabil, ca şi refuzul de a împlini obligaţiile militare asumate prin tratatele de alianţă. Prin semnarea unei păci separate, Rusia voia să obţină Moldova. Or ea voia ca această provincie să fie pe cât posibil depopulată, astfel

încât s-o poată coloniza cu ruşi. Este exact lucrul pe care-l fac acum în Basarabia, de unde populaţia este deportată în Asia.

Independent de regimul ei, Rusia dă dovada unui spirit de continuitate de nezdruncinat în privinţa atingerii obiectivelor politicii sale, stabilite o dată pentru totdeauna. Aceasta este chiar principiul puterii sale, despre care Tiuteev scria: „Adevăratul apologet al Rusiei este Istoria care, de trei secole încoace, nu se osteneşte s-o facă să câştige toate procesele în care şi-a nagajat, succesiv, misterioasele destine”. Ea cedează, pentru o clipă, atunci când nu e în stare să înfrunte evenimentele, ca apoi, odată forţele adverse slăbite, să reia lupta exact din punctul în care ar fi trebuit să renunţe. Cu atât mai rău pentru popoarele Europei occidentale – şi nu doar pentru vecinii Rusiei –, dacă n-au priceput în ce constă forţa misterioasă care a împins politica moscovită spre o continuă expansiune imperialistă, atât în Europa cât şi în Asia.

Echipele de medici şi de infirmiere venite din Franţa, mânate de un profund sentiment umanitar, se aflau în faţa unei disperări pe care presa franceză, ca să menajeze pe „aliatul rus, principalul vinovat”, o comentase foarte discret. Lui Saint-Aulaire i se spunea: „Ah, dacă Sarrail s-ar fi mobilizat precum Crucea Roşie pe care o conduceţi şi dacă ruşii ar fi ucis tot aţâţi nemţi pe cât de mulţi români au dus la pieire, am fi fost încă la Bucureşti sau la Budapesta, ori chiar la Berlin!”

Nu era o exagerare, ci adevărul gol-goluţ, căci Moldova fusese prădată aşa cum doar ruşii ştiu să o facă. Vorbind de invaziile ruseşti, Jules Michelet o spune prea bine: „În principatele române, jaful îl făceau ruşii şi lăcustele”. De altfel, tifosul exantematic a ucis mai mulţi militari şi populaţie civilă decât soldaţi pieriseră pe front.

Diviziile române, retrase în Moldova, şi-au văzut efectivele scăzând din pricina acestei boli; cei care nu mureau părăseau spitalele ca nişte fantome cu privirile

rătăcite.

Un adevărat fanatism părea să-i domine pe conducătorii politici şi militari români, precum şi pe generalul Berthelot şi pe ofiţerii Misiunii militare franceze, care începuseră reorganizarea şi crearea unei armate române de 500.000 de combatanţi. Rusia încerca, pe căi lăturalnice, să împiedice realizarea acestui proiect. Începând cu luna ianuarie 1917, generalul Zaharov, pe un ton când ameninţător, când insidios, insista pe lângă regele Ferdinand ca toate unităţile româneşti, aflate pe cale de refacere sub controlul generalului Berthelot, să fie transferate pe teritoriul rusesc. Cu toate acestea, nu putea ignora faptul că sufletul românilor, aflaţi în agonie, era mai curat decât acela al Statului său Major supraalimentat. Acestei cereri, regele i-a opus un refuz categoric. El a declarat că nu se desparte de armata sa şi că prefera să moară de foame pe pământ românesc decât să se îngraşe în Rusia. L-a lăsat să înţeleagă pe generalul Zaharov că grija lui prefăcută pentru armata română ascundea cu greu următorul gând: „Suprimarea martorilor stânjenitori şi acapararea, în contul armatei ruse, a importantului material de război expediat din Franţa pentru România, via Arhanghelsk”.

Bineînţeles, acestei opoziţii categorice a românilor i s-a adăugat acţiunea lui Saint-Aulaire şi a generalului Berthelot, care a determinat intervenţia Marelui Cartier General francez de la Chantilly pe lângă Stavka. Pentru Rusia, mortalitatea pricinuită de tifosul exantematic nu era îndestulătoare. Îi trebuia adăugată lichidarea armatei române în formare.

Pentru a avea o idee aproximativă despre ravagiile provocate de acest flagel, amintim pierderile din cadrul corpului medical: 394 de medici (o cincime din corpul medical mobilizat) şi 1.000 de infirmiere. Misiunea franceză a plătit la rându-i funebrul tribut; doctorii Santoni, Adin, Dufraiche şi Germain au căzut alături de

camarazii lor români.

Reorganizarea armatei române a fost înfăptuită în acest climat de disperare. Ea trebuia să cuprindă: 207 batalioane, 80 de batalioane de infanterişti, 100 de escadroane şi 243 de baterii de diferite calibre. Efectivul total al armatei române reorganizate era de 700.000 de oameni, dintre care 460.000 constituiau armata operaţională.

În ce priveşte echipamentul tehnic, noua armată a fost radical schimbată. Potrivit convenţiilor semnate cu Franţa şi Anglia, înainte de intrarea României în război, au fost primite, în ciuda sabotajului rusesc: 150.000 de puşti, 1957 de mitraliere, 2.736 de puşti-mitralieră, 1.300.000 de grenade, 84 de tunuri uşoare, 141 de tunuri grele şi 130 de mortiere de tranşee.

Pentru a oferi o idee despre importanţa transformărilor survenite în tehnica de luptă, e suficient să amintim că, în august 1916, aveam 4 mitraliere pe regiment şi nicio puşcă-mitralieră. În iunie 1917, batalionul de infanterie dispunea de 8 mitraliere şi de 24 de puşti-mitralieră, în total 32 de arme automate, unui regiment revenindu-i 24 de mitraliere şi 98 de puşti-mitralieră. În 1916, doar câţiva soldaţi din fiecare companie ştiau să folosească grenadele. În iunie 1917, grenadele franceze, uşor de mânuit, deveniseră arma preferată a soldatului român. Fiecare divizie era dotată cu un regiment de tunuri uşoare având 9 baterii şi cu un regiment de obuziere (calibrul 100 mm) având 4 baterii. Fiecare brigadă de infanterie dispunea, în plus, de 2 baterii (una de 53 de mm, având 8 piese şi 1 baterie de mortiere de tranşee de 18 mm, tot cu 8 piese). În plus, divizia de infanterie avea două brigade, o divizie de cavalerie şi un batalion mixt de pionieri, format din două companii de genişti, o secţie de telegrafie, o secţie de poduri uşoare şi o secţie de proiectoare. Artileria grea a fost, la rândul ei, reorganizată. Ea cuprindea 14

regimente, cu un total de 49 de baterii, şi artileria de munte (inexistentă în august 1916) care îngloba, în iunie 1917, 2 regimente cu câte 7 baterii fiecare. Artileria antiaeriană a fost completată cu 16 piese moderne, aduse de către ofiţerii francezi trimişi în Rusia să le descopere.

După reorganizare, compartimentul aeronautic cuprindea 12 escadrile de aviaţie (6 escadrile de tip Farman), 3 escadrile Menpart, cu câte 7 avioane fiecare, o escadrilă Caudron, cu 4 avioane, şi escadrila de bombardament Bragnet-Morange.

Personalul (piloţii şi ajutoarele) era mixt, francez şi român. Instrucţia piloţilor şi a comandanţilor români era făcută în şcoli speciale şi sub direcţia ofiţerilor francezi. Dominarea spaţiului aeerian de către aviaţia germană a încetat.

Noua aviaţie română nu îşi mai limita activitatea la zborurile de recunoaştere sau la fotografierea poziţiilor inamicului. Acum, ea angaja lupte aeriene din care, de cele mai multe ori, ieşea învingătoare. Ofiţerii francezi s-au văzut adesea siliţi să domolească elanul şi temeritatea piloţilor români. Armata a mai fost dotată şi cu 5 companii aerostatice, având fiecare câte un balon.

Toate forţele româneşti au fost grupate în două armate. Prima, continua să se organizeze în Moldova, în timp ce Armata 2, sub comanda generalului Averescu, se afla pe front, în sectorul Mărăşeşti-Oituz.

Ofiţerii-instructori francezi erau surprinşi de uşurinţa cu care soldaţii români asimilau tehnica noilor arme. Îşi recăpătau curajul şi îşi refăceau moralul pe măsură ce mânuirea materialului modern le redădea încrederea. Căpătaseră convingerea că înfrângerile anterioare fuseră datorate doar superiorităţii armamentului inamic.

Generalul rus Monkewitz, excelent observator, în contact cu armata română, afirma în *Descompunerea armatei ruse* că… „un splendid elan însufleţea armata română revenită la viaţă şi consolidată. Ofiţerii şi soldaţii

aşteptau cu nerăbdare lupta, ca să răzbune eşecurile din 1916 şi ca să elibereze teritoriile ocupate". Valoarea armatei române reorganizate a putut fi verificată în cursul verii lui 1917.

Ca şi cum o fatalitate se îndârjea împotriva destinului României, abdicarea ţarului Nicolae al II-lea – provocând prăbuşirea ţarismului – avea să antreneze descompunerea armatei ruse. Dacă în cursul campaniei din 1916, această armată păstrase o atitudine pasivă (în urma ordinelor lui Stürmer care negocia pacea separată cu Puterile Centrale, în scopul salvări monarhiei), începând din 1917, pe ea a pus stăpânire anarhia. Prin contactele pe care le avusesem pe frontul din Moldova, aflasem că, la început, armata rusă era dominată de disciplină rigidă, care depăşea chiar celebra disciplină prusacă, şi fusesem foarte impresionaţi.

Ultimul ucaz al ţarului, suprimând lucrările Dumei, coincidea cu răzmeriţa regimentelor din cazărmile Petrogradului; la început în regimentele Volînski şi Litovski, mai apoi în regimentele de gardă Pavlovski şi Preobrajenski. Soldaţii au pus mâna pe arsenal, au ocupat fortăreaţa Petropavlovsk, au deschis închisorile pentru condamnaţii politic şi de drept comun şi au dat foc Palatului de Justiţie şi clădirii Siguranţei. Această revoltă, însă, nu fusese provocată de ultimul ucaz al ţarului, care nici nu ar fi servit de pretext, după cum nu era nici opera opoziţiei democratice din Dumă.

Această revoltă era rodul greşelilor comise de regimul ţarist din 1905 până în 1917. Absolutismul, glorificat de beneficiarii regimului, dăduse ţarismului aparenţa de soliditate, dar el se afla demult în putrefacţie. Frazeologia oficială nu era decât o mască pentru acoperirea faptului brutal că ţarismul era terminat.

Ţarul a abdicat la 4/17 martie 1917. Până în momentul aflării acestei ştiri, disciplina trupelor ruseşti de pe front rămăsese neschimbată, dar apoi s-a destrămat. Nu a fost un lung proces de descompunere, ci o năruire

bruscă a unei stări de lucruri bazate pe formula „pentru credinţă, pentru ţar, pentru patrie”. Întreaga ideologie militară a Rusiei era rezumată în această frază. Descompunerea regimului ţarist nu poate fi redusă la una sau mai multe cauze. Acest proces este mult mai complex, iar uzura elementului vital data de vreme îndelungată.

Fără îndoială, greşelile curţii imperiale – ilustrate de acţiunile provocatoare ale lui Rasputin – au contribuit la grăbirea sfârşitului regimului, dar nu au constituit cauzele originare.

În lucrarea *Descompunerea armatei şi a puterii*, generalul A.G. Denikin, care nu poate fi bănuit de sentimente ostile regimului ţarist, scrie: „Cu toate acestea, lupta Dumei din imperiu (blocul progresist) împotriva guvernului, luptă care avea cu siguranţă toată simpatia lui Alekseev şi a comandamentului, devenea din ce în ce mai aprigă. Darea de seamă (interzisă presei) a şedinţei din 1 noiembrie 1916, conţinând discursurile istorice ale lui Şulughin şi Miliukov, fusese răspândită în copii manuscrise în rândurile întregii armate. Starea de spirit era de aşa natură, încât aceste copii, departe de a rămâne clandestine, erau citite şi comentate cu înfocare în popotele ofiţereşti. «Am fost foarte şocat», îmi spunea un cunoscut socialist, membra al Uniunii orăşeneşti, şi care venise pentru întâia oară în armată în 1916, «să văd libertatea cu care, pretutindeni, în unităţi, la popote, în prezenţa superiorilor, în cadrul statelor majore, se vorbea despre incapacitatea guvernului şi a Curţii. Asta în ţara delaţiunilor! La început am crezut că mi se întindea o capcană...»”.

Contactele între Dumă şi ofiţeri existau de vreme îndelungată. Tineri ofiţeri luaseră o parte activă, cu toate că încă neoficială, la lucrările comisiei Apărării Naţionale, în momentul reconstrucţiei flotei şi al reorganizării armatei, după războiul ruso-japonez.

Aceste participări indirecte ale ofiţerilor la

dezbaterile Dumei, prin copiile pe care le primeau după discursurile rostite de reprezentanţii opoziţiei, nu depăşeau un cerc restrâns şi nu se puteau răspândi printre soldaţi. Aşa a putut fi menţinută disciplina în armata rusă până la abdicarea ţarului.

Pe front, printre ofiţerii români, abdicarea a produs o stupoare generală. Fără excepţie, situaţia politică din Rusia era complet ignorată. Nimeni nu auzise de Rasputin, nici chiar printre ofiţerii care aveau anumite contacte, de serviciu mai degrabă, cu ofiţerii ruşi.

După o vizită pe frontul de nord şi din Galiţia, preşedintele Dumei, Rodzianko, a adresat o scrisoare ţarului, la sfârşitul toamnei lui 1916, prin care îl prevenea de pericolul participării nefaste a ţarinei la guvernarea Rusiei.

În chip de răspuns, Rodzianko a primit o severă admonestare, transmisă prin generalul Alekseev.

Atitudinea preşedintelui Dumei nu era un caz izolat. Numeroase personalităţi, care nu puteau fi bănuite de idei revoluţionare, s-au adresat ţarului în acelaşi sens, în termeni mai realişti, evident, în privinţa ţarinei.

Aşa au făcut generalii Alekseev şi Gurko, marii duci Nikolai şi Aleksandar Mihailovici, arhiepiscopul Klavelski, Purişkevici şi chiar împărăteasa văduvă; toţi s-au adresat ţarului, prevenindu-i asupra pericolului care ameninţa Rusia şi dinastia.

Într-o scrisoare destinată ţarului, purtând data de 1 noiembrie 1916, marele duce Nikolai Mihailovici, după ce criticase sever sistemul miniştrilor din odiosul anturaj al ţarinei, sistem cunoscut de către toate păturile societăţii, conchidea astfel: „… Dacă ai reuşi să îndepărtezi permanenta ingerinţă a forţelor obscure, Rusia s-ar îndrepta cu grăbire spre regenerare, iar tu ai recâştiga încrederea pierdută a majorităţii supuşilor tăi… Când va veni ceasul, şi ceasul acesta e aproape, vei putea tu însuţi, de la înălţimea tronului, să-ţi acorzi, potrivit atâtor dorinţe

înflăcărate, responsabilitatea guvernării şi a instituţiilor legislative. Aceasta se va face de la sine, simplu, fără presiuni exterioare, altfel decât s-a întâmplat cu ocazia memorabilului act de la 17 octombrie 1905… Am ezitat multă vreme să-ţi dezvălui adevărul, dar am făcut-o după îndemnul mamei şi celor două surori ale tale. Trebuie să te hotărăşti: eşti în pragul unei noi perioade de tulburări şi, aş spune chiar, de noi atentate. Crede-mă, dacă insist atât asupra eliberării tale de toate piedicile care s-au creat, nu o fac din raţiuni de ordin personal… ci doar în speranţa să te salvez, să-ţi salvez tronul şi scumpa noastră patrie de urmările cele mai penibile şi mai ireparabile…”

Toate aceste apeluri nu aveau însă niciun ecou… Ţarul Nicolae era o biată fiinţă slabă care confunda încăpăţânarea cu un act de voinţă, cu o afirmare energică a autorităţii sale.

Deci, în momentul intrării României în război, Rusia se afla în plină criză politică, ce îi ameninţa instituţiile fundamentale, ţarismul însuşi. Evident, realitatea dindărătul faţadei somptuoase a ţarismului nu era cunoscută…

În România se afla un singur om care cunoştea şubrezenia regimul ţarist – basarabeanul C. Stere, rectorul Universităţii din Iaşi.

Prin intermediul articolelor sale, publicate în revista de mare prestigiu „Viaţa românească”, al cărei director era, Stere explica toate elementele revoluţionare ce dominau, în aşteptarea revanşei pentru înfrângerea suferită în 1905.

Stere nu era un bolşevic şi nici chiar un socialist-democrat; era un partizan al ţărănimii, care, în Rusia, purta numele de „narodnic”.

Fusese deportat (din Basarabia în Siberia) mai mulţi ani şi cunoştea bine structura social-economică a Rusiei şi a forţelor ei revoluţionare.

Profeţiile sale nu găseau însă ecou în opinia publică,

dominată de ideea eliberării Transilvaniei şi de credinţa nestrămutată în victoria finală a Franţei.

Take Ionescu a numit această atitudine ireversibilă a României „polica instinctului naţional”. Deznodământul i-a dat dreptate, cu toate că ţarismul, aşa cum prevăzuse Stere, se prăbuşea. Nu e de mirare, deci, că năruirea ţarismului i-a surprins pe ofiţerii români, care se întrebau ce consecinţe va avea aceasta asupra disciplinei din armată.

Revolta regimentelor din Sankt-Petersburg nu era cunoscută, pentru că cenzura avusese grijă să interzică publicarea unor ştiri ce ar fi putut tulbura moralul armatei... Ceea ce se petrecea la Sankt-Petersburg era departe... Ecoul primelor răzmeriţe din armata rusă nu ajunseseră încă pe front. S-ar fi zis că e o furtună puternică, dezlănţuită undeva foarte departe, în plină mare şi că valurile în preajma ţărmului se resimţeau mult mai târziu. De-abia spre jumătatea lui aprilie 1917, am putut înregistra, pe frontul din Moldova, destrămarea disciplinei acestei armate ruseşti, care ne stârnise atâta admiraţie.

Regimentul 17 infanterie, din care făceam parte, component al Diviziei 1, ocupa un sector în sus de Varniţa, pe râul Şuşiţa.

Aşteptam să fim schimbaţi de un regiment de infanterie rusesc. Către seară, în amurg, văzând că ruşii nu veneau, ne-am trimis ordonanţele în chip de cercetaşi. S-au întors ca să ne spună că ruşii erau acolo, dar că nu făceau nicio mişcare pentru că înfiinţaseră un „soviet”. Auzeam pentru întâia oară această expresie care – eu neştiind ruseşte – nu îmi spunea nimic... Ofiţerii ruşi stăteau deoparte, fumând şi aşteptând ca sovietul soldaţilor şi subofiţerilor să hotărască dacă războiul trebuia continuat sau nu. Controversa acestui soviet al regimentului rusesc de infanterie, care trebuia să ne înlocuiască, a durat până în zori, când sergenţii şi soldaţii au obţinut adeziunea pentru continuarea războiului.

La 15 aprilie 1917, Lenin şi echipa sa au fost transportaţi de către Ludendorff – în vagoane plumbuite – la graniţele ruseşti.

Ideea de a părăsi lupta, pentru că ţarul căzuse, plutea în aer. Soldaţii voiau să se întoarcă acasă, şi asta cât mai repede cu putinţă. Clarviziunea şi curajul politic l-au făcut pe Lenin să-şi însuşească voinţa soldaţilor de a pune capăt războiului.

În fond, aceasta însemna reluarea proiectului de pace separată pe care Stürmer îl discuta în secret cu von Jagow. De astă dată, nu pentru salvarea ţarismului, ci pentru lichidarea integrală a structurii socio-economice rămasă intactă după prăbuşirea Romanovilor.

Mai trebuie spus şi că spectacolul sovietului soldaţilor nu avusese niciun efect asupra soldaţilor români şi că nu a fost înregistrat, în toată armata română, niciun caz de contaminare revoluţionară.

Iată o cugetare pe care am auzit-o adesea printre soldaţii din regimentul meu: „Acum că nu mai au ţar, ruşii nu mai sunt decât o turmă care nu e bună de nimic… Iar o să-i înfruntăm singuri pe nemţi! „Înainte de abdicarea ţarului, soldaţii ruşi erau foarte aroganţi cu soldaţii români, cărora le repetau fără încetare: „niet, niet aliat, protector” (nu, nu aliaţi, proteguitori). Răspunsul soldaţilor români era: „Să vă ia dracu’! Un proteguitor pe care nu l-am văzut prezent în nicio luptă! „Fireşte, după abdicarea ţarului, soldaţii români au devenit agresivi.

Cu toate că asta poate părea straniu, soldaţii români îi dispreţuiau pe ruşi; pentru ei, revoluţia făcută în faţa duşmanului era o idee rusească, deci proastă…

Ca să prevină o eventuală contaminare, Marele Cartier General român a trimis nişte instrucţiuni, care explicau soldaţilor înţelesul reformelor votate de Parlament (exproprierea şi votul universal), reforme care erau discutate din primăvara lui 1914. Niciun ofiţer, însă, nu a crezut de cuviinţă să facă o asemenea propagandă

politică, pe care o considerau jignitoare la adresa celor care luptau pentru apărarea patriei.

Odată disciplina spulberată, soldaţii ruşi au început să vagabondeze. Erau văzuţi căţăraţi pe acoperişurile vagoanelor de tren, coborând în gări pentru un ceai şi o bucată de pâine şi apoi reluând o călătorie fără sfârşit şi fără scop.

Puteai crede că îi vezi pe vagabonzii descrişi de Maxim Gorki, în uniformă, de astă dată, şi de zeci de mii de ori mai mulţi. Care putea fi oare valoarea combativă a acestei armate? Vechea ierarhie a armatei ruse nu mai putea exista. Guvernul provizoriu, fiind lipsit de curaj şi de o concepţie precisă, oscila între o monarhie sub marele duce Aleksandr Mihailovici şi proclamarea Republicii. Nu erau decât ezitări, nesfârşite tratative şi lipsă de decizie. Se poate spune că bolşevicii căpătaseră moştenirea unei burghezii decadente şi înspăimântate, pe care Nietzsche o simboliza prin figura unui cerşetor voluntar, a cărui singură preocupare era să abdice…

Guvernul provizoriu era antrenat de curentul anarhic, care se generaliza, sperând să-i poată stăpâni prin înmulţirea concesiilor.

Primul decret al guvernului provizoriu, emis de ministrul de Război Utkov, la 5/18 martie 1917, se referea la regulamentul de ordine interioară pentru democratizarea armatei. Aparent, decretul era inofensiv; el anula doar titlurile cu care soldaţii trebuiau să se adreseze ofiţerilor, interzicea tutuirea soldaţilor de către şefii lor şi abroga o serie de restricţii nesemnificative, impuse soldaţilor de către vechiul regulament, cum ar fi interdicţia de a fuma în stradă, de a frecventa cluburile şi reuniunile publice etc.

Cei care au hotărât asupra acestui decret nu s-au gândit o clipă la consecinţe, căci nu cunoşteau psihologia soldaţilor. Anumite forme perimate puteau fi, într-adevăr, anulate. Potrivit aprecierii conducătorilor armatei, oameni

cu o îndelungată experienţă, aceste reforme trebuiau înfăptuite treptat, cu multă prudenţă; nu trebuia să li se dea importanţa unor „cuceriri revoluţionare”, ci să fie prezentate ca nişte reforme pentru democratizarea armatei.

Or soldaţii au interpretat decretul ca pe o desprindere totală de obligaţii (prevăzute de severul regulament interior) în raporturile dintre soldaţi şi ofiţeri. Ei au înţeles libertatea în felul lor, o libertate cu un pronunţat aspect de anarhie.

Aceasta l-a obligat pe ministrul de Război să redacteze, în 24 martie 1917, o ordonanţă care să explice dispoziţiile, prost interpretate, ale decretului: „Soldaţii au dreptul să frecventeze fără oprelişte, întocmai tuturor cetăţenilor, orice locuri publice, teatre, reuniuni, concerte etc. precum şi să călătorească pe calea ferată, sau cu maşini de orice clasă. Totuşi, libertatea de a frecventa aceste locuri nu îi scuteşte în vreun fel de obligaţia de a plăti, aşa cum – se pare – au înţeles unii dintre soldaţi”. E de ajuns să se producă o mică fisură într-un dig ce stăvileşte valurile răzvrătite ale mării, pentru ca, abia simţită, impetuozitatea controlată a apelor să-şi croiască un nou drum.

Aceste modificări ale regulamentului interior, aparent nesemnificative, dar interpretate de soldaţi potrivit bunului lor plac, au exercitat o influenţă anarhizantă asupra disciplinei (în măsura în care nu mai erau supuşi constrângerilor şi nu mai riscau nicio sancţiune).

Conform acestei ordonanţe care a avut repercusiuni nefaste, ce au marcat începutul destrămării armatei ruseşti, se acorda militarilor dreptul de a participa, în timp de pace ca şi în timp de război, „în calitate de aderenţi, la diverse uniuni şi societăţi constituite în scopuri politice”.

Această ordonanţă s-a aflat la baza descompunerii bruşte a armatei ruseşti.

Surprinzător este faptul că decretul a fost emis de

către ministrul de Război al Guvernului provizoriu prezidat de prinţul Lwów.

În acest guvern nu se afla niciun bolşevic. Era ceea ce s-ar putea numi un guvern de centru-stânga. Elementele situate cel mai la stânga erau Kerenski (un laburist) şi un socialist revoluţionar care acceptase responsabilitatea ministerului Justiţiei. Acest guvern provizoriu a cerut imperios şi a obţinut abdicarea ţarului. Guvernul avea adeziunea generalilor Alekseev, şef al Statului Major general al armatei, şi Rudski, comandant şef al Armatei de nord. Atitudinea acestuia din urmă a determinat adeziunea marelui duce Nikolai Mihailovici, care comanda în Caucaz, şi a generalilor Brusilov şi Evert. Deci abdicarea ţarului nu a fost opera revoluţionară a unei mişcări de mase, ci operaţiunea politică preventivă a democraţilor liberali, a cadeţilor şi a reprezentanţilor din Dumă ai diverselor partide care se raliaseră „blocului progresist”.

Aceste partide democrat-liberale, pregătite pentru o lovitură de stat, nu puteau să înfăptuiască o revoluţie socială de aceea s-au aflat în remorca evenimentelor, neputând să le stăpânească.

Starea revoluţionară în care se afla Rusia, înainte să izbucnească revolta regimentelor din Sankt-Petersburg, precum şi faptul de a fi angajată în război cereau imperios instruirea unei noi autorităţi după abdicarea ţarului.

În martie, constituirea guvernului provizoriu a obţinut, în întreaga Rusie, o unanimă adeziune; din păcate, acest credit nelimitat nu s-a ştiut folosi. Duma imperială ezitantă, lipsită de curajul de a lua măsurile necesare pentru frânarea anarhiei, a fost încă de la început subminată şi repede înlăturată de elementele revoluţionare. La 13 decembrie, când Pavel Miliukov, şeful cadeţilor, a desemnat – de la tribuna Dumei – camarila din anturajul ţarinei ca fiind principala inspiratoare a politici reacţionare, care, prin provocarea continuă a opiniei publice, dusese la dezastre, a încheiat cu aceste cuvinte:

„Despre ce e vorba aici? Despre prostie sau despre trădare? „Această punere sub acuzare a lui Stürmer, Protopopov şi compania sosea prea târziu.

Nemulţumirile populare alimentau din străfund forţele revoluţionare, care şi-au făcut apariţia odată cu revolta regimentelor Volînski şi Litovski (urmate apoi de cele ale regimentelor de gardă Pavlovski şi Preobraienski).

Abdicarea ţarului era o pură formalitate. Ea venea cu o întârziere de un an, ca şi asasinarea lui Rasputin de către prinţul Iusupov, în noaptea de 17/30 decembrie 1916. Fără îndoială, acest asasinat era un avertisment teribil pentru camarilă, însă el venea prea târziu.

Blocul „progresist", care ticluise şi executase abdicarea ţarului, nu avea niciuna din calităţile necesare pentru a domina şi dirija epoca agitată de tranziţie, până la instalarea unei autorităţi constituţionale.

Trupele coborâseră în stradă fără ofiţeri. S-au amestecat cu mulţimea care manifesta cerând pâine şi au fost contaminate de mentalitatea insurecţională a populaţiei, care era aţâţată şi exaltată de oratori improvizaţi. Detaşamentele de poliţie au fost masacrate fără milă; ofiţerii întâlniţi din întâmplare erau dezarmaţi, dacă nu chiar ucişi.

Această mulţime care luase cu asalt arsenalul, fortăreaţa Petropavlovsk şi închisoarea Kresti, această gloată nu avea nici conducători, nici planuri, nici idei călăuzitoare. Era expresia unei îndelungate acumulări de nemulţumiri îndreptăţite; gestul spontan al unei populaţii ajunse la capătul puterii de a răbda suferinţele impuse de un regim pe cât de corupt, pe atât de incapabil. Tot programul acestei mulţimi poate fi rezumat de strigătul „Trăiască libertatea".

Duma devenise centrul politic al Rusiei, având autoritate pretutindeni şi primind adeziunea necondiţionată a armatei. Nicio altă organizaţie sau asociaţie politică nu ar fi putut obţine, după abdicarea

ţarului, încrederea unanimă de care se bucura Duma, atunci când a constituit guvernul provizoriu. Nimic nu putea obliga noul guvern să accepte – ca pe o a doua autoritate politică – sovietul improvizat de către deputaţii muncitorilor şi soldaţilor. Prin origini şi prin începuturi, revoluţia a fost un fenomen pur rusesc, expresie a unui protest general împotriva regimului ţarist.

La începutul lunii martie 1917, puterea sovietului din Petrograd era precară. Iată, potrivit lui Stankevici, caracteristica sovietului bolşevic: „Sovietul, această adunare de soldaţi semianalfabeţi, s-a trezit în frunte pentru singurul motiv că nu dorea nimic, că nu era decât o faţadă ce acoperea cu îngăduinţă absenţa desăvârşită a puterii”. Procesele verbale ale şedinţelor sovietului arată ignoranţa de neînchipuit şi confuzia care domneau în sânul lui.

Care era baza acestui prim soviet constituit spontan la 1 martie 1917? Era alcătuit din 200 de soldaţi, în cea mai mare parte dezertori de pe front, şi din 800 de muncitori din Petrograd. Ambiţia sa era să conducă întreaga viaţă politică, militară, economică şi socială a unui imens imperiu. Rolul pe care a putut să-l joace i-a fost înlesnit de laşitatea blocului liberal-progresist, speriat de riscuri şi gata la toate concesiile, şi sperând că prin renunţările sale succesive va reuşi să evite un conflict. Aceste concesii au avut drept prim rezultat crearea, în întreaga Rusie, a unei reţele de comitete şi de soviete care cereau să participe la opera de guvernare.

Atunci când Lenin a venit cu echipa sa, în aprilie 1917, avea la dispoziţie această reţea de soviete care exprimau doar o stare de spirit anarhică şi nu o idee politică. Lenin a luat pe seama lui organizarea acestui spirit revoluţionar şi subordonarea lui ideii bolşevice.

Prima măsură a fost convocarea unei conferinţe care să-i reunească pe delegaţii sovietelor de muncitori şi de soldaţi, aleşi pe baza unei reprezentări proporţionale

(după modelul reorganizării sovietului din Petrograd).

E interesant de remarcat că, în componenţa acestei reprezentări a sovietelor, bolşevicii se aflau în minoritate:

Socialist revoluţionari…	285
Social-democraţi…	248
Social-democrati-bolşevici…	105
Internaţionalişti…	32
Socialişti din afara fracţiunii…	73
Social-democraţi unificaţi…	10
Bundişti…	10
Gruparea „Edinstvo” (Plehanov) …	3
Social-populişti…	3
Laburişti…	5
Anarho-comunişti…	1

Din cei 696 de socialişti de toate nuanţele, Lenin dispunea la acest prim congres panrusesc al sovietelor de 105 reprezentanţi bolşevici. Coaliţia formată de socialiştii-revoluţionari şi de social-democraţi, având în frunte o elită intelectuală, domina situaţia. Puterea bolşevicilor după confiscarea sovietelor se explică prin disciplina impusă de Lenin. El ştia să folosească momentele tactice şi să-şi subordoneze deciziile obiectivului final, care era zdrobirea structurii tradiţionale a Statului rus. Această acţiune a fost înlesnită de greşeala comisă de Guvernul provizoriu, care şi-a însuşit ordonanţa cu nr. 1 din 1 mai 1917, a sovietului de delegaţi ai muncitorilor şi ţăranilor. Pentru a pricepe brusca anarhie ce a pus stăpânire pe armata rusă, e de ajuns să reproducem textul acestei ordonanţe.

„1 mai 1917:

În garnizoana din zona armată a Petro gradului, către toţi soldaţii din gardă, armată, artilerie şi flotă, spre

a fi executată neîntârziat şi precis şi către muncitorii din Petrograd, cu titlu informativ.

Consiliul delegaţilor muncitorilor şi ţăranilor, a hotărât:

1.

— În toate companiile, în toate batalioanele, regimentele, parcurile de material de război, bateriile, escadroanele şi în toate serviciile de orice fel, de administraţie militară, precum şi pe toate vasele flotei militare, se va proceda imediat la alegerea comitetelor compuse din reprezentanţi aleşi de către soldaţii unităţilor mai sus-indicate.

2.

— În toate unităţile militare care nu şi-au ales încă reprezentanţii pentru consiliul de delegaţi ai muncitorilor şi soldaţilor, va fi ales câte un reprezentant pentru fiecare companie. Aceşti reprezentanţi vor trebui să se înfăţişeze, cu câte un mandat scris, la palatul Dumei Imperiale, în data de 2 martie curent, la orele zece dimineaţa.

3.

— În toate manifestările sale politice, o unitate militară ascultă de consiliul de delegaţi ai muncitorilor şi soldaţilor şi de comitetele acestuia.

4.

— Ordinele comisiei de război a Damei Imperiale nu trebuie executate decât în măsura în care nu vin în contradicţie cu ordinele şi deciziile consiliului de delegaţi ai muncitorilor şi soldaţilor.

5.

— Toate felurile de arme, precum: puşti, mitraliere, auto-blindate etc. trebuie să se afle la dispoziţia şi sub controlul comitetelor din companii şi batalioane şi nu pot, în niciun caz, îl predate ofiţerilor, chiar dacă aceştia le pretind.

6.

— În formaţie sau în cursul obligaţiilor lor militare,

soldaţii trebuie să păstreze disciplina militară cea mai strictă, însă în afara serviciului, în viaţa lor politică, civilă şi privată, soldaţii nu pot fi lipsiţi de niciunul din drepturile de care se bucură toţi cetăţenii; în mod special, poziţia de drepţi şi salutul militar obligatoriu sunt abrogate în afara serviciului.

7.

— Tot aşa, titlurile de adresare cuvenite ofiţerilor, precum: Excelenţă, Înălţimea Voastră, sunt abrogate şi înlocuite prin formulele: domnule general, domnule colonel etc. Tratarea brutală a soldaţilor de orice grad şi, în mod special, tutuirea sunt interzise; orice încălcare a acestui ordin, ca şi neînţelegerile survenite între ofiţeri şi soldaţi, trebuie aduse, de către aceştia din urmă, la cunoştinţa comitetului companiei.

Semnat: consiliul de delegaţi ai muncitorilor şi soldaţilor din Petrograd”.

Autorităţile militare au întreprins o anchetă, însă autorii acestei faimoase ordonanţe nu au putut fi descoperiţi niciodată.

Mai târziu, Kerenski a declarat că şi-ar fi dat, fără tăgadă, zece ani din viaţă pentru ca acest ordin să nu fi fost scris. Important este că ministrul de Război a consimţit să-şi însuşească ordinul, lăsând deoparte numele autorului.

Cei care au redactat textul ştiau prea bine ce voiau şi, ca să-şi atingă obiectivele revoluţionare propuse, şi-au pregătit mijloacele adecvate.

În *Revoluţia rusă,* Claude Anet reproduce declaraţia ce i-a fost făcută de un membru al sovietului şi redactor la „Novaia jizni”, Joseph Goldberg, în privinţa acestei ordonanţe: „Ordinul nr. 1 nu era o greşeală, ci o necesitate. Nu a fost redactat de Sokolov, ci este expresia unanimă a voinţei sovietului. În ziua în care am făcut revoluţia, am înţeles că, dacă nu distrugem vechea armată, aceasta avea să ne înăbuşe revoluţia. N-am ezitat, ne-am

fixat pe această ultimă concluzie şi am folosit, pot să afirm, mijloacele cuvenite…”

Se dorea pacea imediată. Or, armata rusă, adică ofiţerii, ar fi vrut ca războiul să continue până la victoria finală. Comandamentul armatei a fost de acord cu înlăturarea ţarului, a acordat încredere desăvârşită guvernului provizoriu şi şi-a limitat propriile activităţi doar la problemele militare legate de război. Armata nu era deci o instituţie ostilă schimbărilor survenite: era însă firesc ca acest comandament să păstreze disciplina în armată, pentru a putea continua războiul şi a menţine această temelie a statului rus.

Conducătorii sovietului de la Petrograd şi-au dat imediat seama de tăria de caracter a membrilor guvernului provizoriu, care erau gata să facă orice tranzacţii, de teamă să nu fie acuzaţi ca reacţionari sau contrarevoluţionari. Ei practicau demagogia anarhizantă, ratificând nechibzuit iniţiativele sovietului de la Petrograd, care obţinea astfel o autoritate prin nimic justificată.

Prinţul Lwów declara la tribună: „Procesul marii revoluţii nu s-a încheiat încă, însă fiecare zi ce trece ne întăreşte încrederea în forţele creatoare inepuizabile ale poporului rus, în spiritul său politic, în măreţia sufletului său”.

Credea oare şeful guvernului provizoriu câtuşi de puţin în această vorbărie emfatică? Probabil că în nici măcar o silabă; plătea, pur şi simplu, tributul pe care-l considera cuvenit demagogiei revoluţionare. În cursul unei conversaţii cu generalul Alekseev, prinţul Lwów se plângea amarnic de condiţiile insuportabile create guvernului provizoriu prin demagogia crescândă a acestui soviet care-şi extinsese acţiunea în întreaga Rusie, prin nesfârşite mitinguri.

Lenin nu sosise încă în Rusia, că membrii guvernului provizoriu îi şi deschiseseră, din laşitate, calea, prin pretinsa democratizare a armatei, care, ulterior, s-a

dovedit a fi anarhizarea ei.

La congresul sovietelor din 30 martie 1917, Ţereteli a recunoscut că în comisia mixtă – numită comisie de contact – nu fuseseră probleme importante în faţa cărora guvernul provizoriu să nu fi făcut concesii. Se pare că această atitudine de renunţare îi contaminase şi pe cei de la care se aştepta o opoziţie fermă în privinţa ordonanţei nr. 1.

Marele Cartier General, preocupat evident de consecinţele acestor măsuri, a cerut tuturor şefilor de unităţi, începând cu coloneii, comandanţi ai unui regiment, părerea în legătură cu noile decrete. Toate răspunsurile, trimise direct Ministerului de Război prin telegrame, erau, fără excepţie, dezaprobatoare şi exprimau îngrijorarea în legătură cu viitorul armatei ruse.

Consiliul militar, format din generalii cei mai vârstnici, consideraţi a fi depozitarii experienţelor şi ai tradiţiilor militare, a emis o opinie separată, complet neaşteptată, care a fost comunicată guvernului provizoriu: „Consiliul militar crede că e de datoria lui să-şi afirme întreaga adeziune faţă de măsurile energice pe care guvernul provizoriu le întreprinde în vederea reformării forţelor noastre armate, potrivit noii ordonanţe asupra existenţei Statului şi Armatei. Este convins că aceste reforme vor contribui puternic la victoria armatelor noastre şi la eliberarea Europei de sub jugul militarismului prusac!”

Efectele acestor reforme nu au întârziat să se arate: armata rusă se dezagrega. Soldaţii sporovăiau la mitinguri, dezertau, jefuiau: nimeni nu se mai gândea să-şi îndeplinească datoria. De altfel, cuvântul de ordine era: pace.

Elementele democraţiei liberale voiau să continue războiul. Cea mai mare parte a intelectualilor de stânga, sau cei care aparţineau democraţiei revoluţionare, împărtăşeau ideile dezbătute la conferinţa de la Zimmerwald. Sentimentele lor internaţionaliste s-au

manifestat în apelul pe care sovietul l-a adresat popoarelor lumii, la 14 martie 1917.

Aceşti indivizi grăbiţi să obţină pacea au avut o primă decepţie: Bethmann-Hollweg a răspuns prin tăcere, iar Reichstag-ul, la 17 martie, a respins în unanimitate (cu excepţia a doua voci, cele ale social-democraţilor) propunerea de a încheia pacea fără anexări.

Neske, reprezentantul democraţiei germane, declara: „Străinătatea ne propune să înfăptuim revoluţia; dacă urmăm acest sfat, va fi o nenorocire pentru clasele muncitoare".

Revoluţia rusă reducea frontul la o simplă ficţiune, ceea ce facilita preocupările Statului Major german. Revoluţionarii ruşi nu se aşteptau ca apelul lor să fie astfel primit. Ei au înţeles că libertatea rusească trebuie apărată. De aceea au amintit soldaţilor că nu trebuie să renunţe la ofensivă, dacă situaţia militară o cerea.

Odată armata anarhizată, cum putea ea oare fi reorganizată pentru reluarea luptei? Un membru al sovietului de la Petrograd, Ceidza, declara: „Am vorbit mereu împotriva războiului. Cum să putem acum să-i convingem pe soldaţi să continue războiul, să menţină frontul?"

Ideea continuării războiului i-a împărţit pe socialiştii ruşi în două tabere: „apărătorii" şi „defetiştii". Primii îl aveau drept mentor pe însuşi doctrinarul marxismului în Rusia, pe Plehanov. Mai târziu, ceilalţi au găsit în Lenin pe liderul care sprijinindu-se pe voinţa imensei majorităţi a populaţiei ruse, susţinea încheierea imediată a păcii.

Lenin a înţeles, încă de la început, că influenţa şi autoritatea sovietului erau hotărâte de susţinerea tendinţelor maselor de a pune capăt, în primul rând, războiului, în orice condiţii.

În această confuzie generală, Partidul Social-Democrat (bolşevic) reprezenta, exact cum voia Lenin, „o minoritate bine organizată, înarmată şi centralizată". Era

normal să câştige în lupta politică. Partidele liberalburgheze, pe care Lenin le avea de înfruntat, nu pricepeau nimic din convulsiile revoluţionare ale Rusiei. În aceeaşi situaţie se afla şi Kerenski, care îşi închipuia că discursurile sale aveau să stârnească dorinţa de luptă a soldaţilor; aceştia, de fapt, nu se gândeau decât să se întoarcă la căminele lor. Ideea unei ofensive era nepopulară. Opinia Marelui Cartier General rus era că imensul front mai rezista în virtutea inerţiei, impresionându-l pe inamic, care nu ştia nimic despre forţa latentă pe care armata o mai păstrase. Întrebarea angoasantă era dacă nu cumva ofensiva ar fi dezvăluit neputinţa armatei ruseşti aflată în plină descompunere?

Ofiţerii ruşi erau convinşi de necesitatea loviturii de stat, dar aceasta a sosit prea târziu. Dacă anumite cadre din armată ar fi favorizat o lovitură de stat, aceasta nu ar fi reuşit atât de bine. Dacă soldaţilor li se oferise o libertate nelimitată, ofiţerii, în schimb, păreau nişte bieţi paria.

Comitetele din unităţi nu mai puteau stăvili anarhia. Un regiment a refuzat să mai înainteze şi s-a hotărât să părăsească frontul, pentru ca soldaţii să se întoarcă acasă. Comitetele au intervenit încercând să explice că o asemenea acţiune ar fi echivalentă cu părăsirea Rusiei în mâinile duşmanilor ei. Răspunsul soldaţilor a fost simplu: „Dacă mai insistaţi, o să vă suprimăm”.

Atunci când, după o confruntare, comandantul unei divizii a cerut părerea soldaţilor săi, aceştia i-au oferit-o sub forma unui afiş pe care se putea citi: „pace cu orice preţ, jos războiul! „Soldaţii au fost convinşi cu multă dificultate să nu dezerteze; au refuzat însă să atace, spunând: „Duşmanul nostru nu e rău, ne-a promis să nu atace, dacă noi nu vom ataca. Pentru noi, lucrul cel mai important e să ne întoarcem cât mai grabnic acasă şi să ne bucurăm de libertate şi de pământurile noastre”. Intrarea unuia dintre cele mai bune regimente ruseşti era împodobită cu un steag roşu ce purta inscripţia: „Pace cu

orice preţ! „Un ofiţer care sfâşiase acest drapel a trebuit să fugă ca să nu fie linşat de soldaţi. Ofiţerii nu se mai bucurau de nicio autoritate. Era îndeajuns ca un ofiţer să pronunţe cuvântul „ofensivă”, ca să stârnească o furtună de fluierături şi de înjurături. De-abia când toată armata a intrat în descompunere, ziarul „Reci”, organ al partidului cadeţilor, a scris, la 11 mai 1917: „Ordinul din 1 martie permite soldaţilor să se amestece în viaţa politică a ţării şi îi emancipează definitiv. Lanţurile vechiului regim s-au frânt; aerul proaspăt al libertăţii a alungat atmosfera otrăvită a cazărmilor de altă dată... În toate ţările lumii, armata este ţinută departe de viaţa politică, armata noastră însă are toate drepturile civice”.

Demagogia liberală nu avea ce să-i reproşeze lui Lenin. Conducătorul bolşevicilor întreţinea anarhizarea armatei cu un scop bine definit, în vreme ce partidele democraţiei liberale nu îşi dădeau seama că supralicitând demagogia sovietelor, nu făceau decât să meargă spre prăpastie. Lenin este cel care, fără îndoială, a dus revoluţia rusă până la aceste ultime consecinţe. Aşa cum o spune, în *Amintirile mele de război,* Ludendorff, lăsându-l pe Lenin şi pe tovarăşii săi să treacă prin Germania, calculase consecinţele pe care acest fapt le putea avea pentru frontul rusesc: „Presupuneam că ruina armatei şi a poporului rus nu reprezintă un serios pericol pentru Germania şi pentru Austro-Ungaria. Trimiţându-l pe Lenin în Rusia, guvernul nostru şi-a asumat o mare responsabilitate politică. Această călătorie era totuşi îndreptăţită din punct de vedere militar, trebuia ca Rusia să fie înfrântă. Guvernul nostru ar fi trebuit însă să ia măsuri ca să nu se întâmple acelaşi lucru şi cu Germania”.

La venirea lui Lenin în Rusia, în luna aprilie 1917, armata rusă era deja stăpânită de anarhie sub guvernul provizoriu. Bolşevicii nu au exploatat decât efectele demagogiei liberale.

Pentru nemţi, defetismul soldaţilor ruşi avea

avantajul că îi scăpa de angoasa unei ofensive spre est. Procesul de descompunere trebuia însă accelerat printr-o propagandă organizată, cu ajutorul intelectualilor ruşi din Elveţia, Franţa şi Danemarca. Ziare ruseşti, tipărite în aceste ţări, erau trimise pe front de către serviciile de propagandă germane. Soldaţii ruşi le primeau şi le citeau cu voce tare. Iată un fragment din ziarul „Russki vestnik”: „Englezii vor ca ruşii să-şi verse ultimul strop de sânge pentru gloria Angliei, care, înainte de orice, îşi caută propriul profit. Dragii noştri soldaţi, trebuie să ştiţi că Rusia ar fi încheiat demult pacea, dacă Anglia nu ar fi împiedicat-o. Trebuie să renunţăm definitiv. Poporul rus o vrea şi asta e sfânta lui voinţă”.

Ne putem lesne închipui rezonanţa uriaşă în sufletele soldaţilor ruşi, la citirea acestor articole. Ei nu voiau nimic altceva decât să se întoarcă acasă şi să ia parte la distribuirea pământurilor. Cine ar fi putut, începând din acea clipă, să împiedice dezertarea în masă a soldaţilor? Încă din primele zile, ofiţerii fuseseră declaraţi duşmani ai revoluţiei, conspiratori ce urmăreau restaurarea monarhiei. În numeroase localităţi, au fost torturaţi sau ucişi.

Un reprezentant al sovietelor, faimosul revoluţionar Sokolov, care redactase ordonanţa nr. 1, se dusese pe front, la un regiment de infanterie, ca să-i convingă să-şi facă datoria şi să coopereze la acţiunea de ofensivă. Venise în numele sovietului deputaţilor, dar nefericitul pronunţase cuvântul fatal „ofensivă”. Era să-şi dea duhul în urma ciomăgelii pe care a încasat-o. Sokolov nu venise însă singur la regimentul 703 din Suranun. Era însoţit de alţi deputaţi ai sovietului de la Petrograd şi se bucura, astfel, de întreg prestigiul unei importante reprezentări a sovietului. Putuse să vadă viaţa de pe front, să-i vadă pe ofiţerii maltrataţi, victime lipsite de apărare ale maselor inculte, aţâţate de alcool şi de demagogie. Revoluţionarul Sokolov exclamase: „Nu mi-aş fi închipuit niciodată că

ofiţerii noştri sunt nişte martiri, mă înclin în faţa lor”.

Această descriere a anarhizării armatei ruse era necesară spre a explica refuzul ei de a continua luptele, şi pentru a face înţelese condiţiile tragice în care armatele române, singure, trebuiau să lupte la Mărăşti, Oituz şi Mărăşeşti.

Ofensiva rusă din iunie 1917 a fost un eşec. Aceasta l-a împins pe Hindenburg să întreprindă o acţiune de mare anvergură împotriva frontului românesc. Era convins că ruşii vor refuza să lupte.

Armatele 3 şi 7 austriece trebuiau să atace Moldova trecând prin Bucovina; grupul de armate condus de Mackensen trebuia să atace în acelaşi timp, pe cursul inferior al Siretului. Scopul acestei vaste operaţiuni era cucerirea Moldovei, trecerea Prutului şi, odată ajunşi la Nistru, să ameninţe Ucraina.

Armata română reorganizată avea un moral excelent. Rezultatele luptelor depindeau însă, în bună măsură, de hotărârea trupelor ruseşti de a se menţine, măcar, pe poziţii şi de a nu părăsi tranşeele odată cu primul bombardament. Generalul Denikin comandase în 1916 Corpul 8 de armată şi luase contact cu armata română la Buzău, în plină retragere, având sub comanda sa două corpuri de armată ruseşti, iar la dreapta armata generalului Averescu. În *Memoriile* sale a scris: „… Am învăţat să cunosc bine trupele române, nişte soldaţi excelenţi…” Reorganizarea şi formarea noii armate române se desfăşura cu succes, cu atât mai mult cu cât soldaţii români aveau nişte excelente calităţi militare.

La 4 mai 1917, a avut loc la Petrograd o conferinţă care îi reunea pe toţi comandanţii-şefi (cu excepţia celui din Caucaz), guvernul provizoriu şi comitetul executiv al sovietului deputaţilor. Generalii Alekseev, Brusilov, Dragomirov şi Şcerbacev (comandantul trupelor ruseşti de pe teritoriul românesc) au luat cuvântul.

Iată un extras din procesul verbal al acestei

conferinţe, şi anume declaraţia generalului Şcerbacev: „Cauza tuturor faptelor care v-au fost expuse este ignoranţa maselor. Bineînţeles că dacă poporul nostru este neinstruit, nu e vina lui. Responsabilitatea incumbă în întregime vechiului guvern, care trata problemele educaţiei populare potrivit vederilor Ministerului de Interne. Totuşi, suntem obligaţi să ţinem seamă de următoarele fapte: masele nu înţeleg cât de serioasă este situaţia şi desfigurează adevărurile cele mai simple. Dacă vrem să evităm prăbuşirea Rusiei, trebuie să continuăm războiul, să începem ofensiva. În caz contrar, ne vom izbi de acest lucru de necrezut: soldaţii Rusiei oprimate au luptat ca nişte eroi, dar, după ce au răsturnat un guvern care se pregătea să semneze o pace ruşinoasă, ei cetăţeni ai Rusiei libere, nu mai vor să se bată spre a-şi apăra libertatea. E ciudat, e incredibil, e de neînţeles, dar asta e. Disciplina a dispărut, iată fenomenul. Conducătorii nu mai inspiră nicio încredere. Pentru mulţi, cuvântul «patrie» este golit de înţeles.

Dureroasă situaţie! Şi asta, în mod special, pe frontul din România. Aici, războiul este mai aprig decât pe celelalte fronturi. În plus, conjunctura politică este infinit mai gravă. Teatrul ostilităţilor este plasat în munţi. Oamenii câmpului cunosc stări dintre cele mai apăsătoare. Adesea se aude: «Luaţi-ne de-aici! Ne-am săturat de munţii ăştia!»

Aprovizionarea este dificilă, pentru că nu dispunem decât de un singur tronson de cale ferată. Asta sporeşte nemulţumirea. «Luptăm pe teritoriul românesc.» De aici concluzia că se luptă pentru România. Entuziasmul a dispărut… Atitudinea ţăranilor români nu este întotdeauna binevoitoare: declară că soldaţii noştri nu se bat pentru ei. Adesea izbucnesc dispute care se înveninează pentru că mulţi români ne cred responsabili pentru înfrângerile care îi privează de o mare parte a teritoriului lor şi de bunurile pe care le posedă.

Guvernul român şi reprezentanţii aliaţilor cunosc şi iau în calcul agitaţia care domneşte în armata noastră. Sentimentele lor nu mai sunt aceleaşi. Se vede prea bine că ne tratează cu răceală. Nu ne mai poartă respectul de altă dată. Nu mai cred în puterea armatei ruse.

Îmi apăr încă autoritatea, însă dacă descompunerea rusească nu ia sfârşit, ne vom pierde aliaţii şi ni-i vom face chiar duşmani. Pacea se va încheia pe cheltuiala noastră: iată ce ne ameninţă".

Generalul Şcerbacev înfăţişa situaţia armatei sale un pic mai bine decât era în realitate. Realitatea era mult mai gravă, aşa cum s-a putut constata în lunile iulie şi august. La sfârşitul lunii aprilie, generalul Alekseev a cerut părerea generalilor, începând cu comandanţii de divizii.

Reţinem răspunsul generalului Ragoza, care, mai târziu, a fost ministru de Război ucrainean în guvernul Skoropadski: „Evident – spune el – Dumnezeu a hotărât pierzania poporului rus. În consecinţă, nu mai merită să luptăm împotriva sorţii. Mai degrabă ar trebui să ne facem semnul crucii şi să aşteptăm cu răbdare ca destinul să se pronunţe... „Ce ajutor mai putea aştepta România din partea unităţilor ruseşti, dacă asta era starea de spirit şi descumpănirea şefilor armatei?

La sfârşitul lunii iunie, frontul româno-rus se întindea de la Dorna (în nordul Moldovei) şi până la Marea Neagră. Era format din trei armate ruseşti şi două româneşti, totalizând 47 de divizii de infanterie, 10 divizii de cavalerie şi 505 baterii. Armata română participa cu 10 divizii de infanterie şi 3 divizii de cavalerie, care constituiau două grupări:

Armata 1, sub comandamentul generalului Cristescu, ocupa malul stâng al Siretului, la est şi la sud de Tecuci, adică un front de 40 de kilometri.

Armata a doua, sub comanda generalului Averescu, ocupa în regiunea Vrancei, la nord de Focşani, un front de 35 de kilometri.

Aceste două armate române erau intercalate între trei armate ruseşti. Armata 9 rusă se întindea de la Dorna până la râul Oituz; cea de-a 4-a se intercala între cele două armate române, iar cea de-a 6-a acoperea tot cursul inferior al Siretului şi al Dunării, până la Marea Neagră.

Puterile Centrale ocupau acest front cu 4 armate. Armata 4 Rohr, formată în mare parte din trupe austro-ungare, acoperea spaţiul dintre Dorna şi Slănic-Moldova, pe o lungime de 150 de kilometri. Aripa dreaptă a acestei armate era constituită din trupe germano-austriece, sub comanda lui Gerock, şi făcând parte din grupul arhiducelui Joseph de Austria.

Ocupa un front de 50 de kilometri. La dreapta lui Gerock se afla grupul de armate ale lui Mackensen, alcătuit astfel: în sectorul Putna – Armata 9 (comandată în 1916 de Falkenhayn), sub comanda generalului von Eben. Generalul von Bähr comanda sectorul Râmnic. Armata lui Kosch ocupa segmentul din Şiret de până la vărsarea acestuia în Dunăre, iar Armata Nerezov, bulgaro-turcă, era amplasată în Dobrogea.

Puterile Centrale aveau 27 de divizii de infanterie (12 germane, 10 austro-ungare, 2 turceşti şi 3 bulgare), 10 divizii de cavalerie, dintre care 8 austro-ungare, una bulgară, o brigadă germană şi una de Landsturm. Cu totul, 337 de batalioane de infanterie, 360 de baterii de artilerie şi 234 de escadroane de cavalerie.

În faţa Armatei 2 română, inamicul avea 25 de batalioane, cu 155 de mitraliere, 36 de escadroane cu 97 de mitraliere şi 142 de tunuri, dintre care 6 grele.

Armata 2 a generalului Averescu dispunea de 56 de batalioane cu 448 de mitraliere, 14 escadroane, 228 de tunuri, dintre care 5 grele, şi 21 de avioane. Armata 2 română avea asupra inamicului o superioritate de 2, 7/1 la infanterie şi de 1, 6/1 la artilerie.

În timpul primei campanii (1916) superioritatea duşmanului în materie de mitraliere fusese zdrobitoare. În

iulie 1917, însă, armata română avea de trei ori mai mult armament decât forţele germano-ungare. Această inferioritate numerică şi de armament a inamicului era compensată prin lucrări de fortificaţie, care asigurau o rezistenţă sporită la atacurile unităţilor române. Misiunea armatei 2 a generalului Averescu era să spargă apărarea inamică.

Moralul trupelor era excelent. Ofiţerii şi soldaţii aveau convingerea că, dacă ruşii rezistau şi nu fugeau, frontul duşman se putea prăbuşi iar ţara ar fi fost eliberată. Pretutindeni domnea o încredere totală în reuşita ofensivei.

Moralul unei armate este unul din principalii factori ai victoriei.

În zorii zilei de 1 iulie 1917, trupele Armatei 2, comandate de generalul Averescu, au trecut la ofensivă. Prin lupte îndârjite, au reuşit să rupă linia întâi a apărării inamicului, silindu-l să se retragă la sud-vest de râul Şuşiţa. Într-un sector breşa a fost largă de 20 de kilometri. Arhiducele Joseph relata a doua zi: „În urma unei lupte disperate, linia noastră, subţiată, este respinsă. Pe un teren greu şi sub presiunea unui puternic foc de artilerie duşmană, contraatacurile noastre au obţinut rezultate minore. Artileria noastră a fost decimată şi infanteria a suferit mari pierderi”.

Ziua de 24 iulie lua sfârşit într-o manieră încurajatoare pentru Armata 2 română. Divizia 218 germană a fost învinsă şi a trebuit să fugă, lăsând în mâinile românilor mai mult de 1.500 de prizonieri şi de 50 de tunuri. Comandamentul român a constatat retragerea generală a inamicului. Nemţi se retrăgeau grăbiţi spre Soveja (în munţii Vrancei, către Rucăreni, Măgriteşti, Dragoslavele, Răchitişul).

Când am intrat cu compania de mitraliere – pe care o comandam – (căci Regimentul 17 Mehedinţi făcea parte din Divizia 1), o bătrână privea pe fereastră. Văzând că

treceau soldaţi cu căşti şi uniforme albastre, a început să plângă şi am auzit-o tânguindu-se: „Bieţii noştri soldaţi, s-au prăpădit cu toţii... Acum vin să ne elibereze francezii! „Dar, ca şi cum ar fi ascultat de un semnal nevăzut, soldaţii au început să cânte, strigându-i bătrânei ţărănci: „Nu, bunicuţo, soldaţii noştri n-au murit. Ceea ce vezi nu sunt franţujii, ci noi, românii”. Cântam cu o asemenea veselie că bătrâna se crucea şi îi vedeam buzele mişcându-se: murmura, probabil, o rugăciune.

În seara de 1 august, bătălia de la Mărăşti a luat sfârşit.

O victorie strălucită.

Frontul duşman a fost rupt pe o lungime de 35 de kilometri şi o adâncime de 20 de kilometri. Au fost eliberate 30 de sate; 230 de ofiţeri şi 2.747 de soldaţi au fost făcuţi prizonieri. S-a capturat un imens material de război (între altele: 40 de tunuri, 30 de mortiere de tranşee şi 32 de mitraliere). Comandantul german a avut impresia că unităţile românilor care atinseseră Putna, în faţa muntelui Lăcăuţ, voiau să se îndrepte spre Zăbala şi Năruja ca să cadă, la sud de Focşani, în spatele armatelor lui Mackensen. Nemţii au renunţat la ofensiva proiectată pe Şiretul inferior (în regiunea Fundeni-Nămoloasa) ca să poată face faţă acestui pericol şi au deplasat mai multe divizii spre Focşani.

Victoria de la Mărăşti nu a putut însă fi exploatată din punct de vedere strategic. În vreme ce ofensiva Armatei 2 română crease temeri justificate comandamentului german, în Galiţia şi Bucovina forţele Puterilor Centrale respingeau trupele ruseşti, care se retrăgeau în debandadă, creând un grav pericol pentru flancul drept al dispozitivului româno-rus. Această situaţie a forţat comandamentul român să renunţe la avantajele victoriei de la Mărăşti. Marele Cartier General a dat Armatei 2 române următorul ordin: „Cu tot succesul obţinut, continuarea operaţiunilor pe frontul nostru nu mai

este posibilă din cauza situaţiei de pe frontul oriental… Armata 2 se va opri pe frontul pe care va ajunge în seara de 12 iunie. Trupele se vor întări puternic pe cea mai bună poziţie de rezistenţă care se află în lungul frontului cucerit. Poziţia va fi în legătură cu aceea pe care se va întări Armata 4 rusă". Românii începeau să îndure consecinţele descompunerii armatei ruse, mult mai avansată decât se putea crede. Cu toate acestea, ruşii au mai obţinut o ultimă victorie, în iunie 1917, pe un front de 70 de kilometri între Strypa superior şi Marosciavka. Au făcut prizonieri 300 de ofiţeri şi 18.000 de soldaţi, au capturat 29 de tunuri şi un bogat material de război. Vestea acestei victorii a fost răspândită prin telegraf în întreaga Rusie, iscând o atmosferă de optimism şi speranţa într-o posibilă resurecţie a armatei ruse.

Kerenski, exaltat, prizonier al propriilor sale iluzii, declara într-un comunicat al Guvernului provizoriu: „Să serbăm astăzi triumful revoluţiei. La 18 iunie, armata revoluţionară rusă, cu un admirabil entuziasm, a început ofensiva şi a demonstrat Rusiei şi lumii întregi ataşamentul ei de neclintit faţă de revoluţie, dragostea ei de libertate şi de Patrie. Soldaţii ruşi au instaurat o nouă disciplină, întemeiată pe sentimentul datoriei civice. Această zi pune capăt aprecierilor răuvoitoare, josnicelor calomnii referitoare la reconstrucţia armatei ruseşti pe baze democratice".

Noua disciplină a armatei revoluţionare?

Pe câmpurile de luptă, cadavrele ofiţerilor erau mai numeroase decât cele ale soldaţilor, indicând rezultatele reformelor întemeiate pe „noua disciplină a sentimentului de datorie civică"…

În *Memorii,* Ludendorff mărturisea: „Fac nişte raţionamente gratuite, dar nu mă pot împiedica să gândesc că Rusia atacase în aprilie şi în mai, izbutind o serie de mici succese. Am fi avut de suportat, ca şi în toamna lui 1916, o luptă foarte penibilă. Rezervele noastre de muniţie

ar fi scăzut în proporţii îngrijorătoare”.

Replica germană la victoria rusească (aceea care îl înflăcărase pe Kerenski) a venit la 6 iulie. Concentrarea forţelor germane de şoc, dintre Şiretul superior şi calea ferată Tarnopol-Zloczew, luase sfârşit la 5 iulie. În acea zi, după o puternică pregătire a artileriei, trupele germane au atacat Armata 2 rusă, pătrunzând în liniile ei şi începând un marş triumfal către Kamenetz-Podolsk, urmărind armata rusă care fugea, cuprinsă de panică. La 9 iulie, comitetele şi comisarii armatei ruse telegrafiau guvernului provizoriu întregul adevăr asupra evenimentelor: „Ofensiva germană, declanşată la 6 iulie, ia nişte proporţii formidabile care ameninţă, poate, să ruineze Rusia revoluţionară. Moralul trupelor, pe care strădaniile eroice ale unei minorităţi le împinsese cândva înainte, a pierit brusc. Entuziasmul s-a risipit cu repeziciune. Nu mai există autoritate şi nici ascultare; sfaturile şi îndemnurile nu mai au niciun efect, se răspunde cu ameninţări, uneori chiar cu focuri de puşcă. În mai multe rânduri, ordinul de a înainta pe dată, pentru susţinerea trupelor de şoc, a fost discutat ore în şir în cadrul unor mitinguri, iar întăririle au plecat cu o întârziere de o zi. Câteva regimente şi-au abandonat tranşeele, fără să mai aştepte apropierea duşmanului. Pe sute de verste, pot fi văzute înapoindu-se coloane de fugari, cu sau fără puşti, valizi, proaspeţi şi bine dispuşi, siguri că nu pot fi pedepsiţi.

Uneori pleacă unităţi întregi.

Situaţia pretinde măsurile cele mai severe. Astăzi, comandantul-şef, în acord cu comisarii şi comitetele, a dat ordin să se tragă asupra dezertorilor. Trebuie ca ţara să afle adevărul, să se cutremure şi să se hotărască să-i lovească fără milă pe toţi cei care, din laşitate, pierd şi trădează Rusia şi revoluţia”.

În raportul oficial al Marelui Cartier General, se precizează că Armata 2, „în ciuda zdrobitoarei ei superiorităţi numerice şi materiale, bătea în retragere,

fără să poată fi oprită”.

Armatele 7 şi 8 ruseşti se retrăgeau. La 11 iulie, nemţii au cucerit Tarnopolul, părăsit fără luptă de Corpul 1 de gardă. Comisarii pentru armată Savinkov şi Filonenko au telegrafiat Guvernului provizoriu: „Nu avem de ales! Pedeapsa cu moartea pentru trădători, pentru toţi cei care refuză să-şi dea viaţa pentru patrie”.

Neîndoios, generalul Şcerbacev, comandant al trupelor ruseşti în România, cunoştea situaţia şi îşi dădea seama că Rusia nu mai avea armată. Generalul Denikin mărturiseşte: „Nu o dată, diviziile ruseşti au refuzat să execute ordinul şi şi-au părăsit posturile chiar în momentul luptei. Totuşi, situaţia generală pe frontul din România era mai bună decât pe alte fronturi. Aceasta se explică prin depărtarea faţă de Petrograd, prin prezenţa trupelor române mai disciplinate şi prin însăşi natura acestor locuri”.

Ne putem imagina cât de adâncă era descompunerea armatei ruseşti, dacă Denikin considera că situaţia era mai bună pe frontul din România – acolo unde diviziile ruseşti o luau la fugă la primele lovituri de tun…

Mackensen avea dreptate să recomande şefilor forţelor germane: „Evitaţi-i pe români, atacaţi-i pe ruşi!”

Acestea erau condiţiile în care s-au desfăşurat bătăliile de la Mărăşeşti şi Oituz.

Atenţia Marelui Cartier General german era concentrată asupra sudului Moldovei, acolo unde era sigur că va străpunge frontul.

Bătăliile de la Mărăşeşti şi Oituz

Marea ofensivă proiectată de nemţi trebuia să se desfăşoare în cursul a două lupte; atacul Armatei 9 germane de-a lungul Siretului trebuia să declanşeze acţiunea numită de români: „bătălia de la Mărăşeşti”, iar de nemţi bătălia pentru pătrunderea spre Putna, şi Şuşiţa” (Durchbruchsschlacht am Putna und Susita).

A doua bătălie, în regiunea muntoasă străbătută de

văile Oituzului, Slănicului şi Caşinului, unde luptele au fost sângeroase, a fost numită de români: „bătălia de la Oituz”, iar de austro-germani: „luptele pentru trecătorile din vestul Moldovei” (Kämpfe um die Gebirgsausgänge in die westliche Moldau).

Dacă ţinem cont de efectivele angajate, comparându-le cu cele care au fost folosite pe frontul oriental şi dacă luăm în seamă importanţa scopului lor strategic, aceste bătălii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz pot fi considerate – fără îndoială – cele mai importante evenimente ale primului război mondial.

Pe frontul din Moldova, front ce se întindea de la Dorna la Marea Neagră – ruşii aveau trei armate, iar românii două, însumând o forţă de 47 de divizii de infanterie, 505 baterii de artilerie şi 10 divizii de cavalerie. Armata 2 română (Averescu) ocupa un front de 35 de kilometri, în regiunea Vrancei, la nord-est de Focşani. Armata I (general C. Cristescu) ocupa malul stâng al Siretului şi, la sud de Tecuci, un front de 40 de kilometri. Aceste două armate române erau intercalate între trei armate ruseşti. În faţa acestor cinci armate se aflau 4 armate inamice: armata Rohr, în mare parte formată din trupe austro-ungare, întinzându-se de la Dorna până la Slănic, pe o lungime de 150 de kilometri. Din acest punct, pe un front de 150 de kilometri se afla armata Gerock, germano-austriacă. Cele două armate făceau parte din grupul de armată al arhiducelui Joseph de Austria. În continuarea acestui front, la dreapta lui Gerock, era grupul de armată al feldmareşalului Falkenhayn, condus acum de generalul von Eben. În sectorul Putna se afla grupul denumit „Râmnic”, sub conducerea generalului von Bär. În regiunea inferioară a Siretului, până la confluenţa cu Dunărea, se găsea Armata Dannbin-Kosch, iar în Dobrogea – armata lui Nerezov, alcătuită din trupe bulgaro-turceşti.

Forţele inamice erau compuse din 27 de divizii: 12 germane, 10 austro-ungare, 2 turceşti, 3 bulgare, o

brigadă germană şi o alta de Landsturm.

În faţa celor 47 de divizii de infanterie şi 10 de cavalerie ale forţelor româno-ruse, cele 27 de divizii de infanterie ale Puterilor Centrale erau, evident, în inferioritate din punct de vedere numeric. Dar starea de dezmembrare a infanteriei ruse – fiindcă artileria nu fusese la fel de grav contaminată – compensa din plin această inferioritate, prin valoarea combativă.

În ziua de 30 mai, comandamentele rus şi român au fixat, de comun acord, planul de luptă.

În sectorul Mărăşeşti ca şi în cel al Siretului, principalul rol a fost încredinţat celor două armate române, comandamentul rus ştiind bine că nu putea conta pe cele 37 de divizii de care dispunea…

Planul de campanie iniţial al Puterilor Centrale pentru frontul român prevedea executarea a doua acţiuni convergente: una pornea din Bucovina spre sud, de-a lungul Prutului, cu două armate. A doua, cu Armata 9 germană, a cărei misiune iniţială fusese să străpungă frontul româno-rus în sectorul Nămoloasa, să forţeze Şiretul şi să desfăşoare ofensiva la est de râu.

Întreg acest plan, atât de bine conceput, a fost răsturnat de neaşteptatul şi zdrobitorul succes obţinut de Armata 2 română în bătălia de la Mărăşeşti, în cursul căreia Puterile Centrale au trebuit să folosească o parte din forţele destinate ofensivei ca să-şi restabilească frontul, sfărâmat în zona de joncţiune dintre grupul de armată comandat de arhiducele Joseph şi cel al lui Mackensen.

Armata I, comandată de generalul Cristescu, adjunct al şefului Marelui Stat Major al armatei, începea printr-o mişcare de apropiere faţă de sectorul de luptă, la începutul lunii iulie.

Pentru a nu atrage atenţia, înaintarea se făcea pe jos, în timpul nopţii. Traversând satele, noua armată nu mai era recunoscută de ţărani, într-atât era de diferită faţă de

rămăşiţele diviziilor care se retrăseseră la sfârşitul anului 1916. Această armată era formată din: 85 de batalioane de infanterie, 62 de escadroane de cavalerie, 104 baterii de 53 mm şi 9 baterii de mortiere de tranşee; în total: 170.000 de oameni, dotaţi cu 584 de tunuri.

Misiunea militară franceză formase echipajele a 52 de avioane. Artileria grea dispunea de 37 de baterii. Cea mai mare parte a tunurilor avea un calibru de 210 mm.

Bătălia de la Mărăşeşti a avut ca preambul luptele de la Mărăşti şi Oituz, care siliseră armatele germano-austriece să renunţe la planul iniţial de a porni de la zona de vecinătate a Prutului cu Şiretul.

Feldmareşalul von Mackensen răspundea în aceşti termeni comandamentului suprem austro-ungar: „În cazul în care situaţia existentă pe aripa stângă a Armatei 9 germane nu se înrăutăţeşte, iar linia actuală poate să fie menţinută până la luarea de măsuri indicate de comandamentul frontului, am intenţia să formez un grup de şoc la Focşani şi să execut o acţiune în direcţia Adjudul-Nou”.

Ofensiva a început către 24 iulie, odată cu un atac în valea Oituzului.

Acesta era planul lui Mackensen din 16 iulie. Pentru că Marele Cartier General german aprecia acest plan ca fiind prea timid, Hindenburg a ordonat grupului armatelor lui Mackensen următoarea manevră: „Situaţia de la Soveja a grupului Gerock necesită executarea imediată a acţiunii împotriva aliniamentului cu capul de pod Bălţăreţu-Panciu, şi înaintarea până la Adjudul-Nou, pe malul gurii Trotuşului, pentru a zdrobi inamicul care rezistă în munţi în faţa forţelor acestui grup. Pentru siguranţa şi continuarea operaţiunii pe care noi o plănuim, trebuie trecut Şiretul la Bălţăreţu şi făcut un cap de pod în direcţia Tecuci. La sfârşitul primei operaţiuni, atacul va împinge forţele sale cele mai importante în direcţia Tecuci, împotriva duşmanului, care se află între Prut şi Siret”.

Erorile comise în planul iniţial al comandamentului german s-au datorat subaprecierii armatei române şi convingerii că armata rusă se afla în descompunere. Victoria de la Mărăşti şi înaintarea Armatei 2 române, comandate de generalul Averescu, în munţii Vrancei – cu ajutorul primei divizii române, care sosise de pe culmea Tulnicilor pentru a ajunge în valea Zăbalei – au obligat comandamentul german să renunţe la planul iniţial al unei acţiuni la Nămoloasa şi să lupte pe sectorul Mărăşeşti, la vest de Şiret.

Noul plan prevedea, într-o primă etapă, încercuirea şi distrugerea Armatei 2 române, a Armatei 4 ruse şi stabilirea unui cap de pod la est de Şiret, în zona Tecuci. Pentru realizarea acestui obiectiv, Armata 9 germană hotărâse să atace trupele ruseşti, a căror lipsă de combativitate era evidentă. O parte a forţelor trebuia să acţioneze ulterior spre est pentru a forţa Şiretul, să formeze capul de pod şi să continue ofensiva spre Adjudul-Nou. În a doua fază, ofensiva trebuia să continue simultan în două direcţii: de-a lungul Siretului, la vest de râu, pentru a cădea în spatele Armatei 9 ruse şi în direcţia capului de pod, pentru a ajunge îndărătul armatelor 1 şi 6 ruse.

Concepţia acestei ofensive de mari proporţii avea drept obiectiv distrugerea tuturor forţelor româneşti şi ruseşti care se găseau în Moldova. Pentru Puterile Centrale acest obiectiv era legat de situaţia alimentară din Austro-Ungaria şi, mai ales, din Germania.

Odată distruse armatele română şi rusă, se putea efectua o înaintare către Ucraina şi asigura, astfel, aprovizionarea cu hrană a populaţiei şi a armatei.

Înfrângerea suferită la Mărăşti de către armata lui Gerock era din plin compensată de către ofensiva armatelor 3 şi 7 austro-ungare, în Galiţia şi Bucovina, al căror succes ameninţa aripa dreaptă a forţelor româno-ruse din Moldova.

Anarhizarea armatei ruseşti înlesnea succesele armatelor austro-ungare.

Acesta a fost motivul constituirii unui grup de manevră – în nord – format din două corpuri de armată şi două corpuri de cavalerie, având misiunea de a riposta, într-o manieră ofensivă, grupărilor inamice care înaintau spre est.

Renunţarea la ofensiva începută cu atâta elan şi încoronată de succes s-a datorat izbânzilor ofensivei austro-ungare din Galiţia şi Bucovina, ceea ce a provocat un sentiment de mânie în rândurile soldaţilor români, fiindcă se vedeau frustraţi de succesele obţinute, iar perspectivele, întrevăzute nu doar de ofiţeri, ci şi de soldaţi, se închideau în ciuda înflăcărării lor. E uimitor cât de bine puteau avea soldaţii intuiţia problemelor strategice ale victoriei pe care atât o doreau.

Bătălia de la Mărăşeşti s-a desfăşurat în spaţiul dintre Carpaţi şi râul Siret (în zona Mărăşeşti – panciu), din 24 iulie şi până în 21 august 1917.

Spiritul hotărât de combativitate al armatei române contrasta, în mod straniu, cu dorinţa trupelor ruseşti de a părăsi tranşeele cât mai repede cu putinţă.

În vederea ofensivei care trebuia să înceapă, comandamentul trupelor austro-germane întărise efectivele Armatei 9 germane cu diviziile 115 şi 220 din frontul de la Dunăre, unde nu mai erau utile, acesta fiind un sector rusesc. Astfel, au fost chemate diviziile 13 şi 62 ungare de pe frontul italian, vânătorii de munte bavarezi şi un regiment de grăniceri din Vosgi. Efectivul armatei de atac cuprindea, astfel, 12 divizii: 102 batalioane, 10 escadrile, 24 de companii de pionieri, 1.135 de mitraliere şi 865 de tunuri de diverse calibre.

Comandamentul româno-rus nu aflase de această sporire a efectivelor de luptă, ceea ce explică faptul că, la începutul bătăliei nu a angajat decât 6 divizii şi o divizie rusească de cavalerie. Comandamentul german părea să

se bizuie mai mult pe descompunerea armatei ruseşti, decât pe superioritatea propriilor sale efective şi a armamentului său, în sectorul unde frontul ar fi trebuit străpuns.

Profitând de starea de spirit anarhică a trupelor ruseşti, nemţii au intrat în contact direct cu acestea. Ruşii şi-au luat un angajament formal în faţa ofiţerilor Diviziei 12 bavareze – să nu mai lupte şi să susţină, printre diviziile vecine, o mişcare favorabilă suspendării ostilităţilor. Mai mult, infanteria germană se angaja să tragă asupra propriei artilerii, în cazul în care aceasta ar fi încercat să împiedice înfrăţirea celor două armate.

Pe 1 iulie a fost redactat un proiect de încetare a ostilităţilor între armata germană şi Divizia 34 rusă. Prin articolul 2 al acestei convenţii, infanteria rusă se angaja să semnaleze nemţilor situaţia bateriilor ruso-române care deschideau focul, „astfel încât nemţii să poată răspunde printr-un număr dublu de proiectile”.

Pe 19 iulie, generalul von Morgen, şeful primului corp de rezervă german, a fost însărcinat în mod oficial de către Ludendorff (ordinul nr. 2.076 din 19 iulie) „să stabilească o convenţie privind încetarea ostilităţilor cu diviziile 343 şi 13 ruse”. Se revenea astfel la negocierile Stürmer-von Jagow din ultimii doi ani ai ţarismului. De astă dată exista un element în plus: anarhia din armatele ruseşti. Faptul dovedea slăbirea forţelor Puterilor Centrale şi vlăguirea armatei germane.

Forţele germano-austro-ungare îşi organizaseră poziţia în profunzime şi, în afara poziţiei principale (care urma exact linia de pe malul drept al Siretului), constituiseră o a doua linie, la 6 km de prima, şi o a treia, în regiunea Râmnicu Sărat-Buzău.

Comparativ, forţele româneşti erau superioare celor inamice. Ţinând seama de această superioritate şi de violenţa atacului pregătit cu grijă, înaltul Comandament român era sigur că putea face o breşă în frontul inamic,

rămânând însă extrem de prudent în privinţa comportamentului armatei ruse. „În cazul în care trupele Armatei 6 ruse – care aveau drept scop acoperirea manevrelor Armatei 1 române – nu s-ar mişca, românii s-ar opri şi şi-ar întări poziţiile cucerite. Dacă însă ruşii şi-ar îndeplini misiunea, ofensiva ar merge înainte”. În ultimul moment, surpriză: duşmanul a ales exact regiunea Fundeni-Nămoloasa, unde românii hotărâseră să dea atacul decisiv. Pe 21 iulie dimineaţa, pe întregul front al Armatei 1.600 de tunuri îi anunţau duşmanului ofensiva românească. Pregătirea atacului durase trei zile, printr-un tir de artilerie care a aruncat asupra inamicului 170.000 de proiectile, adică 2.200 de tone de oţel, ceea ce a fost foarte eficace. La început, artileria inamică a reacţionat violent, apoi a tăcut.

De-a lungul întregului front cuprins între armatele 4 şi 6 ruseşti, asaltul infanteriei fusese hotărât (la început) pentru ziua de 25 iulie, orele 5 dimineaţa. Apreciind că efectele tirului de artilerie erau neîndestulătoare, comandamentul a amânat atacul cu o zi. Or în după-amiaza zilei de 25 iulie, comandamentul Armatei 1 române a primit copia unei telegrame a generalului Şcerbacev adresată armatei ruse de pe frontul român, care suna astfel: „Ca urmare a schimbărilor de situaţie, guvernul provizoriu ordonă oprirea temporară a ofensivei. Trupele se vor întări pe poziţiile care li se par mai favorabile. Ordinele amănunţite vor fi comunicate ulterior. „Oprirea bruscă a ofensivei româneşti era urmarea dezastrului suferit de armata rusă la Tarnopol. Aceasta a obligat comandamentul român să amâne, pentru a doua zi, executarea planului de ofensivă şi să ia măsuri pentru a organiza apărarea.

Înaltul Comandament german, bine informat asupra stării de dezmembrare a armatei ruse, şi-a declanşat ofensiva în sectorul Siretului, în spaţiul dintre Focşani şi Mărăşeşti. Frontul rusesc a fost împins pe o lungime de 10

km, înlesnindu-i generalului von Morgen o înaintare de 13 km. Trupele ruseşti fugeau în dezordine spre nord, fără a încerca nici cea mai mică rezistenţă, abandonând poziţiile fortificate. În lucrarea *Descompunerea armatei ruseşti,* generalul rus N. Monkewitz scria: „… primul act de laşitate săvârşit de trupele ruseşti pe frontul român”.

Ce va urma…

Alarmat de dezastrul Diviziei 34 ruse şi solicitat de comandanţii ruşi, generalul Cristescu, şeful Armatei 1 române a ordonat Diviziei 5 să treacă trupele pe malul drept al Siretului, ca să acopere golul lăsat de divizia rusească şi să restabilească astfel frontul. Regimentele 8 şi 23 au trecut Şiretul pe un pod de vase, la orele 8 seara, şi au debarcat în mijlocul trupelor ruseşti aflate în debandadă. Lipsiţi de artilerie, romiânii au fost obligaţi să lupte toată noaptea împotriva nemţilor care ocupaseră poziţiile abandonate de ruşi. Frontul a fost restabilit pe linia Doaga-Strajna. Regimentele 3 şi 7 de vânători au venit mai târziu, în vreme ce Regimentul 9 era ţinut în rezervă. Malul stâng al Siretului era ocupat de Divizia 9 română, a cărei artilerie, amplasată pe înălţimi, hărţuia trupele germane de pe malul drept, provocându-le pierderi importante.

Pe 7 august 1917, în zori, Divizia 5 română a ocupat tranşeele părăsite de trupele ruseşti… Aripa dreaptă a acestei divizii rămăsese în contact cu cele câteva rămăşiţe ale Diviziei 34 ruse.

Lăsând divizia a 12-a bavareză în observaţie, von Morgen a ordonat diviziilor 216, 96 şi 89 să înainteze spre nord. Pentru exploatarea unui eventual succes, ţinea în rezervă Divizia 115. După un violent tir de artilerie, comandamentul german a găsit punctul vulnerabil pe care-l căuta: locul celei de-a 34-a Divizii ruse care forma aripa dreaptă a Diviziei 5 române. Nemţii i-au pus pe ruşi pe fugă fără nicio dificultate şi au încercat să ocolească aripa dreaptă a Diviziei române, rămasă descoperită. Această

manevră a fost însă dejucată de intervenţia Regimentului 7 român. A urmat, de-a lungul întregii după-amiezi, sub căldura toridă a soarelui de august, o luptă de infanterie între 3 divizii germane şi 4 regimente române. În istoria armatei române este citat faimosul contraatac al Regimentului 32 „Mircea”: „Ofiţerii şi soldaţii înzestraţi cu căşti de metal şi-au scos vestoanele şi s-au aruncat în luptă cu mânecile suflecate”. Regimentul a fost aproape distrus, iar comandantul omorât. Căpitanul Soubilleaut, de la Misiunea franceză, a izbutit să adune în pădurea de la Prisaca rămăşiţele regimentului. Singurul câştig al nemţilor după această sângeroasă bătălie a fost ocuparea satului Doaga. Frontul român rămăsese intact.

Pe 8 august, a treia zi a luptei, făcând bilanţul încleştărilor care avusese loc în ajun, Mackensen s-a hotărât să modifice planul iniţial, să evite sectoarele ocupate de români şi să-şi îndrepte atacurile înspre sectoarele ruseşti. Acest plan i-a reuşit, obligându-i pe ruşi să se retragă. În aceeaşi zi, începea la Oituz ofensiva germano-austriacă.

Pe 9 august, a patra zi a luptei, efortul principal al nemţilor urma să se canalizeze în acelaşi sector ocupat de diviziile 71 şi 73 ruseşti. Surpriza trupelor germane a fost mare, atunci când s-au trezit în faţa românilor ce îi înlocuiseră pe ruşi în timpul nopţii. În noaptea de 8 spre 9 august, aripa dreaptă a celei de-a 5-a Divizii române a fost prelungită cu trape din Divizia 9. Aceste două divizii, comandate de generalii Razu şi Scărişoreanu, constituiau cel de-al 6-lea Corp de armată condus de generalul Eremia Grigorescu, ofiţer de mare valoare, care apărase valea Oituzului în timpul campaniei din 1916.

Atacul german a fost efectuat în mod special de Divizia 76, după un insistent şi violent tir de artilerie. Divizia 9 română a avut de suferit şocul principal. Organizarea în profunzime, rezistenţa îndârjită şi eficacitatea tirului artileriei instalate pe malul opus au

permis trupelor române să respingă toate atacurile germane, pricinuind mari pierderi. Unităţile Diviziilor 5 şi 9 române au fost, de asemenea, foarte încercate. Regimentele din linia întâi ale Diviziei a 9-a Scărişoreanu au fost literalmente decimate.

Regimentul 34 „Constanţa" a pierdut 35 de ofiţeri şi 1.551 de soldaţi. Din efectivul Regimentului 36, 36 de ofiţeri şi 954 de soldaţi au fost ucişi sau răniţi. În concluzie, un comandant de regiment şi aproape toţi comandanţii de batalioane au fost omorâţi sau răniţi.

10 august a fost ziua cea mai tragică pentru Armata 1 română. Anticipând puţin, bilanţul a fost dramatic; pierderile au fost la fel de grele şi de partea duşmanului: Divizia 89 germană, aflându-se în faţa Diviziei 5 române, a fost redusă cu mai mult de jumătate şi obligată să se retragă pentru refacere. Comandantul Armatei 1 române nu s-a descurajat nicidecum, căci era sigur de succesul contraofensivei.

În sectorul românesc, duelul artileriilor a durat toată ziua, românii reuşind să provoace nemţilor pierderi grele. Atacul infanteriei române trebuia să înceapă la ora 4 dimineaţa. Înfăţişarea marţială a ruşilor îi făcea pe ofiţerii şi soldaţii români să creadă că, de data asta, aceştia vor lupta. Puţin înainte de atac, ruşii au renunţat la luptă. Această hotărâre nu era o consecinţă a condiţiilor de luptă, ci fusese luată de comitetele revoluţionare ale armatei ruse; a urmat o retragere grăbită spre nord; fugarii erau urmăriţi de infanteriştii germani.

Când a fost dat semnalul de atac, pe frontul celor două divizii române nu se ştia ce se întâmplase pe aripa dreaptă. Generalul Scărişoreanu a încercat să remedieze această situaţie, prelungind flancul drept cu un batalion de rezervă. În acelaşi moment, generalul Grigorescu, comandantul Armatei 1 române, a primit vestea că generalul Ragoza, comandantul Armatei 4 ruse, ordonase încetarea oricărui atac, fără să-i fi consultat sau avertizat

pe camarazii lui români. Acest lucru a produs o panică generală în sectorul rusesc. Trupele au părăsit în grabă poziţiile pe care le ocupau şi au fugit în dezordine, oprindu-se la 5 kilometri pe calea ferată şi şoseaua Mărăşeşti – panciu, la vest de Mărăşeşti. Pentru că dăduse ordin ca fugarii să fie mitraliaţi, generalul Cristescu a fost înlocuit cu generalul Eremia Grigorescu.[8]

Generalul von Morgen a trecut trupele Diviziilor 12 şi 76 prin breşa largă făcută în sectorul rusesc, de-a lungul şoselei naţionale şi a căii ferate, şi a ocupat gara Tişiţa. Pivotând spre dreapta, a dat peste flancul şi ariergarda Diviziei 9 române. Situaţia acesteia din urmă şi a întregului front românesc au devenit disperate. Generalul Scărişoreanu, care nu mai putea spera să primească întăriri, a fost obligat să facă faţă situaţiei cu propriile mijloace. A luat hotărâri de sacrificiu, dublând aripa dreaptă, pentru a-l putea înfrunta pe duşman din toate părţile. Aripa cea mai expusă era ocupată de Regimentul 40, care avea trei batalioane dispuse în formă de echer – înconjurate de nemţi din toate părţile – şi care acopereau Mărăşeştii. Batalioanele au fost decimate, iar regimentul nimicit. Nemţii au luat prizonieri 7 ofiţeri şi 120 de soldaţi, ceilalţi au rămas pentru totdeauna pe câmpul de luptă…

Sacrificiul Regimentului 40 a fost, totuşi, folositor, căci a încetinit înaintarea germană: a oferit altor unităţi timpul necesar pentru a veni în ajutor. Iuţeala cu care frontul român izbutea să se reconstituie pe o nouă linie era, cu adevărat, impresionantă. Sacrificiul Diviziei 9 Scărişoreanu a fost mare: 143 de ofiţeri şi 6.300 soldaţi pierduţi, 130 de mitraliere şi 10 tunuri capturate. Dar acest sacrificiu a închis drumul nemţilor spre Mărăşeşti.

Frontul ocupat de către trupele române se întindea pe măsură ce frontul rusesc se micşora. Dintr-o

8 În realitate, generalul Grigorescu primise comanda pe 30—31 iulie (v. Ion Cupşa, op. cit., p. 246) (n.r.)

inexplicabilă greşeală, comandantul Armatei 1 române, generalul Eremia Grigorescu, fusese subordonat generalului Ragoza, comandantul trupelor ruseşti. Acestea erau în mod evident superioare numeric trupelor române, dar valoarea lor combativă era aproape inexistentă, datorită anarhizării ce se produsese sub Guvernul privizoriu. Îngrijorat de această situaţie, generalul Ragoza a hotărât să restrângă frontul românesc, pentru a-l aduce la limita celui rusesc.

În consecinţă, el a ordonat generalului Grigorescu să-şi retragă imediat trupele, la 6 kilometri în spatele Mărăşeştilor.

Acest ordin era cu atât mai aberant, cu cât se adresa generalului Grigorescu, care-şi apăra pământul patriei, iar în spatele frontului nu exista un spaţiu atât de considerabil ca acela rus, care se întindea până la Vladivostok.

Dialogul între Ragoza şi Grigorescu a fost violent şi s-a încheiat cu următoarea declaraţie: „Grigorescu e de părere că ordinul a fost dat din inadvertenţă şi cere ca trupele ruseşti să fie menţinute pe flancul drept al trupelor române, cel puţin până la căderea nopţii. La sfârşitul dialogului, el a protestat pe lângă înaltul Comandament Aliat de la Iaşi împotriva intenţiilor comandantului rus. Propunerile îndreptăţite ale generalului Grigorescu au fost aprobate de către Şcerbacev şi de către generalul Prezan…”

Ordinul lui Ragoza a fost anulat, iar generalul Grigorescu a devenit comandantul forţelor româno-ruse.

Dat fiind orgoliul rusesc, pare surprinzător faptul că generalul Şcerbacev a acceptat să-i încredinţeze generalului român această conducere. El cunoştea însă situaţia armatei ruse, ca şi voinţa de nezdruncinat a românilor de a continua lupta, fără a se lăsa influenţaţi de anarhia rusească. Datoria sa de militar îl obliga, deci, să încredinţeze conducerea generalului Grigorescu, care îşi dovedise competenţa în luptele de la Oituz.

Pe 14 august, a doua zi de luptă, ofensiva începută la Târgu-Ocna, de generalul austriac Gerock, era conectată cu cea a lui von Eben, care spera ca succesul obţinut la Panciu să-i fie util în vederea cuceririi înălţimilor dintre Şuşiţa şi Zăbrăuţ şi să-i permită coborârea în valea acestui râu.

Ofensiva Corpului 18 al armatei germane era îndreptată împotriva Corpului rusesc. Cunoscând tendinţa spre fugă a trupelor ruseşti, comandamentul român a adus Divizia 7, care aştepta noaptea pentru a le înlocui. După un violent tir de artilerie, vânătorii de munte germani au ocupat cota 334, ruşii retrăgându-se în dezordine, aşa cum era de aşteptat. Românii au strigat: „Ruşii fug… Ruşii fug…”, aşa cum strigaseră, cu câteva zile înainte, soldaţii Diviziilor 5 şi 9.

Acesta era laitmotivul straniei colaborări militare ruso-române, din perioada bătăliei de la Mărăşeşti.

Divizia 10 română i-a încercuit pe fugarii ruşi.

Strigătul: „Frontul de la Mărăşeşti trebuie să reziste” circula nu ca un ordin militar, ci ca un imperativ naţional. Rezistenţa încăpăţânată a trupelor române a provocat furia comandamentului german, care, după treizeci de zile de lupte crâncene, soldate cu foarte mari pierderi, nu a putut obţine prea importante câştiguri de teren.

Pe 18 august, von Eben raporta lui Mackensen că forţele diviziilor germane scăzuseră foarte mult şi că nu avea mijloace de înlocuire a pierderilor. Divizia 76 germană avea efective reduse la 340; Divizia 8 la 1.000, iar celelalte la 800.

Toate spitalele din Focşani, Râmnicu Sărat şi Buzău erau pline de răniţi. A fost necesară rechiziţionarea clădirilor publice şi chiar a caselor particulare. Trenurile de răniţi soseau la Bucureşti noaptea, pe ascuns, pentru ca populaţia să nu vadă ravagiile făcute în rândul forţelor germane şi să nu tragă concluziile, militare şi politice, logice.

Toate aceste precauţii nu au împiedicat populaţia română să afle de pierderile suferite de inamic la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, şi să se bucure.

Obligaţia de a înlocui – sub focul artileriei germane – trupele ruseşti care fugeau, cu unităţi româneşti, făcea ca situaţia să fie şi mai gravă.

Dacă nemţii reuşeau să facă o breşă în dispozitivul românesc, aceasta era imediat astupată şi înaintarea germană respinsă.

Vânătorii de munte germani i-au pus pe ruşi pe fugă, ocupând Străoanii şi Muncelu, şi ameninţând astfel flancul Armatei 2 române.

Dar generalul Averescu a constituit pe loc detaşamentul Alexiu, care a oprit definitiv înaintarea germană. Atacul german făcuse mai multe breşe în aripa stângă a Diviziei 15 ruseşti. Situaţia a fost restabilită cu mari pierderi în rândul regimentelor române vecine: mai ales Regimentul 33 de infanterie şi 10 de vânători. Frontul a rămas însă intact.

Comandamentul german nu se putea resemna să rămână în aceeaşi situaţie în care se afla la început, după treisprezece zile de luptă neîntreruptă, pentru că acest lucru era echivalent cu înfrângerea. Prin urmare, a hotărât să înceapă un nou atac, antrenând forţe considerabile, în plin centru al sectorului românesc de la Mărăşeşti, făcând ca acest atac să coincidă cu ofensiva de la Oituz.

Sectorul ales a fost acea parte a frontului ocupată de Divizia 13 română şi de rămăşiţele Diviziei 9, atât de încercate. Forţele de atac germane erau alcătuite din Divizia 15 şi a 12-a bavareze. Acestea erau susţinute pe flancuri de Divizia 13 austro-ungară şi de Divizia 76 germană. Divizia a 87-a germană era păstrată în rezervă.

Importanţa acestei bătălii a fost subliniată de prezenţa lui Mackensen, sigur de succesul ofensivei. El urmărea fazele luptei de pe înălţimile colinei Măgura-Odobeşti, ce dominau întreaga regiune.

În zorii zilei de 19 august, artileria germană a început un tir extrem de violent. Trei ore mai târziu, prima linie română de apărare a fost distrusă, iar nemţii s-au strecurat prin breşe. Pe flancul stâng, în faţa satului Mărăşeşti, Divizia 9 Scărişoneanu dispunea doar de 4.500 de combatanţi, având tunuri, dintre care, însă, 14 inutilizabile.

Ca şi la Verdun, nemţii lansau atac după atac, dar nu reuşeau să-i înlăture pe români. Aceştia păreau ţintuiţi locului de o irezistibilă voinţă de a nu ceda, în ciuda pierderilor suferite. Încetul în încetul, atacul forţelor germano-austro-ungare şi-a slăbit din intensitate în acest sector, iar acţiunea principală s-a desfăşurat spre vest, de unde inamicul putea ataca gara şi satul Mărăşeşti. Cu ajutorul rezervelor, românii au reuşit să stabilească un nou front în faţa gării, ce simboliza salvarea statului român.

În mijlocul frontului, linia română de apărare era străpunsă, valurile de atacuri germane pătrundeau profund în aceste dispozitive de apărare, în ciuda contraatacurilor îndârjite. Spre amiază, situaţia în acest sector al Diviziei 13 română devenise critică, nemţii reuşind o înaintare de 1 km în adâncime. O puternică coloană inamică avansa spre cota 100, lăsându-l pe comandantul neamţ să creadă că, de această dată, victoria era asigurată.

Iluziile lui nu au fost, însă, de lungă durată.

În cel mai critic moment, comandantul Diviziei a 13-a, generalul Ion Popescu, a aruncat în luptă, când nimeni nu se mai aştepta, ultimele sale rezerve: două batalioane. În acelaşi moment, un batalion de rezervă al Regimentului 47 pleacă la atac din proprie iniţiativă. Contraatacul simultan al acestor trei batalioane asupra flancului forţelor germane – atac susţinut şi de un bombardament violent şi bine direcţionat – a fost decisiv. Pentru o clipă, nemţii ezită. Atacaţi la baionetă şi cuprinşi de panică, fug derutaţi, spre pădurea Răzoarele, lăsând pe câmpul de

luptă numeroşi morţi şi răniţi. Toată linia de centru şi flancul stâng germane sunt dezorientate.

Austro-germanii au abandonat tot terenul cucerit şi un preţios material de război, lăsând în urmă numeroşi prizonieri.

Românii au ocupat înălţimile Găvanei, îndreptându-se către Satul-Nou.

Panica trupelor duşmane se întindea până la Focşani. Din prudenţă, comandantul Armatei 1 române, neavând în preajmă o rezervă puternică şi neputându-se bizui pe ruşi, a trebuit să renunţe să valorifice această victorie şi să se mulţumească cu reocuparea şi întărirea vechilor poziţii.

Analizând, după o jumătate de secol, succesiunea luptelor a ceea ce s-a numit „Bătălia de la Mărăşeşti", din 6 august 1917 (dată la care forţa ofensivă a armatelor austro-germane a început să slăbească), putem afirma că înfrângerea Corpului 1 german de rezervă a avut o influenţă decisivă asupra desfăşurării ulterioare a acestei mari bătălii. Începând cu 6 august, Armata 9 germană, obligată să renunţe la obiectivele iniţiale, a luat o poziţie defensivă în valea Siretului.

Comandantul ei a recunoscut înfrângerea şi necesitatea imperioasă ca trupele să treacă la defensivă, în sectorul principal al frontului.

În darea de seamă asupra operaţiunilor, adresată grupului de armate Mackensen, în seara zilei de 6 august, se spunea: „Fiind absolut necesară o ordonare a unităţilor şi odihna trupelor, şi cum, în urma atacurilor îndârjite, efectivele de infanterie au scăzut, nu mai putem propune continuarea ofensivei. Prin urmare, ordinul este de a păstra şi fortifica – pentru moment – poziţiile cucerite".

Este necesar să adăugăm că importantul succes din 8 august ar fi putut fi transformat în succes operativ, dacă s-ar fi folosit la timp şi în mod hotărât rezultatele obţinute.

Colonelul Samsonovici, şef de stat major al Armatei 1 române, a propus pe 7 august ca armata română să treacă

la ofensivă pe întreg frontul, solicitând concursul Diviziei 1 a celei de-a 2-a Armate române şi cerând Armatei 6 ruse să preia ofensiva în sectorul Nămoloasă. Dar comandantul Armatei 1 române, neputând să se bizuie pe trupele ruseşti anarhizate, a dat ordin de oprire pe poziţiile ocupate, înainte de atacul inamic, limitând astfel succesele obţinute de trupele române.

În perioada 15 – 21 august a început – după un răgaz de 8 zile, timp necesar odihnei şi regrupării unităţilor române şi austro-germane – o nouă etapă.

Pe 18 august, Corpul 18 german a reluat ofensiva în sectorul Muncelu, reuşind un oarecare succes, soldat însă cu mari pierderi. Dar efortul conjugat al unităţilor Armatelor 1 şi 2 române a oprit ofensiva inamicului în acest sector al frontului. Contraofensiva Armatei 1 române a obligat Armata 9 germană să renunţe la ofensivă şi să treacă, pe 21 august, la defensivă.

Acţiunile militare care au avut loc între 24 iulie şi 21 august, în valea Siretului şi pe înălţimile situate în dreapta Mărăşeştilor, au constituit cea mai mare şi mai semnificativă victorie a armatelor române pe frontul românesc, în timpul primului război mondial.

Bătălia de la Mărăşeşti a durat 29 de zile, dintre care 16 zile de luptă neîntreruptă şi de anvergură, atunci când armatele germane erau pe punctul de a înclina balanţa victoriei în favoarea lor. Cu totul, au participat la această bătălie 26 de divizii din taberele română şi germană.

Cu un ultim efort, nemţii au obţinut un succes de mică importanţă, pătrunzând 8 kilometri în profunzimea unui sector larg de la 3 la 30 de kilometri. Dar ce importanţă putea avea această victorie cu preţul a 65.000 de soldaţi şi ofiţeri morţi sau dispăruţi?

Contele Czernin a mărturisit-o, scriind: „ultimul atac al trupelor germane s-a încheiat printr-o înfrângere, dovedind nivelul ridicat al moralului armatelor române”.

Contele Czernin, care împreună cu Ahrenthal şi

Tisza, poartă responsabilitatea războiului, uitase că, printre marile unităţi ale Armatei 9 germane, se găseau şi câteva divizii austro-ungare.

Deci, pe ansamblul operaţiunilor de pe frontul care a fost numit „Mărăşeşti”, Austro-Ungaria a suferit, de asemenea, o mare înfrângere.

Este surprinzător faptul că presa franceză, engleză şi italiană au acordat doar puţină atenţie acestei bătălii; în timp ce presa germană şi austriacă au subliniat cum se cuvine apariţia noii armate române, atât de aprigă în luptă, la doar cinci luni de la prima înfrângere.

Reconstrucţia rapidă a unei armate indică limpede rădăcinile adânci ale dragostei de ţară.

Cine putea să cunoască mai bine calităţile adversarului decât comandantul Corpului 1 al armatei germane? Acesta scria: „Rezistenţa românilor a fost îndârjită; o dovedesc cele 61 de contraatacuri efectuate pe parcursul a 19 zile de luptă. Bătăliile din luna august au arătat că românii sunt nişte adversari de temut”.

Presa austriacă, prin cel mai important ziar politic al vremii „Neue Freie Press”, scria: „Ultima ofensivă încercată de Mackensen a eşuat şi, din această pricină, moralul armatei române şi încrederea în forţele ei au crescut considerabil”.

Lucrarea generalului Dabija: *România în timpul războiului mondial din 1916 – 1917* (4 volume) constituie cea mai bogată documentaţie asupra războiului Puterilor Centrale şi asupra opiniei exprimate de presa germană şi austriacă pe această temă. Generalul Dabija fusese coleg de clasă cu viitorul general german Brauchitsch.

Bătăliile de la Panciu, Muncelu şi Cireşoaia s-au încheiat în cele din urmă. Forţele germano-austriace, obosite şi epuizate datorită marilor eforturi la care fuseseră supuse, aveau ca obiectiv principal accelerarea procesului de dezmembrare a armatei ruseşti (de pe frontul românesc), care începuse în aprilie 1917.

Înaltul Comandament german apreciase greşit puterea combativă a armatei române. Bizuindu-se pe insuficienţa armamentului furnizat de către Franţa şi Anglia, ca şi pe revoluţia bolşevică, ce ruinase disciplina armatei ruseşti, nemţii au sfârşit prin a înţelege că inamicul real era armata română.

Comandamentul german nu putea bănui că va găsi în faţa lui o armată de o excepţională combativitate, de vreme ce armata română, înfrântă în bătălia de la Bucureşti, avea drept aliaţi pe ruşi, care, fie că sunt aliaţi sau duşmani, se comportă în acelaşi fel şi care, în plus, aduseseră tifosul exantematic în Moldova.

A hotărât, deci, ca în perioada celor 40 de zile care au precedat ultimele bătălii de la Oituz, să concentreze toate atacurile împotriva sectoarelor româneşti, contând astfel şi pe fuga forţelor ruseşti în momentul atacului.

Scopul acestei ultime bătălii era distrugerea Armatei 2 române, încercuirea Armatei 6 ruse şi distrugerea Armatei 4 ruse.

Rezultatul a fost exact cel opus: Armata 4 rusă a fost salvată de către Armata 1 română, care a înlocuit divizia rusească de infanterie complet anarhizată. Aceasta fugise aflând că în Rusia se împărţeau pământuri ţăranilor. Comandamentul german a resimţit o puternică amărăciune aflând de înfrângerea suferită în Moldova. Ludendorff a renunţat să-şi ia revanşa proiectată, reluând luptele în a doua jumătate a lunii septembrie, cu forţe aduse de la Riga, unde nemţii obţinuseră o mare victorie. Dar, datorită pregătirilor care se făceau pe frontul italian în vederea bătăliilor de la Tolmino şi Carporetto, era necesar ca forţele austro-ungare să fie cruţate. Divizia austriacă A.B., corpul german de vânători de munte şi Divizia 117 germană au fost trimise pe frontul de la Isonzo. În timpul acestor campanii, România a fost victima negocierilor Stürmer-von Jagow, efectuate în vederea unei păci separate, încheiate pe spinarea României: Moldova

revenea Rusiei, Muntenia Austro-Ungariei, iar Dobrogea urma să fie împărţită între ruşi (care voiau să-şi asigure controlul asupra Gurilor Dunării) şi bulgari.

Rusia, o mare putere, nu-şi putea permite luxul unui război mondial, dacă nu era sigură de armata sa, adică de acea majoritate dispusă să-şi sacrifice viaţa pentru această cauză. Ţarismul, însă, nu mai avea armată încă din 1904. Aceasta fusese formată prin sistemul de recrutare şi concepea noţiunea de patrie în limitele unei simple provincii. Ţarul era o abstracţie, ţăranii nu-l vedeau aproape niciodată, poate doar uneori cu ocazia vreunei parăzi militare. Atunci când i s-a smuls abdicarea, ţăranii au fost uimiţi să vadă cât de simplu fusese acest lucru şi să constate că ţarul nu avusese niciun boier prin preajmă pe care să se sprijine. Un soldat rus spunea pe front: „Dacă boierii nu îl susţin, e drept să le luăm noi locul, căci nu e nimeni altcineva care să-i înlocuiască. De altfel, noi, noi toţi am fost adevăraţii stăpâni. Boierii au venit să ne ia pământurile. Acum se împlineşte dreptatea lui Dumnezeu”.

Un soldat, ţăran moldovean din Basarabia, care îmi traducea vorbele rusului, mi-a zis: „Ruşii sunt ori slugarnici de ţi se face sila, ori sunt într-o ureche! Trag prea mult la măsea!”

Sub domnia ţarului Nicolae I, disciplina era impecabilă în armată. Acest lucru a permis să fie înăbuşite rând pe rând răscoalele ţărăneşti. Sub Alexandru al II-lea şi Alexandru al III-lea, au avut loc mai multe revolte, însă ele nu i-au antrenat decât pe studenţi; armata continua să rămână fidelă ţarului. Din punct de vedere politic şi militar, Nicolae al II-lea avea doar nişte calităţi mediocre. Administraţia depindea de rătăcirile mistice ale ţarinei şi ale atotputernicei sale camarile. Urmarea? O administraţie pusă pe jaf. Prima scadenţă a venit în 1905, cea de-a doua, zece ani mai târziu, n-a mai putut fi amânată.

Era imposibil ca Puterile Centrale să nu-şi dea seama că Rusia nu avea cum să reziste unui război de lunga

durată.

Sosirea la putere a lui Stürmer însemna o ultimă încercare de a salva un regim absolutist, care intrase în agonie în 1825, odată cu venirea la cârma ţării a lui Nicolae I. În mod evident, intenţiile lui Stürmer nu erau acestea, dar el se bucura de protecţia lui Rasputin.

În momentul în care comitetul provizoriu a dus armata la anarhie, zdrobind, fără să vrea, disciplina – prin semnarea noilor regulamente ale armatei –, a deschis porţile revoluţiei. Nu se ştie niciodată unde poate să ducă o revoluţie, în cazul Rusiei însă nu existau nici măcar îndoieli.

În rândurile clasei conducătoare se aflau şi elemente de elită. Ele erau însă privite cu antipatie, dacă nu chiar cu ură, de către boieri, care visau că încă se mai află pe vremea Ecaterinei a II-a.

Până la data de 17 noiembrie 1917, atunci când partidul marxist sau bolşevic punea mâna pe putere, aceste elemente de elită încă mai făceau parte din armată. Dintr-o armată care pretindea doar să bea şi să mănânce şi în niciun caz să se lupte!

Acţiunea încercată de Kornilov, fiul unui soldat cazac, nu a reuşit pentru că lui Kerenski i-a fost teamă de o dictatură militară. Dar Kornilov, care îl ucisese pe generalul Duhonin, a fost imediat numit de către Lenin şi Troţki, generalisim al armatei ruse şi guvernator al Petrogradului. Se dădea astfel ultima lovitură armatei ruseşti.

Kornilov era hotărât să semneze armistiţiul. Ar fi fost mult mai dificil pentru germani şi austrieci să semneze armistiţiul cu un ofiţer pătruns de vechile tradiţii ale armatei ruseşti.

Generalul Şcerbacev, comandantul frontului rusesc din România, n-a semnat armistiţiul, refuzând să recunoască autoritatea noului şef Kirilenko. Dar soldaţii n-au mai aşteptat discutarea valorii actului semnat de

sergentul Kirilenko. Ei s-au grăbit să se îndrepte spre satele lor pentru a ajunge înaintea împărţirii pământului.

Revoluţia franceză a mobilizat masele şi a găsit în aceste mase, ce au alergat sub drapel, viitorii generali şi mareşali ai imperiului. Armata revoluţionară înainta, răsturnând regii grăbiţi să cucerească Europa.

Dacă această descompunere a armatei îi mulţumea pe Lenin şi Troţki – înainte de preluarea puterii şi lichidarea guvernului provizoriu – ea nu putea să le mai convină după aceea, când a dus la căderea lui Kerenski, orator neobosit şi om de stat nul!

Pavel Miliukov era, fără îndoială, una dintre personalităţile dominante ale civilizaţiei europene, nu numai ale Rusiei. În 1891 era, în Rusia, unul dintre maeştrii cercetărilor istorice. Studiile sale asupra Rusiei secolului al XVIII-lea şi asupra reformelor lui Petru cel Mare – publicate la începutul carierei –, în care era o autoritate incontestabilă, făceau din el un erudit pentru care izvoarele documentare ale istoriei ruseşti nu mai aveau secrete. Metodele istorice şi gândirea lui au impresionat puternic specialiştii ce i-au studiat eseurile.

Dat fiind că numai o parte a lucrărilor sale a fost tradusă, este suficient să citeşti *Eseuri asupra istoriei civilizaţiei ruse,* pentru a-ţi putea face o idee despre dimensiunile acestui istoric şi om politic rus. Prestigiul şi ascendentul său asupra studenţilor erau atât de mari, încât administraţiei ţariste i s-a făcut teamă şi i-a retras catedra deţinută la Universitatea din Moscova. Obligat să-şi părăsească patria, a găsit o catedră la Sofia, unde a fost descoperit de poliţia rusă, care nu-i pierduse urma.

Câteva săptămâni după întoarcerea în Rusia a fost arestat şi implicat într-o mişcare revoluţionară universitară; dosarul şi martorii erau lucruri pregătite dinainte. Dar ce putea face acest om cu o vastă cultură şi un împătimit al libertăţii, în cadrul unei revoluţii de proporţiile celei declanşate de Lenin şi Troţki?

Pavel Miliukov îi putea, evident, face faţă lui Lenin, într-o dezbatere parlamentară, cu bune şanse de a-l pune în dificultate. (Dar revoluţiile exclud controversele între oamenii de ştiinţă, căci ideile sunt înlocuite cu formule propagandistice.)

Guvernul provizoriu era format în majoritate din monarhişti şi din cădeţi. Aceştia n-au găsit altă soluţie pentru controversele lor decât abdicarea ţarului. Dacă ar fi vrut să menţină monarhia, ar fi trebuit să proclame imediat un altul.

Or, guvernul provizoriu nu ştia că regimul monarhic nu poate rezista fără o bază solidă. Regenţele au dăunat întotdeauna principiilor monarhice, chiar şi în statele în care, asemeni Franţei înainte de revoluţie, instituţia monarhică avea tradiţii seculare.

Revoluţia bolşevică era produsul spontan al maselor în uniformă. Ar fi absurd să se creadă că Lenin, trăind în străinătate, ar fi putut avea – în fiecare regiment, batalion sau companie – un agitator. Când a sosit în Rusia, în aprilie 1917, sovietele funcţionau deja în regimente, cum am văzut că se întâmpla la Varniţa, în valea Suşiţei, unde intrarea soldaţilor în tranşee era precedată de discuţii interminabile.

Ludendorff calculase corect efectul imediat – scoaterea din luptă a armatei ruse. Dar n-a examinat atent consecinţele mai îndepărtate, cum n-au făcut-o nici Roosevelt şi Churchill la Teheran şi la Yalta, ei nevăzând decât distrugerea Germaniei, fără să se gândească la consecinţele acestei înfrângeri, la perspectivele ce se vor deschide imperialismului moscovit în Europa.

Guvernul provizoriu este răspunzător de descompunerea şi anarhia armatei ruse. Generalul N. de Monkewitz, şeful Statului Major al Armatei 4 ruse, descrie în lucrarea *Descompunerea armatei ruse,* starea de spirit a acesteia în vara lui 1917. „... În infanterie, nu mişca nimic... Doar câteva grupe izolate formate mai ales din

ofiţeri şi un număr mic de soldaţi se aruncară înainte. Slab susţinuţi, oamenii căzură victime inutile poltroneriei şi instinctului de conservare al soldatului rus”.

Perspectiva unei păci separate a Rusiei n-avea nimic surprinzător. Având în vedere situaţia, această eventualitate părea logică. Un imperiu a cărui armată refuză să se bată nu are altă ieşire decât să facă pace.

În contrast cu atitudinea armatei ruseşti, cea română voia să continue lupta până la eliberarea teritoriului românesc ocupat.

Rezistenţa generalului Şcerbacev trebuia să ia sfârşit odată cu semnarea armistiţiului. Guvernul român aştepta resemnat acest moment, ca pe-o fatalitate ce nu putea fi evitată.

Hotărârea Rusiei devenea obligatorie şi pentru România. Cum ar fi putut ea continua singură războiul, prinsă între Puterile Centrale, Rusia şi Bulgaria?

Existau, evident, în opinia publică românească, mai multe tendinţe, dintre care unele extremiste: trebuie luptat până la ultimul cartuş, ultima grenadă şi ultimul proiectil; alţii propuneau retragerea armatei, regelui şi guvernului în Rusia, teză susţinută de Stürmer şi ulterior de către guvernul provizoriu.

Când sosi vestea că armata urma să se retragă în Rusia, comandantul batalionului nostru, Terpu, ne-a convocat să examinăm situaţia şi să vedem ce decizie trebuie luată. După ce şi-a încheiat expunerea, ne-a cerut să hotărâm. S-au dat răspunsurile începând cu sublocotenenţii. Comandantul s-a pronunţat ultimul, nemaiavând altceva de făcut decât să ratifice „nu”-ul categoric. Când am comunicat trupei hotărârea noastră, chipurile s-au înseninat: „Ne vom bate până la ultimul om pe pământul Moldovei, dar nu vom merge în Rusia. „Ne-am ales chiar zona în care să ducem un război de gherilă, ca spaniolii în 1810, împotriva lui Napolean Bonaparte.

Pe 3 decembrie 1917, Şcerbacev i-a comunicat lui

Mackensen decizia sa de-a începe tratativele, informând despre aceasta şi Marele Cartier General român. Armistiţiul Rusiei angaja, fără consimţământul ei, şi România.

Puterile Centrale voiau armistiţiul pe tot frontul de est, pentru a putea face faţă necesităţilor celui de vest unde începuseră să sosească trupele americane.

Negocierile ruso-germane au început pe 7 decembrie în oraşul Focşani. Generalul von Morgen, reprezentantul Germaniei, prezida dezbaterile. Generalul Lupescu, şef adjunct al Marelui Cartier General român, conducea delegaţia noastră, independentă de cea rusă.

Ruşii au făcut o declaraţie prealabilă, afirmând că nu recunosc armistiţiul semnat de Kirilenko la Brest-Litovsk, în numele întregii armate ruse şi că doresc să negocieze la Focşani numai armistiţiul armatei lui Şcerbacev. Ruşii, ca şi românii, au cerut să nu se ia – în timpul armistiţiului – trupe de pe frontul românesc pentru a le trimite pe alte fronturi. Această condiţie a fost dezbătută îndelung. Românii au susţinut ferm acest punct de vedere, al cărui scop era împiedicarea germanilor de a lua forţa de pe frontul românesc şi a le trimite pe cel francez. Delegaţia rusă primise ordin să semneze armistiţiul în orice condiţii, putând face unele concesii şi accepta introducerea, în art. 8 al convenţiei, a clauzei ce prevedea că „părţile se obligă să nu mai ordone transporturi în vederea unor operaţiuni de deplasări şi regrupări, dacă ordinele pentru acestea au fost date după 5 decembrie, inclusiv”. Nimeni nu-şi făcea iluzii că Puterile Centrale vor respecta această clauză a acordului de armsitiţiu, semnat pe 9 decembrie 1917. Se prevedea, de asemenea, obligaţia reciprocă de a nu relua ostilităţile decât după un preaviz de 72 de ore. S-a adăugat, pentru ruşi, rezerva că armistiţiul trebuie considerat provizoriu, până în clipa când problema războiului şi a păcii va fi soluţionată de Adunarea constituantă.

Pe frontul Puterilor Centrale, ca şi în sectoarele ocupate de unităţile ruseşti, anunţarea armistiţiului a declanşat un adevărat delir, trupele fraternizând.

Această atitudine contrasta cu cea a unităţilor româneşti care au păstrat rezerva impusă de noua situaţie, respingând avansurile inamicului, ca şi pe cele ale fostului aliat.

Am fost adesea mirat de intuiţia soldaţilor, care presimţeau că armistiţiul ascundea ceva necurat. Încă de la începutul războiului, i-am auzit pe soldaţi spunând: „Ruşii uneltesc ceva împotriva noastră, să dea Dumnezeu ca răul să se întoarcă împotriva lor. „Dându-şi seama de rapiditatea anarhizării trupelor, chiar a celor care păstrau o oarecare disciplină, Şcerbacev a concediat contingentele vechi, considerându-le cele mai contaminate şi a păstrat pe frontul românesc soldaţi ucraineni. Generalul rus se găsea într-o situaţie paradoxală: nici guvernul provizoriu rus, nici Kirilenko nu-l recunoşteau. Dar nici Şcerbacev nu le recunoştea autoritatea. În acele momente dificile, el a avut o atitudine loială faţă de primul ministru I. Brătianu şi guvernul român, mărturisindu-le intenţiile sale.

Contele de Saint-Aulaire, în opera deja citată, reproduce declaraţia comandantului forţelor ruseşti, făcută reprezentanţilor aliaţilor şi guvernului român: „Pot renunţa la comandă, ceea ce n-ar fi un mare sacrificiu pentru mine, având în vedere faptele petrecute. În acest caz, aş fi probabil asasinat, dar nici aceasta n-ar fi un mare sacrificiu pentru mine. Dar atunci, succesorul ce va fi numit de soldaţi, va semna o capitulare fără condiţii, pentru întregul front, inclusiv armata română. Am încă – cel puţin aşa sper – destul prestigiu în faţa lui Mackensen, pe care l-am cunoscut personal, pentru a discuta cu el şi a salva ce mai e de salvat. N-am decât o putere negativă, aceea de a limita dezastrul, ceea ce nu este de neglijat într-o situaţie atât de catastrofală.

De exemplu, aşa cum ştiţi, n-am putut obţine ca

soldaţii mei să mă apere, dacă sunt ameninţat de camarazii lor. Mi-este şi mai greu să-i fac să se bată. Dar negociind eu însumi armistiţiul, pot obţine ca ei să nu abandoneze întregul front şi astfel aş câştiga timp. Dacă mă dau la o parte, cea mai mică presiune a inamicului va declanşa o debandadă generală, încercuirea armatei române şi invadarea Moldovei”.

Situaţia lui I. Brătianu era dramatică, armistiţiul Rusiei îi forţa mâna în ciuda voinţei sale.

Începând cu 29 noiembrie, contele de Saint-Aulaire i-a comunicat lui Clemenceau situaţia României.

Şeful guvernului român i-a adresat şi el un memoriu preşedintelui Consiliului de Miniştri francez, în care expunea situaţia tragică a României, a cărei dorinţă de a continua războiul fusese dovedită în lunile iulie şi august 1917, prin luptele ce-au avut loc, vreme de 50 de zile, la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz. Pe de altă parte, îl ruga să nu se îndoiască de sentimentele sale şi de cele ale României. „Tigrul”, care nu era înclinat să se emoţioneze uşor, i-a mărturisit lui Victor Antonescu, reprezentantul României la Paris: „Mă podidesc lacrimile pentru soarta României”.

Reprezentanţii Franţei, Angliei, Statelor Unite şi Italiei în România au trimis guvernelor lor telegrame cerând instrucţiuni urgente în cazul unui sfârşit fatal, lesne de prevăzut. Ei semnalau că, după părerea unanimă a misiunilor militare, agravarea haosului făcea imposibilă evacuarea armatei.

După semnarea armistiţiului, soldaţii ruşi nu se mai supuneau nici măcar ordinelor şefilor bolşevici pe care ei îi aleseseră. Singura lor preocupare era să ajungă cât mai repede acasă. Necunoscând limba ţării, nu se puteau orienta. Dacă vedeau un tren punându-se în mişcare, se căţărau pe acoperişurile vagoanelor, pentru ca după o vreme să ajungă de unde plecaseră. Nu se mirau, ci reîncepeau manevra până când, din noroc, găseau trenurile care să-i ducă dincolo de frontiera cu Basarabia.

Timpul n-avea nicio importanţă pentru ei, dimensiunile geografice ale Rusiei dându-le o altă noţiune a timpului decât celorlalte popoare europene.

La început părăseau frontul individual; mai târziu, în grupuri, după regiunile de baştină, iar din decembrie 1917, în masă. Ofiţerii încercau să-i oprească, dar, dacă nu erau masacraţi, erau bătuţi sălbatic. Ei încercau zadarnic să salveze o rămăşiţă de demnitate a armatei ruse.

Adesea, soldaţii români, fără să fi primit vreun ordin, au salvat ofiţeri ruşi de la moarte, dintr-un simplu sentiment uman şi de dreptate.

Aceste trupe anarhice hoinăreau în căutare de băutură şi mâncare, jefuind bunurile populaţiei. Ele se temeau de soldaţii români care, la nevoie, nu ezitau să-i împiedice. Pentru a nu mai avea bagaje şi pentru a face rost de bani, îşi vindeau pe nimic efectele militare, armele şi, incredibil, tunurile!

Pe această stranie piaţă se vindea un tun pe o sticlă de ţuică, singurul mod în care ţăranii români puteau scăpa de aceste bande de vagabonzi în uniformă. Retragerea armatei ruseşti era ultima calamitate abătută asupra Moldovei.

De comun acord, comandanţii ruşi şi români au luat măsuri de acoperire a breşei create prin fuga trupelor ruseşti şi de apărare a populaţiei.

Reducând adâncimea şi extinzând flancurile frontului, cele 13 divizii de infanterie şi cele 4 de cavalerie au reuşit să acopere tot spaţiul, din Bucovina până la Marea Neagră. Au fost menţinute în spatele frontului două divizii de infanterie şi două de cavalerie, ca şi rezerva Marelui Cartier General, formată din două divizii de infanterie şi o brigadă de voluntari din Transilvania.

În Ajunul Crăciunului (1917), centrul agitaţiilor bolşevice se găsea la Socola (Iaşi). Aceste agitaţii aveau ca şef pe un oarecare Roşal, fostul comandant bolşevic al cetăţii din Kronstadt, celebru prin ferocitatea sa. El era

sigur de autoritatea sa şi pregătise un plan pentru asasinarea lui Şcerbacev, detronarea regelui Ferdinand şi instalarea regimului bolşevic în România.

Într-o zi, doi ofiţeri bolşevici au pătruns cu arma în mână în biroul generalului rus. Dar ofiţerii ruşi şi garda românească i-au arestat, ca şi pe cei din comitetul bolşevic.

Colonelul Rasoviceanu, comandantul Regimentului 9 vânători s-a dus la Socola şi a pătruns în sala unde Roşal îşi expunea planul de bolşevizare a României, după detronarea regelui. Fără nicio ezitare, bolşevicii au ridicat mâinile, predându-se. Au fost dezarmaţi şi scoşi din tabără, fără ca un singur soldat rus să încerce să-i salveze. Colonelul Rasoviceanu şi-a mărturisit mirarea în faţa privirilor indiferente ale soldaţilor la vederea lui Roşal şi a camarazilor săi. La Socola erau, totuşi, în acel moment, 300.000 de soldaţi ruşi; Rasoviceanu avea 850 cu totul! A fost un act temerar, fără îndoială, aproape o sublimă nebunie!…

Miniştrii Antantei s-au asociat punctului de vedere al lui Şcerbacev. Ei recunoşteau că poziţia guvernului era foarte dificilă, dar că, pe de altă parte, situaţia era atât de gravă încât dezarmarea armatei ruse, bolşevizate, se impunea, chiar dacă aceasta putea provoca un conflict cu guvernul de la Petrograd, care patrona întreaga mişcare revoluţionară. Unele manevre ale trupelor ruseşti, în împrejurimile Iaşului, dovedeau intenţia acestora de-a lansa un atac asupra capitalei Moldovei; nu mai era permisă nicio ezitare.

Şefii misiunilor militare exercitau presiuni asupra guvernului, nu numai în interesul României, ci şi în cel al puterilor Antantei, care vedeau situaţia militară şi politică compromisă în Orient, datorită loviturii reuşite a bolşevicilor.

A avut loc, sub conducerea regelui, un consiliu de miniştri, care a durat 3 ore. La ora 4 dimineaţa, Brătianu l-

a anunţat pe rege de hotărârea sa de a-i ataca şi dezarma pe ruşi. Operaţiunea a fost efectuată de Divizia 16 şi s-a înfăptuit cu uşurinţă, soldaţii ruşi neopunând nicio rezistenţă. Păreau mulţumiţi că li se luau armele care pentru ei însemnau obligaţia de a continua războiul. În aceeaşi noapte, pe măsură ce erau dezarmaţi, soldaţii erau urcaţi în vagoane şi expediaţi dincolo de Prut şi Nistru, în Ucraina, spre marea lor bucurie. Dorinţele lor erau astfel îndeplinite!

Elevii şcolii militare de ofiţeri din Botoşani, în număr de 1.200, au dezarmat pe 23 decembrie un corp de armată pregătit să atace Iaşii. Unităţile celui de-al 4-lea Corp al armatei ruse, ce ocupa munţii din Neamţ şi Suceava, au părăsit frontul, îndreptându-se către linia Roman-Paşcani pentru a se uni cu Corpul 18, care şi el părăsise frontul din Bucovina, şi a organiza împreună o acţiune împotriva Iaşilor. Acest sector era apărat de Divizia 7 română. Regimentul 16 român atacă pe linia Paşcani-Miroslăveşti cele două armate ruseşti şi după o luptă grea acestea capitulează. O soartă similară a fost rezervată Corpurilor 9 şi 18 ale Armatei 8 ruse. O parte a forţelor Corpului 18 s-a predat austriecilor.

La sfârşitul lunii ianuarie 1918 nu mai rămăseseră din armata rusă – de 1 milion de soldaţi – decât câteva garnizoane ce păzeau depozitele de material şi un număr restrâns de ofiţeri care s-au încadrat mai târziu sub ordinele lui Denikin, Kolceak sau Kaledin.

În timpul retragerii, tâlhăriile au continuat şi dincolo de Prut, în Basarabia, exasperând populaţia şi provocând reacţia românilor, care n-aveau pe nimeni pentru a-i apăra.

Prăbuşirea ţarismului a deschis dezbaterile asupra problemei naţionalităţilor în Rusia. După Revoluţia franceză, mişcarea de emancipare a naţionalităţilor a creat o febră de care au suferit Turcia, Rusia şi imperiul Habsburgilor.

În Turcia, problema naţionalităţilor a fost rezolvată

pe parcursul mai multor războaie. În urma primului, Grecia şi-a cucerit independenţa. Excesele turcilor împotriva insurecţiei greceşti (aprilie 1821) erau replica masacrelor acestora din urmă la Tripoli, capitala turcă a Moreei. Aceste excese au declanşat fanatismul musulman. La Constantinopol, Patriarhul a fost spânzurat în faţa propriei biserici. La Chios, masacrele populaţiei au îngrozit Europa; 30.090 de locuitori, au fost vânduţi ca sclavi. Aceasta era suficient pentru a ralia intelectualitatea europeană la cauza grecilor.

Marele poet al vremii, lordul Byron, a fost unul dintre apărătorii cei mai fideli ai cauzei elenilor. Moartea sa glorioasă la Missolonghi, în 1824, i-a alăturat grecilor şi pe admiratorii săi.

Revoluţia poloneză din 1830 şi represiunea rusească indică aceleaşi fenomen şi în Rusia. O nouă revoluţie poloneză (1843) a avut aceeaşi soartă.

Agitaţia naţionalistă a italienilor, în 1830, a fost urmată de represiunea austriacă. Revoluţiile naţionalităţilor din 1848 dovedesc aceleaşi preocupări.

Războaiele balcanice (1912 – 1913) au constituit introducerea la primul război mondial. Acesta a rezolvat problema naţionalităţilor în Austro-Ungaria (prin dezmembrarea imperiului habsburgic) şi în Turcia, prin crearea statelor arabe.

Era firesc ca Rusia (marea închisoare a naţionalităţilor) să cunoască, la rândul ei, aceeaşi criză. Nu se poate, deci, spune că Rusia ţaristă n-a cunoscut manifestările revoluţionare ale diverselor naţionalităţi, pe care opresiunea regimului nu le-a putut suprima.

În momentul luării puterii de către bolşevici, mişcările naţionaliste căpătaseră amploare în Rusia.

La trei săptămâni după lovitura de stat bolşevică şi-a făcut apariţia la Helsinki, cu ocazia congresului partidului social-democrat finlandez, primul comisar rus pentru naţionalităţi. Acesta era Stalin, care, în calitate de

reprezentant al noului guvern rus, a proclamat independenţa Finlandei. Ceea ce a impresionat în primul rând în această declaraţie era faptul că acest act de dreptate istorică a fost pronunţat de un georgian, nu de un rus. Declaraţia a fost citită cu un evident accent străin, ea fiind mesajul noului regim adresat naţionalităţilor. Decretul, semnat de Lenin şi Stalin, afirma: „Finlandezilor li *se* acordă întreaga libertate de autodeterminare, ca şi celorlalte popoare ale Rusiei. O alianţă cinstită şi de bunăvoie între popoarele rus şi finlandez. Fără tutelă sau control de sus asupra poporului finlandez. Acestea sunt principiile directoare ale politicii Consiliul comisarilor poporului”.

Ne putem întreba ce l-a făcut pe Lenin să-l desemneze pe Stalin comisar pentru naţionalităţi?

În primul rând, Lenin a considerat că pentru a asigura o garanţie de imparţialitate – ba chiar o atitudine favorabilă faţă de soluţionarea justă a problemei naţionalităţilor –, trebuia ca acest post să fie încredinţat unui reprezentant al naţionalităţilor şi nu unui rus. Or Stalin, georgian fiind, scrisese în 1913 în tratatul său *Marxismul şi problema naţională,* un program în care apăra dreptul popoarelor oprimate de regimul ţarist la autodeterminare. El interpreta acest principiu în sensul că naţionalităţile trebuie să se apere împotriva Rusiei şi să formeze state independente.

Această concepţie, însă, nu avea la bază recunoaşterea unui drept istoric – care ar fi putut da unei grupări naţionale posibilitatea de a-şi dezvolta spiritualitatea specifică –, ci consideraţii de ordin economic. Adică progres social şi economic, abolirea barierelor ce separă naţiunile.

Cum o societate socialistă internaţională – susţinea Stalin – nu se poate stabili prin constrângere, ci prin acordul liber al popoarelor ce vor forma această societate socialistă, trebuie, în primul rând, ca fiecare naţiune să fie

liberă să se exprime.

În faţa anumitor rezistenţe manifestate printre colaboratorii săi, Lenin a răspuns printr-o paralelă cu bunurile familiale: „Nu avem de gând să îndemnăm femeile să divorţeze de soţii lor. Dorim, totuşi, ca ele să fie libere s-o facă. Existenţa acestei posibilităţi este o garanţie indiscutabilă că legătura continuă dovedeşte că ea este liber consimţită".

Pe 2 noiembrie, la o săptămână după revoluţie, a fost proclamată *Declaraţia drepturilor popoarelor Rusiei.* Consiliul comisarilor poporului a hotărât să adopte următoarele principii, ca bază a activităţii lui:

1). Egalitatea şi suveranitatea popoarelor Rusiei;

2). Dreptul popoarelor la autodeterminare, inclusiv la separare;

3). Dreptul de a forma state independente;

4). Abolirea oricăror privilegii şi exclusivisme naţionale sau religioase;

5). Dezvoltarea liberă a minorităţilor naţionale şi a grupurilor etnice locuind pe teritoriul Rusiei.

Şefii bolşevici ignorau forţa naţionalismului aşa cum au ignorat şi complexitatea problemei agrare.

Lenin şi Stalin erau convinşi că după *Declaraţia drepturilor popoarelor Rusiei* popoarele ce nu aparţineau grupului etnic rus se vor alătura exemplului acestuia, că vor demola capitalismul şi burghezia, capitalistă sau semicapitalistă, făcând propria revoluţie structurală şi că, odată lichidat trecutul, aceste popoare vor intra într-o vastă uniune liberă de naţiuni socialiste.

Era, evident, o viziune himerică a evoluţiei istorice posibile, o proiecţie utopică a umanităţii.

Lenin şi Stalin priveau societăţile omeneşti în maniera simplistă în care strategii de cafenea discută problemele complicate ale războiului.

Lupta între clase a existat, fără îndoială, în toate fazele evoluţiei societăţilor omeneşti; o luptă care uneori a

fost atât de aspră, încât a dus la războaie civile, punând în joc însăşi existenţa statelor. Dar s-a putut verifica şi prezenţa unităţii diverselor clase, atunci când statul căruia îi aparţineau era în conflict cu un alt stat naţional.

Lenin şi Stalin erau convinşi că lupta dintre naţiuni îşi va diminua violenţa distrugătoare, atunci când clasele dominante îşi vor pierde puterea prin exproprierea capitalului, iar proletariatul va lua conducerea afacerilor politice şi economice.

Primele naţiuni care au beneficiat de principiile prevăzute în *Declaraţia drepturilor popoarelor* au fost finlandezii, lituanienii şi estonienii, constituind cele trei republici baltice.

Hotărârea acestor trei naţiuni purta amprenta unei spiritualităţi naţionale, dezminţind iluziile ce prezidaseră la redactarea faimoasei *Declaraţii* din 2 noiembrie 1917.

În faţa comitetului executiv central al sovietelor, Stalin făcea, pe 22 decembrie 1917, următoare mărturisire: „Privind atent vom observa că, fără a-i analiza intenţiile, Consiliul comisarilor poporului a acordat libertatea nu poporului, nu reprezentanţilor clasei muncitoare din Finlanda, ci burgheziei finlandeze, care a luat puterea şi a primit independenţa din mâinile socialiştilor ruşi. Pentru aceasta, trebuie blamată lipsa de îndrăzneală şi de înţelegere a social-democraţilor finlandezi, dar, pentru nimic în lume, Consiliul comisarilor poporului nu-şi va trăda propriile angajamente nerecunoscând independenţa Finlandei. Chiar dacă a fost blamat pentru politica sa, Consiliul a tratat revendicările burgheziei finlandeze cu o perfectă imparţialitate”.

Stalin făcea haz de necaz, aşteptând un moment mai prielnic pentru a se răfui cu social-democraţii.

Şefii bolşevici, Buharin, Dzerjinski şi alţii au protestat faţă de această atitudine care reprezenta o concesie inutilă făcută naţionalismului burghez al micilor naţiuni, un privilegiu defavorabil revoluţiei ruse.

Susţinut de Lenin, Stalin s-a menţinut pe calea principiilor, cu gândul ascuns de a re-examina problema, odată obţinută victoria împotriva rezistenţelor interne.

Prima dintre aceste rezistenţe a fost aceea a Ucrainei. Hatmanul (generalul) Petliura, generalul Kaledin şi „Rada" (adunarea naţională ucraineană), au refuzat trecerea trupelor bolşevice spre bazinul carbonifer Doneţk.

Totul demonstra o realitate naţională pe care guvernul bolşevic a trebuit s-o înfrunte pe neaşteptate. Care era, în această perioadă, situaţia Basarabiei?

În prima fază a descompunerii armatei ruse, când ruşii voiau pace separată – „cu picioarele la spinare", cum zicea Lenin –, luând-o la fugă încă de la primele explozii, Basarabia a cunoscut teroarea fugarilor – jafuri şi asasinate, anarhie totală, declanşată într-o provincie cu tradiţii de ospitalitate. Toate acestea au determinat accelerarea procesului de independenţă şi separare de Rusia, care nu lăsase poporului român nicio amintire favorabilă.

Doi membri importanţi ai mişcării naţionaliste româneşti din Basarabia – Murafa şi Hodorogea, iar mai târziu Mateevici – au fost asasinaţi. A fost semnalul cel mai important care i-a avertizat pe basarabeni să-şi organizeze apărarea. De îndată ce Ucraina şi-a declarat independenţa, Basarabia se găsea, din punct de vedere geografic, separată de Rusia. Noul stat ucrainean a încercat s-o încorporeze în iunie 1917 şi să formeze a 9-a circumscripţie administrativă (gubernie) rusă. Această încercare s-a lovit, însă, nu numai de opoziţia aprigă a organizaţiilor basarabene, ci şi de aceea a minorităţilor naţionale. În această situaţie, comitetul revoluţionar de la Odessa a trebuit să renunţe la proiect.

În Basarabia, reprezentanţii vechilor partide politice ruseşti, cu tendinţe centralizatoare şi partizani tenaci ai imperialismului rusesc, ca şi funcţionarii din administraţie, toţi, fără excepţie, executanţi ai politicii de rusificare a

Basarabiei, înţelegând importanţa mişcării naţionaliste româneşti, au început agitaţia împotriva basarabenilor.

Delegaţii militarilor români în comitetul de la Odessa şi în Partidul naţional au hotărât convocarea unui mare congres militar, care a avut loc între 2 şi 9 noiembrie 1917 la Chişinău. Mai mult de 300.000 de români basarabeni au fost reprezentaţi la acest congres de către 989 de deputaţi care fuseseră mobilizaţi pe diverse fronturi de luptă.

Congresul a fost evenimentul cel mai important pentru români şi cel mai neaşteptat pentru ruşi. S-a hotărât soarta viitoare a Basarabiei. Congresul a proclamat autonomia politică şi teritorială a acesteia, care devenea o republică federativă a Rusiei, având un guvern provizoriu şi un „împuternicit" al poporului moldovean.

În plus, congresul a naţionalizat armatele moldoveneşti, care au fost constituie în unităţi denumite „cohorte". S-a hotărât, de asemenea, convocarea unei adunări care trebuia să cuprindă reprezentanţi ai românilor moldoveni, ai minorităţilor naţionale din Basarabia, ai ţărănimii şi ai breslelor.

Trebuie remarcat că, încă de la primii paşi făcuţi de basarabeni în vederea creării unui stat independent, ei au avut grijă să asigure tuturor minorităţilor dreptul de a-şi putea urma dezvoltarea culturală şi economică. Acest spirit de dreptate corespundea naturii românilor, înţelegători în general, dar mai ales celei a moldovenilor dintre Carpaţi şi Nistru. Un element neprevăzut va aduce o contribuţie importantă la organizarea şcolilor din Basarabia. Românii din Transilvania, care aparţinuseră regimentelor austro-ungare şi fuseseră făcuţi prizonieri de către ruşi, au fost eliberaţi pentru a putea fi trimişi şi încadraţi în rândurile armatei române.

În cursul anului 1917, imediat după prăbuşirea ţarismului, s-au recrutat, din rândurile acestor unităţi de voluntari români, învăţători care predau alfabetul latin ţăranilor basarabeni din satele moldoveneşti. Populaţia

acestei provincii folosea până atunci alfabetul chirilic. Această iniţiativă a înlesnit basarabenilor cunoaşterea culturii româneşti. Iniţiativă modestă, dar de o mare importanţă. Guvernele ţariste nu avuseseră niciun interes să creeze şcoli pentru români care reprezentau, totuşi, 75% din populaţia Basarabiei. Istoria Moldovei se transmitea prin tradiţie orală şi conştiinţa naţională îşi extrăgea forţa din această tradiţie.

Dorinţa Basarabiei de a se uni cu România nu era, evident, suficientă, mai era nevoie şi de un concurs de împrejurări internaţionale favorabil. Rusia se dezmembra; România era constrânsă să facă pace separată în condiţii umilitoare, în timp ce Puterile Centrale dictau.

Puterile Antantei şi, în special, şeful guvernului francez, Georges Clemenceau, erau împotriva păcii separate. „Tigrul”, care fusese emoţionat până la lacrimi de martiriul României, nu putea concepe că, la sfârşitul eforturilor sale eroice, abandonată pe câmpul de luptă de aliata sa, Rusia, România izolată n-avea altă soluţie decât o pace separată, în condiţiile cele mai umilitoare.

Guvernele şi presa aliaţilor aveau reţineri după semnarea păcii de la Brest-Litovsk. O spune Saint-Aulaire: „Toată îngăduinţa pentru enorma trădare a Rusiei…” Pe de altă parte, o severitate absurdă faţă de România, pentru care toate puterile aliate au dat dovadă, încă de la început, de indiferenţă, cu toată că îi impuseseră, de-o manieră absolută, intrarea în război. Sarrail, a cărui ofensivă pornită din Salonic trebuia să preceadă intrarea României în război, nu s-a clintit, iar despre Rusia nici nu merită să vorbim.

La sfârşitul anului 1917, Moldova, această parte a României, constituia, cum spuneau reprezentanţii aliaţilor, „o insulă de onoare într-un ocean de noroi”.

Opoziţia aliaţilor la încheierea unei păci separate însemna un act de sinucidere pentru România. La ce ar fi putut servi refuzul de-a accepta negocierile în vederea

unei asemenea păci? Doar la publicarea unui comunicat care să dovedească solidaritatea politică a blocului aliat.

Prudent, I. Brătianu s-a adresat aliaţilor: „Ţin înainte de toate să-mi menţin, orice s-ar întâmpla, solidaritatea cu aliaţii mei. În ceea ce mă priveşte, nu voi semna o pace separată, nici capitularea, dar pot, înainte de a mă retrage, să dau regelui un sfat. Trebuie oare, atunci când prelungirea luptei pare un sacrificiu inutil, să te supui inevitabilului? Sau trebuie, dimpotrivă, să lupţi până la ultimul om cu riscul de a vedea dispărând tot ceea ce a mai rămas din ţară? „Contele de Saint-Aulaire descrie acest moment dramatic: „Dl. Brătianu, care avea lacrimi în ochi pronunţând aceste ultime cuvinte, ne-a rugat imediat să-i spunem părerea noastră. Gravitatea răspunsului ne obliga să-l cerem de la guvernele noastre, singurele abilitate să-l hotărască potrivit datelor unei situaţii generale pe care o cunoşteau mai bine decât noi”.

S-au redactat telegrame cu un text identic, către guvernele din Paris şi Londra, cu următoarea menţiune: „Spiritul de disciplină şi de sacrificiu de care armata română a dat deja dovadă, în împrejurări dintre cele mai deprimante, permite să mai contăm încă pe ea pentru a reţine forţe inamice importante, atâta vreme cât va fi aprovizionată. În acelaşi timp, ne putem îndoi de durata acestei rezistenţe în condiţiile materiale şi morale în care ea se va produce. Pe de-o parte este vorba de o luptă disperată, pe un front al cărui spate, devastat deja, va fi prada a cinci sau şase sute de mii de ruşi înarmaţi, puşi pe jaf. Pe de altă parte, acest sacrificiu suprem n-ar avea ca rezultat imediat decât alinarea puterilor aliate care n-au ştiut să salveze România de la dezastru, după ce au impucat-o în cele mai dureroase încercări. N-ar fi oare riscant să ne-o înstrăinăm pentru totdeauna, făcând-o să plătească la un asemenea preţ solidaritatea cu noi, mai ales că, spre deosebire de Belgia şi Serbia, ea a intrat în război de bunăvoie? Viitorul cauzei noastre comune în

România va fi mult mai bine păstrat dacă, în ziua în care continuarea luptei nu va putea avea alt rezultat decât prelungirea agoniei armatei şi expunerea la o capitulare fără condiţii, guvernul român, în acord cu aliaţii săi, o va dispersa, după distrugerea întregului material. În acest caz, estimăm că menţinerea regelui, sau cel puţin a dinastiei şi a guvernului actual – dacă inamicul consimte să trateze cu ei –, ne va oferi garanţii maxime. Din cauza incertitudinii şi incoerenţei lucrurilor în Rusia, este prudent să introducem printre previziunile noastre o situaţie care, deşi pare disperată la început, s-ar putea restabili datorită Japoniei şi Statelor Unite. „[9]

Odată acoperit de reprezentanţii aliaţilor, Brătianu a demisionat, recomandând regelui să-l însărcineze cu declanşarea negocierilor, pentru încheierea unei păci separate, pe generalul Averescu. Tratativele au început la Buftea.

Noul şef al guvernului era însoţit de Constantin Argetoianu, care fusese mult timp la post ca diplomat la Viena şi Roma. În aceste negocieri Austro-Ungaria avea ultimul cuvânt. Germanii ceruseră schimbarea dinastiei şi pedepsirea „trădătorului" Hohenzollern. Această soluţie nu l-a avut ca partizan decât pe Petre Carp. Între regele Ferdinand şi Czernin, ministrul de Externe al Austro-Ungariei, a avut loc o întrevedere secretă în gara Pădureni, nu departe de Mărăşeşti. S-a ajuns la o înţelegere în legătură cu Basarabia, compensând mutilările pe care România urma să le sufere prin tratatul ce trebuia să se încheie. Situaţia în Basarabia se agrava din ce în ce mai mult, din cauza mulţimii de soldaţi ruşi care abandonaseră frontul. Această mulţime – odată trecut Prutul – nu mai întâlneau nicio forţă politică sau militară suficient de puternică spre a asigura viaţa basarabenilor, victime ale tâlhăriilor dezertorilor ruşi.

---

9 Text tradus din limba franceză, aşa cum a fost reprodus de autor (n.r.).

Pe 26 ianuarie 1918, la cererea conducerii politice a Basarabiei, Divizia 11 română, sub comanda generalului Broşteanu, a trecut Prutul şi şi-a făcut intrarea în Chişinău, însoţită de delegaţii Sfatului ţării, prezidat de Pelivan. În gara Călăraşi, generalul Broşteanu a fost primit de preşedintele republicii moldovene Ion Inculeţ. La vestea sosirii trupelor române, bandele de dezertori şi jefuitori ruşi au fugit.

Comandantul forţelor româneşti a fost invitat să participe la o şedinţă solemnă a Sfatului ţării. Membrii guvernului şi alte personalităţi marcante au exprimat gratitudinea Republicii Moldova faţă de regele Ferdinand, guvernul şi armata română pentru răspunsul prompt dat apelului ei.

Vechi naţionalist basarabean, Pelivan a declarat pentru prima dată în mod oficial că „lupta pentru unitate naţională a început”. În afara diviziei sus-menţionată, Divizia 13 română a ajuns în sud, în timp ce Divizia 2 de cavalerie făcea legătura între nordul şi sudul Basarabiei.

Pe 26 februarie 1918, dr. Inculeţ şi dr. Ungureanu au fost primiţi de generalul Averescu, primul ministru român, el însuşi fiu de ţărani români din Basarabia. Ei i-au expus situaţia acestei provincii şi l-au informat despre starea de spirit care domnea acolo faţă de unirea cu România, arătându-i rezultatele unei anchete făcute de guvernul Republicii Moldova asupra acestui subiect. Generalul Averescu i-a sfătuit pe cei doi să păstreze pentru moment forma de republică independentă moldovenească, pentru Basarabia, aşteptând condiţii mai prielnice pentru realizarea unirii. Atitudinea premierului român şi sfatul de a temporiza se explicau prin negocierile ce începuseră la Buftea.

Puterile Centrale îşi mărturisiseră intenţia de a lua Dobrogea, oferind Basarabia în compensaţie. La această propunere generalul Averescu a răspuns: „Vreţi să ne luaţi Dobrogea ce ne aparţine şi să ne daţi în schimb Basarabia

care nu vă aparţine”. Generalul n-a acceptat ideea ca Basarabia să fie obiect de compensaţie. El voia ca unirea acestei provincii moldoveneşti cu România să se facă pe baza principiilor de autodeterminare, aşa cum ferm doreau basarabenii. Generalul Averescu ţinea cont de evoluţia războiului după intervenţia Statelor Unite, ceea ce compensa din plin pacea de la Brest-Litovsk.

Între timp, guvernul generalului Averescu a demisionat, fiind înlocuit de un guvern Alexandru Marghiloman, recomandat regelui de Czernin, în cadrul întrevederii din gara Pădureni.

Critica ce i-a fost adusă generalului Averescu se reducea la faptul că cedase prea mult Austro-Ungariei, deşi Brătianu îl sfătuise să nu-şi lase sabia în anticamera sălii conferinţei de pace! În realitate există o oarecare justificare a acestei critici, deoarece Puterile Centrale voiau pacea pe frontul de est, pentru a putea rezista pe cel de vest.

Argetoianu, care conducea de fapt tratativele în numele guvernului român, pleca de la convingerea că Puterile Centrale vor pierde războiul. Pentru a justifica pacea separată, deci, trebuiau nişte condiţii dintre cele mai dure, mai ruinătoare, spre a face să reiasă în modul cel mai evident situaţia de victimă a României. Abandonată de aliaţii săi, ce nu-i puteau veni în ajutor din cauza poziţiei geografice, România era obligată să se încline în faţa unui diktat, nu să semneze un tratat de pace. Argetoianu aprecia, ca termen probabil pentru epuizarea Germaniei şi dezmebrarea Austro-Ungariei, luna noiembrie 1918, adică înainte ca Puterile Centrale să poată trage foloasele de pe urma păcii impuse României.

Şi aici nu s-a înşelat.

În *Tratatul greşit,* Charles Maurras îi acuza pe cei ce redactaseră tratatul de pace cu Germania de a nu fi luat ca model tratatul impus României, prin pretinsa „Pace de la Bucureşti”. Asta spune totul.

În perspectiva celor cincizeci de ani scurşi, acest tratat apare, evident, ca o pregătire monstruoasă pentru o exploatare colonială a României. El pare a fi fost luat drept model de Rusia Sovietică, atunci când a impus diktatul din 1946.

Basarabenii au înţeles că amânările pot complica viitorul procesului de unire cu România. Primele seimne în acest sens n-au întârziat să apară. Guvernul ucrainean, sub pretextul unor drepturi fictive asupra teritoriului Basarabiei (niciodată un stat ucrainean nu şi-a exercitat suveranitatea asupra acestuia), a cerut să participe la negocierile de la Bucureşti. A fost de ajuns pentru conducătorii politici ai Basarabiei ca să-i determine să-şi grăbească hotărârea.

Pe 2 martie 1918, o delegaţie a Statului ţării formată din Inculeţ, Halippa şi Ciugureanu, s-a deplasat la Iaşi, pentru a intra în contact cu noul guvern Marghiloman. Toţi aceşti delegaţi lucraseră, împreună cu Constantin Stere, încă din 1905, pregătind primele cadre ale mişcării naţionaliste. În 1918, Stere conducea acţiunea care trebuia să proclame unirea.

Ar fi greşit să credem că guvernul sovietic era indiferent la aceste mişcări ale românilor din Basarabia şi la hotărârea de reintegrare a Basarabiei în Moldova, teritoriu amputat în 1812, sub Alexandru I, în ajunul campaniei lui Napoleon.

Bătrâna revoluţionară Bresta Breskovskaia, supranumită bunica revoluţiei, se deplasa peste tot în Basarabia pentru a combate ideea unirii. Elocvenţa pasionată a lui Stere răspundea manevrelor Petrogradului. În tinereţe, el fusese vecin de celulă cu Lenin şi Piłsudski, în închisoarea Petropavlovsk.

Încă de la prima reuniune, basarabenii au declarat că vor realizarea imediată a unirii, cu două rezerve: prima se referea la eventuala impresie proastă a aliaţilor în privinţa unirii, proclamată şi reuşită sub auspiciile unui guvern

germanofil. Brătianu, care supraveghea din umbră desfăşurarea discuţiilor, a sfătuit să fie consultaţi reprezentanţii Antantei.

Marghiloman şi ministrul Afacerilor Externe C.C. Arion s-au raliat acestei sugestii.

Ministrul Italiei, Fasciotti, a dat un răspuns evaziv. Barclay, ministrul Angliei, a declarat că guvernul său nu va pune piedici, odată unirea realizată. Ministrul Statelor Unite, Vopicka, a susţinut puternic unirea, subliniind că Antanta putea, aprobând-o, să înfăptuiască un act de dreptate. Căci indiferent de durata stăpânirii acestui teritoriu de către Rusia, un secol nu poate transforma natura bunului stăpânit. Cu aceeaşi căldură şi un accent de prietenie sinceră, ministrul Franţei, de Saint-Aulaire, a oferit delegaţilor Sfatului ţării următoarea părere: „Faceţi unirea cât mai repede. Nu va fi nimeni printre aliaţi care să nu susţină acest început de înfăptuire a marii Românii". În sfârşit, Brătianu le-a declarat basarabenilor, la rândul lui, că unirea odată realizată, nu va mai putea fi distrusă.

A doua rezervă a delegaţilor se referea la caracterul conservator al guvernului Marghiloman. Când Partidul Liberal luase puterea, au fost făcute alegeri pentru Constituantă (mai 1914), care trebuia să dezbată reforma electorală şi cea agrară, preconizând limitarea proprietăţii agricole la 500 ha, deci lichidarea marii proprietăţi. Or, această diminuare radicală a marii proprietăţi antrena, pe plan politic, dispariţia Partidului Conservator. Marghiloman, unul dintre cei mai mari proprietari, a combătut reformele. Basarabenii cunoşteau atitudinea sa faţă de aceste probleme. Ei încercau, deci, o teamă legitimă şi erau îndreptăţiţi să aibă rezerve, dorind să aibă posibilitatea de a păstra reformele pe care republica moldovenească dintre Prut şi Nistru le reuşise în scurta sa existenţă. Această rezervă a fost admisă fără cea mai mică împotrivire.

Sfatul ţării, care trebuia să voteze unirea, era

compus din 1381 de membri. Pe 9 aprilie 1918, când urma să fie votată, 13 deputaţi erau absenţi.

Delegaţii ucraineni, bulgari şi germani au declarat că se abţin, neavând mandat precis de a se pronunţa în problema unirii.

În acelaşi mod au acţionat şi deputaţii grupaţi în jurul ţiganilor. Dintre aceştia, 26 erau elemente străine de Basarabia. Cea mai mare parte aparţinea corpului didactic rus, constituind cadrele din şcolile secundare ruseşti din Basarabia, având misiunea de a intensifica rusificarea în epoca ţaristă.

Rezultatul votului a fost: 86 pentru, 3 împotrivă, 36 abţineri. Un bulgar şi doi ucraineni au votat împotriva declaraţiei de unire. Reprezentantul polonezilor a votat pentru, cu entuziasm, declarând că o face „Aşa cum o cer moldovenii, stăpânii indigeni ai acestei ţări!”

Iată textul declaraţiei supusă votului: „În numele poporului basarabean, Sfatul ţării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră şi vechile graniţe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută şi mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric şi dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-şi hotărască soarta lor de azi înainte şi pentru totdeauna se uneşte cu mama sa România”.

După vot, premierul Marghiloman, luând cunoştinţă de hotărârea Sfatului ţării, a proclamat, în numele regelui Ferdinand şi al poporului român, unirea pentru totdeauna a Basarabiei cu România.

Pe 12 aprilie 1918, membrii guvernului fostei Republici Moldoveneşti s-au dus la Iaşi pentru a înmâna regelui actul unirii. Era primul pas spre înfăptuirea vechii Dacii. Începea cu Basarabia, ultimul fragment de pământ românesc smuls României. Era şi o mare consolare pentru poporul român, în momentul în care condiţiile de pace impuse de Puterile Centrale reduceau România la situaţia

de colonie.

Data de [27 martie] 9 aprilie 1918, când Sfatul ţării a votat unirea, are o valoare cu totul specială. În acel moment tratativele de pace erau în curs la Bucureşti. Basarabia nu era cedată României sub auspiciile germano-austriece. Ea s-a unit cu România – din care fusese smulsă în 1812 – pe baza principiului autodeterminării popoarelor.

Preliminariile păcii, semnate de Argetoianu la Buftea, erau cum nu se poate mai umilitoare; era o pace dictată şi nu negociată.

Armistiţiul expirase pe 5 martie şi a fost prelungit cu 14 zile, cele două părţi declarându-se de acord ca în acest interval să fie încheiată pacea definitivă, pe următoarele baze:

1.

— România cedează Puterilor Centrale Dobrogea până la Dunăre;

2.

— Puterile Cvadruplei Alianţe vor avea grijă să asigure României o cale comercială spre Marea Neagră, la Constanţa;

3.

— România acceptă, în principiu, rectificările cerute de Austro-Ungaria, la frontiera austro-ungară-română;

4.

— Ea admite, de asemenea în principiu, măsurile economice corespunzând situaţiei;

5.

— Guvernul român se obligă să demobilizeze imediat cel puţin opt divizii;

6.

— Trupele române vor evacua imediat teritoriile monarhiei austro-ungare pe care le ocupă;

7.

— Guvernul român se obligă să faciliteze, pe cât îi stă în putere, transportul pe cale ferată al trupelor Puterilor

Centrale, prin Moldova şi Basarabia, spre Odessa;

8.

— România se obligă să concedieze imediat toţi ofiţerii puterilor cu care Cvadrupla Alianţă este în război şi care se mai găsesc încă în serviciul ei; puterile Cvadruplei Alianţe vor asigura libera trecere a acestor ofiţeri;

9.

— Tratatul intră în vigoare imediat.

Această bază monstruoasă de pace ne pare cu atât mai absurdă cu cât, încă din iunie 1917, împăratul Carol al Austriei adresase o nouă scrisoare împăratului Germaniei, în care sublinia nemulţumirile crescânde ale popoarelor Austro-Ungariei şi imposibilitatea continuării războiului.

La sfârşitul lui 1916, când Puterile Centrale se găseau pe malul Siretului – aşa cum fusese stabilit prin acordurile secrete Stürmer-von Jagow, în vederea unei păci separate între Rusia şi Germania – generalul Ludendorff rezuma situaţia militară cu aceste cuvinte: „Dacă războiul se prelungeşte, înfrângerea este inevitabilă”!

La începutul lui iulie 1917, Kronprinz-ul îi adresa Kaiserului o scrisoare pe care o reproducem şi care a fost publicată în 1920 de cotidianul „Le Matin”:

„A sosit timpul să facem bilanţul şi să-l comparăm cu cel al inamicilor, pentru a constata, cu justete şi precizie, de ce cantităţi de alimente şi de ce rezerve militare mai dispune patria noastră. Care sunt rezervele sale militare, muniţiile, armele şi materialul pe care le mai poate fabrica în stadiul actual. În mod sigur suntem mult mai slabi decât duşmanii noştri. Dar bilanţul material nu înseamnă nimic pe lângă cel moral. Starea de spirit a poporului, după imensele sacrificii la care au consimţit familiile germane, este deplorabil. Mizeria creşte, iar disperarea se manifestă tot mai deschis. Este întotdeauna foarte neliniştitor, în perioadele revoluţionare, să vezi femeile pierzându-şi speranţa, cum este cazul femieilor germane, de obicei atât de eroice. Mortalitatea infantilă creşte în proporţii

înspăimântătoare, bolile contagioase se înmulţesc.

Austria este în aceeaşi situaţie, ba chiar viaţa acolo este şi mai puţin suportabilă decât în Germania. Împăratul Carol este, desigur, unul dintre prietenii noştri fideli, dar dacă va trebui să aleagă între ruinarea totală a Austriei şi un mod de a o salva, abandonându-ne, datoria faţă de popoarele sale îi impune să se despartă de noi. Bulgaria şi Turcia nu pot continua lupta.

Speranţa pe care ne-am pus-o în războiul submarin este zadarnică, amiralitatea repetă fără încetare că în câteva săptămâni vom fi salvaţi – să lăsăm să treacă aceste câteva săptămâni şi să vedem rezultatele. Dacă ele nu justifică aşteptările noastre, să căutăm fără întârziere încheierea păcii. Nu mai este vorba de victorie, de extinderea Germaniei sau de glorie, este vorba de viaţa poporului german. Nimic altceva nu trebuie să ne fie mai scump. Dinastia noastră va fi în pericol? Este o mare nenorocire, firește, pentru tine şi pentru mine, dar nu înseamnă nimic faţă de dezastrul care ameninţă poporul german.

S-o spunem deschis: nu trebuie să ne mai gândim la Belgia. Să renunţăm la orice anexiune, chiar şi în est. Trebuie să angajăm tratative cu duşmanii. Aminteşte-ţi de marele nostru strămoş Frederic, care a fost înfrânt de o coaliţie, dar al cărui nume a rămas mare în istorie. Trebuie să angajăm tratative cu inamicul”.

Deci la începutul lui iulie 1917, înaintea bătăliilor de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, de al căror sfârşit victorios înaltul Comandament german nu să se îndoia, Kronprinz-ul recunoştea situaţia tragică a Germaniei şi Austriei, recomandând ca unică soluţie încheierea păcii.

Cum se pot explica atât de durele condiţii impuse României, atunci când moştenitorul tronului Germianiei scria această scrisoare, din Cartierul său General din Karlsburg, de pe câmpul de luptă, de unde trebuie să fi avut o imagine exactă a situaţiei?

Începând cu 1915, succesorul Papei Pius al X-lea îl sondase pe Kaiser în privinţa Alsaciei şi Lorrenei. Pe 26 iunie 1917, Monseniorul Pacelli, în acel moment nunţiu apostolic la München, mai târziu secretar de stat al Vaticanului şi ulterior Papă, a fost primit de cancelarul Bethmann-Hollweg, căruia i-a pus o serie de întrebări privind scopurile războiului Germaniei şi condiţiile de pace. Cancelarul a relatat el însuşi această conversaţie cu nunţiul papal: „Am fost convins că prin răspunsuri pe cât de precise posibil voi putea stabili bazele pe care se va trata pacea şi că Anglia şi aliaţii vor accepta această pace”. În ceea ce priveşte Franţa, soluţia lui Bethmann-Hollweg era că „ea putea obţine Lorrena, dar nu şi toată Alsacia”.

Papa Benedict al XV-lea a însărcinat un ziarist francez să-i comunice ministrului de externe al Franţei această declaraţie a cancelarului Germaniei: „Germania este gata ca, sub auspiciile papalităţii, să intre în tratative, pe baza dezarmării şi a constituirii unei Societăţi a Naţiunilor”.

Propunerile baronului de Lancken, înalt comisar al Germaniei în Belgia şi purtător de cuvânt oficial al lui Wilhelm al II-lea pe lângă Aristide Briand, au fost transmise prin văduva unui senator belgian, contesa de Mérode, constituind o mărturie de netăgăduit a dorinţei împăratului Germaniei de a pune punct războiului.

Iată răspunsul lui Briand:

„1.

— Evacuarea departamentelor invadate;

2.

— Restituirea Alsaciei şi Lorrenei;

3.

— Despăgubiri pentru stricăciunile suferite”.

În noiembrie 1917 Briand a primit vizita baronului Coppée, care venea să-i confirme deschiderile baronului Larcken. Coppée a făcut legătura între Briand şi premierul

belgian, baronul Broqueville. Acesta din urmă îi declară că socoteşte propunerea demnă de-a fi luată în considerare.

O conferinţă ţinută la Palatul Bourbon, sub preşedinţia lui Painlevé – şeful guvernului –, Ribot, ministrul afacerilor externe şi Briand, a hotărât să-i încredinţeze celui din urmă redactarea unei note, pentru a formula în scris oferta primită. Această notă trebuia să servească drept bază pentru consultările confidenţiale cu aliaţii Franţei. Ea a fost citită într-o zi în Cameră, într-un comitet secret, dar n-a fost publicată decât mult mai târziu, în ziarul „Le Matin”. Să mai adăugăm că nota lui Briand era datată 20 septembrie 1917.

Toate aceste date demonstrează contrastul evident între exigenţele excesive formulate de Germania (în preliminariile de pace cu România) şi situaţia militară a Puterilor Centrale ca şi faţă de schimbarea produsă prin intrarea Statelor Unite în război.

Este util de subliniat şi contrastul dintre situaţia reală şi încercările sincere de a ajunge la o pace de compromis, care, de altfel, din punctul de vedere românesc, ar fi fost un dezastru.

Aceasta reiese cu claritate din lucrarea prinţului Sixte de Bourbon, *Oferta de pace separată a Austriei,* publicată la Plon, ca şi din atitudinea lui von Kuhimann şi a lui Czernin în cursul negocierilor de la Buftea. Din cartea prinţului Sixte, rezultă că se pregătea următoarea împărţire: „Alsacia şi Lorrena, Franţei; Constantinopolul şi Bucovina, Rusiei; Trento şi Trieste, Italiei: Serbia restaurată în defavoarea Albaniei”. Referitor la negocierile de la Buftea, protestele şi explicaţiile delegaţilor români erau inutile. Reprezentanţii Puterilor Centrale înţelegeau să-şi impună textele pregătite dinainte, replicând invariabil: „Dacă, în loc să ne găsim la Bucureşti, ne-am fi aflat în altă parte şi voi ne-aţi fi tratat la fel”.

În cursul şedinţelor, profesorul de Drept internaţional Misir, văzând această parodie de negocieri, nu şi-a mai

putut stăpâni lacrimile. Ministrul plenipotenţiar german Kriege a considerat potrivit să-l consoleze, spunându-i: „Nu plângeţi pentru atâta lucru, asta nu-i nimic faţă de ceea ce pregătim Franţei şi Angliei pentru pacea în vest”.

Aceste avertismente erau date pe 25 martie 1918, cu două luni înaintea dezastrului Germaniei. Ele erau, evident, transmise la Paris şi Londra, făcând imposibilă o altă pace ca aceea de la Versailles. Nimeni nu mai avea încredere în buna credinţă a Puterilor Centrale.

Tratatul de pace de la Bucureşti era cu atât mai voluminos, cu cât se adăugaseră convenţii adiţionale conţinând un număr enorm de dispoziţii concepute minuţios conform spiritului birocraţiei, în special al celei germane. Fiecare dintre aceste dispoziţii era ca o sfoară, legând şi mai strâns victima diktatului, suprimând, de fapt, libertatea României, transformând-o dintr-un stat independent într-un vasal, cvasi colonial.

În fond, tratatul de pace cu toate convenţiile anexe (pentru a permite o exploatare în profunzime) avea ca scop şi perpetuarea unui regim de ocupaţie militară, la care se adaugă mutilarea teritoriului României.

Acest tratat a fost semnat la Bucureşti pe 9 mai 1918, cu şase luni înaintea prăbuşirii Puterilor Centrale. Putem afirma că von Kuhimann, Kriege şi restul delegaţiei Puterilor Centrale au dat dovadă de o mare miopie, frizând prostia, prin prevederile excesive ale tratatului, mergând până la suspendarea independenţei României. Totul era prevăzut.

Germanii încercaseră în timpul războiului valoarea militară a românilor, combativitatea şi încăpăţânarea lor în apărarea fiecărei palme din pământul patriei, chiar şi la începutul campaniei, când inferioritatea armamentului le reducea substanţial şansele de succes. Ei cunoşteau condiţiile în care forţele române au continuat să lupte vitejeşte, chiar având alături un aliat, Rusia, uneori trădător, alteori cu trupele anarhice, fugind de pe front,

lăsând tranşeele goale şi au obţinut, totuşi, victoriile din iulie şi august 1917. Din aceste cauze, prima grijă a germanilor a fost de a pune armata română într-o stare de completă inferioritate, nu numai pentru a nu mai fi capabilă de-o acţiune ofensivă, ci de-a nu mai putea nici măcar să se apare în eventualitatea unui atac al Ungariei sau al Bulgariei.

Pentru a pune la adăpost viitorul Austro-Ungariei, s-a impus României controlul manifestărilor culturale şi al politicii naţionale, adică dreptul Vienei şi al Budapestei de-a supraveghea aceste activităţi.

În ceea ce priveşte aservirea economică şi financiară a României, s-a prevăzut că toate resursele şi bogăţiile naţionale să fie controlate şi exploatate de germani. Putem spune că era vorba în general, despre strămoşii celebrelor „Sovrom”-uri impuse de sovietici României în 1947. La fel de perfide, ele trebuiau să asigure beneficiile exploatării fără a-şi asuma cheltuielile, responsabilitatea şi riscurile administrării.

Oricât de paradoxal ar părea, excesele acestui diktat (prezentat ca un tratat de pace) erau benefice pentru România, punând Antanta în faţa propriilor responsabilităţi.

România, care îşi îndeplinise obligaţiile conştiincios şi dincolo de orice aşteptări – în timp ce aliaţii săi nu respectaseră niciunul dintre angajamente – a văzut, în momentele cele mai tragice, cum Anglia îi refuză drepturile recunoscute prin tratatul de alianţă.

Pe 5 ianuarie 1918, cu trei zile înainte de publicarea programului preşedintelui Wilson, Lloyd-George, primul ministru al Angliei, făcea următoarea declaraţie în faţa congresului Sindicatelor Muncitoreşti (Trades-unions): „Trădarea ruşilor ne impune o revizuire a tratatelor, iar dezmembrarea Austro-Ungariei devine irealizabilă”. Era o renegare brutală a tuturor angajamentelor luate faţă de România.

Reprezentanţii Puterilor Aliate, care cunoscuseră de la o zi la alta lupta eroică şi sacrificiile inimaginabile acceptate de poporul român, s-au simţit obligaţi să ceară să fie recunoscut în scris, în numele lor, că „România s-a achitat cu loialitate de angajamentele sale”.

Guvernul francez va aproba şi chiar va completa, ulterior, cu claritate această declaraţie.

În acea vreme, când se voia în mod cinic să se facă uitate toate sacrificiile, contele de Saint-Aulaire apăra România cu o energie neobosită. El făcea un adevărat act de acuzare aliaţilor, repetând că era revoltător să ceri românilor să meargă dincolo de angajamentele luate de cei care nu le respectau, şi de a le aplica un tratament mai puţin favorabil decât celorlalţi aliaţi. El sublinia: „România a intrat în război de bunăvoie, la cererea noastră, în schimbul unor garanţii prea repede uitate, nu ca Serbia şi Belgia, care erau invadate şi provocate de duşmani. De fapt, eroismul conducătorilor români, al poporului şi al armatei depăşeau previziunile cele mai optimiste. Serviciile făcute de România se ridică la înălţimea sacrificilor ei. Dintre toţi aliaţii Franţei, inclusiv Italia, ea este cea care, după Anglia, a atras împotriva sa, de departe, cel mai mare număr de trupe germane şi care, în acelaşi timp, prin influenţa ei salutară asupra armatei ruse, a menţinut întreg sau în parte frontul oriental, al cărui element cel mai bun era”.

Reprezentantul Franţei nu-şi exprima doar opinia personală, ci şi pe cea a tuturor ofiţerilor Misiunii Berthelot. Această pledoarie, în care sinceritatea avea un accent de nobilă elocinţă, a avut un profund ecou la Paris, reuşind să-l convingă pe Clemenceau cel „ursuz”.

De comun acord cu Clemenceau, Pichon, ministrul de Externe, a adresat de la tribuna Camerei Deputaţilor din Paris un omagiu: „Nobilei şi nefericitei Românii, ameninţată în însăşi existenţa sa de trădarea care se organizează în jurul ei pe frontul rusesc”. El conchidea,

declarând: „Am intervenit la Iaşi pentru a face cunoscut guvernului român că toate angajamentele luate faţă de România, la intrarea sa în război, vor fi menţinute”. Ministrul francez lua o atitudine categorică, iar Clemenceau dădea, astfel, un răspuns precis primului ministru al Angliei.

Guvernul Marghiloman era, în realitate, un guvern de sacrificiu. În mare parte, el era conştient şi se străduia să limiteze, pe cât posibil, penibila sa misiune. Ceea ce făcea şi mai dificilă opera de guvernare, era (pe lângă exigenţele stăruitoare ale Puterilor Centrale, privind aprovizionarea cu hrană, care îi subminau autoritatea) sentimentul populaţiei, nu doar din Moldova, dar şi din teritoriile ocupate, că această situaţie era provizorie. Nimeni nu lua în serios pacea, cu toate că nici situaţia internă a Puterilor Centrale şi nici tatonările întreprinse de Viena şi Berlin, în vederea unei păci de compromis, nu erau cunoscute.

Nemţii cunoşteau ataşamentul poporului român faţă de Franţa şi simpatia ofiţerilor şi soldaţilor români pentru ofiţerii Misiunii Berthelot, cu care împărţiseră amărăciunea tranşeelor. Expulzarea Misiunii franceze – conform prevederilor tratatului – este explicabilă. A fost o ocazie pentru nemţi de a verifica profunzimea acestui ataşament al românilor faţă de cei care îi susţinuseră în momentele cele mai dificile.

Nemţii îi oferiseră generalului Berthelot un permis de liberă trecere pe teritoriu. Dar generalul a declinat această propunere, preferând să înfrunte anarhia rusească. A îmbarcat Misiunea franceză în cinci trenuri înarmate în mod făţiş cu mitraliere.

În seara zilei de 12 martie, în mica gară de la Socola – o periferie a laşului –, o pană de curent a lăsat în grija lunii misiunea de a lumina peronul, dând astfel un aspect straniu momentului despărţirii.

Din când în când, câte un nor ascundea luna, iar lumina tremurândă a torţelor aprinse, ţinute în mâini de

soldaţii români – îmbrăcaţi în uniformele şi căştile lor de tranşee – dădea o înfăţişare solemnă scenei de despărţire a camarazilor de luptă.

Regele Ferdinand, regina Maria, membrii guvernului, conducătorii armatelor, reprezentanţii aliaţilor erau cu toţii acolo, înconjuraţi de o mulţime care cânta „la Marseillaise”. Era bătaia de inimă a unei naţiuni căreia tratatul de pace de la Bucureşti îi pregătea cătuşele, spre a-i stăvili vitejia.

Strigătelor „Trăiască Franţa! „ale românilor, le răspundeau cele de „Trăiască România!”, venite dinspre trenurile în care se îmbarcaseră ofiţerii şi soldaţii Misiunii franceze. Aceste strigăte traduceau, într-o manieră patetică, o legătură de o altă natură, de o cu totul altă calitate decât orice legături politice care, potrivit însăşi esenţei lor, sunt vremelnice.

În momentul în care trenul s-a pus încet în mişcare, de parcă i-ar fi fost greu să plece, generalul Berthelot a găsit formula cea mai exactă, strigând: „Pe curând! „Această atitudine i-a pus îndelung pe gânduri pe nemţi.

A doua zi după plecare, regina Maria l-a primit în audienţă pe contele de Saint-Aulaire. Ea îi mărturisea, printr-o imagine emoţionantă, sentimentele unei întregi naţiuni: „Aceste uniforme azurii erau ultimele bucăţele de cer pe care românii mai puteau încă să le contemple înainte de a pătrunde în tenebrele păcii”. În imensa ei tristeţe, imaginea era exactă.

Marghiloman şi ministrul de Externe C.G. Arion erau foarte bine informaţi despre modificarea survenită în raportul de forţe, prin intrarea în război a Statelor Unite împotriva Puterilor Centrale. Ei primeau informaţiile din Elveţia, unde acestea nu mai aveau un caracter propagandistic, ci redau exact situaţia forţelor care se înfruntau. Bursa situaţiei politice se afla la Zürich, Bâle şi Geneva.

Poziţia lui Marghiloman era cu adevărat dramatică.

El era obligat să execute monstruosul tratat de pace. Un tratat dezonorant pentru cel care trebuia să-l aplice şi pe care conştiinţa acestuia îl respingea.

Precum nişte creditori neînduplecaţi, nemţii şi aliaţii lor cereau plata creanţelor pentru a nu recurge la sancţiuni, ceea ce ar fi nemulţumit şi rănit profund sentimentul naţional. Îngrozitoare dilemă, pentru un om de stat, adică pentru un om care are sentimentul responsabilităţii. Marghiloman era foarte abil, ştia să se stăpânească în momentele cele mai delicate şi să găsească soluţia care să-i permită să se strecoare, dând creditorilor satisfacţii aparente.

Şeful guvernului de ocupaţie a considerat că lucrul cel mai important era să încetinească livrarea materialului de război şi transportarea lui în teritoriul ocupat, conform stipulărilor tratatului semnat pe 9 mai. Era indiciul cel mai clar că Marghiloman nu considera războiul terminat pentru România. Nu era nevoie să dea dispoziţii în scris. Era suficient să nu ordone executări zeloase şi să lase armatei libertatea de a ascunde cea mai mare parte din material, după ce selecţionase ce era mai bun şi să predea inamicului mitralierele şi tunurile uzate. Au putut fi astfel ascunse mari cantităţi de grenade, devenite arma favorită a infanteriei române.

Comandamentul german a fost surprins mai ales de refuzul lui Marghiloman de a acorda o amnistie pentru dezertori şi trădători, ca şi de acela de a intenta un proces guvernului Brătianu, aşa cum era prevăzut în tratatul de pace. Conştient că se află într-o situaţie provizorie, Marghiloman nu voia să facă exces de zel, adăugând tristei necesităţi o nuanţă de supunere umilitoare. Alegerile, efectuate pentru a da o falsă impresie de aprobare de către ţară a tratatului de pace, ar fi fost o parodie, de vreme ce înfrângerea Puterilor Centrale era evidentă.

Tratatul încheiat pe 9 mai trebuia să fie ratificat, iar schimbul de ratificări trebuia să aibă loc la Viena. Dar

această formalitate nu a mai fost respectată, fiindcă regele Ferdinand a refuzat să o aprobe, iar Marghiloman nu l-a grăbit pe rege să o facă.

Nemţii au început atunci să-l suspecteze pe primul ministru român. Presa Puterilor Centrale a „deschis focul" împotriva guvernului Marghiloman, iar guvernele Puterilor Centrale au devenit ameninţătoare, fără a putea tulbura, totuşi, calmul lui Marghiloman. Situaţia devenise însă atât de încordată, încât Ludendorff a propus, la sfârşitul lunii august, să se facă o demonstraţie militară împotriva României.

Împăratul Carol al Austro-Ungariei s-a opus cu străşnicie acestei propuneri. Era pe cale să facă o ofertă de pace lui Wilson, care ar fi contrastat în mod ciudat cu o nouă ofensivă împotriva unui stat dezarmat. Ludendorff era, de altfel, mult mai preocupat de situaţia militară, decât de tergiversările guvernului Marghiloman de a executa clauzele tratatului.

Marea ofensivă asupra frontului francez a fost un eşec total. Contraofensiva lui Foch lăsa să se întrevadă începutul sfârşitului, iar în Balcani, Franchet d'Espèrey spărgea frontul bulgar pe 15 septembrie, la Dobropolis. În ziua de 29 a aceleiaşi luni, bulgarii semnau armistiţiul la Salonic.

Evenimentele devansau deciziile.

(Traducere de Daniel NICOLESCU)

X. Sfârşitul guvernului Marghiloman şi reînceperea luptei

Asemeni oricărui guvern de ocupaţie, care nu se sprijină pe voinţa opiniei publice, exprimată liber şi cu hotărâre, indiferent de şeful său şi de calităţile colaboratorilor lui, guvernul Marghiloman reprezenta doar o situaţie provizorie, dureroasă şi indispensabilă.

Alegerile efectuate la începutul lunii iunie 1918 au dovedit refuzul ţării de a participa la o parodie de care Puterile Centrale aveau nevoie, spre a-i exploata

semnificaţia. Listele candidaţilor guvernamentali au reuşit în alegeri numai acolo unde nu erau contracandidaţi. Independent de program, era suficient să fii opozant şi să nu aparţii partidului conservator (al cărui şef era Marghiloman) pentru a fi ales.

La Galaţi, Grigore Trancu-Iaşi, candidat al Partidului Muncii, a fost ales cu o zdrobitoare majoritate de voturi. La Bacău, un alt deputat, Văgăunescu, a fost ales ca reprezentant al generalului Averescu. Guvernul a considerat oportun să depună la Dorohoi candidatura unui ţărănist, David Serpeanu, care făcuse războiul. Acesta a rostit în Cameră un scurt şi emoţionant discurs, în care respingea adoptarea tratatului. A fost o frumoasă pagină de elocinţă, demnă de a figura într-o antologie.

Fireşte, deputaţii aleşi ca opozanţi ai guvernului au votat ratificarea tratatului. Neparticiparea grupurilor politice, şi în special aceea a Partidului Liberal, avea o certă semnificaţie politică. Era astfel negată validitatea alegerilor efectuate sub ocupaţia duşmană şi, implicit, nu era recunoscută ratificarea tratatului de pace.

Puterile Centrale îşi dădeau seama că durata tratatului era efemeră, dar, pentru ele, era important să dea o bază legală rechiziţiilor şi exploatărilor sistematice ale României.

Este de la sine înţeles că, în aceste condiţii, autoritatea guvernului Marghiloman era pur administrativă şi nu politică. Nu avea poziţia unui guvern legal, recunoscut de alte puteri decât cele centrale şi de aliaţii lor, semnatari ai armistiţiului şi ai păcii de la Bucureşti. Între guvern şi popor se căscase abisul unei tăgăduiri totale şi tacite.

Marghiloman îşi dădea seama de situaţie, de evoluţia războiului şi de sfârşitul inevitabil: prăbuşirea Austro-Ungariei şi înfrângerea Germaniei. El încerca să retuşeze, pe cât posibil, profilul guvernului pe care îi prezida şi care era agreat de ocupanţi.

Încă de la început, tratatul anula validitatea oricărui act, chiar a celor care erau făcute în interesul ţării. Guvernul Marghiloman a prezidat unirea Basarabiei cu România, fără ca, prin asta, situaţia lui în faţa ţării să se schimbe. Tot el este cel care a ordonat diviziei comandate de generalul Zadig să ocupe Bucovina, pentru a-i proteja pe români de bandele ucrainene, în momentul dezmembrării Imperiului Habsburgic. Guvernul său păstra însă un caracter provizoriu, prin faptul că fusese impus de Puterile ocupante.

Fără îndoială, acest guvern a făcut mari servicii ţării, zăgăzuind rapacitatea duşmanului. Niciodată însă meritele regimurilor instaurate de către duşmani nu sunt recunoscute. Chiar de la început, ele sunt regimuri sacrificate. Indiferent de durata lor, au o autoritate pur administrativă, lipsită de legitimitatea pe care o dă independenţa completă a ţării. Guvernul Marghiloman nu putea face excepţie de la această regulă.

De altfel, Germania şi Austro-Ungaria nu au făcut nici cel mai mic gest pentru a uşura sarcina guvernului Marghiloman şi pentru a atenua raporturile acestuia cu ţara, acordându-i o aparentă independenţă. Această atitudine este cu atât mai de neînţeles, cu cât conducătorii politici şi militari ai Germaniei erau conştienţi de apropierea, cu paşi uriaşi, a scadenţei, adică a înfrângerii.

O serie de exigenţe impuse guvernului Marghiloman dovedesc pierderea completă a simţului politic de către nemţi. Printre altele, obligaţia de a face un proces guvernului precedent, Brătianu, fără să ţină seama de faptul că un asemenea gest era în realitate procesul împotriva idealului de unire a tuturor românilor într-un singur stat. Era o provocare supremă şi inutilă la adresa naţiunii române. La fel, obligarea lui Take Ionescu şi a oamenilor politici români – care, în perioada de neutralitate, militaseră pentru intrarea în război a României alături de Antanta – să părăsească ţara. Nemţii

le-au înlesnit trecerea prin Austro-Ungaria şi prin Germania, fără să se îndoiască o singură clipă că aceşti oameni politici, odată ajunşi la Paris, vor întreprinde o puternică propagandă în favoarea României, demascând clauzele atât de grele şi de nedrepte ale pretinsului tratat de pace din 9 mai 1918.

Dacă ar fi rămas în România, Take Ionescu nu ar fi avut mijloacele de a influenţa opinia publică nici în Parlament, nici în presă sau în reuniuni, care erau total interzise. În timp ce în Franţa şi în Anglia, unde se bucura de o mare autoritate, graţie numeroşilor săi prieteni, Take Ionescu a desfăşurat o activitate intensă pentru a-i lămuri, pe oamenii de stat care trebuiau să hotărască la sfârşitul războiului, care erau drepturile României.

Din perspectivele deceniilor ce s-au scurs, nu putem înţelege eroarea politică a nemţilor: aceea de a fi înlesnit unui mare avocat al cauzei române şi unui om politic de talia lui Take Ionescu o activitate în străinătate în serviciul patriei sale.

Spuneam că Marghiloman a început să fie suspectat de către Puterile Centrale că nu le păstra o fidelitate necondiţionată şi nelimitată. Schimbarea locului de ratificare a tratatului de la Bucureşti – care trebuia să se facă la Viena – întârzia de la sfârşitul lunii august 1918.

Ludendorff a propus să se efectueze o demonstraţie militară împotriva României, idee faţă de care Carol de Austria s-a opus categoric; aceasta nu era însă, din partea lui, decât o totală lipsă de oportunism politic. Împăratul Carol, ultimul Habsburg, se împotrivea, fiindcă prefera să facă o ofertă de pace lui Wilson, ca să evite, în ultimul moment, dezmembrarea imperiului.

Ludendorff nu s-a gândit nicio clipă la efectul pe care-l va produce o acţiune militară îndreptată împotriva unui stat cu care se încheiase un tratat de pace şi care, ca urmare a acestui fapt, fusese dezarmat. Trebuia cu atât mai mult să se ţină cont de acest efect, cu cât cunoştea

perfect starea de epuizare a armatei germane (ceea ce ducea spre sfârşitul foarte apropiat al războiului).

La 25 septembrie 1918, cele patru puteri: Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria şi Turcia s-au reunit la Berlin pentru a hotărî asupra litigiului cu privire la Dobrogea, survenit între Bulgaria şi Turcia, ca urmare a faptului că această provincie românească fusese atribuită în întregime şi fără restricţii Bulgariei. Pentru a ilustra pierderea totală a contactului cu realitatea, nu putem găsi vreun alt act politic mai potrivit decât această decizie a delegaţilor Puterilor Centrale şi a aliaţilor lor, privind problema Dobrogei.

În momentul în care delegatul bulgar pentru conferinţa de la Berlin se întorcea triumfător la Sofia, alţi delegaţi bulgari (după înfrângerea de la Usküb [Skopje], din 29 septembrie) semnau armistiţiul la Salonic, pe 30 septembrie 1918. Acest armistiţiu îl pregătea pe cel al Turciei, o lună mai târziu, pe 30 octombrie.

Generalul Franchet d'Espèrey, care luase comanda în 15 iunie 1918 şi declanşase ofensiva pe 15 septembrie, a primit, pe 6 octombrie, autorizaţia de a continua ofensiva în direcţia Dunării, pentru a elibera Serbia. În 30 octombrie, eliberarea Serbiei era un fapt împlinit şi o armată de 8 divizii franceze şi o divizie britanică (comandată de generalul Berthelot) era grupată între Şiştov şi Rusciuk, având drept obiectiv eliberarea României.

Ce putea reprezenta, în aceste circumstanţe, guvernul Marghiloman?

Puterile Centrale nu puteau să se resemneze abandonând teritoriul românesc, fiindcă, pentru Germania, petrolul românesc reprezenta o necesitate vitală. Deci ocuparea României se impunea. Mackensen obţinuse întărirea Armatei 9 germane cu trupe venite din Ucraina, totalizând o forţă de 170.000 oameni, inclusiv unităţile din Banat. Această armată putea să o înfrunte pe cea a lui

Berthelot, dar mai trebuia ţinut cont şi de armata română din Moldova, formată din 21.000 de infanterişti, 32.000 de cavalerişti şi 9.000 de artilerişti, ca şi de ostilitatea profundă a populaţiei din teritoriile ocupate.

Fără îndoială, Marghiloman oferea toate asigurările de loialitate în care, de altfel, Mackensen nu credea. Mai poate fi adăugată ameninţarea serioasă a unei mobilizări a armatei române, care nu fusese încă dezarmată complet, precum şi descompunerea Imperiului Habsburgic şi anarhia din Ungaria, ce avea un clar caracter de bolşevizare. La toate acestea se adăuga, în sfârşit, armistiţiul pe care Austro-Ungaria îl semnase cu Italia.

Mackensen avea deci toate motivele să fie neliniştit, gândindu-se că retragerea armatei sale din România putea, în aceste circumstanţe, să fie împiedicată. Ca să-şi asigure această retragere, a ocupat Braşovul şi Sibiul (principalele oraşe ale Transilvaniei) şi a încercat negocieri naive cu Marghiloman, oferind înapoi Dobrogea României. Dar şeful guvernului de ocupaţie nu a luat în serios eforturile disperate ale comandamentului german, de vreme ce dezastrul militar al Germaniei era evident.

La Bucureşti, situaţia devenise ameninţătoare. A fost de ajuns, pe 3 noiembrie, un zvon care a circulat despre sosirea unei misiuni de ofiţeri francezi, pentru ca populaţia să se adune sub ferestrele Cartierului General al lui Mackensen, aclamând Franţa şi cântând „la Marseillaise”. A fost nevoie de intervenţia armatei pentru a restabili ordinea şi a degaja Cartierul General german.

Manifestări similare au început la Iaşi, cerându-se reluarea luptei. Evenimentele s-au precipitat. Pe data de 13 noiembrie, sârbii au intrat în Belgrad, iar Károlyi Mihály a semnat în numele Ungariei. Pe 9 noiembrie, armata aflată la Dunăre trece fluviul, în trei puncte, sub comanda generalului Berthelot, ca să facă legătura cu armata română din Moldova. Generalul îşi respecta promisiunea dată în timp ce părăsea Moldova strigând „pe

curând”.

Între timp se stabilise o legătură aeriană între Iaşi şi Salonic. Sublocotenentul Robert de Flers a fost trimis de către ministrul francez, contele de Saint-Aulaire, „pentru a prezenta, comandantului şef al armatelor din est şi generalului Berthelot, situaţia complexă din România şi pentru a le furniza toate elementele pentru deciziile ce trebuiau luate, spre a grăbi reluarea luptei de către România şi a-i conferi maximum de eficacitate”. De Flers a făcut călătoria, asumându-şi riscul de a-şi vedea avionul doborât de artileria inamică. La întoarcerea sa la Salonic, avionul a fost obligat să facă o aterizare forţată în regiunea oraşului Galaţi, fărâmându-se de pământ. Imobilizat datorită unor grave contuzii, adăpostit sub aripa avionului său, de Flers aştepta răbdător, citind un volum al *Eseurilor* lui Montaigne, aşa cum relatează Saint-Aulaire.

Al doilea mesager, venind de la Paris prin Salonic, a fost Victor Antonescu, reprezentant al României la Paris, până la venirea la putere a guvernului Marghiloman, când a demisionat. El a adus la Iaşi un mesaj din partea lui Clemenceau, mesaj în care afirma că sosise momentul ca România să-şi reia locul alături de Franţa. Era exact voinţa poporului român.

Pe data de 6 noiembrie 1918, regele Ferdinand i-a cerut lui Marghiloman să demisioneze şi a constituit un guvern de tranziţie, prezidat de generalul Coandă, având-l ca ministru de Război pe generalul Eremia Grigorescu. Noul guvern a anulat curând toate legile şi lucrările Parlamentului ales în timpul ocupaţiei inamice.

La data de 10 noiembrie, a fost decretată mobilizarea armatei. În aceeaşi zi, ataşatul militar român la Bucureşti (în teritoriile ocupate) a înmânat lui Mackensen un ultimatum prin care guvernul Coandă îi reproşa că nu dăduse dispoziţii serioase privind evacuarea teritoriului ocupat, acordându-i o amânare de 24 de ore pentru a executa această operaţie, în lipsa căreia s-ar fi recurs la

forţă. Primind această notă, Mackensen şi-a pierdut sângele rece. L-a rechemat, telegrafic, pe reprezentantul său militar de la Iaşi şi a pus la dispoziţia ofiţerilor români, care se găseau la Bucureşti, un tren special pentru a fi conduşi dincolo de teritoriul ocupat. De asemenea, s-a resemnat să dea ordine pentru evacuarea teritoriului, chiar în acea seară, şi pentru distrugerea podurilor şi a comunicaţiilor telegrafice, spre a asigura şi a proteja retragerea armatei sale. Retragerea s-a efectuat pe două coloane, cea de est, prin valea Prahovei, iar cea din vest, prin valea Oltului. Era o retragere demoralizantă, ca orice retragere a unei armate învinse, mai tristă încă datorită asprimii iernii şi a dificultăţilor întâlnite în Ungaria, unde ura populaţiei (care punea înfrângerea pe seama Germaniei) se manifesta la fiecare pas.

Acestor dificultăţi li se adăuga un început de bolşevizare a armatei germane. Toate greşelile comise ajunseseră la scadenţă. Mackensen a fost împiedicat să-şi continue retragerea împreună cu armata sa. A fost închis în fortul din Foth, apoi în acela din Budapesta, pe urmă a fost transferat în fortul din Fuhak, în împrejurimile oraşului Neusatz şi, în sfârşit, la Salonic; a fost pus în libertate abia în luna noiembrie 1919.

Germania era şi ea epuizată de efortul de război. Cu voinţa lor încăpăţânată, nemţii ar fi continuat lupta, dacă partenerul lor principal (monarhia Habsburgică, care o împinsese în război) nu s-ar fi destrămat, lucru care, de altfel, era de aşteptat.

Principiul naţionalităţilor, pus în circulaţie da Marea Revoluţie Franceză era ignorat cu bună ştiinţă de către Franz Joseph. El credea cu sinceritate că, negând acest principiu, îi putea anula şi forţa explozivă. Împăratul a putut să amâne, din 1848 până în 1918, un interval de timp de şaptezeci de ani, destrămarea Imperiului, convins fiind de posibilitatea de a imobiliza Istoria. Războiul a accelerat procesul de dezagregare, care continuase sub aparenţa

unităţii.

Cei mai înverşunaţi împotriva Austriei au fost ungurii, care împiedicaseră realizarea unei federaţii, singura formă ce ar fi putut salva de la destrămare. Naţionalităţile ar fi putut găsi o formă de coexistenţă cu germanii, sub protecţia coroanei Habsburgilor, în niciun caz însă sub protecţia coroanei Sfântului Ştefan.

La originea prăbuşirii Austro-Ungariei se află refuzul de a accepta comandamentele revoluţiilor naţionale din 1848.

Ungurii au fost cei mai copleşiţi de sfârşitul războiului. Procesul de bolşevizare începuse în Ungaria încă de la sfârşitul lunii septembrie 1918. Febra revoluţionară începea să crească. Eforturile succesorului lui Franz Joseph de a salva monarhia dualistă erau ezitante şi întârziate.

Împăratul Carol avea toate calităţile şi toate defectele pentru a pune capăt unei dinastii care exista de şapte secole. Plin de bune intenţii, dar lipsindu-i hotărârea, astfel încât ezitările îi făceau inoperante soluţiile, altfel bine gândite, împăratul începea să pună în practică o soluţie când aceasta nu mai corespundea situaţiei create între timp. Timid, era incapabil să se desprindă de tradiţiile de familie, perimate pe un secol, şi care menţineau concepţiile politice şi ideea de stat la nivelul veacului al XVIII-lea. Înţelesese că Ungaria era un element de permanentă provocare a naţionalităţilor, dar îşi dădea seama şi de faptul că naţionalităţile îşi pierduseră de multă vreme încrederea în politica făcută la Viena, fiindcă se folosise şi se abuzase de buna lor credinţă.

Înlocuirea contelui Tisza şi hotărârea împăratului de a acorda votul universal Ungariei erau o indicaţie a bunelor intenţii ale Vienei. Dar aceste dispoziţii nu au avut ecou, fiindcă naţionalităţile intraseră în faza separatismului.

Deposedat de putere, contele Tisza a luat, pe front,

comanda unui regiment de husari. Aici îşi putea da mai bine seama de realitate şi putea să înţeleagă că Ungaria pierduse războiul. Revenit de pe front, pe 17 octombrie 1918, a ţinut un discurs pătruns de o nobilă spiritualitate, cu intenţia de a ridica moralul adunării şi de a o pregăti să înfrunte furtuna pe care o prevedea: „Am pierdut războiul, dar, în această luptă formidabilă, naţiunea maghiară a făcut totul pentru a câştiga stima şi respectul duşmanilor săi. Oricine poate depune mărturie despre comportamentul soldaţilor noştri care l-au îngrijit pe inamicul rănit, oricine poate mărturisi despre felul în care autorităţile noastre i-au tratat pe străinii care au rămas la noi. Cine este naţiunea care a luptat cu cel mai mult eroism şi sentiment cavaleresc? Care este poporul ce a luptat pentru existenţa sa cu mai puţină ură şi mai multă nobleţe ca Ungaria?”

Tisza încerca să dea elocinţei sale toată vigorea posibilă, pentru a provoca acea explozie de entuziasm de care maghiarii sunt în stare. Cuvintele au rămas suspendate în aer, neîntâlnind decât o tăcere profundă. Această linişte părea a fi introducerea la actul de acuzare împotriva politicii de intransigenţă faţă de naţionalităţi, ca şi împotriva susţinerii regimului feudal şi a hegemoniei maghiare. Lipsa de ecou a nobilului discurs însemna dezaprobarea; tăcerea, lipsă de solidaritate, iar refuzul de a aplauda – fie şi din politeţe – o indicaţie că el era considerat singurul responsabil al dezastrului din Ungaria. Şi totuşi, aceeaşi Cameră îl susţinuse şi îi stimulase această politică. Altă dată era aclamat, acum era renegat printr-o întristătoare tăcere.

Contele Tisza ştia bine că, odată cu Ungaria, era şi el înfrânt. Mai ştia că toată ura se va dezlănţui împotriva lui şi că va cădea; dar păstra calmul orgolios al luptătorului autentic. Tăcerii fără vlagă a Camerei i-a opus o tăcere dispreţuitoare, ştiind ceea ce avea să urmeze.

Era firesc ca masele de muncitori să nu-l iubească pe

Tisza, pentru că reprezenta – asemeni tatălui său – politica socială şi economică a feudalităţii maghiare. Nu avea însă simpatizanţi nici chiar în rândurile propriei clase sociale, căreia i se impusese prin energia sa dominatoare, prin inteligenţa şi forţa de muncă. Reprezentase Ungaria cu un mare şi orgolios prestigiu; căderea sa lăsa un gol imens.

Clasa feudală – clasă politică aflată la conducere – nu pregătise sau, mai exact, nu tolerase constituirea unui partid democratic, având cadre capabile să înceapă o nouă politică în stare să ofere garanţii suficiente puterilor victorioase. Lipsa unui astfel de partid, pe care rezultatele războiului îl cereau imperios, arunca, în mod fatal, Ungaria în abisul deschis de o politică de confiscare a puterii în profitul unei clase minoritare.

Ce putea oferi nobilimea maghiară ca element capabil să reprezinte o politică contrară celei a lui Tisza? Pe contele Károlyi Mihály. Într-adevăr, acesta era un reprezentant al uneia dintre cele mai vechi familii maghiare de nobili. Un strămoş al lui Károlyi luptase alături de Rákoczi II, principe al Transilvaniei, aliat al lui Ludovic al XIV-lea.

Károlyi, unul dintre cei mai mari proprietari de pământ, era un spirit dezordonat, degenerat şi ambiţios. Era convins că îi revenea dreptul să fie conducătorul politic al partidului lui Kossuth, pentru că, în 1848, bunicul său, Batthyány, şeful guvernului revoluţionar maghiar, fusese împuşcat de către austrieci, iar bunica sa flagelată în public, după înfrângerea revoluţiei. Un defect de vorbire îi interzicea accesul la tribună. Fiinţă excesivă, dezordinea ideilor sale îi dădea un aer neserios, iar ţinuta excentrică îl făcea să pară ridicol. Era disperat văzând că nimeni nu-l lua în seamă.

Károlyi credea că se poate impune emiţând opinii neconformiste; votul universal şi reforma agrară.

Dar aceste opinii nu aveau niciun ecou în rândul maselor, care vedeau în el un om demn de luat în râs. În

politica externă, susţinea reluarea programului din 1840, al vechiului partid al lui Kossuth. Când însă a devenit şeful partidului, în primăvara lui 1914 – după moartea lui Kossuth Ferenes –, cu atât mai mult nu a putut să-şi impună părerile. Popularitaitea pe care o câştigase în 1918 era artificială. Ea era întreţinută de anturajul său, format în majoritate din publicişti care militau pentru idei de stânga, colaboratori ai ziarului „Huszadik Század” („Secolul al XX-lea”) şi ai revistei „Nyugat”. Aceşti intelectuali s-au grupat în jurul lui Károlyi, începând cu 1917, când a izbucnit revoluţia rusă. Károlyi trebuia să servească drept paravan pentru acţiunea revoluţionară pregătită dinainte şi care trebuia să-şi producă efectul un an mai târziu. Statul-major intelectual al lui Károlyi a devenit statul-major al lui Beta Kun.

Este curios de constatat următorul fapt: Consiliul Naţional, constituit la Budapesta spre sfârşitul lunii septembrie 1918, sub patronajul lui Károlyi, se temea de Tisza, chiar dacă acesta din urmă nu mai era la putere. Ca întotdeauna când un om politic (ale cărui superioritate şi prestigiu îi conferă o mare autoritate) nu poate fi înlăturat pe cale firească, se recurge la asasinat. O modalitate josnică, dezonorantă, dar promptă: conspiratorii, grăbiţi, nu se încurcă în consideraţii care ar putea întârzia sau împiedica acţiunea de cucerire a puterii.

În noaptea de 29 octombrie, într-o şedinţă secretă prezidată de Károly, s-a hotărât asasinarea lui Tisza. Czerniak, un ofiţer dezertor care se proclamase preşedintele sovietului soldaţilor, şi doi ziarişti, Keri şi Fényes au fost însărcinaţi să execute hotărârea Consiliului Naţional. În noaptea de 30 octombrie 1918, contele Tisza a fost asasinat în propriul domiciliu.

Moartea lui a dat semnalul revoluţiei în Ungaria. Capitularea Bulgariei a impulsionat naţionalităţile să înceapă acţiunea separatistă, în 22 octombrie 1918.

În timpul unei şedinţe la Parlamentul maghiar, a fost

primită prima veste care avea să-i zdruncine pe apărătorii ideii de permanenţă a Coroanei Sfântului Ştefan: la Fiume, port al Ungariei la marea Adriatică, trupele croate, aflate în răscoală, ocupaseră oraşul. Károly a considerat că a venit momentul să apară. A urcat la tribună şi a declarat că totul se năruise şi că dezastrul era complet. De la tribuna de presă s-au auzit voci care cereau demisia guvernului Wekerle. Începuse destrămarea teritorială a Ungariei.

Peste tot în Ungaria, Germania era declarată vinovată, iar resentimentele erau exprimate cu aceeaşi violenţă ca în 1848.

Împăratul Carol a făcut în mod cert dovada unui mare curaj ducându-se – în acele momente grave – la Debrecen pentru a inaugura noua universitate, la 22 octombrie. Era însoţit de împărăteasa Zita, femeie plină de curaj şi având un caracter energic. În momentul în care au apărut regimentele gărzii austriece, populaţia a început să fluiere, iar când s-a intonat imnul imperial, au huiduit. Debutul revoluţiei ungare a fost, deci, antigerman. Era doar începutul.

Dezertorii soseau de pe toate fronturile, concentrându-se, în mod instinctiv, la Budapesta, în grupuri, în jurul agitatorilor care utilizau slogane bolşevice. Prezenţa acestei mase anarhice a creat o situaţie care, pentru a fi remediată, presupunea o deosebită energie.

Împăratul Carol vedea în mod limpede care era sutaţia. Voia să facă faţă furtunii ce se declanşase, ameninţând edificiul imperial, mai ales în Ungaria, al cărei rege era.

Consiliul Naţional ungar, prezidat de Károlyi, lansase un manifest, inspirat de statul major al intelectualilor radicali, şi având o accentuată tendinţă spre metodele bolşevice. În acest manifest se cerea retragerea imediată de pe front a armatei maghiare, semnarea armistiţiului,

libertate pentru toate naţionalităţile aflate pe teritoriul statului maghiar şi menţinerea Ungariei în cadrul frontierelor milenare. Doar în mintea confuză a lui Károlyi şi a statului său major (format dintr-un fel de proletariat de vagabonzi intelectuali) ideea libertăţii naţionalităţilor se putea împăca cu aceea a menţinerii graniţelor milenare, în realitate salvate de către Austria, după tulburările revoluţionare din 1848.

Împăratul s-a dus la Dobacs, apoi la Budapesta şi, în palatul de la Gödöllö, a început consultările cu oamenii politici, reprezentanţi ai Ungariei. Contrar sfaturilor cuminţi ale lui Windisch-Grätz, împăratul l-a convocat şi pe Károlyi, fără să-şi dea seama că acesta nu reprezenta nimic altceva decât o mască demagogică deliberată a viitorului impresariat bolşevic. Recunoaşterea indirectă a validităţii Consiliului Naţional ungar a constituit întâia greşeală a împăratului Carol. Întrevederea a durat mult; probabil, împăratul era sigur că îl va convinge pe Károlyi şi îi va potoli ieşirile necugetate, fără să-şi dea seama că acesta era doar pseudonimul revoluţiei bolşevice, o simplă semnătură pe manifestele redactate de statul-major al pseudointelectualilor. Neputând să-l convingă pe Károlyi în cursul acestei întrevederi, împăratul l-a rugat să-l însoţească la Viena. Era de aşteptat ca partizanii lui Károlyi să scornească o serie de rumori extravagante pe seama celor două greşeli ale împăratului. Care era sensul atenţiei acordate lui Károlyi? Cu ce se potrivea ea? Cu nimic!

După ce a meditat îndelung, împăratul nu a găsit altă soluţie decât să încredinţeze guvernarea – adică sarcina de a stăpâni revoluţia – unui personaj obscur, contele Hadick, un om lipsit de prestigiu politic şi de energie. El a format guvernul cu funcţionari obscuri şi cu indivizi recunoscuţi ca apărători îndârjiţi ai armăturii tradiţionale reacţionare din Ungaria.

Această soluţie era dată de împăratul Carol, ultimul

Habsburg, în momentul în care la Arad se constituia Consiliul Naţional român; la Zagreb, Consiliul Naţional croat; la Lemberg, cel polonez şi la Praga, Consiliului Naţional ceh. Toate acestea reprezentau preludiul dezmembării Ungariei milenare.

Între dimensiunile tragediei ungare şi posibilităţile minime ale contelui Hadick, disproporţia era atât de mare, încât imperiul întreg a înţeles incapacitatea împăratului de a face faţă uraganului revoluţionar, care, pe neaşteptate, oferea scadenţa nemiloasă a tuturor problemelor politice şi sociale.

Soluţia Hadick era benefică pentru oamenii lui Károlyi. Întoarcerea la Budapesta a fost un adevărat triumf. „Proletariatul vagabonzilor intelectuali" a exploatat dezamăgirea datorată faptului că şeful lor nu fusese însărcinat să formeze guvernul, drept cel mai convingător argument pentru a se rupe de Austria şi pentru a proclama republica.

Manifestaţia organizată în gara din Budapesta nu mai lăsa loc nici unor iluzii pentru împăratul Carol. La coborârea din tren, Marthón de Loaszy s-a adresat lui Károlyi astfel: „Ia puterea; dacă nu de la rege, o vei obţine de la popor". Károlyi a răspuns: „Cetăţeni, avem un duşman în plus – regele Carol! „Iar mulţimea a cântat „la Marseillese".

Mai târziu, după prăbuşirea regimului Béla Kun, Károlyi a fost întrebat cum a început revoluţia. A răspuns plin de candoare: „Nu ştiu nici unde, nici când a început revoluţia! „Era de bună credinţă, nu-şi dădea seama că el însuşi dăduse semnalul de desprindere faţă de Austria şi pe cel al revoluţiei, în momentul în care îl numise pe regele Carol duşman al Ungariei. La drept vorbind, Károlyi nu a ştiut niciodată ce uneltesc cei din jurul său. Era un instrument inconştient ce servea la acoperirea elementelor extremiste care primeau ordinele de la agenţii din Moscova. Lenin îl trimisese la Budapesta pe prietenul său,

extremistul Rakovski.

Anarhia se răspândea; întorşi de pe front, soldaţii unguri purtau cocarde roşii şi aclamau republica. Femeile tăiau cu foarfeca gradele şi insignele ofiţerilor, care nu opuneau nicio rezistenţă, de teamă să nu fie linşaţi. Vulturul imperial dispăruse de pe drapelele pe care, acum, soldaţii le împodobeau cu crizanteme.

Károlyi devenise prim-ministru. Ultima sa invenţie: depusese prin telefon jurământul împăratului! Era primul pas! Două zile mai târziu, Károlyi îl informa pe împărat că revoluţia era în desfăşurare, că oamenii cereau în mod imperios separarea Ungariei de Austria şi că, prin urmare, solicită dezlegarea de jurământ. Împăratul trebuia, deci, să-şi dea consimţământul la abolirea pactului care unea regatul Sfântului Ştefan de Imperiul Hasburgic.

Monarhia lua sfârşit într-un mod lamentabil. Opera mai multor secole de Habsburgi era lichidată printr-un simplu apel telefonic. Bineînţeles, în spatele marionetei revoluţionare Károlyi, care ceruse abdicarea regelui Ungariei, se găseau agenţii Rusiei sovietice. Andrássy, socrul lui Károlyi, era în preajma împăratului. L-a chemat pe Batthyányi, ministrul de Interne (care, cu câteva luni înainte, fusese ministrul Curţii imperiale) şi l-a întrebat: „Aţi înnebunit, cum îi puteţi cere împăratului să abdice? „A primit următorul răspuns: „Dacă nu abdică, îl vomi izgoni ca pe un servitor nesupus…”

Ca şi în 1848, la Viena, terenul era la fel de minat de revoluţia sincronizată cu cea de la Budapesta. Singura soluţie era abandonarea Capitalei şi retragerea la Tyrol, unde populaţia paşnică era potrivnică revoluţiei şi loială familiei imperiale. Acesta era sfatul pe care Windisch-Grätz îl dăduse împărătesei Zita. Doar că, având înclinaţii pentru atitudinile teatrale – care ar trebui înregistrate de istorie –, aceasta a răspuns plină de orgoliu: „Locul nostru este la Viena, ca să arătăm că noi înţelegem să rămânem acolo unde datoria ne-o cere”. Sosirea generalului von Arz,

şeful Statului Major, a liniştit-o pe împărătească, împăratul l-a întrebat dacă mai existau încă unităţi fidele; Arz i-a răspuns negativ: „Sire, nu mai este nimic de făcut, totul este pierdut”. Această scenă se petrecea pe 9 noiembrie 1918.

Cinci delegaţi unguri se prezentau, trei zile mai târziu, la împăratul Carol, cu un mesaj comunicându-i decizia fermă a guvernului de la Budapesta de a schimba forma de guvernământ.

Împăratul a ascultat în picioare mesajul prin care era îndepărtat. În acele momente dramatice, toată istoria Habsburgilor trebuie să fi defilat în conştiinţa sa, evocându-i clipele de glorie şi pe cele de eclipsă trecătoare, care s-au succedat de-a lungul atâtor secole. Împăratul vedea acum clar că totul era, pentru totdeauna, sfârşit. Avea lacrimi în ochi, era palid şi trist ca un condamnat la moarte fără apel. Îi revenea rolul amar de a ispăşi greşelile comise în ultimul secol, greşelile lui Metternich şi pe cele ale lui Franz Joseph. Greşelile aristocraţiei care, în aceste momente atât de dificile, îl părăsise. Făcând un efort, împăratul i-a întrebat pe delegaţii guvernului ungar: „Domnilor, atât de mult mă urăşte Ungaria? „Încurcaţi pentru o clipă de această întrebare cu profunde rezonanţe umane, delegaţii au răspuns: „Nu, Sire, dar Ungaria vrea să fie sigură pe destinul ei. „A urmat o tăcere prelungă, dureroasă pentru împărat, jenantă pentru delegaţii guvernului de la Budapesta.

Ca şi cum delegaţii nu erau prezenţi, ca şi cum vorbea propriei sale conştiinţe, împăratul îşi continuă monologul, cu o infinită melancolie: „Nu am putut realiza nimic din tot ce mi-am dorit cu atâta ardoare. Am vrut să realizez pacea, pentru a da monarhiei prosperitatea, iar poporului meu bucuria. Mi-a fost dat să văd ruina, prăbuşirea a tot ceea ce visasem, a tot ceea ce iubisem… Îmi este oare rezervată soarta lui Ludovic al XVI-lea sau

cea a lui Nicolae al II-lea? Sau poate se doreşte aruncarea mea dincolo de frontierele patriei, ca un răufăcător?”

Erau întrebări adresate destinului, ce treceau pe deasupra capetelor celor cinci delegaţi unguri; întrebări pe care împăratul şi le punea ca şi cum ar fi avut-o în faţa lui pe Nemesis, zeiţa implacabilă a Răzbunării şi a Dreptăţii. S-a desprins din gândurile sale sumbre şi a spus, adresându-se delegaţiei guvernului ungar: „Comunicaţi-i contelui Károlyi că recunosc decizia naţiunii maghiare, oricare ar fi aceasta. Nu vreau să fiu un obstacol pentru fericirea poporului meu, dacă dispariţia mea îi poate asigura fericirea”.

Împăratul Carol, sindic al dizolvării imperiului Habsburgic, încheia un capitol al istoriei Europei.

Republica a fost proclamată pe 16 noiembrie 1918, la Budapesta, iar a doua zi era instalată şi la Viena. Odată cu dezmembrarea imperiului Habsburgii părăseau pentru totdeauna scena istoriei… Forţele învinse în 1848 îşi luau o revanşă victorioasă în 1918…

Maghiarii voiau să păstreze graniţele Ungariei milenare, ale Coroanei Sfântului Ştefan. Naţionalităţile voiau să-şi urmeze destinul. Va urma un an bogat în frământări, Ungaria refuzând verdictul Istoriei.

Ar fi o exagerare să-i atribuim lui Károlyi dezmembrarea Austro-Ungariei. Politica maghiară acumulase mari nemulţumiri. Revoltele înăbuşite au constituit un material inflamabil, care, în mod fatal, trebuia să explodeze într-o bună zi, mai ales la sfârşitul unui război terminat printr-o catastrofă militară.

Prin diletantismul său revoluţionar, Károlyi nu a făcut decât să grăbească desfăşurarea evenimentelor. Nimeni nu ar fi putut salva Ungaria de la dezmembrare, naţionalităţile neacceptând nici măcar forma de federaţie. Însă un om politic energic ar fi putut să cruţe poporul maghiar de experienţa tragică a lui Béla Kun.

Din octombrie 1918, naţionalităţile au început să

formeze propriile Consilii Naţionale, să organizeze armata naţională şi să lucreze la separarea definitivă de Ungaria. Un fenomen care merită subliniat: în timp ce maghiarii se bolşevizau cu paşi repezi, naţionalităţile păstrau disciplina, urmând calea politică pe care şi-o asumaseră. Situaţia economică era cea cunoscută: lipsuri, mizerie şi toate celelalte consecinţe datorate războiului.

Naţionalităţile nu aprobau durerea unei prăbuşiri morale. Înfrângerea suferită şi războiul pierdut însemnau pentru ele o victorie ce grăbea eliberarea de sub dominaţia de la Budapesta. Sentimentul apropiatei eliberări naţionale menţinea solidaritatea claselor şi crea unitatea politică în faţa adversarului, conferind naţionalităţilor o forţă refractară la ideea de anarhie.

Conducătorii politici români ai monarhiei dualiste urmăreau cu atenţie evenimentele, încercând să-şi facă o idee corectă asupra procesului de dezmembrare a bătrânului Imperiu, pentru a şti în ce moment pot proclama separarea de Ungaria. Pe 12 octombrie, la Oradea, s-au adunat în casa unui conducător politic român, avocatul Aurel Lazăr, pentru a examina în amănunt situaţia internă şi externă.

România luase ca bază de discuţie, în ceea ce priveşte raporturile cu Ungaria, programul lui Wilson, care proclamase dreptul la autodeterminare al naţionalităţilor. Întâlnirea a avut loc sub preşedinţia lui Ştefan Cicio-Pop, iar Vaida-Voevod a citit textul declaraţiei pe care trebuia să o facă în Parlamentul de la Budapesta. După discuţii, declaraţia a fost aprobată în unanimitate. Mai târziu, ea avea să constituie actul politic cel mai important al istoriei românilor de dincolo de Carpaţi. Iuliu Maniu nu a putut să participe la această adunare, fiind pe front, ca locotenent al unui regiment de artilerie.

Prevăzând reacţiile maghiarilor, conducătorii români au înţeles necesitatea de a crea, în primul rând, o armată română. În acord cu comandantul regimentului său, Maniu

a obţinut o permisie, înlesnindu-i plecarea la Viena. După corecta sa apreciere, acolo putea să-şi dea seama mai bine de întreaga situaţie. Astfel, deciziile pe care Consiliul Naţional trebuia să le ia ar fi fost mai aproape de realitatea politică.

Imediat după întâlnirea de la Oradea, Maniu a lansat un apel către toţi ofiţerii români din garnizoana de la Viena, în vederea constituirii unui „consiliu al militarilor români”. Pe 31 octombrie 1918, s-au întâlnit o sută de ofiţeri români. Iată un fragment din discursul pe care Iulia Maniu l-a ţinut cu această ocazie. În el se reflectă, cu o fidelitate emoţionantă, starea de spirit a românilor în momentul prăbuşirii Imperiului Habsburgic: „Ţinută în lanţuri timp de atâtea secole prin mijloacele inumane utilizate de către străini, stăpânii noştri, această conştiinţă naţională se trezeşte acum. Eliberată, ea se revarsă ca un vulcan sub forţa focului pe care-l conţine. Această conştiinţă naţională ne îndeamnă pe toţi, ofiţeri şi soldaţi români, să ne reunim într-o adunare generală, pentru a hotărî căile pe care trebuie să le urmăm pentru a înfrunta furtuna”.

Adunarea soldaţilor români a fost astfel constituită. Acest act – evident revoluţionar – preceda declaraţia pe care Vaida-Voevod trebuia să o facă în faţa Parlamentului de la Budapesta, prin care naţiunea română îşi afirma în mod clar voinţa de a se separa de Ungaria.

Constituirea unei armatei române era primul act ce afirma separarea de Ungaria.

Iuliu Maniu, împreună cu profesorul Isopescu Grecu, deputat în Parlamentul de la Viena, s-au întâlnit cu generalul Struger-Steiner, ministrul de Război. I-au comunicat că Iuliu Maniu luase comanda regimentelor româneşti şi i-au cerut să le pună la dispoziţie o parte din edificiul ministerului, pentru a putea fi instalate serviciile necesare conducerii afacerilor militare româneşti. Această cerere revoluţionară a fost făcută pe un ton calm, alb, ca şi

când ar fi fost vorba de un simplu act de serviciu.

Ministrul de Război al imperiului habsburgic era obligat să constate şi să admită existenţa armatei române, având un comandament propriu, pe care şi-l crease.

Iuliu Maniu dispunea la Viena de regimentul 64 Orăştie, format exclusiv din români. Singurul străin era un colonel austriac, ce a fost înlocuit cu un ofiţer român. Acest regiment, cu o disciplină impecabilă şi având un efectiv de 5.000 de oameni, era încazarmat la Ferdinandskaserne. Fusese adus la Viena puţin înainte de căderea monarhiei, pentru a menţine ordinea.

Comandantul trupelor române a trimis imediat ofiţeri la Praga şi în toate centrele unde staţionau forţe româneşti, cu instrucţiuni precise de a fi uniţi şi a nu executa niciun ordin care nu vine de la acest comandament. În acest imperiu în descompunere, singurele trupe necontaminate de bolşevism erau trupele române.

Viena era clătinată de convulsiile revoluţionare.

Un regiment austriac bolşevizat jefuise periferia capitalei. Intimidată, poliţia nu îndrăznise să intervină; nu mai exista nicio autoritate. De altfel, în prima fază a unei revoluţii, anarhia se propagă cu viteza unui incendiu. Din momentul în care este sesizat faptul că autoritatea e răvăşită, că nu mai are o forţă imediată şi sigură de a reacţiona, pegra societăţii devine îndrăzneaţă, iar agresivitatea şi dorinţa de a jefui se manifestă îndată. Orăşelele din suburbia Vienei acţionau, la început, cu o oarecare timiditate, încercând să verifice funcţionarea reflexelor reprezentanţilor forţei executive. Însă regimentele austriece din capitală au dat ele însele exemplul anarhiei – care a contribuit la bolşevizarea poliţiei – încurajând populaţia să jefuiască magazinele şi casele. Autorităţile îşi pierduseră capul.

În această dramatică situaţie, care înlesnea generalizarea anarhiei, un locotenent român de artilerie,

Iuliu Maniu, susţinea, la Ministerul de Război, autoritatea defunctă.

La Weiner-Neustadt au fost găsiţi 40.000 soldaţi români, iar în cazărmile din preajma Vienei, încă 20.000. Adăugându-i pe cei 5.000 aflaţi la Ferdinandskaserne, asta însemna o forţă de 65.000 de soldaţi disciplinaţi, care puteau să stăvilească anarhia şi să restabilească ordinea. Toată îndrăzneala pegrei din Viena a dispărut în momentul în care au fost văzute trecând pe străzile capitalei aceste unităţi care impuneau respect şi ordine, pedepsindu-i imediat pe răufăcători. Aceste trupe purtau uniforma armatei austriece, dar cadenţa pasului lor militar ritma un marş cântat într-o altă limbă decât germana.

În luna noiembrie a anului 1918, trupele române, purtând drapelul românesc, au restabilit cu uşurinţă ordinea pe străzile Vienei. Marşul pe care soldaţii îl cântau era imnul naţional „Deşteaptă-te române”, ce fusese intonat în timpul revoluţiei de la 1848. Era revanşa naţiunii celei mai persecutate din Imperiul Habsburgic. De altfel, conducătorii politici ai românilor nu înţelegeau să ducă o acţiune separată. Pentru ei, cauza naţionalităţilor din cadrul monarhiei dualiste implica solidaritatea în luptă a tuturor forţelor.

La sfârşitul lunii octombrie 1918, când izbucnea, la Praga revoluţia naţională cehă, la dispoziţia acesteia nu se aflau decât forţele organizate ale sokolilor. Generalul şef al armatei austro-ungare, arhiducele Eugen, din precauţie, nu lăsase în Boemia nicio unitate cehă sau slovacă. Le dispersase în Austria şi în Ungaria, pentru a fi eventual utilizate împotriva forţelor bolşevice.

Regimentele româneşti 51 Cluj şi 37 Oradea se găseau la Praga. Conform instrucţiunilor primite de la comandamentul român, regimentele au stabilit imediat contactul cu Scheiner, preşedintele sokolilor, spre a-l ajuta să formeze armata cehă.

Pentru a înţelege situaţia şi starea de spirit din

Transilvania, reproducem declaraţia făcută de Vaida-Voevod în Parlamentul de la Budapesta. Neliniştea deputaţilor maghiari care aşteptau declaraţia reprezentantului românilor era de priceput. Acesta era o mare personalitate; curajul său politic putea să înfrunte furtuna oricăror vicisitudini, fiinţa lui întreagă reflecta imaginea luptătorului. Iată declaraţia lui Vaida-Voevod, extrasă din „Jurnalul oficial" maghiar, care publica dezbaterile din Parlament:

„Noi, reprezentanţii naţiunilor mici, am aşteptat cu nerăbdare atitudinea conducătorilor monarhiei în legătură cu cele paisprezece puncte enunţate de preşedintele Wilson. Naţiunile nemaghiare au aflat cu nespusă bucurie vestea că ministrul Afacerilor Externe al monarhiei a transmis la Washington propunerile de pace. Atât ministerul Afacerilor Externe cât şi guvernul şi partidele politice maghiare recunosc astfel, în mod oficial, că acum nu mai suntem naţionalităţi, ci naţiuni (agitaţie pe băncile deputaţilor maghiari).

Ştim că nu putem discuta aceste probleme grave, dacă suntem marcaţi de sentimente egoiste. Recunoaştem, de asemenea, adevărul care reiese din unul din punctele lui Wilson, conform căruia nu trebuie să recurgem la ură sau egoism atunci când tratăm probleme ce nu pot fi rezolvate într-o manieră reală şi temeinică, decât printr-o sinceritate absolută. Din aceste motive, organizaţia naţională a românilor a hotărât să-şi definească atitudinea faţă de cele paisprezece puncte ale lui Wilson şi m-a însărcinat să comunic onorabilei adunări textul declaraţiei elaborate pe 12 octombrie 1918, la conferinţa de la Oradea-Mare:

«Comitetul executiv al Partidului Naţional Român din Ardeal şi Ungaria, ca organ politic al naţiunii române din Ardeal şi Ungaria, constată că urmările războiului îndreptăţesc pretenţiunile de veacuri ale naţiunii române la deplina libertate naţională. Pe temeiul dreptului firesc,

că fiecare naţiune poate dispune, hotărî singură şi liber de soarta sa – un drept care este acum recunoscut şi de către guvernul maghiar prin propunerea de armistiţiu a Monarhiei –, naţiunea română din Ungaria şi Ardeal doreşte să facă acum uz de acest drept şi reclamă în consecinţă şi pentru ea dreptul ca, liberă de orice înrâurire străină, să hotărască singură aşezarea ei printre naţiunile libere. Organul naţional al naţiunii române din Ungaria şi Ardeal nu recunoaşte îndreptăţirea acestui parlament şi acestui guvern să se considere ca reprezentante ale naţiunii române, ca să poată reprezenta la congresul general de pace interesele naţiunii române din Ungaria şi Ardeal – căci apărarea intereselor ei, naţiunea română o poate încredinţa numai unor factori desemnaţi de propria ei Adunare Naţională.

Afară de organele delegate de Adunarea Naţională sau alese din mijlocul său, aşadar de Comitetul Executiv al Partidului Naţional Român, nimenea nu poate fi îndreptăţit să trateze şi să hotărască în treburi care se referă la situaţia politică a naţiunii române. Toate deciziile şi acordurile care s-ar lua şi s-ar face fără aprobarea acestor organe, le declarăm ca nule şi fără valoare, care nu leagă întru nimic naţiunea română.

Naţiunea română care trăieşte în Monarhia Austro-ungară aşteaptă şi cere – după multe suferinţe de veacuri – afirmarea şi valorificarea drepturilor ei, nestrămutate şi inalienabile, la deplina viaţă naţională»”.

Declaraţia lui Vaida-Voevod a fost urmată, în primul moment, de o tăcere profundă, deputaţii fiind stupefiaţi. Nu se aşteptau la o decizie „atât de categorică a românilor de a rupe cu Ungaria; declaraţia spunea limpede că nici guvernul, nici parlamentul de la Budapesta nu aveau să se mai amestece în afacerile ce îi priveau pe români. Furia deputaţilor maghiari s-a declanşat după câteva secunde, cu toată violenţa cunoscută, împotriva reprezentantului românilor, care citise actul de deces al Ungariei milenare.

Când preşedintele Camerei a reuşit, în sfârşit, să calmeze vacarmul, Vaida-Voevod a continuat rechizitoriul împotriva politicii maghiare şi mai îndârjit, amintind că: „Naţiunea română şi-a vărsat sângele pe toate câmpurile de bătălie, în timp ce copiii şi părinţii celor care căzeau în război erau fără excepţie întemniţaţi, chiar şi copiii între 14 şi 15. ani”.

El a mai amintit că problema naţionalităţilor din Ungaria era o problemă internaţională, o chestiune de onoare care cerea să fie rezolvată în mod corect. Trebuie subliniat faptul că această declaraţie a fost făcută înainte ca secretarul de stat Robert Lansing să fi comunicat răspunsul guvernului Statelor Unite la proclamaţia de pace a guvernului ungar. Cum declaraţia era, de fapt, o luare de poziţie a românilor împotriva statului ungar, trebuiau luate măsuri de protecţie înaintea declaraţiilor din Parlamentul de la Budapesta. Consiliul Naţional se vedea astfel obligat să treacă la acţiunea revoluţionară.

Constituit la 1 noiembrie 1918, Consiliul Naţional român era, în realitate, primul guvern român care trebuia să conducă Transilvania. Primul său act a fost publicarea unui manifest, care făcea un istoric al raporturilor dintre români şi maghiari, şi care accentua hotărârea de separare imediată de Ungaria. Această hotărâre este exprimată clar în următoarea frază a manifestului:

„Naţiunea română din Ungaria şi Transilvania însă nu admite mistificarea îndreptăţirii pretenţiilor sale prin stările produse de încercările seculare pentru nimicirea ei, protestează împotriva revendicărilor maghiare asupra teritoriului românesc, care de la descălecarea împăratului Traian şi până astăzi a fost muncit cu braţele noastre şi îngrăşat cu sângele nostru şi sub nicio condiţiune nu mai voieşte să trăiască în legătură de stat cu naţiunea maghiară, ci este hotărâtă a-şi înfiinţa pe teritoriul locuit de dânsa statul său liber şi independent”.

Cunoscându-i bine pe maghiari, românii nu-şi făceau iluzii în legătură cu atitudinea acestora. Ştiau că ungurii

nu vor accepta resemnaţi hotărârea de formare a unui stat independent, aşa că puteau fi siguri de reacţia lor.

Consiliul Naţional român era informat că, în lipsa unei armate (regimentele honvezilor erau bolşevizate), ungurii voiau să apeleze la secui, cu care să formeze cete menite să terorizeze satele româneşti.

Prin răspunsul lui Robert Lansing, s-au risipit până şi cele mai mici speranţe pe care le mai nutrea încă guvernul de la Budapesta în aşteptarea opiniei Statelor Unite cu privire la propunerile sale de pace. Ofensiva italiană victorioasă de la Vittoria Veneto şi trecerea râului Piave, de către armatele italiene, ameninţând direct Austria, l-au obligat pe împăratul Carol să semneze armistiţiul din 2 noiembrie. În disperare de cauză, contele Andrássy, ministrul Afacerilor Externe al Austro-Ungariei, a confirmat, pe data de 28 octombrie, primirea notei lui Lansing din 18 octombrie, declarându-se de acord cu condiţiile impuse pentru începerea negocierilor, în vederea încheierii armistiţiului şi a păcii.

Dar era prea târziu!

La Budapesta, disperarea şi deznădejdea atinseseră apogeul. Ca un ultim expedient, a fost constituit un guvern prezidat de Károlyi Mihály. Acesta se considera continuatorul politicii lui Kossuth. Era convins că va putea obţine modificarea condiţiilor de armistiţiu, graţie sentimentelor sale de înţelegere şi a duşmăniei dintotdeauna faţă de Tisza István.

Adus la putere de către valurile tulburi ale insurecţiei, Károlyi era, de fapt, prizonierul elementelor revoluţionare bolşevice, care constituiau statul său major. De altfel, menţinerea sa ca şef al guvernului a fost de scurtă durată. Verificarea influenţei sale asupra aliaţilor victorioşi avea să se facă la Belgrad, acolo unde trupele comandate de generalul Franchet d’Espèrey intraseră la 1 noiembrie.

Pentru Károlyi, întrevederea cu generalul francez a

fost un eşec total. S-a dovedit astfel lipsa totală a pregătirii sale politice, ca şi cunoaşterea superficială a problemelor internaţionale. Nu poate fi explicată altfel convingerea sa că, utilizând ceea ce credea că era o influenţă personală, va reuşi să modifice în vreun fel condiţiile prin care inamicul victorios îi pedepsea înfrângerea. Admiţând că Károlyi Mihály l-ar fi putut impresiona pe Franchet d'Espèrey până într-atât încât să-l determine să privească Ungaria cu prietenie şi îngăduinţă, i-ar fi fost oricum dificil să reducă severitatea condiţiilor armistiţiului, de vreme ce Clemenceau declarase în discursul său din Senat, la 13 septembrie, că nu vor rămâne nepedepsite crimele comise de Puterile Centrale. Clemenceau considera că principiul naţionalităţilor trebuie aplicat integral. Nu era singurul care susţinea Statele Unite în această politică.

Când s-au discutat graniţele Cehoslovaciei, secretarul de stat Lansing a cerut sudeţilor (populaţie germană stabilită în Cehoslovacia) aplicarea principiului naţionalităţilor. Delegatul Statelor Unite a protestat împotriva graniţelor germano-cehoslovace, care fuseseră fixate de comitetul central al problemelor teritoriale. Această linie urma vechea frontieră între Boemia şi Germania, înglobându-i pe germanii din masivul muntos Sudeţi în noul stat cehoslovac. Procesul verbal din luna aprilie 1919 menţionează această împotrivire a lui Lansing.

Károlyi nu cunoştea poziţia luată de Consiliul Suprem în legătură cu naţionalităţile. Elaborase un memoriu în care el apărea drept continuatorul politicii lui Kossuth – al acelui Kossuth democrat şi antigerman – şi venea, ca plenipotenţiar al poporului ungar. Generalul Franchet d'Espèrey l-a întrerupt, rectificând: „Iertare, în numele poporului maghiar", pentru a sublinia faptul că nu accepta ca naţionalităţile să fie înglobate în masa maghiară. Dar Károlyi a continuat imperturbabil lectura memoriului său, căruia îi atribuia o irezistibilă forţă de convingere:

Declarăm în mod solemn că nu acceptăm nicio respectabilitate pentru actele de politică externă sau internă ale regimului dispărut. Noi nu suntem feudali, suntem democraţi. Vom realiza imediat sufragiul universal şi vom distribui terenurile celor care le muncesc. Suntem pacifişti convinşi, ostili vechilor alianţe germane şi partizani entuziaşti ai Societăţii Naţiunilor. Începând cu 1 noiembrie am încetat să mai fim inamici şi am devenit neutri. Obţineţi de la polonezi şi cehoslovaci să accepte transportarea cărbunelui care ne este indispensabil. Îndepărtaţi violenţa, iar dacă intraţi în Ungaria, nu-i lăsaţi să pătrundă decât pe francezi, englezi, italieni şi americani. Cruţaţi-ne de prezenţa trupelor române, sârbe şi de cea a soldaţilor voştri coloniali”.

Generalul Franchet d’Espèrey a ascultat lectura în picioare, dar răspunsul său a fost altul decât cel pe care îl aştepta Károlyi. Acesta din urmă venise în fruntea unei delegaţii numeroase, pentru a da impresia unei reprezentări a democraţiei de stânga. Din această delegaţie făceau parte Jászi Oszkár, socialistul Bokony şi Czerniak, delegatul sovietului soldaţilor.

Când acest exemplar al autenticei democraţii din Ungaria feudală i-a fost prezentat, Franchet d’Espèrey s-a mulţumit să spună: „Ah! Aţi şi ajuns!... „Figuraţia democratică nu-l mai slujea pe sărmanul Károlyi!

În răspunsul său, şeful armatei aliate a reamintit delegaţiei ungare că Ungaria continua, încă din 1867, o politică provocatoare. „Pretindeţi că vorbiţi în numele poporului ungar, dar nu reprezentaţi decât rasa maghiară. Vă cunosc istoria, i-aţi oprimat pe toţi cei care nu aveau sângele vostru. Împotriva voastră îi aveţi, la această oră, pe cehi, români şi pe iugoslavi”.

La sfârşitul cuvântării sale, generalul i-a invitat pe Károlyi şi pe Jászi Oszkár în cabinetul său, pentru a le înmâna textul Armistiţiului, lăsându-i în compania şefului său de stat major, a aghiotanţilor şi a colonelului sârb, care

asistase la primirea delegaţiei maghiare.

Károlyi contase pe ceea ce el credea că este prestigiul său în politica internaţională şi pe autoritatea sa de reprezentant al revoluţiei maghiare şi al democraţiei populare. Anturajul său îi crease o valoare iluzorie, pentru a-l transforma în instrument docil al intereselor revoluţiei bolşevice pe care o pregătea.

Ca o consecinţă a semnării Armistiţiului, guvernul Károlyi era obligat să caute o înţelegere cu naţionalităţile coabitante, pentru a salva unitatea Ungariei. Dar acestea constituiseră consilii naţionale şi nu se mai mulţumeau cu autonomia administrativă vagă, pe care guvernul ungar era dispus să le-o acorde. Naţionalităţile voiau să se apere şi să formeze state naţionale.

La 10 noiembrie 1918, Consiliul Naţional român a remis guvernului de la Budapesta un ultimatum, prin care cerea recunoaşterea dreptului de stăpânire totală a Transilvaniei.

„În urma desfăşurării rapide a evenimentelor, am ajuns la convingerea că, în sensul dreptului popoarelor la autodeterminare, precum şi în interesul naţiunii noastre şi al minorităţilor cu care convieţuieşte pe acelaşi teritoriu, în scopul păstrării ordinii publice, a securităţii averii şi persoanelor, trebuie să preluăm, încă de pe acum, întreaga putere de guvernare în teritoriile Ungariei şi Transilvaniei locuite de români. Aceste teritorii sunt formate din următoarele comitate: Torontal, Timiş, Caraş-Severin, Arad, Bihor, Satu Mare, Maramureş, Bistriţa-Năsăud, Solnoc-Dăbâca, Sălaj, Cluj, Mureş-Turda, Turda-Arieş, Alba de Jos, Târnava Mică, Hunedoara, Sibiu, Braşov, Făgăraş, Trei Scaune, Odorhei şi Ciuc, precum şi teritoriile româneşti ale comitatelor: Békés, Csanád şi Ugocsa. Guvernul să adreseze imediat naţiunilor Ungariei şi Transilvaniei un manifest în acest sens, prin care să treacă sub autoritatea noastră toate instituţiile, oficialităţile şi organele de stat politice, administrative, de justiţie, de

învăţământ, bisericeşti, financiare, militare şi de transport aflate pe aceste teritorii. Totodată, în aceste teritorii încetează orice altă autoritate. În acest caz vom garanta ordinea publică şi securitatea averii şi a persoanelor. În caz contrar, am fi nevoiţi ca printr-o proclamaţie să aducem la cunoştinţă poporului nostru, ţării şi întregii lumi, că aplicarea dreptului la autodeterminare a devenit pentru noi imposibilă şi că în felul acesta sistăm orice colaborare cu autorităţile iar pentru viitoarele evenimente nu ne asumăm nicio răspundere, aceasta fiind trecută în întregime asupra guvernului actual al Consiliului Naţional Maghiar.

Natural că în privinţa celorlalte popoare care trăiesc pe teritoriul respectiv, în ce ne priveşte vom respecta principiile wilsoniene.

Modalităţile de transferare a guvernării să fie stabilite de o comisie mixtă. Guvernul îl vom instala la Sibiu. La această chemare aşteptăm răspunsul până în ziua de 12 noiembrie a.c., orele 6 p.m”.

Acest ultimiatum a fost adresat ministerului naţionalităţilor din guvernul de la Budapesta – al cărui titular este sociologul de mare prestigiu, Jászi Oszkár; acesta s-a dus de îndată la Arad, sediul Consiliului Naţional român, şi a luat legătura cu Iuliu Maniu, delegatul acestui consiliu. Având o cultură vastă şi o inteligenţă vie, Jászi Oszkár era sigur că va putea convinge Consiliul Naţional român să revină asupra deciziei luate. În expunerea sa, el a arătat, folosind o bogată documentaţie, avantajele pe care românii le-ar avea de pe urma căpătării unei largi autonomii, cu singura condiţie de a rămâne în cadrul statului maghiar. Ascultând cu mare atenţie expunerea, Maniu i-a lăsat impresia lui Jászi Oszkár că discursul său l-ar fi determinat să ezite, într-o oarecare măsură, în privinţa poziţiei luate de Consiliul Naţional. Maniu l-a lăsat să vorbească timp de două ore în şir, fără să facă nici cea mai mică remarcă. La sfârşit, după ce a

cerut permisiunea de a răspunde, Maniu i-a replicat, pe un ton calm, lipsit de patimă:

„Problema e clară. Noi, ca popor suveran, vrem să avem toate atributele suveranităţii şi, în primul rând, autoritatea administrativă asupra întregului teritoriu, pe care-l considerăm al nostru, pentru a opri dezordinea care se instalează. Aceasta este o consecinţă firească a dreptului la liberă determinare. Dar Consiliul constată că reprezentantul guvernului nu înţelege în acelaşi fel ca noi acest drept, iar, în aceste condiţii, nu este posibilă o înţelegere.

Consiliul consideră că maghiarii comit o gravă eroare dacă până şi în aceste momente critice încearcă să păstreze, în mod egoist, dominaţia lor nejustificată, în loc să recunoască, printr-un gest frumos, erorile comise în trecut şi să cedeze de bunăvoie ceea ce naţiunea română pretinde cu îndreptăţire.

Naţiunea maghiară nu trebuie să uite că naţiunile mici au stârnit întotdeauna pofta nemăsurată a vecinilor – germani şi ruşi – care, acum, de-abia îşi arată proporţiile gigantice şi veritabila lor forţă. „Politicos, Maniu a conchis cerând permisiunea să consulte Consiliul Naţional, pentru a preciza în scris răspunsul către reprezentantul guvernului ungar. Acest răspuns reproduce fidel punctul de vedere exprimat mai sus: „Domnule Ministru, Consiliul Naţional român a supus unui examen şi unei dezbateri aprofundate răspunsul, transmis prin Dumneavoastră, al guvernului maghiar. Regretând, trebuie să vă aducem la cunoştinţă faptul că Consiliul Naţional român consideră acest răspuns ca pe o respingere clară a propriei comunicări. Naţiunea română pretinde a avea dreptul la independenţă totală şi nu admite ca acest drept să fie minimalizat de măsuri provizorii. În principiu, acestea pun la îndoială dreptul la independenţă şi, pe de altă parte, nu oferă nicio garanţie, până la rezoluţia definitivă, de asigurare a Ordinii publice, a vieţii şi bunurilor populaţiei

din teritoriile locuite de români”.

Respingerea ofertei lui Jászi Oszkár constituia actul separării de Ungaria. Acest răspuns era de aşteptat; nu putem înţelege cum guvernul maghiar şi-a putut imagina că va putea păstra Transilvania, acordându-i o largă autonomie în cadrul statului maghiar, formulă care ar fi putut fi valabilă în 1848.

Jászi Oszkár a rămas uluit la citirea acestui răspuns. A trebuit să facă un efort pentru a întreba: „În definitiv, ce doriţi? „Iuliu Maniu a răspuns: „Separarea totală!”

Pasul hotărâtor fusese înfăptuit. A doua zi, ziarul „Românul”, organ al Consiliului Naţional român, a publicat, în limbile franceză şi română, un apel adresat tuturor popoarelor din lume, apel care era o prefaţă la adunarea de la Alba-Iulia, care va decide, la 1 decembrie 1918, unirea Transilvaniei cu România.

Prima grijă a Consiliului Naţional român a fost organizarea „gărzilor naţionale”, pentru apărarea satelor româneşti de bandele soldaţilor maghiari dezertori, ce jefuiau în Transilvania. De asemenea, trebuia asigurată protecţia împotriva secuilor, elemente capabile de a fi fanatizate şi de a declanşa acţiuni teribile. Istoricii nu au putut să ajungă la un acord în privinţa originii secuilor. Unii îi consideră fiind descendenţii direcţi ai hunilor; alţii, ca provenind din avari. Oricare le-ar fi originea, o dată fanatizaţi, pot ajunge la un comportament sălbatic. Guvernul de la Budapesta a lăsat Transilvania pradă secuilor. Evident, nu doar românii au îndurat violenţele şovinismului maghiar. Acte de violenţă au fost comise şi împotriva sârbilor şi slovacilor, fără a avea, însă, caracterul unei acţiuni generale, organizate, aşa cum s-a întâmplat cu cele îndreptate împotriva românilor. De altfel, această explozie de şovinism poate fi explicată prin faptul că maghiarii nu se aşteptau să fie obligaţi la o confruntare cu consecinţele unui dezastru naţional, care trebuia să antreneze dezmembrarea Ungariei.

Crescuţi în dispreţ faţă de celelalte naţionalităţi, ungurii nu atribuiau acestora nicio valoare politică. În ceea ce-i priveşte pe români, îi considerau un popor tolerat. Istoricii maghiari s-au străduit să dovedească lipsa de continuitate daco-romană în Dacia. Ei au susţinut faptul că, venind din Balcani, românii s-au strecurat în Transilvania abia după două secole de la stabilirea ungurilor pe acest teritoriu. Această falsificare a istoriei a dus la crearea unei concepţii eronate asupra naţionalităţilor conlocuitoare, ceea ce explică şi dezlănţuirea de furie, atunci când dreptul la autodeterminare a fost proclamat şi naţionalităţile au hotărât să-l exercite.

În timpul perioadei de anarhie, bandele de maghiari şi de secui jefuiau satele; trei mii de români au murit atunci. Acest număr ar fi fost şi mai mare, fără existenţa gărzilor naţionale, care au salvat căile de comunicaţie, edificiile publice şi bunurile particulare. Tot gărzile naţionale sunt cele care au dezarmat trupele germane ale lui Mackensen, asigurându-le retragerea.

Toţi conducătorii politici români se găseau la Arad. Maghiarii elaboraseră un plan pentru a-i suprima şi pentru a pune astfel capăt activităţii naţionaliste a românilor. Dar proiectul a fost descoperit; Vasile Goldiş, unul dintre conducătorii români prestigioşi, a fost trimis în valea Crişului, pentru a organiza forţele de apărare cu ajutorul moţilor (populaţie de munte). De la Arad la Brad şi Vidra, în satele lui Avram Iancu, s-au organizat gărzile naţionale, care constituiau în fiecare centru românesc veritabile garnizoane, gata de luptă.

Jandarmii maghiari primiseră, probabil, instrucţiuni pentru a opri – prin orice mijloc – constituirea gărzilor naţionale. Astfel poate fi explicată omorârea preotului român Ioan Oprişoiu din Oprişeşti, departamentul Cluj, omorât de jandarmii maghiari în faţa altarului, pentru faptul că a sfinţit jurământul luptătorilor români din

gărzile naţionale ale satului. Nu era însă un caz izolat; de la Oradea la Braşov, din Maramureş la Arad, populaţia română a îndurat timp de trei luni teroarea. Adolescenţii între 15 şi 18 ani nu erau înrolaţi în gărzile naţionale şi, pentru a scăpa jandarmilor maghiari şi bandelor armate, trebuiau să se ascundă. Într-un sfârşit, anarhia s-a încheiat. După declaraţia de unire cu România, maghiarii au mai încercat, timp de o lună, să mărească teroarea, până când s-a organizat administraţia română.

Marea adunare de la Alba Iulia, care a proclamat unirea Transilvaniei cu regatul României, a marcat un moment decisiv în istoria Daciei lui Traian.

Marele Consiliu al naţiunii române din Transilvania şi Ungaria a lansat un vibrant apel, prin care se explica poziţia luată în privinţa guvernului opresorilor, care refuzase să admită hotărârea naţiunii române de a dispune ea însăşi de teritoriile pe care le locuieşte, vrând „să organizeze un stat care să garanteze individualităţile etnice, egalitate în condiţiile de viaţă, bază a oricărui progres uman”. Apelul continua astfel: „Naţiunea română nu doreşte să oprime celelalte popoare. Întrucât nu a avut clase dominante, naţiunea română este întruchiparea deplină a democraţiei”. Apelul, care era semnat de dr. Ştefan Pop, în calitate de preşedinte, şi de dr. George Crişan, ca secretar, se încheia astfel: „Românii din Ungaria şi din Transilvania speră şi aşteaptă ajutorul întregului neam românesc, cu care vor să se unească pe totdeauna”.

Înaintea întrunirii Marii Adunări de la Alba-Iulia, românii au dovedit, prin două realizări, maturitatea politică cu care se administrau: în primul rând, ritmul rapid în care s-a constituit apărarea militară a naţiunii şi, în al doilea rând, înlocuirea administraţiei ungare cu cea română.

Funcţionarii unguri primiseră instrucţiuni de la Budapesta să refuze colaborarea cu noua autoritate politică română, pe care o considerau uzurpatoare şi

efemeră. Chiar dacă funcţionarii maghiari – îngrijoraţi de situaţia lor materială – au vrut să continue să-şi îndeplinească îndatoririle sub noul regim, neexecutarea instrucţiunilor primite de la guvernul de la Budapesta echivala însă cu un act de trădare. Astfel, la un moment dat, în Transilvania administraţia a fost paralizată de refuzul aparatului administrativ de a-şi continua lucrul.

Lovitura era bine calculată, fiindcă guvernul maghiar ştia că în toată administraţia Ungariei ponderea funcţionarilor români era minimă şi că ocupau posturi lipsite de importanţă. Însă, împotriva oricărei aşteptări întemeiate a Budapestei, aparatul administrativ, format din români, a fost pus pe roate într-un timp record, iar serviciile nu au avut de suferit.

Mai târziu, instrucţiunile date de Budapesta funcţionarilor unguri au avut efecte dezastruoase tocmai pentru cauza maghiară. Numeroşi funcţionari au demisionat fără nicio constrângere din partea autorităţilor române, lăsând întreaga administraţie liberă. Deci, fără a o dori, Budapesta a înlesnit preluarea de către români a tuturor serviciilor publice. Dar această operaţie n-ar fi putut să se facă cu uşurinţă, dacă funcţionarii maghiari ar fi rămas la posturile lor.

Astfel, când Marea Adunare s-a reunit la Alba-Iulia, naţiunea română din Transilvania şi din Ungaria trecuse examenul de stat (de capacitate politică) prin rezolvarea a doua probleme vitale: organizarea accelerată a apărării militare a naţiunii şi organizarea administraţiei publice.

Pe întreg teritoriul românesc de dincolo de Carpaţi, domina aceeaşi voinţă: de a nu lăsa nimic în seama improvizaţiei. Sentimentul unanim al naţiunii era că se găsea într-un moment hotărâtor pentru destinul său istoric.

La prizonierii români din Siberia au fost semnalate manifestări ale independenţei similare celor ale conducătorilor români din Ungaria. Lipsiţi de legătură cu

lumea, neştiind nimic de declaraţia citită de Vaida-Voevod în Parlamentul de la Budapesta, nici de acţiunea revoluţionară a Consiliului Naţional, prizonierii au reacţionat în acelaşi mod. La aceşti oameni izolaţi în centrul Siberiei, reflexele naţionale au funcţionat ca şi cum ar fi primit ordine din Transilvania.

Revoluţia bolşevică răvăşise conştiinţa multor prizonieri aflaţi pe pământ rusesc.

Surprinzător, reacţie tipic românească la prizonierii români, niciun ofiţer, niciun soldat nu au fost contaminaţi de ideologia bolşevică. Mai mult, în mod spontan, au luat faţă de aceasta o atitudine adversă.

Pe 16 octombrie 1918, deci cu două zile înainte de citirea declaraţiei lui Alexandru Vaida-Voevod, care comunica Parlamentului de la Budapesta separarea românilor de Ungaria, în oraşul Celiabinsk, în centrul Siberiei, reuniţi, prizonierii români au hotărât separarea de Ungaria a Transilvaniei şi a tuturor teritoriilor româneşti şi unirea cu România: „Patria-mamă”.

Nu exista nicio legătură între prizonieri şi oraşul Arad, unde se găsea Consiliul Naţional român. O distanţă mai mare de 10.000 km şi haosul provocat de revoluţia bolşevică făceau, de altfel, imposibilă orice stabilire a vreunui contact. Complet izolaţi, prizonierii români au redactat textul unei proclamaţii, prin care exprimau, într-un mod concis, voinţa de neclintit a naţiunii române de a se uni, pentru a forma un singur stat. Reproducem această proclamaţie, fiindcă ea pune în evidenţă voinţa politică unică a românilor:

„Noi, voluntarii români originari din monarhia austro-ungară, organizaţi în corpuri de voluntari ai Transilvaniei şi Bucovinei, decişi să urmăm lupta pentru victoria dreptăţii şi a libertăţii, declarăm şi proclamăm, ca răspuns la manifestul pe care împăratul Carol l-a adresat popoarelor sale, că toate provinciile româneşti din Transilvania, Banat, Crişana-Maramureş, Satu-Mare-Bihor

şi Bucovina, care făceau parte din monarhia austro-ungară, au fost dezlipite de acest imperiu şi alipite la România, cu care, începând din acest moment, au constituit un stat unitar, liber şi independent; locuitorii acestor provincii declară a fi supuşi ai României Mari.

Aceasta este dorinţa şi voinţa românilor de pretutindeni, care nu se pot exprima liber la ei acasă şi care îşi afirmă sentimentele prin vocea voluntarilor aflaţi în Rusia, Italia, Franţa şi America".

Toate aceste manifestări spontane exprimă hotărârea unanimă a românilor că „nimeni şi nimic nu-i mai poate împiedica să se realizeze".

Dominaţia feudală maghiară a fost o lecţie dură. Ea a redus poporul român la stadiul de iobăgie, dreptatea neputând fi obţinută nici măcar în aparenţă. Suferinţele acumulate explodau în răzmeriţe, reprimate în mod sălbatic. Dar tocmai această lecţie maghiară a format şcoala naţionalismului românesc, înlesnind realizarea Daciei lui Traian.

Această hotărâre unanimă a românilor trebuia să fie exprimată într-o formă juridică şi adresată Consiliului suprem, care pregătea Conferinţa de la Paris.

Pe 23 noiembrie 1918, ziarul „Românul" publica, imediat sub titlu, pe întreaga pagină, următorul apel:

„Poporul român trebuie să se grăbească să se întâlnească la Alba-Iulia" şi „Marele Consiliu al Naţiunii române a convocat Adunarea Naţională pe 1 decembrie, în oraşul lui Mihai Viteazul".

A fost ales oraşul Alba-Iulia în amintirea principelui valah Mihai Viteazul, care, la 13 noiembrie 1599, venise aici pentru a fi proclamat principe al Transilvaniei.

Deci, 319 ani mai târziu, românii se reuneau în acelaşi oraş, pentru a reînnoda firul întrerupt de vicisitudinile Istoriei. Era o impunătoare manifestare a voinţei de continuare a poporului român.

Convocarea a fost redactată de Vasile Goldiş şi

începea cu următoarea frază: „Istoria ne cheamă la fapte!”

Acest apel era aşteptat cu o nelinişte patetică. Chiar şi în cele mai sărmane case ale românilor se făceau pregătiri ca pentru participarea la o sărbătoare religioasă. Oamenii modeşti, care nu putuseră urma cursuri superioare şi nu cunoşteau nimic din procedurile Dreptului constituţional, înţelegeau instinctiv că Adunarea Naţională de la Alba Iulia avea valoarea unui plebiscit pentru unire şi că hotărârea românilor avea un profund ecou în rândurile autorităţilor superioare, chemate să facă dreptate naţiunilor şi să realizeze o nouă aşezare a Europei.

Astfel se explică proporţiile grandioase ale acestei Adunări Naţionale şi valoarea de plebiscit pe care a avut-o pe plan internaţional.

De peste tot, din cele mai îndepărtate sate, în ordine perfectă, ţăranii, în haine de sărbătoare, soseau în frunte cu preoţii şi învăţătorii; femeile şi fetele purtau costume naţionale româneşti. Iar aceste grupuri erau precedate de călăreţi ce desfăşurau drapelele tricolore, cântând imnul revoluţiei de la 1848: „Deşteaptă-te, române”, devenit imn naţional.

Din câmpul lui Horea de la Alba-Iulia nu se puteau distinge decât capetele a zeci de mii de oameni, deasupra cărora fluturau drapelele. Din când în când, se auzeau strigăte de „Trăiască România Mare!”, care se repetau ca zgomotul valurilor mării. Acest strigăt era plebiscitul cel mai emoţionant al unei naţiuni.

În sala de festivităţi, drapelele ţărilor Antantei, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei înconjurau drapelele româneşti.

Pe lângă reprezentanţii Partidului Naţional, mai erau prezenţi şi cei ai grupului socialist român: Grapini, Ciser, Fluieraş, Jumanca, Albani, Mihuţ şi Eftimie Gherman.

Conducătorii celor două biserici – ortodoxe şi unite – Miron Cristea, Hossu, Frenţiu, Radu Pop, prin prezenţa lor dădeau adunării adevăratul sens al unităţii spirituale.

Prezenţa reprezentanţilor Basarabiei şi Bucovinei confirma unitatea de decizie a întregii naţiuni române.

Din rândurile Consiliului Naţional au fost aleşi membrii Consiliului Dirigent. Acest consiliu era chemat să organizeze întreaga administrare a teritoriilor de dincolo de Carpaţi şi să asigure gestiunea până în 1920. În acel moment Consiliul Dirigent a fost dizolvat, iar actul unirii a devenit definitiv.

Preşedintele adunării, George Pop de Băseşti, a citit rezoluţia supusă aprobării Adunării Naţionale, al cărei text era următorul:

„I. Adunarea Naţională a tuturor românilor din Transilvania, Banat şi Ţara Ungurească, adunaţi prin reprezentanţii lor îndreptăţiţi la Alba Iulia în ziua de 18 noiembrie (1 decembrie 1918), decretează unirea acestor români şi a tuturor teritoriilor locuite de dânşii cu România. Adunarea Naţională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al naţiunii române la întreg Banatul, cuprins între râurile Mureş, Tisa şi Dunăre.

II. Adunarea Naţională rezervă teritoriilor sus-indicate autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei, aleasă pe baza votului universal.

III. În legătură cu aceasta, ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român, Adunarea Naţională proclamă următoarele:

1. Deplina libertate naţională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra şi judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său şi fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare şi la guvernarea ţării în proporţie cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

2. Egală îndreptăţire şi deplină libertate confesională pentru toate confesiunile din stat.

3. Înfăptuirea desăvârşită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieţii publice. Votul obştesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporţional,

pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani, la reprezentarea în comune, judeţe ori parlament.

4. Desăvârşită libertate de presă, asociere şi întrunire; libera propagandă a tuturor gândirilor omeneşti.

5. Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăţilor, în special a proprietăţilor mari. În baza acestei conscrieri desfiinţând fidei-comisurile şi în temeiul dreptului de a micşora după trebuinţă latifundiile, i se va face posibil ţăranului să-şi creeze o proprietate (arător, păşune, pădure) cel puţin atât cât să o poată munci el şi familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e, pe de o parte, promovarea nivelării sociale, pe de altă parte, potenţarea producţiunii.

6. Muncitorimei industriale i se asigură aceleaşi drepturi şi avantagii cari sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus.

IV. Adunarea Naţională dă expresiune dorinţei sale, ca Congresul de pace să înfăptuiască comuniunea naţiunilor libere în aşa chip, ca dreptatea şi libertatea să fie asigurate pentru toate naţiunile mari şi mici deopotrivă, iar în viitor să se elimine războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaţionale.

V. Românii adunaţi în această Adunare Naţională salută pe fraţii lor din Bucovina scăpaţi din jugul monarhiei austro-ungare şi uniţi cu ţara mamă, România.

VI. Adunarea Naţională salută cu iubire şi entuziasm liberarea naţiunilor subjugate până aici în monarhia austro-ungară, anume naţiunile: cehoslovacă, austro-germană, iugoslavă, polonă şi ruteană şi hotărăşte ca acest salut al său să se aducă la cunoştinţa tuturor acelor naţiuni.

VII. Adunarea naţională cu smerenie se înclină înaintea memoriei acelor bravi români, care în acest război şi-au vărsat sângele pentru înfăptuirea idealului nostru, murind pentru libertatea şi unitatea naţiunii române.

VIII. Adunarea naţională dă expresiune mulţumirei şi

admiraţiunii sale tuturor Puterilor Aliate, cari, prin strălucitele lupte purtate cu cerbicie împotriva unui duşman pregătit de multe decenii pentru război, au scăpat civilizaţiunea de ghearele barbariei.

IX. Pentru conducerea mai departe a afacerilor naţiunii române din Transilvania, Banat şi Ţara Ungurească, Adunarea naţională hotărăşte instituirea unui Mare Sfat Naţional Român, care va avea toată îndreptăţirea să reprezinte naţiunea română oricând şi pretutindeni faţă de toate naţiunile lumii şi să ia toate dispoziţiunile pe care le va afla necesare în interesul naţiunii”.

Unirea a fost proclamată prin votul acestei rezoluţii.

S-a constituit imediat o delegaţie, având ca misiune să prezinte regelui României hotărârea Adunării Naţionale de la Alba Iulia. Membrii săi erau următorii: episcopul Miron Cristea şi episcopul Hossu, Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiş şi Caius Brediceanu.

După ce actul de unire a fost prezentat de către primul ministru, Ionel I.C. Brătianu, „Monitorul oficial „[10]a publicat Decretul regal, privind unirea cu Transilvania:

FERDINAND I

Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, rege al României, la toţi de faţă şi viitori sănătate.

„Asupra raportului Preşedintelui Consiliului nostru de Miniştri, Nr. 2171 din 1918.

Luând act de hotărârea unanimă a Adunării Naţionale dn Alba Iulia.

Am decretat şi decretăm:

Art. I.

— Ţinuturile cuprinse în hotărârea Adunării Naţionale din Alba Iulia de la 18 noiembriefi decembrie 1918, sunt şi rămân de-a pururea unite cil Regatul României.

Art. II.

---

10 Nr. 212 din 13/26 decembrie 1918.

— Preşedintele Consiliului de Miniştri este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a decretului-lege de faţă.

Întocmit la Bucureşti, astăzi, 11 [24] decembrie 1918.

(SS) FERDINAND

Cum se poate explica faptul că, pe toată perioada care a precedat Adunarea Naţională de la Alba Iulia şi chiar în timpul adunării, maghiarii, în pofida tuturor mijloacelor pe care le mai aveau încă, nu au schiţat nici cea mai mică acţiune pentru a opri mişcarea naţională română, ale cărei obiective erau clar exprimate?

Armistiţiul semnat la Belgrad de către Károlyi, pe 7 noiembrie, lăsase Ungariei dreptul de a păstra – pe lângă forţele de poliţie şi jandarmerie – 6 divizii de infanterie şi 2 de cavalerie, ca armată propriu-zisă.

Aceste unităţi păstrau intact sentimentul naţional, iar împrejurările dăduseră şovinismului un accent violent de disperare. Deci existau mijloace, iar starea de spirit a maghiarilor era favorabilă unei acţiuni militare împotriva românilor. Şi totuşi, a existat o ezitare, care s-a manifestat prin lipsă de acţiune. Nu exista doar tulburarea anarhică a agitaţiei bolşevice, care a contribuit la pasivitatea guvernului de la Budapesta, limitându-se să încurajeze şi să finanţeze bandele teroriste, ci mai era vorba şi de uimirea care pusese stăpânire pe conducătorii unguri, în faţa evenimentelor. Fără doar şi poate, ei nu puteau crede în destrămarea regatului şi se agăţau de iluzia că vor putea găsi – cu ajutorul Puterilor Antantei – o formulă de compromis.

După respingerea propunerilor de autonomie, de la Arad, guvernul de la Budapesta a făcut o nouă încercare de a împiedica Adunarea Naţională de la Alba Iulia, dându-i din nou lui Jászi Oszkár misiunea de a oferi independenţa Transilvaniei şi egalitatea naţionalităţilor, în cadrul unei Confederaţii dunărene.

Cu un aer profund dezolat, Iuliu Maniu a declarat că

este îndurerat de faptul că această propunere – care ar fi putut constitui o bază de negocieri – venea prea târziu, când Partidul Naţional Român îşi exprimase hotărârea de separare completă de Ungaria şi de unire cu România. Însă Partidul Naţional nu mai putea reveni asupra acestei hotărâri solemne, fără a-şi pierde legitimitatea de a reprezenta naţiunea română, care voia, în unanimitate, unirea.

Dar, admiţând că, înaintea dezastrului, guvernul ungur ar fi propus ideea de federaţie – pe baza egalităţii naţiunilor monarhiei dualiste, propunerea ar fi căpătat cu greu credit.

Politica de maghiarizare, asuprirea feudală economică şi politică a naţionalităţilor, conduse cu o tenacitate oarbă, făcea imposibilă încrederea în propunerile maghiare, considerate mincinoase, expediente pentru a câştiga timp, în scopul obţinerii unei situaţii mai bune pe plan internaţional.

De altfel, Károlyi putea crede într-o ameliorare a condiţiilor armistiţiului, dat fiind faptul că generalul Franchet D'Espèrey nu era la curent cu stipulările tratatului încheiat între Franţa şi România, în 1916, şi nu ştia nici de intenţiile Consiliului Suprem aliat cu privire la Cehoslovacia. Trăsese, deci, o linie de demarcaţie, care modifica foarte puţin fosta linie de frontieră. Graţie acestei delimitări, guvernul ungar putea să-şi facă iluzii asupra unei îmbunătăţiri chiar a liniei de demarcaţie, care nu ţinea cont de tratatele semnate de România şi, lucru şi mai grav încă, nu lua în consideraţie principiul de autodeterminare, care trebuia să fie piatra unghiulară pentru viitoarea aşezare a Păcii.

Károlyi a acceptat soluţia sugerată de cei din anturajul său: „Vom reuşi să obţinem condiţii mai bune, făcând puţin bolşevism!”…

Nu surprinde pe nimeni faptul că această soluţie a putut fi acceptată de către Károlyi. Dar că un om serios ca

Jászi Oszkár a consimţit să adere la această idee, iată un lucru cu adevărat inexplicabil. Numai dacă nu a întrevăzut un alt deznodământ, decât cel al disperării, în faţa unei situaţii neprevăzute precum cea a separării naţionalităţilor de Ungaria. Cum poate explica sociologul ungur atitudinea sa?

Prin instaurarea regimului bolşevic în Rusia, forţa de contaminare a revoluţiei bolşevice devenea irezistibilă, iar pacea urma să nu mai fie încheiată de către guvernul ungar, ci de către republica europeană a Sovietelor.

Lenin îl trimisese la Budapesta ca ambasador pe vechiul său prieten Cristian Rakovski, un revoluţionar fanatic, care, între 1905 şi 1918, fusese conducătorul partidului socialist român. Studiase medicina la Paris şi era un intelectual veritabil, iar prin temperament şi formaţie, un marxist convins. Considera revoluţia bolşevică un început al revoluţiei mondiale.

Doctorul Rakovski l-a determinat pe Jászi Oszkár să creadă că revoluţia mondială era în plină desfăşurare şi că bolşevismul avea să se răspândească, asemeni unui incendiu imens, peste toată Europa, demolând rând pe rând, regimurile capitaliste, ca să nu mai existe nici învingători, nici învinşi. Revoluţionarul Rakovski avea darul să-şi exprime convingerile printr-o vie elocinţă. Fără îndoială, l-a convins uşor pe sociologul Jászi Oszkár – care nici măcar nu era un socialist democrat, ci un paşnic burghez liberal radical – sau, pentru a folosi o expresie la modă astăzi, un democrat progresist, formă blândă a liberalismului.

Republica populară, proclamată cu un unanim entuziasm de către naţiunea maghiară, era o revanşă a revoluţiei lui Kossuth, învinsă în 1848 de către Habsburgi. Dar această revoluţie nu rezolvase niciuna din problemele apărute odată cu sfârşitul războiului. Ca orice revoluţie aflată în faza iniţială, revoluţia maghiară a suferit şi ea de frebra delirantă datorată excesului de ură. Una din

manifestările acestui sentiment a fost îndreptată împotriva armatei. Ca şi în Rusia, ofiţerii care îndrăzneau să mai poarte uniforma erau degradaţi, maltrataţi şi bătuţi. Era începutul dezmembrării armatei.

Károlyi îl numise ca ministru de Război pe Linder, un colonel care preconiza un fel de pacifism al disperării. El nu era comunist, nici măcar un revoluţionar burghez. Dar toate convingerile sale de militar – care înfruntase pericolele frontului – s-au năruit în momentul în care războiul a fost pierdut, creându-i starea de spirit a unui nihilist.

Linder a adresat ofiţerilor, reuniţi pentru a depune jurământ Republicii, o alocuţiune în care poate fi observată starea de spirit a naţionaliştilor maghiari: „Am crezut că idealul nostru, pentru care am luptat, merită sacrificiile făcute. Ca ministru de Război, vă declar că acest ideal era fals. Tocmai s-a născut, victorioasă, o viaţă nouă, sub auspiciile pacifismului; nu mai vreau să văd soldaţi!”

Mai puteau ofiţerii unguri să ceară soldaţilor să respecte disciplina, atâta vreme cât aceştia începuseră demobilizarea de capul lor? Chiar un aiurit, cum era Károlyi, aflând de discursul lui Linder, s-a înspăimântat de pacifismul lui anarhic şi l-a destituit. Era o măsură de bun-simţ elementar, dar procesul de destrămare a armatei continua prin simpatizanţii bolşevici, care formau anturajul lui Károlyi. Totuşi, nu întreaga armată maghiară era anarhizantă. Existau regimentele seleşilor şi ale honvezilor, care păstrau vechea disciplină, fiind refractari la propaganda bolşevică. Însă tocmai aceste calităţi îi nelinişteau pe cei care doreau dezmembrarea armatei.

Guvernul Károlyi a fost ceea ce mai târziu s-a numit un guvern al frontului popular, care întotdeauna s-a dovedit a fi o formă de trecere spre un guvern comunist; deci nu putea fi decât de scurtă durată.

Prima criză a acestui guvern a fost determinată de reforma agrară, acceptată de către toţi membrii –

burghezi, socialişti şi comunişti. Exista, totuşi, o diferenţă fundamentală de concepţie, în ceea ce priveşte distribuţia pământurilor expropriate. Trei sferturi din suprafaţa Ungariei aparţinea unui număr de 300 de mari proprietari. Miniştrii burghezi voiau să dea ţăranilor loturi individuale, considerând că această formă va asigura economiei agrare cadre stabile, iar societăţii, elemente de stabilitate. Pentru miniştrii marxişti, constituirea unei clase ţărăneşti – proprietară de pământuri – însemna crearea unui dig de apărare împotriva anarhiei, un obstacol în calea triumfului bolşevismului. Aceşti marxişti primeau instrucţiuni de lucru de la ambasadorul sovietic Rakovski, care a impus principiul exploatării colective, de către asociaţii de ţărani. Károlyi s-a raliat acestui punct de vedere (al socializării pământurilor arabile) şi a acceptat, de asemenea, principiul naţionalizării băncilor şi marilor industrii.

Ca urmare a acestei hotărâri, care dădea câştig de cauză marxiştilor bolşevici, miniştrii democraţi ai Agriculturii, Războiului şi Afacerilor Interne au demisionat. Probolşevicii voiau să-i dea satisfacţie lui Károlyi, numindu-l preşedintele republicii. Consiliul Naţional maghiar nu avea dreptul să o facă, această calitate revenind Adunării Constituante. Doar că aceasta, ţinând cont de situaţia dramatică în care se afla Ungaria, nu a putut fi aleasă. Deci Consiliul Naţional era doar o ficţiune, un reprezentant al agitaţiei străzii. De altfel, pentru militanţii bolşevici, acest formalism constituţional nu avea nicio importanţă, din moment ce ei deţineau puterea.

Károlyi era convins că fericirea poporului maghiar începea să se realizeze chiar din ziua în care el s-a instalat la Palatul regal de la Buda (Budapesta), în calitate de preşedinte al Republicii. Era încântat că îşi putuse împlini ambiţia supremă; bolşevismul se pregătea să preia puterea în Ungaria. De îndată ce organizarea feudală a Ungariei a intrat în criză, a început să fie favorizat procesul de anarhizare rapidă a statului. În acest proces de anarhizare

şi de creare spontană de grupuri revoluţionare intra în joc şi coeficientul temperamentului naţional. La maghiari, odată declanşate, pasiunile capătă o intensitate de uragan.

În momentul în care Károlyi s-a instalat la Palatul regal din Budapesta – fericit că-şi putuse satisface ambiţia – bolşevismul se pregătea să obţină supremaţia în Ungaria.

În martie 1917, când a izbucnit revoluţia, în Rusia, mai exact în Siberia, se aflau mai mult de un milion de prizonieri, dintre diferitele naţionalităţi ale Europei centrale: germani, cehi, polonezi, slovaci, unguri, croaţi, sârbi din Bosnia sau Herţegovina şi români. După primele momente de confuzie, la începutul lunii mai 1917, propaganda bolşevică a început să activeze printre aceşti prizonieri, recrutând agenţi şi formând nuclee care, la întoarcerea lor acasă, trebuiau să pună bazele partidului revoluţionar bolşevic.

Printre prizonieri, această propagandă a avut cel mai mare succes în rândurile ungurilor. Propaganda bolşevică s-a întins asupra lor, ca un incendiu într-o mirişte de grâu. Maghiarii au aderat sincer, în momentele cele mai critice şi nu printr-un calcul oportunist. Devotamentul acestor neofiţi ai revoluţiei a salvat regimul sovietic.

Printre prizonierii maghiari, Radek l-a remarcat pe cel mai intransigent partizan al revoluţiei totale, ale cărui convingeri se hrăneau cu ură. Numele său este Béla Kun. Fusese un reporter neînsemnat: fără talent, lipsit de spirit inventiv, care încercase, fără succes, să-şi facă un nume în presa de la Budapesta. Dându-şi seama că îi lipseau calităţile necesare reuşitei, s-a întors la Cluj, dar nici acolo nu a avut noroc. Avea, în schimb, deghizat în ziarist, unele calităţi care îl făceau util serviciilor de informaţie ale poliţiei. Mai târziu, în 1920, au putut fi culese impresiile pe care acest dictator bolşevic le-a lăsat în cercurile de presă, pe vremea când îşi făcea ucenicia de reporter.

În redacţiile ziarelor unde lucrase, în afara unei impresii de mediocritate, mai lăsase şi amintirea de agent

informator al poliţiei. Pe când lucra ca reporter, reuşise să ajungă secretar al unei societăţi de ajutor mutual a muncitorilor. Dar Béla Kun avea un sentiment de aversiune faţă de anumite prejudecăţi burgheze privind corectitudinea şi contabilitatea. Acesta este motivul pentru care practica deturnarea de fonduri, atunci când se ivea ocazia. Din păcate, membrii societăţii muncitorilor împărtăşeau prejudecăţile reacţionare privind contabilitatea şi astfel se explică faptul că au descoperit operaţiunile financiare ale lui Kun Béla, care îşi însuşise anumite sume. Nemulţumindu-se doar să se debaraseze de el, au depus plângere la Parchet împotriva lui. În luna iulie 1914, ziarele din Cluj au făcut publice matrapazlâcurile viitorului dictator. Cu siguranţă n-ar fi scăpat de condamnare, dacă procesul ar fi putut să-şi urmeze cursul. Dar mobilizarea a suspendat ancheta Parchetului, fiindcă Béla Kun, odată prezentat la regiment, a fost trimis pe frontul de est.

În vara anului 1916, a căzut prizonier şi a fost trimis în Siberia, în lagărul de prizonieri de la Tomsk.

Suficient de inteligent, el a înţeles că, în situaţia în care se afla, era important să înveţe limba rusă, pentru a putea citi ziarele şi a fi la curent cu evenimentele care suprimaseră dictatura ţaristă în Rusia, în luna martie 1917. Reuşise să înveţe rusa destul de bine pentru a putea susţine o conversaţie; de altfel, era folosit, uneori, ca interpret în lagărele de prizonieri. Citind ziarele, el ajunsese la concluzia că partidele democrat-liberale vor fi măturate de partidul extremist al revoluţiei aflate în desfăşurare.

În lagărul de la Tomsk, Radek îl remarcase pe Béla Kun, intuind în el pe cel mai indicat om pentru a deveni agentul bolşevicilor printre prizonieri. Avea o figură antipatică, ochii îi erau bulbucaţi precum cei ai broaştelor, gura imensă, încadrată de buze groase şi de nişte urechi mari şi clăpăuge.

Forţa sa de persuasiune nu depăşea câtuşi de puţin abilitatea malignă a unui băcan. În ceea ce priveşte cultura sa revoluţionară, ea se rezuma la lectura câtorva broşuri de propagandă socialistă. Această sumară pregătire era compensată de o mare impertinenţă şi încredere în sine însuşi, şi o egală lipsă de scrupule.

Atunci când făcea propagandă printre prizonierii unguri, i se puteau remarca violenţa vocabularului, temperamentul şi mimica, toate lăsând impresia de fanatism, ură şi elocinţă revoluţionară mediocră. Ales de către Radek, Béla Kun a devenit propagandistul partidului bolşevic. A fost o ocazie unică pentru el de a ieşi din anonimat şi de a putea îndeplini un rol oarecare. I-a propus lui Radek publicarea unei reviste săptămânale, în limba maghiară, intitulată „Socialismul internaţional”, pentru care a primit o subvenţie de 20.000 de ruble; era primul pas pe care îl făcea, un pas decisiv.

Îşi dădea seama că, în primele faze ale unei revoluţii, sunt acceptate cu uşurinţă iniţiativele individuale sau propunerile îndrăzneţe.

În timpul înaintării trupelor germane în Ucraina, Béla Kun a propus să i se încredinţeze constituirea unui batalion internaţional. Propunerea a fost acceptată: Béla Kun începuse propaganda, dar recrutarea nu a obţinut succesul scontat, chiar dacă demersurile întreprinse fuseseră completate cu o sumă de 150 de ruble pentru fiecare voluntar. Din cei treizeci de voluntari care au primit această sumă, doar opt au rămas alături de Béla Kun. Insuccesul nu l-a descurajat însă; nu avea decât treizeci de ani iar ambiţia îi era sufeţinută de energia disperării. A plecat la Petrograd, unde a reuşit să devină unul dintre intimii lui Lenin, care fusese impresionat – nu atât de calităţile sale, cât de extraordinara sa capacitate de ură şi violenţă, prin care îşi exprima resentimentele faţă de tot ce reprezenta clasa dominantă.

Lenin era prea îmbibat de lecturile sale, ca să nu

aprecieze valoarea dinamică a temperamentelor pline de ură în acţiunea revoluţionară. Iar Béla Kun – în lipsă de idei – avea o atât de mare rezervă de ură, încât se putea lipsi de formele savante ale dialecticii marxiste.

Béla Kun i-a sugerat lui Lenin convocarea unui congres al prizonierilor de război. Ideea a fost acceptată, iar Béla Kun a primit suma de 50.000 de ruble pentru organizarea congresului. Acesta a avut loc în februarie 1918. Verificându-se cheltuielile, s-a descoperit că fostul secretar al Socicităţii de ajutor reciproc a muncitorilor păstrase acelaşi dispreţ pentru regulile de contabilitate. Când, într-o şedinţă a comitetului organizator al congresului, Béla Kun a fost tratat drept escroc, calificativul nu l-a impresionat. Dar, lucru şi mai surprinzător, nu a pierdut, doar pentru atât, creditul de care se bucura pe lângă Lenin. Şeful partidului bolşevic vedea, probabil, în această lipsă de scrupule o calitate revoluţionară.

În timpul dezbaterilor congresului prizonierilor, s-a votat o moţiune, prin care se cerea crearea unui curs de agitatori bolşevici, destinaţi ţărilor unde aceşti prizonieri aveau să se întoarcă. Pentru Lenin, care evalua după acţiuni stările şi spiritul prerevoluţionar – creat prin suferinţele acumulate în timpul războiului –, un asemenea curs avea o importanţă capitală. El pregătea, pentru viitor, cadre ale revoluţiei bolşevice în Europa.

Jacques Sadoul, primul francez care a aderat la partidul comunist asistase şi el la congresul prizonierilor. În 1919, el a publicat o lucrare, *Notes sur la révolution bolchevique* (Note asupra revoluţiei bolşevice), cu o prefaţă de Henri Barbusse.

Este ciudat cum Béla Kun, având o atât de modestă pregătire intelectuală, fără cunoştinţe – nu aprofundate, dar nici măcar sumare ale marxismului –, ignorând complet opera lui Lenin, a putut, totuşi, să pună mâna pe această şcoală de pregătire a agitatorilor bolşevici, alături

de un alt prizonier ungur, pe nume Peristein, cu o pregătire intelectuală la fel de precară. Se poate bănui că Lenin nu a fost străin de această afacere.

Şcoala avea mai multe secţii, fiecare dintre ele primind o subvenţie de 60.000 de ruble. Béla Kun îşi mai păstrase şi organizarea Federaţiei trupelor comuniste, formate în străinătate, şi care constituia embrionul viitoarelor brigăzi internaţionale.

Dezmembrarea Imperiului habsburgic, ca şi revoluţia din Ungaria – fenomen pe care Béla Kun îl aştepta cu nerăbdare – s-au produs în luna octombrie a anului 1918. Şi, în vederea întoarcerii sale, a constituit o echipă de medici şi infirmiere, partizani ai revoluţiei bolşevice. Când a auzit de proclamarea Republicii populare în Ungaria, Lenin i-a încredinţat misiunea de a accelera procesul de trecere de la republica burghezo-democratică la republica social-comunistă.

La plecare, lui Béla Kun i s-au dat 300.000 de ruble, pentru a acoperi primele cheltuieli necesare agitaţiei comuniste. În acelaşi timp, Crucea Roşie rusească de la Viena a primit instrucţiuni de a-i pune la dispoziţie orice sumă ar avea nevoie pentru intensificarea agitaţiei.

Béla Kun a recunoscut mai târziu că a primit, în curs de patru luni, 12 milioane de ruble. Pentru a-şi da importanţă, el a sosit în Ungaria sub numele de „comandantul Sebastián, prizonier de război”.

Actele de identitate îi fuseseră fabricate de către serviciile bolşevice. Béla Kun studiase suficient în cadrul cursurilor de agitaţie bolşevică, pentru a putea face o expertiză a situaţiei socio-politice din Ungaria.

Situaţia social-economică din Ungaria nu fusese într-atât de contaminată, încât evoluţia democrat-naţionalistă să fie transformată într-o revoluţie bolşevică, şi, astfel, să fie proclamată republica roşie.

Vechea structură rămăsese intactă, în ciuda anarhiei create de Károlyi şi de anturajul său; agitaţia se limita

doar la Budapesta şi la alte câteva centre industriale. Misiunile încredinţate lui Béla Kun erau atât de importante, încât Lenin a trimis la Budapesta un supraveghetor, în persoana lui Rakovski. Prin superioritatea culturii sale şi prin inteligenţa sa, dr. Rakovski exercita o puternică influenţă asupra lui Károlyi, la nevoie putând să-l protejeze pe Béla Kun, simplu agent de execuţie a instrucţiunilor primite prin ambasada Ungariei la Petrograd.

Pentru a bolşeviza Ungaria, Béla Kun şi-a început activitatea prin publicarea unui ziar numit „Vörös Ujság" (Ziarul roşu), care nu a avut niciun succes. Dorind să scrie editorialul în fiecare zi, dar neavând talent, nu putea câştiga pe nimeni, iar violenţele sale verbale nu impresionau deloc. Lipsa de iniţiativă şi de căldură a convingerilor (pe care, de altminteri, nici nu le avea) făcea ca editorialele sale să fie de o monotonie obositoare. Instigarea la asasinate, ca şi ameninţările nu impresionau pe nimeni, nu erau luate în serios.

Sindicatele muncitoreşti – care îi ştiau trecutul – îi erau în mod categoric ostile. Toţi muncitorii erau socialist-democraţi, deci adversari ai unei agitaţii fără niciun schelet doctrinar.

Căpitanul Czerniak, care se autoproclamase preşedintele Sovietului Soldaţilor (organizaţie formată din dezertori), îi era ostil lui Béla Kun, pe care-l considera un potenţial adversar. Toate unităţile garnizoanei din Budapesta erau supravegheate de oamenii de încredere ai lui Czerniak, defavorabili bolşevismului. Pentru a accelera ritmul revoluţiei şi a transforma anarhia într-o acţiune subordonată unei idei, Béla Kun a primit instrucţiuni să atragă la cauza sa câteva regimente din preajma Budapestei.

Pe 1 ianuarie 1919, în fruntea unei armate de o mie de oameni – un amestec de evadaţi din închisori, prizonieri ruşi, soldaţi dezertori care rătăceau pe străzile Budapestei

–, Béla Kun a intrat în curtea unei cazărmi. A ţinut un discurs prin care îi incita pe soldaţi la insurecţie. Dar, în loc de aplauzele şi aclamaţiile la care se aştepta, a fost primit cu focuri de armă. După o scurtă încăierare, grupul lui Béla Kun a fost împrăştiat. Prudent, Béla Kun a fugit încă de la primul foc! Fără a se descuraja, s-a dus într-o altă cazarmă. Acolo, însă, soldaţii nu au mai recurs la arme, ci au crezut de cuviinţă că-i mai bine să-i aresteze; ceea ce au şi făcut... Rakovski a fost informat de îndată, iar cei din anturajul lui Károlyi s-au pus în mişcare, căci li se atrăsese atenţia că Béla Kun era unul dintre oamenii lui Lenin.

Doctorul Pogány Józseph făcea şi el parte din anturajul lui Károlyi, asupra căruia avea un mare ascendent. El este cel care organizase asasinarea lui Tisza, cu acordul lui Károlyi. Complicii sunt nişte debitori exigenţi! Béla Kun a fost elberat şi a plecat în regiunea din nordul Carpaţilor, cunoscută mai târziu sub numele de Ucraina subcarpatică. Şi-a răzbunat înfângerea declanşând revoluţia bolşevică într-un centru de mică importanţă, Salgótarjan. Nişte rude ale lui Béla Kun, care ţineau crâşme în această regiune, l-au ajutat să-i înfierbânte pe muncitori cu băutură, mult mai convingătoare decât propriile-i discursuri.

Orăşelul Salgótarjan a fost prădat şi terorizat timp de trei zile. Încurajat de această mică experienţă, Béla Kun s-a reîntors la Budapesta, unde a organizat o lovitură ce avea drept scop să creeze panică în rândurile burgheziei şi să-i confişte principalul mijloc de apărare: presa.

Cu o mie de salariaţi bolşevici, i-a fost uşor să suprime toate ziarele burgheze, luându-le cu asalt clădirile şi distrugându-le tipografiile. Nimeni nu prevăzuse această lovitură; fără a fi păzite, tipografiile au putut fi devastate; burghezia era redusă la tăcere.

Pentru această perioadă de teroare, de până la căderea lui Béla Kun, este impresionantă absenţa oricărei

reacţii din partea burgheziei maghiare, incapabile să schiţeze fie şi cel mai mic gest de rezistenţă. Lipsa oricărei rezistenţe, ca şi tendinţa de a evita o luptă dusă cu aceleaşi unelte au încurajat întotdeauna îndrăzneala forţelor revoluţionare, dovedind cât de uşor sunt de atins obiectivele propuse. Comuniştii au avut şi mai au încă un adversar: social-democraţii. În Ungaria, însă, acest partid era temeinic organizat şi puternic susţinut de sindicate.

În mod logic, lupta pentru cucerirea puterii trebuie să antreneze atacul împotriva ziarului social-democraţilor „Népszava”, al cărui director era ministrul Comerţului. De data aceasta, însă, tipografia şi clădirea ziarului erau păzite de muncitori, care erau hotărâţi să dea o lecţie bandelor lui Béla Kun. Lupta a luat sfârşit prin fuga mercenarilor, iar Béla Kun a fost transportat la spital.

Toate aceste evenimente şi, în special, ultimul insucces l-au convins pe Rakovski să lichideze frontul popular, şi să instaureze republica bolşevică.

În anturajul lui Károlyi exista un ziarist, Kramer-Kery, ce avea un puternic ascendent asupra sa. Înzestrat cu o inteligenţă foarte vie, Kery mânuia cu uşurinţă sofismele, ascunzând astfel afirmaţiile cele mai absurde prin false analogii cu Istoria, pentru a putea justifica sugestiile pe care le avansa.

Preşedintele Károlyi l-a trimis în Elveţia, pentru a face un studiu asupra situaţiei internaţionale. La întoarcere, Kery i-a prezentat un raport care demonstra că întreaga construcţie a statelor burghezo-capitaliste se clătina sub asaltul maselor bolşevizante. A reuşit să-l convingă pe Károlyi că situaţia în Europa era de aşa natură, încât o singură scânteie ar fi fost de ajuns ca să provoace erupţia vulcanului revoluţionar. Vulcan ce ar fi acoperit – sub lava incandescentă a bolşevismului – întreaga societate burghezo-capitalistă.

Rolul hotărâtor în istorie îi revenea lui Károlyi; el trebuia să devină un nou Attila al Europei intrate în

putrefacţie. Pentru asta, era de ajuns să fie incendiat totul, iar bolşevismului să-i fie dat drumul să se năpustească asupra Occidentului. Ţinând seamă de inteligenţa mediocră a lui Károlyi şi de imensa lui vanitate, ispita era puternică. Ea era favorizată şi de o comunicare a Consiliului Suprem aliat, adresată Preşedintelui Republicii ungare, prin care se comunica faptul că acest Consiliu autorizase România să depăşească cu 100 de kilometri linia de demarcaţie fixată în mod arbitrar de către generalul Franchet d'Espèrey, care nu cunoştea tratatele secrete semnate de Brătianu şi de aliaţi, în august 1916. Acestei retrageri a trupelor maghiare, trebuia să i se adauge, de asemenea, crearea unui spaţiu neutru, având o adâncime de 75 de kilometri şi o lungime de 300 de kilometri, în care niciun soldat român sau ungur nu avea dreptul să pătrundă.

Primind acest ultimatum al Consiliului Suprem, transmis prin locotenent-colonelul Vix, în 20 martie 1919, Károlyi a convocat Consiliul de Miniştri, pentru a lua o hotărâre. Locotenent-colonelul Vix a asistat la această reuniune.

Ca urmare a comentariului făcut de Böhm, ministrul de Război, comentariu de o violenţă jignitoare la adresa hotărârii Consiliului Suprem, Vix s-a retras, lăsând Consiliului de Miniştri posibilitatea să decidă în deplină libertate.

Ţinând seama de ultimatum, Károlyi a crezut că singura soluţie acceptabilă era cea a lui Kramer-Kery. Spre a evita orice ezitare din partea lui Károly şi a forţa luarea unei hotărâri, statul său major l-a lăsat să creadă că o armată rusească înainta spre Carpaţi. Colonelul Stromfeld, viitor comandant al armatei roşii, a redactat un raport în care descria, în termeni militari, cu indicaţii asupra etapelor parcurse, înaintarea ruşilor. Aceasta era suficient ca să-l determine pe Károlyi să execute ultimul act politic necesar instaurării regimului bolşevic.

La 21 martie 1919, dimineaţa, Adunarea membrilor sovietelor de soldaţi şi muncitori a anunţat întronarea dictaturii proletariatului maghiar. Statul-major a considerat că sosise momentul favorabil folosirii „comoţiei „naţionale provocate de publicarea ultimatumului dat de Consilul Suprem al Aliaţilor.

Mai rămânea de îndeplinit ultima operaţiune: demisia lui Károlyi. Această misiune i-a fost încredinţată lui Kery, care, pentru a evita orice ezitare, l-a prevenit pe Károlyi că Budapesta era în întregime partizana bolşevismului şi că o încercare de rezistenţă putea avea urmări tragice. Expeditiv, Kery a redactat proclamaţia prin care se lichida interimatul lui Károlyi. Când i-a fost prezentată proclamaţia, Károlyi a ezitat, dar Kery a rămas impasibil. Actul nu a fost semnat de către preşedinte, ci de secretarul său particular, Simony. Nefericitul figurant se găsea în faţa faptului împlinit.

Fraza finală a proclamaţiei era categorică: „Eu, preşedintele provizoriu al Republicii Populare Maghiare, ca urmare a hotărârii conferinţei de la Paris, mă adresez proletariatului mondial pentru a obţine ajutor şi dreptate. Demisionez şi încredinţez puterea proletariatului maghiar”.

Această proclamaţie a fost transmisă la radio în lumea întreagă, iar ziarele au difuzat-o imediat la Budapesta. Károlyi era demis şi nu mai putea face nimic. Operaţiunea fusese făcută cu o rapiditate şi o precizie impresionante.

Béla Kun cucerise puterea. El a instalat Consiliul executiv al sovietelor, desemnându-l ca preşedinte pe Garbai Sándor, un personaj complet obscur. Pentru sine şi-a păstrat doar postul de comisar pentru Afacerile Externe. Conducerea politică rămânea însă, de fapt, tot în mâna lui.

Acest guvern revoluţionar al comisarilor poporului s-a grăbit să comunice maghiarilor şi întregii Europe alianţa sa cu guvernul sovietic de la Petrograd, ca şi intenţia de a

declara război statelor burgheze, pentru a impune dictatura proletariatului internaţional. Rusia sovietică înregistra în acel moment întâiul său succes european.

Situaţia României se agravase sub o dublă ameninţare: una venea dinspre Tisa, cealaltă dinspre Nistru. Consiliul Suprem al Aliaţilor hotărâse blocada asupra Ungariei, dar lui Béla Kun nici nu i-a păsat.

Delegaţia română de la Paris a solicitat ajutorul Consiliului Suprem în lupta împotriva forţelor bolşevice, dar Consiliul nu înţelegea situaţia Europei centrale. România cerea autorizaţia să ocupe, cu propriile mijloace, teritoriile care îi aparţineau, dar nu a obţinut nici autorizaţia, nici concursul solicitat. Aliaţii păreau dispuşi să înceapă negocierile cu guvernul lui Béla Kun, ceea ce era şi mai grav. Mai ales Statele Unite ale Americii, complet dezorientate, ignorând total problemele Europei, nu vedeau în această afacere decât o intrigă a partidului militarist francez, al cărui şef era Foch şi care îl avea ca reprezentant în România pe generalul Berthelot. SUA mai credeau că, în spatele Consiliului Suprem, Clemenceau urzea toate acele operaţiuni în scopul de a consolida poziţiile franceze în Europa centrală şi în Balcani.

Generalul Bliss, delegatul militar al SUA la Paris, considera că intrigile ungurilor reprezintă cea mai mare ameninţare pentru conferinţă şi sfătuia ca aceste intrigi să fie dejucate prin mijloace paşnice. Lipsit de înţelegere, Consiliul Suprem a hotărât să fie trimis la Budapesta generalul sud-african Smuts, pentru a negocia cu Béla Kun. Astfel, se recunoştea implicit legalitatea guvernului creat de Lenin.

Pe 4 aprilie 1919, generalul Smuts i-a cerut lui Béla Kun, în numele Consiliului Suprem, retragerea benevolă a trupelor maghiare, pe o linie care era aproximativ aceea prevăzută de tratatul de alianţă din 1916. În schimb, generalul îi promitea lui Kun Béla ridicarea blocadei, un ajutor în aprovizionare, precum şi o atitudine binevoitoare

în problemele economice şi în cele privind delimitarea graniţelor cu România, Iugoslavia şi Cehoslovacia. O asemenea propunere de tranzacţie nu era de natură să-l înduplece pe Béla Kun, ci mai degrabă să-i stimuleze îndrăzneala. Pe bună dreptate, propunerea i se părea un semn de slăbiciune din partea celor care o avansaseră, care îi permitea să ridice pretenţii şi mai mari. Drept urmare, el a cerut aliaţilor să oblige România să se retragă pe linia râului Mureş. Misiunea generalului Smuts a eşuat şi situaţia a rămas neschimbată. După toate aparenţele, Béla Kun era informat că România avea o poziţie critică în rândul membrilor Consiliului Suprem.

André Tardieu, membru al delegaţiei franceze la Conferinţa de pace şi preşedinte al comisiei care se ocupa de problemele României, i-a mărturisit lui Saint-Aulaire: „Mă străduiesc din răsputeri să determin recunoaşterea lui Brătianu şi a României ca aliat. Împotriva mea sunt: Clemenceau, care nu îi iartă armistiţiul; Wilson, care declară că nu cunoaşte tratatul nostru de alianţă, precum şi toţi juriştii pentru care pacea de la 9 mai cu Germania a absolvit România de calitatea sa de aliat. Până acum, mi-am irosit timpul ca să le demonstrez că această pace nu îi poate fi potrivnică, nici din punct de vedere moral, nici politic (pentru că marii aliaţi au aprobat-o) şi nici juridic, dat fiind faptul că regele nu a sancţionat-o niciodată şi că a mobilizat din nou forţele militare, odată cu primele contacte cu armata din Salonic. Într-un cuvânt, în numele Dreptului, se comite o mare nedreptate, dorindu-se ca România să fie pedepsită pentru propriile ei nefericiri, de care sunt responsabili aliaţii. Noi înşine suntem vinovaţi, fiindcă nu ne-am respectat angajamentele la Salonic şi apoi, dacă nu chiar mai ales, Rusia, prin incredibila ei trădare”.

Saint-Aulaire adăuga spuselor lui Tardieu aceste reflecţii: „În urma acestui război ai Dreptului, România a suferit cel mai mult dintre toţi aliaţii noştri şi a fost cea

mai rău tratată. Consiliul Suprem nu putea – fără să renunţe la principiul său esenţial, care este cel al naţionalităţilor – să împiedice România să-l aplice prin realizarea Unirii”.

Această atitudine a Consiliului Suprem era cu atât mai aberantă cu cât, la întrunirea Adunării Naţionale de la Alba Iulia, românii din Transilvania şi Ungaria votaseră, în unanimitate, unirea cu România, la 1 decembrie 1918, întemeindu-se pe faimoasa declaraţie a preşedintelui Wilson. Contradicţiile marilor puteri trec însă fără a fi observate. Contele de Saint-Aulaire făcea, cu tristeţe, următoarea afirmaţie: „Nu se ţine deloc seamă de angajamentul luat faţă de România, când, spre a fi antrenată în război, i s-a promis că va fi tratată aidoma celorlalţi aliaţi”. Béla Kun urma să uşureze ieşirea României din acest impas.

O revoluţie este cu atât mai violentă cu cât îşi datorează victoria acţiunii unei minorităţi, îndrăznelii care i-a permis cucerirea puterii printr-un atac neaşteptat, şi nu hotărârii majorităţii naţionale. Béla Kun era conştient de lipsa de adeziune a maselor şi de ostilitatea aproape unanimă a ţării. Pentru el, singurul mijloc de a se menţine la putere era teroarea. Nu avea altă soluţie de a-i câştiga pe maghiari, decât printr-un naţionalism agresiv, care presupunea războiul pentru apărarea integrităţii Ungariei. De aceea, Béla Kun a ordonat în grabă mobilizarea, pentru a-i ataca pe români şi pe cehoslovaci.

Începând din octombrie 1918 şi până la 1 mai 1919, Béla Kun şi partizanii săi se înverşunaseră să lichideze armata şi să-i umilească pe ofiţeri. Dar o armată distrusă din punct de vedere al disciplinei militare şi al spiritului patriotic nu putea aplica o politică de agresiune. Béla Kun, ca şi stăpânul şi protectorul său Lenin, nu se temea de contradicţii, dacă circumstanţele o cereau. A apelat deci la ofiţerii de carieră, adresându-li-se – nu în numele solidarităţii cu revoluţia bolşevică – ci în numele

patriotismului maghiar. Acest apel a avut un puternic ecou. Dovada constă în faptul că trupele maghiare s-au luptat cu disperare pentru a opri înaintarea armatei române, al cărei obiectiv era Budapesta.

Valoarea combativă a unei armate este dată nu doar de moralul ofiţerilor şi soldaţilor, ci şi în mare măsură de cel al înaltului ei comandament. Orice război este şi un duel între conducerile armatelor care se înfruntă. Béla Kun l-a numit ca şef de stat-major pe colonelul Stromfeld, ofiţer de carieră, dar care nu era, cu niciun chip, la înălţimea misiunii ce-i fusese încredinţată. Un ofiţer mediocru, a cărui singură valoare consta că trecuse cel dintâi, în secret, de partea lui Béla Kun. Din punct de vedere al comandamentului, superioritatea se afla în tabăra română.

Fiindcă Béla Kun declanşase ofensiva împotriva României, Consiliul Suprem nu îi mai putea împiedica pe români să se apere.

În seara zilei de 1 mai, după o ofensivă de două săptămâni, armata română se afla pe malul stâng al Tisei. Pe 2 mai, Béla Kun a încercat să stabilească un contact direct cu România, propunând pacea prin intermediul locotenent-colonelului Werth de Szolnok, pe baza recunoaşterii, fără rezerve, a pretenţiilor teritoriale ale românilor. În schimb, el cerea ca românii să oprească ostilităţile şi să nu intervină, sub nicio formă, în afacerile interne ale Ungariei. Propunerea era, în aparenţă, ispititoare. Putea înşela pe un om politic timorat, căci pe 30 aprilie, Pichon, ministru al Afacerilor Externe francez, îi comunicase lui Brătianu, în numele Consiliului Suprem, interdicţia de a înainta spre Budapesta. Primul ministru român a răspuns: „Înaintarea spre Budapesta nu va avea loc decât în interesul general şi în deplină înţelegere cu aliaţii, care o vor considera un adevărat serviciu pe care ei înşişi ar fi trebuit să-l ceară”.

Ne putem întreba pentru ce motiv Brătianu nu a acceptat propunerile făcute de Béla Kun pe 2 mai, care

prezentau avantajul de a trata direct cu Ungaria problema frontierelor, evitând astfel intervenţia Consiliului Suprem? În primul rând, el a considerat că această acceptare ar fi fost un act dezonorant şi neoficial faţă de aliaţi şi, în al doilea rând, că o astfel de pace ar fi implicat recunoaşterea de către România a unui guvern de aventurieri.

Deşi, pentru înaltul Comandament român, cucerirea Budapestei ar fi fost o operaţiune uşoară, Brătianu a oprit totuşi armata pe malurile Tisei. Era convins că Béla Kun va interpreta această încetare a ofensivei ca pe un semn al lipsei de suflu al armatei române. Plecând de la această convingere, se putea presupune că Béla Kun va ataca. În acest caz, ocuparea Budapestei era justificată.

Armata română stabilită pe Tisa a organizat un front militar al cărui dispozitiv de acoperire avea cele două flancuri asigurate, la nord de către trupele cehoslovace, în regiunea Munkacz, iar la sud de către unităţile franco-sârbe, care ocupau Banatul.

Pentru a da satisfacţie naţionalismului maghiar, Béla Kun avea nevoie de o victorie în zona graniţelor. Cu românii avusese o experienţă amară, aşa că şi-a îndreptat privirile către Cehoslovacia a cărei armată de-abia începuse să se înfiripe. O victorie i-ar fi deschis un culoar către Rusia bolşevică – colaboratoare, aceasta, a lui Béla Kun în lupta împotriva românilor pe care îi hărţuiau în Basarabia prin intermediul unor bande înarmate.

Trupele maghiare, sub comanda ministrului de Război, Böhm, i-au înfrânt pe cehoslovaci. Pentru a face faţă pericolului ce ameninţa flancul trupelor române din Maramureş, un detaşament românesc a ocupat linia Csap-Munkacs, prelungind-o către defileurile Körömezo şi Jablanicza din Carpaţi, locuri de trecere între Galiţia şi Maramureş. La rândul ei, a 8-a divizie română din Bucovina a ocupat Colomeea. Prin aceste operaţii, legătura maghiarilor cu bandele ucrainene bolşevice era întreruptă.

Noul stat, Cehoslovacia, se bucura de simpatia

Consiliului Suprem, care se îngrijorase de înfrângerea suferită. În mod logic, Consiliul ar fi trebuit să dea României un mandat de înaintare şi de ocupare a Budapestei. În loc de asta, însă, s-a mărginit să înceapă din nou tratativele cu guvernul maghiar. Nemulţumit de această eroare şi indispus de actele de rezistenţă ale delegaţiei române la conferinţa de pace, Consiliul Suprem a găsit de cuviinţă să le reproşeze românilor, în chip de pretext, că au înaintat până la Tisa, fără consimţământul Aliaţilor, şi le-a cerut să-şi retragă trupele.

Brătianu a răspuns că rămânerea sub arme a unei ţări depinde de trei factori: soliditatea graniţelor, puterea vecinilor şi bunele relaţii întreţinute cu aceştia. Ţinând seamă de toate aceste elemente, România era obligată să-şi păstreze armata intactă. Ea nu putea intra în tratative cu Béla Kun – aşa cum i-o cerea Consiliul Suprem – pentru că acesta nu reprezenta un guvern cu care să se poată discuta. Béla Kun nu gândea şi nu acţiona decât ca să păcălească guvernele cu care întreprindea negocieri, în scopul de a câştiga timpul necesar stabilirii legăturii cu Rusia sovietică, ceea ce, dată fiind situaţia, nu doar din Europa centrală, ci şi din Germania, ar fi favorizat crearea unei stări de lucruri foarte gravă pentru ţară.

Este de neînţeles „ieşirea” preşedintelui conferinţei pentru pace, Clemenceau – atât de sever în privinţa României, pe care o acoperea cu reproşuri –, care i-a adresat lui Béla Kun o telegramă, pe 7 iunie 1919, spre a-l admonesta în legătură cu atacul dezlănţuit împotriva cehoslovacilor, chiar în momentul când „guvernele aliate şi asociate erau pe punctul de a convoca la Paris, în faţa Conferinţei de pace, pe reprezentanţii guvernului maghiar, pentru a le cunoaşte punctul de vedere despre adevăratele graniţe ale Ungariei”. Conţinutul acestei telegrame era foarte diferit de răspunsul dat de Franchet d’Espèrey delegaţiei maghiare conduse de Károlyi, care venise la Belgrad pentru semnarea armistiţiului.

Clemenceau, „Tigrul”, era de-a dreptul linguşitor atunci când, pentru a le arăta maghiarilor întreaga sa bunăvoinţă, le-a mărturisit că „oprise în două rânduri armatele române care depăşiseră liniile de armistiţiu şi apoi zona neutră, indicându-le să nu continue înaintarea spre Budapesta şi că, pe de altă parte, lăsase armatele sârbă şi franceză la graniţa cu Ungaria”. Clemenceau a cerut maghiarilor să înceteze imediat atacurile împotriva Cehoslovaciei şi să dea un răspuns afirmativ în acest sens, într-un răgaz de patruzeci şi opt de ore. În caz contrar, el ameninţa că guvernele aliate şi asociate vor lua măsuri severe pentru a sili Ungaria să înceteze ostilităţile şi să le respecte ordinele.

Această inexplicabilă telegramă a „Tigrului „era pentru Béla Kun, fără îndoială, o victorie politică. Cu abilitate, aceasta a încercat să profite de ocazia neaşteptată ce i se ivise şi a răspuns cu o inocenţă actoricească: „că el doreşte să trăiască în pace şi prietenie cu vecinii; că nu a atacat Cehoslovacia şi că ia act cu plăcere de intenţia puterilor aliate şi asociate de a invita Ungaria la Conferinţa de pace”.

Consiliul celor Patru a convocat la o conferinţă, în 10 iunie 1919, pe reprezentanţii României şi ai Cehoslovaciei: Brătianu, Mişu, Kramarz şi Beneš. În termeni extraordinar de duri, Wilson, Lloyd-George şi Clemenceau au imputat delegaţilor români şi cehi calamităţile abătute asupra Ungariei şi dificultăţile împotriva cărora aceasta lupta atunci. După ei, România era responsabilă pentru demisia lui Károlyi şi pentru instaurarea bolşevismului în Ungaria. România mai era vinovată şi de faptul că depăşise limitele fixate de către puterile aliate şi că pătrunsese până la Tisa, pe un teritoriu pur maghiar. În consecinţă, i se cere imperios retragerea trupelor româneşti de pe frontiera româno-maghiară fixată de Conferinţă.

Răspunsul lui Brătianu a fost energic şi plin de demnitate, punând Consiliul Suprem în faţa propriilor

responsabilităţi. Conducătorul delegaţiei române a explicat că trecerea puterii din mâinile lui Károlyi în cele ale lui Béla Kun nu a fost decât un şantaj asupra Aliaţilor.

Trupele româneşti s-au oprit doar la Tisa, pentru că acest râu este singura linie a câmpiei ungare, care, din punct de vedere militar, oferă o apărare reală împotriva atacurilor duşmanilor. Aliaţii înşişi şi-au dat seama de această necesitate, atunci când au ocupat teritoriul german până, la Rin. Guvernul român nu îşi putea asuma responsabilitatea retragerii trupelor de pe Tisa, atâta vreme cât ignora garanţiile date de Ungaria în vederea evitării conflictelor viitoare. În plus, Consiliul Suprem vorbea de frontierele României cu Ungaria, fără ca guvernul român să aibă cunoştinţă de existenţa vreunei linii de frontieră; până la 10 iunie, acest lucru nu constituise subiect de discuţie. Brătianu a obligat Consiliul să-şi recunoască greşeala; apoi, Consiliul Suprem a comunicat delegaţiilor române, cehoslovace şi sârbe noile frontiere dintre ţările lor şi Ungaria.

Pe 13 iunie, Clemenceau a trimis o notă comună guvernelor din Ungaria, România şi Cehoslovacia, prin care prietenii şi duşmanii erau chemaţi, pe acelaşi ton cominatoriu, „să pună capăt oricărei ostilităţi inutile”. Nota avertiza guvernele acestor trei state că „noile frontiere nu vor fi modificate cu nimic de accidentele momentane ale ocupaţiei militare şi că niciun stat nu va fi recompensat printr-o sporire a teritoriului, pentru faptul de a fi prelungit ororile războiului”.

Nota se încheia cerând „forţelor armate ale acestor state să înceteze imediat ostilităţile şi să se retragă, în cel mai scurt timp, în interiorul graniţelor nou stabilite”.

Béla Kun a înţeles imediat că Cehoslovacia beneficia de o situaţie mult mai bună decât a României în faţa Consiliului Suprem, şi, pentru a-şi dovedi spiritul conciliant, a semnat armistiţiul cu Cehoslovacia, în data de 23 iunie, şi şi-a retras trupele cu 15 km la sud de fosta linie

de demarcaţie. Cartierul General român şi-a retras şi el trupele diviziei a 8-a, care, în interesul operaţiunilor, ocupaseră poziţii avansate în Cehoslovacia şi Colomeea. Unităţile prietene poloneze şi cehoslovace au ocupat teritoriile care le reveneau.

Graţie medierii autorităţilor militare franceze care ocupau Banatul şi în acord cu armata sârbă, românii au ocupat oraşul Arad ca şi partea Banatului care le fusese acordată prin Conferinţa de pace.

În ciuda declaraţiei scrise date de Béla Kun, ca urmare a presiunii făcute de Clemenceau, şi în ciuda armistiţiului încheiat cu Cehoslovacia – determinat de necesitatea concentrării forţelor pe frontul de pe Tisa, în vederea revanşei –, guvernul maghiar a continuat să recruteze, organizând unităţi noi, bine dotate cu armament, artilerie grea şi mitraliere. Toate aceste unităţi au fost trimise pe frontul de pe Tisa. Înaltul Comandament român era bine informat asupra tuturor pregătirilor lui Béla Kun, care-i atestau intenţiile. E de la sine înţeles că Béla Kun nu făcea nimic fără acordul Rusiei sovietice, al cărei agent de execuţie era.

Se constituie un comitet „pentru eliberarea Basarabiei” sub preşedinţia lui Rakovski, ambasadorul lui Lenin la Budapesta. Atacurile bandelor bolşevice în Basarabia deveniseră foarte frecvente, culminând cu un atac neaşteptat, în ziua de 20 ianuarie 1919, când bandele ucrainene au pătruns adânc în Basarabia, la nord de Soroca; aceste bande au fost imediat împinse înapoi de către trupele române. Totuşi, atacurile au continuat. În luna mai 1919, după ce Béla Kun luase puterea, aceste atacuri au luat mari proporţii, pentru a obliga România să concentreze cât mai multe unităţi în Basarabia, slăbind, astfel, frontul de pe Tisa.

Pe 1 mai, Cicerin, comisar sovietic pentru Afacerile Externe, împreună cu Rakovski, care se autointitulase „guvernatorul Ucrainei”, au trimis guvernului român un

ultimatum, somându-l să evacueze Basarabia până pe 3 mai. Un al doilea ultimatum cerea imperios evacuarea Bucovinei.

Era evident că acţiunile lui Béla Kun, inspirate de guvernul sovietic, ţineau să împiedice realizarea României Mari. Rakovski i-a comunicat lui Béla Kun decizia sovietelor „de a-şi da concursul Ungariei sovietice, tânăra lor soră înecată în sânge".

Pe 27 mai, unităţile ruseşti au trecut Nistrul şi au încercat să ocupe oraşul Bender. Un contraatac al unui batalion algerian, îi aruncă pe ruşi dincolo de Nistru. După evacuarea şi repatrierea trupelor aliate care se găseau în sudul Basarabiei, pentru a asigura securitatea acestei zone, au fost aduse încă trei divizii româneşti de infanterie (a 4-a, a 5-a şi a 18-a), ca şi trupe de cavalerie.

Dar ruşii nu voiau să se implice cu totul, limitându-şi intervenţiile la incursiuni locale, sub protecţia artileriei, pentru a-i obliga pe români să menţină în Basarabia un cât mai mare număr de divizii, înlesnind astfel atacul lui Béla Kun, care nu a întârziat să se producă pe data de 17 iulie 1919, după o puternică pregătire a artileriei. Maghiarii aveau 100 de batalioane cu un efectiv de 50.000 de infanterişti, 800 de mitraliere, 10 escadroane, 69 de bateri de calibru mare şi nouă trenuri blindate.

Pe 10 iulie, la ora 3 dimineaţa, infanteria ungară a trecut la atac. Ofensiva a fost declanşată pe trei puncte: Tokaj, Szolnok, Csongrád, atacul principal fiind în centru, sub protecţia a o sută de piese de artilerie. Trupele maghiare au reuşit să treacă Tisa, neliniştind opinia publică din România şi din ţările aliate.

Comandamentul român (generalul Prezan şi generalul Mărdărescu) îşi păstra calmul şi părea încântat de mersul operaţiunilor, fiindcă trupele ungare avansau imprudent, fără să bănuiască lovitura care îi aştepta. Grupul român de manevră era concentrat în regiunea Düspök-Ladany, sub comanda generalului Moşoiu, având la

dreapta, ca acoperire, Divizia 2 de cavalerie, Divizia 1 de infanterie şi Divizia 6.

Direcţia de atac nord-sud a grupului cădea perpendicular pe axul principal al înaintării inamicului, în flancul şi în spatele său.

În zorii zilei de 24 iulie, s-a declanşat contraatacul român. Din orice direcţie veneau, atacurile românilor erau atât de violente, încât trupele ungare nu au putut rezista şi, cuprinse de panică, au fugit. Nu mai era o retragere generală, ci o fugă disperată. Unităţile părăseau materialul de război şi se îngrămădeau pe podul de la Szolnok, pe care se grăbeau să-l arunce în aer. Era pentru a doua oară când maghiarii erau aruncaţi dincolo de Tisa.

La Paris, Consiliul Suprem, enervat, a încercat să-şi reia politica de oprire a înaintării românilor, pentru a salva Budapesta de ocupaţie. Guvernul român a înţeles că, în această situaţie, singura soluţie era să lichideze regimul provocator al lui Béla Kun.

Pe 30 iulie, trupele române au trecut Tisa pe podul construit de unităţile de geniu, la 20 km nord de Szolnok. Din acel moment începe înaintarea vertiginoasă spre Budapesta, traversând pusta maghiară – stepă infinită, lipsită de obstacole naturale, spaţii propice urmăririi duşmanului aflat în retragere. Comandamentul român dispunea de 10 escadroane cu 12.000 de călăreţi. Toată pusta era invadată de trupele româneşti. Pe 1 august grosul trupelor maghiare a fost atacat pe linia Recaş-Szolnok. Luptele s-au desfăşurat până seara, când inamicul învins a început să bată în retragere. Pe 3 august, cele trei grupe maghiare de forţă au fost complet încercuite, iar liniile de comunicaţie cu Budapesta au fost tăiate. Rând pe rând, trupele maghiare au capitulat.

Pe data de 3 august, armata maghiară a fost distrusă în întregime. Acest dezastru a avut un răsunet enorm la Budapesta. Béla Kun fusese convins că va câştiga lupta, dar, din momentul în care trupele române au trecut Tisa,

şi-a dat seama că totul era pierdut.

Pe 2 august, dictatorul a părăsit Budapesta cu un tren blindat, fugind la Viena. Aventura lui Béla Kun lua sfârşit. Înainte să fugă, a ţinut un discurs în faţa celor 500 de membri ai Consiliului sovietelor, un model de îndrăzneală neruşinată: „Proletarii s-au dovedit nedemni de revoluţie. Ei au trădat ca nişte laşi încrederea pe care mi-o pusesem în ei. Pentru moment, trebuie să cedăm în faţa necesităţii, dar mă voi întoarce curând. Nu facem decât să lăsăm pentru mai târziu instaurarea erei comuniste, atunci când proletariatul va fi mai bine pregătit să primească ideile noastre”. Când Béla Kun îi acuza pe maghiari de laşitate, avea deja pregătit trenul blindat pentru a fugi. Era o insultă gratuită, fiindcă trupele maghiare luptaseră cu dârzenie; superioritatea comandamentului român i-a biruit, provocând un dezastru în rândurile armatei maghiare.

Pe 3 august, colonelul Ruşescu, comandând Brigada 4 de husari, a efectuat, din proprie iniţiativă, un raid temerar şi a pătruns în Budapesta în fruntea a 400 de călăreţi, cu două tunuri şi două grupuri de mitraliere.

A doua zi, pe 4 august, trupele române au ocupat capitala Ungariei.

Dintre toate Puterile Aliate, România a fost singura care a ocupat capitala principalului inamic, cu ajutorul propriei armate.

După ocuparea Budapestei, armata română a continuat să distrugă bandele care vagabondau în Ungaria, terorizând şi jefuind populaţia. Ocupaţia română s-a întins până la Győr şi lacul Balatón. Ungurilor le-a fost lăsată o porţiune înspre sud-vest, în regiunea lacului Balatón, înlesnind astfel formarea unei noi armate naţionale maghiare, sub conducerea amiralului Horthy.

Pierderile românilor în bătălia de pe Tisa şi în timpul urmăririi forţelor maghiare se ridicau la 39 de ofiţeri şi 1.730 de soldaţi morţi, 81 de ofiţeri şi 3.125 de soldaţi

răniţi; 30 de ofiţeri şi 1.379 de soldaţi dispăruţi.

Prin capitularea sa în pustă, armata ungară a predat românilor 1.245 de ofiţeri şi 40.000 de soldaţi, 348 de tunuri, printre care 2 tunuri de 305 mm; 332 de mitraliere; 52.000 de puşti şi un enorm material de război. Restul trupelor a aruncat armele, s-a risipit, soldaţii revenind la vatră.

Toată luna august, Consiliul Suprem nu şi-a putut stăpâni furia împotriva românilor care îi ignoraseră interdicţiile şi îşi permiseseră să intre în Budapesta fără să ţină cont de VETO-ul care le interzicea ocuparea capitalei, fapt ce determinase căderea lui Béla Kun.

În realitate, România, ca aliată a Franţei, era mustrată de către Lloyd-George fiindcă devenea astfel principalul stat al Europei Centrale, consolidând influenţa Franţei în această regiune.

Pichon, ministrul Afacerilor Externe al Franţei, făcea această preţioasă mărturisire contelui de Saint-Aulaire: „Prea des sunt obligat să trimit telegrame, doar pentru ca Clemenceau să i le arate lui Wilson şi lui Lloyd-George”…

Victoria zdrobitoare obţinută de armata română punea într-o lumină nu tocmai de invidiat Consiliul Suprem, care se lăsase şantajat de aventurierul Béla Kun.

În toată această perioadă, s-au confirmat calităţile unui mare om de stat – I. Brătianu. Curajul său de a înfrunta Consiliul Suprem în apărarea drepturilor României, voinţa fermă de a obţine pentru ţara sa prestigiul de care aceasta avea nevoie capătă, din perspectiva unei jumătăţi de veac, o valoare ce s-a vrut ignorată multă vreme.

Ideea de unitate a românilor pe întregul spaţiu al dacilor se realilizase. Sacrificiile acceptate au fost imense.

Iată pierderile armatei române:

2.267 de ofiţeri şi 235.799 de soldaţi. Aceasta reprezintă un procent de 11, 4% din totalul de 19.843 de ofiţeri şi 29, 50% din cei 800.000 de soldaţi mobilizaţi.

La acest număr mai trebuie adăugate victimele civile ale războiului, identificate prin nume, precum şi alte date: 2.438 de morţi şi 1.561 de răniţi în urma bombardamentelor aviaţiei şi artileriei. În plus, 1.446 de persoane rănite de către armatele inamice, în diferite împrejurări. Epidemiile de tifos exantematic, de febră recurentă şi de variolă au făcut adevărate ravagii în rândurile populaţiei civile. Victimele acestor flageluri au fost mai numeroase decât pierderile înregistrate în lupte.

Moştenirea financiară a războiului se exprimă în cifre terifiante. Pagubele datorate ocupaţiei inamice şi emisia de bani făcută în timpul ocupaţiei, care a trebuit răscumpărată, reprezenta doar două miliarde şi 173 de milioane de lei-aur. Pierderile suferite de industria petrolieră distrusă sunt evaluate la 10 milioane de lire sterline (valoarea lirei în 1916). Cu toate că aceste distrugeri au fost făcute de englezi în interesul comun al Aliaţilor, despăgubirile au rămas doar în grija statului român.

Datoria României către Aliaţi, în timpul războiului, pentru armament, echipament şi aprovizionare, a depăşit 2 miliarde de lei aur. Confiscarea de către ruşi a tezaurului Băncii naţionale a Românieie depăşeşte, în total, un miliard lei-aur. Depunerea tezaurului la Moscova a fost făcută cu garanţia Aliaţilor, dar pierderea a rămas de partea statului român.

Şi nu mai continuăm…

Dintre toate statele ce proveneau din Imperiul Habsburgic, România a dovedit a fi cea mai unită, neavând nicio tendinţă de separatism, întărindu-şi unitatea spirituală şi străduindu-se să păstreze intactă opera clădită prin atât de multe sacrificii.

Ca toate naţiunile cu veche tradiţie, greu încercate de-a lungul veacurilor, naţiunea română a dat dovada unei rezistenţe fără seamăn. Vremelnic încovoiată sub povara vicisitudinilor, ea s-a ridicat cu mai multă îndârjire pentru

a-şi afirma existenţa naţională.

Duşmanii săi rămân aceiaşi.

Fiecare român este conştient de preţul pe care trebuie să-l plătească dacă se lasă răpit de mrejele iluziei.

El ştie că aparţine marii familii a popoarelor latine şi, de aici, orientarea sa spre lumea occidentală. Dacă, pentru o vreme, împrejurările îi sunt potrivnice şi îl fac să se îndepărteze de la drumul său, de îndată ce acestea se schimbă, revine pe calea fixată de Istorie.

Unitatea idenstructibilă a poporului român, rămasă intactă în ciuda lipsei unui stat unitar, are o explicaţie – Ţara Românească, toată Moldova până la Nistru şi Dobrogea s-au hrănit din ceea ce poate fi numit rezervorul etnic al Naţiunii: Transilvania.

Păstorii români pleacă până departe cu turmele, în căutare de păşuni. În timpul ultimului război, trupele române, ajungând în marşul lor până în Caucaz, au descoperit sate locuite de români, care erau conştienţi de originea lor. Ei îşi urmau propriul mod de viaţă şi vorbeau o limbă română pură. Aceşti ţărani ştiau că sunt români, dar nu ştiau când se stabiliseră în regiunea munţilor Caucaz, aşa cum nu ştiau nici că există un stat român.

Într-o lucrare pubicată de curând, *Transilvania în istoria poporului român,* a profesorului C. Giurescu de la Universitatea din Bucureşti, există un capitol intitulat: „Transilvania, rezervor etnic românesc”, în care, trecând în revistă toate documentele existente, începând cu anul 900, autorul ajunge la această concluzie:

„Recapitulând, putem afirma, pe temei de documente, că necontenit, de la primele mărturii şi până în vremea noastră, Transilvania a fost un adevărat rezervor etnic din care prisosul de populaţie românească al regiunii muntoase s-a revărsat peste hotare. Fenomenul acesta izbeşte pe toţi cei ce cercetează mărturiile trecutului şi realitatea de azi fără idei preconcepute”.

Aceasta este explicaţia unităţii de limbă şi factură

spirituală a poporului român, ca şi a permanenţei sale în spaţiul Daciei.

România este o mare şi indestructibilă realitate în mers ascendent. Orice rătăciri vremelnice nu au putut şi nu vor putea să-i schimbe destinul istoric.

(Traducere de Daniel NICOLESCU)

Notă asupra ediţiei

Cartea lui Pamfil Şeicaru a apărut la Editura Minard în 1968, ceea ce explică până la un punct şi limitele ei ca informaţie în timp (volume cu documentele privind primul război mondial existente în ţară au început să apară abia mai târziu), dar şi unele aspecte privind atitudinea autorului.

Pe de altă parte ea este opera unui ziarist – foarte talentat, foarte pasionat, bine cunoscut înainte de război românilor, iubit şi urât, dar niciodată ignorat. Cartea este ea însăşi o carte pătimaşă, nu un studiu rece şi obiectiv; şi nu este nici ceea ce numim îndeobşte o „istorie" deşi urmăreşte evenimentele din preziua războiului până la ultima zi de lupte şi la realizarea Marii Uniri. Mai mult, destule întoarceri în timp, ne duc uneori înapoi cu gândul cu mai bine de un veac.

Ceea ce ne-am propus a fost o traducere credincioasă şi o prezentare corectă. Ori de câte ori a fost posibil, au fost îndreptate greşelile de tipar, destul de numeroase. Au fost verificate citatele româneşti, iar când sursa nu ne-a fost la îndemână, în câteva rânduri, am semnalat faptul prin în fine, în cele câteva locuri în care textul se repeta, am eliminat aceste repetiţii în funcţie de rolul lor în context.

Redacţia

Această carte a apărut pentru prima oară în limba franceză, în 1968. Este opera unuia dintre cei mai mari jurnalişti şi comentatori politici ai României interbelice, Pamfil Şeicaru – *ziarist foarte talentat, fire pasionată,*

polemist redutabil, admirat şi urât, niciodată ignorat. România în Marele Război *este o scriere pătimaşă, nu un studiu rece şi obiectiv; deşi urmăreşte evenimentele primului război mondial din zorii acestuia până la ultima zi de lupte şi realizarea Marii Uniri nu este ceea ce numim îndeobşte o „istorie”. Întoarcerile în timp, la realităţile europene ale secolului trecut, apoi prezentarea complexă a acţiunilor părţilor beligerante – între care locul central îl ocupă, desigur, participarea românească la acest război –, dar, mai ales, uriaşul material de informaţie, care în bună parte n-a circulat în ţară, antrenează cititorul în nestăvilitul torent al confruntărilor de idei şi opţiuni, atât de propriu lui Pamfil Şeicaru.*